

MARX
ENGELS
OPERE

37

KARL MARX FRIEDRICH ENGELS

OPERE, VOLUMUL 37

Proletari din toate țările, uniți-vă!

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

OPERE

EDITURA POLITICA

1988

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VOLUMUL 37

EDITURA POLITICA
BUCUREȘTI — 1988

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii Politice după originalul apărut în editura „Dietz“, Berlin, 1967, completat cu unele note din ediția rusă apărută în Editura pentru literatură politică, Moscova, 1965.

FRIEDRICH ENGELS

SCRISORI

Ianuarie 1888 — decembrie 1890

1888

1

Engels către Ioan Nădejde

4 ianuarie 1888

Scumpe cetățene,

Prietenul meu K. Kautsky, redactorul revistei „Die Neue Zeit“, mi-a dat mai multe numere din „Revista socială“ și din „Contemporanul“, care numere cuprind între alte materii traducerile citorva din scrierile mele, și anume „Originea familiei etc.“¹ Dați-mi voie să vă mulțumesc pentru osteneala ce-ați avut pentru a face înțelese de cititorii români aceste scrieri. Pe lângă cinstea ce mi-ați făcut astfel, îmi făcurăți și îndatorirea de a mă ajuta să învăț în sfârșit o leacă limba română. Zic în sfârșit, că sînt la cincizeci de ani de cînd m-am încercat, dar în deșert, cu „Gramatica comparată a limbilor romanice“ a lui Dietz. Mai în urmă mi-am fost adus gramatica lui Cionca ; dar fără bucăți de citit și fără dicționare nu înaintam defel. Cu traducerea d-tale am putut face oareșicare progres ; textul meu, etimologia latinească și slavă mi-au ținut loc de dicționar și, din pricina traducerii d-tale, pot zice acum că limba română nu mai este pentru mine o limbă cu desăvîșire necunoscută. Totuși, dacă veți putea să-mi spuneți ce dicționar mai bunîșor să-mi cumpăr, din românește în nemțește, în franțuzește ori în italienește, aș fi îndatorat ; astfel aș putea înțelege mai ușor articolele originale și broșurile : „Ce vor socialiștii români ?“ și „Karl Marx și economiștii noștri“, trimise de Kautsky.

Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mînunchiu de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și din America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx. La moartea acestui mare cugetător, starea socială și politică, progresele partidei noastre în toate țările civilizate l-au făcut să închidă ochii cu încredințarea că silințele sale pentru a întruni într-o sin-

gură armată puternică și sub același steag pe proletarii din cele două lumi se apropiau de izbutirea cea mai desăvârșită. Dar dacă ar fi putut să-și inchipuie nespusele progrese ce am făcut de atunci în America și în Europa !

Aceste progrese au fost atât de mari, încît, cel puțin partida din Europa poate și trebuie să aibă o politică internațională comună. În această privință, mă simț foarte mulțumit văzînd că sinteți, în principiu, de o părere cu noi și cu socialiștii apuseni. Traducerea articolului meu „Despre starea politică a Europei“ și răvașul ce l-ați trimis la redacția revistei „Die Neue Zeit“ imi sînt destulă dovadă.

În adevăr, noi cu toții vedem în față-ne aceeași piedică uriașă care oprește dezvoltarea liberă a tuturor popoarelor și a fiecărui popor în parte : dezvoltare fără care nu am putea nici să ne gîndim la revoluția socială, nu tocmai să o săvîrșim în toate țările, ajutîndu-ne unii pe alții. Această piedică este vechea Sfîntă alianță a celor trei ucigași ai Poloniei, alianță cirmuită de la 1815 de către țarismul rusesc și ținută pînă în zilele noastre cu toate svezile trecătoare ce au avut loc între aliați. La 1815 alianța a fost întemeiată împotriva spiritului revoluționar al poporului francez ; la 1871 fu întărită prin răpirea Alsaciei și a Lorenei de la Franța, răpire care făcu din Germania roaba țarismului și din țar cîrmuitorul Europei ; în 1888 alianța e ținută pentru a înăbuși mișcarea revoluționară înlăuntrul celor trei împărății, cere-urile naționale, cît și mișcările politice și sociale ale muncitorilor. Rusia bucurîndu-se de o poziție strategică, așa încît e mai peste putință a fi cucerită, țarismul rusesc formează sîmburele acestei alianțe, rezerva cea mare a reacțiunii europene. Căderea țarismului, nimicirea acestui vis rău care apasă peste Europa întreagă, iată, după noi, cea dintîi condiție pentru dezrobirea națiilor din mijlocul și din răsăritul Europei. Țarismul căzînd, puterea nelegiuită reprezentată acum prin Bismarck, lipsită de sprijinul său cel mai puternic, va cădea și ea ; Austria se va desface în bucăți, pierzînd singura pricină de viață ce mai are, datoria de a împiedica prin existența sa pe țari de a înghiți națiile împrăștiate de la Carpați și din Balcani ; Polonia va învia din nou ; Rusia mică va putea să-și alege în libertate legăturile sale politice ; românii, maghiarii, slavii de la amiază, liberi de orice amestec străin, își vor putea regula între dînșii treburile și hotarele lor ; în sfîrșit, aleasa nație a rușilor mari va putea să îndeplinească nu cuceriri nefolositoare, dar de folos țarismului, ci adevărata-i

menire civilizatoare în Asia și își va dezvoltă în legătură cu Apusul însemnatele-i facultăți intelectuale în loc de a-și jertfi singele cel mai prețios în spinzurători și în catorga *.

Afară de aceasta, d-voastră, românii, trebuie să fi cunoscut țarismul; ați suferit îndestul prin Regulamentul organic² al lui Kiselev, prin înăbușirea răscoalei de la 1848, prin răpirea de două ori repetată a Basarabiei, prin năvălirea fără număr în România, ca și cum țara ar fi fost un simplu popas rusesc pe drumul spre Bosfor; prin siguranța că neatîrnarea națională a României va înceta pe dată ce s-ar îndeplini visul țarismului — cucerirea Constantinopolului. Pînă atunci țarismul vă momeste, arătîndu-vă Transilvania românească pe mîinile maghiarilor; pe cînd tocmai țarismul o ține deosebită de România; dacă mîne despotismul din Petersburg ar cădea, poimîne n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie.

Acum alianța pare desființată, războiul pare neînălăturat dar, chiar dacă va fi război, se va face numai pentru a aduce la ascultare pe Austro-Ungaria și pe Prusia, cari nu se prea dau după pâr. Să nădăjduim că nu se va începe războiul; în asemenea luptă n-am putea să ținem cu vreunul din luptători; dimpotrivă, le-am dori să fie cu toții bătute dacă s-ar putea. Ar fi un război groaznic. Dar, fie ce-o fi, numai atîta e sigur, oricum ar ieși la capăt, tot în folosul mișcării socialiste are să se sfîrșească și are să grăbească ajungerea clasei muncitoare la putere.

Iertați că lungesc atîta vorba, dar nu mi-a fost cu puțință să scriu unui român fără a-i spune părerea mea în aceste chestii arzătoare. Părerea mea, pe scurt, este că o revoluție în Rusia acuma ar scăpa Europa de nenorocirile nespuse ale unui război general și ar fi începutul revoluției sociale în toată lumea.

Dacă relațiile cu socialiștii germani, schimbul de ziare etc. ar lăsa ceva de dorit, v-aș putea fi de folos și v-aș fi cu plăcere.

Primiți salutările mele frățești.

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în revista „Contemporanul”
nr. 6, 1888

Se tipărește după textul
apărut în „Contemporanul.”
nr. 6, ianuarie 1888

* — muncă silnică — *Nota trad.*

2

Engels către Nikolai Franțevici Danielson
la Petersburg

Londra, 5 ian. 1888

Stimate domn,

M-am mutat. Noua mea adresă este : Mrs. R[osher] Cottesloe Burton Road, Kilburn, Londra, N. W. Fără număr. Cottesloe e numele casei.

Am comandat imediat la librarul meu de aici lucrarea Dr. Keussler ¹⁾. Chiar dacă primele volume se bazează doar pe un material incomplet, eu cunosc destul de bine activitatea zemstvelor dv. pentru a ști că un rezumat trebuie să conțină un material deosebit de valoros și, fiind scris în limba germană, trebuie să reprezinte o adevărată revelație pentru Occident. Voi avea grijă ca acest material să fie valorificat.

Mă tem că și la dv. banca agricolă a nobililor ²⁾ va avea cam același succes ca și băncile agricole din Prusia. Acolo nobilii contractau împrumuturi sub pretextul unor îmbunătățiri pe domeniile lor ; în realitate însă cheltuiau cea mai mare parte din bani pentru a-și menține modul lor obișnuit de trai, pentru jocuri de noroc, călătorii la Berlin și în cheflieux ²⁾ etc. Căci nobilii considerau că prima lor îndatorire era să ducă o viață potrivit cu rangul lor, iar prima îndatorire a statului consta în a le asigura posibilitatea unui asemenea mod de viață. Așa se face că, în pofida tuturor băncilor, în pofida enormelor daruri în bani, directe și indirecte, din partea statului, nobilii prusieni sînt datori pînă peste cap evreilor, și nici o majorare a taxelor pe importul de produse agricole nu-i va salva. Îmi amintesc că unui cunoscut rusogerman, care în mod nelegitim ținea de nobilimea rusă, nobilimea prusiană i se părea încă prea avară. Cînd, la sosirea sa, de la un țarm la altul ³⁾ i-a văzut pe aceștia la ei acasă, a exclamat : Cum mai încearcă oamenii aceștia să facă economii, în timp ce la noi un om ar trece drept cel mai sărac dintre

¹⁾ J. Keussler. „Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Russland“. — *Nota red.*

²⁾ — reședință, capitală (de arondisment, de provincie). — *Nota trad.*

³⁾ Aceste cuvinte scrise de Engels în limba rusă fac aluzie la cartea lui A. I. Herzen „De pe celălalt țarm“. — *Nota red.*

saraci dacă n-ar cheltui de două ori mai mult decât veniturile sale⁴⁾! Dacă acesta este principiul nobilimii⁴⁾ ruse, urez băncilor sale mult noroc.

Banca dv. țărănească pare și ea să semene cu băncile țărănești din Prusia; și este aproape inexplicabil cât de greu înțeleg unii oameni că toate noile surse de credit puse la dispoziția proprietarilor funciari (mari sau mici) trebuie să ducă la înrobirea lor de către capitaliștii victorioși.

Ochii mei mai au încă nevoie des ménagements⁵⁾. Sper însă ca în scurt timp — poate că luna viitoare — să pot relua lucrul la volumul al III-lea; din păcate, deocamdată nu pot face nici un fel de promisiuni în privința datei la care voi fi gata.

Traducerea engleză⁶⁾ s-a vîndut și se vinde foarte bine, chiar surprinzător de bine pentru o carte de asemenea proporții și de acest gen; editorul este încîntat de afacerea pe care a făcut-o. În schimb criticii se situează la un nivel mult sub nivelul obișnuit, și așa destul de scăzut. A apărut un singur articol bun, cel din „Athenaeum”⁵⁾; celelalte ori dau numai extrase din prefață, ori sînt — atunci cînd își propun să se refere la cartea însăși — inimaginabil de jalnice. Aici este la modă în momentul de față teqria lui Stanley Jevons⁶⁾, potrivit căreia valoarea este determinată de *utilitate*, adică valoare de schimb = valoare de întrebuintare, și, pe de altă parte, de mărimea ofertei (cu alte cuvinte, de cheltuielile de producție), ceea ce nu este decît o manieră confuză de a spune pe ocolite că valoarea este determinată de ofertă și cerere. Peste tot numai economie vulgară! Cea de-a doua mare publicație literară de aici — „Academy” — nu s-a pronunțat încă.

Vinzarea volumelor I și II din ediția germană merge în continuare foarte bine. Se scriu multe articole despre carte și despre teoriile pe care le cuprinde; lucrarea lui K[arl] Kautsky „Karl Marx's Ökonomische Lehren”⁷⁾ reprezintă un rezumat sau, mai degrabă, o expunere de sine stătătoare a acestor teorii; expunerea nu e rea, deși nu întotdeauna absolut corectă; am să v-o trimit. Apoi, un prăpădit de evreu

⁴⁾ Acest cuvînt a fost scris de Engels cu caractere rusești. — *Nota red.*

⁵⁾ de menajamente. — *Nota trad.*

⁶⁾ a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

⁷⁾ „Doctrina economică a lui Karl Marx”. — *Nota trad.*

apostat, Georg Adler, docent privat la Breslau ⁸⁾, a scris un tom voluminos — titlul i l-am uitat —, în care încearcă să-l combată pe M[arx], dar nu este vorba decît pur și simplu de un pamflet mîrșav și ridicol, prin care autorul vrea să atragă atenția — și anume atenția guvernului și a burgheziei — asupra lui și a importanței sale. Am rugat pe toți prietenii mei să *nu-l* ia în seamă. Într-adevăr, acum orice individ obscur și incapabil, care dorește să-și facă reclamă, se aruncă asupra autorului nostru ⁹⁾.

Prietenii din Paris au pus la îndoială autenticitatea tristei dv. știri cu privire la dl. Mutual ¹⁰⁾. Puteți să-mi transmiteți pe o cale sau alta amănunte în legătură cu acest fapt?

Alăturat vă trimit un mic articol publicat acum cîțiva ani.

Al dv. devotat
P. W. Rosher

Publicat pentru prima oară în :
„Minuvšic godi“, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germana

3

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Rochester

Londra, 7 ian. 88

Dragă Sorge,

În primul rînd „La mulți ani !“. Nădăjduiesc că în curînd te vei obișnui cu noua ta reședință și că te vei reface pe deplin de pe urma tuturor neplăcerilor din timpul verii.

Să nădăjduim că norii războiului se spulberă — de altfel totul se desfășoară atît de frumos, așa cum am dorit, încît ne putem foarte bine lipsi de perturbările pe care le implică un război generalizat și încă de asemenea proporții, cum n-a mai existat în trecut, deși, pînă la urmă, și acesta s-ar solda în favoarea noastră. Politica lui Bismarck împinge spre noi mari mase de muncitori și mic-burghezi ; jalnica reformă socială ⁵⁾,

⁸⁾ Denumirea actuală : Wroclaw. — *Nota red.*

⁹⁾ K. Marx. — *Nota red.*

¹⁰⁾ G. A. Lopatin. — *Nota red.*

atît de pompos anunțată, de fapt un simplu pretext pentru o serie de măsuri coercitive împotriva muncitorilor (decretul lui Puttkamer cu privire la greve⁹, propunerea de a se reintroduce cărțile de muncă, delapidarea fondurilor unor sindicate și case de ajutor mutual) are consecințe enorme. Noua lege împotriva socialiștilor¹⁰ nu va avea urmări grave, articolul cu privire la exil va trece cu greu *de data aceasta* și, chiar dacă va trece, nu se știe cît timp va rămîne în vigoare. Dacă — și aceasta ar fi situația cea mai convenabilă pentru noi — bătrînul Wilhelm¹¹) va da curînd ortul popii și prințul moștenitor¹²) va ajunge la cîrmă, măcar pentru șase luni, se va produce, probabil, un haos total. Bismarck s-a străduit atît de mult să-l înlătore cu totul pe prințul moștenitor și să constituie o regență pentru *tînărul* Wilhelm¹³), un locotenent de gardă impertinent, încît, în acest caz, el va fi, probabil, îndepărtat și înlocuit pentru scurtă vreme de un regim liberal, plin de iluzii. Atît ar fi suficient pentru a distruge încrederea filistinului în trăinicia regimului; și chiar dacă mai apoi Bismarck ar reveni la putere alături de tînărul bădăran, filistinul și-a pierdut încrederea în el, iar tinerelul nu-i tot una cu bătrînul. Falșii Bonaparte din zilele noastre nu reprezintă nimic, dacă ceilalți nu au încredere în ei și în invincibilitatea lor. Iar dacă tînărul și mentorul său, Bism[arck], s-ar obrăznicii și ar propune măsuri și mai nerușinate decît cele de acum, — lucrurile ar evolua rapid spre punctul critic.

În schimb, un război ne-ar arunca înapoi cu ani de zile, Șovinismul ar invada totul, căci ar fi vorba de o luptă pentru existență. Germania s-ar prezenta cu cinci milioane de oameni sub arme, sau zece la sută din populația ei, ceilalți cu aproximativ 4—5%, Rusia, poate, cu ceva mai puțin. Oricum numărul combatanților s-ar ridica la 10—15 milioane. Cu ce ar fi hrăniți toți aceștia, tare aș vrea să văd. Dezastrul ar fi ca pe vremea războiului de treizeci de ani. Pe un sfîrșit grabnic nu se poate conta, în ciuda uriașelor forțe de luptă mobilizate. Căci la granița de nord-vest și sud-est, Franța este apărată de fortificații foarte întinse, iar amenajările din jurul Parisului sînt formidabile. Asta înseamnă că războiul va dura mult, și apoi Rusia este o țară care nu poate fi înfrîntă cît ai bate din palme. Dar chiar dacă totul s-ar desfășura potrivit

¹¹) Wilhelm I, — *Nota red.*

¹²) Frederic Wilhelm (Frederic al III-lea). — *Nota red.*

¹³) Fiul lui Frederic Wilhelm (Wilhelm al II-lea). — *Nota red.*

dorinței lui Bismarck, națiunii i se va cere mult mai mult ca pînă acum și este destul de probabil că tergiversarea victoriei finale și unele eșecuri parțiale ar duce la o răsturnare internă. Dacă însă nemții ar fi înfrinți de la bun început, sau ar fi siliți să se mențină în defensivă un timp mai îndelungat, explozia s-ar produce în mod sigur. Dacă războiul ar fi dus pînă la capăt fără ca în interior să izbucnească unele mișcări, Europa ar trece printr-o perioadă de epuizare, cum n-a mai cunoscut în ultimii 200 de ani. Industria americană ar triumfa pe toată linia și ne-ar pune pe noi toți în fața alternativei : sau revenirea la exploatarea agricolă doar *pentru consumul propriu* (restul nefiind posibil din cauza grînelor americane), sau răsturnare socială. De aceea presupun că nu se intenționează ca lucrurile să fie împinse la extrem și că nu va fi vorba decît de un pseudo-război. Dar de îndată ce va răsuna prima împușcătură, orice control încetează și calul scapă din frîu.

Așadar totul impune luarea unei hotărîri : război sau pace, iar eu trebuie să mă grăbesc să termin volumul III ¹⁴⁾. Evenimentele îmi cer însă să rămîn au courant ¹⁵⁾, or aceasta îmi răpește o groază de timp, mai ales documentarea în problemele militare ; și apoi mai trebuie și să-mi cruț ochii. Oh, de-aș putea fi un simplu savant de cabinet ! Și totuși treaba trebuie făcută ; luna viitoare, cel mai tîrziu, mă voi pune pe lucru.

Schorl[emmer] se află aici și-ți trimite calde salutări.

Criza prezidențială de la Paris ¹¹⁾ a fost soluționată direct de către oamenii noștri. Blanquiștii au fost în frunte, iar Vaillant a antrenat după el biroul consiliului municipal. Dacă se va porni furtuna, Vaillant va fi sufletul viitorului guvern provizoriu. El are avantajul că, fiind blanquist, nu trebuie să reprezinte o teorie economică, se poate deci ține departe de orice fel de certuri. Posibiliștii ¹²⁾ s-au compromis definitiv preconizînd abținerea *de la orice acțiune*, încercînd împreună cu reacționarii să dea un vot de neîncredere Biroului municipalității orașenești în cadrul Consiliului municipal, aceluși birou care se purtase atît de bine pe cît era de așteptat de la acest gen de radicali, dar au eșuat.

¹⁴⁾ Este vorba de volumul al III-lea al „Capitalului”. — *Nota re l.*

¹⁵⁾ la curent. — *Nota trad.*

Sper că ai primit cu regularitate „C[ommon]w[ea]“, „Gleichh[e]it“, „To-day“.

Bătrînul tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u.A.
an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart,
1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

4

Engels către Wilhelm Liebknecht la Borsdorf lângă Leipzig

Londra, 10 ian. 88

Dragă Liebknecht,

Nu cred că, în ce privește expatrierea, lucrurile se precipită. Oricît de mizerabili sînt burghezii germani, un asemenea act de lașitate reclamă ceva curaj, de care Bismarck cred că ar avea nevoie timp de cel puțin un an pentru a-l inocula acestora. Într-un an însă se pot întîmpla multe. Prin intriga sa împotriva prințului moștenitor¹⁶⁾, monsieur Bismarck și-a cam tăiat craca de sub picioare și, chiar dacă, după ce se curăță bătrînul¹⁷⁾, vine rîndul prințului moștenitor, șase luni de zile vor fi suficiente pentru a da totul peste cap și a zdruncina zdravăn încrederea filistinului în veșnicia guvernării lui Bismarck. Apoi ar putea veni rîndul insolentului tînăr Wilhelm¹⁸⁾, care ne-ar putea aduce infinit mai mari servicii decît prejudicii. De aceea sper că la anul vei pleca numai pentru o vreme¹³ în America și că te vom vedea astfel atît la plecare, cît și la întoarcere. În America vei avea destul de lucru, căci, după cum spuneai și tu, cei de acolo¹⁴ au încurcat rău lucrurile. Americanii înșiși sînt prea noi și prea străini de întreaga mișcare, pentru a nu comite o serie de gafe colo-

¹⁶⁾ Frederic Wilhelm (Frederic al III-lea). — *Nota red.*

¹⁷⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

¹⁸⁾ Fiul lui Frederic Wilhelm (Wilhelm al II-lea). — *Nota red.*

sale. Ei însă pot fi ajutați și, în acest sens, un om ca tine, care cunoaște mișcarea engleză și știe cum să se poarte cu publicul englez, ar fi de mare folos.

Pe aici nimic nou. Vechea Asociație Comunistă¹⁵ decade din ce în ce mai mult. În momentul de față ea e în mîinile nemernicului de Gilles și fraternizează tot mai mult cu anarhiștii, al căror cartier general se află acum la Londra. Incidente din Trafalgar Square¹⁶ au ajuns acum la un epilog: condamnările în masă în fața instanțelor I și II ale participanților la demonstrație. Zilele acestea va veni rîndul lui Graham și Burns. Dacă și ei vor fi condamnați, înseamnă că juratul londonez și-a exprimat recunoștința față de Warren și poliție, or asta nu poate decît să favorizeze dezbinarea dintre clase. Ura muncitorilor împotriva poliției este colosală și la viitoarele alegeri prostănacii de toryi își vor aminti de aceasta.

La mulți ani cu întîrziere și fie ca atît pe plan intern, cît și pe plan extern să avem pace; nu doresc acum nici război, nici puciuri, căci prea merg bine lucrurile.

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

5

Engels către Hermann Schlüter¹⁷

la Hottingen-Zürich

Londra, 10 ian. 88

Dragă domnule Schlüter,

Nu am nimic împotriva ca Ede să tipărească sfîrșitul prefeței la „Patrioții de paradă“¹⁹).

Te rog să-mi comunicî cam cînd se va putea începe publicarea „Teoriei violenței“. Acum scriu, în completare, un al patrulea capitol, în care analizez mijloacele violente folosite

¹⁹) F. Engels: „Introducere la broșura lui Sigismund Borkheim „În amintirea patrioților de paradă germani din 1806—1807““. — *Nota red.*

de Bismarck și cauzele succesului lor de moment. Îl scriu acum, dar, în preajma apariției, va trebui să-l revăd și să-l completez cu cele mai noi fapte. Firește că voi ține și acest capitol, bucuros, la dispoziția lui Ede, de îndată ce îl voi avea gata¹⁸.

În scurt timp voi începe să-mi pun în ordine cărțile. S-ar putea să mai gădesc, cu această ocazie, un exemplar din „Sfinta familie“. În cazul acesta îl voi da Arhivei¹⁹. Până atunci te rog să acorzi toată atenția lui „Revue der N[eu]en Rh[einischen] Z[eit]ung“²⁰ — articolele răzlețe ar putea fi folosite doar în caz extrem.

Istoria denaturată de Bruhn este menționată în „*Domnul Vogt*“, p. 124, în *adnotare* — Bangya s-a dat drept reprezentant al unui pretins librar stabilit de curînd la Berlin, pe nume Eisenmann sau ceva asemănător, și s-a obligat că acesta va tipări manuscrisul²¹. Lucrarea este scrisă de M[arx] și de mine, iar originalul se află aici la mine. Adevăratul cumpărător al aceluia exemplar a fost, de fapt, Stieber, care s-a dovedit destul de prost încît să creadă că, într-un manuscris scris de noi în vederea publicării, poliția prusiană ar putea găsi dezvăluiri secrete și nu simple observații ironice la adresa marilor bărbați ai emigrației, căci altceva nu cuprindea în nici un caz. Noi am fost trași pe sfoară în privința publicării, dar cu adevărat înșelată a fost poliția prusiană, care de altfel s-a și ferit să se laude cu această ispravă; ca să nu mai vorbim de domnul Kossuth, pe care abia această întîmplare l-a făcut să înțeleagă ce pramatie a luat sub protecția sa, ceea ce nu l-a împiedicat însă ca și după toate acestea să încerce să-l mai păstreze.

Răspund cordialelor dumitale urări cu ocazia Anului Nou, dorindu-ți, la rîndu-mi, numai bine.

Al dumitale
F.E.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

6

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

Londra, 10 ianuarie 1888

Dragă prietene,

Ți-aș fi scris de mult, dar am avut impresia că nu te mai află la Benevento, deoarece pe una din revistele pe care ai avut bunăvoința să mi le trimiți era indicată adresa unei localități necunoscute mie. Am așteptat deci să primesc noi vești de la dumneata.

Acuzația ridicolă că ai fi sustras 15 000 lire își găsește cea mai bună dezmințire în faptul că însuși prefectul guvernamental îți dă de lucru. Să sperăm că toată intriga va fi spulberată înainte de a se ajunge la un proces public.

Nu mai știu nimic în legătură cu aranjamentul de la Hamburg, căci de la Wedde nu am nici o veste²². Este însă bine că n-a ieșit nimic din toate acestea. Guvernul prusian a reușit, în sfârșit, să silească guvernul „republicii“ Hamburg să-i dea ascultare. Ziarul nostru²⁰) de acolo a fost interzis, redactorul Wedde, deși cetățean al Hamburgului, a fost expulzat din propriul său oraș, vreo douăzeci de socialiști au fost condamnați la Altona (oraș prusian învecinat) și, după eliberare, vor fi expulzați din Hamburg. În aceste împrejurări și pe dumneata te-ar fi așteptat aceeași soartă, iar ca cetățean străin ai fi fost expulzat chiar din întregul imperiu german, cheltuielile pentru dubla mutare, împreună cu întreaga familie, fiind de-a dreptul ruinătoare.

Îți mulțumesc pentru osteneala pe care ți-o dai cu biografia mea ; îți voi revizui bucuros traducerea făcută. Mă îndoiesc însă că merită s-o tipărești sub formă de broșură. În Italia eu sînt foarte puțin cunoscut, iar printre cei ce mă cunosc se numără mulți anarhiști și aceștia mai mult mă urăsc decît mă iubesc. Dar las această chestiune la aprecierea d-tale.

²⁰) Bürger-Zeitung⁴. — Nota red.

De manuscrisul d-tale mă voi putea ocupa abia peste câteva săptămîni, după care ți-l voi trimite imediat înapoi. Din păcate ochii mei mai au încă nevoie să fie menajați.

Sincere salutări
al d-tale
F. Engels

„Mefistofeles“ I va porni diseară ²³.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în:
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“. Milano, 1964

Tradus din limba germană

7

Engels către Hermann Schlüter
la Hottingen-Zürich

[Londra] ian. 23,88

Dragă domnule Schlüter,

Pînă la 20 februarie veți avea „Teoria violenței“; v-aș fi trimis-o mai curînd, dar a intervenit traducerea în limba engleză a „Manifestului“, pe care trebuie s-o termin rapid, împreună cu Sam Moore, traducătorul „Capitalului“. Acesta se află acum aici și n-aș fi vrut să las să-mi scape o ocazie atît de bună.

De îndată ce traducerea va fi gata — adică pe la sfîrșitul săptămîinii — voi trece din nou la finalizarea „Teoriei violenței“, care reprezintă o succintă privire de ansamblu asupra istoriei între 1848 și 1888, în măsura în care aceasta se încadrează în subiect. De data asta îl voi necăji pe Bismarck mai mult decît cu „Rachiul“ ²⁴.

Salutări cordiale,

Al d-voastră
F. E.

Singurul lucru, care ar mai putea interveni, ar fi ochii mei, pe care-i supun actualmente unui tratament, pentru a scăpa o dată de bucluc — dar în cazul acesta vă voi scrie.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

8

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 7 febr. 88

Dragul meu Lafargue,
Trimit alăturat cecul de 15 lire.

Am de lucru pînă peste cap. „Manifestul“ în engleză este, în sfîrșit, gata și aștept corectura peste cîteva zile. Contez pe Laura pentru unele improvements²¹⁾ ale traducerii ; eu am fost nevoit să revăd totul cam în grabă, așa încît treaba aceasta mi-ar fi de mare folos pentru o reeditare.

În plus, mai scriu o critică a întregii politici bismarckiene, care urmează să apară ca anexă la „Teoria violenței“ din „Anti-Dühring“ sau mai curînd ca aplicarea acesteia în practica actuală. Am promis manuscrisul pentru 20 ale lunii și-ți dai seama că totul trebuie chibzuit cu multă grijă. Iată ceva ce s-ar fi potrivit pentru „Socialiste“, dacă nu l-ați fi desființat tocmai acum.

Dispariția lui „Soc[ialiste]“ echivalează cu dispariția voastră, ca partid, de pe orizontul parizian²⁵. Posibiliștii își păstrează „Prolétariat“, dacă voi nu puteți face același lucru, înseamnă că dați înapoi, în loc să creșteți ; nu-i vorba că ziarul vostru este un *hebdomadar*, căci și celălalt este. Deocamdată nu mă pot însă împăca cu gîndul că lucrătorii parizieni au intrat definitiv într-o perioadă de declin. Francezii sînt imprezizibili și capabili de tot soiul de surprize. Drept care — aștept.

În ce-l privește pe Bismarck, și el, ca și panslaviștii ruși și șoviniștii francezi, se joacă cu focul. Situația actuală îi con-

²¹⁾ — îmbunătățiri. — *Nota trad.*

vine atît timp cît bătrînul Lehman (cunoști această poreclă a lui Wilhelm ²²⁾ își mai trăiește zilele. Bismarck are toate motivele să se facă indispensabil pentru ziua cînd va muri bătrînul. Împreună cu tînărul Wilhelm ²³⁾ el a pus la cale o adevărată conspirație împotriva prințului moștenitor ²⁴⁾ : el a vrut să-l convingă să se supună unei operații de laringe, cu alte cuvinte să accepte să i se taie beregata. Prințul moștenitor și soția sa ²⁵⁾ știu toate acestea, așa încît relațiile cu Bismarck sînt extrem de încordate. Este de altfel unul din motivele pentru care noua lege împotriva socialiștilor ²⁶⁾ a eșuat în Reichstag. Un catolic ²⁶⁾ din Köln a declarat în plină ședință că ar fi posibil ca chiar înainte de 30 septembrie (termenul de expirare a legii în vigoare) un alt guvern să preia conducerea.

Această dezbatere în legătură cu legea împotriva socialiștilor a fost pentru noi un mare triumf. Faptele citate de Singer și Bebel au zdrobit guvernul, iar discursul lui Bebel, mai ales, este o adevărată capodoperă. Este pentru prima oară că oamenii noștri au repurtat în Reichstag o victorie deplină. Legea va fi prelungită cu încă doi ani, probabil pentru ultima oară. Dar toate argumentele și toate faptele din lume n-ar fi fost suficiente pentru a respinge pretențiile guvernului, dacă s-ar fi crezut în imediata succesiune la tron a tînărului Wilhelm. Acesta este un adevărat prusian, obraznic și înfumurat ca ofițerii berlinezi de la 1806, care-și ascuțeau săbiile pe scările ambasadei franceze, pentru ca apoi, două luni mai tîrziu, să le predea învinși soldaților lui Napoleon ²⁷⁾.

Posibilitatea izbucnirii unui război m-a făcut să-mi reiau studiile militare. Dacă nu va fi război, cu atît mai bine. Dar dacă va izbucni — ceea ce depinde de tot felul de evenimente imprevizibile — sper ca rușii să fie bătuiți în lege, iar pe frontiera franceză să nu se întîmple nimic hotărîtor ; în acest caz ar exista o șansă pentru o pace acceptabilă. Avînd 5 milioane de germani sub arme, căroră li s-a ordonat să se bată pentru niște lucruri care nu-i privesc cîtuși de puțin, Bismarck n-ar mai fi stăpîn pe situație.

Pînă una alta îmi îngrijesc ochii, care mă supără mai puțin în urma tratamentului prescris de specialistul meu, cu

²²⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

²³⁾ Fiul lui Frederic Wilhelm (Wilhelm al II-lea). — *Nota red.*

²⁴⁾ Frederic Wilhelm (Frederic al III-lea). — *Nota red.*

²⁵⁾ Victoria. — *Nota red.*

²⁶⁾ Peter Franz Reichensperger. — *Nota red.*

toate că nu mi-a operat canalul lacrimal. Dar trebuie să-i menajezi. Calde salutări Laurei.

Cu prietenie, al d-tale
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

9

Engels către Hermann Schlüter
la Hottingen — Zürich

Londra, 12 febr. 88

Dragă domnule Schlüter,

Din păcate pînă la 20 crt. nu vă pot trimite manuscrisul²⁷⁾ promis. Vina o poartă impedimente de tot felul, corecturile „Manifestului“ care vor veni săptămîna viitoare, cit și recomandarea de a-mi cruța ochii mai ales acum, în timpul tratamentului.

Ați putea să-mi spuneți cit mai precis cînd urmează să înceapă publicarea ? Cele 3 capitole din vechea „Teorie a violenței“ sînt pregătite pentru tipar ; dar noul capitol, de care, în prima sa formă, nu sînt deloc mulțumit, va fi ceva mai lung decît intenționasem — de altfel, ca de obicei. În plus, tema este de așa natură, încît trebuie să fie tratată ori într-un mod convingător, ori deloc.

De îndată ce-mi veți comunica data fixată, vă voi putea spune dacă pînă atunci voi fi gata sau nu. În acest din urmă caz ar fi mai bine ca între timp să publicați ceva de proporții mai reduse, căci nu este vorba decît de o amîinare de cel mult 3—4 săptămîni.

Dacă manuscrisul se pretează la o publicare în „S[ozial]-d[emokrat]“, asta se va putea aprecia cel mai bine acolo după primirea lui.

²⁷⁾ F. Engels. „Rolul violenței în istorie“. — *Nota red.*

Avînd în vedere actuala situație politică critică, o mica amîinare — în așteptarea desfășurării evenimentelor — mi se pare cît se poate de binevenită.

Salutări cordiale.

Al dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

10

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen — Zürich

Londra, 19 febr. 88

Dragă domnule Schlüter,

Nu voi fi gata. Prin urmare, cel mai bun lucru ar fi să publicați ceva între timp și să-mi comunicați cu 14 zile — 3 săptămîni înainte cînd veți termina și cînd veți avea nevoie de manuscris²⁸⁾. Eu sînt acum copleșit de treburi. Așa, de pildă, săptămîna aceasta o voi folosi aproape în întregime pentru a rezolva corespondența, pe care în mod deliberat am amînat-o pînă acum.

De îndată ce va fi posibil, vă voi trimite ediția engleză a „Manifestului“ pentru Arhivă¹⁹⁾.

Salutări cordiale tuturor.

Al dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

²⁸⁾ F. Engels. „Rolul violenței în istorie“. — *Nota red.*

11

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Rochester

Londra, 22 febr. 88

Dragă Sorge,

Sincer vorbind, mi-am închipuit de la bun început că nu vei putea rezista în acel mic orașel de provincie. Nu cred că există pacoste mai mare pentru un om civilizată, care a îmbătrînit într-o mișcare mare, decît să se pomenească surghiunit într-un asemenea fund de țară, adevărată gaură de șobolani, mai ales cînd ani de zile a trăit într-o metropolă. De aceea sînt foarte bucuros că, în cele din urmă, ai luat o hotărîre. Cele cîteva luni rămase vor fi astfel mai ușor de suportat.

Fac acum o cură pentru ochi — oculistul spune *there was nothing the matter with them*²⁹⁾, dar că în timpul tratamentului trebuie să-i menajez. Lui îi vine ușor să vorbească, dar în jurul meu sînt vreo duzină de oameni, care trag de mine cerîndu-mi să lucrez pentru Germania, Anglia, Italia etc. — și totul urgent! — și, pe deasupra, tot ei insistă să public volumul III al „Capitalului“. Totul ar fi bine și frumos, dar chiar ei mă împiedică s-o fac.

În orice caz, peste cîteva zile se va împlini o veche dorință a ta : „Manifestul“ va apare aici, la Reeves, în limba engleză : traducerea îi aparține lui S. Moore, este revăzută de noi doi, iar prefața³⁰⁾ este făcută de mine ; am și citit prima corectură. Îndată ce voi primi un număr de exemplare îți voi trimite două, dintre care unul pentru soții Wischnetzky. Află că Reeves îi plătește lui S. Moore o *royalty*³¹⁾ ca drept de autor și cum eu sînt cel care a încheiat contractul, nu pot să intervin direct pentru reeditarea cărții în America. R[eeves] ar putea considera astfel contractul încălcat și bietul Sam Moore n-ar mai primi nimic. Este deci clar că eu nu pot și nici nu voi face nimic împotriva unei reeditări. De fapt R[eeves] a reeditat și prefața mea la „Condition of the Working Class“²⁸⁾.

²⁹⁾ — că nu e nimic grav. — *Nota trad.*

³⁰⁾ — F. Engels. „Prefață (la ediția engleză din 1888) a „Manifestului Partidului Comunist“. — *Nota red.*

³¹⁾ — cotă parte din cîștig. — *Nota red.*

Aveling pune în scenă câteva dintre piesele sale. Dacă vor avea succes, va scăpa de mizeria vieții de gazetar. El și Tussy tocmai trebuie să sosească, să ia prânzul la mine, fiindcă A[veling] are o adunare undeva pe aproape. Soții Lafargue s-au mutat de Crăciun la Le Perreux lângă Vincennes, la o distanță de 20 de minute, cu trenul, de Paris și se distrează făcând munci agricole. Revista „Le Socialiste“ a sucombat din nou. Muncitorii parizieni nu vor să citească o publicație săptăminală. Vaillant este formidabil în Consiliul municipal : cu prilejul crizei prezidențiale¹¹, când atitudinea amenințătoare a muncitorilor a împiedicat alegerea lui Ferry, el s-a făcut remarcat într-un mod cu totul deosebit. Va fi sufletul viitorului guvern provizoriu, dacă acest guvern se va forma *curînd*.

Bebel și Singer au dat o lovitură zdrobitoare prusacilor în timpul dezbaterilor cu privire la noua lege împotriva socialiştilor. Pentru prima oară toată Europa a fost nevoită să ia aminte la oamenii noștri din Reichstag. Ai uitat, probabil, discursul lui B[ebe]l în „*Gleichheit*“ — o capodoperă în care s-a întrecut pe sine însuși²⁹.

Sper să nu se ajungă la război, chiar cu riscul de a arunca la gunoi studiile militare pe care zvonurile de război m-au făcut să le reiau. Șansele sînt următoarele : grație serviciului militar obligatoriu, introdus de multă vreme, precum și instrucției care se face în timpul școlii, Germania poate dispune de 2 $\frac{1}{2}$ —3 milioane de soldați instruiți și încadrați de un număr suficient de ofițeri și subofițeri. Franța n-are mai mult de 1 $\frac{1}{4}$ —1 $\frac{1}{2}$ milioane de oameni. Rusia de abia dacă dispune de 1 milion. Chiar și în cazul cel mai defavorabil, Germania este în măsură să facă față celorlalți doi. Italia ar putea mobiliza 300 000 oameni. Austria aproximativ 1 milion. Așadar, pentru un război pe uscat șansele austro-italo-germane sînt mari, iar războiul maritim depinde de atitudinea Angliei. Ar fi o adevărată mană cerească, dacă Bismarck ar fi nevoit să-și distrugă el însuși principalul său sprijin, țarismul rus !

Totodată evoluează către o criză, indiferent dacă va fi sau nu război. Situația din Rusia nu mai poate dura multă vreme. Hohenzollernii sînt pe ducă, prințul moștenitor³²), bonnav, trage să moară, fiul lui³³) — infirm — un locotenent de

³²) Frederic Wilhelm (Fredric al III-lea). — *Nota red.*

³³) Fiul lui Frederic Wilhelm (Wilhelm al II-lea). — *Nota red.*

gardă obraznic³⁴⁾. În Franța se apropie căderea republicii burgheze a exploatatorilor, ca și în 1847, scandalurile amenință să provoace une révolution³⁰ du mépris³⁵⁾. Iar aici masele sînt atrase din ce în ce mai mult de un socialism instinctiv care, din fericire, rezistă încă oricărei formulări precise potrivit dogmei uneia sau alteia din organizațiile socialiste, pe care însă o va adopta cu atît mai ușor atunci cînd se va produce un eveniment decisiv. Este suficient să se pornească într-un loc și burghezii vor fi surprinși de forța socialismului latent, care va izbucni atunci afirmîndu-se manifest.

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară, într-o formă prescurtată, în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F.A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 ; în întregime în K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

12

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

122, Regent's Park Road, N.W.
Londra, 22 febr. 88

Stimată d-nă Wischnewetzky,

Am primit la timp scrisorile dv. din 21 dec. și 8 ian. și vă înapoiez, odată cu mulțumirile mele, scrisoarea lui Lovell.

În ce privește comportarea lui Gronlund nu sînt deloc surprins ; m-am bucurat că nu a căutat să mă viziteze aici. După cîte am auzit, este de o vanitate și un orgoliu, în care nici măcar un german nu l-ar putea întrece și de care doar un scandinav ar fi capabil, dovedindu-se în același timp atît

³⁴⁾ În original, în dialectul berlinez : „Jardeleutnant !“ —
Nota red.

³⁵⁾ — o revoluție a disprețului. — Nota trad.

de naiv cum de asemeni doar un scandinav poate fi; la un german o asemenea comportare ar fi considerată de-a dreptul necuviincioasă. Dar trebuie să mai existe și creaturi de felul acesta ³⁶⁾. În America, nu mai puțin ca în Anglia, toți acești grands hommes ³⁷⁾ care-și trîmbează ei înșiși faima vor fi puși la locul lor de îndată ce masele vor începe să se miște — iar pe locul ce li se cuvine vor ajunge cu o viteză care îi va ului. Noi am trăit toate acestea în Germania, în Franța și chiar și în Internațională.

De curînd am primit de la sărmanul și bătrînul nostru Sorge vești, care confirmă întru totul cele scrise de dv. De la bun început am înțeles că nu va putea trăi în singurătatea și sălbăticia aceea. Să sperăm că întoarcerea la Hoboken va avea un efect bun asupra lui.

V-am trimis un număr din „National Reformer“ al lui Bradlaugh cu articolul Nr. 1 despre cartea mea ³⁸⁾. Exemplare din această carte am trimis la „National Reformer“, „Weekly Dispatch“, „Reynold's Newspaper“, „Club Journal“, „Our Corner“ (Mrs. Besant), „To-Day“ (H. Bland), „Christian Socialist“, „Pall Mall Gazette“. Am rugat diferiți prieteni să urmărească respectivele ziare și reviste și să mă anunțe, dacă apare vreun articol, în care caz îl veți și primi.

Reeves a cerut și el 1 000 de broșuri ³⁹⁾; rămîne de văzut, dacă n-a fost o stratagemă, pentru a elimina concurența. Se pare că broșura se vinde extraordinar.

„Justice“ avea de la dv. un exemplar al cărții, „Commonweal“ nu avea nevoie de nici unul, fiindcă îi trimisese eu un exemplar personal lui Morris.

„Justice“ a publicat din nou vechea traducere americană a „Manifestului Comunist“, ceea ce l-a făcut pe Reeves să ceară o traducere *autorizată*. Eu aveam una făcută de Sam Moore, iar Sam tocmai se afla aici. Am revăzut-o deci împreună și i-am vîndut-o lui R[eeves] — a primit corecturile săptămîna trecută și de îndată ce va apare, veți primi și dv. un exemplar. Sam Moore este cel mai bun traducător pe

³⁶⁾ În manuscris în limba germană. — *Nota red.*

³⁷⁾ — oameni mari. — *Nota trad.*

³⁸⁾ *F. Engels*: „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

³⁹⁾ *F. Engels*: „Mișcarea muncitorească din America“. Prefață la ediția americană a „Situției clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

care-l cunosc, dar situația lui nu-i permite să lucreze fără a fi remunerat.

Nu înțeleg prea bine observația dv. că aici cartea se vinde cu 1 șiling mai scump. \$ 1,25 reprezintă, după cîte știu eu, 5 șilingi și acesta este prețul de vânzare aici.

D-na Campbell n-a trecut pe la mine pînă în prezent.

Observațiile dv. cu privire la boicotarea lucrărilor mele de către socialiștii germani oficiali din New York ³¹ sînt cu totul întemeiate; sînt însă obișnuit cu asemenea lucruri, astfel că eforturile acestor domni pe mine mă amuză. Dar mai bine așa decît să fii nevoit să le suporti protecția. Pentru ei mișcarea este o afacere și „afacerile sînt afaceri”. Treburile de felul acesta nu pot dura însă mult; eforturile lor de a domina mișcarea americană, așa cum au făcut-o cu mișcarea germano-americană vor eșua în mod lamentabil. De îndată ce vor intra în acțiune, masele vor pune ordine în toate.

Aici lucrurile evoluează încet, dar sigur. Diversele organizații mici și-au găsit locul și sînt gata să colaboreze evitînd conflictele. Brutalitățile poliției în Trafalgar Square ¹⁶ au făcut minuni, săpînd o prăpastie și mai adîncă între muncitorii radicali și burgheziul liberali și radicali; atitudinea acestora din urmă, atît înăuntrul cit și în afara parlamentului, a fost lașă, The Law and Liberty League ⁴⁰) — asociație care cîștigă pe zi ce trece teren — este prima organizație în care delegații socialiști *ca atare* au locurile alături de delegații radicali. Neurozia actualului guvern tory este cutremurătoare — dacă ar mai trăi bătrînul Disraeli, cu siguranță nu i-ar cruța. Dar stupiditatea aceasta ne este extrem de folositoare. Home Rule ³³ pentru Irlanda și pentru Londra este acum cuvîntul de ordine aici; iar ultima îi sperie pe liberali mai mult chiar decît pe toryi. Provocările stupide ale toryilor ațîță din ce în ce mai mult clasa muncitoare, din ce în ce mai conștientă de forța ei în fața urnelor electorale și mai accesibilă fermentului socialist. Exemplul american le-a deschis ochii și dacă la toamnă, în vreun mare oraș al Americii s-ar repeta campania electorală din 1886 ³⁴ de la New York, reacția ar fi aici fulgurătoare. Cele două mari națiuni anglo-saxone vor intra în mod sigur în competiția pentru socialism, ca de altfel și în alte domenii și atunci va avea loc o cursă într-un ritm din ce în ce mai nebunesc.

⁴⁰) — Liga pentru apărarea legii și a libertății ³². — *Nota red.*

Ați putea să-mi procurați tariful vamal american și lista impozitelor interne la produsele industriale americane, precum și la alte mărfuri ? Și, dacă e posibil, unele informații referitoare la felul în care acestea din urmă sînt compensate de primele în ce privește cheltuielile de producție. Cum ar fi, de exemplu : dacă impozitul intern la țigări este de 20%, poate fi el compensat în ce privește concurența străină printr-o taxă la import de 20% ? În problema aceasta aș avea nevoie de unele date, înainte de a scrie prefața la lucrarea asupra „Liberului schimb“ ⁴¹⁾.

Răspunzînd amabilelor dv. urări, rămîn

al dv. sincer
F. Engels

Publicat pentru prima oară
intr-o formă prescurtată în
limba originalului în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u.A.
a. F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

13

Engels către Wilhelm Liebknecht ³⁵⁾

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 23 febr. 88

Dragă Liebknecht,

Dezbaterile cu privire la legea împotriva socialiștilor ³⁶⁾ au constituit cel mai mare triumf pe care l-am cucerit vreodată pe cale parlamentară și nu-mi pare rău decît că tu n-ai putut fi de față. Dar situația aceasta nu va mai dura mult, căci nu peste multă vreme vei fi în locul lui Hasencl[ever] ³⁶⁾.

Aici avem și noi un Puttkamer — pe Balfour, secretar pentru Irlanda. Așa cum P[uttkamer] este vărul lui Bism[arck],

⁴¹⁾ F. Engels : „Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red*

tot astfel Balfour este nepotul lui Salisbury. La fel de bădăran și impertinent, același gen de iunker cu nasul pe sus ca și Puttkamer. Și tot ca el a și pățit-o săptămîna trecută, cînd s-a prăbușit sub loviturile lui O'Brien³⁷, precum P[uttkamer] sub cele ale oamenilor noștri. Irlandezilor le este tot atît de folositor pe cît ne este nouă Putt[kamer]. De altfel, din jalnica „Saturday Review“, dac a o mai primești, nu vei afla *nimic* din ce se petrece aci, c aci în tot ce este important se păstrează conspiration du silence⁴²⁾.

Cuv ntarea lui Bism[arck]  i era adresată direct țarului Alexandru, pentru ca prizonierul de la Gacina să afile în sf rșit adev rul³⁸. Dacă asta va folosi la ceva, r m ne de văzut.  n nehot r irea lor rușii se înfundă din ce în ce mai mult și în cele din urmă nu vor putea da înapoi fără a-șii pierde prestigiul. Acesta este pericolul. Ar fi însă cei mai mari nătărăi, dacă ar provoca un război. Ar fi iar : Κρο σος, "Αλυν διαβας, μεγαλ ν  ναμιν διαλ σει⁴³⁾.

Ei nu reușesc să aducă la graniță nici măcar un milion de oameni, iar pentru un număr mai mare n-au nici destui ofițeri. Franța se prezintă cu 1 1/4 milion trupe foarte bine pregătite, dar nu dispune de mai mulți soldați instruiți, iar ofițeri are și mai puțini pentru un număr mai mare de soldați. Lu nd în calcul cele 2 1/2 mil. soldați instruiți și încadrați de un număr suficient de ofițeri și subofițeri, Bism[arck] a subapreciat totuși forțele Germaniei. Și e bine că așa stau lucrurile. Înainte ca în Rusia să se pornească revoluția, Bismarck nu trebuie să fie răsturnat în urma unei înfringeri *  exterior*. Asta n-ar face altceva dec t să-i aducă din nou popularitate.

Cum vor evolua lucrurile, dacă războiul va izbucni într-adevăr, e greu de prevăzut. Se va încerca, cu siguranță, transformarea lui într-un război fictiv, dar asta nu va fi ușor. Ceea ce ne-ar conveni *nouă* cel mai mult și ne-ar oferi cele mai multe șanse de succes ar fi : un război permanent cu succes variabil pe frontul francez, un război de ofensivă la granița rusă, urmat de cucerirea fortărețelor poloneze și o revoluție la Petersburg, care să le arate dintr-o dată domnilor beligeranți totul într-o lumină complet nouă. Un lucru e sigur. Nu mai există victorii rapide sau marșuri triumfale, nici asu-

⁴²⁾ — conspirația tăcerii. — *Nota trad.*

⁴³⁾ — Cresus va distruge un mare imperiu c nd va trece peste Halys. — *Nota trad.*

pra Berlinului, nici asupra Parisului. Franța are fortificații puternice și ingenios realizate, iar construcțiile din jurul Parisului sînt repartizate magistral.

Lunea trecută în cadrul mitingului în cinstea eliberării lui Cunninghame-Graham (comunist, marxist, a cerut naționalizarea tuturor mijloacelor de producție) și Burns³⁹, maica Schack alerga de colo pînă colo și vindea „Freedom“, cel mai extremist ziar anarhist local. Între alții i l-a oferit, din greșeală, și lui Lessner. Se pare că pornirea — nesatisfăcută — de a comite fapte mari a înnebunit-o de-a binelea.

Reuss a dat în judecată publicația „Commonweal“ (Morris) pentru că l-a denunțat ca spion. Probabil că legația prusiană vrea să cîștige aici terenul pierdut la Berlin. Ar putea însă să se păcălească al naibii. Mr. Reuss has to go into the witness box⁴⁴) și cu perjury⁴⁵) nu e de glumit aici; aici nu mai ajută nici un Puttkamer!

„Manifestul“ apare în limba engleză redactat de mine. Îți voi trimite un exemplar de îndată ce-l voi avea.

Al tău
F. E.

Apropo, văduva lui Pfänder trăiește aici în cea mai mare mizerie. Eu fac tot ce pot, chiar acum i-am trimis din nou cîteva lire. Asociația muncitorilor⁴⁰ a dat un concert în beneficiul ei, la care s-au încasat vreo 5 lire. Ea e bolnavă, fiica ei pictează, amîndouă se ocupă cu mici lucrăsoare de mînă, pe scurt sînt într-o situație jalnică. N-ar putea partidul să le asigure trimestrial un ajutor cît de mic? Doctorul spune că ea nu va ieși probabil din iarnă. Vezi dacă nu poți face ceva, ar trebui să instituim și pensii de văduve pentru veteranii noștri.

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁴⁴) — trebuie să apară în boxa martorilor. — *Nota trad.*

⁴⁵) — sperjur. — *Nota trad.*

14

Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

la Haga

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 23 febr. 88

Dragă prietene Nieuwenhuis,

Imediat după primirea scrisorii duminică i-am comunicat conținutul lui Kautsky și cred că între timp a rezolvat totul în sensul celor dorite de dumneata.

De aici, veștile pe care ți le pot da sînt, în mare, bune. Diferitele organizații socialiste au renunțat să impună prin forță o accelerare a procesului de dezvoltare firesc, normal — și de aceea în mod necesar mai lent — al clasei muncitoare engleze; rezultatul: mai puțină gălăgie, mai puțină lăudărosenie, dar și mai puține deziluzii. În plus, ele conviețuiesc în bună înțelegere. Pentru ca masele să se pună în mișcare, de asta are grijă pe de o parte guvernul, prin incredibila lui prostie, iar pe de altă parte lașitatea de neclintit a opoziției liberale. Incidentele din Trafalgar-Square¹⁶ n-au avut ca rezultat doar o înviorare a activității în rîndurile muncitorimii; comportarea jalnică a șefilor liberali în momentul respectiv, ca și după aceea, îi împinge pe muncitorii radicali din ce în ce mai mult spre socialiști, și asta cu atît mai mult cu cît aceștia au avut cu amintitul prilej o atitudine foarte curajoasă, aflîndu-se peste tot în primele rînduri. Cunninghame-Graham, marxist declarat, a cerut fâțiș la mitingul de luna trecută³⁹ naționalizarea *tuturor mijloacelor de producție*. Așadar sîntem și aici reprezentați în parlament.

Înființarea cluburilor radicale⁴¹ de către muncitorii din East End dovedește grăitor cît de mult au progresat muncitorii aici. Ei au fost primii care au reacționat la exemplul campaniei electorale de la New York din noiembrie 1886³⁴; căci tot ce face America are aici un efect mai puternic decît tot ce face întregul continent european. Exemplul de la New York a arătat oamenilor că, la urma urmelor, muncitorii ar face mai bine să-și făurească propriul lor partid. Astfel că, *la întoarcerea lor, Avelingii*⁴⁶⁾ au profitat de această stare

⁴⁶⁾ Este vorba de întoarcerea lui Edward Aveling și Eleanor Marx-Aveling din călătoria în America. — *Nota red.*

de spirit, acționînd foarte susținut în cluburile respective — singurele organizații politice — muncitorești care există aici. Atît Aveling, cît și soția lui țin acolo mai multe conferințe pe săptămîină, bucurîndu-se de un mare prestigiu; ei sînt considerați astăzi de către muncitori, în mod neîndoios, drept cei mai populari vorbitori. Dar cel mai important lucru este emanciparea cluburilor de sub influența lui great liberal party ⁴⁷⁾, inițierea unui partid muncitoresc propriu și atragerea treptată a maselor spre un socialism conștient. În acest sens, așa cum am mai spus, lașitatea conducătorilor liberali și chiar a majorității membrilor liberali și radicali ai parlamentului londonez ne-a ajutat imens. Cei care de trei-patru ani încoace au fost aleși ca reprezentanți ai muncitorilor, toți acești Cremer, Howell, Potter etc. sînt acum niște oameni sfirșiți. Dacă aici s-ar introduce balotajul, în loc ca majoritatea relativă a primului scrutin să fie hotărîtoare, așa cum e acum, partidul muncitoresc ar putea fi organizat în șase luni; dar cu actualul sistem electoral formarea unui al treilea partid este mult îngreunată. Se va ajunge însă și aici, iar între timp ne putem mulțumi cu faptul că mergem înainte pe toată linia.

Într-o săptămîină-două va apare o ediție engleză a „Manifestului Com[unist]“ revăzută de mine, pe care ți-o voi trimite; aici acesta e foarte solicitat, ceea ce e un semn bun.

Strălucita noastră victorie din Reichstagul berlinez ²⁶ te-a bucurat desigur și pe d-ta. Bebel s-a întrecut pe sine. Astă toamnă a fost la mine și aș dori ca închisoarea să-ți fi priit și dumitale așa cum i-a priit lui; el spune că se simte întotdeauna cu mult mai bine după o perioadă de închisoare. (În general el este nervos, iar la închisoare starea de nervi ce-dează!).

Nu crezi că ai mai putea veni la vară aici?

Salutări cordiale.

Al dumitale
F. Engels

Publicat pentru prima oară în
„Istoric-marxist“ Nr. 6 (40), 1934

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁴⁷⁾ — marele partid liberal. — Nota trad.

15

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 25 febr. 1888

Draga mea,

După ce am expediat ultimele corecturi ale „*Manifestului*“, mi-a mai rămas doar o jumătate de oră pînă la închiderea poștei, pentru a-ți da un semn de viață. Sper că voi aveți o vreme mai bună decît cea de aici; nimic altceva în afară de vînt aspru dinspre răsărit, ger, ninsori abundente, alter-nînd cu cîteva ore de dezgheț. Destul de neplăcut, dacă te gîndești la sistemul englez de șemineuri, dar o vreme ca asta nu poate dura o veșnicie.

N-am mai trimis în ultimul timp „P[all] M[all] G[azette]“ fiindcă nu conținea efectiv nimic interesant. Nu este decît un ziar londonez cu caracter exclusiv local, și de aceea înfiorător de plicticos atunci cînd la Londra nu se-ntîmplă nimic.

Bebel și Singer au raportat o victorie strălucită în Reichstag nu numai la prima, dar chiar și la cea de-a treia citire a proiectului de lege²⁶. Asta te duce cu gîndul la victoria lui O'Brien asupra lui Balfour³⁷ (care este întru totul un Puttkamer scoțian). Majoritatea prietenilor noștri au fost luna trecută la întrunirea pentru sărbătorirea lui C. Graham și a lui Burns³⁹; O'Br[ien] a vorbit din nou și foarte bine. Cunninghame Graham, care încă de la Glasgow se declarase în mod public adept al ideilor lui K. Marx, a preconizat din nou cu această ocazie „în mod absolut și integral“ naționalizarea *tuturor mijloacelor de producție*. Așadar, sîntem reprezentați și în Parlamentul britanic. Hyndman, care nu fusese invitat să ia cuvîntul, a putut ajunge la tribună cu ajutorul cîtorva din oamenii lui, dar numai pentru a ataca cu violență și în mod personal pe cîțiva parlamentari radicali prezenți, invitați la reuniune, care auziseră și din gura altor oratori destule reproșuri în legătură cu lipsurile lor. Atacul lui H[yndman] a fost atît de deplasat, încît l-au huiduit.

Ai aflat, probabil, că Reuss l-a dat în judecată pentru calomnie pe Morris, care l-a acuzat de spionaj în ziarul „Commonweal“. Este, evident, opera ambasadei bismarckiene. La început M[orris] s-a arătat destul de înspăimîntat, căci n-avea nici o dovadă la mînă, dar eu cred că între timp noi am strîns

suficiente dovezi pentru a învinge tabăra Puttkamer și compania, dacă ar mai persevera, ceea ce mă-ndoiesc. Nu cred ca Reuss să riște să ajungă în boxa martorilor ; mărturia falsă nu-i permisă decît agenților de poliție profesioniști britanici.

Nim mă îndeamnă să te rog să-i pomenești lui Longuet de banii, pe care ar face bine să înceapă să-i înapoieze. Pare să fi pus rău la inimă treaba aceasta.

Vom avea oare război ? Dac-ar izbucni, ar fi cea mai mare stupiditate de care s-ar putea face vinovați țarul și șoviniștii francezi. Am studiat recent șansele pe plan militar. Declarația lui Bismarck că Germania poate dispune de 2 1/2—3 milioane de soldați instruiți și încadrați de un număr suficient de ofițeri, este mai degrabă o subevaluare decît o supraevaluare a adevărului. Rusia nu va putea de fapt niciodată să aducă mai mult de un milion pe teatrul de operații militare, iar Franța ar putea dispune de 1 1/4—1 1/2 milioane de soldați instruiți și încadrați de ofițeri ; peste această cifră cadrele de ofițeri și subofițeri ar fi inexistente sau incapabile. Germania ar fi astfel în stare să reziste singură, cel puțin un timp, unui atac pornit simultan din două direcții. Marele avantaj al Germaniei constă tocmai în superioritatea numerică a soldaților instruiți și, mai ales, a subofițerilor și ofițerilor. În ce privește calitatea *infanteriei de linie* francezii pot rivaliza cu germanii ; dar altfel, Landwehr-ul ⁴² german este mult mai bun decît armata teritorială franceză. Rușii, cred, sînt mai slabi ca de obicei ; ei au adoptat un sistem de serviciu militar obligatoriu pentru care nu sînt destul de civilizați și pentru care, mai mult ca sigur, că le lipsesc ofițerii buni. Corupția e acum la ei mai în floare ca oricînd și va juca, probabil, un anumit rol și în tabăra franceză, dacă e să judecăm după wilsoniade ⁴³ și alte scandaluri.

Jollymeier ⁴⁸) este foarte trist că nu i-ai scris măcar un rînd cu penița aceea de aur. Nu ți-e milă de el ? Va fi aici din nou cam peste patru săptămîni, de Paști, care anul acesta cade o dată cu aniversarea lui Bismarck, alias ziua păcăleliilor ⁴⁹), denumire foarte potrivită pentru nerozia acelor care de 1800 de ani celebrează o sărbătoare atît de fantastică.

⁴⁸) — Schorlemmer. — Nota red.

⁴⁹)— 1 aprilie. — Nota red.

Mi se pare că aud un anume clopot care mă cheamă la consumarea — sper — a unor cotlete de vițel. La revedere pentru astăzi și fie ca pantalonii lui Paul să piardă odată cu lungimea lor excesivă și mirosul puternic de clei, miros prea bine cunoscut unui bătrîn manchesterian !

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

16

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 29 febr. 88

Dragă Liebknecht,

Dacă îi fixați doamnei Pf[änder] 100 de mărci trimestrial, aș face și eu același lucru ; asta ar însemna 40 £ pe an, care ar scoate-o din mizerie.

După moartea lui Pf[änder] ea mai rămăsese cu ceva bani. A deschis o pensiune, dar a trebuit să se mulțumească cu un cartier second rate ⁵⁰⁾ ; a mai avut și alte ghinioane (de pildă, a închiriat unor pederăști, care au fost descoperiți), pe scurt, treaba n-a mers. A încercat apoi cu o prăvălioară, i-a murit însă una din fiice, singura mai pricepută la administrarea unei asemenea treburi ; pe scurt, banii s-au topit. Fratele lui Pf[änder], pe care, la timpul său, acesta îl scutise, contra unei sume de bani, de serviciul militar, și-l întreținuse în continuare, se află acum la Neuulm, în Minnesota și a stăruit s-o aducă la el împreună cu cealaltă fiică. Sosite acolo, au fost tratate ca „rude sărace“, trebuind să muncească ca slugi. După numai 14 zile doamna Pf[änder] s-a hotărât rapid să se întoarcă. Asta i-a înghițit și ultimele fonduri. De atunci, aici s-a făcut tot posibilul pentru ea, dar un ajutor permanent

⁵⁰⁾ — de mina a doua. — *Nota trad.*

pot da aici doar eu, și nici acesta nu e suficient, dacă se are în vedere celelalte numeroase obligații. Dar, cum spuneam, dacă propunerea ta e acceptată, cel puțin strictul necesar va fi asigurat. Oricum, mult n-o să dureze.

Eu citesc „Daily News“ dimineața, „Evening Standard“ și „Pall Mall Gazette“ seara, iar duminica „Weekly Dispatch“. Asta pentru moment, dar mai schimb uneori. Cînd însă găsesc ceva interesant în vreunul din ziare, îl trimit Laurei la Paris și la aceasta n-aș putea să renunț. Am să văd însă ce pot să-ți trimit și ție. Dacă nu te interesează rubricile literare mai mult decît cele politice, „Weekly Dispatch“ este în orice caz mai bun decît „Sat[urday] Rev[iew]“. Apartine d-nei Ashton Dilke, redactor este Dr. Al. Hunter, M. P. for ⁵¹⁾ Aberdeen; este un ziar mărginit, de nuanță burghezo-radicală, dar informează complet despre ceea ce se petrece în Anglia; în timpul sesiunii parlamentare multă pălăvrăgeală, corespondențe foarte bune din Paris (Mrs. Crawford de la „Daily News“ care aici poate vorbi mult mai liber). Am să ți-l trimit odată.

N-am auzit niciodată de tricolorul irlandez de care amini-tești. Steagurile irlandeze din Irlanda și de aici sînt verzi, cu o harfă de aur *fără coroană* (pe blazonul regal britanic harfa are și o coroană). Pe timpul feniilor (1856—67) ⁴⁴ multe steaguri erau verzi-portocalii, pentru a le arăta orangiștilor din nord ⁴⁵ că ei nu doreau să-i primească ca pe niște frați. Dar acum nici vorbă nu mai poate fi de așa ceva.

Eu nu cred că B[ismarck] este atît de prost, încît să-și închipuie că rușii ar fi gata să-l ajute pentru a nimici Franța. Veșnicile răfuieli dintre Franța și Germania constituie principalul lor mijloc de stăpînire a Europei și așa se explică strădania lor de a menține un echilibru. Că B[ismarck] nu do-rește nimic mai aprig decît să arunce Franța în Ocean, este neîndoios. Dar pentru asta mai e timp. Noile fortificații fran-ceze — de la Meuse și Moselle, cele două grupe de întărituri la nord și sud-est (Belfort, Besançon, Lyon, Dijon, Langres, Épinal) și, în sfîrșit, teribilele fortărețe noi din jurul Parisului — constituie o piedică serioasă pentru germani; așa cum se prezintă acum situația, nici Franța nu poate pune Germania cu botul pe labe, nici Germania, Franța. Și asta e foarte bine. În cazul cel mai rău s-ar putea ajunge la acea graniță la un război de durată cu izbînzii cînd de o parte, cînd de alta, ceea ce ar putea inspira fiecăreia dintre armate respect față de

⁵¹⁾ — Membru al Parlamentului pentru — *Nota trad.*

adversar și ar face posibilă o pace acceptabilă. În schimb, rușii pot mânca o bătaie zdravănă — și asta ar fi cel mai bun lucru.

Tocmai a început din nou să ningă. De trei săptămîni doar zăpadă, ger și vînt dinspre răsărit. Din cînd în cînd puțin dezgheț. Se pare că și voi aveți o vreme mizerabilă.

Multe salutări.

Al tău
F. E.

Cunoști cumva un muncitor pe nume Carl August Nitzer din Lindenau, care ar fi fost expulzat din Leipzig (după trei luni de arest preventiv), care ar fi lucrat apoi ca agitator pentru Viereck timp de trei luni și pe urmă a fugit? (Motiv pentru care nu poate prezenta nici un ordin de expulzare). Tipul a fost de două-trei ori pe la mine ca să-l ajut. Face însă impresia unui vagabond și a unui cerșetor uns cu toate unsoarele.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

17

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 17 martie 88

Dragă d-le Schlüter,

Broșura nu va fi nici de data asta gata la termenul fixat de dv. Îmi pare foarte rău că v-am indus în eroare, dar nu am nici o vină. Trebuie să respect întru totul prescripțiile oculistului meu, dacă vreau să revin în sfîrșit pe linia de plutire. Mi s-a interzis să scriu mai mult de două ore în șir, ceea ce înseamnă că trebuie să mă întrec tocmai cînd îmi intru mai bine în mîină. Adeseori nici nu ajung să m-apuc de lucru din cauza maldărului de scrisori nerezolvate. Drept care aș face mai bine să nu mă grăbesc și să fac totul temeinic. În plus, abia în zilele din urmă am primit un material de care am nevoie și pe care acum urmează să-l studiez. Într-un

cuvînt, ar fi mai bine să procedați așa cum vă convine dumneavoastră, iar eu vă voi da de știre de îndată ce voi fi gata.

Lehman junior⁵²⁾ scrie într-o germană îngrozitor de afectată. Are într-adevăr toate motivele să avertizeze împotriva pericolului semidoctilor, el însuși dînd un exemplu cutremurător prin confuza sa proclamație liberal-conservatoare-manchesteriană⁴⁶⁾. De altfel nu e deloc ușor să joci rolul de împărat, cînd ești pe ducă. În orice caz, dacă va mai rezista șase luni, va provoca o stare de instabilitate și nesiguranță în economie și asta este tocmai ce ne trebuie. De îndată ce filistinul va adulmea în aer că ordinea de pînă acum nu va dura veșnic, ci, dimpotrivă, se clatină zdravăn, asta va marca începutul sfîrșitului. Lehman I-ul⁵³⁾ a fost cheia de boltă a edificiului, edificiul s-a năruit și curînd se va vedea cît de putredă este toată șandramaua. Pentru noi aceasta poate fi o ameliorare de moment a situației, dar pe de altă parte și o eventuală înrăutățire de moment, sau chiar un război. În orice caz vom asista la o nouă învioreare.

Salutări cordiale lui Ede și Liebknecht, dacă se află pe acolo, așa cum presupun.

Al dv.
F. E.

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

18

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 19 martie 88

Dragul meu Lafargue,

Îți trimit un număr din „Weekly Dispatch“⁴⁷⁾ care te va lămuri asupra cauzelor care-l fac pe „amicul Fritz“⁵⁴⁾ să ac-

⁵²⁾ Frederic al III-lea. — *Nota red.*

⁵³⁾ — Wilhelm I. — *Nota red.*

⁵⁴⁾ — Frederic al III-lea. — *Nota red.*

ționeze atât de dur. Bismarck și-ar da doi ani din viață dacă ar izbuti să-l aducă pe acesta — pe Fritz — într-o asemenea stare, încît să-și recunoască neputința de a governa. Iată de ce i se dă atîta de lucru și iată de ce Fritz trebuie să asude. Intriga durează de multă vreme, era vorba ca Fritz să fie eliminat cu totul chiar înainte de moartea bătrînului⁵⁵⁾; planul nereușind, se-ncearcă acum să fie omorît cu munca, obligațiile de reprezentare etc. Toate acestea trebuie să ducă la un conflict deschis, în cazul în care Fritz nu sucombă înainte de vreme; dacă se va mai întrema oarecum în timpul verii și va proceda la o remaniere a ministerelor, noi avem mult de cîștigat. Principalul este ca stabilitatea politicii interne să fie zdruncinată, filistinul să piardă încrederea în veșnicia regimului lui Bismarck, să se vadă pus în fața unei situații în care el, filistinul, să rezolve problemele și să ia atitudine, în loc să lase totul în seama guvernului. Bătrînul Wilhelm era cheia de boltă; el a căzut și tot edificiul amenință să se prăbușească. Ceea ce ne trebuie nouă este ca Fritz să mai reziste cel puțin încă șase luni pentru a șubrezi și mai mult acest edificiu; pentru a face nesigur viitorul filistinilor și funcționarilor; pentru a crea posibilitatea unei noi politici interne. Fritz e moale și, chiar și atunci cînd se află în deplinătatea forțelor, adoptă întotdeauna opinia ultimului vorbitor, care este în general nevastă-sa⁵⁶⁾. Numai intrigile lui Bismarck și ale propriului său fiu⁵⁷⁾ i-ar putea forța mîna. Odată survenită o schimbare de poziție, contează prea puțin dacă ea durează mult sau puțin; oricum Wilhelm al II-lea va veni la putere în împrejurări favorabile nouă.

Pe de altă parte, dacă Fritz moare înainte, Wilhelm al II-lea nu va fi totuși un Wilhelm I, iar noi vom asista la un reviriment al opiniei burgheze. Tînărul acesta va face cu siguranță unele nebunii, care nu-i vor fi iertate așa cum i-au fost iertate bătrînului. Dacă medicii vor tăia gîtul tatălui⁵⁸⁾ său, el, fiul, ar putea avea o soartă asemănătoare, dar provocată de alte mîini. De altfel, el nu este paralizat. Brațul i-a fost fracturat la naștere, lucru care n-a fost imediat observat și care explică atrofierea brațului.

⁵⁵⁾ — Wilhelm I. — *Nota red.*

⁵⁶⁾ — Victoria. — *Nota red.*

⁵⁷⁾ — Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

⁵⁸⁾ — Frederic al III-lea suferea de cancer la gît. — *Nota red.*

În orice caz, gheața s-a spart ; continuitatea în politica internă a fost întreruptă și mișcarea va lua locul stăgnării. Este tot ce ne trebuie.

Boulangier este desigur puțin cam șarlatan, dar asta nu înseamnă că ar fi o nulitate. El a dat dovadă de talent militar, iar șarlatanismul îi este de mare folos în cadrul armatei franceze. Napoleon era și el înzestrat cu o porție de așa ceva. Din punct de vedere politic el pare un incapabil, poate din cauza unei ambiții exagerate. Fapt cert este că, dacă francezii vor să piardă orice șansă de a-și mai recăpăta provinciile pierdute, n-au decît să-i urmeze pe amicii lui Boulanger și mai ales pe Rochefort, care pare nebun de-a binelea. N-ar mai lipsi decît un război de revanșă pierdut pentru a-i împăca pe prostănacii de alsacieni cu Germania ; țărani nu sînt decît niște mercenari care vor prefera întotdeauna să servească în armata învingătorului, iar burghezii își vor avea asigurate beneficiile tot atît de bine grație tarifului german, cît și celui francez. În ce-i privește pe ruși, vor fi desigur învinși ; am studiat de curînd campania lor din Turcia din 1877—78 : la doi generali bunei, au 98 incapabili, armata e complet dezorganizată, ofițerii sînt sub orice critică, soldații — bravi, gata să îndure cele mai grele încercări (au trecut prin vaduri la — 10°R cu apa ajungîndu-le pînă la subsuoară), foarte docili, dar și total neadaptăți singurului mod de luptă actualmente posibil : acțiunile de hărțuială. Ei erau tari în lupta în rînduri strînse, care nu se mai practică, iar cel care o mai face este măturat de focul armelor moderne.

Dar dacă Boulanger vă va scăpa de scrutinul pe bază de listă⁴⁸, noi îi vom înălța o coloană Vendôme⁴⁹, fără ca el s-o fi meritat pe cîmpul de bătaie.

Tussy și Edward vor pleca joi la castelul lor de la Stratford-on-Avon, soții Kautsky îi vor urma. Trebuie să fie frumos într-o labourer's cottage⁵⁹) cu frigul și vîntul și căderile intermitente de zăpadă, pe care le avem. Noi am suportat foarte bine iarna pînă acum opt zile, cînd, după o zi strălucitoare și caldă de primăvară, a urmat un îngheț însoțit de vînt din direcția nord-est și apoi de zăpadă. Asta i-a provocat lui Nim un oreion, un fel de parotidită, iar mie o rinită gripală, boli care, pe o asemenea vreme, se vindecă mai greu, chiar dacă nu sînt prea supărătoare.

⁵⁹) — căsuță de țară. — Nota trad.

Vă trimit în plic cecul de 15 lire.

Multe salutări Laurei. Ce fac soții Longuet și copiii ? Nim
îmi cere întotdeauna vești despre ei, ori de câte ori sosește o
scrisoare din Paris.

Cu prietenie, al dumatiale

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

19

Engels către Margaret Harkness

la Londra
(Ciornă)

[Londra, începutul lui aprilie 1888]

Stimată domnișoară H[arkness],

Vă mulțumesc foarte mult pentru cartea dumneavoastră
„A city girl“⁶⁰) pe care mi-ați trimis-o prin d-nii Vizetelly.
Am citit-o cu multă plăcere, pur și simplu am devorat-o. Este,
într-adevăr, așa cum o caracterizează prietenul meu Eichhoff,
traducătorul dumneavoastră, ein kleines Kunstwerk⁶¹); el
mai adaugă — ceea ce este de natură să vă producă satisfac-
ție — că, din această pricină, traducerea sa trebuie să fie
aproape textuală, deoarece orice omisiune sau tentativă de
modificare n-ar face decât să prejudicieze valoarea origina-
lului.

Ceea ce m-a impresionat cel mai mult în romanul dum-
neavoastră, în afară de adevărul lui realist, este faptul că în
el transpare curajul adevăratului artist. Nu numai prin felul
cum tratați Armata salvării⁵⁰, în ciuda filistinismului trufaș
care va afla din romanul dumneavoastră pentru prima oară,
poate, de ce Armata salvării are o asemenea priză în masele
populare, dar mai cu seamă prin modul simplu și sincer în
care faceți din vechea, foarte vechea poveste a fetei de pro-

⁶⁰) M. Harkness. „Fata din City“. — Nota red.

⁶¹) — o mică capodoperă. — Nota trad.

letar sedusă de un bărbat din burghezie, pivotul întregii cărți. Mediocritatea s-ar fi simțit obligată să ascundă fabula răsuflată sub un morman de complicații și zorzoane artificiale, și, cu toate acestea, nu ar fi scăpat de soarta oricărei mediocrități — aceea de a fi dată de gol. Dumneavoastră ați simțit că vă puteați încumeta să spuneți o poveste veche, fiindcă erați în stare să faceți din ea una nouă, pur și simplu povestind-o veridic.

Mr. Arthur Grant al dumneavoastră este magistral.

Dacă aș avea ceva de criticat, ar fi, poate, că povestirea nu este totuși chiar întru totul realistă. Realismul implică, după părerea mea, în afară de fidelitatea detaliului, redarea veridică a caracterelor tipice, în împrejurări tipice. Ei bine, caracterele dumneavoastră sînt, în felul lor, îndeajuns de tipice, dar împrejurările în care ele acționează și care le determină să acționeze nu sînt. poate, pe măsură. În „A City Girl“, clasa muncitoare apare ca o masă pasivă, incapabilă să se ajute singură și care nici măcar nu încearcă să se ajute singură. Toate tentativele de a o scoate din mizeria ei timpă vin din afară, de sus. Dacă o asemenea prezentare corespundea perfect anilor 1800 sau 1810, pe vremea lui Saint-Simon și Robert Owen, nu la fel i se prezintă situația în 1887 unui om care, timp de aproape 50 de ani, a avut onoarea să ia parte la cele mai multe dintre luptele proletariatului militant. Răzvrătirea revoluționară a clasei muncitorilor împotriva mediului asupritor care îi înconjoară, încercările lor — convulsive, semiconștiente sau conștiente — de a-și redobîndi statutul de ființe umane, aparțin istoriei și trebuie, de aceea, să pretindă un loc în domeniul realismului.

Departee de mine de a vedea o greșeală în faptul că nu ați scris un roman propriu-zis socialist, un „Tendenzroman“⁶²⁾, cum îl numim noi, germanii, pentru a preamări vederile sociale și politice ale autorului. Nu m-am gîndit nicidecum la așa ceva. Cu cît vederile autorului rămîn mai ascunse, cu atît mai bine pentru opera de artă. Realismul la care mă refer poate să răzbată chiar împotriva opiniilor autorului. Permiteți-mi să dau un exemplu. Balzac, pe care îl consider un maestru al realismului mult mai mare decît toți acei Zola *passés, présents et à venir*⁶³⁾ ne oferă în „La Comédie humaine“ o minunată istorie realistă a „societății“ franceze,

62) — roman cu tendință. — *Nota trad.*

63) — trecuți, prezenți și viitori. — *Nota trad.*

descriind ca în cronică aproape an cu an, din 1816 și pînă în 1848, atacurile tot mai puternice ale burgheziei în ascensiune împotriva societății nobililor care se reconstituise după 1815 și care, atît cît stătea în puterea ei, înălța din nou stindardul de la *la vieille politesse française* ⁶⁴⁾. El descrie cum ultimii supraviețuitori ai acestei societăți, care pentru el reprezenta societatea model, au cedat treptat în fața intruziunii parvenitului îmbogățit și vulgar sau au fost corupți de el; cum la *grande dame* ⁶⁵⁾, ale cărei infidelități conjugale nu erau decît un mod de a se pune în valoare în deplină concordanță cu felul în care era tratată în căsnicie, dispărea făcînd loc femeii burgheze, care îi pune a coarne soțului pentru bani sau găteți; și în jurul acestui tablou central Balzac concentrează o istorie completă a societății franceze, din care am învățat numai în ce privește detaliile economice (bunăoară despre noua repartizare a proprietății mobile și imobile după revoluție) mai mult decît din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii luate laolaltă. Desigur, pe plan politic, Balzac era un legitimist ⁵¹⁾; marea sa operă este o permanentă elegie despre ireversibila decădere a bunei societăți; toate simpatiile sale sînt de partea clasei condamnate la piere. Și totuși satira sa nu este niciodată mai ascutită, ironia niciodată mai amară decît atunci cînd el aduce în scenă tocmai pe bărbații și femeile pentru care încearcă o atît de profundă simpatie — nobilii. Iar singurii oameni despre care vorbește întotdeauna cu o nedisimulată admirație sînt adversarii săi politici cei mai înverșunați, eroii republicani de la Cloître Saint-Mery ⁵²⁾, oamenii care pe atunci (în 1830—1836) erau într-adevăr reprezentanții maselor populare. Că Balzac a fost astfel nevoit să acționeze împotriva propriilor sale simpatii de clasă și prejudecăți politice, că *a văzut* necesitatea pieirii iubiților săi nobili și i-a descris ca pe oameni care nu merită o soartă mai bună, că i-a *văzut* pe adevărații oameni ai viitorului exact acolo unde puteau fi găsiți la acea epocă, toate acestea le consider drept unul din cele mai mărețe trăsături ale bătrînului Balzac.

În apărarea dumneavoastră trebuie să admit că, nicăieri în lumea civilizată, muncitorimea nu opune mai puțină rezistență activă, nu se supune atît de pasiv destinului, nu este mai *hébétés* ⁶⁶⁾ decît în East End-ul londonez. Si de unde pot

⁶⁴⁾ — vechii etichete franceze. — *Nota trad.*

⁶⁵⁾ — doamnă din înalta societate. — *Nota trad.*

⁶⁶⁾ — abrutizată. — *Nota trad.*

ști eu dacă n-ați avut motive foarte temeinice pentru a vă mărgini, de data aceasta, să zugrăviți aspectul pasiv al vieții clasei muncitoare, rezervînd aspectul activ pentru o altă scriere ?

Publicat pentru prima oară în
revista „Na literaturnom postu“
nr. 7, 1932

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

20

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 10 aprilie 88

Draga mea Laura,

Schorlemmer s-a înapoiat ieri la Manchester ; așa se face că acum mă pot așeza să scriu cîteva rînduri, dar și asta numai în cazul că Edward și Tussy, care se întorc de la *castelul* lor și vor fi pe la 5 aici, nu vor sosi prea devreme.

În primul rînd țin să-l felicit pe Paul pentru strălucitele sale descoperiri pe tărîm etimologic⁶⁷⁾, care sînt de-a dreptul uimitoare. Faptul că un mare număr de cuvinte franceze, pe care noi obișnuiam să le deducem din cuvîntul latin *bos*⁶⁷⁾ derivă din cuvîntul grec *boûs*⁶⁷⁾ înseamnă ceva. Dar că *bouillon* vine de la *boûs* și nu de la *bullire* — a găti, iată o descoperire importantă și este pur și simplu păcat că Paul nu a mers mai departe pe această cale. Așadar *Bou* — strapa⁶⁴⁾ are, evident, aceeași origine, iar *Buo*-naparte (de la *Boû*⁶⁷⁾-naparte) de asemenea ; existînd astfel o legătură între *bonapartism* și *bou*, *Bou*-langer⁶⁸⁾ trebuie și el dedus din *boûs* și la fel și echivalentul său englez *Baker*⁶⁸⁾ ; aceasta aruncă o lumină cu totul nouă asupra aventurii colonelului Baker în vagonul de tren : cum ar fi putut el, care se trage din *boul Jupiter*, să nu se năpustească asupra Europei-Robinson⁶⁵⁾ ? De altfel nu încape nici o îndoială că în cuvîntul *mou-tarde*⁶⁹⁾,

⁶⁷⁾ — bou — *Nota trad.*

⁶⁸⁾ — Numele de familie „Boulanger“ înseamnă în limba franceză „brutar“ ; numele de familie „Baker“ — „brutar“ în limba engleză. — *Nota trad.*

⁶⁹⁾ — muștar. — *Nota trad.*

litera *m* se află acolo unde la origine era litera *b* și astfel derivația de la *boûs* este dovedită — ce lumină vie aruncă aceasta asupra faptului că muștarul se mănîncă numai la carne de vită și nu la carne de berbec !

Un alt mare pas înainte îl reprezintă tratarea sanscritei la același nivel ca și craniologia, precum și faptul de a fi descoperit în Germania și Anglia lingviști care să declare că le finnois offre plus d'analogie avec les idiomes aryens que le sanscrit ⁷⁰⁾. Am auzit doar de cîțiva care, atribuind națiunilor ariene o origine europeană în locul uneia asiatică, s-au trezit în neplăcuta situație de a trebui să accepte o origine finlandeză a limbilor ariene fără să fi fost în stare pînă acum să găsească nici urmă de legătură între acestea. Dacă Paul ar fi încercat să derive limba franceză din japoneză, în loc de greacă, ar fi făcut același lucru pe care, potrivit afirmației sale, l-au comis acești prăpădiți de germani și englezi. Oricum situația lor e destul de dificilă. Ei sînt *epigoni* de categoria a doua și a treia — germani, printre care și cîțiva cehi — care, de dragul senzației, au elaborat o teorie paradoxală — mai bine zis s-au pomenit în fața ei (grație unei serii întregi de erori) — o teorie care i-a adus într-un impas, din care nu mai pot ieși. Englezii au considerat-o un fel de modă, ceea ce era de așteptat de la niște începători care vor să apară în ipostaza de mari specialiști ; ei și-au dezbătut aberațiile en famille la ultimul miting al lui British Association ⁵⁶⁾, dar ceea ce le atribuie Paul — descoperirea unei legături între limbile ariene și limba finlandeză, o legătură chiar mai strînsă decît aceea dintre celelalte limbi ariene și sanscrită, limba cea mai apropiată — este un ideal după care încă mai tînjesc. Să sperăm că ei nu citesc „Nouvelle Revue“, căci altfel ar voi desigur să afle cine este acel Fergus care are o baghetă magică în stare să transforme ariana în finlandeză și vice-versa. În caz că-l descoperă, Fergus poate aminti de numele său irlandez pentru a justifica bulls-ii ⁷¹⁾ sau boûs-ii săi irlandezi.

Dar să lăsăm gluma à part ⁷²⁾. Articolele sînt foarte bune, iar parizienilor, cărora s'en fichent ⁷³⁾, puțin le pasă dacă

⁷⁰⁾ — finlandeza prezintă mai multe analogii cu idiomurile ariene decît sanscrita. — *Nota trad.*

⁷¹⁾ Joc de cuvinte : în engleză „bull“ înseamnă și „taur“ și „aberație, ineptie“. — *Nota red.*

⁷²⁾ — la o parte. — *Nota trad.*

⁷³⁾ — le e tot una. — *Nota trad.*

Fergus le servește cîteva aberații pe tărîmul etimologiei. Mult mai important pentru ei este să afle cîte ceva despre propria lor limbă, or asta găsesc aici. Numai că eu nu consider necesar ca un autor să se compromită prin asemenea afirmații doar pentru a fi pe placul parizienilor. Pînă la urmă, însă, cu toții sîntem înclinați să ne fălim mai ales cu ceea ce știm mai puțin; în orice caz, asta o știu din proprie experiență.

1 aprilie. S-a întîmplat întocmai cum m-am așteptat. Cele două suflete flămînde au sosit exact în momentul cînd terminasem pagina anterioară, aducînd, din colțișorul lor de țară, un adevărat loc de refugiu, ouă, unt, pateu de porc, cîrnăciori și, pe deasupra, o poftă de mîncare zdravănă. Astăzi a fost o zi destinată corespondenței americane și acum încerc să termin scrisoarea asta.

În Franța, lucrurile par să meargă foarte bine. Boulangerismul este pedeapsa dreaptă și binemeritată pentru lașitatea tuturor partidelor în fața șovinismului burghez, care-și închipuie că poate opri în loc orologiul istoriei universale pînă ce Franța va fi recucerit Alsacia. Din fericire, Boulanger se dovedește din ce în ce mai mult a fi un imbecil din punct de vedere politic, reprezentînd, după părerea mea, un pericol mai mare pentru el însuși decît pentru oricare altul. Un homme qui a son plan comme Trochu ⁷⁴⁾ poate să se împuște ⁷⁵⁾.

De altfel, oportuniștii ⁵⁷⁾ își sleiesc forțele din ce în ce mai mult, sînt tot mai epuizați ⁷⁶⁾ și vor fi siliți să recurgă din nou la alianța cu monarhiștii, ceea ce echivalează cu o sinucidere politică. Marele progres făcut de opinia publică franceză constă în aceea că republica este recunoscută ca singura formă de guvernămînt posibilă, iar monarhia este tot una cu războiul civil și cu războiul în afara granițelor. Activitatea oportuniștilor (lăsînd la o parte corupția lor flagrantă) împinge opinia publică tot mai mult spre stînga și impune numirea unor guverne de orientare tot mai radicală. Toate acestea în deplină armonie cu desfășurarea generală a evenimentelor după 1875. Nu putem să ne dorim decît ca această situație să dureze, iar dacă Boulanger sprijină involuntar această mișcare — cu atît mai bine. Sănătosul bun simț al francezilor, de care ei înșiși nici nu sînt conștienți — moștenire lo-

⁷⁴⁾ Un om care are un plan ca acela al lui Trochu. — *Nota trad.*

⁷⁵⁾ În manuscris în limba germană: kann sich begraben lassen
Nota red.

⁷⁶⁾ În manuscris în limba germană: „verschlissen“. — *Nota red.*

gică necesară a unei mari istorii inconștient-logice — se va dovedi, nădăjduiesc eu, mai puternic decât toate neroziile comise de ei conștient și intenționat.

Filistinul german se convinge tot mai mult că, odată cu bătrînul Wilhelm ⁷⁷⁾, s-a frînt și clef de voûte ⁷⁸⁾ a sistemului actual și că, treptat, se va nărui întreaga boltă. Sper însă ca Bismarck să nu fie izgonit doar pentru ca mai apoi să se întoarcă în triumf. În cazul acesta ar fi mai bine să rămînă.

Ce mai nerod, acest Rochefort! Citează ziare catolice din München drept dovadă că germanii abia așteaptă ca trupele franceze să intre din nou în Germania pentru a li se alătura, a-l da jos pe Bismarck și a reinstaura dominația franceză. Cum nu-și dă seama idiotul ăsta că nimic n-ar putea înfățișa poziția lui Bismarck mai mult decât o asemenea încercare franceză de a „elibera” Germania și că noi intenționăm să ne rezolvăm singuri problemele noastre interne!

Al tău
F. Engels

— pe care clopoțelul îl cheamă la dejun

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

21

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky la New York

Londra, 11 aprilie 88

Stimată Doamnă Wischnewetzky,

Cererea dv. de a vă trimite manuscrisul ⁷⁹⁾ mă ia prin surprindere și mă tem că n-am să vă pot fi de folos. Eu n-am voie să scriu mai mult de două ore pe zi; trebuie să fac față unei vaste corespondențe; cu adevărat în formă mă simt abia

⁷⁷⁾ Wilhelm I. — *Nota red.*

⁷⁸⁾ — cheia de boltă. — *Nota trad.*

⁷⁹⁾ F. Engels. „Protectionismul și liberul schimb. Prefața la broșura lui Karl Marx «Discurs asupra liberului schimb»”. — *Nota red.*

după trecerea acestor două ore, or tocmai atunci trebuie să mă opresc. În aceste condiții îmi este absolut imposibil să scriu la comandă *articles de saison*⁸⁰⁾, și încă pentru o piață îndepărtată; apoi nu văd cum broșura⁸¹⁾ ar putea fi gata în manuscris la 15 mai și cu atât mai puțin cum ar putea fi, la această dată, gata tipărită la New York. Cu toate acestea, de îndată ce voi termina cu scrisorile urgente, mă voi pune pe lucru și voi face tot ce-mi va sta în putință. Întrerup cu bună știință o lucrare⁸²⁾ extrem de importantă pentru a rezolva această chestiune.

De altfel, după părerea mea, nu trebuie să vă temeți că pierdeți o ocazie rară. Problema liberului schimb nu va dispărea de pe orizontul american pînă cînd nu va fi rezolvată. Sînt sigur că protecționismul și-a îndeplinit misiunea față de Statele Unite și că actualmente nu mai reprezintă decît un obstacol. Oricare ar fi însă soarta proiectului de lege propus de Mills⁵⁸⁾, bătălia nu se va termina mai înainte ca liberul schimb să permită industriașilor din Statele Unite să preia rolul de conducere la care au dreptul pe piața mondială în multe ramuri ale comerțului sau mai înainte ca protecționiștii și adepții liberului schimb să fie îndepărtați de către cei care se află în spatele lor. Realitățile economice sînt mai puternice decît politica mai ales cînd corupția a pătruns atât de adînc în politică, cum este cazul în America. Nu m-ar surprinde deloc ca în următorii ani, unul după altul grupuri de industriași americani să devină adepți ai liberului schimb — și, dacă își cunosc interesele, *trebuie* s-o facă.

Vă mulțumesc pentru publicațiile oficiale⁸³⁾ trimise — cred că este exact ce-mi trebuie.

Mă bucură succesul raportat de dv. în lupta împotriva comitetului executiv, în măsura în care se poate vorbi de un succes — din „Wochenblatt der [N.Y.] Volkszeitung”⁸⁴⁾ din 31 martie reiese că el încă nu vrea să cedeze. În orice caz, puteți să vă dați seama ce avantaj reprezintă prezența la fața locului. Dumneavoastră, care n-ați lipsit, ați putut folosi în favoarea dv. slăbiciunea, lipsa de rezistență a comitetului, care s-a ridicat imediat împotriva soților Aveling⁵⁹⁾, pentru că nu erau de față; de aceea ostilitatea față de dv. a fost redusă la

⁸⁰⁾ — articole de actualitate. — *Nota trad.*

⁸¹⁾ Karl Marx: „Discurs asupra liberului schimb”. — *Nota red.*

⁸²⁾ Volumul al III-lea al „Capitalului”. — *Nota red.*

⁸³⁾ Vezi volumul de față p. 28—29. — *Nota red.*

⁸⁴⁾ „Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung”. — *Nota red.*

o mică birfeală locală pe care, cu siguranță că, în cele din urmă, cu răbdare, o veți depăși și birui⁶⁰.

M-am bucurat foarte mult aflînd că soții Sorge se simt din nou mai bine în vechea reședință. Sper că nu va mai surveni nimic. Bătrînul Sorge nu putea trăi într-un tîrgușor ca Rochester, după cum nici eu n-aș putea trăi într-un fund de țară german sau în localități echivalente din Lancashire : Chowbent sau Bullocksmithy.

Vă înapoiez anexat scrisorile Comisiei de revizie.
În grabă,

Al dv. devotat
F. Engels

Publicat pentru prima oară,
într-o formă prescurtată, în
limba originalului în :

„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u.A.
an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906
și în întregime în : K. Marx și F. Engels.
Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

22

Engels către August Bebel

la Plauen, lingă Dresda

Londra, 12 aprilie 88

Dragă Bebel,

După ce am primit scrisoarea ta din 8 martie mi-am propus ca un timp să urmăresc desfășurarea evenimentelor. Lucrurile par să se fi limpezit acum într-atît, încît, cu timpul, să se poată trage anumite concluzii. Politica voastră de a spune : totul rămîne așa cum a fost, este, din punct de vedere tactic, foarte potrivită pentru agitația de masă, dar, după părerea mea, în nici un caz nu lămurește întru totul momentul istoric actual.

Proclamațiile lui Fritz⁴⁶ îl caracterizează ca pe o inteligență absolut mediocră. Un om care, după ce a fost atîția ani prinț moștenitor, nu are de propus nimic altceva în afară

de unele mici scutiri individuale de impozite, iar pe tărîm militar desființarea rîndului al treilea, oricum fără nici o importanță, pentru că fusese de mult desființat în ordinea de bătaie, nu va schimba lumea din temelii. Reproșul de semidoct este, după cum se știe, monopolul tocmai al semidoctilor, cum de altfel reiese și din cazul de față. Atît despre inteligența lui.

În ce privește caracterul — ținînd seama de starea sănătății lui — trebuie să fim extrem de indulgenți. Cînd în orice clipă riști ca doctorii să condamne la tăierea beregatei ⁸⁵⁾, nu ți se mai poate pretinde să dai dovadă de prea multă energie. Numai dacă sănătatea i s-ar ameliora s-ar putea vorbi de așa ceva. De aceea este lesne de înțeles că, în treburile interne, Bismarck și Puttkamer au mîna liberă într-o mai mare măsură decît oricînd.

Asta însă nu înseamnă că nimic nu s-a schimbat. Odată cu Wilhelm ⁸⁶⁾ s-a năruit cheia de boltă a întregului edificiu și se simte cum totul se clatină din temelii. După cum o arată politica internă, Bismarck și compania se cramponează cu disperare de actualele lor poziții. Poziția voastră n-a rămas însă aceeași. Ea s-a *înărăutățit* tocmai pentru că Bism[arck] vrea să dovedească că nimic nu s-a schimbat. Excluderea demonstrativă a soc[ial]-democraților] de la amnistie, perchezițiile și persecuțiile în masă, eforturile încrîncenate de a reduce la tăcere ziarul „Soc[ial]-d[emocrat]“ din Elveția ⁶¹⁾, toate acestea, la fel ca eforturile partidelor din cartel ⁶²⁾ de a-l face pe Fritz să înțeleagă ce înseamnă să fii monarh, dovedesc că B[ismarck] și compania simt că le fuge pămîntul de sub picioare.

Iată ceva tipic monarhic : în toate problemele politice se procedează cu prudență, dar o intrigă de curte dă la iveală conflictul. Chestiunea e de-a dreptul ridicolă : după părerea lui Bismarck, țarul ⁸⁷⁾ are dreptul să-i interzică lui Battenberg căsătoria, iar după părerea lui Fritz și a Victoriei, în acest caz special trebuie desființate brusc toate principiile de stat — profunde și de nepătruns — după care s-au orientat de altfel toată viața lor ! ⁶³⁾

Ținînd seama de slăbiciunea fizică a lui Fritz, este de așteptat ca el să cedeze și de astă dată — afară de cazul că starea sănătății lui se va îmbunătăți și că el va putea în-

⁸⁵⁾ — Frederic al III-lea suferea de cancer la gît. — *Nota red.*

⁸⁶⁾ — Wilhelm I. — *Nota red.*

⁸⁷⁾ — Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

tr-adevăr să depășească o criză ministerială. Noi nu sîntem deloc interesați ca Bismarck să se retragă mîriind, pentru ca apoi să se întoarcă în triumf după patru săptămîni și să fie glorificat de către filistinul din cartel. Noi ne putem declara mulțumiți și de faptul că filistinul din cartel începe să se-ndoiască de trăinicia regimului lui Bismarck, iar atîta timp cît trăiește Fritz, această stabilitate nu va mai fi restabilită.

Cum nu s-a mai dat publicității nimic în legătură cu natura bolii, nici măcar buletinul lui Waldeyer, care, dacă ar fi fost favorabil, ar fi apărut imediat, nu mai încape nici o îndoială că e vorba de cancer. Cu această ocazie, progresiștii noștri ⁶⁴ au arătat încă o dată ce indivizi grozavi sînt. Virchow, care ca doctor ar trebui să fie aici — mai ales că a mai fost consultat în trecut — se ocupă cu dezgroparea de antichități în Egipt! Probabil că vrea să fie chemat în mod oficial!

Nu există un empire fără empereur ⁸⁸⁾, bonapartism fără Bonaparte. Sistemul este pe măsura omului respectiv. Se menține și cade o dată cu acesta. Bonaparte al nostru avea trei capete la fel cu Triglav, vechiul idol slav — pomeranian; capul din mijloc a dispărut; dintre celelalte două, capul lui Moltke este răscopt, iar cel al lui Bismarck se clatină. Cu Victoria, care a învățat de la mama ei ⁸⁹⁾ cum trebuie să te porți cu miniștrii, chiar cînd sînt atotputernici, nu o va scoate la capăt. Vechea siguranță s-a dus. Nesiguranța terenului se va vădi și în politică: pe plan extern — gafe, pe plan intern — spasmodice acte de violență. Ea se va arăta și în îndoielile filistinului legate de măreția propriului său idol, în lîncezirea energiei și a excesului de zel al funcționarilor care se gîndesc la posibilitatea unei schimbări și, într-un asemenea caz, la un alt viitor. Toate acestea dacă, așa cum e probabil, B[ismarck] rămîne. Dacă însă starea lui Fritz se va îmbunătăți, iar situația lui B[ismarck] va începe să se clatine serios, atunci, susține Lenchen, *asupra lui Fritz se va trage*. Este un lucru care se va putea întîmpla chiar dacă Puttk[amer] și oamenii lui, Ihring-Naporras, ar fi în primejdie.

Deci, în orice caz, un interregnum cu speranță fierbinte a lui Bismarck că Fritz se va duce și noul Wilhelm ⁹⁰⁾ își va face apariția. Atunci însă, într-adevăr, nu s-ar mai putea spune că nimic nu s-a schimbat. O să fie o nebulie. Bona-

⁸⁸⁾ — imperiu fără împărat. — *Nota trad.*

⁸⁹⁾ — Victoria, regina Angliei. — *Nota red.*

⁹⁰⁾ — Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

partismul nostru a ajuns acum cam în perioada lui mexicană. Dacă *aceasta* va veni, vom avea și noi un 1866 și curînd un 1870 ; adică, dinăuntru un Sedan⁶⁵ *intern*. Cu atît mai bine !

Evoluția lucrurilor în Franța este absolut logică : republicanii de dreapta — siliți să se alieze cu monarhiștii, ceea ce înseamnă lichidarea lor. Guvernele care vor putea fi formate vor trebui să se orienteze tot mai spre stînga. Din punct de vedere politic Boulanger este nul. Foarte curînd, se va compromite în Cameră. Filistinul provincial francez are *un singur* crez : republica este indispensabilă, monarhia înseamnă război civil și război extern.

Ceul pentru cele 100 de mărci destinate d-nei Pf[änder], — în următoarea mea scrisoare. Am uitat să-l cer. Deocamdată, mulțumiri pentru danie ; voi face tot ce-mi stă în putință pentru a o susține pe biata femeie, dar îmi voi permite să mai apelez la voi.

Salutări cordiale soției și fiicei tale, precum și lui Singer.

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

23

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 16 aprilie 88

Dragă Liebknecht,

Eram pe punctul să-ți răspund la scrisoarea ta din 4, cînd a sosit cea de-a doua scrisoare împreună cu anexa pentru K. K[autsky], din care am înțeles că răspunsul meu, ca și întrebările tale, de altfel, țin deja de domeniul trecutului.

Aș vrea să-ți mai spun doar ce legătură există între toate acestea și circulara Federației social-democrate⁶⁶.

1. Federația social-democrată⁶⁷ se mai consideră și acum drept *singura* organizație socialistă din Anglia, *singura* îndreptățită să vorbească și să acționeze în numele întregii mișcări

de aici. Așadar, această poziție trebuia subliniată acum, în timpul pregătirilor pentru Congres. Cu atât mai mult cu cât Liga socialistă⁶⁸, în actuala ei formă, va răposa probabil curînd, iar Federația social-democrată ar dori să absoarbă disjecta membra⁹¹). Din fericire, asta nu se va întîmpla, căci altminteri ar reîncepe de îndată vechile certuri personale.

2. Federația social-democrată este în cea mai strînsă legătură cu posibilității¹² din Paris și, dat fiind că aceștia, la rîndul lor, sînt în legătură cu Broadhurst et Co.⁶⁹, social-democrația trebuie să se descurce cum poate. Acest al doilea motiv este hotărîtor. Hyndman et Co. s-au încîlcit atât de tare în ițele posibilităților, încît nu mai pot da înapoi, chiar dacă ar dori-o.

Păreră mea despre toată istoria cu Congresul? Nu prea pot să-mi fac o părere, pentru că habar n-am ce s-a dezbătut, și de altfel și opiniile tale se schimbă ca într-un caleidoscop. În general eu consider ca foarte riscante toate aceste congrese, în cazul în care nu ești dinainte sigur de succesul lor, ba chiar inutile, dacă nu se urmăresc obiective precise și realizabile. Statele mici, în speță belgienii, au cuvîntul hotărîtor și, cum în Belgia problemele externe se află în mîinile vechii clici de la Bruxelles — familia Brismée — și nu în cele ale flamanzilor, totul fierbe în vechiul sos. Ideea de a vă ține congresul aici⁷⁰ la 8 zile după cel al trade-union-urilor, echivalează cu un crah. Bani s-ar topi, oamenii voștri s-ar risipi care încotro, iar voi ați nimeri fără scăpare în mîinile sforarilor londonezi — at majoram gloriam Hyndmanii⁹²).

Nu cred că veți reuși să-i convingeți pe francezi — indiferent de orientarea lor — să țină la Geneva un congres cu ocazia jubileului revoluției franceze de la 1789 și a expoziției de la Paris⁹³).

Dacă, așadar, congresul vostru nu va putea avea loc, aceasta nu mi se pare a fi o catastrofă mondială. Oricum, ordinea de zi a fost în mod inutil limitată. La un congres convocat de fracțiunea noastră din Reichstag vin în orice caz socialiști și anarhiști și nu doar trade-unioniști. Un congres social-democrat ar fi putut să-i trimită la plimbare pe anar-

⁹¹) — membrele risipite (Horațiu. Satirele, cartea I, 4). — Nota red.

⁹²) — spre mărirea glorie a lui Hyndman. — Nota trad.

⁹³) — Este vorba de expoziția internațională proiectată pentru 1889. — Nota red.

hiști, un congres muncitoresc general nu poate s-o facă, și ei sînt în stare să se obrăznicească.

Fritz⁹⁴⁾ trebuie să-i dea zor și să se însănătoșească cît mai repede, altminteri Bismarck i se va sui în cap. Sper ca B[ismarck] s-o facă lată, să zboare, Reichstagul să fie dizolvat și să se facă noi alegeri, totul sub o guvernare interimară. Ar fi o désillusionnement⁹⁵⁾ grozavă pentru filistin. Dar, firește, dacă zilnic doctorii te trimit să ți se taie beregata, este cam greu să găsești energia necesară pentru o luptă serioasă. Că B[ismarck] se va apăra cu ghearele și cu dinții, asta însă se vede de pe acum.

Salutări cordiale.

Al tău,
F. E.

Oare materialul pe care ți l-am trimis sîmbătă este ceea ce voiai ? În caz contrar, înseamnă că nu te-am înțeles. Textul german e al lui Eccarius.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

24

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

122, Regent's Park Road
Londra, 20 aprilie 1888

Dragă prietene,

Mă bucur că, după cît se pare, ți se deschide o nouă perspectivă și sper că vei reuși să te pregătești pentru examen.

Din păcate nu pot să-ți indic cărțile pe care ar trebui să le consulți în acest scop. Cărțile germane ar oferi în anumite privințe prea mult, în altele prea puțin pentru un examen italian ; în plus eu nu cunosc compendiile mai noi. Cărți

⁹⁴⁾ Frederic al III-lea. — *Nota red.*

⁹⁵⁾ — dezamăgire. — *Nota trad.*

italiene indicate pentru examenul dumentale cunosc cu atît mai puțin. Aș putea cel mult să-ți recomand Carlo Botta „Storia dei Popoli d'Italia“, care începe cu Constantinus Magnus, deci în jurul anului 300 e.n. Poate și Pietro Colletta, „Storia del Reame di Napoli“, cuprinzînd perioada dintre 1735—1825, o carte clasică. Probabil, însă, că cele mai indicate ar fi manualele folosite acolo în școlile de învățămînt mediu (corespunzînd liceelor și colegiilor franceze sau gimnaziilor noastre), deoarece majoritatea candidaților la posturile de arhivar sînt absolvenți ai acestor institute, așa încît examinatorii trebuie să se orienteze după programa de învățămînt a respective-
lor școli.

Cum însă, în situația precară în care te afli, îți va fi imposibil să-ți procuri asemenea cărți, consider de datoria mea să-ți vin în ajutor. Mi-am luat deci libertatea de a-ți expedia pe numele dumentale un mandat poștal de patru lire sterline, adică 100 fr. și 80 centime și sper că nu-mi vei lua în nume de rău că-ți trimit această mică sumă fără să-ți fi cerut în prealabil permisiunea. Nădăjduiesc doar să-ți ajungă pentru procurarea materialului necesar studiului și să treci cu bine examenul.

Ai citit, desigur, despre expulzarea din Elveția⁶¹ a prietenilor noștri din Zürich.

Zilele acestea, de îndată ce voi termina o lucrare importantă pentru America⁹⁶⁾, voi revedea traducerea și o voi trimite înapoi²³. Lucrez mai ușor cînd revăd mai multe numere odată.

Salutări cordiale.

Al d-tale
F. Engels

Prenumele meu a fost indicat la poștă în forma sa *engleză*: „Frederick“.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea:
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milano, 1964

Tradus din limba germană

⁹⁶⁾ F. Engels, „Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx «Discurs asupra liberului schimb»“. — *Nota red.*

25

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lângă Leipzig

(Londra, în jurul datei de 29 aprilie 1888)

Dragă Liebknecht,

Scrisoarea alăturată am primit-o azi dimineață ⁷¹.

Este bine că starea lui Fritz ⁹⁷⁾ s-a ameliorat. Dacă tină-
rul Wilhelm ⁹⁸⁾ ar veni la putere chiar acum, atunci atît el,
cît și Bismarck — dacă aparențele nu înșeală — s-ar înțelege
cu Rusia în privința acordului de a porni războiul împotriva
Franței. Se pare că de pe acum s-au și încheiat anumite acor-
duri provizorii. Aceasta, chiar și numai aceasta, ar face din
Boulangier un pericol pentru Franța, ca și pentru Germania.
Francezii ar fi învinși, dar războiul ar dura multă vreme din
cauza puternicelor fortificații franceze, ca și a faptului că în
conflict ar mai interveni și alții. Austria și Italia ar lupta
probabil, *împotriva* Germaniei, căci consimțămîntul Rusiei
pentru o asemenea acțiune n-ar putea fi obținut fără ca cele
două să nu fie sacrificate rușilor. Asta ar însemna ca Bis-
marck să-i sprijine pe ruși la cucerirea Constantinopolului,
ceea ce ar însemna un război mondial în condiții în care, în
cele din urmă, noi am fi *in mod neîndoios* înfrinți : în alianță
cu Rusia împotriva lumii ! Sper ca această primejdie să treacă.

Al tău

F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁹⁷⁾ — Frederic al III-lea. — *Nota red.*

⁹⁸⁾ — Wilhelm al II-lea (fiul lui Frederic al III-lea). — *Nota red.*

26

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

Londra, 2 mai 1888

Stimată doamnă Wischnewetzky,

Cu aceeași poștă vă trimit *recomandat* manuscrisul⁹⁹⁾, adică transcrierea lui făcută de d-na Aveling după ce a constatat că scrisul dv. atît de înghesuit și lipsa marginilor nu permit introducerea cu creionul, citeț, a modificărilor propuse. Erau destul de multe, ceea ce se explică prin faptul că ați avut la bază o traducere germană, în timp ce noi am lucrat după original. De aceea, multe modificări n-au altă menire decît să apropie textul englez de originalul francez. În alte locuri mi-am permis unele libertăți de dragul clarității.

Prefața¹⁰⁰⁾, într-o primă formă, este aproape gata; dar cum dv. aveți nevoie de o traducere germană, va trebui s-o mai țin un timp. Mă voi grăbi totuși în limita celor două ore de lucru permise pe zi — săptămîna trecută doctorul meu a insistat din nou să respect cu strictețe această prescripție.

Vă rog să-i comunicați lui Sorge că, potrivit ultimelor proiecte, ziarul „Sozialdemokrat“ se va muta la Londra. Ar fi însă bine ca, deocamdată, acest lucru să nu fie vestit în gura mare; cînd prietenii noștri vor dori să-l pună în discuție și să-l vadă apărut în presa ahtiată după noutăți, o s-o facă, fără îndoială, ei singuri.

Eu sînt aici aproape tot atît de boicotat pe cît sînteți dv. la New York. Diferitele clii socialiste de aici sînt nemulțumite de desăvîrșita mea neutralitate în ce le privește, și fiind toate de acord asupra acestui punct, mi-o plătesc cu aceeași monedă, trecînd total sub tăcere lucrările mele. Nici „Our Corner“ (d-na Besant), nici „To-Day“, nici „Christian Socialist“ (de această ultimă publicație lunară nu sînt, însă, abso-lut sigur) n-au pomenit de „Situația clasei muncitoare“, deși le-am trimis personal exemplare din respectiva lucrare. Mă așteptam la așa ceva, dar n-am vrut să vă vorbesc despre aceasta înainte de a avea o dovadă certă. Eu nu le-o iau în

⁹⁹⁾ — K. Marx: „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*

¹⁰⁰⁾ F. Engels. „Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*

nume de rău, pentru că știu că i-am ofensat profund, declarând că, pînă acum, aici n-a existat o adevărată mișcare muncitorească și că, de îndată ce ea va lua naștere, toți acești bărbați și femei de seamă, care acum își dau atîta importanță ca ofițeri ai unei armate fără soldați, vor fi puși la locul lor, care va fi, în orice caz, mai jos decît se așteaptă ei. Dar dacă își închipuie că înțepăturile lor pot străpunge pielea mea tăbăcită de bătrîn pachiderm, se înșeală amarnic.

Al dv. sincer
F. Engels

Publicat pentru prima oară,
într-o formă prescurtată,
în limba originalului în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Traducere din limba germană

27

Engels către Laura Lafargue ⁷²

la Le Perreux

Londra, 9 mai 88

Draga mea Laura,

Tocmai am terminat, după numeroase întreruperi, o lungă prefață ¹⁰¹⁾ la ediția engleză a discursului lui Mohr cu privire la liberul schimb (Bruxelles, 1848) care urmează să apară la New York și, cum era ultima din lucrările care trebuiau terminate pînă la o anumită dată, profit de libertatea recucerită pentru a-ți scrie imediat. De altfel, am și un motiv important pentru a-ți scrie și anume dorința de a te avea la Londra. Aflu de la Schorlemmer că ai plantat în grădină niște vînăriță și cum nouă ne va fi absolut imposibil să venim s-o folosim la fața locului, nu rămîne altceva de făcut decît s-o aduci

¹⁰¹⁾ F. Engels. „Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx «Discurs asupra liberului schimb»“. — *Nota red.*

tu aici, unde vom găsi desigur rapid și celelalte ingrediente necesare. Vremea este foarte frumoasă ; simbătă, ziua de naștere a lui Mohr, Nim și cu mine am fost la Highgate, iar astăzi — la Hampstead Heath ; acum cînd îți scriu, ambele ferestre sînt deschise, iar cînd vei veni tu, săptămîna viitoare, sper, te vom primi cu liliac și salcîm galben. Dacă ne răspunzi cu întoarcerea poștei că vrei să vii, je me charge du reste¹⁰²⁾. De altfel, pînă atunci vei aduce casa de vară și grădina la un asemenea grad de perfecțiune, încît să le poți lăsa în grija lui Paul, care între timp a devenit, probabil, un grădinar desăvîrșit. De la o vreme, Nim se topește de dorul lui Löhrr, și cu siguranță că tu va trebui să asisti la marele triumf dramatic al lui Edward, la 5 iunie, cînd adaptarea pentru scenă a romanului lui N. Hawthorne „Scarlet Letter“, urmează a fi reprezentată la un matineu. Și nu mai trebuie să adaug că doresc să te văd aici la fel de mult ca și ceilalți. Și apoi mai sînt atîtea alte motive care pledează pentru venirea ta încît, pentru a nu pierde ora de ridicare a poștei, ca și pentru a nu te plictisi peste măsură, renunț să le mai enumăr. Decide-te, așadar, de îndată și anunță-ne venirea.

Ai auzit, probabil, de remarcabilele succese *preliminari* ale lui Edward în domeniul dramatic. El a vîndut jumătate de duzină sau chiar mai multe piese scrise pe îndelete ; unele au fost jucate cu succes în provincie ; pe altele le-a montat aici el însuși împreună cu Tussy, cu prilejul unor mici serbări și au plăcut foarte mult celor interesați în mod deosebit de acest gen, adică unor actori și impresari, care vor să le monteze. Dacă acum va obține la Londra un succes decisiv, înseamnă că s-a lansat în branșă și curînd va scăpa de dificultățile de tot felul. Și nu văd de ce nu ar reuși ; se pare că are un remarcabil fler pentru a oferi Londrei ceea ce cere Londra.

Scrisoarea lui Paul apărută în „L'Intransigeant“¹⁰³⁾ a fost într-adevăr foarte bună. El a reușit să lovească puternic în radicali fără să facă cea mai mică concesie „boulangismului“, iar revendicarea cu privire la înarmarea generală a pus bețe în roate atît unora, cît și celorlalți. Și totul cu un tact deosebit.

Știi că Fritz Beust s-a logodit cu o tînără din Elveția italiană, din Castasegna, chiar la granița cu Lombardia ? Eu

¹⁰²⁾ — de restul mă voi ocupa eu. — *Nota trad.*

¹⁰³⁾ P. Lafargue. „Le Boulangisme et les parlementaires“. — *Nota red.*

n-o cunosc, dar curînd vom afla noutăți de la prietenii noștri ¹⁰⁴⁾ din Zürich, pe care îi așteptăm să sosească aici în mai puțin de două săptămîni. S-ar putea să-l vezi la Paris pe Bernstein, care se află în voiaj ; trebuie să apară acolo zilele acestea. Sînt tare curios, cum o s-o scoată la capăt cu ziarul ¹⁰⁵⁾ aici ? Din o serie întregă de motive Londra nu este locul cel mai potrivit pentru acest ziar, chiar dacă, pentru moment este, poate, singurul loc posibil. În sfîrșit, vom vedea, lucrurile se aranjează în general de la sine.

Articolul lui Paul despre Victor Hugo în „Neue Zeit“ este foarte bun. Mă întreb ce s-ar spune despre el în Franța dacă ar putea fi citit acolo.

Marele *Stead* a plecat la Petersburg pentru a-i lua un interviu țarului ¹⁰⁶⁾ și a-l face să spună adevărul în privința războiului sau a păcii. Ți-am trimis interviurile lui de la Paris ⁷³ ; acest om profund a părăsit Parisul tot atît de deștept precum era cînd a venit. Rușii îl vor linguși după pofta inimii sale ; mă tem că la Petersburg se va întoarce în chip de măgar mai mare decît este acum. Poate că din ziarul de diseară vom afla că l-a iscodit pe Bismarck.

Românii sînt oameni ciudați. I-am scris lui *Nădejde*, la Iași, o scrisoare ¹⁰⁷⁾ în care încercam să-i orientez în spirit antirus. Acum marxiștii din Iași se ceartă cu anarhiștii din București din pricina răscoalei țărănești ⁷⁴ instigate din Rusia și traduc și publică imediat scrisoarea mea. De data asta nu mă supăr, dar de aici se vede ce oameni indiscreți sînt.

Am ajuns la capăt nu numai cu hîrtia, ci și cu timpul — este 5,20 p.m. Nim va suna pentru cină și peste 10 minute se închide poșta. Așadar, la revedere, pentru astăzi și anunță-mă că vii !

Cu afecțiune

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară în
întregime în limba originalului în
cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

¹⁰⁴⁾ — Bernstein, Motteler, Tauscher, Schlüter. — *Nota red.*

¹⁰⁵⁾ — „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

¹⁰⁶⁾ — Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

¹⁰⁷⁾ Vezi volumul de față, p. 7—9. — *Nota red.*

28

Engels către Eleanor Marx-Aveling

la Londra

[Londra] 10 mai 88

Scumpa mea Tussy,

Multe mulțumiri, dar nu putem veni. Nim trebuie să-și facă târguielile, altminteri duminică la prînz nu veți avea nimic de mîncat, iar sîmbătă eu trebuie să expediez în America lucrarea ¹⁰⁸⁾ prin poștă și aceasta e departe de a fi gata (lucrarea, nu poșta).

Spune-i lui Mahon că duminica primesc numai *prietenii personali* și că în această zi nu există nici o posibilitate de a discuta afaceri. Dacă vrea să mă viziteze este bine venit în oricare din serile săptămîinii, iar dacă dorește să fie și Edward de față, să se înțeleagă cu el pentru a veni împreună într-o seară — poate vîi și tu ?

Salutări de la Nim.

Al tău
F. E.Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

29

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen — Zürich

Londra, 10 mai 88

Dragă domnule Schlüter,

Ce se aude cu venirea dv. aici ? De la Ede am aflat doar că *el* pleacă via Paris și că se va opri acolo un timp. Despre ceilalți nu scrie însă nimic precis. Drept care, noi aici plutim în necunoscut și nu putem întreprinde nimic.

¹⁰⁸⁾ F. Engels. „Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx «Discurs asupra liberului schimb»“. — *Nota red.*

Fiți, deci, așa de bun și înțelegeți-vă cu ceilalți și înștiințați-ne cînd veți veni cu toții — noi presupunem că e vorba de dv., M[otteler] și T[auscher] — de asemeni, dacă pînă atunci putem face ceva pentru dv. Comunicați-ne și *gara* la care sosiți și pe ce rută, ca să vă putem întîmpina. Altfel ar putea ieși o încurcătură de toată frumusețea și s-ar prăpădi și niște bani.

Salutări cordiale tuturor,

Al dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

30

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky la New York

Londra, 16 mai 1888

Stimată d-nă Wischnewetzky,

Cu poșta de astăzi vă expediez recomandat ultima parte a prefetei ¹⁰⁹⁾.

Reeves este gata să preia broșura ¹¹⁰⁾ cu același comision ca și pînă acum, ar vrea însă ca numele lui să apară pe co-pertă sub numele editorului de la New York, precum urmează :

Londra
William Reeves, 185 Fleet Street, E.C.

Asta, cel puțin, reprezintă o *oarecare* garanție împotriva unei eventuale reproduceri neautorizate din partea lui. Din acest punct de vedere el este omul cel mai primejdios. Dacă vreți să-mi trimiteți mie exemplarele rezervate lui, le voi

¹⁰⁹⁾ F. Engels. „Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx. «Discurs asupra liberului schimb»“. — *Nota red.*

¹¹⁰⁾ K. Marx : „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*

expedia pe bază de *chitanță*; 3—500 broșuri vor fi suficiente pentru început.

Traducerea germană va urma de îndată ce d-na Kautsky va fi gata cu copiatul. Asta ar mai putea dura câteva zile, întrucît din zi în zi îi așteptăm pe expulzații ¹¹¹⁾ din Zürich, or, la început vom avea ceva bătaie de cap cu ei.

Al dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

31

Engels către Laura Lafargue

la La Perreux

Londra, 3 iunie 1888

Draga mea Laura,

Îmi pare foarte rău că nu găsești o modalitate de a veni acum. Faptul că vinarița n-a prins în grădina ta n-ar avea importanță, căci Nim are câteva fire pe care le vom prepara pentru diseară; ar fi atît de bine să fii aici pentru a-ți lua partea. Avem 6 sticle de vin de Moselle care urmează să fie sacrificate diseară.

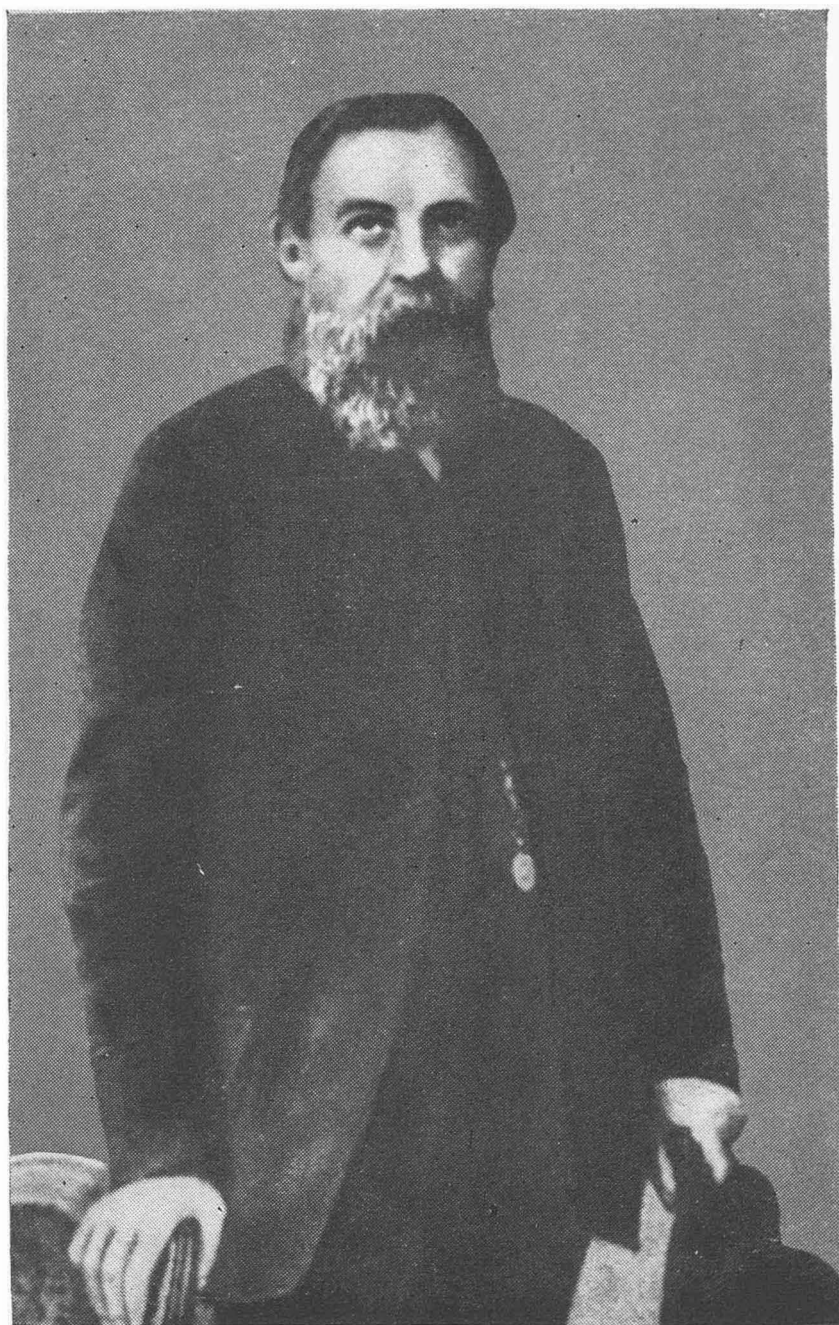
Prieteni noștri din Zürich au început să se mai obișnuiască cu viața din Londra, dar era și timpul, căci ideile lor cu privire la posibilitățile de a se stabili aici erau teribil de kleinstädtisch ¹¹²⁾. Sper că săptămîna viitoare principalele chestiuni privind alegerea cartierului etc. vor fi rezolvate, și atunci vom avea mai puține dificultăți și discuții.

Argumentele lui Paul referitoare la Boulanger pun într-o lumină destul de nefavorabilă caracterul francezilor. Începe prin a declara că c'est un mouvement populaire ¹¹³⁾, dar nepericuloasă, pentru că B[oulanger] este un imbecil. Dar ce

¹¹¹⁾ Bernstein, Motteler, Tauscher, Schlüter, — *Nota red.*

¹¹²⁾ — provinciale — în manuscris în limba germană. — *Nota red.*

¹¹³⁾ — este o mișcare populară. — *Nota trad.*

Friederich Engels
(1888)

s-ar putea imagina despre un popor capabile d'un mouvement populaire¹¹⁴⁾ în favoarea unui imbecil? Iată cum explică el această situație. En France on patauge pendant un temps donné dans un semblant de parlementarisme, puis on réclame un sauveur, un gouvernement personnel... en ce moment on réclame un sauveur et B[oulanger] se présente¹¹⁵⁾. Cu alte cuvinte, francezii sînt un popor, ale cărui *nevoi reale* reclamă un regim bonapartist, în timp ce *iluziile lor idealiste* sînt republicane și nu pot trece dincolo de parlamentarism. Dar dacă francezii nu văd altă ieșire din situația actuală decît *fie* un guvern personal, *fie* un guvern parlamentar, ar face mai bine să renunțe. Ceea ce aș dori, ar fi ca oamenii noștri să arate că există o *treia cale*, reală, dincolo de această falsă dilemă care nu este dilemă decît pentru filistinul de rînd, și să nu ia o mișcare b[oulangistă], confuză, filistină și în fond șovină, drept o mișcare cu adevărat populară. Pretenția șovină, după care întreaga istorie a lumii se rezolvă de la sine prin redobîndirea Alsaciei de către Franța, iar pînă atunci nu s-ar putea petrece nici un eveniment de interes, această pretenție a fost primită cu temenele de către amicii noștri francezi, și chiar de către toți, și iată acum rezultatul. Incluzînd în programul său această revendicare, aprobată în mod tacit de toate partidele, Boulanger a devenit puternic. Adversarii săi — Clémenceau și compania — nu se opun acestei revendicări, n-au curajul s-o facă, dar sînt prea lași pentru a o spune deschis și în aceasta constă slăbiciunea lor. Și pentru că mișcarea este în fond șovină și nimic altceva, ea face de fapt jocul lui Bismarck, care nici nu dorește altceva decît să-l vîre pe nenorocitul de Fritz¹¹⁶⁾ într-un război. Iar toate astea se petrec într-un moment cînd și printre filistinii germani începe să-și facă loc convingerea că, cu cît se vor debarasa mai repede de Alsacia, cu atît va fi mai bine, și cînd reglementările absurde ale lui Bismarck⁷⁵ cu privire la pașapoarte constituie de fapt o mărturisire deschisă că Alsacia este mai franceză ca oricînd!

Revoluția domestică, pe care încerc s-o introduc la noi de mai bine de un an, s-a înfăptuit, în sfîrșit. Ieri seară

114) — în stare de o mișcare populară. — *Nota trad.*

115) — În Franța, se bijbie un timp într-un simulacru de parlamentarism, se caută apoi un salvator, un guvern personal... în momentul de față se caută un salvator și se prezintă B[oulanger]. — *Nota trad.*

116) — Frederic al III-lea. — *Nota red.*

Annie, pe care o concediasem, a plecat, și acum avem o altă femeie de serviciu. Nim va putea în fine să nu facă mai multă treabă decît vrea și să doarmă dimineața cît poștește.

Alături cecul despre care era vorba în scrisoarea lui Paul. Fiind duminică, trebuie să închei înainte de a sosi mușafirii.

Cu aceeași afecțiune, al tău,

F. Engels

Nu uita că trebuie să vii în vara asta sau cel mai tîrziu la toamnă !

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în : F. Engels,
P. et L. Lafargue. „Correspondance”,
t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

32

Engels către Hermann Schlüter

la Londra

122, Regent's Park Road
[Londra] 15 iunie 88

Dragă Schlüter,

Vreți să-mi faceți plăcerea, tu și Tauscher, de a lua prînzul cu mine, duminică la ora 2 și jumătate ?

Al vostru
F. Engels

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

33

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 30 iunie 88

Dragul meu Lafargue,

Micul MacDonnel din Consiliul General, redactor la un ziar muncitoresc din Paterson¹¹⁷⁾, New Jersey, a trimis la mine pe un tânăr — pe nume R. Block — fiul unui vechi socialist din New York. Tatăl său este redactor la ziarul german al brutarilor¹¹⁸⁾ și secretarul sindicatului lor. Cum tânărul va rămâne câteva zile la Paris, i-am dat o recomandare pentru dumneata — la Paris are doar o scrisoare de recomandare către Delahaye! — și i-am spus că locuiești la țară, așa că nu i-ai putea fi de mare folos, afară de, eventual, câteva informații. Nu se ocupă nici cu politica, nici cu socialismul și nici nu dorește altceva decât să vadă Europa în the most approved fashion¹¹⁹⁾. Așadar, în caz că ar ajunge la Le Perreux, mi-ai face un serviciu, dacă l-ai sfătui cât mai bine ca pe un călător care vrea să vadă cât mai mult în timpul cel mai scurt. El știe perfect că tu nu-i poți arăta în nici un caz Parisul.

Aveling se află din nou la Londra cu ocazia reprezentăției de diseară a uneia din piesele sale — a cincea —, cea de-a șasea urmînd a fi jucată probabil săptămîna viitoare. Sînt sigur că „he has struck oil“¹²⁰⁾, cum spun yankeii, cînd și-a propus să se consacre dramaturgiei.

Cu prietenie,

Al dummitale

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. III, Paris, 1959

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

¹¹⁷⁾ „Paterson Labor Standard“. — *Nota red.*

¹¹⁸⁾ — „Deutsch-Amerikanische Bäcker-Zeitung“. — *Nota red.*

¹¹⁹⁾ — în modul cel mai satisfăcător cu putință. — *Nota trad.*

¹²⁰⁾ — a nimerit-o. — *Nota trad.*

34

Engels către Karl Kautsky

la St. Gilgen

(Londra, înainte de 6 iulie 1888)

Dragă baroane,

După ce, în sfârșit, te-am dibuit, și, după căutări în lung și lat, am descoperit că regiunea trebuie să fie foarte frumoasă ¹²¹⁾, vreau să-ți răspund în grabă în legătură cu Shelley ⁷⁶. Sînt gata să fac treaba, dar pentru aceasta ar trebui să am un exemplar cu poeziile lui Shelley, numai că nu-l am și nu știu unde l-aș putea găsi așa în grabă. E. A[veling], care a fost ieri aici, a vrut să mi-] dea pe al lui, dar a plecat fără să-și țină promisiunea. Dacă aș ști despre ce pasaje e vorba, mi-aș procura un Sh[elley].

Sper că istoria cu taenia medio cannellata ¹²²⁾ se va rezolva în mod fericit ad absurdum. În familia lui Pumps băiatul are pojar. Pînă acum evoluează deosebit de bine, drept care Lili ¹²³⁾ este la noi. D-na Schl[üter] și d-na Ede ¹²⁴⁾ sînt aici. Pe mătușa ¹²⁵⁾ încă o mai așteptăm ; nu se știe cînd va veni. Duminică au fost cu toții aici. Confuzia încă nu este (...) ¹²⁶⁾ lămurită. E. A[veling] are mult noroc cu ai săi (...) ¹²⁶⁾ cu aproximativ zece zile înainte în unanimitate (...) ¹²⁶⁾

Multe salutări tatălui, mamei (...) ¹²⁶⁾ Louisei, dacă, așa cum nădăjduiesc, este acolo.

(...) ¹²⁶⁾
Generalul

Sper că [piciorul tău] ¹²⁶⁾ este din nou all right.

Publicat pentru prima oară în :
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.
Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹²¹⁾ În original în dialect : „die Jegend muss sehr scheen sein. —
Nota red.

¹²²⁾ — tenie. — Nota trad.

¹²³⁾ — Lillian Rosher. — Nota red.

¹²⁴⁾ — Regina Bernstein. — Nota red.

¹²⁵⁾ — Emiliie Motteler. — Nota red.

¹²⁶⁾ — Aici hîrtia este deteriorată. — Nota red.

35

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 6 iulie ¹²⁷⁾ 1888

Dragă Laura,

Scrisoarea mea de astăzi se va ocupa de chestiuni practice, va fi, deci, scurtă și, sper, agreabilă.

Jollymeier a sosit ieri seară și va pleca săptămîna viitoare, probabil miercuri, spre Germania. Nu va mai avea timp să treacă prin Paris, dar, potrivit planului actual, Nim urmează să-l însoțească pînă la Koblenz, după care va merge la St. Wendel să-și vadă prietenii; la întoarcere intenționează să treacă prin Paris, însă numai dacă tu și copiii ¹²⁸⁾ sînteți acolo. Vrei să fii, deci, atît de bună și să ne comunicî printr-o scrisoare trimisă, dacă se poate, duminică sau cel mai tîrziu luni: 1) dacă vei fi acasă și 2) dacă și copiii se vor afla la Asnières pe la 26 sau 28 iulie?

Aproape sigur că, în același timp, ai fi primit și vizita lui Pumps, care dorea și ea să-l însoțească pe Jollymeier; duminica trecută însă a venit să ne anunțe că băiatul ei are pojar și că asta o va reține aici.

Tussy și Edward sînt tot la castelul ¹²⁹⁾ lor și speră să se imbarce în cursul lunii august pentru America, unde Edward urmează să supravegheze punerea în scenă a trei din piesele sale ce vor fi prezentate simultan la N[ew] York, Chicago și Dumnezeu mai știe unde. Cred că nu vor lipsi în total mai mult de 8—10 săptămîni. Dacă succesul său dramatic va continua în același ritm, s-ar putea ca la anul să meargă în Australia pe cheltuiala unui impresar teatral.

Prietenii noștri din Zürich nu s-au instalat încă, dar sînt pe cale s-o facă. Sînt uluitoare greutatea, tergiversările, așteptările enervante, pe care le comportă sistemul londonez al proprietarilor monopolisți care impun locatarilor condițiile lor, astfel încît atunci cînd vrei să subînchiriezi un local comercial de la unul dintre aceștia (ceea ce ești obligat să faci), trebuie să aștepți pînă cînd proprietarul casei binevoiește să-ți dea autorizația, pentru a face pregătirile necesare. În-

¹²⁷⁾ — În original greșit: august. — *Nota red.*

¹²⁸⁾ — Jean, Edgar, Marcel și Jenny Longuet. — *Nota red.*

¹²⁹⁾ Vezi volumul de față, p. 41. — *Nota red.*

gerința birocrăției din Franța, Prusia nu suferă comparație cu aceea de aici. Londonezii suportă de secole toate acestea și chiar și acum abia dacă au curajul să se revolte împotriva unor asemenea practici.

Salutări amicale lui Paul

Cu toată afecțiunea, al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară în:
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

36

Engels către Friedrich Adolph Sorge la Hoboken

Londra, 11 iulie '88

Dragă Sorge,

Îți dau în mare grabă o știre, pe care însă trebuie s-o ții *absolut secretă*. Să nu te miri dacă pe la mijlocul lui august sau câteva zile mai târziu, mă vei vedea la tine. S-ar putea să fac o mică excursie de plăcere peste ocean. Fii așa de bun și anunță-mă *neîntârziat* unde locuiești, ca să pot veni la tine, iar în caz că la data respectivă nu vei fi acasă, să știu *unde* te pot găsi. Comunică-mi, de asemenea, și dacă soții Wisch[newetzky] vor fi la New York în preajma acelei date. Altminteri, o dată sosit, nu mă voi vedea cu nimeni, căci nu vreau să cad în miinile domnilor socialiști germani — iată de ce lucrul trebuie ținut secret. Dacă voi veni, nu voi fi singur, ci împreună cu soții Aveling, care au treburi acolo.

Amănunte, data viitoare.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în:
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an
F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

37

Engels către Laura Lafargue ⁷⁷

la Le Perreux

Londra, 15 iulie 1888

Draga mea Laura,

Întrebi de ce nu poate veni și Schorlemmer și, totodată, îți exprimi speranța că o vei vedea pe Pumps la Le Perreux. Ei bine, mă tem că dorința îți va fi întru totul satisfăcută, iar întrebării tale i se va da un răspuns depășind toate așteptările.

Fiul lui Pumps, restabilindu-se neașteptat de repede, luna trecută au fost luate hotărâri subite, iar miercuri, toți trei, Jollymeier, Nim și Pumps au plecat spre Germania; Pumps la familia Pauli, Nim la St. Wendel. Apoi, conform aranjamentului de aici, Pumps și Sch[orlemmer] urmează s-o ia pe Nim de la Sankt-Wendel, pentru ca toți trei să plece spre Paris unde vor ajunge în jurul datei de 29 sau 30 iulie, dar mai înainte îți vor da de știre. Nim și Sch[orlemmer] trebuie să se-ntoarcă aici sîmbătă, 4 august; Pumps se gîndea ca, de la Paris, să plece la Saint-Malo și Jersey, unde Percy intenționează să aducă copiii.

Cum vei reuși să găzduiești atîta lume, nu pot să-mi dau seama. Nim însă crede că o să te descurci cu siguranță. În orice caz vei avea nevoie de ceva bani pentru această împrejurare și n-am să uit să ți-î trimit la timp.

Aseară scrisoarea ta și documentul lui Longuet au sosit o dată cu Edward, pe care activitatea sa dramatică l-a adus din nou la Londra. El va citi astăzi două piese eventualilor actori (din care una este Alma Murray) care ar fi dispuși să se lanseze în ceva original. Bineînțeles, Longuet vinde din nou blana ursului din pădure, de vreme ce Edward și Tussy vor fi în America timp de cel puțin două luni, iar eu voi pleca în concediu de îndată ce se-ntoarce Nim. Dacă el vrea să-l lase pe Jean cu Nim la mine (acasă), e-n regulă; Nim va fi mulțumită cu o asemenea societate; dar oare asta să fi intenționat Longuet? În orice caz, Tussy îți va trimite înapoi pledoaria și-ți va scrie, iar Nim și cu tine veți putea decide asupra celorlalte chestiuni.

Frumoasă ispravă au mai făcut, nu de mult, Boulanger și Floquet ⁷⁸, n-am ce zice. Lovitura de teatru a lui Boulanger,

pregătită pînă-n cele mai mici amănunte și cu toate acestea ratată, pentru că el nu a știut să-și joace rolul pînă la capăt — furia și insultele lui Floquet, acolo unde nu era nevoie decît de o replică reținută, invectivele, duelul și le beau, le brave général¹³⁰⁾, pus la punct de un avocat. Hotărit lucru, dacă cel de-al II-lea Imperiu a fost caricatura primului, a treia Republică devine o caricatură nu a primului, ci a celui de-al II-lea Imperiu. În orice caz, să sperăm că aceasta va însemna sfîrșitul lui Boulanger ; căci dacă acest dement s-ar mai fi bucurat de popularitate, *asta l-ar fi aruncat pe țar*¹³¹⁾ *în brațele lui Bismarck*, or noi nu dorim așa ceva, după cum nu dorim un război revanșard franco-rus. Dacă masele populare din Franța au absolută nevoie de un zeu personal, ar face mai bine să-și caute un altfel de om ; acesta le face de rîs. Pe de altă parte însă este clar că, dacă există într-adevăr în mase, această dorință de a găsi un *sauveur de la société*¹³²⁾ nu este decît o altă formă de bonapartism și de aceea, oricît m-aș strădui, tot nu pot crede că este o credință atît de profund înrădăcinată și atît de *vraiment populaire*¹³³⁾ pe cît susțin unii. Că prietenii noștri îi combat pe radicali — e foarte bine și-i privește direct, dar să-i combată sub propriul lor steag. Și, cum atîta vreme cît poporul nu este înarmat, o *journée*¹³⁴⁾ nu este posibilă decît cu ajutorul radicalilor⁷⁹⁾ (ca în cazul alegerii lui Carnot)¹¹⁾, prietenii noștri nu pot conta în momentul de față decît pe buletinul lor de vot, iar eu nu văd nici un avantaj în a lăsa ca acest boulangism plebiscitar⁸⁰⁾ să provoace confuzie în mintea alegătorilor. Sarcina noastră constă nu în a complica, ci în a simplifica și a lămuri problemele litigioase dintre radicali și noi. Puținul bine pe care Boulanger *putea* să-l facă, l-a și făcut, iar lucrul cel mai important a fost aducerea la putere a radicalilor. O dizolvare a parlamentului ar fi un lucru bun, atîta vreme cît există un guvern radical asupra căruia putem exercita o presiune ; dar mie Boulanger îmi pare personajul cel mai puțin potrivit pentru a provoca această dizolvare.

Aici, după două zile frumoase, de azi dimineată plouă din nou cu găleata. Iată într-adevăr o soluție : vara se dizolvă în apă de ploaie, care te dizolvă și pe tine și te-ndeamnă să

130) — frumosul, bravul general. — *Nota trad.*

131) — Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

132) — salvator al societății. — *Nota trad.*

133) — cu adevărat populară. — *Nota trad.*

134) — bătălie decisivă. — *Nota trad.*

bei ; drept care voi deschide o sticlă de bere Pilsen, pe care
am s-o beau în sănătatea ta.

Sur ce, je vous embrasse ¹³⁵⁾

Bien à vous ¹³⁶⁾

F. E.

Publicat pentru prima oară

în întregime în limba originalului în :

F. Engels, P. et L. Lafargue.

„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză

Tradus din limba engleză

38

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 23 iulie 1888

Draga mea Laura,

Tussy mi-a restituit scrisoarea lui Longuet, în loc să ți-o trimită ție, direct ; așa încît acum ți-o trimit eu alăturat. Spunea că-i va scrie. După cum m-a anunțat Edward săptămîna trecută, urmau să se înapoieze aici încă de ieri ; el are însă talentul deosebit de a nu ține seama de lucruri atunci cînd nu sînt în concordanță cu dorințele lui, însușire care s-ar potrivi mai bine unei vîrste mai fragede. Prin urmare, nu vor fi aici înainte de sfîrșitul săptămîinii.

Bineînțeles că Pumps și Nim ar putea dormi în camera ta, iar dacă tu veji găsi undeva, la Le Perreux, un pat pentru Schorlemmer, el va fi foarte mulțumit. Anexez un cec de 15 £ pentru a te liniști în privința cheltuielilor.

Prietenii noștri din Zürich sînt ¹³⁷⁾, în sfîrșit, pe cale să se instaleze. Le-au sosit nevestele, au găsit un local pe care să-l deschidă — de fapt au obținut un contract pentru o casă goală, încă neterminată. Au găsit și o locuință pentru ei, așa că într-o săptămîină sau zece zile vor fi cu toții unter Dach und Fach ¹³⁸⁾. Reprezentantele feminine de la *Sozialdemokrat*

¹³⁵⁾ — Cu aceasta te îmbrățișez. — *Nota trad.*

¹³⁶⁾ — Al tău. — *Nota trad.*

¹³⁷⁾ — Bernstein, Motteler, Tauscher, Schlüter. — *Nota red.*

¹³⁸⁾ — sub un acoperiș — *Nota trad.*

nu sînt deosebit de atrăgătoare. Nevasta lui Ed. Bernstein pare a fi cea mai simpatică dintre ele, o evreică micuță și vioaie, dar îngrozitor de sașie; cea a lui Schlüter este o persoană din Dresda extrem de amabilă și rezervată, dar teribil de limitată; cit despre mătușă, id est doamna Motteler, pune-o pe Nim să ți-o descrie pe această demnă tinărară de 50 de ani (așa se spune), în realitate o provincială suabă cu aere de *dame du monde*¹³⁹⁾; de fapt mi s-a spus că este o femeie onorabilă, dar eu nu cred că se simte prea bine în compania noastră prea puțin demnă și prevăd de pe acum cîteva agreabile „încrucișări de săbii“ verbale, cînd se va întîlni cu Tussy. Dar Nim și Pumps ți-o vor descrie mai mult decît amănunțit. Aseară le-am avut pe toate la cină, noua noastră menajeră (cred că ți-am spus că am concediat-o pe Annie) se descurcă destul de bine cu gătitul și este chiar mîndră să pregătească o masă pentru musafiri: d-na [Motteler] n-a scăpat ocazia să-mi spună că budinca era arsă (după cum i-a spus lui Pumps: *Sie sind aber mal fett!*¹⁴⁰⁾ — îți închipui oroarea lui Pumps!). Cînd vor fi cu toții instalați (în zona străzilor Junction și Boston), sper că distanța va da o anumită savoare perspectivei... unui număr de vizite considerabil redus. Nu intenționez cituși de puțin să las ca elementul german să potopească totul la nr. 122¹⁴¹⁾.

M-am fotografiat înainte de a încărungi complet și îți trimit această fotografie — „cea mai bună“, după spusele celorlalți⁸⁸⁾.

Este ora de ridicare a corespondenței și ora cinei, așa că mă opresc aici.

Afectuoase salutări de la bătrînul tău

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în: F. Engels,
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,
t II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

¹³⁹⁾ — doamnă din lumea bună. — *Nota trad.*

¹⁴⁰⁾ — Dar ce grasă sinteți! — *Nota trad.*

¹⁴¹⁾ — Locuința lui Engels din Regent's Park Road. — *Nota red.*

39

Engels către Hermann Schlüter
la Londra[Londra] sîmbătă [21 sau
28 iulie 1888]

Dragă Schlüter,

Grover a fost la mine în legătură cu casa din Kentish-Town ; i-am explicat cum stau lucrurile și, dacă nu-și schimbă din nou părerea, casa e a voastră.

Al tău
F. E.

Ai grijă ca între timp să nu meargă nimeni *din nou* la Salto Rex et Co. (dacă nu *v-o cere* chiar Grover sau S. R[ex] et Co., căci n-am cum să știu dacă Gr[over] închiriază direct sau prin respectivii).

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

40

Engels către Laura Lafargue
la Le Perreux

Londra, 30 iulie 88

Draga mea Laura,

Sper că la vremea asta călătorii¹⁴²⁾ au și ajuns la tine. Azi dimineață am primit o scrisoare de la Sch[orlemmer]. Cînd a ajuns la Bonn, prietenii l-au sfătuit să-și îngrijească acolo rana¹⁴³⁾, așa că s-a dus la Clinica universitară pe care a părăsit-o vindecat, sîmbătă ; mai suferă însă și acum de

¹⁴²⁾ Helene Demuth și Mary Ellen Rosher. — *Nota red.*¹⁴³⁾ Vezi volumul de față, p. 79. — *Nota red.*

un Magenkatarrh¹⁴⁴⁾ sau, după cum spune mai exact fratele lui¹⁴⁵⁾ — care stă cu el și-i servește de secretar — de un Magenkater; în consecință i s-a recomandat să se odihnească un timp, el se teme chiar că planurile pe care le făcusem în vederea unei croaziere cu o durată oarecare ar putea fi compromise în ceea ce-l privește. Dar, vom vedea cu timpul. În orice caz, ieri intenționa să plece la Darmstadt, de unde îmi va mai scrie.

Acum câteva informații pentru Nim; ieri am avut la masă friptură de vacă cu mazăre, foarte bine gătită; au fost doar Edward și Tussy, pentru că Percy și copiii au luat masa la Sandhurst Lodge fiind ziua de naștere a mamei lui. După masă au venit aici (și Charley¹⁴⁶⁾, a cărui soție cinase la noi duminica trecută și am regretat că ieri n-a putut să vină), iar mai târziu au sosit cei patru din Zürich¹⁴⁷⁾ cu d-na Bernstein și d-na Schlüter — Tante¹⁴⁸⁾, din fericire, nu se simțea bine — și ne-am distrat grozav. Mă înțeleg destul de bine cu noua menajeră, numai că dulciurile pe care le face nu sînt chiar așa cum ar trebui să fie; pregătește un aluat teribil, ca o piele și caută să compenseze defectele cremei adăugînd în părți egale zahăr și esență de migdale amare — dar am oprit-o să continue. Fata se prezintă mulțumitor, mai e nevoie doar ca Nim s-o mai formeze puțin; nici nu-i cazul să i se încredințeze conducerea mai mult sau mai puțin independentă a gospodăriei pe o durată mai mare de trei săptămîni, căci ar introduce o serie de idei rafinate, provenind de la pensiunea din East End¹⁴⁹⁾ unde servea niște „doamne nobile“. Dar cum toate aceste idei se limitează la domeniul bucătăriei, Nim o va dezobișnui repede de ele; în ansamblu, n-am însă motive să mă plîng, ba chiar uneori mă face să rîd.

¹⁴⁴⁾ În manuscris în limba germană (Joc de cuvinte între „Magenkatarrh“ — „gastrită“ și „Magenkater“ — „mahmureală după chef“. — *Nota trad.*

¹⁴⁵⁾ Ludwig Schorlemmer. — *Nota red.*

¹⁴⁶⁾ probabil, Charles Roesgen. — *Nota red.*

¹⁴⁷⁾ — Eduard Bernstein, Julius Motteler, Leonhard Tauscher și Hermann Schlüter. — *Nota red.*

¹⁴⁸⁾ — În original în limba germană: Tante (Emilie Motteler). — *Nota red.*

¹⁴⁹⁾ — Partea de est, sărăcăcioasă a Londrei. — *Nota trad.*

Sper că voi aveți o vreme mai bună. Am fost în oraș pe la ora 2 și puțin înainte de 3 a început să plouă și mai plouă și acum.

Salutări afectuoase tuturor,

Al tău
F. E

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în : F. Engels,
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,
t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Traçus din limba engleza

41

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 4 aug. 83

Dragă Sorge,

Îți mulțumesc pentru cele două scrisori primite, ca și pentru amicala ospitalitate pe care mi-o oferi. Dacă voi putea beneficia de ea, este, după cum reiese din cele ce urmează, foarte îndoielnic.

Anume, dacă totul merge bine, va veni și Schorlemmer — acum el se află în Germania, nu tocmai sănătos, dar luni îmi va telegrafia în legătură cu sosirea lui. Cum noi trebuie să rămînem împreună, — cel puțin Sch[orlemmer] și cu mine — Aveling a reținut dinainte camere la același hotel pentru noi toți, așa încît, pentru început, va trebui în orice caz să merg acolo. Ce va fi apoi, vom mai vedea. În orice caz, Sch[orlemmer] și cu mine nu vom rămîne în oraș decît cîteva zile și, de îndată ce va fi posibil, vom porni să vizităm țara, căci la începutul lui octombrie el trebuie să-și reia prelegerile și am vrea ca în acest interval să vedem cît mai mult posibil.

Nu m-aș mira deloc ca micul Cuno să mă pîndească la sosire; cred totuși că am o formulă magică cu care îi vin de hac. Cînd voi reveni acolo, puțin înainte de plecare, va trebui totuși să văd pe unul și pe altul de la „V[olk]sz[eitung]“,

asta n-am cum să evit și, de altfel, nici n-are ce strica ; vreau însă ca cel puțin la început să am liniște.

Vom sosi la 8 august cu „Stadt Berlin“. Aveling s-a lansat cu succes în domeniul dramaturgiei și va monta la voi în 4 orașe 4 piese (dintre care 3^{1/2} ale lui).

Întrucît luni este Bank holiday ⁸¹, cînd nu se poate cumpăra nimic, toate prăvăliile fiind închise, iar marți ¹⁵⁰ noi plecăm de aici, au mai rămas o serie întregă de lucruri de rezolvat — în plus, la ora 5,40, trebuie să fiu la Charling Cross pentru a întîmpina pe Lenchen și Pumps (aceasta din urmă este măritată de 7 ani și are doi copii) care se întorc din Germania, via Paris ; de aceea trebuie să închei. Mă bucur și eu nespun că ne vom revedea. Celelalte le vom discuta prin viu grai.

Al tău

F. E

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

42

Engels către Laura Lafargue la Le Perreux

Londra, 6 aug. 88

Draga mea Laura,

Cînd vei primi această scrisoare, subsemnatul, împreună cu Tussy, Edward și Schorlemmer vom pluti pe vasul „City of Berlin“ către coastele Lumii Noi. Călătoria era de mult proiectată, dar au intervenit mereu noi piedici, dintre care ultima, și nu cea mai neînsemnată, a fost pățania lui Schorlemmer — astă seară va fi însă aici (dacă nu mai survine

¹⁵⁰) — 7 august. — Nota red.

ceva) și miine sperăm să plecăm, iar miercuri ¹⁵¹⁾ la ora 5 p.m. să părăsim cheiul Liverpoolului. Secretul croazierii trebuia păstrat în primul rînd din cauza seriei de obstacole care amenințau s-o compromită ; în al doilea rînd, pentru a mă salva pe cît posibil de reporterii de la „N[ew] Y[orker] Volkszeitung“ și de alți ziarisți (printre care, după cum îmi scrie Sorge, micul Cuno este acum unul dintre cei mai redutabili), precum și de atenția delicată a Executivei Socialiste din Germania etc. de la N[ew] Y[ork] ⁸² cînd voi sosi acolo ; toate acestea ar fi putut anula însăși plăcerea voiajului, zădărnindu-i scopul. Vreau să văd și nu să țin predici și mai ales doresc o schimbare de aer etc. să scap odată de această slăbiciune a ochilor, precum și de conjunctivita cronică datorată, după părerea dr. Reeves, amicului lui Edward, unei slabe tonicități și care va ceda foarte probabil după o lungă călătorie pe mare etc. Cînd i-am propus treaba asta lui Sch[orlemmer], a fost imediat de acord, dar el trebuie să fie înapoi la începutul lui octombrie, așa că accidentul lui din Vlissingen s-a produs într-un moment foarte nepotrivit. Dar acum totul pare să fie în regulă și-l așteptăm astă seară.

Cum ne dăm noi seama, Edward și Tussy nu se vor întoarce împreună cu noi, pentru că vor fi cu siguranță reținuți acolo cel puțin încă două săptămîni.

Călătorii noștri s-au întors cu bine sîmbătă, deși cu o întirziere de o jumătate de oră, cum cred că ai aflat din cartea noastră poștală. Coacăzele trimise de tine — cele crude, ca și sucul pregătit din ele de Helen (vreau să spun de Nim) au întrunit aprecieri totale și unanime ; entuziasmul stîrnit de grădina voastră se manifestă frenetic și cred că atît Pumps cît și Nim o visează mereu. Cu toate că traversarea n-a fost ușoară, nici uneia nu i-a fost rău ; au avut prudența să se întindă imediat.

Anexez un cec de 25 de lire — de cheltuială pentru perioada cît voi lipsi. De îndată ce vom ajunge la destinație, îți voi da de știre și-ți voi povesti aventurile noastre, întîlnirea cu monștri marini, cu ghețari și alte minuni marine, afară doar de cazul că vom fi capturați de flota irlandeză, care sîmbătă seară a izbutit să rupă blocada engleză, iar acum este pe cale de a distruge comerțul britanic, de a cuceri orașele de pe coasta Scoției etc. — un indice fantastic al adevăratei victorii politice

¹⁵¹⁾ — 8 august. — *Nota red.*

pe care irlandezii o vor repurta cu siguranță asupra filistinilor britanici în viitoarele alegeri generale.

Și acum te las cu bine. Am fost încântat aflînd de la Nim că arăți foarte bine și păreai mai tinără ca oricînd. Sper să te menții astfel pînă la plăcuta noastră revedere următoare.

Cu aceeași afecțiune pentru tine și cu salutări prietenești lui Paul,

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în : F. Engels,
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,
t II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

43

Engels către Eduard Bernstein

la Londra

Dragă Ede,

Berlinul nu mi s-a părut niciodată atît de frumos ca pe acest vas „City of Berlin“. Dacă ofițerii din gardă ¹⁵²⁾ ar ști cît de bine și cît de mult se mănîncă aici, ar schimba imediat Berlinul care se află pe uscat (sau pe nisip) cu acesta aflat pe apă. În 2½ ore sintem la Queenstown și de acolo ieșim în largul Oceanului. Calde salutări soției tale și familiilor Schlüter, Mot-teler și Tauscher.

Bătrînul tău
General

[„City of Berlin“] 9./8. 88.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁵²⁾ În original în dialectul berlinez : „Jardeleutnants“. Aluzie la Wilhelm al II-lea. — Nota red.

44

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

SS. „City of Berlin“, între Liverpool
și Queenstown, 9 august 1888

Dragă Hermann,

De ieri sîntem într-o mică excursie spre America și voiam să-ți comunic și ție vestea, înainte de a părăsi ultimul port european. Sîntem o societate veselă de 4 persoane — eu, prof. Schorlemmer din Manchester, Dr. Aveling din Londra și soția sa, fiica cea mai mică a lui Marx. Schorlemmer și cu mine ne întoarcem la sfîrșitul lui septembrie și credem că pe la 2/3 octombrie vom fi din nou în Anglia. S-a nimerit foarte bine că mi-am putut realiza acest vechi plan chiar în vara aceasta, de altfel și doctorii îmi recomandaseră insistent să fac cele două călătorii de durată mai lungă pe mare, precum și să schimb aerul.

Vaporul nostru este cu mult mai frumos decît Berlinul de pe uscat ; are aproape 6000 de tone. Soții Aveling s-au întors acum 1 $\frac{1}{2}$ an de la New York cu același vas și-l cunosc pe căpitan, precum și personalul și echipajul, ceea ce este foarte plăcut. Avem cabine drăguțe, mîncarea este excelentă, se servește bere americană tare care nu e rea deloc, puntea e lungă, așa încît te poți plimba în voie, nu sînt prea mulți pasageri — afară de cazul că se vor mai urca la Queenstown — pe scurt, totul se prezintă excepțional. Sînt foarte curios cum arată lumea de peste Ocean ; vom rămîne acolo 3—4 săptămîni, suficient, cred, pentru a o cunoaște.

Ne apropiem de Queenstown și cred că e mai bine să închei. Vă urez la toți sănătate, iar cînd voi ajunge pe celălalt țarm, vă voi da din nou un semn de viață. Salutări soției tale, copiilor și tuturor celorlalte rude.

Al tău sincer, bătrîn
Friedrich

45

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Ștampila poștei ; Boston, 28 august 1888]

Bătrîne prieten,

Ieri dimineață am ajuns aici și azi dimineață am primit scrisorile tale către S[chorlemmer] și către mine — multe mulțumiri. Tusea am lăsat-o la Hoboken, iar S[chorlemmer] a scăpat și el de necazurile lui. Chiar acum am fost la d-na Harney ; ne-a spus că Harney va fi la Londra în octombrie, unde voi putea deci să-l văd pe nepotul meu ¹⁵³⁾. N-am putut să-l găsesc ; sper să-l întâlnesc miine, aici la hotel sau la Roxbury. Orașelul Boston este foarte întins, dar mai prietenos decât New Yorkul. Cambridge este chiar foarte frumos, cu un aspect absolut european — continental. Salutări cordiale ție și soției tale. Fără voi nu ne-am fi putut însănătoși ! Rămînem aici pînă sîmbătă ¹⁵⁴⁾. Scrisorile ne vor găsi în mod sigur pînă vineri seara.

Al tău
F. E

Publicat pentru prima oară în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁵³⁾ — Willie Burns. — *Nota red.*

¹⁵⁴⁾ — 1 septembrie. — *Nota red.*

46

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Boston, 31 aug. 1888

Dragă Sorge,

Am primit alaltăieri ziarul¹⁵⁵⁾ și astăzi scrisoarea ta. Ți mulțumesc ! Dar îmi pare rău că încă te mai supără gîtul și că, după cum se pare, tusea mea a fost molipsitoare. Dacă vizitele pe care ți le-am făcut nouă ne-au redat sănătatea, iar pe tine te-au îmbolnăvit, este foarte prost.

Ieri am fost la Concord, la Reformatory¹⁵⁶⁾ și în oraș. Ambele ne-au plăcut foarte mult. O închisoare în care deținuții citesc romane și cărți științifice, înființează cluburi, se întrunesc și se consultă fără a fi supravegheați de paznici ; de două ori pe zi li se dă carne și pește plus pîine ad libitum, apă de la gheață în fiecare atelier, apă curgătoare proaspătă în fiecare celulă, celule decorate cu tablouri etc., unde respectivii sînt îmbrăcați ca muncitori obișnuiți, te privesc cu aerul cel mai degajat, fără acel *hang-dog-look*¹⁵⁷⁾ al obișnuiților deținuți de drept comun, așa ceva nu se poate vedea nicăieri în Europa ; pentru asta, europenii n-au destul curaj, așa cum i-am spus-o directorului închisorii. Acesta mi-a dat un răspuns pur american : *Well, we try to make it pay, and it does pay*¹⁵⁸⁾. Vizita asta mi-a inspirat un mare respect pentru americani.

Concord este splendid. Cu mult gust, absolut neașteptat după ce ai văzut New Yorkul și chiar Bostonul ; dar este un loc magnific în care să fii îngropat, nu să trăiești ! Pe mine m-ar da gata în patru săptămîni sau aș înnebuni.

Nepotul meu Willie Burns este un băiat admirabil, inteligent, energetic, devotat mișcării cu trup și suflet. Îi merge bine,

¹⁵⁵⁾ „New Yorker Volkszeitung“ din 28 august 1888. — *Nota red.*

¹⁵⁶⁾ — casă de corecție (pentru minori). — *Nota red.*

¹⁵⁷⁾ — privire de ciine bătut. — *Nota trad.*

¹⁵⁸⁾ — Noi încercăm să facem o treabă rentabilă și pînă la urmă este rentabilă. — *Nota trad.*

lucrează la Boston and Providence R. R.¹⁵⁹⁾ (acum Old Colony¹⁶⁰⁾), are 12 dolari pe săptămână, o nevastă drăguță (adusă din Manchester) și trei copii. În ruptul capului nu s-ar întoarce în Anglia ; este tipul tinărului parcă făcut pentru o țară ca America.

Ieșirea lui Rosenberg din partid și ciudata dezbatere despre „Sozialist“ în „V[olks] z[eitung]“ par simptomele unei prăbușiri⁸³.

Din Europa sosesc aici doar puține știri și rar, mai ales prin intermediul ziarelor „N[ew] Y[ork] World“ și „Herald“¹⁶¹⁾

Astăzi Aveling își termină treburile în America. Restul timpului va fi liber. Dacă vom merge la Chicago, încă nu e sigur ; pentru ultima parte a programului avem suficient timp.

Salutări cordiale soției tale și ție din partea tuturor și în mod special din parte-mi,

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară
într-o forma prescurtată în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A. an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906 și în întregime
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusa, 1940.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁵⁹⁾ — Societate de căi ferate. — *Nota red.*

¹⁶⁰⁾ — partea de sud a statului Massachussetts. — *Nota red.*

¹⁶¹⁾ — Boston Herald. — *Nota red.*

47

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lingă Leipzig

Boston, 31 aug. 1888

Dragă Liebknecht,

Chiar acum — e ora 9,30 dimineața — am citit în „Boston Herald“ că ai fost ales la Berlin cu o majoritate absolută de peste 10 000 de voturi ³⁶. Te felicităm din toată inima, eu, Schorlemmer și soții Aveling.

Am fost 7 zile la New York, respectiv la Hoboken (la Sorge), de luni ¹⁶²⁾ sîntem aici, mîine plecăm spre Niagara, poate chiar la Chicago, apoi în regiunile petrolifere și ne întoarcem prin Toronto, Montreal, Lake Champlain, Adirondaks, Albany, down Hudson ¹⁶³⁾, la New York, de unde la 18/19 sept. ne vom îmbarca pe „City of New York“ și vom porni pe drumul de întoarcere spre Liverpool. A fost o călătorie foarte frumoasă, am învățat multe și am asudat din plin, ceea ce nu ni s-a prea întimplat în vara aceasta de partea cealaltă a oceanului. Salutări soției tale, lui Bebel și lui Singer.

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană.
Tradus din limba germană.

¹⁶²⁾ — 27 august. — *Nota red.*

¹⁶³⁾ — pe Hudson în jos. — *Nota red.*

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Niagara Falls, N. Y.] 4 sept. 88

Dragă Sorge,

Ne aflăm aici de duminică¹⁶⁴⁾ dimineața și ne distrăm grozav. Natura este deosebit de frumoasă, aerul excelent, mîncarea excepțională, nigger waiters¹⁶⁵⁾ amuzanți, vremea e bună, ce ne putem dori mai mult? Țînțarii n-au apărut deocamdată, cu tot excesul de umiditate. La excursia la Oil Regions¹⁶⁶⁾ s-a renunțat — astăzi se va decide dacă mergem la Chicago — cred că nu. Dacă nu vom merge, programul tău de voiaj va fi urmat întocmai.

Faptul că Jonas mi-a descoperit stratagema constituie un motiv în plus să amîn pe cît posibil întoarcerea la New York. Totuși, dacă mi l-ar trimite *acum* pe Cuno al lui, nu m-ar deranja prea tare; voiajul este acum în mare parte încheiat și nu mă va mai putea face să pierd decît cel mult o jumătate de oră.

Salutări cordiale ție și soției tale de la noi toți.

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în:
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană,
Tradus din limba germană

¹⁶⁴⁾ — 2 septembrie. — *Nota red.*

¹⁶⁵⁾ — chelnerii negri. — *Nota trad.*

¹⁶⁶⁾ — regiunile petrolifere. — *Nota trad.*

The Spencer House is the only First-Class Hotel at Niagara Falls open summer and winter, and combines all the elegance of a modern Hotel with the quietness and comfort of a home. Its tables are always kept distinguished for its excellence, and its apartments are the best regulated and most commodious at Niagara.

Spencer House, Niagara Falls, N. Y.

9. Sept 88

Carer Sorge

Wir sind seit Sonntag Morgen hier angekommen und
 sehr gut, die Natur ist sehr schön hier, die Luft angenehm. Ich
 fühle mich sehr wohl, die Crispere Winterzeit ist nicht
 so schlimm. Wasser noch mehr? Vielleicht gibt es bei Falls
 nicht, das den vielen Wasser. Die Tour auf den Old Niagara
 ist abgeschlossen - es war sehr schön und wir sind
 zufrieden - ich habe mich sehr wohl gefühlt. In
 dem Programm steht befolgt.

Das Hotel Spencer ist ein sehr schönes und
 sehr gut. Die Natur ist sehr schön hier, die Luft
 angenehm. Ich fühle mich sehr wohl, die Crispere
 Winterzeit ist nicht so schlimm. Wasser noch
 mehr? Vielleicht gibt es bei Falls nicht, das
 den vielen Wasser. Die Tour auf den Old
 Niagara ist abgeschlossen - es war sehr schön
 und wir sind zufrieden - ich habe mich sehr
 wohl gefühlt. In dem Programm steht befolgt.

Dein
 J. Engels

Scrisoarea lui Engels către Friedrich Adolph Sorge
 din 4 septembrie 1888

49

Engels către Friedrich Adolph Sorge
la Hoboken

Montreal, 10 sept. 1888

Dragă Sorge,

Ieri am ajuns aici, după ce între Toronto și Kingston a trebuit să facem cale întoarsă din cauza unei furtuni (bătea o afurisită de briză) și să înnoptăm la Port Hope. În felul acesta cele două zile plănuite pentru călătoria de la Toronto pînă aici au devenit *trei*. Fluviul Sf. Laurențiu și cataractele lui sînt încîntătoare. În Canada, casele în ruină sînt mai numeroase decît în oricare altă țară în afară de Irlanda. Aici ne străduim să înțelegem franceza canadiană, *that language beats Yankee English hollew*¹⁶⁷). Diseară plecăm la Plattsburg, apoi spre Adirondacks și, dacă va fi posibil, și la Catskills, așa încît cu greu vom putea fi înapoi la New York înainte de duminică¹⁶⁸). De-oarece marți¹⁶⁹) seara trebuie să fim pe vapor și mai avem încă multe de văzut la New York, cum, pe de altă parte, în aceste ultime zile trebuie să fim mai mult împreună decît pînă acum, Sch[orlemmer] și cu mine nu ne vom putea retrage de astă dată la Hoboken, la tine, oricît de rău ne-ar părea; trebuie neapărat să mergem cu soții Avcling la St. Nicholas. În orice caz, vom trece să te vedem de îndată ce vom ajunge pe meleagurile voastre.

Trecerea din Statele Unite în Canada îți dă un sentiment ciudat. Mai întîi ai impresia că ai revenit în Europa, apoi că te afli într-o țară foarte înapoiată, în plină decădere. Aici îți dai seama cît de necesar este pentru dezvoltarea rapidă a unei țări noi febrilul spirit speculativ al americanilor (bazat, firește, pe modul de producție capitalist); în zece ani această Canadă adormită ar fi tocmai bună pentru anexare — fermierii din Manitoba etc. ar cere-o atunci ei înșiși. De altfel, din punct de vedere social, țara este pe jumătate anexată — hoteluri, publicații, reclame etc., toate după modelul americanilor. Și oricît s-ar împotrivi ei, necesitatea economică a unei infuzii de sînge

¹⁶⁷) — acest dialect pune în umbră engleza americană. — *Nota trad.*

¹⁶⁸) — 16 septembrie. — *Nota red.*

¹⁶⁹) — 18 septembrie. — *Nota red.*

iankeu se va impune și va lichida această frontieră ridicolă — și când va suna ceasul, John Bull va spune Da și Amin.

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

50

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Plattsburg, N. Y.] marți, 11 sept. 1888

Dragă Sorge,

Am ajuns aici cu bine. În curînd, la 1 p.m., plecăm spre Adirondacks, miine seară vom fi înapoi, și apoi pe lacuri spre Hudson. Sperăm să ajungem sîmbătă ¹⁷⁰⁾ seară la New York.

Dacă primești scrisori pe numele meu, te rog să mi le trimiți la Albany, Narragansatt Hotel, dar să nu ajungă acolo mai tîrziu de vineri seară.

Sper că ai primit scrisoarea mea din Montreal ¹⁷¹⁾. Ți-a trecut durerea de gît ?

Îl vom vedea pe fiul tău ¹⁷²⁾ înainte de plecarea noastră din New York ?

Sintem cu toții sănătoși și voioși.

Salutări cordiale din partea tuturor, ție și soției tale.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. „Letters to
Americans. 1848—1895“.
New York, 1953

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

170) — 15 septembrie. — *Nota red.*

171) — Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

172) — Adolph Sorge. — *Nota red.*

51

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Plattsburg N, Y., 12 sept. 1888
Miercuri

Dragă Sorge,

Astă seară ne-am întors de la Lake Placid. Miine coborim pe Lake Champlain.

Cred că am uitat să te rog în ultima scrisoare să ne faci rost de încă 150 buc. din țigările știute. Nu mai avem deloc.

Salutări cordiale,

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. „Letters to
Americans. 1848—1895“. New York, 1953

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

52

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

New York, 18 sept. 1888

Stimată doamnă Wischnewetzky,

Ne-am întors sîmbătă¹⁷³⁾ seara din mica noastră excursie la Boston, Niagara, Sf. Laurențiu, Adirondacks, Lake Champlain și Lake George și în cele din urmă pe Hudson în jos pînă la New York City. Ne-am simțit tot timpul foarte bine și fiecare din noi s-a întors acasă cu o rezervă de forțe noi, care sper să ne ajute să trecem iarna cu bine. Miine după-amiază plecăm cu „City of New York“ și ne așteptăm la tot soiul de neplăceri, cum ar fi proasta funcționare a mașinilor și altele de acest fel, sperăm totuși ca în 8—10 zile să ajungem la Londra. Nu pot

¹⁷³⁾ — 15 septembrie. — *Nota red.*

părăsi America fără a-mi exprima încă o dată regretul că, din cauza unor împrejurări defavorabile, nu v-am putut întilni decît o singură dată și atunci numai pentru cîteva clipe. Erau atîtea lucruri despre care am fi avut de vorbit ! Dar nu-i nimic de făcut și va trebui să mă îmbarc fără să-mi pot lua personal rămas bun de la dv. Sper însă că supărările prin care ați trecut în ultima vreme vor fi ultimele și că sănătatea dv., a dr. Wischnewetzky și a copiilor va fi așa cum o doriți. M-aș bucura să am curînd din nou vești de la dv., și voi face tot posibilul să vă împlinesc toate dorințele.

Am primit din partea d-nei Sorge cîteva exemplare din broșură ¹⁷⁴⁾; se prezintă foarte bine și pînă acum n-am descoperit decît două greșeli de tipar. Vă rog să-mi comunicați cîte exemplare îmi veți trimite în Anglia și cîte pot ceda presei; cred că ar trebui trimise *tuturor* ziarelor cotidiene și săptămînale mai de seamă din Londra, precum și cîtorva din provincie. De asemenea publicațiilor lunare. Bineînțeles, vînzarea i-o voi încredința lui Reeves, afară doar de cazul că aș primi alte indicații. Întrucît el a acceptat, în general, să preia în comision ediția dv. americană, numele său ar putea figura pe copertă; va trebui să tipărească o nouă copertă și să remită nota de plată.

În speranța că îl voi vedea la Londra pe Dr. Wischnewetzky înainte de întoarcerea sa în America, rămîn, dragă doamnă Wischnewetzky,

Al dv. devotat
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

53

Engels către redacția ziarului
„New Yorker Volkszeitung“ ⁸⁴

(Ciornă)

336, Washington Street
Hoboken, 18.9.88

Comunicare particulară

Către red. ziarului „N[ew] Y[orker] V[olks] z[eitung]“
(„Der Sozialist“)

¹⁷⁴⁾ — Karl Marx. „Discurs asupra liberului schimb“. — Nota red.

Intenționam ca la sfârșitul acestei scurte călătorii prin America să trec personal pe la biroul dumneavoastră. Timpul șederii mele la New York pînă la imbarcarea pe „City of New York“ a fost însă atît de drămuît, încît, cu mare părere de rau, nu mi-am putut realiza această intenție.

Vă rog deci să aveți bunăvoința de a mă scuza.

Sincere salutări, al dv.

F. E

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

54

Engels către redacția ziarului
„Chicagoer Arbeiter-Zeitung“

(Ciornă)

(Hoboken, 18 septembrie 1888)

Comunicare particulară

„Chic[agoer]Arb[eiter]-Z[ei]t[un]g“

Pe parcursul scurtei mele călătorii în America n-am avut din păcate posibilitatea de a veni la Chicago pentru a vă face o vizită personală la birou. Permiteți-mi să-mi exprim regretul

Rămîn al dumneavoastră sincer

F. E

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

55

Engels către Hermann Engels
la Engelskirchen

S.S. „City of New York“

Joi, 27 sept. 1888

Dragă Hermann,

Îți scriu în condiții destul de dificile, căci tangajul vasului este îngrozitor și jumătate din oameni au rău de mare. Călă-

toria noastră a fost extrem de plăcută, interesantă și instructivă. După o traversare care a decurs în bune condiții — afară de o furtună serioasă —, am ajuns la 17 aug. la New York. Am rămas acolo vreo 8 zile, apoi 7 zile la Boston, 5 zile în preajma cascadei Niagara, am traversat lacul Ontario pînă la fluviul Sfîntul Laurențiu, apoi am coborît cu vaporul pînă la Montreal, de acolo înapoi în Statele Unite, la Plattsburg, o mică excursie în munții Adirondacks, care sînt foarte frumoși, mai departe cu vaporul pe Lake Champlain și Lake George (seamănă cu lacul Como, dar e mai mic și mai sălbatec) spre Albany și, în sfîrșit, pe Hudson în jos, tot cu vaporul înapoi la New York. Din păcate rezervasem bilete pentru noul vapor „City of New York“, cel mai mare vas de pasageri navigînd pe ocean — 10 500 de tone — care trebuia să facă 500 mile marine pe zi. Acesta este însă abia la a patra călătorie a sa și mașinile refuză să funcționeze; una s-a defectat și lucrează doar la jumătate din capacitate, iar cealaltă trebuie să facă eforturi mari și de aceea tot timpul trebuie reparată. Din fericire, pînă acum am scăpat fără avarii grave la mașini, ne aflăm la aproximativ 51 de grade latitudine nordică și 21 longitudine vestică față de Greenwich și sperăm ca mîine după-amiază să ajungem la Queenstown, iar sîmbătă seara la Londra. Călătoria a fost cam dură, două furtuni zdravene și, cu excepția primelor două zile, marea a fost mereu agitată. Nimeni din mica noastră societate n-a avut cîtuși de puțin de suferit din cauza răului de mare, am mîncat, am băut și am fumat tot timpul și chiar acum — este ora 11 dimineța — sînt invitat la halba de bere de dimineța.

Călătoria mi-a priit extraordinar, mă simt întinerit cu cel puțin cinci ani, toate micile mele beteșuguri au pierit fără urmă și s-a mai ameliorat și starea ochilor. Recomand oricui se simte istovit și șubrezit să facă o călătorie peste ocean, să se oprească 14 zile sau 3 săptămîni la Niagara și tot atîta timp în munții Adirondacks, la 2 000 de picioare deasupra nivelului mării. Acolo aerul este minunat, un soare de august ca în Lombardia și, pe deasupra, o adiere proaspătă ca în Renania noastră în octombrie. De pe acum mă gîndesc să pornesc și la anul într-acolo, dacă voi mai găsi o companie. Gîndește-te și tu la asta, sînt sigur că și tu și Rudolf ¹⁷⁵⁾ aveți nevoie de asemenea cură de fortifiere. Călătoria nu e deloc obositoare, mîncarea la hotelurile bune e satisfăcătoare, berea germană, adică berea prepa-

¹⁷⁵⁾ — Rudolf Engels. — *Nota red.*

rată după sistemul german este peste tot excelentă, numai vinul e scump, dar pentru un dolar pînă la 1 dolar și 50 de cenți ieși oriunde o sticlă de vin bun de Rin, iar vinul american nu e rău deloc, din păcate însă nu se prea găsește la hoteluri. Voi avea la bord 24 de sticle din acesta și le bem cu poftă — vin de Ohio (Riesling și vin spumos) și Riesling de California, care are un gust foarte bun, dar n-are buchet.

Calde salutări Emmei¹⁷⁶⁾ și copiilor, de asemenea tuturor fraților și surorilor.

Bătrînul tău,
Friedrich

Vineri dimineată, ora 10

De azi dimineată ne aflăm pe coasta Irlandei, pe la ora 12 vom fi la Queenstown, de unde voi expedia scrisoarea aceasta; mîine dimineată voi fi la Liverpool, seara la Londra.

Încă o dată multe salutări!

Publicat pentru prima oară
în : „Deutsche Revue”, Jg. 46,
Bd. III, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

56

Engels către Conrad Schmidt

la Berlin

Londra, 8 oct. 88

Mult stimate domnule doctor,

V-aș fi răspuns demult la scrisoarea dv. din 2 feb., dacă aș fi știut pe ce adresă să vă scriu; mă așteptam în fiecare zi să primesc vestea despre obținerea titlului de docent în Elveția și, ca urmare, despre plecarea dv. la Zürich sau Berna. În cele din urmă am luat scrisoarea cu mine în America, unde am petrecut lunile august și septembrie în societatea dr-ului Aveling, a soției sale și a lui Schorlemmer. N-am reușit să vă răspund, însă, nici în timpul călătoriei, iar acum, la întoarcere, am găsit rindurile dv. din 23 august (zi în care mă luptam

¹⁷⁶⁾ — Emma Engels. — *Nota red.*

la New York cu țințarii, adversari mult mai primejdioși decît toți profesorii de economie germani).

Istoria aventurilor dv. legate de obținerea titlului de docent mi-a amintit încă o dată jalnica situație din universitățile germane. Și asta se numește libertatea științei. Este vechea poveste a lui Bruno Bauer din deceniul al cincilea⁸⁵, numai că acum am făcut un pas înainte, nu mai avem doar eretici teologi și politicieni, ci și economiști. În sfîrșit, vreau să sper că Tucidide⁸⁶ va fi omenos și nu vă va face greutăți serioase la Leipzig.

Știrea că în Germania mai există și o universitate „confesională“ mi s-a părut foarte interesantă. Ce de mai ciudățenii adăpostește încă patria noastră „renăscută“ !

Aștept cu mare nerăbdare lucrarea dv. În afară de dv., Alexis a încercat și el să rezolve problema asupra căreia sînt obligat să revin în prefața la volumul al III-lea al „Capitalului“⁸⁷. Faptul că pe parcursul studiilor dv. ați ajuns în cele din urmă la punctul de vedere al lui Marx nu mă miră cituși de puțin, cred că așa se întîmplă cu oricine abordează problema temeinic și fără idei preconcepute. Sînt și azi profesori care, exploatîndu-l potrivit obiceiului pe Marx, se străduiesc să se debaraseze cît de cît onorabil de concluziile rezultate în mod necesar din cele însușite, după cum sînt alții care, așa cum o dovedește pasajul pe care l-ați extras din Tucidide⁸⁸ al nostru, sînt nevoiți să recurgă la argumente absolut puerile numai ca să poată răspunde ceva !

Dacă ochii o să-mi permită — ceea ce sper, întrucît scurta călătorie pe care am făcut-o în America mi-a priit extraordinar — atunci în iarna aceasta volumul al III-lea va fi gata pentru tipar și la anul va cădea ca o bombă în această societate. Am întrerupt toate celelalte lucrări sau le-am amînat pentru mai tîrziu, numai ca s-o termin în sfîrșit pe aceasta, care îmi stă pe cap. Cea mai mare parte este aproape gata pentru tipar, dar două-trei acțiuni din cele șapte mai au nevoie de o revizuire temeinică, în special prima secțiune, din care există două variante.

America mi s-a părut extrem de interesantă ; trebuie într-adevăr să vezi cu propriii tăi ochi această țară, a cărei istorie nu merge mai departe de producția de mărfuri și care pentru producția capitalistă reprezintă țara făgăduinței. Imaginea pe care ne-o facem în mod obișnuit despre ea este tot atît de falsă ca aceea a unui școlar german despre Franța. Aici ne-au desfătut și frumusețile naturii, precum Niagara, fluviul Sf. Laurențiu, munții Adirondacks și micile lacuri din regiune.

Am citit critica făcută de Platter lui G. Cohn¹⁷⁷⁾; începutul este foarte spiritual și bun; în continuare bunul Platter devine plat.

Aici nimic nou, doar că cei patru expulzați din Zürich¹⁷⁸⁾ sînt și ei aici, iar Aveling scrie acum piese de teatru, foarte bine primite de magnații scenei; a fost trimis în America pentru a asista la pregătirea reprezentațiilor cu trei din piesele sale.

Mai am de răspuns la un maldăr imens de scrisori și dacă scap poșta de acum, mă tem că mai tîrziu voi fi întrerupt, drept care închei imediat. Rămîneți cu bine și dați-mi cît mai curînd de știre, să sperăm în calitate de docent cu drepturi depline.

Al dv. sincer
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : „Sozialistische Monatshefte“,
Nr. 15 și 16, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

57

Engels către Friedrich Adolph Sorge la Hoboken

Londra, 10 oct. 88

Dragă Sorge,

Sîmbătă¹⁷⁹⁾ se împlinesc opt zile de cînd am sosit din nou aici. De atunci ți-am trimis 2 „To-Day“, un teanc de „Commonweal“ și astăzi un teanc de „Gleichheiten“ și încă 2 numere din „Commonweal“. Lipsește un număr din „Gleichheit“. L-a luat Ede Bernstein și nu l-am primit încă înapoi.

Pe aici puține schimbări; viitorul număr din „Soz[ial]demokr[at]“ va fi tipărit aici⁶¹. În rest pare să nu se mai fi întîmplat nimic.

„City of New York“ nu-i grozav. Cînd marea e liniștită, firește că totul e în regulă. De îndată însă ce începe ruliul, nimeni nu-l mai poate redresa. În plus, mașinile sînt într-o stare mizerabilă. Una din ele lucra la mai puțin de jumătate

¹⁷⁷⁾ J. Platter. „Gustav Cohns «ethische» Nationalökonomie“. Wien 1888. — *Nota red.*

¹⁷⁸⁾ Bernstein, Motteler, Tauscher, Schlüter. — *Nota red.*

¹⁷⁹⁾ — 29 septembrie. — *Nota red.*

sarcină, iar cealaltă, din cauza suprasolicitării, funcționa ca vai de lume. În nici una din zile n-am făcut mai mult de 370 de noduri. Odată chiar doar 313.

În măsura în care se poate face o apreciere asupra situației politice, cred că noi în America am caracterizat-o perfect. Bismarck atîta i-a împuiat capul prostănacului de Wilhelm cel tînăr ¹⁸⁰⁾ că ar fi un nou Frederic al II-lea, dar mai mare ca acela, încît imbecilul l-a luat în serios și acuma vrea să ajungă „împărat și cancelar“ în una și aceeași persoană. Bismarck îi lasă deocamdată mină liberă pentru a se compromite în lege, iar el să intervină, apoi, ca geniu salvator ; pînă una alta i-a dat acestui imbecil obraznic pe Herbert al său ¹⁸¹⁾ ca însoțitor, de fapt ca spion și supraveghetor. Conflictul dintre cei doi nu se va lăsa prea mult așteptat și atunci să vezi distracție !

În Franța, radicalii ⁷⁹ se discreditează în guvern mai mult decît se putea spera. Față de muncitori ei își reneagă propriul lor program și se comportă ca adevărați oportuniști ⁵⁷. Scot pentru aceștia castanele din foc și le spală rufele murdare. Asta ar fi grozav, dacă n-ar exista Boulanger și dacă, prin politica lor, n-ar împinge masele în brațele acestuia din urmă. Individul în sine nu este foarte periculos, dar popularitatea de care se bucură în mase face ca și întreaga armată să fie alături de el, și aceasta reprezintă o primejdie reală : un succes de moment al acestui aventurier, iar apoi drept ieșire din impas : războiul.

Jonas s-a priceput pînă la urmă să iasă foarte bine din încurcătură, născocind un interviu pe care n-am cum să-l dez-mint ⁸⁹.

Maica Wischnew[etzky] este furioasă că „am stat 10 zile la New York și n-am găsit timp să fac two hours easy railway journey“ ¹⁸²⁾ pînă la ea. „Avea doar atîtea să-mi spună“. Da,

¹⁸⁰⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

¹⁸¹⁾ Herbert von Bismarck. — *Nota red.*

¹⁸²⁾ — o călătorie ușoară de două ore cu trenul. — *Nota trad.*

dacă n-aș fi răcit și nu m-ar fi chinuit o indigestie și dacă în genere aș fi stat zece zile în șir la New York !

Călduroase salutări soției tale,

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Diezgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u. A. an F. A. Sorge und Andere”.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germana

58

Engels către Louise Kautsky la Viena

(Ciornă)

Londra, 11/10 88

Scumpa mea Louise,

Scrisoarea dumatăle a ajuns, imediat după sosirea noastră aici, în mîinile lui Tussy, de la ea la Schorlemmer și abia acum am primit-o înapoi. Așa se explică întîrzierea cu care îți răspund.

Vestea, pe care Nim o aflase dinainte de la Ede, ne-a lovit pe toți ca un trăsnet din senin. Dar abia după ce ți-am citit scrisoarea mi-a stat mîntea-n loc. Știi, desigur, că din momentul în care te-am cunoscut, te-am prețuit și te-am iubit din ce în ce mai mult. Toate acestea nu se pot însă compara nici pe departe cu admirația pe care ne-a trezit-o scrisoarea dumatăle eroică și atît de mărinimoasă — nu numai mie, ci tuturor celor ce au citit-o, Nim, Tussy, Schorl[emmer] ! Chiar în clipa în care ai primit lovitura cea mai puternică pe care poate s-o primească o femeie, dumneata ai avut tăria să dezlegi de orice vină pe acela care ți-a dat lovitura. Să renunți la o femeie atît de mărinimoasă după cinci ani de conviețuire — asta eu nu pot să înțeleg.

Spui că nici vorbă nu poate fi de o vină a lui Karl¹⁸³⁾. E drept, dumneata ești cea mai în măsură să judeci în această chestiune. Dar asta nu ne dă nouă celorlalți dreptul de a fi nedrepti față de dumneata. Vorbești de despărțire ca de singura soluție posibilă, dat fiind caracterele voastre. Dar dacă ar fi existat într-adevăr o asemenea nepotrivire de caracter, ar fi trebuit s-o observăm și noi și ne-am fi așteptat de mult la o despărțire, ca la ceva firesc, inevitabil. Să admitem însă ipoteza nepotrivirii de caracter. Karl a reușit să obțină această căsătorie cu prețul unor lupte cu familia lui și cu cea a dumatăle; el știa ce jertfe i-ai adus și, lucru pe care-l știm cu toții, ai trăit împreună cinci ani fericiți. Și atunci n-ar fi trebuit ca o neînțelegere de moment, ca să folosim chiar expresia dumatăle, să-l facă să-și piardă capul. Iar dacă o nouă pasiune izbucnită subit l-a împins la acest pas extrem, el n-ar fi trebuit să procedeze pripit și mai ales ar fi trebuit să nu dea cituși de puțin impresia că l-a făcut sub influența unor persoane care n-au dorit niciodată această legătură dintre voi doi și care poate nu te-au iertat nici astăzi că ai fost soția lui.

Spui despre Karl: Este o fire care, fără dragoste, fără o pasiune, se duce de răpă. Dar dacă această fire se manifestă în sensul că, la fiecare câțiva ani, are nevoie de o nouă dragoste, ar trebui să-și dea singur seama că, în actualele împrejurări, o astfel de fire sau trebuie înfrântă sau se va vedea tirată atît pe sine, cit și pe alții în nesfârșite și tragice conflicte.

Aceasta, draga mea Louise, am considerat că e de datoria mea să ți-o spun. De altfel, actualele noastre relații sociale sînt de așa natură încît unui bărbat îi este foarte ușor să comită o gravă nedreptate față de o femeie și cîți sînt cei care se pot considera absolviți de o asemenea vină? Nu sîntei nici pe departe demni de femeile voastre! a spus unul din oamenii cei mai de seamă care știa foarte bine acest lucru din propria sa experiență. Și cuvintele sale mi-au revenit în minte cînd ți-am citit scrisoarea.

Nouă povestea asta nu ne iese din cap. Nim și cu mine vorbim mereu despre ea, ca despre ceva de neînțeles, imposibil. Eu i-am spus: Karl se va trezi într-o bună zi ca dintr-un somn adînc și va descoperi că a comis cea mai mare nerozie din viața sa. Și, după cit se pare, cuvintele mele s-au adevărit dacă, așa cum îi scrie lui Ede, noua sa iubită l-a pă-

¹⁸³⁾ Karl Kautsky. — *Nota red.*

răsit și s-a îndrăgostit chiar în primele cinci zile de Hans, fratele lui, cu care s-a și logodit.

Ne bucurasem cu toții atât de mult că vei veni din nou aici și ne păruse rău încă de când aflasem la New York de la Percy, că vei rămâne peste iarnă împreună cu Karl la Viena. Dar cu gândul că nu vom mai vedea chipul dumitale drag aici la noi, nu ne putem împăca, nici eu, nici Nim. Cine știe însă ce se mai întâmplă, cine știe dacă într-o bună zi nu vei sta din nou pe vechiul dumitale scaun pe care ai stat de atâtea ori. Dar orice s-ar întâmpla, de un lucru sînt sigur: Curajul dumitale te va ajuta să treci victorioasă peste toate obstacolele și prin toate luptele. Urările noastre cele mai călduroase — ale mele și ale lui Nim — te vor însoți pretutindeni. Dacă putem face ceva pentru dumneata, o vom face cu dragă inimă — sîntem oricînd la dispoziția dumitale, și dacă soarta te va mai aduce vreodată pe aici, te rugăm să consideri casa noastră, oricare ar fi situația, drept propria dumitale casă.

Din toată inima ai dumitale

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

59

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 13 oct. 88

Draga mea Laura,

În sfârșit! Maldărul de scrisori care mă aștepta aici — așa cum de altfel prevăzuse Paul — și care era înspăimîntător de mare, a fost în cea mai mare parte lichidat, așa încît am acum răgazul să-ți scriu cîteva rînduri.

Dar mai întii, puțină birfă. Primul lucru pe care Nim ni l-a relatat la sosire a fost că soții Kautsky sînt pe cale să divorțeze. K[austky] s-a îndrăgostit de o fata tînără din Alpi, din zona Salzburg-ului, i-a adus această la cunoștința soției

sale, iar Louise i-a redat întreaga libertate. Am rămas cu toții ca trăzniți. Între timp am primit de la Louise o scrisoare, de-a dreptul eroică, prin care mi-a confirmat cele auzite; cu o generozitate demnă de toată admirația, ea își absolvă soțul de orice vină. Aici, Louise ne e foarte dragă tuturor, și n-am înțeles cum a putut Kautsky să fie atât de stupid și, pe deasupra, și atât de meschin; n-ar exista decît explicația unei intrigii țesute de sora și de mama lui (ambele o urâsc pe Louise), iar el a căzut în cursă. Din cîte am putut afla, chiar așa stau lucrurile. Fata este fiica unui judecător districtual ¹⁸⁴⁾, care își căuta, evident, un soț, mai ales unul care s-o ducă la Viena. K[autsky] a flirtat cu ea în timp ce soția sa se găsea la Viena pentru a-și îngriji mama bolnavă; într-o bună dimineață și-au dat seama că nu mai pot trăi unul fără celălalt, bineînțeles că în culise sora lui trăgea sforile, în timp ce mama lui *pretindea* că n-a observat nimic. K[autsky] a venit aici, i-a povestit lui Bernstein totul, și-a vîndut mobila, și-a luat cu el și cărțile, după care a plecat împreună cu Hans, fratele lui mai mic, înapoi la Saint Gilgen, lângă Salzburg, scena dramei amintite. Cînd tinăra Bella (așa se numește ea) l-a văzut pe nu mai puțin tinărul Hans, un flăcău vesel și chipeș ¹⁸⁵⁾ — ea și-a dat seama pe loc că de fapt prin Karl îl iubea numai pe Hans, care n-a întîrziat să răspundă la acest sentiment cu promptitudine și vioiciunea specifică unui tînăr vienez; în cinci zile erau logodiți, iar Karl a rămas pe dinafară. În generozitatea lui, Karl i-a iertat pe cei doi; în schimb, bătrîna lui mamă e furibundă și amenință că nu-i va permite tinerei Bella să-i intre în casă, ceea ce aruncă o lumină ciudată, mai bine zis o umbră asupra așa-zisei ei nevinovății în această afacere.

Bineînțeles că acum K[autsky] descoperă că viața lui cu Louise în ultimul an n-a fost fericită (adică de cînd sora și mama lui au fost aici și au petrecut împreună o lună pe insula Wight), iar Ede Bernstein susține că a observat și el o oarecare dizarmonie cînd s-a întors din Elveția. Este destul de ciudat că în aceeași perioadă în care el nu se mai putea înțelege cu ea, noi toți, pe măsură ce o cunoșteam mai bine, o îndrăgeam mai mult. Acestea toate duc la concluzia nu numai că Louise este o femeie curajoasă, o trăsătură neîndoios dovedită (iar asemenea femeii nu se adaptează de obicei

¹⁸⁴⁾ În manuscris în germană: Bezirksrichters. — *Nota red.*

¹⁸⁵⁾ În manuscris în germană; flotter strammer Bursch. — *Nota red.*

ușor vieții de familie), dar și o femeie cu care oameni rezonabili se pot înțelege bine. Cred, și de altfel i-am spus-o și lui Nim : asta este cea mai mare prostie¹⁸⁶⁾ pe care K[autsky] a făcut-o vreodată în viață și nu-l invidiez pentru mahnirea reală morală¹⁸⁷⁾ cu care se va alege în cele din urmă (sans calembourg !¹⁸⁸⁾).

Deocamdată povestea a fost ținută secret. Doar Ede Bernstein și nevasta lui, Nim și Schorl[emmer] sînt informați, precum și Tussy și Edward și, probabil, una sau două prietene comune ale Louisei și ale lui Tussy. Cum se va termina istoria asta nu știu, îmi închipui însă că K[autsky] ar dori ca totul să fi fost doar un vis urît.

Acum afacerile. Alăturat decontul pentru „Capitalul“ pe ultimele 12 luni, potrivit acestuia îți datorez 2.8.9. l. st. și, cum în momentul de față ești desigur cam strîmătorată, adaug 15 lire, ceea ce face un cec de 17.8.9 l.st. în total.

Nim mă anunță că prinzul este gata, așa că mă opresc aici, folosind restul paginii pentru decont. Calde salutări de la Nim și al tău bătrîn

General

Primit din partea lui S. Sonnenschein & Co.
pentru drepturi de autor (iulie 1887—iunie 1888) :

	...£ 12. 3. 9.
1/5 copiii lui Longuet	£ 2. 8. 9.
1/5 Laura Lafargue	£ 2. 8. 9.
1/5 Tussy	£ 2. 8. 9.
	<hr/>
	£ 7. 6. 3.
Rămîn 2/5 pentru traducători	£ 4. 17. 6.
	<hr/>
	£ 12. 3. 9.
Din care pentru Sam Moore 3/5	2. 18. 6.
„ E. Aveling 2/5	1. 19.
	<hr/>
	4. 17. 6.

N-am primit încă socoteala de la Meissner.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

¹⁸⁶⁾ În manuscris în germană : „Dummheit“. — Nota red.

¹⁸⁷⁾ În manuscris în germană : moralischen Kate. — Nota red.

¹⁸⁸⁾ — fără glumă. — Nota trad.

Engels către Nikolai Franțevici Danielson
la Petersburg

Londra, 15 oct. 1888

Stimate domn,

Am fost împiedicat să răspund la amabilele dv. scrisori din 8/20 ian. și 3/15 iunie — ca și la multe alte scrisori — în primul rînd din cauză că mi-a slăbit vederea, ceea ce a făcut cu neputință scrisul timp de mai mult de două ore pe zi, fiind astfel silit să-mi neglijez aproape complet munca și corespondența și, în al doilea rînd, din cauza unei călătorii în lunile august-septembrie în America, de unde tocmai m-am întors. Cu ochii îmi merge mai bine, dar, întrucît acum mă voi apuca de volumul al III-lea¹⁸⁹⁾, pentru a-l duce la bun sfîrșit, va mai trebui să mă feresc să nu-i obosesc prea mult. De aceea prietenii trebuie să mă scuze dacă scrisorile mele nu sînt prea lungi și nici prea frecvente.

Considerațiile din prima dv. scrisoare cu privire la raportul dintre rata plusvalorii și rata profitului sînt extrem de interesante și, fără îndoială, foarte prețioase pentru clasificarea materialului statistic; totuși nu acesta e modul în care autorul¹⁹⁰⁾ nostru abordează problema. În formula dv. plecați de la ipoteza că fiecare industriaș păstrează întreaga plusvaloare însușită la început. În această ipoteză însă, capitalul comercial și capitalul bancar n-ar putea exista, întrucît n-ar aduce nici un profit. De aceea profitul industriașului nu poate reprezenta întreaga plusvaloare pe care acesta a stors-o de la muncitorii săi.

Pe de altă parte, formula dv. *ar putea servi* la calcularea aproximativă a compoziției diferitelor capitaluri din diferitele ramuri ale industriei în cazul cînd ar exista o rată generală și egală a profitului. Spun *ar putea*, pentru că în momentul de față n-am la îndemînă nici un material cu ajutorul căruia să pot verifica formula teoretică elaborată de dv.

Vă miră faptul că în Anglia economia politică se află într-o stare atît de jalnică. Pretutindeni e însă la fel: chiar și economia clasică, ba chiar și cei mai vulgari free trade

¹⁸⁹⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

¹⁹⁰⁾ K. Marx. — *Nota red.*

Hausierburschen ¹⁹¹⁾ sînt priviți cu dispreț de ființele „superioare“, încă și mai vulgare, care ocupă catedrele de economie de la universități. De toate acestea este vinovat, în mare parte, autorul nostru ¹⁹²⁾ : el i-a învățat pe acești oameni să vadă consecințele periculoase ale economiei clasice și acum ei consideră că, cel puțin în acest domeniu, este mai sigur să renunți la orice știință. Și au reușit atît de bine să-i orbească pe filistinii de rînd, încît în momentul de față la Londra există patru indivizi, care își zic „socialiști“ ⁹⁰ și care pretind că ar fi dovedit totala lipsă de temeii a ideilor autorului nostru, opunînd teoriei sale teoria lui Stanley Jevons ⁶.

Prietenii din Paris susțin în continuare că dl. Mutual ¹⁹³⁾ nu e mort ; n-am nici o posibilitate să verific exactitatea acestei informații.

Am citit cu mult interes observațiile dv. de ordin fiziologic cu privire la exterminarea provocată de prelungirea timpului de muncă și cu privire la cantitatea de energie potențială, sub forma de alimente, de care este nevoie pentru a compensa această extenuare. La afirmația lui Ranke citată de dv. ¹⁹⁴⁾ am de făcut o mică obiecție ; dacă un milion de kilogrametri sub formă de alimente înlocuiesc contravaloarea caloriiilor și a lucrului mecanic prestat, această cantitate de hrană nu poate fi socotită suficientă, întrucît nu înlocuiește uzura mușchilor și a nervilor ; căci pentru aceasta nu este necesară numai o hrană care produce calorii ci și *albumină*, și aceasta nu poate fi măsurată numai în kilogrametri, dat fiind că organismul animal nu este în stare să compună albumina direct din elemente.

Nu cunosc cele două cărți ale lui Ed. Young și Phil. Bevan ¹⁹⁵⁾, dar trebuie să fie o greșeală în afirmația că filatorii și țesătorii din industria bumbacului americană capătă între 90 și 120 de dolari pe an. Aceasta ar însemna 2 dolari pe săptămînă sau, în valută engleză, 8 șilingi, care în realitate reprezintă, ca putere de cumpărare, mai puțin decît 5 șilingi în Anglia. Din cele auzite de mine, salariile filatorilor și țe-

¹⁹¹⁾ vînzătorii ambulanți ai teoriei liberului schimb. — *Nota trad.*

¹⁹²⁾ Karl Marx. — *Nota red.*

¹⁹³⁾ G. A. Lopatin. — *Nota red.*

¹⁹⁴⁾ J. Ranke, „Grundzüge der Physiologie des Menschen mit Rücksicht auf die Gesundheitspflege und das praktische Bedürfnis des Arztes“. — *Nota red.*

¹⁹⁵⁾ Ed. Young. „Labor in Europe and America“ ; Phil. Bevan. „The industrial classes and industrial statistics“. — *Nota red.*

sătorilor din America sînt nominal mai mari decît ale celor din Anglia, în realitate însă sînt absolut echivalente, adică aproximativ 5—6 dolari pe săptămînă, ceea ce revine la 12—16 şilingi în Anglia. Ţineţi însă seama că filatorii şi ţesătorii sînt azi, în genere, femei sau băieţi de 15 pînă la 18 ani. În ceea ce priveşte afirmaţia lui Kautsky, el a făcut greşeala de a fi considerat dolarii egali cu lirele sterline; pentru a-i converti în mărci, el a înmulţit cu 20, în loc să înmulţească cu 5, şi a obţinut astfel împătritul sumei corecte. Cifrele recensămîntului („Datele celui de-al 10-lea recensămînt din Statele Unite“, 1880, Washington 1883; p. 1125; particularităţi ale industriei bumbacului) sînt :

Muncitori şi funcţionari	174 659
din care se scad :	
funcţionari, directori etc.	2 115
	<hr/>
	172 544
	muncitori
Bărbaţi (peste 16 ani)	59 685
Băieţi (sub 16 ani)	15 107
Femei (peste 15 ani)	84 539
Fete (sub 15 ani)	13 213
	<hr/>
	172 544
Totalul salariilor	42 040 510 dolari,

adică anual 243 06 dolari de persoană, ceea ce corespunde calculului meu de mai sus, întrucît ceea ce primesc bărbaţii în plus este compensat de ceea ce primesc fetele şi băieţii în minus.

Cît de mult a decăzut ştiinţa economică o dovedeşte prelegerea publicată de Lujo Brentano despre „Die klassische Nationalökonomie“ (Leipzig 1888), în care el proclamă : economia generală sau teoretică nu face două parale, în schimb economia specială sau practică este totul. Ca şi în ştiinţele naturii (!), trebuie să ne mărginim la *descrierea* faptelor ; şi asemenea descrieri au o valoare infinit superioară tuturor deducţiilor făcute apriori. „Ca şi în ştiinţele naturii !“. Şi astăzi în secolul lui Darwin, Mayer, Joule şi Clausius, în secolul teoriei evoluţiei şi al transformării energiei !...

Îţi mulţumesc pentru numărul din „Russkie Vedomosti“ cu interesantul articol despre suspendarea lucrărilor statis-

tice ale zemstvelor. Mare păcat că această muncă prețioasă a trebuit să fie întreruptă.

Al. dv. devotat
P. W. Rosher ¹⁹⁶⁾

Publicat pentru prima oară în
revista „Minușie godi“ Nr. 2,
1908

Originalul în limba engleza
Tradus din limba germană

61

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 17 octombrie 1888

Dragă Kaustsky,

Nu pot începe scrisoarea decît cu aceleași cuvinte pe care i le-am scris și Louisei : nu înțeleg nimic din ce s-a petrecut între voi doi. Dacă ar fi existat un conflict mai serios, ar fi trebuit să-l fi observat cît de cît și noi, atunci cînd ați fost împreună cu soții Aveling la Dodwel. Dar nimeni, în afară de Ede, n-a remarcat nimic.

Tu însuși spui că Louise nici nu vrea să recunoască acest lucru, și ținînd seama de excepționala mărinimie de care a dat dovadă în respectiva împrejurare, nu mă îndoiesc că spune ceea ce simte și crede. S-ar putea însă să aveți amîndoi dreptate. Tu susții că de mai bine de un an încerci un sentiment de nemulțumire. Asta înseamnă aproximativ după Ventnor. Rudele tale n-au văzut cu ochi buni căsătoria voastră. Știi din experiență, în propria mea familie, cît de greu, aproape imposibil le este părinților să fie nepărtinitori cu o noră sau un ginere care au intrat în familie împotriva voinței lor. Părinții sînt convinși că au cele mai bune intenții, dar aceste bune intenții nu au de obicei alt rezultat decît să facă un infern din viața respectivei nuri sau respectivului ginere și în mod indirect și din viața propriului lor copil. Orice bărbat găsește cîte ceva de criticat la nevasta lui și invers. Asta e în firea lucrurilor. Dar un amestec, chiar

¹⁹⁶⁾ Numele conspirativ al lui Engels. — Nota red.

bine intenționat, din partea unei terțe persoane, poate amplifica această atitudine critică degenerând într-o nemulțumire și un conflict permanent. Dacă aceasta e situația la voi, înseamnă că amândoi aveți dreptate : Louise, căreia i se pare că între voi nu există vreun motiv de neînțelegere ; tu, care susții că relațiile voastre practic s-au deteriorat.

Dacă însă conflictul era într-adevăr atât de grav — oricare i-ar fi fost cauza — încît te-ai hotărît în mod serios să divorțezi, ar fi trebuit, după părerea mea, să ții seama de situația diferită a femeii și a bărbatului în condițiile actuale. Din punct de vedere social, bărbatul nu are cituși de puțin de suferit de pe urma divorțului ; poziția sa socială nu este afectată, iar el este iarăși holtei. Femeia, însă, își pierde complet situația socială, trebuie să ia totul de la început și încă în împrejurări cu mult mai grele. De aceea, atunci cînd femeia vorbește despre despărțire, bărbatul își poate permite orice — să se roage, să implore — fără să se înjosească ; dar dacă, dimpotrivă, bărbatul face cea mai mică aluzie la divorț, o femeie care se respectă este aproape silită să ia imediat lucrurile în serios. Prin urmare, un bărbat trebuie să facă acest pas numai în caz extrem, după o matură chibzuință și numai dacă e absolut sigur de necesitatea unei asemenea hotărîri și chiar și atunci numai într-o formă cit se poate de prevenitoare.

Apoi : o neînțelegere mai profundă nu poate exista fără ca ea să fie simțită de ambele părți. Tu o cunoști pe Louise îndeajuns de bine ca să știi că într-un asemenea caz ea ar fi prima care să redea amîndurora libertatea, ție, ca și ei înseși. Dacă totuși ai vrut să fii tu cel care să facă primul pas, cred că Louise ar fi meritat ca aceasta să se întîmple într-un moment cînd erai perfect conștient de faptele tale și nu în starea de euforie în care te aflai la St. Gilgen și care s-a risipit atât de curînd.

Dar deajuns. Cum am mai spus, pentru noi toți, afară de Ede, această istorie este cu totul de neînțeles. În timp ce tu începeai să fii nemulțumit de Louise, ea își cîștiga aici un prieten după altul, toți o îndrăgeam din ce în ce mai mult și te invidiam pentru ea. În ce mă privește, rămîn la părerea, că ai făcut cea mai mare prostie din viața ta.

Spuși că crezi că ar trebui să rămii la Viena. Desigur că ești cel mai în măsură să apreciezi acest lucru. Eu, în locul tău, aș simți nevoia să mă retrag undeva într-o relativă sin-

gurătate, departe de toți cei implicați, pentru a mă lămuri eu însumi asupra caracterului și amploarei celor întimplate.

Dar destul despre această chestiune. Vestile tale cu privire la situația partidului în Austria nu sînt prea îmbucurătoare, deși erau de așteptat. Vrajba dintre diferitele naționalități mai este încă prea adînc înrădăcinată în masele muncitoare pentru a permite un avînt general; pentru asta e nevoie de mai mult timp. Din cele trei grupe menționate de tine cea din regiunile alpine abia dacă poate fi luată în considerare, cu excepția Vienei, pe care eu n-o includ aici. Cei din Brno au marele avantaj de a fi un grup internațional. La urma urmelor conflictele pentru conducere sînt, ca și aici, doar dovada faptului că marile mase încă nu sînt pregătite pentru crearea partidului, că totul merge prea încet și că, de aceea, fiecare aruncă asupra celuilalt vina pentru această stare de fapt, așteptînd succesul de la un mijloc miraculos sau altul. Numai cu răbdare se mai poate face ceva și sînt bucuros că nu sînt nevoit să intervin.

Acum trebuie să mă apuc serios de volumul al III-lea ¹⁹⁷⁾. Altminteri ți-aș fi trimis pentru „Neue Zeit“ ceva despre cele trăite de mine în America; ⁹¹ nu prea cred însă să găsec timpul necesar — mai bine de 14 zile le-am irosit cu corespondența, cu poșta etc., sosită între timp. Pentru moment îmi merge mai bine cu ochii, dar nu știu ce va fi cînd mă voi pune din nou pe lucru. Mîine mă duc din nou la oftalmolog.

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în cartea: „Aus der Frühzeit
des Marxismus. Engels Briefwechsel
mit Kautsky“. Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁹⁷⁾ al „Capitalului“. — *Nota red.*

Engels către August Bebel

la Berlin

Londra, 25 oct. 88

Dragă Bebel,

Ți-am trimis prin Schlüter : „Der Hülferuf der deutschen Jugend“ și continuarea „Die junge Generation“, revista lui Weitling din deceniul al cincilea. Restul materialului era la Schlüter și ți l-a trimis ; „Garantien“, „Evangelium des armen Sünders“ ș.a.m.d.⁹²

După părerea mea este mai bine ca cele trei curente ale mișcării germane din deceniul al cincilea să fie tratate separat. Ele se interferează numai arareori, mai ales comunismul lui Weitling⁹³ a rămas separat de restul mișcării pînă cînd a dispărut cu totul sau pînă cînd adepții săi au trecut de partea noastră — o etapă care nu apare deloc în literatura de specialitate. În ce privește istoria „adevărului socialism“⁹⁴ (în parte Hess, apoi Grün și un număr de alți beletriști), materialul Arhivei¹⁹ nu este nici pe departe complet ; ar putea fi folosite vechile noastre manuscrise — ale mele și ale lui Marx¹⁹⁸) —, dar pe acestea nu le pot da din mîină sub nici un motiv. În plus, acolo sînt unele lucruri în legătură cu cele petrecute în culise, mai ales înstrăinarea dintre Hess și noi, care nu pot fi ocolite și nici explicate pur și simplu în cîteva rînduri — pentru asta ar trebui să revăd eu însumi tot materialul din vremea aceea. Cît privește cel de-al 3-lea curent — al nostru — evoluția lui poate fi și ea studiată numai pe baza vechilor manuscrise, iar istoria lui *externă* am expus-o în Introducerea¹⁹⁹) la „Procesul comuniștilor“²⁰⁰). În schimb, comunismul lui Weitling este o lucrare încheiată, gata tipărită.

Acum îmi vine în minte că s-ar putea să ai nevoie și de cartea lui Kuhlmann — „religia profetului“⁹⁵, care a apărut în Elveția după Weitling și a atras aici pe mulți dintre adepții săi. Am uitat complet să i-o dau lui Schlüter.

¹⁹⁸) K. Marx și F. Engels. „Ideologia germană“. — *Nota red.*

¹⁹⁹) F. Engels. „Cu privire la istoria Ligii comuniștilor“. — *Nota red.*

²⁰⁰) K. Marx. „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“. — *Nota red.*

Anexez o scrisoare a lui Weitling către Hess (din Arhivă). E vorba de şedinţa cercului restrîns al unor tovarăşi mai apropiaţi în care s-a produs ruptura dintre Weitling şi noi. (Aceaşi şedinţă a fost descrisă şi de rusul Annenkov, prezent acolo, descriere ce a apărut acum cîţiva ani în „Neue Zeit“⁹⁶.) Lucrurile s-au petrecut astfel : Hess fusese în Westfalia (Bielefeld etc.) şi ne comunicase că cei de acolo — Lüning, Rempel şi alţii — voiau să procure fonduri pentru publicarea scrierilor noastre⁹⁷. Atunci a apărut W[eitling], vrînd să-şi plaseze acolo utopicele sale elaborări de sisteme, ca şi celelalte mari lucrări (între altele o nouă gramatică în care dativul era desfiinţat ca o invenţie a aristocraţilor⁹⁸), lucruri pe care noi trebuia să le criticăm şi să le combatem în caz că planul se realiza. Scrisoarea arată cît de eronat se reflectau argumentele noastre în capul lui W[eitling]. El vedea în toate doar invidie profesională, doar încercarea de a-i înăbuşi geniul, de a-l „înlătura de la o sursă de bani“. Dar în Nr. 5 şi 6 ale Rezumatului⁹⁹ său, opoziţia principială dintre el şi noi apare foarte limpede, şi asta e principalul.

P. 3, R. 10—12 : se referă la faptul că noi voiam să publicăm în limba germană traducerea marilor utopişti, completată cu *introduceri critice şi adnotări* — în opoziţie cu expunerile confuze ale lui Lorenz Stein, Grün¹⁰⁰ şi alţii. Nefericitul W[eitling] nu vede în toate astea decît o concurenţă nedreaptă îndreptată împotriva sistemului său.

P. 3 jos : E. înseamnă Ewerbeck la Paris.

Nota bene : în cele din urmă a reieşit că Moses²⁰¹) a trecut sub tăcere principalul şi anume că cei din Westfalia se oferiseră doar *să garanteze* faţă de alţi editori pentru eventualele pierderi la publicarea scrierilor noastre. Moses ne indusese în eroare afirmînd că westfalezii voiau să preia *chiar ei* editarea. De îndată ce am aflat cum stau lucrurile, am sîstat imediat totul. Nici prin minte nu ne trecea să fim scriitori garantaţi de westfalezi.

Istoria cu familia Kautsky ne-a uimit pe toţi. În povestea asta Louise a dat dovadă de un eroism rar întîlnit. K[autsky] îşi pierduse complet capul, dar a fost trezit la realitate într-un mod brutal, cînd, după numai 5 zile, noua lui iubită l-a părăsit şi s-a logodit cu fratele lui, Hans. Acum aşteaptă amîndoi să vadă cum vor evolua lucrurile ; dar ce e mai ciudat este faptul că Louise se plînge acum că sîntem

²⁰¹) — Moses Hess. — Nota red.

cu toții nedrepti față de Karl: Eu i-am scris lui K[autsky] că a făcut cea mai mare prostie a vieții lui, iar dacă Louise găsește că sînt prea dur cu el, va trebui să vîr sabia în teacă.

Lucrez acum la volumul al III-lea al „Capitalului”. Trebuie încă să-mi menajez ochii, să nu scriu mai mult de 2 ore pe zi și numai la lumina zilei. De aceea corespondența mea va fi mult redusă.

Salutări lui Singer,

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară
în: K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

63

Engels către Laura Lafargue ¹⁰¹

la Le Perreux

Londra, 24 nov. 88

Draga mea Laura,

Tocmai mă pregăteam să-i scriu cîteva rînduri lui Paul, cînd a sosit scrisoarea ta. Am fost foarte ocupat cu transcrierea integrală a unui important capitol din volumul al III-lea ²⁰²⁾, materialele lăsate de Mohr fiind doar ciorne; cum era vorba de un capitol de matematică, a fost nevoie de foarte mare atenție ¹⁰²⁾. Și cînd doctorul îți permite să lucrezi doar două reprize de cîte 1 1/2 ore pe zi, o treabă care ar putea fi terminată în 14 zile îți ia mai mult de 6 săptămîni; m-am hotărît, așadar, să termin lucrarea înainte de a-mi îngădui cea mai mică întrerupere pentru corespondență. În sfîrșit, astăzi partea cea mai mare e gata, astfel că îi pot trimite cîteva rînduri lui Paul, pentru a-l întreba ca de obicei cînd va avea nevoie de bani, iar eu voi face atunci tot ce-mi va sta în putință.

De îndată ce voi scăpa definitiv de acest capitol, voi începe din nou să scriu, am de răspuns la o mulțime de

²⁰²⁾ — al „Capitalului”. — Nota red.

scrisori ! În așteptare, sper să primesc astă-seară „Le Figaro“ ; pînă acum n-a sosit. Situația din Franța pare într-adevăr foarte ciudată. Orbiți de ura împotriva radicalilor ⁷⁹, amicii noștri și-au permis să-l ia prea puțin în serios pe Boulanger, iar acum descoperă că el reprezintă o primejdie reală. În orice caz el are de partea lui cadrele inferioare ale armatei, care constituie o forță ce nu trebuie subapreciată. De altfel, modul în care individul nu numai că acceptă, dar chiar solicită sprijinul monarhiștilor, îl face în ochii mei mai demn de disprețuit decît chiar radicalii. Să sperăm că logica inconștientă a istoriei Franței va învinge încălcările conștiințe ale logicii, comise de toate partidele, dar nu trebuie să se uite că forma tuturor evoluțiilor inconștiente este negarea negației, mișcarea prin lupta contrariilor, iar în Franța aceasta înseamnă republicanism (sau socialism) și bonapartism (sau boulangism) ; iar că venirea la putere a lui Boulanger ar reprezenta semnalul unui război european, este lucrul cel mai de temut.

Al tău
F. Engels

Fiul lui Pumps a trebuit să fie transformat în evreu miercurea trecută : sper că Paul îi va da binecuvîntarea pentru operația lui favorită ¹⁰³ ! Băiatul se simte acum mai bine. Nim a fost foarte răcită, așa că n-are voie să iasă din casă timp de aproape trei săptămîni.

Publicat pentru prima oară în
întregime în limba originalului în
cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris,
1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

64

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 4 dec. 1888

Dragul meu Lafargue,
Tocmai am terminat revizuirea unui important capitol
din volumul al III-lea ²⁰³, capitol pe care Marx îl lăsase ne-

²⁰³) — al „Capitalului“. — *Nota red.*

terminat și care, în plus, conținea o serie de calcule matematice¹⁰². Pentru a-l finaliza, am fost nevoit să las de o parte orice altă lucrare, mai ales corespondența. Iată motivul tăcerii mele.

Bernstein i-a trimis lui Bebel articolul dumitale pentru a-i cere părerea¹⁰⁴. Te-aș sfătui să-l ceri înapoi. Cele arătate de dumneata în introducerea istorică sînt binecunoscute, și în această privință sîntem cu toții de acord. Dar cînd ajungi la posibiliști, afirmi doar că ar fi vînduți guvernului, fără să aduci nici o dovadă în acest sens, fără să dai nici un detaliu. Dacă n-ai nimic altceva de spus despre posibiliști, ar fi mai bine să nu spui nimic. Dacă ai fi relatat toate porcăriile comise, după cum spui, în Consiliul municipal și istoria de la Bursa muncii, în sfîrșit, dacă ai fi citat fapte și argumente în sprijinul afirmației d-tale că s-ar fi vîndut, ar fi fost mai bine. Dar simpla afirmație că s-au vîndut nu face nici o impresie.

Nu uita că domnii aceștia v-ar putea răspunde că voi sînteți cumpărați de boulangiști. Nu se poate nega că atitudinea voastră față de boulangiști v-a prejudiciat extraordinar în fața socialiștilor din afara Franței. Ați cochetat, ați flirtat cu boulangiștii din ură față de radicali, cînd ați fi putut foarte ușor să-i atacați și pe unii și pe ceilalți, spulberînd astfel orice îndoială asupra atitudinii voastre independente față de ambele partide. Nu erați siliți să alegeți între aceste două stupizenii, ați fi putut să vă bateți joc atît de unii, cît și de ceilalți. În loc de asta, v-ați purtat cu mînuși față de boulangiști, ați spus chiar că la alegerile viitoare veți depune o listă comună cu ei, cu niște oameni coalizați cu roialiștii și bonapartiștii și care nu-s mai buni decît aliații radicali ai d-lui Brousse ! Dacă însă v-a indus în eroare atitudinea blanquiștilor — acești neprihăniți — care-l cruță și ei pe Boulanger, pentru banii primiți de la Rochefort, d-ta ar fi trebuit să-i cunoști pe „acești neprihăniți“, deoarece cu ei am avut de a face și la Londra,

Afirmi că poporul trebuie să-și personifice năzuințele -- dacă e adevărat, atunci francezii s-ar naște bonapartiști și noi am putea închide taraba la Paris. Dar chiar dacă d-ta crezi acest lucru, este oare un motiv pentru a lua apărarea bonapartismului ?

Suștii că Boulanger nu vrea război. Ca și cînd ar fi vorba despre ce vrea acest biet om ! Vrea sau nu, el trebuie să facă ceea ce îi impun împrejurările. O dată ajuns la putere,

el devine sclavul programului său șovinist, de altfel singurul pe care-l are în afară de programul care l-a adus la putere. Nu vor trece nici șase săptămîni și Bismarck îl va implica într-o serie întregă de dificultăți, provocări, conflicte de frontieră etc., după care Boulanger *va trebui* să declare război sau să abdice ; ai vreun dubiu în privința soluției la care se va opri ? Boulanger înseamnă război, asta e aproape sigur. Dar ce fel de război ? Franța aliată cu Rusia, deci în imposibilitate de a face o revoluție ; la cea mai mică tulburare la Paris, țarul ²⁰⁴⁾ s-ar înțelege cu Bismarck pentru a înăbuși o dată pentru totdeauna focarul revoluționar ; mai rău chiar : o dată început, războiul l-ar face pe țar stăpînul absolut al Franței, iar vouă v-ar impune guvernul dorit de el. Așadar, a te arunca în brațele lui Boulanger din ură față de radicali este tot una cu a te arunca în brațele țarului din ură față de Bismarck. Oare este atît de greu să spui, asemenea reginei Blanca din poezia lui Heine, că put și unul și altul ?

Nu știu ce a putut face Liebk[necht] în legătură cu posibiliștii. Sînt, însă, în orice caz, sigur, că partidul nostru din Germania greu s-ar putea hotărî să participe la Congresul posibiliștilor ¹⁰⁵ și, chiar dacă ar face-o, ar fi numai ca urmare a unor grave greșeli comise de voi. Dar nu uitați că posibiliștii au reușit să apară drept reprezentanții oficiali ai socialismului francez ; că sînt recunoscuți ca atare de englezi, americani și belgieni ; că la Congresul de la Londra ¹⁰⁶ au fraternizat cu olandezii și danezii pentru că voi, retrăgîndu-vă, nu erați reprezentați acolo. Dacă nu faceți nimic pentru a vă anunța și pregăti congresul din 1889, toată lumea va trece de partea broussiștilor, căci nimeni nu aleargă după cei ce se dau singuri de o parte. Anunțați-vă, deci, congresul, faceți ceva agitație în presa socialistă din toate țările, pentru ca ceilalți să observe că mai existați. Iar dacă Congresul vostru de la Troyes ¹⁰⁷ are succes — și trebuie să aibă, căci altfel s-a terminat cu partidul vostru — bateți toba, formați un comitet central capabil să acționeze și căruia să i te poți adresa și — dacă e posibil — scoateți un mic ziar săptămînal, prin care să dovediti lumii existența voastră. *Și, separați-vă categoric de boulangiști, căci altfel nu va veni nimeni la voi.*

Liebk[necht] nu va renunța la congres, dacă va fi posibil. fiindu-i tot una ce fel de congres este, cu condiția ca el să fie de față. Iar dacă congresul vostru i-ar oferi prea

²⁰⁴⁾ — Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

puține șanse de succes, el ar trece la posibiliști. Eu voi face tot ce-mi stă în putință pentru a preîntîmpina o atitudine similară din partea celorlalți; în ce-l privește pe Bebel, Bernstein a și intervenit; de altfel el va scrie și în „Sozialdemokrat“ despre posibiliști, dar nu-i stă în putere să-i împună partidului o anumită atitudine.

Ți-a scris ceva Liebk[necht], și ce i-ai răspuns? Ar trebui să știu acest lucru pentru a acționa în cunoștință de cauză.

Duminica trecută m-au vizitat Anseele și Van Beveren și cine crezi că-i însoțea? Adolphe Smith Headingley! Fi-rește că i-am poftit repede afară — ce spui, ce obrăznicie!

Treburile lui Percy merg destul de prost aici; înainte de sfîrșitul anului nu voi putea ști care va fi bilanțul, dar în ceea ce privește situația mea financiară, anul 1889 s-ar putea arăta foarte revoluționar. Deocamdată îți trimit un cec de 15 lire ca să poți rezista un timp.

Salutări călduroase Laurei. Nim a avut o bronșită, dar după trei săptămîni i-a trecut.

Cu prietenie,

Al d-tale

F. E

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceza

65

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

[Londra] 15 dec. 88

În mare grabă: Spune-i lui Speyer că Lessner a gasit-o pe cumnata lui. Locuiesc tot în vechea casă și ea a promis să le scrie imediat Speyerilor, dar eu n-am vrut să întîrzii cu vestea.

Volumul al III-lea²⁰⁵⁾ îmi dă de lucru mai mult decît aș fi crezut. Un capitol a trebuit să fie prelucrat complet, al doilea, din care exista doar titlul, a trebuit să-l scriu eu

²⁰⁵⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

însuși¹⁰⁸. Dar treaba merge și domnii economiști vor avea de ce să se minuneze. Cu ochii o duc mai bine și mă simt cu cinci ani mai tânăr decît în iulie trecut.

Salutări soției tale,

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

66

Engels către F. Walter

La Londra

(Ciornă)

[Londra] 21 dec. 88

Domnului F. Walter,
47, Marshallst., Golden Sq., W.

Stimate domnule Walter,

Cînd mi-ați scris prima dată, îmi erați complet necunoscut, de aceea nu puteam acorda scrisorii dv. mai multă atenție decît multor altor scrisori cu un conținut asemănător, pe care le primesc din partea unor necunoscuți.

Vă referiți acum la Most, de unde trebuie să deduc că faceți parte din mișcarea anarhistă. Atîta timp însă, cît anarhiștii combat mult mai aprig partidul nostru care luptă în Germania decît dușmanul comun, fondurile de care dispun aparțin victimelor persecuțiilor din partea guvernului german și nu mi se poate cere să acord ajutor unor oameni care au o atitudine ostilă față de prietenii și tovarășii mei de luptă din Germania și de prin alte țări.

De altfel nici nu sînt în stare să vă scot Brokerul¹⁰⁹ din casă.

Dacă totuși mă înșel în privința apartenenței dv. politice, vă puteți cu ușurință legitima în fața vechiului meu prieten, Lessner, 12 Fitzroy-st, și în acest caz aș fi bucuros să ajut pe un *adevărat* tovarăș de partid, deși achitarea unei datorii ca a dv. depășește cu mult posibilitățile mele.

Cu stimă
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

1889

67

Engels către Laura Lafargue ¹¹⁰

la Le Perreux

Londra, 2 ianuarie 1889

Draga mea Laura,

Cele mai bune urări de Anul Nou din partea noastră, ție și lui Paul! Am pășit în acest an într-un mod absolut curios. Ca de obicei, ne-am dus la soții Pumps cu trăsura; s-a lăsat o ceață din ce în ce mai groasă, așa încît în Belsize Road ne-am împotmolit de-a binelea și birjarul a trebuit să coboare pentru a conduce calul; nici așa n-a mers; un om cu o lanternă a luat calul de căpăstru și l-a mînat înainte; după o oră de orbecăială în beznă și frig, am ajuns la Pumps unde mai erau Sam Moore, Tussy, Schlüterii (Edward nu s-a arătat deloc), precum și Tauscher. Bineînțeles că masa a întîrziat cu o oră din cauza aventurii noastre. S-a întunecat din ce în ce mai tare, iar la venirea Noului An aerul era gros ca o supă de mazăre. Nici vorbă de plecare; birjarul comandanat pentru ora unu n-a venit deloc și astfel toată lumea a rămas pe loc. Am continuat deci să bem, să cîntăm, să jucăm cărți și să rîdem pînă la ora 5 1/2, cînd Sam și Tussy au fost conduși la gară de Percy și au luat primul tren. Pe la 7 au plecat și ceilalți. Se mai luminase puțin; Nim a dormit cu Pumps, Schorl[emmer] și cu mine în patul liber, Percy în camera copiilor (trecuse de 7 cînd ne-am culcat), iar pe la 12—1 eram iarăși în picioare pentru a ne întoarce la Pilsener etc.: soarele lumina puternic splendidul pămînt înghețat. Petrecerea a mers tuturor la inimă, nici unul nu s-a resimțit de pe urma chefului. Pe la patru și jumătate ceilalți au băut o cafea, eu însă am rămas credincios vinului roșu pînă la ora șapte.

M-am bucurat aflînd că de „Boulangitis“ a suferit doar Paul, cu toate că „Le Parti Ouvrier“ pretinde că Guesde și Deville s-au lăsat influențați de el ¹¹¹. În privința posibilităților sintem întru totul de acord cu tine, dar era de datoria mea

să vă atrag atenția, ție și lui Paul, asupra justificărilor pe care le-ar putea invoca Liebk[necht] și alții — de pildă belgienii — legat de tratamentul indulgent de care au beneficiat, fără îndoială, boulangiștii din partea noastră. Singurul lucru asupra căruia am insistat de la început și pe care Paul mi l-a refuzat, a fost asigurarea certă și fără echivoc că boulangiștii vor fi considerați dușmani burghezi, la fel ca și cadetiștii ¹¹². Căci eu n-aș putea, în nici un caz, să-i sfătuiesc pe amicii noștri germani să ia parte la un congres convocat de oameni care au uitat într-o asemenea măsură de vechea politică tradițională a proletariatului, încît sînt gata să cocheteze cu un partid burghez, et encore un parti tel que les boulangistes ¹⁾.

Ei bine, viitoarele alegeri de la Paris trebuie să aducă la realitate pe amicii noștri — acesta a fost primul meu gînd la moartea lui Hude ¹¹³ și, într-adevăr, la Congresul de la Troyes ¹¹⁴, s-a făcut cel puțin un pas pe calea cea bună, proclamîndu-se necesitatea unei candidaturi socialiste independente (sper că aceea a lui Vaillant, care, actualmente, mi se pare singurul capabil să întrunească un anumit număr de voturi, dat fiind că în momentul de față propriii noștri oameni nu par să aibă vreo șansă). Dar nici un ziar nu informează despre celelalte rezoluții ale congresului ; au fost cîteva declarații publice antiboulangiste individuale (deși nici una a lui Paul, după cîte știu), dar nimic oficial din partea congresului, în afara rezoluției amintite.

Liebk[necht] va veni la Paris pe la jumătatea lui ianuarie ¹¹⁵ și în cîteva zile trebuie să-i scriu lui Bebel ²⁾. De aceea, dacă Paul dorește ca eu să acționez în interesul congresului lor, trebuie să-mi dea această posibilitate, arătînd într-o declarație clară și fără echivoc ce anume pot aștepta oamenii noștri de la el și de la ceilalți în ce privește mania boulangistă. Cu cît o va face mai curînd, cu atît va fi mai bine ; timpul ne presează.

Nu m-am îndoit niciodată de caracterul literalmente antișovin al marxiștilor, dar tocmai din această cauză nu am putut înțelege cum și-ar putea ei imagina o alianță fătîșă sau ascunsă cu partidul care trăiește aproape exclusiv din șovinism. Eu n-am cerut mai mult decît recunoașterea formală că atît cadetiștii cît și boulangiștii, dass sie alle beide stinken ³⁾.

¹⁾ — și încă cu un partid ca al boulangiștilor. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*

³⁾ că „și unii și alții put”. Heine. „Versuri”, E.S.P.L.A., 1956, p. 372. — *Nota trad.*

O asemenea recunoaștere de la sine înțeleasă ar fi trebuit să primesc de mult ! Și rezoluțiile Congresului de la Troyes ar fi trebuit să le am.

Dacă ar fi existat intenția de a-i vedea pe unii dintre oamenii noștri în Cameră, incluzându-i în listele boulangiste, ar fi fost cu mult mai rău decît să nu între deloc. Cred că dacă bietul, vechiul „Socialiste“ ar mai fi fost ținut în viață în vreun fel sau altul, situația noastră ar fi fost mai bună.

Duminica trecută a fost aici Cunninghame Graham. Un băiat simpatic, care mai are încă nevoie să fie dirijat ; altminteri curajos pînă la temeritate ; aduce mult a blanquist englez.

Salutări călduroase din partea lui Nim, Schorl[emmer] și din partea mea.

Cu toată afecțiunea, al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

68

Engels către August Bebel la Berlin

Londra, 5 ian. 89

Dragă Bebel,

În primul rînd vă mulțumesc din inimă pentru prietenștile voastre urări de Anul Nou și vă doresc același lucru !

Dacă ceața îmi va permite, îți voi scrie astăzi — așa cum mi s-a cerut — în legătură cu două probleme delicate. În ambele cazuri există temerea ca în cursul proiectatei călătorii la Londra și la Paris, Liebknecht să nu angajeze partidul (mai ales dacă va fi *singur*) și, avînd în vedere înclinația sa de a acționa întotdeauna sub imperiul dispozițiilor de moment (care foarte adeseori sînt determinate de iluzii), nu pot să nu recunosc că oamenii au în bună parte dreptate.

La Paris se vorbește de congres sau, mai bine zis, de cele două congrese — al posibilistilor și al nostru, e vorba de

congresul internațional stabilit în noiembrie la congresul sindical de la Bordeaux ¹¹⁶ și confirmat acum din nou de Congresul Socialist de la Troyes ¹⁰⁷. Lafargue se teme ca L[jieb-knecht] să nu fi stabilit legături cu posibilisti, în care caz voi ați putea trimite delegați la congresul lor. I-am scris lui L[afargue] ⁴ că, după părerea mea, în ce vă privește pe voi, acest lucru iese din discuție. Posibilistii i-au combătut crâncen pe ai noștri, așa-numiții marxști, s-au erijat în unica biserică mîntuitoare, care interzice în mod absolut orice fel de relații, orice colaborare cu ceilalți — fie marxști, fie blanquiști — și au încheiat o alianță cu unica biserică mîntuitoare de aici (Federația social-democrată ⁶⁷), al cărei principal scop este să se opună pretutindeni partidului german pînă ce acesta nu se va alătura onorabilei lor grupări și va denunța orice legătură cu celelalte curente franceze și engleze. Pe deasupra, posibilistii sînt vînduți guvernului actual, astfel că cheltuielile de călătorie, pentru congres, pentru ziarele lor, sînt acoperite din fondurile secrete, totul sub pretextul de a-l combate pe Boulanger și a apăra Republica, deci și pe exploatorii oportuniști ⁵⁷ ai Franței, cei de teapa lui Ferry etc., aliații lor de acum. Ei apără actualul guvern radical, care, pentru a rămîne la putere, trebuie să le facă oportuniștilor cele mai murdare servicii, un guvern care, la înmormintarea lui Eudes ¹¹⁷, a dat ordin să se tragă asupra mulțimii, și atît la Bordeaux cît și la Troyes, ca și la Paris de altfel, i-a atacat pe purtătorii steagului roșu cu o furie mai mare chiar decît oricare alt guvern precedent. Colaborarea cu această bandă ar însemna renegarea întregii voastre politici externe de pînă acum. Acum doi ani, la Paris, acești indivizi au făcut cauză comună cu trade-unionistii englezi vînduți, împotriva revendicărilor socialiste ¹¹⁸ și dacă în noiembrie aici, la Londra, ei au avut altă atitudine ¹⁰⁶, asta se datora faptului că n-au avut încotro. Și apoi ei nu sînt puternici decît la Paris. În provincie sînt ca și inexistenți. Dovada: la Paris nu pot ține nici un congres, pentru că cei din provincie fie că ar sta de o parte, fie că ar avea o atitudine ostilă. Dar nici în provincie nu-l pot ține. Acum doi ani s-au adunat într-un tîrgușor pierdut din Ardeni ¹¹⁹, anul acesta au crezut că se vor putea prîpăși la Troyes, unde cîțiva muncitori — membri ai Consiliului municipal și-au trădat clasa după alegeri, alăturîndu-li-se. Dar aceștia n-au mai fost realeși, iar comitetul

⁴) Vezi volumul de față, p. 115—116. — *Nota red.*

— propriul lor comitet — a invitat pe *toți* socialiștii francezi, ceea ce a provocat panică în tabăra pariziană a acestora. S-a încercat revocarea inițiativei, dar zadarnic. Astfel, ei n-au mai participat la propriul lor congres, ci la unul preluat de marxiștii noștri și condus în mod strălucit. Ce părere au despre ei sindicatele din provincie, o dovedește alăturata hotărâre a congresului sindical de la Bordeaux din noiembrie. La Paris ei au nouă reprezentanți în Consiliul municipal, al căror scop principal este să combată, sub orice pretext, activitatea socialistă a lui Vaillant, să-i trădeze pe muncitori și să obțină în schimb, pentru ei și ai lor, acordarea de fonduri și dreptul de a dispune în exclusivitate de bursele muncitorești.

Marxiștii, care domină provincia, sînt *singurul* partid antișovinist din Franța; pronunțîndu-se în favoarea mișcării muncitorești germane, ei și-au pierdut popularitatea la Paris și trimiterea de delegați la un congres parizian care le este ostil ar echivala cu tăiatul crăcii de sub picioare. De altfel ei au și o metodă potrivită de luptă contra lui Boulanger, care a provocat o nemulțumire generală în Franța. Cînd B[oulanger] a vrut să dea un banchet la Montluçon, oamenii noștri au reținut trei sute de bilete, pentru ca prin intermediul lui Dormoy, un băiat foarte abil, să-i pună o serie de întrebări tranșante cu privire la atitudinea lui față de mișcarea muncitorească etc. Cînd bravul general a aflat ce i se pregătea, a renunțat cu totul la banchet! Ceața mă împiedică să mai scriu astăzi; voi, continua peste cîteva zile.

Al tău

F. E.

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

69

Engels către Ludwig Kugelmann

la Hanovra

Londra, 10 ian. 89

Dragă Kugelmann,

Cele mai calde urări de Anul Nou, ție, soției și fiicei tale!

Deșteptăciunile lui Soetbeer ⁵⁾ mă vor distra dacă vei fi atît de bun să mi le trimiți; notele marginale sînt considerate inofensive de către poșta de aici, care interzice doar anything in the nature of a letter ⁶⁾.

Istoria țărănilor francezi trebuie luată cum grano salis. În ce privește *mărimea suprafețelor, agricultura* parcelară a constituit în Franța ca și în Germania și Europa de Est regula generală, în timp ce marea agricultură care folosea muncă de clacă a fost mai degrabă o excepție. Datorită revoluției, țărănul a devenit *treptat* proprietarul parcelei sale, după ce o vreme, cel puțin cu numele, mai rămăsese arendaș (de cele mai multe ori însă fără a plăti arendă). În legătură cu fermele naționale (din care multe au fost înapoiate nobilimii de către Napoleon și Restaurație, iar altele au fost răscumpărate după 1826 de nobili din miliardul pentru emigranți ¹²⁰⁾ și cu felul în care mica proprietate țărănească a ajuns pînă în 1830 la dezvoltarea sa maximă, vezi Avenel „Lundis Révolutionnaires“ și romanul lui Balzac „Les Paysans“. Taine nu spune mare lucru. Articolul lui Schweichel nu l-am citit.

Volumul al III-lea ⁷⁾ avansează încet.

În urma călătoriei în America sănătatea mi s-a ameliorat fantastic; cu ochii, însă, nu prea e în regulă — o ușoară conjunctivită cronică și miopie progresivă a ochiului stîng din cauza retragerii peretelui posterior al scleroticii, provocată de suprasolicitare. Odihna este prima datorie a cetățeanului ¹²¹.

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, e.d. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

⁵⁾ Heinrich Soetbeer: „Die Stellung der Sozialisten zu Malthus'schen Bevölkerungslehre“, Göttingen, 1886. — *Nota red.*

⁶⁾ orice ar avea formă de scrisoare. — *Nota trad.*

⁷⁾ al „Capitalului“. — *Nota red.*

70

Engels către Conrad Schmidt la Zürich

Londra, 11 ianuarie 89

Stimate domn,

Am primit scrisorile dv. din 5 nov. și 28/31 dec. și am urmărit cu mult interes evoluția experiențelor dv. cu universitățile germane¹²². D dominația iuncherilor aliați cu burghezia se deosebește de dominația dinainte de 48 a iuncherilor aliați cu burocrăția numai prin aceea că are o bază mai largă. Pe atunci modul în care era tratat Bruno Bauer stîrnise indignare generală în rindurile filistinilor, astăzi Dühring¹²³ este tratat la fel, dv. vi se închid în nas toate porțile universităților și aceiași filistini găesc că totul e în regulă.

Într-adevăr, nu vă rămîne nimic altceva de făcut decît să vă apucați de scris, și în acest caz Berlinul este, desigur, cel mai potrivit loc din imperiu. Faptul că (în cea de a doua scrisoare a dv.) nu mai pomeniți de planurile legate de America m-a bucurat mult, căci dincolo v-ar fi așteptat o mare deziluzie. Înțeleg că cei ce suferă rigorile legii excepționale¹⁰ găesc că presa socialistă americano-germană este bună, mai ales privită din punctul de vedere al gazetarilor. Realitatea e că, nici sub aspect teoretic, nici local-american, nu valorează prea mult. Cea mai bună gazetă este „Philad[elphia] Tag[e]blatt“; bine intenționată, dar slabă e „St. Louis Tag[e]blatt“; bine condusă din punct de vedere comercial, „New Yorker Volkszeitung“ este tocmai de aceea mai degrabă o bună afacere; foarte prost „Der Sozialist“ (New York), organul oficial al Partidului german¹⁴. Deocamdată în America nu prea e nevoie de teoreticieni. Germanii vor cu tot dinadinsul să rămînă o filială a partidului din Germania — cel puțin așa afirmă organizația lor oficială — îi privesc cu o veritabilă aroganță lassalleeană pe americanii „ignoranți“, pretind ca aceștia să se alătore partidului lor german, adică să accepte conducerea germană, pe scurt se comportă într-un mod meschin și sectar. În țară situația e mai bună, dar supremația o au new-yorkezii. „Chicagoer Arbeiter-Zeitung“ (editată acum de Christensen) o văd doar arareori. Pe scurt, în America nu se poate acționa decît în presa cotidiană și pentru asta ar trebui să stai acolo cel puțin un an pentru a do-

bîndi cunoștințele și siguranța necesară; în plus trebuie să ții seama de concepțiile de acolo care adesea mai sînt extrem de mărginite, tocmai datorită faptului că meșteșugăria desființată în Germania de marea industrie mai găsește reprezentanți printre germani (iată o ciudățenie a Americii, pe lângă ce e mai nou și mai revoluționar continuă să vegeteze și tot ce e vechi și perimat). În cîțiva ani s-ar putea ca lucrurile să se îndrepte și probabil că așa se va și întîmpla, dar cine vrea să contribuie la dezvoltarea laturii științifice găsește aici în Europa un public cu mult mai bine pregătit.

De altfel și cariera literară oferă posibilități pentru lucrări valoroase. „Arhiva“⁸⁾ lui Braun, „Almanahurile“ etc. ale lui Conrad⁹⁾ și culegerea de monografii a lui Schmoller¹²⁴ vă stau, desigur, la dispoziție. De ex. o lucrare despre sistemul de exploatare prin intermediar (sweating system) practicat la Berlin în aceeași măsură ca la Londra etc. în industria confecțiilor ar fi foarte utilă ca paralelă la raportul englez al Camerei Lorzilor¹⁰⁾ — dacă doriți, v-o pot trimite. În Germania mai există multe alte fenomene economice demne de a fi analizate și prezentate fără a mai vorbi de lucrări pur teoretice care v-ar scuti pentru un timp de scrisul zilnic. Este un subiect la care mai putem reveni atunci cînd vă veți stabili la Berlin și vă veți apuca de lucru.

Dacă întîmplările trăite de dv. (și care ar merita desigur să fie publicate) amintesc de vremea lui Frederic W[ilhelm] al IV-lea, apoi experiențele prin care a trecut Hoch te duc cu gîndul drept la perioada cea mai neagră a demagogilor¹²⁵. Din 1835 nu s-a mai întîmplat să se refuze primirea în universitate a unor oameni din cauza concepțiilor lor politice.

Din volumul al III-lea¹¹⁾ este gata pentru tipar Secțiunea I (din șapte), iar acum lucrez la a II-a și a III-a și sper să le termin curînd. Lucrul îmi ia mai mult timp decît mă așteptam, iar eu trebuie să-mi cruț pe cît posibil ochii. Ceața neobișnuit de deasă din decembrie m-a afectat teribil, acum însă îmi merge mai bine. De revelion am fost la Pumps, noi, Schorlemmer, Sam Moore, Tussy și cîțiva dintre colaboratorii de la „S[ozialdemokrat]“. Drumul e de 2 mile englezești, dar,

⁸⁾ „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“. — *Nota red.*

⁹⁾ „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“. — *Nota red.*

¹⁰⁾ First report from the select committee of the House of Lords on the sweating system; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, and appendix“. — *Nota red.*

¹¹⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

din cauza ceței, ne-a trebuit mai bine de o oră ca să ajungem acolo. Apoi vremea s-a înrăutățit într-atît, încît nimeni n-a mai putut pleca. Întreaga societate a fost, așadar, nevoită să chefuiască nolens volens pînă în zorii zilei (care semănau mai degrabă cu un amurg), totul s-a desfășurat însă într-o atmosferă de mare veselie; către cinci dimineața cîțiva au putut pleca cu primul tren spre oraș, iar noi, ceilalți, ne-am culcat pe la șapte în paturi improvizate în grabă și am dormit pînă la amiaza primei zile a Anului Nou. Voilă la vie de Londres ¹²⁾.

Salutări cordiale,

Al vostru
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în revista „Sozialistische Monatshefte“ nr. 15 și 16, 1920 și în întregime în: K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

71

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 12 ian. 89

Dragă Sorge,

Îți urez din toată inima un an bun ție și soției tale! Am primit scrisoarea din 29 dec. Îmi pare rău că munca a început să vă obosească, atît pe tine cît și pe soția ta. Vreau să sper că e vorba doar de ceva trecător, care va dispărea de îndată ce vă veți adapta la noua situație. Mie îmi merge bine, cu excepția ochilor care au avut de suferit din cauza ceței îngrozitoare din decembrie. Am izbutit să-mi mai amelioresc cît de cît starea, făcînd mai multă mișcare și stînd mai mult în aer liber.

Semnul sub care stă în clipa de față socialismul european este semnul gilcevei. În Franța, posibilității s-au vîndut gu-

¹²⁾ Iată viața din Londră. — Nota trad.

vernului și-și finanțează publicațiile lor, pentru care n-au desfacere, cu ajutorul fondurilor secrete ; la alegerile din 27¹²⁶ il vor vota pe burghezul Jacques, în timp ce ai noștri și blanquiștii l-au propus pe Boulé, despre care Lafargue credea că nu va obține decît 16—20 000 de voturi, ceea ce ei consideră o înfringere. În schimb, în provincie lucrurile merg mai bine. Posibiliștii și-au anunțat congresul lor la Troyes¹⁰⁷, dar au renunțat la el cînd organizatorii de acolo au invitat pe *toți* socialiștii. Așa se face că nu s-au prezentat decît ai noștri și aceștia au dovedit că, dacă possibiliștii domină la Paris, provincia nu le aparține. În consecință anul acesta la Paris vor avea loc două Congrese (internaționale), al nostru și al possibiliștilor. Germanii nu vor participa, probabil, la nici unul.

Aici la Londra continuă conflictul din cadrul armatei de ofițeri fără soldați. Este ceva în genul coloanei Robert Blum din '49 : un colonel, unsprezece ofițeri, un trompet și un soldat. În fața publicului ei mimează buna înțelegere, dar manevrele ascunse sînt cu atît mai grave. Din cînd în cînd izbucnește un conflict deschis. Astfel, Champion, care a fost exclus din Federația social-democrată, a fondat un ziar¹³⁾ (din care săptămîna aceasta îți va parveni numărul 1) și-l atacă pe Hyndman, dar mai ales pe aliatul acestuia, Adolphe Smith Headingley, un franco-englez, care se închină în fața possibiliștilor și este principalul intermediar între Hyndman și possibiliști. În perioada de după Comună, individul era unul din trîntorii grupului francez de aici și ne înjura și scornea minciuni pe seama noastră. Apoi a fost membru în pseudo-consiliul general al lui Jung, Hales și compania¹²⁷, mai debitează și acum minciuni pe seama noastră, ceea ce pot dovedi oricînd. Acest ticălos-traducător al Congresului Internațional al trade-unionurilor de aici a avut nerușinarea să vină într-o duminică la mine acasă sub protecția lui Anseele și Van Beveren ; cînd va veni Schlüter, îți va povesti cum l-am dat afară.

De îndată ce clasa muncitoare, care acum abia începe a fremăta, se va pune cu adevărat în mișcare, fiecare dintre acești domni va fi pus la locul și în postul său — unii în cadrul mișcării, alții în afara ei. Acesta este stadiul bolilor copilăriei.

Și în redacția ziarului „Soz[ial]demokrat“ domnește discordia, fapt asupra căruia te poate informa Schl[üter]. De alt-

¹³⁾ „The Labour Elector“. — Nota red.

fel este și el intrucîtva implicat și știe să treacă sub tăcere ceea ce nu-i convine. Cînd văd cît de anapoda se acționează în conducerea ziarului, îi admir cu atît mai mult pe muncitorii noștri care izbutesc să aplaneze și să neutralizeze toate conflitele.

Mama Wischnewetzky este foarte ofensată că, în loc să vin la tine pentru a-mi reface sănătatea șubrezită și să mă pun pe picioare în vederea călătoriei, nu i-am făcut ei o vizită la Long Branch. Se pare că a jignit-o lipsa mea de etichetă și de galanterie față de *doamne*. Dar eu nu permit acestor domnițe, luptătoare pentru drepturile femeilor, să ne pretindă nouă atitudini galante. Dacă vor drepturi egale cu bărbații, să accepte să și fie tratate la fel cu bărbații. Pînă la urmă se va liniști, desigur.

De revelion am fost la Pumps și din cauza ceței a trebuit să cheuim acolo toată noaptea. Tussy a plecat de-abia la 5 dimineața cu primul tren. Acum se află în Cornwall pentru cîteva săptămîni.

Bismarck a încasat două palme zdravene¹²⁸ din partea lui Geffcken și Morier. Faptul că Tribunalul Imperiului n-a reușit nici acum să accepte aplicarea legii penale în interpretarea de corporație studentească dată de Bismarck este doar consecința deosebitului dispreț cu care tînărul Wilhelm¹⁴⁾ i-a tratat nu de mult la Leipzig pe acești domni.

Intrigile diplomatice au atins punctul culminant. Rușii au primit 20 de milioane lire¹²⁹; prusienii vor fi dotați în aprilie cu noua lor pușcă cu magazie de 8 mm (Mauserul de 1 mm transformat era absolut inutilizabil în război); austrieicii se laudă deșănțat că sînt pręts și archipręts¹⁵⁾, ceea ce înseamnă că le arde din nou de bătaie, iar în Franța, Boulanger *ar putea* veni la putere. Manevrele lui Bismarck cu Salisbury în Africa de Est¹³⁰ n-au alt scop decît să angajeze destul de serios Anglia și Germania într-o operație comună, astfel încît nici sub guvernul Gladstone ea să nu poată da înapoi. De aceea istoria cu Morier este fără îndoială înscenată împotriva voinței lui Bismarck de Wilhelm și se răsfrînge asupra lui. Pe scurt, situația devine din ce în ce mai încordată și în primăvară *ar putea* duce la un război.

Al tău
F. E.

¹⁴⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

¹⁵⁾ — gata și mai mult decît gata. — *Nota trad.*

Din volumul al III-lea ¹⁶⁾, secțiunea I este gata, a II-a și a III-a sînt în lucru. În total șapte secțiuni.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea:
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906 și în întregime în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

72

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky ¹³¹

la New York

Londona, 12 ian. 1889

Stimată doamnă Wischnewetzky,

Sinteți, fără îndoială, dezamăgită că am părăsit America fără a vă vizita la locuința dv. de pe țărmul mării. În timpul șederii mele la New York, însă, m-am simțit cu adevărat prea rău pentru a îndrăzni să fac vreo excursie — după cum știți, am sosit aici cu o răceală serioasă pe care dr-ul W[ischnewetzky] a diagnosticat-o drept bronșită. În loc să se amelioreze, aceasta s-a înrăutățit și, în plus, am făcut o indigestie gravă, așa încît, sosit pe uscat, am suferit de răul de mare care nu m-a supărat pe ocean. În aceste împrejurări, ținînd seama că mă aștepta o călătorie lungă pe meleaguri străine, am simțit că am datoria să-mi îngrijesc în primul rînd sănătatea, subordonînd acestui considerent toate celelalte obligații, drept care m-am supus îngrijirilor pe care d-na Sorge mi le-a dat cu dăruire maternă. Zile întregi n-am părăsit Hoboken și m-am pus din nou pe picioare de abia atunci cînd trebuia să părăsesc New Yorkul. Altmînteri, aș fi venit în mod sigur pentru o zi la dv. ; în situația dată însă, a trebuit să aleg între odihnă deplină la Hoboken și o excursie care ar fi putut să mă scoată din circulație pentru tot restul călătoriei, ba chiar să mă trîntească la pat undeva departe, în provincie.

¹⁶⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

Cele 500 de exemplare¹⁷⁾ de la Lee și Shepard au sosit prea târziu însă pentru a fi expediate în timp util, înainte de sărbătorile Crăciunului, când publicul nu se interesează decît de literatura legată de sărbători ; le-am reținut de aceea pînă acum. Luni trimit exemplarele pentru presă, iar pe celelalte le va primi Reeves. Întrucît boicotul organizat împotriva mea și a lui Marx de socialiștii londonezi¹⁸⁾ pare să fie la ordinea zilei (la fel cu boicotarea lui Morgan¹³² de către nerozii preistorici din Anglia), aștept cu nerăbdare deznodămîntul.

Cele mai bune urări pentru anul care vine,

Al dv. devotat

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

73

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 14 ian. 89

Dragul meu Lafargue,

Răspunsul lui L[iebknecht] și B[ebel] după ce s-au consultat între ei¹³³ : se pare că n-a existat niciodată intenția de a merge direct la congresul posibilisților fără a se ține seama de voi. Dar,

1. deoarece Congresul din Londra¹⁰⁶ a hotărît convocarea unui Congres la Paris și i-a însărcinat pe posibilisți cu organizarea lui, aceasta le conferă un anumit drept mai ales față de naționalitățile reprezentate la Londra, care au participat la elaborarea acestei rezoluții. (De fapt, de ce ați abdicat complet și ați cedat posibilisților cîmpul de luptă ?)

2. olandezii cer în mod expres ca posibilisții să fie invitați la Congres, dacă această condiție nu este acceptată, ei [olandezii] nu vor veni.

¹⁷⁾ Karl Marx. „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*

¹⁸⁾ Vezi volumul de față, p. 58. — *Nota red.*

3. L[iebknecht] are dreptate cînd spune că germanii nu se pot expune la Paris unor atacuri din partea *muncitorilor* francezi — risc, spune el, împotriva căruia voi nu le-ați putut da nici o garanție.

Se pare, deci, că s-a luat hotărîrea de a convoca o conferință preliminară la Nancy¹³⁴, cite un delegat de fiecare naționalitate străină și cite un delegat pentru fiecare din cele trei partide franceze : voi, blanquiștii și posibilisții — și de a propune Congresului să retragă de îndată cuvîntul vorbito- rului care s-ar referi la problemele interne ale celor trei par- tide sau la diferendele dintre ele ; astfel ar fi un singur con- gres la care ar lua parte toți.

Nu văd cum ați putea respinge această propunere. Dacă atunci se va constata că voi sînteți gata să colaborați cu toți ceilalți și că posibilisții vor să vă excludă, aceasta ar fi sufi- cient pentru ca olandezii și belgienii să-și dea seama că posi- biliștii sînt cei care n-au dreptate (flamanzii ar fi buni, dar în privința politicii lor externe ei sînt sub influența fățarni- cilor de la Bruxelles pe care de altfel îi cunoașteți) ; dacă, dimpotrivă, ei acceptă, va fi greșeala voastră dacă nu veți ști să dovediți lumii întregi că voi și nu ei sînteți cei care repre- zentați socialismul francez.

Iată ce spune textual L[iebknecht] : „Ich richtete also am Dienstag, 8. Jan. nach Besprechung mit Bebel eine formelle Einladung an das Blatt¹⁹⁾ (der Possibilisten). Kommt kein Delegierter derselben (zur Konferenz), so haben wir freie Hand. Kommt einer oder kommen mehrere, so werden wir schon mit ihnen fertig werden. Fügen sie sich, dann gut. Fügen sie sich nicht, dann sind sie isoliert und werden von uns totgemacht...“ „In jedem Fall sichert die Konferenz das Gelingen des Congresses und die Lahmlegung der Brou- sisten“²⁰⁾.

Dacă toate acestea sînt exacte, nu cred că ați avea motive de nemulțumire, din contra, aceasta ar fi o bună ocazie pen- tru a forța mina posibilisților. Cu toate acestea, înainte de a răspunde, țin să verific faptele și să-ți cunosc opinia. Scrie-mi,

¹⁹⁾ Le Parti Ouvrier. — *Nota red.*

²⁰⁾ Marți, 8 ianuarie, după ce am discutat cu Bebel, am adresat o invitație formală ziarului (posibilisților). Dacă ei nu trimit *nici un* delegat (la conferință), vom avea mîna liberă. Dacă vine unul sau vin mai mulți delegați tot o vom scoate la capăt cu ei. Dacă vor ceda, cu atît mai bine. Dacă nu vor ceda, vor fi izolați și îi vom face inoperanți... „În orice caz, conferința asigură succesul congre- sului și neutralizarea broussiștilor“. — *Nota trad.*

deci, după ce te-ai consultat cu prietenii și după ce ai aflat părerea blanquiștilor, ce gîndești d-ta despre toate acestea ; și repede, căci timpul ne zorește.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea lui Nim și a mea.

Cu prietenie al d-tale
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

74

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Consfătuirea proiectată cu Tussy și Edward nu poate încă avea loc, deoarece amîndoi se află în Cornwall și se vor întoarce abia săptămîna viitoare sau chiar mai tîrziu. Între timp, Tussy i-a și scris soției tale despre problema în chestiune, pe care de altfel o cunoșteau și ei. Dar oricum s-ar rezolva lucrurile, trebuie să vă avem din nou aici și într-un fel sau altul vom reuși pînă la primăvară. Acum trebuie să mă întorc din nou la manuscrisele mele²¹⁾, care de o lună zac în părăsire — din cauza ceței și a corespondenței de tot felul în legătură cu animozitățile de la Paris și Londra.

Calde salutări Louisei.

Bătrînul tău
General

Londra 18 ian. 89

Publicat pentru prima oară
în cartea :
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.
Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

²¹⁾ — a'le volumului al III-lea al „Capitalului“. — Nota red.

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 28 ian. '89

Dragă Kautsky,

Vreau să-ți fac azi o propunere, care are aprobarea lui Ede, Gina ²²⁾ și Tussy.

Prevăd că, în cel mai bun caz va trebui să-mi menajez încă foarte mult timp ochii pentru ca starea lor să se amelioreze. Din această cauză este exclus ca cel puțin în viitorii câțiva ani să pot eu însumi dicta cuiva manuscrisul cărții a IV-a a „Capitalului“ ¹³⁵.

Pe de altă parte, trebuie să am în vedere ca nu numai acest manuscris, dar și celelalte manuscrise ale lui Marx să poată fi utilizate și fără mine. Acest lucru va fi cu puțință numai dacă voi iniția în descifrarea acestui scris hieroglific oameni care la nevoie să mă poată înlocui și care, între timp, m-ar putea ajuta în orice caz la editare. Pentru aceasta nu te pot folosi decât pe tine și pe Ede. Propun, așadar, ca deocamdată să ne ocupăm noi trei de aceasta.

Cartea a IV-a este prima care trebuie luată în lucru, numai că Ede este prea ocupat la redacția ziarului „[Sozialdemokrat]“ și prea absorbit de nenumăratele dificultăți și zizanii în legătură cu shop-ul ²³⁾ lui de aici. Cred însă că tu ai atîta timp liber încît, după o oarecare ucenicie și practică, să transformi, cu ajutorul soției tale, de-a lungul a vreo doi ani, cele 750 de pagini ale originalului (din care se va scădea probabil, o bună parte, ca fiind cuprins în volumul al III-lea ²⁴⁾), într-un manuscris citeț. De îndată ce vei reuși să descifrezi cît de cît scrisul, vei putea dicta soției tale, și treaba va merge strună.

Socoteala mea e următoarea: Dacă i-aș putea dicta, ca și înainte, 5 ore pe zi lui Eisengarten, mi-ar trebui — ținînd seama și de întreruperi — cam un an pentru a termina. Pentru asta ar trebui să-i plătesc lui Eiseng[arten] cîte 2 lire pe săptămîină, adică vreo 100 de lire în total. Deoarece oricum

²²⁾ — Regina Bernstein. — *Nota red.*

²³⁾ — ad literam: prăvălie; ca sens: ocupație, muncă. — *Nota trad.*

²⁴⁾ — al „Capitalului“. *Nota red.*

această sumă va fi cheltuită, dacă tu vrei să preiei munca, ar urma să ți-o plătesc ție. Împărțită pe un interval de doi ani, ar reprezenta un venit suplimentar de 50 lire pe an; dacă treaba merge mai repede, acest venit se va realiza într-un timp mai scurt. Noi cei de aici sîntem de părere că, în aceste condiții, nu veți mai avea, poate, ezitări în legătură cu revenirea aici. Ți-aș propune ca banii să-ți fie achitați trimestrial, anticipat, în rate de cîte 12.10 lire, căci deoarece la început lucrarea ar merge mai încet, iar apoi mai repede, ar fi absurd să vrei să apreciezi dinainte plata, orientîndu-te după munca executată.

Ede arde și el de nerăbdare să fie inițiat în aceste hieroglife, am deja pentru el alte manuscrise și-l voi instrui și pe el, dar i-am spus, firește, că nu pot plăti decît unuia din voi și el este absolut de acord.

În ultimă instanță, se pune problema ca, odată și odată, — ceea ce poate nu va fi posibil cît timp mai trăiesc eu — să se scoată ediții complete ale operelor lui Marx și ale mele, și tocmai în vederea acestui lucru aș dori să iau din vreme măsurile necesare. I-am pomenit despre asta și lui Tussy și din partea ei putem conta pe tot sprijinul. În momentul în care voi reuși să vă fac pe voi doi să citiți fără dificultate scrisul lui M[arx], voi scăpa de o mare grijă și îmi voi putea menaja în acest timp ochii, fără a neglija astfel o datorie esențială, căci atunci respectivele manuscrise n-au să mai fie, cel puțin pentru doi oameni, o carte cu șapte peceti.

Pînă acum, în afară de Lenchen, nu știu de planul meu decît soții Ede și Aveling; dacă îmi accepti propunerea, atunci, în afară de voi, nu mai e nevoie să știe nimeni de detaliile acestei chestiuni. Cu această ocazie se va găsi, poate, și pentru Louise o activitate potrivită.

Așadar, chibzuiți bine și, dacă sînteți de acord, veniți cît mai curînd încoace. Mobila lui Schlüter v-ar reveni avantajos și în același timp ați avea o locuință drăguță, cel puțin pentru o vreme. Louise, desigur, își va termina mai întii cursurile și examenele ²⁵⁾; de altfel, cum se pot aranja toate acestea, puteți aprecia voi acolo mai bine decît noi aci.

Alegerea lui Boulanger ¹²⁶ va provoca în Franța o criză. În graba lor de-a ajunge la cîrmă, radicalii au devenit slugoii oportunistului și ai corupției, cultivînd pur și simplu în felul acesta boulangismul. Pentru Paris însă, faptul că, din furie,

²⁵⁾ Louise Kautsky urma un curs pentru moașe. — *Nota red.*

s-a aruncat în brațele unui bonapartism abia deghizat, nu este un simptom îmbucurător. Actualmente eu nu pot interpreta aceasta decât ca o abdicare a Parisului de la tradiționala lui misiune revoluționară. Din fericire, în provincie situația este mai bună. Partea proastă este că pericolul de război crește îngrijorător și că Bismarck îl poate declanșa oricând va voi. Nu trebuie decât să înceneze o afacere gen Schnaebele¹³⁶ — pe care Boulanger n-o s-o înghită ca Ferry.

Salutări din toată inima Louisei din partea lui Nim și a mea.

Al tău
F. E.

Salută-i din partea mea pe cei ce mă felicită întotdeauna de Anul Nou și mai ales pe Frankel. Se pare că sînteți din nou în plin avînt.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba germană
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Tradus din limba germană
Engels Briefwechsel mit Kautsky“
Prag, 1935

76

Engels către Hermann Schlüter

la Londra

[Londra] 31 ian. 89

Dragă Schlüter,

Am sperat ca ieri, tu și soția ta să treceți pe la mine. Doamna B[ernstein] a sosit și ea? În caz că da, sper s-o văd pe ea și pe voi, într-o seară la mine, cel mai târziu duminică.

Salutări cordiale,

Al tău
F. Engels

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

Engels către Laura Lafargue ¹³⁷

la Le Perreux

Londra, 4 febr. 89

Draga mea Laura,

Veștile în legătură cu „Égalité“ (nume de rău augur : sper să nu fie égalité devant la mort!²⁶⁾ sînt cu adevărat vești bune și aștept cu nerăbdare rezultatele ¹³⁸. Că blanquiștii vor ajunge să înțeleagă care sînt limitele capacității lor ziaristice, era destul de clar, dar că această experiență necesară va înghiți fondurile indispensabile pentru editarea unui jurnal era și mai clar. Bine că s-a prezentat un alt întreprinzător bailleur de fonds ²⁷⁾. Că oamenii noștri pot să scoată un ziar de succes, au dovedit-o cu „Citoyen“ și „Cri“ ; în ambele cazuri niște intruși au încercat să exploateze succesul lor, dar au dat greș. Compoziția comitetului este favorabilă oamenilor noștri, blanquiștii le asigură majoritatea în chestiunile economice, iar adepții lui Hovelacque vor da o mină de ajutor pentru ca ideile nebunești ale blanquiștilor să poată fi ținute în friu. Dar cît timp vor rămîne laolaltă aceste elemente atît de diferite ? În orice caz, să așteptăm pînă ce lucrurile se vor lămurii.

Alegerea lui Boulanger ¹²⁶ eu nu o pot considera altfel decît ca o renaștere evidentă a elementului bonapartist în caracterul parizienilor. În 1799 ²⁸⁾, 1848 și 1889 această naștere a avut de fiecare dată drept cauză nemulțumirea provocată de republica burgheză, dar forma particulară de acum — apel la un salvator al societății — se datorează exclusiv unui curent șovin. Dar ceea ce este mai grav : în 1799 Napoleon a trebuit să dea o lovitură de stat pentru a-i cuceri pe acei parizieni pe care-i împușcase în vendémiaire ¹³⁹ ; în 1889 parizienii înșiși au ales un călău al Comunei. Nu vreau să spun o vorbă prea tare, dar Parisul, cel puțin deocamdată, a abdicat ca oraș revoluționar ; a abdicat nu în fața unei lovituri de stat victorioase și în plin război ca în 1799 ²⁹⁾, nu la șase luni după o înfringere zdrobitoare ca în decembrie 1848, ci în

²⁶⁾ — egalitatea în fața morții. — *Nota trad.*

²⁷⁾ — comanditar (Jules Roques). — *Nota red.*

²⁸⁾ — În manuscris 1798. — *Nota red.*

²⁹⁾ — În manuscris 1798.

plină perioadă de pace, la 18 ani de la Comună și *în ajunul unei revoluții probabile*. Și când Bebel declară în ziarul „Gleichheit“ din Viena: „die Pariser Arbeiter haben sich in ihrer Mehrheit *einfach erbärmlich* benommen — mit ihrer sozialistischen und klassenbewussten Gesinnung muss es sehr traurig stehn, wenn nur 17 000 Stimmen auf einen sozialistischen Kandidaten fallen und ein Hanswurst und Demagog wie Boulanger 244 000 Stimmen erhält¹⁴⁰ 30) — trebuie să recunoaștem că are dreptate.

Efectul asupra partidului nostru a fost pretutindeni același: dacă Floquet a suferit o înfrângere zdrobitoare, *am suferit și noi una*. Să-ți scoți un ochi, pentru ca soacra să aibă un ginere chior, este și aceasta o politică, dar ce fel?

Așadar, Boulanger se poate socoti acum stăpînul Franței, afară doar de cazul că ar comite o gafă atît de mare încît parizienilor să le piară cheful de el. Dacă lucrurile se rezolvă fără război — ar fi un cîștig, cu toate că primejdia e mare. Bismarck are toate motivele să stîrnească iute un scandal, fiindcă Wilhelm³¹⁾ face tot ce poate pentru a distruge armata germană plasîndu-și favoriții în locul vechilor generali și dacă e lăsat să continue astfel, în cinci ani germanii vor fi comandați doar de niște nătîngi și de niște imbecili înfumurați. Și cum va putea Boulanger, odată ajuns la putere, să se mențină fără război, în ciuda deziluziei generale, pe care în mod sigur o va provoca, aceasta e mai mult decît mi-aș putea închipui.

În toată această harababură faptul că posibilității s-au discreditat mai repede decît era de așteptat este doar o slabă consolare. Dar să ne bucurăm și de atît. Îți trimit două numere din „Recht voor Allen“, din care vei vedea cum sînt tratați ei de aceeași masă care insistase ca ei să ia parte la Congres¹⁴¹. Bernstein le-a spus-o și el verde săptămîna aceasta în „Sozialdemokrat“¹⁴² și nici Hyndman în „Justice“ n-are curajul să le ia apărarea. Pentru a se răzbuna, însă, el i-a scris lui Bax că Paul ar fi lucrat pentru Boulanger; faptul mi-a fost relatat ieri de Joos (unul din colaboratorii ziarului). Paul i-ar putea scrie lui Bax (5, Canning

³⁰⁾ — „muncitorii parizieni s-au comportat în majoritatea lor într-un mod *de-a dreptul lamentabil*: conștiința lor socialistă, ca și conștiința lor de clasă trebuie să fie într-o stare jalnică, dacă un candidat socialist nu obține decît 17 000 voturi, în vreme ce un mășcărici și demagog ca Boulanger obține 244 000 voturi. — *Nota trad.*

³¹⁾ — Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

Road, Croydon) întrebându-l ce a declarat în redacția lui „Sozialdemokrat“ în legătură cu această chestiune ; m-aș bucura cu atît mai mult cu cît ieri Bax a fost aici și n-a suflat o vorbă — *față de mine* — despre această poveste, pe care am aflat-o de-abia după plecarea lui. Poate să-i spună lui Bax că informația o deține de la mine.

În fine, sper ca noul ziar să apară ; trebuie să acceptăm situația așa cum este, încercînd s-o exploatăm la maximum. Cînd Paul va începe să lucreze din nou la un ziar, se va pregăti de luptă și nu va mai declara cu amărăciune : il n'y a pas à aller contre le courant³²⁾. Nimeni nu-i pretinde să *stăvilească* curentul, dar dacă noi nu ne vom opune curentului general, cînd acesta trece printr-un moment de neghobie, care naiba mai *este* misiunea noastră ? Locuitorii orașului-lumină au dovedit fără putință de tăgadă că din 2 milioane „majoritatea sînt nătărăi“, cum spune Carlyle, dar aceasta nu poate constitui un motiv pentru ca și noi să fim nătărăi. Parizienii n-au decît să devină reacționari, dacă asta-i face fericiți ; revoluția socială va merge înainte chiar fără ei și cînd va fi înfăptuită, vor putea să strige : „Ah tiens !, c'est fait — et sans nous — qui l'aurait imaginé ?“³³⁾.

Salutări călduroase din partea lui Nim.

Al tău
F. E.

Paul n-are nevoie de bani ?

Publicat pentru prima oară în limba originalului în : F. Engels, P. et L. Lafargue. „Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

78

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Nu e *nici* o grabă³⁴⁾ cu Mr.³⁵⁾ Aranjați deci, lucrurile cum vă convine mai mult. Deocamdată mai am mult de lucru

³²⁾ nu poți înainta împotriva curentului. — *Nota trad.*

³³⁾ — Ia te uită, s-a făcut — și asta fără noi — cine și-ar fi închipuit așa ceva ! — *Nota trad.*

³⁴⁾ Vezi vol. de față p. 135—136. — *Nota red.*

³⁵⁾ — Karl Marx. *Teorii asupra plusvalorii* (vol. IV al „Capitalului“).

la III ³⁶⁾ (pînă acum e gata cca 1/3). Azi apare la Paris „L'Égalité“, ca succesor al lui „Cri du peuple“, cotidian ; în afară de Vaillant și fracțiunea sa, vor colabora Laf[argue], Guesde, Deville, poate și alții. Va trebui, probabil, să-l preia și pe Malon. Despre toate celelalte — altă dată ; astăzi am vrut doar să-ți răspund la problema principală ridicată de tine. Salutări cordiale Louisei din partea mea și a lui Nim.

Al tău
F. E.

[Londra] 7 febr. 89

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba germană
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Tradus din limba germană
Engel's Briefwechsel mit Kautsky“.
Prag, 1935

79

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 11 febr. 89

Draga mea Laura,

Această „Égalité“ este în orice caz o reală alinare după drăguțul „Cri du Peuple“, plicticos de moarte (ennuyeux). Ultimele citeva numere ale acestui ziar defunct au fost de-a dreptul ucigătoare. Bietul Vaillant poate scrie articole foarte bune cînd apare o situație mai critică, dar este cel mai puțin indicat să născocoască zi de zi interminabile istorii ; l-ai văzut și tu transpirînd pe tema sa cotidiană și era un spectacol deprimant. Complicațiile, contorsionările și răsucirile lui Longuet în încercările sale de a se pune bine (și în același timp rău) cu ex-amicii săi radicali sînt cel puțin amuzante și făcute cu mare artă ¹⁴³. „Munca de noapte“ a lui Paul este într-adevăr bună, deși, ce-i drept, ar fi putut tapé un peu plus dur ³⁷⁾ pe Boulanger. Astăzi n-am primit *Égalité* — probabil că în-

³⁶⁾ — Vol. III-lea al „Capitalului“. — *Nota red.*

³⁷⁾ — ataca mai tare. — *Nota trad.*

tirzierea se datorează zăpezii. La noi stratul de zăpadă măsoară 15 cm.

I-am citit ieri lui Tussy admonestările tale și a recunoscut că e vinovată. În ce măsură va ține seama de ele, n-aș putea să spun.

Nim a fost destul de bolnavă săptămîna trecută ; un soi de indigestie, dar acum se simte mai bine.

Ieri am terminat secțiunea a IV-a din volumul al III-lea al „Capitalului“, cam o treime din întregul manuscris.

Vezi, te rog, în numărul din „Dispatch“ pe care ți l-am trimis ce spune A. Smith la pagina 2 : numai minciuni ca de obicei, dar arată ce urmăresc posibiliștii. Afirmatia că germanii vor veni la congresul lor este o minciună sfruntată, iar cea că danezii, olandezii etc. vor veni și ei este probabil o alta. Bax i-a relatat lui Tussy că Hyndman ar fi încercat să-l descoase cu privire la intențiile germanilor în această privință și că atunci Bax l-a întrebat dacă el este reprezentantul posibiliștilor la Londra. H[yndman] i-a răspuns că este și că, în această calitate, dorea să fie informat. Atunci Bax a replicat : „În cazul acesta ați face mai bine să-mi scrieți o scrisoare pe care s-o pot prezenta lui Engels și Bernstein“. Așa stau lucrurile pentru moment. Din toate astea îți dai seama cât de grozavi sînt.

Merge Paul la Haga (la conferință)¹⁴⁴ pe data de 28 ? Bebel și L[ic]bk[necht] se duc ; de aici va merge, probabil, Bernstein, insist să participe.

În ce privește banii, trimit anexat un cec de 20 de lire și sper că astfel dl. Vautour se va liniști.

Al tău

F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

Engels către John Lincoln Mahon

la Londra

După cîte știu, G.J. H[arney] mai e în Anglia. De îndată ce voi afla ceva mai precis, vă voi da de știre ; voi încerca

neîntârziat să-i scriu și să-i descopăr domiciliul actual. Dacă pot să fiu cît de cît de folos domnului Atherley Jones¹⁴⁵, m-aș bucura să mă viziteze; sînt aproape în fiecare seară acasă.

Încă n-am avut timpul necesar pentru a studia pe îndelete Programul dv. astfel încît să-mi formulez o părere; prescripțiile medicale mă opresc să citesc la lumina lămpii de gaz.

Al dumneavoastră sincer
F. Engels

[Londra] 14/II/89

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

81

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 20 febr. 89

Dragă Kautsky,

Alăturat îți înapoiez articolele din „N[eue] Z[eit]“ cu cîteva sumare observații marginale. Cusurul lor principal constă în lipsa materialului de bună calitate. Taine și Tocqueville, cei doi idoli ai filistinului, nu sînt suficienți în cazul de față. Dacă ai fi scris lucrarea *aici*, ai fi găsit un material de cu totul altă calitate : un vast material de categoria *întii* și unul mai bun de categoria *a doua*. În afară de asta, cea mai bună lucrare despre țărani este cea scrisă de Kareiev în limba rusă. Dacă ai putea consulta acolo :

Moreau de Jonnés, „État écon[omique] et sociale de la France depuis Henry IV jusqu'à Louis XIV“, Paris, 1867, o vei citi cu folos.

Secțiunea a II-a, p. 3. Aici lipsește o expunere clară a felului *cum* apare monarhia absolută ca un compromis firesc între nobilime și burghezie și cum este de aceea obligată să apere interesele ambelor părți și să-și manifeste bunăvoința față de una, ca și față de cealaltă. În aceste condiții nobilimii — anihilată din punct de vedere politic — îi revine rolul de

a jefui țărani și tezaurul statului și de a exercita o influență politică indirectă prin intermediul curții, armatei, bisericii și al înalților demnitari, în timp ce burgheziei îi revine rolul de a institui tarife vamale protecționiste, monopoluri, o jurisdicție și o administrație *relativ* reglementate. Dacă pornești de la aceste considerațiuni, multe lucruri se vor limpezi și simplifica.

În această secțiune lipsește și menționarea vîrfurilor magistraturii (*noblesse de robe*) și a juriștilor — la robe — în genere, care în fapt constituiau și ei o stare privilegiată și dețineau o putere considerabilă în parlamente chiar împotriva coroanei; în acțiunea lor *politică*, ei se manifestau ca apărători ai instituțiilor care vizau limitarea puterii coroanei, situându-se astfel de partea poporului; dar în calitate de juriști, ei erau corupția însăși (vezi „*Mémoires*“ de Beaumarchais). Ceea ce spui mai tîrziu despre această tagmă, nu ajunge.

III, p. 49, compară nota 1, alăturată, extrasă din Kareiev.

La p. 50 „această categorie de burghezi“ se transformă subit în „bourgeois par excellence“, ceea ce contrazice flagrant tocmai descompunerea clasei burgheze, despre care e vorba. De altfel, generalizezi prea mult, devenind adeseori absolut acolo unde se impune cea mai evidentă relativitate.

IV, p. 54. Aici ar trebui menționat într-o oarecare măsură *cum* acești plebei, care se află în afara orînduirii pe stări, fiind deci relativ lipsiți de drepturi și în afara legii, au ajuns abia treptat în decursul revoluției la ceea ce tu numești „sans quilottisme“ (încă un ism !) și ce rol au jucat ei. Atunci vei reuși să depășești dificultățile pe care încerci să le ataci la p. 53 prin afirmații vagi și aluzii misterioase cu privire la noile moduri de producție. Va reieși clar că burghezii au fost și de data aceasta, ca întotdeauna, prea lași pentru a-și apăra propriile interese, că, începînd cu Bastilia, plebeii au trebuit să ducă în locul lor tot greul și că, fără intervenția lor, la 14 iulie, 5—6 octombrie pînă la 10 august, 2 septembrie ș.a.m.d., burghezia ar fi fost de fiecare dată înfrîntă de către ancien régime, coaliția în alianță cu curtea ar fi înăbușit revoluția, așadar că numai acești plebei au înfăptuit revoluția¹⁴⁶; acest lucru n-ar fi fost însă posibil dacă plebeii n-ar fi atribuit revendicărilor revoluționare ale burgheziei un sens pe care ele nu îl aveau, împingînd astfel egalitatea și fraternitatea la ultimele lor consecințe și răsturnînd complet sensul burghez al acestor lozinci pentru că acest sens împins la

extrem se transforma în chiar contrariul său. De altfel, egalitatea și fraternitatea *plebee* trebuiau să fie doar un vis, într-o vreme când se-ncerca să se înfăptuiască *tocmai contrariul* și ca întotdeauna — ironie a istoriei — această accepție *plebee* a lozincilor revoluționare a devenit pîrghia cea mai puternică pentru realizarea acestui contrariu : egalitatea *burgheză* — în fața legii — și fraternitatea — în cadrul exploatării.

Eu aş vorbi mult mai puțin despre noul mod de producție. El este de fiecare dată despărțit de *faptele* de care amintești printr-o prăpastie uriașă. Prezentat în *felul acesta*, nemijlocit, el apare ca o *pură abstracțiune* care nu lămu-rește deloc lucrurile, ci, dimpotrivă, le face și mai neclare.

În ceea ce privește teroarea, ea a fost de fapt o *măsură de război*, atîta timp cît a avut în genere un sens. Clasa sau acea fracțiune a clasei care putea să asigure singură victoria revoluției, nu numai că s-a menținut în felul acesta la putere (ceea ce nu a fost greu după înăbușirea răscoalelor), dar și-a asigurat și libertatea de mișcare, elbow-room, posibilitatea de concentrare a forțelor asupra punctului hotărîtor, frontierele țării. La sfîrșitul lui 1793 acestea erau aproape sigure ; 1794 a început bine, armatele franceze făceau aproape peste tot progrese. Comuna¹⁴⁷, cu tendințele ei extremiste, a devenit inutilă. Propaganda ei revoluționară a ajuns să fie o piedică atît pentru Robespierre cît și pentru Danton, care, amîndoi, — dar fiecare în felul său — doreau pacea. În conflictul dintre cele trei tendințe, victoria a revenit lui Robespierre, dar *acum teroarea constituia pentru el singurul mijloc de automenținere*, frizînd absurdul : la 26 iunie, prin victoria de la Fleurus¹⁴⁸, Jourdan a pus la picioarele Republicii în-treaga Belgie ; teroarea n-a mai putut fi menținută ; la 27 iulie, Robespierre a căzut de la putere și a început orgia bur-gheză.

„Bunăstare pentru toți prin muncă“ exprimă chiar prea categoric aspirațiile *fraternității* plebee de atunci. Ce urmăreau acestea, n-a putut spune nimeni, pînă ce, mult timp după căderea Comunei, Babeuf le-a dat o formă precisă. Dacă Comuna, cu aspirațiile ei de fraternitate, a venit prea devreme, Babeuf, în schimb, a venit prea tîrziu.

100. Cerșetori — vezi nota II din Kareiev¹⁴⁹.

Secțiunea consacrată țăranilor păcătuiește prin lipsa ori-cărora surse, cu excepția celor mai obișnuite.

Stupizeniile lui Ranke³⁸⁾ — foarte bune. Din păcate, la Sybel³⁹⁾, n-ai folosit lucrările adversarilor lui austrieci. Ai fi putut găsi în ele cîte ceva referitor la a doua împărțire a Poloniei¹⁵⁰ etc. și, deoarece aceste lucrări au la bază documente *de arhivă*, ele trebuiesc neapărat folosite.

*

În ceea ce-l privește pe Rudolf⁴⁰⁾, istoria a arătat că și în Austria desfriul *feudal*, în care prințul și familia lui *cinstesc* pe femeile supușilor lor, dacă binevoiesc a avea cu ele legături trupești, face loc desfriului *burghez*, în care binevoitorul trebuie să dea socoteală în duel sau în fața instanței de divorț, soțului sau fratelui aceleia căreia i-a arătat bunăvoință.

Calde salutări Louisei, de asemenea lui Frankel, Adler etc. Ce face Bardorf? Nu se mai aude nimic de el.

Hyndman încearcă prin Bax să-l ademenească pe Ede într-o alianță cu el și posibilității. Măgarul își închipuie că la noi lucrurile merg ca în clica de literați, unde se fac și se desfac alianțe după bunul plac, fiindcă nu te sprijină nimeni.

Ce părere ai de romanul despre Rudolf din „*Égalité*“?

Al tău
F. E.

Nota I — Starea a patra

Ideea despre o a patra stare alături de starea I, II, III apare foarte timpuriu în revoluție. Chiar la început apare lucrarea lui Dufourny de Villiers, „Cahier du 4° ordre, celui des pauvres journaliers, des infirmes, des indigents etc., l'ordre des infortunés — 25 avril 1789“. Dar de cele mai multe ori prin starea a patra se înțelege *țăranul*. De ex. Noilliac: „Le plus fort des pamphlets. L'ordre des paysans aux États-généraux. 26 fevr[ier] 1789“, p. 9: „Prenons de la constitution suédoise les quatre ordres“. ⁴¹⁾ — Vartout, „Lettre d'un paysan à son curé, sur une nouvelle manière de tenir les Etas-généraux“, Sartrouville 1789, p. 7: „J'avons entendu

³⁸⁾ L. Ranke. „Über die Epochen der neueren Geschichte“. — *Nota red.*

³⁹⁾ H. Sybel. „Geschichte der Revolutionszeit von 1789—1795“. — *Nota red.*

⁴⁰⁾ Rudolf Franz Karl Joseph. — *Nota red.*

⁴¹⁾ — „Să luăm din constituția suedeză cele patru stări“. — *Nota trad.*

dire que dans un pays qui est au Nord... on admettait aux États assemblés l'ordre des paysans⁴²⁾ — întâlnim și alte interpretări privind starea a patra : o broșură înțelege prin starea a patra pe *negustori*, o alta pe *magistrați* etc.

Kareiev : „Țăranii și problema țărănească în Franța în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea“, Moscova 1879, p. 327.

Nota II. Cerșetori

„Este semnificativ că numărul celor sărăciți (nișcih, nișcyi înseamnă sărac lipit pământului) era mai mare în provinciile care treceau drept cele mai rodnice. Aceasta se datora faptului că în regiunile respective foarte puțini țărani erau proprietari de pământ.

Dar să lăsăm cifrele să vorbească : în Argentré (Bretagne), din 2300 de locuitori care nu trăiesc de pe urma industriei sau comerțului, mai bine de jumătate o scot cu greu la capăt și mai mult de 500 din ei au ajuns în sapă de lemn. În Dainville (Artois), din 130 de familii, 60 au sărăcit de tot. În Normandia : la Saint-Patrice, din 1500 de locuitori, 400 trăiesc din cerșit, la fel la Saint-Laurent, din 500, trei sferturi sînt în situația de-a cerși (Taine). Din documente ale Judecătoriei din Douai aflăm că, de pildă, într-un sat de 332 de familii, jumătate trăiesc de pe urma cerșitului (Parohia Bouvignies). În alt sat, din 143 de familii, 65 au sărăcit (Parohia Aix). Într-un al treilea, la 413 familii, vreo 100 sînt sărace lipite pământului (Parohia Landus) etc. În sénéchaussée⁴³⁾ Puy en Velay, din 120 000 de locuitori, 58 897 sînt, potrivit datelor parohiale, în imposibilitate de a plăti orice fel de impozit («Archives Parlementaires de 1787 à 1860», vol. V, p. 467). În spatele departamentului Carhaix, situația era următoarea : Frerogan : 10 familii înstărite (dostatočnyi, avute), 10 sărăcite, 10 aduse în sapă de lemn. Motref : 47 familii cu dare de mină, 74 mai puțin avute, 64 săraci și zilieri. — Paule : 200 de gospodării, din care cea mai mare parte s-ar putea numi pe bună dreptate gazde de cerșetori (Archives Nationales, B^A, IV, 17) — Documentele parohiei Marboeuf deplîng faptul că, din 500 de locuitori, circa 100 sînt cerșetori (Boivin — Champeaux, «Notice Historique sur la Rév[olution] dans le dep[artemen]t de l'Eure»*, 1872, p. 83) Țăranii din satul Harville spun că, din

⁴²⁾ — „Am auzit că într-o țară din nord... starea țăranilor era „admisă în adunarea stărilor“. — *Nota trad.*

⁴³⁾ — tribunal în statele feudale mici. — *Nota trad.*

cauza lipsei de lucru, mai bine de o treime din ei au ajuns sa cerșească (Requête des habitants de la Commune d'Harville, Archives Nationales).

Nici în orașe situația nu era mai bună. În 1787, la Lyon erau 30 000 de muncitori pauperizați. La Paris, din 650 000 de locuitori, un număr de 118 784 erau indigents⁴⁴⁾ (Taine, I, 507). La Rennes, o treime din locuitori trăiau din pomeni, iar o altă treime erau permanent în primejdie de a săraci (Duchatellier, «L'Agriculture en Bretagne», Paris 1863, p. 178). Orașelul jurasic Lons — le Saunier sărăcise într-atît, încît atunci cînd Constituanta¹⁵¹ a introdus censul electoral, din 6518 locuitori numai 728 au putut fi citați ca cetățeni activi (Sommier, «Hist[oire] de la Rév[olution] dans le Jura» Paris, 1846, p. 33). Nu e, deci, nici o mirare că, pe vremea revoluției, numărul celor care trăiau din cerșit se ridica la milioane. Astfel, o broșură clericală din 1791 spune că în Franța existau 6 milioane de săraci (indigents) («Avis aux pauvres sur la révol[ution] présente et sur les biens du clergé», p. 15), ceea ce e totuși exagerat. Dar cifra dată pentru anul 1774 — 1 200 000 de pauperi — pare a fi conformă cu realitatea (Duval, «Châliers de la Marche», Paris, 1873, p. 116)“.

(M-am gîndit că te-ar interesa citeva exemple *reale*).

Kareiev, p. 211—13.

(Te rog să pui concizia însemnărilor mele pe seama lipsei de timp și a marginilor reduse ale hîrtiei. De altfel n-am avut timp nici pentru a compara diferitele izvoare. Am scris totul din memorie — de aceea uneori nu am putut preciza lucrurile pe cît aș fi dorit).

Publicat pentru prima oară
in revista „Istorik-marksist“
Nr. 2 (30) 1933

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

82

Engels către John Lincoln Mahon

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londra] 21 febr. 89

Dragă Mahon,

Am primit o scrisoare de la Harney. Este tot la Macclesfield (58, Bridge st.) și suferă atît de mult din cauza vechii

⁴⁴⁾ — nevoiași. — *Nota trad.*

lui metehne, guta reumatică, încît a trebuit să-și dicteze scrisoarea. Spune că în starea în care se află acum „nu am dispoziția să mă întilnesc cu cineva și, după cum vedeți, nu sînt în stare să scriu nici măcar o scrisoare cît de scurtă. Dar nu cred nici că i-aș putea fi de vreun folos domnului Atherley Jones întru realizarea nobilei sale intenții și îndeplinirea datoriei sale de fiu și anume : culegerea scrierilor tatălui său pentru a le publica din nou“.

Așadar, în ce-l privește pe Harney, trebuia să mă bizui pe dumneata și pe A. Jones, care veți proceda cum credeți că e mai bine.

Este foarte *posibil* să am cîteva numere răslețe din „People's Paper“, dar chiar dacă le am, nu voi putea să le caut, pînă nu voi avea timpul necesar pentru a pune în ordine colecția mea de ziare vechi, cu broșuri etc.

Al dumitale sincer

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

83

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 23 febr. 89

Dragă Sorge,

Am primit cartea poștală din 19 ian. și scrisoarea din 10 febr. Am primit, de asemenea, „Labor Standard“, iar articolele d-nei W[ischnewetzky] le voi da lui Tussy care le va folosi pentru o eventuală reeditare a lui „Labour Mov[emen]t“. Ele conțin un material caracteristic pentru America. O asemenea neglijență în ceea ce privește măsurile de asigurare împotriva incendiilor etc. ar fi aici, în Europa, pur și simplu păgubitoare. Dar la voi lucrurile se petrec ca și la căile ferate și în alte locuri ; principalul e să *existe*, indiferent cum, restul nu contează.

Mulțumesc pentru nota cu privire la Appleton ¹⁵². Fiind întrebat, Sonnenschein a declarat că i-a vîndut lui Appleton 500 de exemplare din ediția cu preț redus.

N-am văzut ziarul „Der Arme Teufel“ — acesta este lectura preferată a lui Motteler și nimeni nu-l invidiază pentru ea. Cele scrise de el despre A[veling] sînt o minciună sfruntată.

Îi voi comunica lui Kautsky ceea ce crezi tu despre Rap-paport ¹⁵³. Materialul insuficient și dorința de a fi multilaterali îi ajută pe unii să ajungă acolo unde nu le e locul. K[autsky] este la Viena din iulie anul trecut și nu se întoarce pînă în iulie viitor.

Ți-am trimis *recomandat* un pachet de cărți conținînd, în afară de cîteva lucrări franceze, și „*Sfînta familie*“. Nu-i spune însă lui Schlütter că ți-am trimis-o ; încă înainte de plecarea mea în America aproape că îi promiseseam pentru Arhivă ¹⁹ exemplarul meu de rezervă, dar tu treci înaintea lui. O să sosească probabil în martie sau aprilie.

Apoi, — tot cu poșta de astăzi — în afară de *Commonweal* și *Gleichheit*, încă un pachet cu lucrări franceze. Prelegerile lui Laf[argue] și ale lui Deville ⁴⁵⁾ nu se mai găsesc aici și de la autori nu obții nici un răspuns. Dar eu le cer mereu cu insistență.

Cred că ai primit numerele din „Égalité“. Blanquiștii nu au avut noroc cu al lor „Cri du Peuple“ ; erau plicticoși de moarte, astfel că s-au văzut siliți (ceea ce Vaillant a dorit de la bun început, dar a fost în minoritate) să colaboreze cu Guesde, Laf[argue] etc. Li s-au alăturat și cîțiva radicali nemulțumiți. Pînă acum combinația merge bine și să sperăm că așa va fi și în viitor. Pe curînd cîteva noi numere.

La ultimele alegeri de la Paris, posibiliiștii s-au discreditat lamentabil, susținîndu-l pe oportunistul Jacques ⁴⁶⁾. Acum muncitorii au început să-i părăsească. În provincie, unde situația e mult mai bună decît la Paris, ei și-au pierdut toți adepții. Încercarea de a ține la Paris, cu sprijinul trade-unionurilor engleze și al lui Hyndman, aliatul lor credincios de aici, un congres internațional fără francezii noștri, dar cu belgienii, danezii și olandezii și, după cum sperau ei, mai tîrziu și cu germanii, eșuează penibil. Germanii declară că nu vor

⁴⁵⁾ P. Lafargue. „Le Matérialisme économique de Karl Marx“, G. Deville. „L'Évolution du capital“. — *Nota red.*

⁴⁶⁾ Vezi volumul de față, p. 127—128. — *Nota red.*

participa la *nici un* congres, dacă la Paris vor avea loc două. Ambele partide sînt invitate la Haga¹⁴⁴ pe data de 28 crt. pentru o conferință la care vor participa din partea germanilor Liebk[necht], Bebel și Bernstein, iar pe de altă parte, olandezii și belgienii. Laf[argue] va merge și el. Acolo, posibilității fie că vor fi nevoiți să mai cedeze, fie și-i vor ridica pe toți împotriva.

În Germania, haosul e din ce în ce mai mare. Filistinul nu mai are încredere în cei de la putere de cînd a murit bătrînul Wilhelm⁴⁷), iar Bismarck a început să se clatine. Nă-tărăul ăsta tînăr și înfumurat se crede un al doilea Fritz⁴⁸), numai că mai mare ca el (pour rire⁴⁹)), vrea să fie și împărat și cancelar, iar ultrareacționarii, preoții și iuncherii de la curte fac tot ce pot pentru a-l întărita împotriva lui Bisma[rck] și a provoca un conflict. Între timp, tinerelul Wilhelm⁵⁰) îi pensionează pe toți bătrînii generali, înlocuindu-i cu favoriții lui. Încă trei ani și toate posturile de comandă vor fi în mîinile acestor filfizoni cu gura mare, iar armata va fi coaptă pentru o nouă Jena¹⁵⁴. Bism[arck] își dă seama de situație și aceasta l-ar putea determina să declanșeze foarte curînd războiul, mai ales dacă înfumuratul de Boulanger ajunge la putere. Și atunci să vezi comedie : o alianță a Franței cu Rusia care să le interzică francezilor orice revoluție, căci altminteri Rusia s-ar întoarce împotriva lor. Sper însă că primejdia va trece.

Calde salutări soției tale,

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an
F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1908

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁴⁷) Wilhelm I. — *Nota red.*

⁴⁸) Frederic al II-lea, rege al Prusiei. — *Nota red.*

⁴⁹) are haz. — *Nota trad.*

⁵⁰) Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

84

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 12 martie 89

Dragul meu Lafargue,

Posibiliștii s-au purtat așa cum trebuia — și pentru ei și pentru noi¹⁵⁵. Mi-a fost teamă că vor accepta — cu anumite rezerve, aparent insignifiante, dar suficiente pentru a incurca totul. Din fericire par să fie prea angajați pe drumul mai demult ales, acela de a-și exploata financiar poziția lor în Consiliul municipal. De astă dată și-au dat singuri lovitura de grație.

Relativ la cei 50 000 de franci ai Consiliului municipal, probabil că îi vor primi, asta nu o s-o împiedicați. N-au decît să-și organizeze congresul cu acești bani, nici o pagubă; toți banii Consiliului municipal al Parisului nu vor fi suficienți pentru a fabrica un congres socialist, afară doar dacă ar fi vorba de un congres de batjocură.

Germanii au făcut destule concesii, altele nu vor mai face. Olandezii au fost atacați în mod direct de către possibiliști, elvețienii și danezii fac cauză comună cu germanii, iar belgienii sînt scindați, căci, dacă așa cum afirmați voi, cei din Bruxelles sînt possibiliști convinși, flamanzii se comportă cu mult mai bine; n-ar trebui decît să fie scoși de sub influența celor din Bruxelles. Pînă acum ei au lăsat politica externă în întregime în mîinile celor din Bruxelles, poate că de astă dată lucrurile se vor schimba.

Marea nenorocire constă în aceea că tocmai în acest moment decisiv voi n-aveți un ziar. Dl. Roques este un imbecil, care-și aruncă banii pe fereastră. Actuala sa redacție îl va costa de zece ori cei 35 de franci pe zi, din cauza cărora el i-a concediat pe singurii redactori care ar fi putut să facă din ziarul lui un ziar de succes¹⁵⁶. Dar nu se mai poate schimba nimic, totul s-a petrecut în momentul cel mai nepotrivit.

Dacă, așa cum înțeleg din scrisoarea dumitale, ați invitat la Conferință League⁶⁸ fără a invita și Federation⁶⁷ de aici, ați făcut o greșală. Trebuia fie să le ignorați pe amîndouă, fie să le invitați. Mai întii, federația este în mod cert mai importantă decît liga, iar apoi, o asemenea situație le oferă pretextul să susțină că această conferință a fost organizată

fără știința lor. Față în față cu voi, Hyndman n-ar fi putut pricinui nici un rău, ba dimpotrivă; chiar dacă aici el se dă drept reprezentant al posibilităților în *problemele legate de Congres*, el n-a avut, totuși, curajul să-i apere în ultima vreme în ziarul său ⁵¹⁾, ba chiar i-a muștrat, ce-i drept nu prea aspru. Iar Bernstein, care cunoaște toate acestea, ar fi știut să-l țină în limitele convenite. Dar era treaba germanilor să convoace conferința, și Liebk[necht] a acționat sau a neglijat să acționeze — mînat, ca de obicei, de un impuls de moment.

Trimit scrisoarea dumitale lui Bernstein, pentru ca el să o folosească pentru numărul de joi al ziarului ⁵²⁾. Cu aceeași poștă trebuie să-i scriu lui Liebk[necht] — așa că închei. Îți trimit alăturat un cec de 20 lire care sper că te va scoate pe moment din încurcătură.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea. Sper că i-a trecut răceala.

Cu prietenie, al dumitale.

F. E.

Publicat pentru prima oară
în cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

85

Engels către Conrad Schmidt

la Berlin

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 12 martie 89

Stimate domnule doctor,

Vă cer scuze că abia astăzi pot răspunde la scrisoarea dv. din 5 crt. Am avut în vizită o familie din Germania și n-am fost liber nici o clipă.

Așadar, după aventurile de la Universitate, aventuri cu presa ¹⁵⁷. Exact ca în 1842—45¹⁵⁸, și acum vă puteți face o imagine despre felul cum ne-a mers nouă atunci. Astăzi, însă,

⁵¹⁾ „Justice“. — *Nota red.*

⁵²⁾ „Der Sozialdemokrat.“ — *Nota red.*

am mai avansat cu un pas și urzelile cercurilor oficiale, chiar dacă sînt la fel de răutăcioase ca atunci, nu mai țintesc atît de departe.

Dacă vă veți adresa lui Meissner, să vă referiți direct numai la mine; iar dacă el mă va solicita, voi face bucuros tot ce-mi stă în putință. Știu, însă, că, de regulă, el refuza din principiu broșurile și n-ar trebui să mă mir dacă va invoca acest motiv.

Dar vreau să vă mai fac o propunere: scrieți-i, totuși, lui Karl Kautsky, pe care l-ați cunoscut aici — Igelgasse 13/I, Viena IV —, dacă nu poate el să aranjeze ca Dietz să ia lucrarea la Stuttgart. Sau, mai departe, Dr. H. Braun, München, dacă nu vă poate recomanda un editor.

Dacă pe durata sesiunii Reichstagului doriți să vă dau scrisori de recomandare către Bebel, Liebknecht sau Singer, vă stau cu plăcere la dispoziție.

Dacă lucrarea nu e prea mare, poate că ar prelua-o Kautsky pentru „Neue Zeit“¹⁵⁹.

Așadar, și dv. locuiți pe Dorotheenstrasse — și eu am locuit acolo în 1841¹⁶⁰, în partea de sud, ceva mai la răsărit de Friedrichstrasse — probabil că acum s-a schimbat mult totul.

Am avut plăcerea să primesc și rîndurile dv. din 18 ian. Sper că planurile dv. legate de activitatea literară, la care v-ați referit în scrisoare, se vor realiza. Bineînțeles, mai întîi trebuie să vă acomodați cu această lume nouă, și dacă acolo lucrătorii din presă sînt la fel ca cei de aici, cu greu veți putea ocoli cîteva cunoștințe inevitabile, dar nu tocmai dezirabile.

Am văzut raportul Sweating-Committee — sînt două fiolante groase (cu depoziții ale martorilor) și nu prea cred că vă veți simți atras să le prelucrați. Dacă, însă, vreți să luați cunoștință de ele mai înainte, le veți găsi la Biblioteca Reichstagului; orice deputat vi le poate procura. Iar dacă apoi veți avea poftă să le cercetați tîmeinic, vi le trimit eu cu plăcere.

Pînă atunci, sincere salutări, împreună cu rugămîntea de a mai comunica ocazional cu mine.

Al dv.
F. Engels

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

[Londra] 21 martie 89

Dragul meu Lafargue,

Aveți amîndoi dreptate, și dumneata și Bebel, chestiunea este foarte simplă.

La Haga ¹⁴⁴ s-a hotărît ca, în cazul în care posibiliștii nu vor accepta condițiile fixate, belgienii și elvețienii să ia *inițiativa* convocării unui congres la Paris și să se dea o *declarație comună* împotriva posibiliștilor ; acest congres urmează să se țină la sfîrșitul lui septembrie.

Acest lucru s-a hotărît — presupunînd că nu erai de față — în prezența lui Bonnier, interpretul vostru de germană, care cunoaște problema. Belgienii au consimțit fără nici o rezervă.

Dacă acum, belgienii și elvețienii vor lua inițiativa, *organizației voastre îi va reveni sarcina de a organiza și pregăti totul*, astfel încît să obțineți tot ceea ce doriți, trebuie însă să aveți puțină răbdare.

Dacă grupele voastre se vor comporta tot atît de nesăbuit ca posibiliștii, nu va fi decît vina lor dacă totul se va termina cu un succes al posibiliștilor.

Se pune problema de a face să eșueze congresul posibiliștilor. Acțiunea e bine pornită, numai nerăbdarea voastră să nu strice totul.

În fața lumii posibiliștii au apărut într-o lumină defavorabilă. Acum aveți grijă să nu apăreți și voi la fel, dînd impresia că vreți să comandați socialiștilor celorlalte națiuni.

Belgienii trebuie să acționeze acum, altminteri vor cădea în același păcat. Vă rog — nu le furnizați vreun pretext plauzibil, care să-i scoată din încurcătură.

Dacă belgienii nu întreprind nimic, asta nu înseamnă, după părerea mea, că s-a spus ultimul cuvînt, afară doar dacă nu veți dăuna propriilor voastre interese, acționînd într-un mod necugetat.

Congresul vostru nu se poate ține la 14 iulie, asta e sigur — riscați să-l țineți singuri. Nu discut oportunitatea unei date sau a alteia, asta pare să se fi hotărît la Haga și voi n-o veți putea schimba orice ați face.

În cadrul negocierilor nu poți obține tot ce dorești. Germanii au fost și ei nevoiți să cedeze în multe privințe pentru a asigura o acțiune comună. Acceptați deci ceea ce vi se oferă, în fond este tot ceea ce aveți dreptul să cereți și asta, dacă nu veți comite nici un fel de greșeli, va duce la excluderea internațională a posibiliștilor și la recunoașterea voastră drept singurii socialiști francezi cu care merită să întreții relații.

Greșeala a fost aceea că nu ți s-a dat și dimitale în mod oficial o copie a rezoluției adoptate la Haga în acest sens. Știi însă că nu este prima oară când la conferințele internaționale se procedează atât de neglijent.

Cu prietenie, al dimitale

F. E.

Alăturat „Justice“.

Pregătim un răspuns în care intrigile posibiliștilor¹⁶¹ să fie dezvăluite englezilor. Vedeți bine că noi facem tot ce ne stă în putință, dar toate acestea vor fi zadarnice, dacă voi veți fi la fel de încăpăținați ca posibiliștii.

Publicat pentru prima oară în :
„Le Populaire de Paris“, Nr. 948
din 29 noiembrie 1920

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

87

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 23 martie 89

Dragul meu Lafargue,

Este absolut sigur că la Haga¹⁴⁴ s-a convenit ca, în caz că posibiliștii nu vor întreprinde nimic, belgienii și elvețienii, reprezentanții celor două națiuni neutre, să convoace congresul ; să se publice o declarație comună împotriva posibiliștilor ; și să se convoace congresul pentru sfârșitul lui septembrie la Paris.

Bernstein îmi spune că te-a informat în această privință și, de altfel, mi se pare imposibil să se petreacă ceva de o asemenea importanță fără ca d-ta să ai cit de cit cunoștință

de el. Bernstein mai spune că atunci cînd nu erai dumneata de față, era Bonnier.

Dacă acum vrem totuși să ducem lucrurile la bun sfîrșit, este absolut necesar ca *toți* să se supună celor hotărîte.

Puteți foarte bine să lăsați inițiativa convocării în seama belgienilor și elvețienilor, un congres *internațional* se poate întruni și fără o convocare din partea *socialiștilor din localitatea* în care urmează să aibă loc. Este cert că munca propriuzisă de organizare și pregătire va fi în mîinile voastre, și cu asta vă puteți declara mulțumiți. Dacă veți cere mai mult, nu veți avea nici un congres și posibiliștii vor ieși învingători din această luptă : ei își vor ține în fața întregii Europe congresul lor, care va fi atunci *singurul congres muncitoresc internațional al anului*.

Dacă chestiunea ar mai putea fi discutată, aș înclina pentru opinia voastră și anume ; Congresul să se țină paralel cu cel al posibiliștilor, chiar cu riscul unui conflict cu ei. Dar s-a exprimat părerea ca el să se țină în septembrie, și așa s-a și hotărît. Asupra acestui lucru nu este cazul să revenim, iar dacă voi insistați în acest sens, veți ține congresul doar între voi și vă veți face de rîsul Europei spre marea desfătare a posibiliștilor.

Pe de altă parte, i-am scris lui Bebel că n-are dreptul să vă dea un ultimatum și să spună : dacă belgienii nu-și vor respecta cuvîntul, noi sîntem liberi și nu venim la congres ; că și ei, germanii, s-au angajat prea mult pentru a mai putea da înapoi și că o retragere a belgienilor, *în cazul că ar avea loc*, ceea ce încă nu știm, nu i-ar absolvi pe ceilalți de obligațiile lor mutuale. Bebel este un om cu mult bun simț și am toate motivele să cred că se va răzgîndi, numai voi să nu creați noi dificultăți încercînd să reveniți asupra hotărîrilor luate la Haga.

Chestiunea se află pe drumul cel bun și numai de voi depinde să rămîină așa.

Chiar presupunînd că belgienii s-ar retrage, congresul ar fi convocat de elvețieni și cum ei ar acționa în numele celorlalte naționalități, succesul ar fi asigurat.

Există doar un singur mijloc de a-i absolvi pe belgieni de obligațiile lor sau de a le oferi un pretext pentru a nu-și respecta cuvîntul, și anume ca voi francezii să acționați împotriva rezoluțiilor de la Haga și să fiți primii care să nu le respectați. Dacă voi vă veți orienta în acest sens, sînt aproape sigur că belgienii se vor alinia și ei și atunci *posibiliștii vor fi*

izolați — ceea ce constituie, de fapt, obiectivul principal urmărit.

Răspunsul nostru la atacurile ziarului „Justice“⁵²⁾ (necesar de cînd „Sozialdemokrat“ s-a stabilit la Londra) este gata tipărit; cu aceeași poștă vă trimit în banderolă 6 exemplare, din care cîte unul pentru Laura, Longuet și Vaillant. Luni el va fi răspîndit în toată Londra și va fi distribuit în toate adunările socialiste; totodată va fi trimis și în provincie. Sper că domnii posibiliști și dl. Hyndman vor să aibă de ce să-și amintească.

Atacul din ziarul „Justice“¹⁶² trebuie să-l ai, cred că și l-am trimis în ultima mea scrisoare.

Repet deci: fiți rezonabili, respectați întocmai hotărîrile luate, nu vă comportați astfel încît să-i lipsiți pe cei mai buni prieteni de posibilitatea de a vă susține, „give and take“⁵³⁾, considerați poziția cîștigată la Haga drept punct de plecare, drept o primă poziție smulsă inamicului și o bază pentru viitoarele succese. But do not force down the throat of the other nationalities things which they certainly will not swallow⁵⁴⁾. Eu vă spun: pe jumătate ați cîștigat bătălia, dacă acum o pierdeți, vina va fi numai a voastră.

Cu prietenie, al d-tale

F. E.

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

88

Engels către Paul Lafargue¹⁶³

la Le Perreux

Londra, 25 martie 89

Dragul meu Lafargue,

Vorbești despre un congres în *august*, dar știi, totuși, că la conferință¹⁴⁴ s-a hotărît să se țină *la sfîrșitul lui septem-*

⁵²⁾ „Congresul muncitoresc internațional din 1889. Răspunsul ziarului „Justice“. — *Nota red.*

⁵³⁾ — „dați și luați“. — *Nota trad.*

⁵⁴⁾ — „Dar nu băgați pe gîtul altor naționalități lucruri pe care în mod cert nu le vor înghiți“. — *Nota trad.*

brie. Îți repet : dacă vă abateți cu o milionime de milimetru de la ceea ce s-a convenit la Haga, le furnizați belgienilor pretextul de a se retrage, și atunci, așa cum v-a spus-o Bebel, totul e compromis. Eu sînt gata să insist pe lingă germani, pentru ca aceștia să exercite presiuni asupra belgienilor, dar nu voi acționa decît atunci cînd voi fi sigur că voi francezii, la fel ca și ceilalți, acceptați fără rezerve rezoluțiile conferinței. Altminteri mi s-ar replica, și pe bună dreptate : cum poți să ne ceri nouă să ne angajăm pentru niște oameni care nu-și respectă obligațiile asumate ?

Așadar : sau țineți congresul așa cum s-a hotărît la Haga sau nu mai țineți nici un congres. Și în ziua în care voi avea certitudinea că voi, parizienii, acceptați sincer și fără rezerve rezoluțiile adoptate, în ziua aceea voi putea acționa și voi acționa.

Nu se pune problema dacă ar fi mai bine în august sau în septembrie — chestiunea aceasta este hotărîtă și punerea ei din nou în discuție ar aduce doar apă la moară posibilităților.

În privința lui Boulanger, sînt aproape sigur că va trebui să-l suportați și că imbecilul de Rochefort, dacă nu se ticăloșește cu totul, ar putea ajunge din nou în Caledonia⁵⁵) drept recompensă pentru serviciile sale. Francezii trec din cînd în cînd prin perioade bonapartiste, iar cea de acum pare chiar mai rușinoasă decît ultima. Ei vor suporta consecințele propriilor lor acțiuni — este o lege a istoriei — și după toate probabilitățile aceasta se va întîmpla chiar cu ocazia centenarului mării lor revoluții. Într-adevăr o ironie a istoriei. Frumos spectacol i se oferă lumii — Franța celebrînd jubileul revoluției în timp ce se închină în fața acestui aventurier !

Nu încape nici o îndoială că el va storce de bani marea finanță, dar numai pentru a plăti datoriile provocate de campania sa dictatorială și pentru a-și recompensa banda. Bani mării finanțe nu vor fi însă suficienți. Așa cum spunea Marx despre Boustrapa⁵⁴, el ar trebui să fure banii întregii Franțe pentru a putea cumpăra cu ei întreaga Franță¹⁶⁴. Iar pe voi — pe voi vă va distruge.

În ce privește războiul, pentru mine el constituie alternativa cea mai groaznică. Altfel, puțin mi-ar păsa de capriciile d-nei Franțe. Dar un război la care ar lua parte 10 pînă la 15 milioane de combatanți, un război care, numai pentru a-i

⁵⁵ Noua Caledonie. — *Nota red.*

hrăni pe toți aceștia, ar provoca devastări fără precedent, reprimarea și mai violentă și generală a mișcării noastre, o recrudescență a șovinismului în toate țările și în cele din urmă o epuizare de zece ori mai gravă decît cea de după 1815, o perioadă de reacțiune bazată pe lipsa de vlagă a tuturor popoarelor stoarse de puteri — toate acestea pentru șansa vagă, ca din acest război cumplit să rezulte o revoluție — asta mă îngrozește. Mai ales că mișcarea din Germania ar fi reprimată, strivită, nimicată prin forță, în timp ce pacea ne aduce o victorie aproape sigură.

Iar Franța n-ar putea provoca de-a lungul acestui război o revoluție fără să arunce Rusia, singura ei aliată, în brațele lui Bismarck și să se vadă astfel distrusă printr-o coaliție. Cea mai neînsemnată mișcare revoluționară ar constitui o trădare față de patrie.

Ce s-ar mai distra diplomația rusă !

Cu prietenie, al dumitale

F. E.

Publicat pentru prima oară
în întregime în cartea : F. Engels,
P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

89

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 27 martie 89

Dragul meu Lafargue,

Știi ce spune Hegel : Tot ce a fost stricat, a fost stricat din cele mai bune considerente posibile ¹⁶⁵. Și parizienii voștri își dau cea mai mare osteneală să dovedească acest lucru.

Iată care e situația :

După ce „*Le Socialiste*“ a sucombat, partidul vostru a dispărut de pe scena internațională. Ați abdicat, pentru celelalte partide socialiste din străinătate erați ca morți. A fost întru totul vina muncitorilor voștri care nu au vrut să citească și să susțină unul dintre cele mai bune organe pe care partidul

le-a avut vreodată. Dar odată distrus organul vostru de legătură cu ceilalți socialiști, ei vor avea de suferit inevitabil consecințele firești ale comportării lor.

Posibiliștii, rămași singuri stăpîni pe cîmpul de bătaie, au profitat de situația pe care voi le-ați oferit-o; ei și-au făcut prieteni — la Bruxelles și la Londra — cu ajutorul cărora s-au înfățișat lumii drept singurii reprezentanți ai socialiștilor francezi. Ei au izbutit să atragă la congresul lor pe danezi, pe olandezi, pe flamanzi. Și dumneata știi cît ne-am străduit noi ca să anihilăm succesul obținut de ei. Acum germanii vă oferă posibilitatea, nu numai să intrați din nou în mod strălucit în scenă, dar și să fiți recunoscuți de către *toate partidele organizate ale Europei* drept singurii socialiști francezi cu care vor să fraternizeze. Vi se oferă prilejul să anulați dintr-o singură lovitură efectul tuturor greșelilor comise, al tuturor înfrîngerilor suferite, să vă recîștigați poziția pe care inteligența voastră teoretică o merită, dar pe care a compromis-o tactica voastră eronată, vi se oferă un congres la care vor lua parte toate partidele cu adevărat muncitorești, *chiar și belgienii*; vi se oferă șansa de a-i izola pe *posibiliști*, așa încît aceștia să trebuiască să se limiteze la un bogus⁵⁶⁾ congres. Pe scurt, vi se oferă cu mult mai mult decît ați fi avut dreptul să sperați, dată fiind situația pe care singuri v-ați creat-o. Și ce faceți voi? Vă apucați cu amîndouă miinile de ceea ce vi se oferă? Nicidecum, vă comportați ca niște copii răsfățați, vă tocmiți, cereți mai mult și, cînd în fine sînteți convinși să acceptați ceea ce s-a hotărît de către toți, veniți cu noi pretenții care pun în pericol tot ce s-a obținut pentru voi.

Important este pentru voi doar să se țină un congres — și anume la Paris — unde să fiți unanim recunoscuți ca singurul partid socialist francez admis pe plan internațional; și, în opoziție cu aceasta, congresul possibiliștilor să fie un „congres fantomă“ în ciuda strălucirii pe care i-ar putea-o conferi 14 iulie și fondurile secrete. Tot restul este secundar și mai puțin decît secundar. Pentru a vă pune din nou pe picioare congresul vostru trebuie să se țină și n-are absolut nici o importanță dacă în ochii publicului burghez el va părea un eșec. Pentru a vă recîștiga poziția în Franța, aveți nevoie în primul rînd de recunoaștere internațională și de condamnarea internațională a possibiliștilor. Vi se oferă această posibilitate — iar voi faceți mutre!

⁵⁶⁾ — fantomă. — Nota trad.

Eu ți-am mai spus, cred, că, pentru un succes în Franța, data aleasă de voi ar fi fost mai bună. Acest lucru trebuia însă comunicat la Haga¹⁴⁴. Nu este vina celorlalți că, în momentul decisiv, voi ați trecut în camera alăturată și hotărîrea s-a luat în absența voastră. I-am expus lui Bebel conștiincios argumentarea voastră, rugîndu-l s-o ia în considerație cu toată seriozitatea; a trebuit însă să adaug că, după părerea mea, convocarea congresului — indiferent la ce dată — trebuie să fie asigurată și că orice acțiune care ar periclita convocarea ar fi greșită. Nu uita că reluarea problemei datei ar duce la interminabile discuții și disensiuni și că probabil la sfîrșitul lui octombrie toată lumea va cădea de acord asupra datei de 14 iulie — dacă, în genere, convenirea asupra unei noi date va fi posibilă fără o nouă conferință care n-ar avea, desigur, loc niciodată.

Iar dumneata îmi scrii cu o naivitate specific pariziană: *fixarea datei congresului internațional este așteptată cu nerăbdare!* Dar data a fost fixată pentru sfîrșitul lui septembrie și tocmai „acea” (care „așteaptă” etc.) — tocmai „acea” vor să schimbe această dată și să provoace noi discuții! Va trebui să „se” aștepte pînă ce ceilalți vor fi luat cunoștință de noile propuneri ale „acelorași”, le vor fi discutat apoi și vor fi căzut de acord, dacă, în genere, un asemenea acord este posibil.

„Se așteaptă și protestul belgienilor”. Dar nu numai belgienii protestează; cu toții au luat hotărîrea de a protesta în comun⁵⁷). Acest protest ar fi fost, probabil, acum un fapt împlinit, dacă voi n-ați fi pus din nou totul sub semnul întrebării pretinzînd să se schimbe data; și atîta timp cît asupra acestei chestiuni nu va exista un acord, nimic nu se va realiza.

Acceptați deci ceea ce vi se oferă, căci lucrul cel mai important este: *victoria asupra posibilistilor*. Nu periclitați convocarea congresului, nu oferiți un pretext celor din Bruxelles, pentru a se retrage din combinație, a căuta subterfugii și a unelti. Nu stricați iarăși tot ce s-a obținut pentru voi. Nu puteți avea tot ce doriți, dar puteți avea victoria.

Nu-i împingeți pe germani, care au făcut totul pentru voi, pînă la limita pierderii oricărei speranțe, într-o colaborare cu voi. Retrageți-vă cererea de schimbare a datei, ac-

⁵⁷) Vezi volumul de față, p. 154—155. — Nota red.

ționați ca adevărați bărbați și nu ca niște copii răsfățați, „*who want to eat their cake and to have it*“⁵⁸⁾ — altminteri tare mă tem că nu va avea loc nici un congres, iar posibilității vor rîde de voi și pe bună dreptate,

Cu prietenie, al dumatiale
F. E.

I-am scris, firește lui Bebel că *acceptați toate rezoluțiile de la Haga*, dar el va spune că asta nu vă va împiedica să puneți iar totul în discuție.

Pe Bernst[ein] nu l-am găsit, deci abia miine îți pot trimite adresele celor din Elveția.

Pamfletul nostru începe să-și facă efectul aici.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în :
„Le Populaire de Paris“, Nr. 948
din 29 noiembrie 1920 și în întregime
în : K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

90

Engels către Paul Lafargue¹⁶⁶

la Le Perreux

Londra, 1 aprilie (La St. Bismarck) 1889¹⁰⁷

Dragul meu Lafargue,

Dacă toate aceste istorii în legătură cu congresul nu sînt bune la nimic altceva, pentru mine ele constituie însă o excelentă lecție de răbdare, ori răbdarea este o virtute cu care nu prea mă pot lăuda. De-abia reușim să îndepărtăm o dificultate, pentru ca dumneata să ridici o alta și să te superi pentru fleacuri. L-am întrebat încă o dată pe Bernstein, pe al cărui cuvînt mă pot bizui întru totul, și el mă asigură din nou că nici o rezoluție nu a fost adoptată *pe ascuns* în lipsa voastră. Este absurd să credeți că ar fi existat intenția de a vi se tăinui ceva. Dacă, întimplător, lipseai dumneata, Bon-

⁵⁸⁾ — *care vor să mănînce cozonacul și să-l păstreze întreg.* — Nota trad.

nier, care în plus înțelegea tot ce se discuta în germană, era de față. Și pînă la proba contrarie, trebuie să presupun că era destul de bine informat pentru a te lămuri și pe dumneata; căci, altfel, ce naiba a făcut acolo? Mai ales că ți-am atras atenția de mai multe ori asupra faptului că Bonnier era sau trebuia să fie perfect informat; iar dumneata nu mi-ai răspuns niciodată și cu atît mai puțin nu m-ai contrazis.

Ce rost au toate aceste certuri inutile, dacă nu să facă imposibil orice congres și să-i ajute pe domnii Brousse și compania să apară mîndri în fața lumii întregi ca învingători?

Că germanii nu sînt dispuși să se expună unei încăierări cu posibiliștii protejați și susținuți de poliție și să fie aproape exterminați ca prusieni și bismarckieni de către nătăfleşii parizieni, curajoși ca toți locuitorii marilor orașe cînd sînt zece contra unu, — asta o înțeleg. Noi știm din experiență, de pe vremea lassalleenilor, ce dezavantajoasă este lupta corp la corp cu un partid rival, cînd acest partid este aliat cu poliția și guvernul¹⁶⁸ — și tocmai aceasta a fost situația pe propriul nostru teren. De aceea, bine-nțeles că nu puteți să le luați în nume de rău că ezită să se angajeze într-o asemenea luptă pe un teren unde numai strigătul de prusian sau de agent al lui Bismarck este suficient pentru a ridica împotriva lor mulțimea ignorantă, arzînd de dorința de a-și dovedi într-un mod ieftin patriotismul. Și deși eu personal cred că efectul unui congres în *iulie* ar fi mai mare decît la oricare altă dată, nu am dreptul să le spun lui L[iebknecht] sau lui B[ebel] că, fiind de acord cu această dată, nu se expun unui astfel de pericol.

În orice caz, este limpede că ținerea congresului vostru în *iulie* este pur și simplu imposibilă. Cu cît veți insista mai mult, cu atît veți obține mai puțin. Majoritatea vă e potrivnică și, dacă vreți să colaborați cu ea, trebuie să vă supuneți. Voi cereți totul și nu veți căpăta nimic. Qui trop embrasse, mal étreint⁵⁹⁾. Gîndiți-vă că germanii, olandezii și danezii pot foarte ușor să renunțe la un congres, *voi* însă nu puteți. Voi aveți nevoie de acest congres, altminteri riscați să dispăreți pe ani de zile de pe scena internațională.

Dacă ați avea barem un ziar cît de mic care să dea semne de viață! În alte țări, chiar și cel mai slab partid își are o

⁵⁹⁾ — Cine își propune prea multe, nu duce nimic la capăt. — *Nota trad.*

publicație a sa săptăminală, dar voi nu aveți nimic care să constituie o mărturie a existenței voastre, să întrețină o legătură regulată cu ceilalți tovarăși. Vouă, însă, v-a trebuit fie un cotidian, fie nimic. Vreți să repetați aceeași greșală și în legătură cu congresul? Să aveți totul sau nimic? Foarte bine, nu veți avea nimic și nimeni nu va mai vorbi de voi, iar pînă în șase luni Boulanger va avea grijă de restul și vă va distruge atît pe voi cît și pe posibiliști.

Nu știi ca Antoine să fi făcut vreodată în Reichstag altceva decît să protesteze. Din punctul lui de vedere nici n-ar fi putut acționa altfel.

Radicalii au înnebunit. Să încerce să-l lichideze pe Bou-
l[anger] printr-un proces¹⁶⁹ și să creadă că evoluția sufra-
giului universal (ori cît de stupid ar fi) se va schimba drept
urmare a unei condamnări politice, asta e culmea prostiei.
Dar veți avea parte de el, de acest bun Boulanger, după care
tînjiți, iar socialiștii vor fi primele lui victime. Căci un prim-
consul trebuie să fie imparțial și pentru fiecare sacrificiu im-
pus bursei, el va trebui să pună un nou frîu proletariatului,
pentru a păstra echilibrul. Dacă n-ar fi vorba de război,
această nouă fază ar fi de-a dreptul amuzantă, nu ar dura
prea mult timp și am avea cu ce să ne distrăm.

Cu prietenie, al dumitale

F. E.

Publicat pentru prima oară
în cartea: F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

91

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf lângă Leipzig

Londra, 4 aprilie '89

Dragă Liebknecht,

În afară de scrisorile tale adresate mie, le am în față și
pe cele către Bonnier și Ede.

Din acestea reiese că, la fel ca și pînă acum, de îndată
ce e vorba de modul de a acționa, părerile noastre diverg ter-
ribil.

La englezi acum ai fi luat în rîs cu „politețea“ ta post festum.

Sfatul pe care l-ai dat francezilor, eventuel d'arriver à un arrangement quelconque avec les Broussistes ⁶⁰⁾, cu alte cuvinte de a se duce anume acolo și de a le oferi fundul pentru a încasa șuturi, firește că i-a înfuriat. Acest sfat, ca și supărarea ta pentru faptul că în broșura — scrisă din inițiativa mea și redactată aproape în întregime de mine — i-am prezentat pe posibiliști așa cum sînt, ca pe niște oameni care primesc bani din fondul reptilelor al oportuniștilor ¹⁷⁰, adică de la marea finanță, și că prin aceasta am deschis ochii multor englezi asupra unor lucruri care în mod deliberat le fuseseră tănuite — nu poate avea decît o singură explicație: ai vrut să-ți lași o portiță pentru ca, după piciorul pe care l-ați încasat de la posibiliști, să pui ceva la cale în contul și pe riscul partidului german. Dacă așa stau lucrurile, nu-mi pare rău cituși de puțin că ți-am pus niște bețe în roate.

Toate acestea, ca și părerea ta că Ede ar fi trebuit să-i răspundă lui „Justice“ printr-o notă redacțională, adică prin „Soz [ial]dem[okrat]“, adică în limba germană, deci într-un mod neinteligibil și inaccesibil englezilor, dovedește că ești complet străin de realitățile din Franța și Anglia și judeci pornind de la date străvechi și situații imaginare. De altfel, era și de așteptat, întrucît acolo unde te afli nu primești ziarele respective și nici nu întreții o corespondență regulată cu vreo personalitate însemnată din Anglia și din Franța (mă refer, firește, la partidele socialiste). Asupra tuturor acestor chestiuni Ede este mult mai bine informat decît tine și ai fi făcut mai bine să-i ceri lui lămuriri, decît să-i ții predici în legătură cu probleme pe care el le cunoaște și trebuie să le cunoască mult mai bine decît tine.

Sper ca atunci cînd veți veni aici, să vă pot dovedi, dacă nu ție, cel puțin lui Singer, că broșura a fost nu numai cel mai mare serviciu pe care vi-l puteam face, dar și o necesitate absolută.

Un lucru e sigur, viitorul congres vi-l veți organiza singuri, eu nu mă mai amestec.

Rezoluția de la Haga îmi fusese trimisă de Laf[argue] anume spre publicare și după refuzul jignitor pe care l-ați primit din partea posibiliștilor, acest lucru este absolut ne-

⁶⁰⁾ — de a ajunge, eventual, la o înțelegere cu broussiștii. —
Nota trad.

cesar.¹⁷¹ Mă voi sinchisi al naibii de puțin de etichetă și voi aștepta în liniște să văd dacă, în afară de tine, se va mai plînge și altcineva.

În ceea ce privește data fixată pentru congres, orice schimbare a hotărîrii luate va duce la noi neînțelegeri, căci fiecare va propune o altă dată și asupra lui 10 august, de pildă, se va cădea de acord abia la 10 octombrie. Să vă facem niște propuneri în legătură cu aceasta n-ar avea nici un rost, vreau să sper doar că, după atita bătaie de cap — de 4 săptămîni n-am mai lucrat un singur rînd la volumul al III-lea⁶¹⁾ din cauza afurisitei ăștia de istorii — o să iasă totuși ceva de aci.

Calde salutări soției tale și celorlalți, dacă îi vezi.

Al tău
F. E.

Înțeleg foarte bine că vreți să evitați o încăierare cu posibilității, care notabene s-ar desfășura cu înalta aprobare a autorităților, posibilității bucurîndu-se de protecția poliției și în care, drept mulțumire pentru atitudinea voastră pro-franceză de la 1870 încoace, luați drept „prusaci“, ați fi ciomăgiți de francezi. Toate acestea le-am explicat clar și lui Lafargue.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

92

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf lângă Leipzig

Londra, 5 aprilie 89

Dragă Liebknecht,

Cînd ți-am scris ieri, nu mă așteptam ca chiar astăzi să-ți pot oferi confirmarea afirmațiilor mele.

Broșura noastră⁶²⁾, difuzată în 2000 de exemplare la Londra și 1000 în provincie și, mulțumită lui Tussy, în locu-

⁶¹⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

⁶²⁾ „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînalului «Justice». — *Nota red.*

rile cele mai indicate, a explodat ca o bombă, provocând o breșă enormă în rețeaua de intrigi a lui Hyndman-Brousse, și anume în punctele cheie. Oamenii de aici, lămuriiți brusc asupra adevăratei stări de fapt, au descoperit că Hyndman i-a mințit în mod rușinos cu privire la congres, la partidele socialiste din Franța, la germani și la istoria de la Haga¹⁴⁴ și că le-a tăinuit chestiunile cele mai importante. Elementele progresiste, rebele din trade-union-uri¹⁷², pe care Hyndman era pe cale să le racoleze, se întorc acum spre Ede, și toți vor lămuriri. În propria sa tabără, în Social Democratic Federation⁶⁷, H[yndman] a întâmpinat de asemenea opoziție, așa încît broșura noastră i-a zdruncinat pe singurii aliați siguri ai posibilistilor; Social Democratic Federation. Rezultatul este alăturatul răspuns jalnic publicat de Hyndman în „Justice“¹⁷³, care contrastează evident cu tonul impertinent dinainte. Niciodată pînă acum H[yndman] nu a bătut în retragere într-un mod atît de rușinos, iar articolul său ne va aduce desigur noi succese. „Soz[ial] d[emokrat]“ și-a cucerit la Londra, dintr-o singură lovitură, o situație care impune respect și pentru care în mod normal ar fi avut nevoie de mulți ani. Iar noi, în loc să fim ocăriți, sîntem de-a dreptul rugați să nu organizăm două congrese.

În fine, Ede va răspunde că nu poate vorbi decît în propriul său nume, dar că, după părerea lui, dacă posibilistii acceptă acum, în mod necondiționat și fără zăbavă, hotărîrile de la Haga, poate că nu e prea tirziu pentru o unificare, iar el e gata să acționeze în acest sens.

Intrucît posibilistii au și din Spania știri proaste — la Madrid, unde noi sîntem stăpîni pe situație, agentul lor, Gély, a fost pur și simplu alungat, iar la Barcelona au oarecari șanse cel mult într-un singur trade-union — și intrucît, pe de altă parte, belgienii se arată și ei mai încăpățînați decît se așteptau posibilistii, s-ar putea ca această ultimă lovitură, care a zdruncinat principala lor rezervă, să-i facă mai concilianți. Pentru a bate fierul cît e cald, ar fi bine să-i transcrii lui Ede¹⁷⁴ *dacă se poate cuvînt cu cuvînt*, scrisoarea alăturată și să i-o trimiți *neîntîrziat*. Aceeași scrisoare i-o trimit și lui Bebel cu aceeași rugăminte. Dar trebuie să fie pe *cît posibil identică*, deoarece o singură expresie nepotrivită cu situația de aici ne-ar împiedica să facem uz de ea. S-ar putea ca cele două scrisori să fie apoi publicate. Problema care se pune este să-l facem pe H[yndman] să acționeze asupra po-

sibiliștilor în sensul dorit *de noi*; dacă reușim, ei vor ceda cu siguranță, iar noi salvăm *unul* dintre congrese.

Toate acestea le-am discutat azi cu Ede.

Și acum, ținînd seama și de scrisoarea mea de ieri ⁶³⁾, poți spune din nou că sînt cel mai mare bătăran din Europa.

Al tău,
F. E.

Dragă Ede,

M-am bucurat foarte mult aflînd că Social Democratic Federation se arată mai conciliantă. Noi am fost însă constrînși de refuzul posibiliștilor de a accepta rezoluțiile de la Haga, să acționăm în mod independent și să convocăm un congres la care toți au acces și care are dreptul suveran de a lua hotărîri în ce privește problemele sale interne. Pre-gătirile sînt în curs și nu pot fi întrerupte.

Dacă Social Democratic Federation dorește cu adevărat unificarea, ea mai poate eventual și acum să contribuie la aceasta. Poate că nu e prea tîrziu. Unificarea ar mai putea avea loc dacă posibiliștii acceptă *purement et simplement* ⁶⁴⁾ hotărîrile de la Haga, dar ar trebui s-o facă neîntîrziat, căci noi nu mai putem amîna după ce am fost refuzați odată.

Eu nu pot vorbi aici în numele Partidului german, deoarece fracțiunea nu e întrunită, și cu atît mai puțin în numele celorlalte grupări reprezentate la Haga. Dar un lucru sînt gata să-l promit: dacă posibiliștii acceptă în mod necondiționat rezoluțiile de la Haga, de la care nu ne putem abate cîtuși de puțin, și dacă cel mai tîrziu pînă la 20 aprilie crt. vor înmîna o declarație scrisă în acest sens delegaților belgieni Volders și Anseele, eu voi face tot ce-mi stă în putință pentru a realiza unificarea și pentru participarea tuturor la congresul ce urmează să fie convocat de posibiliști în condițiile respectării rezoluțiilor de la Haga.

Al tău
W. L.

Data de 20 aprilie este importantă — deoarece hotărîrea trebuie luată *înainte de Congresul Național Belgian* din

⁶³⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

⁶⁴⁾ — pur și simplu. — *Nota trad.*

21. ¹⁷⁵ Alăturat și un articol din „Sozialist“ ¹⁷⁶ — aici americanii sînt întru totul de partea lui Ede.

Impresia cea mai puternică a produs-o aici publicarea rezoluției de la Haga, despre care Hyndman a răspîndit numai minciuni și care, limitîndu-se doar la revendicări de la sine înțelese, a stîrnit mare vilvă.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

93

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Lozdra, 10 aprilie 89

Dragul meu Lafargue,

Vin chiar acum de la Bonnier cu care am discutat situația.

Așa cum mă așteptam, cererea voastră de a schimba data convocării congresului a provocat pretutindeni derută. Liebk[necht] declară în presa berlineză că nu există speranțe ca congresul să se țină anul acesta la Paris și că ar fi bine să fie convocat anul viitor în Elveția. Presa elvețiană a primit această idee cu entuziasm. Bebel pare plictisit de atîtea dificultăți și este gata să lase totul în seama lui Liebknecht. Iar belgienii nu-i răspund nici lui L[iebknecht], nici lui B[ebel].

Din fericire cunoaștem secretul belgienilor. Anseele, care este un om onest, i l-a destăinuit într-o scrisoare lui Bernstein : ei vor supune rezoluțiile de la Haga ¹⁴⁴ congresului lor național de la Jolimont, la 22 aprilie, iar consiliul lor național nu va acționa decît după ce va avea împuternicirea congresului lor. Iată cum înțeleg acești buni bruxellezi o acțiune internațională.

Jocul lor este limpede. Posibiliștii din Bruxelles cîștigă astfel o lună întreagă pentru a cădea la învoială și a uneli cu possibiliștii parizieni ; la congresul de la Jolimont ei vor prezenta o propunere a lui Brousse și compania, conținînd unele concesii mai mult sau mai puțin derizorii (potrivit situației de moment), belgienii le vor accepta și vor propune și celorlalți să se mulțumească cu aceste mari și generoase

concesii. Și cum masa este întotdeauna partizana concilierilor și cum micilor naționalități le plac la nebunie congresele, olandezii, danezii, ba chiar și elvețienii, americanii și cine știe, poate însuși Lieb[knecht] se vor declara adepți ai unificării și ai congresului de la Paris din 1889, ceea ce însă nu exclude posibilitatea ca în 1890 să meargă din nou în Elveția pentru a se îmbăta cu propria lor elocință. Un lucru însă este sigur: dacă ideea de a abandona congresul antiposibilist din 1889 de la Paris câștigă teren, posibilistii vor avea câștig de cauză și toată lumea se va duce la ei, afară, poate, doar de germani.

Este ceea ce ți-am spus de la început. Voi ați totul și riscați să nu obțineți nimic.

Mai există o posibilitate de a salva situația și noi am exploatat-o cu toată hotărârea.

Broșura noastră ⁶⁵⁾, așa cum ți-am spus, a avut un mare răsunet aici. Voi trebuie să fi primit o scrisoare din partea comitetului trade-unioniștilor ¹⁷² rebeli care s-au adresat și lui Bernstein și, altora; cu toate că înclină spre congresul posibilistilor, ei încă mai ezită. Și în S[ocial] D[emocratic] F[ederation] ⁶⁷ se găsesc elemente rebele, altfel Hyndman n-ar fi scris articolul ⁶⁶⁾ de simbăta trecută. Așadar, noi am zdruncinat rezerva posibilistilor și acum se impune să nu pierdem acest avantaj.

Bernstein a scris deci ziarului „Justice“, că, avînd în vedere tonul mai conciliant al acestuia, el declară — exclusiv în numele său personal — că nu e încă prea tîrziu, poate, să se ajungă la o înțelegere; că dacă „Justice“ dorește atît de mult această înțelegere, n-are decît să insiste pentru a-i determina pe posibilisti să accepte *pur și simplu* rezoluțiile de la Haga, dar *fără întîrziere*; că, în ceea ce privește aceste două puncte: admiterea cu drepturi egale a tuturor, sub rezerva ratificării de către congres, și suveranitatea congresului, nici o concesie nu este posibilă, ori, ori, dar că, dacă posibilistii acceptă imediat, el va face tot ce-i va sta în putință pentru a înlesni un acord general.

Împreună cu Tussy s-a dus luni seară la Hyndman pentru a-i înmîna acest răspuns care va fi publicat. Cu acest prilej ei i-au dat să înțeleagă că cunosc mai bine decît el si-

⁶⁵⁾ „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînal „Justice“ — *Nota red.*

⁶⁶⁾ H. M. Hyndman. „The international workers' congress of Paris of 1889 and the German social-democrats“. — *Nota red.*

tuația din străinătate, iar pe cea din Anglia tot atît de bine ca el și că n-are rost să încerce să-i ducă de nas cu obișnuitele lui farse. I-au spus că, în cazul cînd vor avea loc două congrese, la congresul nostru, în afară de germani, olandezi, belgieni, elvețieni vor participa și austrieci, danezi, suedezi, norvegieni, români, americani precum și ruși și polonezi care trăiesc în Occident. I-au demonstrat că știu foarte bine cît de șubredă este poziția lui aici, după ce i-am demascat minciunile debitate pe seama situației din Franța etc. Ei au avut impresia că înșiși amicii lui, posibilistii, l-au înșelat în mai multe privințe și au plecat convinși că el va face tot ce-i va sta în putință pentru a-i determina pe posibilisti să cedeze.

Avem de asemenea o scrisoare a lui Liebknecht⁶⁷⁾ în care acesta se obligă să sprijine concilierea, dacă pînă la 20 aprilie posibilistii acceptă fără rezerve rezoluțiile de la Haga. Aștept și de la Bebel o scrisoare, iar apoi ne vom folosi de amîndouă. În ele se precizează că în nici un caz nu vom ceda nici cu un milimetru în privința celor două puncte principale.

Hyndman susținea că posibilistii se tem să nu li se arate ușa chiar de către propriul lor congres, hinc illae lacrimae⁶⁸⁾.

În acest fel vom dejuca intriga celor din Bruxelles : vom da de la început de înțeles că nu sînt posibile nici un fel de tranzacții. Fie că posibilistii acceptă, și atunci am repurtat cea mai deplină victorie asupra lor, le-am subminat pozițiile, i-am făcut să ne mănince humble pie⁶⁹⁾, iar pretenția lor de a fi unicul partid socialist francez și singurul recunoscut ca atare, s-a dus pe apa sîmbetei ; voi aveți tot ce vă trebuie, iar congresul va face restul, dacă, așa cum ne-a spus Bonnier, puteți să-l inundați cu delegați din provincie. Fie că ei refuză, și atunci avem în fața lumii avantajul de-a fi împins concilierea la extrem ; îi vom avea cu noi pe toți nehoțărîții și vom ține congresul în toamnă la Paris în pofida lui Liebknecht, căci atunci nicăieri nu va mai exista vreo ezitare.

Îți trimit două ziare cu articole despre congres, din care vei vedea cît de activi am fost.

De fapt, dacă vom reuși să-i distrugem pe posibilisti cu ajutorul propriului lor congres, asta ar fi mai bine ca orice.

Liebknecht își închipuia că i-ar putea cîștiga pe posibilisti de partea lui, în ciuda lui Brousse, împotriva lui Brousse

⁶⁷⁾ Vezi volumul de față, p. 167. *Nota red.*

⁶⁸⁾ — Iată cum se explică aceste lacrimi. — *Nota trad.*

⁶⁹⁾ — din palmă. — *Nota trad.*

și peste capul lui Brousse ! Ideea de a governa lumea avînd drept capitală Borsdorf ⁷⁰⁾ !

Îmbrățișează-o pe Laura ! Ce mai face, sper că nu este bolnavă ?

Cu prietenie, al dumatile F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

94

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf lângă Leipzig

Londra, 17 aprilie 89

Dragă Liebknecht,

De faptul că voi sălbăticii din Borsdorf sînteți oameni de o calitate superioară, nu m-am îndoit niciodată — aș spune chiar : atît de superiori încît sînteți incorigibili.

Conferința voastră de la Haga ¹⁴⁴ devine din ce în ce mai comică. Despre una dintre rezoluții — și anume ce trebuia întreprins după refuzul posibiliștilor — Lafargue și Bonnier (care se află acum aici) nu știu nimic, iar despre cealaltă, Laf[argue], Bonnier și Ede nu știu de asemenea nimic, din cauza caracterului ei secret. Ciudat prezidiu și neobișnuit secretariat trebuie să fi fost acestea, din moment ce s-a putut întîmpla așa ceva. În orice caz, ceea ce nu știam, nici nu puteam ține secret.

Că pînă la refuzul posibiliștilor trebuia să ne ținem gura, s-a înțeles de la sine și așa am și făcut. După aceea însă se impunea să se intervină imediat. Și dacă ai avut, ca de obicei, ghinionul de a fi împiedicat de împrejurări imprevizibile să acționezi și nici unul dintre ai voștri n-a completat golul, iar Laf[argue] mi-a trimis mie rezoluția anume pentru a fi publicată, era, fir-ar să fie, de datoria noastră — mai ales în condițiile de aici — să luăm asupra noastră această răspundere și să comitem această înspăimîntătoare încălcare a etichetei.

⁷⁰⁾ În perioada aceea, Liebknecht locuia la Borsdorf, un orășel de lângă Leipzig. — Nota red.

Protestul vostru ⁷¹⁾ comun ar fi avut, desigur, cu totul alt efect decît broşura noastră ⁷²⁾, fireşte, dacă ar fi apărut vreodată. Dar de ce nu e încă gata? Cine naiba vă împiedică? Ştii doar la fel de bine ca mine că sau nu va fi niciodată gata, sau va apare la şase luni post festum.

Plănuleţul tău de a-i distruge pe posibilişti prin sfaturi moralizatoare din Borsdorf şi de a ajunge la o înţelegere cu ei peste capul lui Brousse este o himeră puerilă pe care, de altfel, „înjurăturile“ noastre la adresa posibiliştilor nu te pot împiedica s-o pui în practică. N-ai decît să te străduieşti din răspuţeri să le demonstrezi acestor domni nevinovăţia ta. Atîta timp cît domnii cu care corespunzi servesc sub steagul lui Brousse, ei răspund şi pentru intrigile lui, şi, dacă respectivele intrigi sînt demascate, este de presupus că aceasta nu-ţi poate fi decît de folos. Dacă tot ce le cere Brousse să facă e bine şi frumos, n-au de fapt nici un motiv să se ridice împotriva lui.

Dacă Ede, care vorbeşte în toată broşura numai în numele lui şi nu promovează o altă linie în afara celei din ziar ⁷³⁾, le dă astfel procurorilor apă la moară, înseamnă că ziarul e cu mult mai periculos pentru voi decît broşura. Atunci hotărîţi-vă odată şi scrieţi celor de aici să vă atace în loc să vă apere sau — ceea ce ar fi şi mai bine — să închidă taraba. Şi dacă simţiţi că vă aflaţi pe un teren atît de nesigur, atunci ţineţi-vă departe de toate congresele internaţionale.

Cît priveşte istoria cu Schlesinger ¹⁷⁷, vom mai discuta despre ea cînd ne vom întîlni. Eu încă n-am văzut lucrarea, dar nu se poate ca aşa ceva — nici măcar anunţul de reclamă — să apară sub egida ta fără un protest din partea ta. Ce voi fi eu silit să întreprind în această afacere depinde, fireşte, de conţinutul respectivei mîzgăleli.

Schorl[emmer] este de sîmbătă aici. Atît el, cît şi Lenchen îţi trimit salutări,

Al tău
F. E.

⁷¹⁾ Vezi volumul de faţă, p. 154—155. — *Nota red.*

⁷²⁾ „Congresul internaţional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînalului «Justice».“ — *Nota red.*

⁷³⁾ „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

Scrisoarea ta către Ede *nu va fi folosită*⁷⁴⁾. Dacă îi vei scrie lui Lee în același sens, va fi mult mai bine.

Ceva amuzant : Vinerea trecută, Ede a fost la o serată socialistă a socialiștilor „culți“⁷⁵⁾ de aici¹⁷⁸⁾. Cu această ocazie domnul Sidney Webb, profesor de economie politică la Working Men's Colledge, care a combătut și teoria valorii a lui Marx, i-a spus : We are only 2 000 socialists in England, but we are doing more than all the 700 000 socialists in Germany⁷⁶⁾.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

95

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 20 aprilie 89

Dragă Kautsky,

În legătură cu Schles[inger] voi vorbi cu Liebk[necht] peste vreo două săptămîni, cînd va veni aici. De altfel i-am și semnalat ce era mai important. Fii însă atît de bun și trimite-mi obiectul — aici nu se găsesc lucruri de felul acesta și n-aș vrea să fiu în situația de a trebui să înhit toate afirmațiile sale fără a putea răspunde.

Cît despre Schmidt, l-am sfătuit să-ți trimită ție manuscrisul⁷⁷⁾ pentru ca tu eventual să-l plasezi undeva. Schmidt s-a transformat pe nesimțite în marxist, ratînd astfel orice perspectivă de a mai face carieră universitară. La Halle i-au făcut vînt ca dizident — această nobilă universitate este confesională ! — la Leipzig ca socialist, — iar elvețienii l-au rugat cu cerul și pămîntul să-i scutească. Acum încearcă să-și publice lucrarea de doctorat, dar socialiștii de

⁷⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 168. — *Nota red.*

⁷⁵⁾ În original în dialect berlinez : „jebildet“. — *Nota red.*

⁷⁶⁾ — Sîntem doar 2 000 de socialiști în Anglia, dar facem mai mult decît toți cei 700 000 de socialiști din Germania. — *Nota trad.*

⁷⁷⁾ Vezi volumul de față, p. 152—153. — *Nota red.*

catedră¹⁷⁹ spun că e prea marxistă, că nu merge, și aici nu sînt prea mulți editori. Schmidt a venit la noi singur, fără a-l fi încurajat cineva, ba chiar în ciuda multor avertismente indirecte din partea mea, pur și simplu din dragoste de adevăr. În actualele împrejurări o asemenea atitudine este foarte meritorie, o dovadă de mare curaj.

Problema este că *eu nu am dreptul* nici să citesc, nici să fac aprecieri în legătură cu acest manuscris. El vrea să încerce să răspundă la întrebarea pusă de mine în prefața la volumul al II-lea⁸⁷. Eu însă nu am voie să las să-mi scape nici o indiscreție în legătură cu conținutul volumului al III-lea și tocmai aceasta mă împiedică să intervin direct în chestiune. Așadar, de data asta, nu-ți pot fi de nici un ajutor.

El — Schmidt — s-a apucat la Berlin de gazetărie; ce o să iasă de aici, nu știu. În orice caz a dat dovadă de mai multă judecată și energie decît mi-aș fi închipuit. Ca ziarist e mult prea lipsit de abilitate, dar poate că în Germania asta nu-i chiar atît de grav.

Să sperăm că Louise va trece cu bine și peste ultimele șase săptămîni, după care se va odihni⁷⁸). Eu am o groază de necazuri pricinuite de blestematul congres de la Paris. Un haos! Ede mă ajută pe mine și eu pe el cît putem, iar Tussy ne ajută pe amîndoi, totul e însă un talmeș-balmeș.

Locotenentul⁷⁹) tău încă n-a fost pe la noi. În schimb, îl avem pe Schorl[emmer] aici. Vremea e minunată. Nim și cu mine am fost azi la Highgate — ne-am plimbat vreo trei ore. Acum e însă ora mesei, iar poșta se ridică la 5,30.

Calde salutări ție și Louisei din partea noastră a tuturor.

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară
în cartea : „Aus der Frühzeit
des Marxismus. Engels Briefwechsel
mit Kautsky“. Praga, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁷⁸) Louise Kautsky urma un curs pentru moașe. — *Nota red.*

⁷⁹) Fritz Kautsky. — *Nota red.*

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 30 aprilie 89

Dragul meu Lafargue,

După cum văd, Père Duchesne ¹⁸⁰ este azi-dimineață furios la culme, și-i ocărește pe toți că sînt niște tembeli, și asta chiar pentru fapte pe care nu le-au comis. Drăguțul de el ar face mai bine să se uite în jur și să se întrebe ce nume ar merita aceia din cauza cărora au dispărut trei „Égalité“ și un „Socialiste“ ¹⁸¹ punînd astfel capăt existenței internaționale a partidului vostru. Căci un partid care nu poate comunica cu alte partide, dovedindu-și astfel existența, încează să mai existe pentru acestea.

Dar să lăsăm asta. Nu vă dați seama că, prin atitudinea lor, belgienii vă redau întreaga libertate de acțiune? Că acum puteți, dacă țineți atît de mult la aceasta, să vă convocați congresul la data care vă convine, fie ea 1 iulie, 14 iulie sau 1 august? Că nu-i deloc prea tîrziu pentru a acționa, dacă acționați repede și dacă, ceea ce e de la sine înțeles, aveți la spate un partid, capabil să suporte cheltuielile?

I-am scris lui Bebel că nu-mi iau răspunderea de a vă îndemna la inacțiune și că erați îndrituiți să vă plîngeți că toată lumea a făcut greșeli. Asta a fost ieri. Astăzi îmi scrie el că olandezii au urmat exemplul belgienilor și că vor să participe la ambele congrese; că germanii nu vor merge la congresul posibilistilor în ciuda lui Auer și Schippel care s-au exprimat în sens contrar. (Bonnier le-a răspuns amîndurora ¹⁸²: că el, Bebel, este de acord cu trimiterea unei delegații la Congresul vostru, care, după părerea lui, ar trebui să se țină în august; că, totuși, pentru luarea unei hotărîri definitive, deputații germani trebuie să se întîlnească ¹⁸³, lucru imposibil înainte de ședința Reichstagului din 7 mai.

Voi ați așteptat și așa destul, nu mai puteți aștepta și data de 7 mai, de dragul unui răspuns nesigur. Îi voi scrie, deci, lui B[e]bel că acum veți acționa probabil așa cum veți crede de cuviință și-l voi ruga să împiedice luarea unor hotărîri pripite în caz că data stabilită de voi nu le convine întru totul.

Rezerva germanilor este bine întemeiată; chiar peste câteva zile va avea loc un proces demonstrativ împotriva a 128 de socialiști din Barmen-Elberfeld, iar procurorul a menționat în actul de acuzare că, după condamnarea celor 128 și după închiderea sesiunii Reichstagului, el va cerceta, dacă nu e cazul să pună sub acuzație pe toți deputații partidului, pe motivul că ar constitui Comitetul Central al unei asociații secrete socialiste, cu ramificații în toată Germania¹⁸⁴. Aceasta reprezintă lovitura cea mai periculoasă din câte au fost puse la cale pînă acum împotriva noastră. Drept dovadă se citează convocarea congreselor de la Wyden¹⁸⁵ și St. Gallen¹⁸⁶. Știam lucrul acesta de 5—6 săptămîni și teama de-a furniza noi dovezi în sprijinul uneia asemenea acuzații a paralizat acțiunea lui B[ebel].

Comportarea olandezilor mi se pare cam echivocă judecînd după atitudinea lui Nieuwenhuis la Haga¹⁸⁷.

Bernstein este de părere că ținerea simultană a două congrese ar fi suficientă pentru a-i face mai ales pe delegații străini să înțeleagă că cele două congrese trebuie reunite. Veți putea judeca singuri dacă o asemenea părere are vreun temei. În orice caz — presupunînd că acest lucru se va întîmpla — congresul vostru s-ar putea foarte bine uni cu celălalt *la invitația întregului congres și după verificarea separată a mandatelor de către fiecare congres*. Cum voi sintetiza partizanii votării necondiționate pe naționalități, suveranitatea congresului ar fi asigurată.

Bernstein mi-a spus și el că, în ciuda domnilor deputați, „Soz[ial] dem[okrat]“ va depune toate eforturile pentru a face propagandă în Germania în favoarea congresului vostru. El declară: atît de des mi s-a cerut să duc o politică independentă care să le permită să dezavueze „S[ozial] d[emokrat]“, considerat drept organul lor, încît de data aceasta le voi face pe plac. Este adevărat că aceasta ar putea avea drept urmare o hotărîre oficială a deputaților, dar pînă atunci mai e timp.

Părerea mea este următoarea: Întruniți comisia voastră, convocați congresul, stabiliți data care, în actualele împrejurări, vi se pare cea mai potrivită, redactați circulara de convocare pe care Laura o va traduce în engleză, iar eu, cu cea mai mare plăcere, în germană. Toate acestea ne vor solicita pînă la sfîrșitul săptămîinii viitoare; în caz că pînă atunci

am primi alte informații care să impună unele modificări de detaliu, ar mai rămîne totuși timp suficient. În felul acesta, circulara voastră ar putea apare în limba franceză către sfîrșitul săptămînii viitoare și ar fi difuzată imediat. Vă voi trimite adresele necesare. Tipărirea în limbile engleză și germană s-ar face aici ; odată stabilită data congresului vostru, dezbaterile se vor însufleți din nou, iar noi le vom stimula.

În circulara voastră de convocare trebuie să subliniați suveranitatea congresului și caracterul pur provizoriu al ordinii de zi stabilite de voi. Ar trebui făcută și o propunere pentru condițiile de participare, ca de exemplu : un delegat pentru fiecare organizație locală — cu condiția firească a confirmării de către congres. Ceilalți au lăsat această problemă deschisă pentru a avea trei sau patru delegați de fiecare organizație pariziană în cazul cînd voi ați fi reprezentați de un singur delegat pentru fiecare organizație provincială. Stabilind un principiu definitiv, îi siliți și pe ceilalți să ia atitudine.

Și acum la lucru ! Aveți două luni bune înaintea voastră și asta trebuie să ajungă pentru toate ; și nu uitați : circulara voastră de convocare să fie cît mai conciliantă — posibilității nu fac economie de miere și cu cît mai mult o folosiți și voi, cu atît mai bine. Aveți tot dreptul să spuneți, că v-ați supus tuturor pretențiilor celorlalți, atîta timp cît mai era ceva de nădăjduit, dar că acum vă simțiți datori să luați inițiativa. Peste trădarea belgienilor treceți cît mai ușor cu puțință, pentru a nu da posibilităților prilejul de a triumfa. De altfel, un lucru este sigur : de data asta belgienii s-au compromis total. Pe viitor nu vor mai putea înșela pe nimeni.

Cu prietenie,

Al dumitale,

F. E.

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

97

Engels către Paul Lafargue
la Le Perreux

Londra, 1 mai 89

Dragul meu Lafargue,

După scrisoarea mea de ieri ⁸⁰⁾, Bernst[ein] a primit următoarea scrisoare de la Liebk[necht] :

„În situația actuală, congresul nu poate fi salvat decât printr-o acțiune a francezilor, care să pună pe toți în fața unui fapt împlinit ; să convoace, așadar, un congres, întrucît rezoluția belgienilor ¹⁷⁵ face imposibilă o acțiune comună a celor care au luat parte la Conferința de la Haga ¹⁴⁴ și să nu aștepți adeziunea germanilor, austrieșilor, elvețienilor (danezilor etc.), adeziune pe care timpul avansat nu o mai poate asigura.

Congresul trebuie convocat exact în ziua deschiderii congresului posibilistilor (14 iulie), respectînd cu strictete indicațiile date la Haga și motivînd data de 14 iulie prin asigurarea expresă că nu există dorința de a face concurență celui alt congres, dar că există convingerea fermă că sentimentul de solidaritate va obliga cele două congrese să-și țină lucrările în comun“ (asta ar fi o prostie ; și noi ne așteptăm la un asemenea rezultat, dar, dacă am spune-o, ar însemna să dăm cîștig de cauză posibilistilor, permițîndu-le să dicteze ei condițiile ; ați putea spune, eventual, că cele două congrese, desfășurîndu-se paralel, ar putea să rezolve toate diferendele.

„Desigur ar trebui făcută în același timp, pe scurt, o expunere a situației, a ultimelor evenimente (Congresul de la Troyes ¹⁰⁷, Bordeaux ¹¹⁶, negocieri în vederea unificării, conferința etc.) — dar fără vreo polemică cu posibilistii.

„Apoi este necesar să se spună : rugăm grupurile muncitorești și socialiste din alte țări să adere prin semnăturile lor la convocatorul nostru, fiindcă n-am avut timpul necesar pentru a obține în prealabil aceste adeziuni.

„Dacă nu-i punem în fața faptului împlinit, congresul nu va avea loc ; așadar, votul belgienilor a dat amicilor francezi libertate de inițiativă. De îndată ce vor fi puși în fața faptului împlinit, vor veni la congres“.

⁸⁰⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

Iată-l pe Liebknecht în toată splendoarea lui ! El este capabil să ia o hotărîre eroică, dar numai după ce a încurcat în așa fel lucrurile încît nu mai are altă soluție.

De altfel, eu sint de acord cu ce scrie el — cu excepția menționată mai sus. În formularea invitației voastre puteți fi oricît de mieroși, dar asta nu vă împiedică să declarați că motivul convocării separate a congresului vostru rezidă în refuzul posibilistilor de a recunoaște suveranitatea deplină și indivizibilă a congresului.

După această scrisoare a lui Liebk[necht] nu mai există nici un motiv de ezitare. Așadar acționați, țineți-vă congresele naționale și, dacă e posibil, faceți ca toți delegații întruniți acolo să asiste la congresul internațional care trebuie să le urmeze.

De îndată ce circulara voastră va fi apărut, noi vom începe o campanie de agitație mai întii pentru congresul vostru și apoi pentru ca delegații pe care nu-i putem împiedica să meargă la congresul posibilistilor — belgienii etc. — să fie instruiți în sensul de a insista asupra unirii celor două congrese.

Dar acum, avînd mîină liberă, nu ezitați, nu pierdeți o zi ; dacă circulara voastră ne parvine luni sau chiar marți dimineața, ea va apare în „Sozialdemokrat“ și va fi anunțată în „Labour Elector“. De îndată ce se va stabili data congresului vostru, s-ar putea ca aici să mai rămîină unele lucruri de făcut, cu toate că infamia belgienilor ne-a pricinuit un imens rău.

Cu prietenie, al d-tale

F. E.

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 2 mai 89

Dragul meu Lafargue,

Acum lucrurile merg bine. Iată ce-mi scrie Bebel : „Liebk[necht] și cu mine ne-am înțeleș să-l rugăm pe La-

fargue și pe tovarășii lui să convoace imediat congresul pentru 14 iulie. Acționăm astfel în convingerea că, o dată cele două congrese reunite în aceeași zi, ținerea lor separată va fi imposibilă și că ele se vor reuni peste capul posibilistilor.

Cred că și voi sînteți acum mulțumiți. De îndată ce francezii vor publica circulara de convocare a Congresului, noi vom face o adresă publică destinată germanilor în legătură cu alegerea de delegați pentru Congres și le vom indica și modalitățile în care o pot realiza (conform legislației germane). Le-am scris în același sens austriecilor, iar danezii și elvețienii vor fi și ei puși la curent. Sper că în felul acesta vom reuși să-i expropriem pe posibilisti — în orice caz planul lor va fi subminat din temelie“.

Ora 4,30 după amiază. Tocmai m-am întors de la Bernstein, pe care nu l-am găsit. A primit o carte poștală de la Liebk[necht], în care acesta-i spune că sînteți liberi să faceți uz de „numele lor“ ca aderenți la congresul vostru. „Numele lor“ înseamnă probabil B[ebel] și L[iebknecht], căci oficial ei încă n-au dreptul să angajeze Partidul german. Eu n-am văzut cartea poștală, dar Bonnier care a fost aici în lipsa mea i-a spus același lucru lui Nim.

Sper ca miine dimineață să primesc cîteva rînduri din partea dumitale pentru a-l putea incita din nou pe Bebel, raportîndu-i că voi sînteți în plină acțiune.

A propoz — nu uita, te rog, să-mi înapoiezi, cu descifrarea respectivă, scrisoarea din Lyon¹⁸⁸. Nu-i pot lăsa pe muncitorii aceia fără răspuns.

Acum cînd aveți mai multe ziare în provincie, alegeți unul dintre ele ca organ oficial în perioada congresului și aveți grijă să fie trimis, împreună cu tot ce publicați, diverselor partide¹⁸⁹. Vă dau mai jos cîteva adrese, va mai urma o altă serie.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea, îi voi scrie de îndată ce afurisitul de congres îmi va lăsa liberă mîna dreaptă.

Cu prietenie, al dumitale,
F. E.

A. Bebel, Hohe Strasse 22, Dresden-Plauen — Germania
W. Liebknecht, Borsdorf-Leipzig, Germania

Redacția „Sozial-Demokraten“, Römersgade 22, Copenhagen, Danemarca.

F. Domela Nieuwenhuis. 96 Malakkastraat, Haga, Olanda
 Redacția „Recht voor Allen“ Roggeveenstraat 54, Haga
 Redacția „Arbejderen, Nansensgade 28 A, Copenhaga, Danemarca

Redacția „Gleichheit“, Gumpendorferstrasse 79, Viena VI, Austria

Redacția „Muncitorul“, 38 Strada Sărăriei, Iași, România

Redacția „Justice“, 181, Queen Victoria Street, E. C. Londra

Redacția „Labour Elector“, 13, Paternoster Row, E. C. Londra

Redacția „Commonweal“, 13, Farrington Road, E. C. Londra

Avocat A. Reichel, Berna, Elveția

Avocat Henri Scherrer, St. Gallen,

Elveția

Cei doi delegați
 la Haga

Redacția „Sozialdemokrat“, 114, Kentish Town Road, N. W. Londra

Redacția „Volkszeitung“, Box 3560, New York City, U.S.A.

Redacția „Sozialist“, 25 East 4th st., New York City, U.S.A.
 (va urma).

Americanii (germani)¹⁴, cu toate că sînt prelucrați de posibiliști și de Hyndman, s-au declarat totdeauna de partea voastră și împotriva posibiliștilor. Dacă circulara voastră le va parveni la timp, nu mă îndoiesc cît puțin că vor adera, dar ei vor merge *la un congres oarecare*.

„Arbejderen“ este ziarul opoziției radicale a lui Petersen (care i-a cunoscut la Paris pe Rouanet și Malon, dar care de atunci s-a schimbat foarte mult) și a lui Trier, traducătorul cărții mele „*Originea familiei*“. Din motive tactice ar fi bine să nu le trimiteți nimic care să nu fie în același timp adresat organului majorității moderate¹⁹⁰, „Sozialdemokraten“.

Adresa lui P. Christensen, delegat la Londra¹⁹¹ (bun) este 9 Rømersgade, Copenhaga.

Belgieni : „Vooruit“ (Redacția) Marché au fil, Gand, aceeași adresă pentru Anseele (E). Cei din Gand au declarat

la congresul din Jolimont¹⁷⁵ că nu vor merge la congresul posibilistilor atîta vreme cît aceștia insistă asupra revendicărilor lor. Raportul din „Prolétariat“ este plin de minciuni posibile.

Publicat pentru prima oară
în revista „La Nouvelle Revue
Socialiste“, Nr. 21, 1928

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

99

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 7 mai 1889

Draga mea Laura,

M-am bucurat foarte mult primind azi dimineață apelul pentru convocarea Congresului¹⁹². Așa cum spui și tu, nu este timp de pierdut, iar Paul, care pare să fiarbă de o indignare plină de virtute, mă făcuse să mă aștept la o serie interminabilă de dificultăți și întâzieri birocratice. Acum însă, după ce s-a acționat atît de rapid și ferm, totul e în ordine. Convocarea este scurtă și atrăgătoare, conține tot ce este necesar și nimic mai mult, singurul lucru care i s-ar putea reproșa este că ar fi fost mai bine să se fi specificat *chiar în text* că va urma o a doua circulară, avînd semnăturile celor din străinătate, care, din lipsă de timp, n-au mai putut fi obținute. Pe de altă parte, sper că informația că Socialist League⁶⁸ adoptase dinainte rezoluțiile de la Haga¹⁴⁴ are la bază un fapt real și nu o neînțelegere; căci o dezavuare din partea Ligii ar crea o situație foarte neplăcută. Pentru a obține o asemenea semnătură ar trebui să fim informați asupra conținutului răspunsului pe care Morris i l-a dat lui Paul, altminteri bijbiim în beznă.

Și acum o întrebare: ai fi de acord să faci traducerea în engleză, sub care Paul să scrie: „Pentru traducerea engleză — Paul Laf[argue]“ autorizîndu-mă pe mine să procedez la fel cu traducerea germană, făcută de mine? Le-am tipări apoi aici și le-am difuza în mii de exemplare, trimițîndu-vă și vouă cîteva exemplare, de care s-ar putea să aveți nevoie.

Pierderea de timp i se datorează în exclusivitate lui Liebk[necht] care se consideră sau vrea să fie considerat drept

personajul central al mișcării internaționale și care, convins fiind că va realiza unificarea, s-a lăsat dus de nas de belgieni timp de șase sau opt săptămîni. Chiar și acum el e convins că ar fi suficient să se facă văzut, *el*, la Paris, pentru ca unificarea să se și înlăptuiască. Dar cum nu este încă prea tîrziu, timpul pierdut nu este de fapt pierdut. Acest lucru a făcut împotriva și, cu siguranță, așa ar fi și rămas, dacă data ar fi fost fixată fără aceste demersuri preliminare și împotriva voinței lor, să fie acum de acord cu data propusă de francezi. În realitate nimeni nu a avut de suferit de pe urma comportării lui L[ie]bk[necht], în afară de noi aici, căci, după ce ne-am început campania cu un succes extraordinar, a trebuit să ne descurcăm doar cu propriile noastre resurse ; într-adevăr, toate scrisorile adresate de muncitorii de aici, pe care noi îi montasem împotriva congresului posibilistilor, au primit răspunsuri foarte nehotărîte și vagi din partea danezilor, olandezilor, a belgienilor și a germanilor ; nimeni nu le-a putut da nici cea mai neînsemnată informație despre celălalt congres și urmarea a fost că au căzut în mîinile lui Smith-Headingly și Hyndman. În fine, de îndată ce va apare convocarea în engleză, va trebui să reluăm campania și sper că cu mai mult succes.

Dar dacă Paul își închipuie că noi îi putem sili pe cei de aici, din Anglia, să înghită această *fictio juris* ⁸¹⁾ că posibilistii nu sînt socialiști, că deci congresul lor nu există sau nu contează, se înșeală amar. El consideră scrisoarea lui Bonnier către „Labour Elector“ ¹⁹³ o bêtise ⁸²⁾, pentru că nu pornea de la un asemenea punct de vedere. Ei bine, eu răspund pentru această bêtise pentru că eu am scris scrisoarea, Bonnier doar a semnat-o. Se prea poate ca posibilistii să fie așa cum îi prezintă Paul, și eu îl cred, dar dacă voia ca noi să declarăm public acest lucru, ar fi trebuit mai întîi să o dovedească în mod public și *chiar înainte* de a se fi pus problema unui congres. În loc de aceasta, amicii noștri au organizat une conșpirație du silence ⁸³⁾ împotriva lor înșiși abandonînd toate vastele posibilități ale publicității în mîinile posibilistilor care erau și așa socotiți socialiști de către belgieni, olandezi, danezi și, în toamna trecută la Londra ¹⁰⁶ și de unii englezi ; iar de-

81) — ficțiune juridică. — *Nota trad.*

82) — prostie. — *Nota trad.*

83) — conșpirația tăcerii. — *Nota trad.*

cretul de excomunicare lansat de către un partid, care nici acum nu are un ziar la Paris în care să-și facă auzit glasul, nu poate și nu va putea fi acceptat de restul lumii fără o dovadă suplimentară. Cu oamenii de aici noi trebuie să vorbim într-un limbaj pe care ei să-l înțeleagă, iar dacă am vorbi așa cum propunea Paul, ne-am umple de ridicol și am fi dați afară din toate redacțiile ziarelor din Londra. Paul știe prea bine că la Paris posibilității reprezintă o forță și chiar dacă amicii noștri *parizieni* au temeinice motive pentru a-i ignora, noi nu putem face același lucru și nici nu putem nega faptul că la 14 iulie vor avea loc *două congrese rivale*. Și dacă am spune oamenilor de aici că *în congresul nostru „ce sont les ouvriers et les socialistes de France sans distinction de parti qui convoquent le congrès“*⁸⁴⁾, ar fi nu numai o bêtise, dar și un neadevăr flagrant, căci Paul știe foarte bine că les ouvriers de Paris⁸⁵⁾, în măsura în care sînt în general socialiști, sînt în majoritate posibiliști.

În orice caz noi vom continua să lucrăm aici pentru congres *în propria noastră manieră, chiar dacă se vor auzi critici*. Pînă acum eu n-am făcut nimic în această chestiune, care să nu fi provocat obiecțiile cuiva. Sînt însă obișnuit cu asemenea lucruri și voi face și de aici înainte ceea ce mi se pare a fi just.

Frumusețea este că la trei luni de la ținerea acestor două congrese, Boulanger va fi, după toate probabilitățile, dictator al Franței, va desființa sistemul parlamentar, va epura magistratura sub pretextul corupției, va crea un guvern de mîină forte și o Cameră de rîsul lumii și va zdrobi pe toți marxiștii, blanquiștii și posibiliștii. Și atunci, ma belle France, — tu l'as voulu !⁸⁶⁾.

Șase luni mai tîrziu s-ar putea să avem război ; aceasta depinde în întregime de Rusia ; ea s-a angajat în vaste operațiuni financiare pentru a-și reface creditul și i-ar fi absolut imposibil să se lanseze într-un conflict înainte ca acestea să se fi încheiat.¹⁹⁴ În acest război neutralitatea belgienilor și a elvețienilor va fi primul lucru de care se va alege praful, iar dacă războiul va lua o întorsătură cu adevărat serioasă, singura noastră șansă ar fi aceea ca *rușii* să fie bătuți și să facă o revoluție. Francezii n-ar putea s-o facă atîta vreme cît sînt

⁸⁴⁾ „se află *muncitorii* și socialiștii Franței, *fără deosebire de partid*, care au convocat congresul“. — *Nota trad.*

⁸⁵⁾ — *muncitorii* din Paris. — *Nota trad.*

⁸⁶⁾ — *frumoasa mea Franță, tu ți-ai dorit-o !* — *Nota trad.*

aliați cu țarul ; asta ar însemna înaltă trădare ! Dar dacă nici o revoluție nu va întrerupe războiul, dacă el își va urma neștînjenit cursul, atunci victoria va fi de partea aceluia care va avea drept aliată Anglia, cu condiția ca Anglia să intre în conflict. Căci acea parte ar putea, cu ajutorul Angliei, să-și înfometeze adversarii, tăind aprovizionarea cu grâne din străinătate, de care acum are nevoie întreaga Europă occidentală.

Miine, o delegație (Bax, Tussy, Edward) se va prezenta la „Star“ pentru a protesta împotriva articolului de sîmbăta trecută despre congres¹⁹⁵. Acest articol a fost inserat prin contra-bandă, probabil de Hyndman și Smith-H[eadingly] în absența lui Massingham.

Salutări călduroase din partea lui Nim și de la al tău

F. E.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956.

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

100

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 11 mai 89

Dragă Sorge,

Scriptologia și alergăturile în legătură cu acest blestemat de congres nu-mi mai lasă timp pentru nimic altceva. Este un adevărat infern, doar neînțelegeri, certuri și supărări din toate părțile pentru ca, pînă la urmă, să nu iasă nimic din toate astea.

Participanții la Conferința de la Haga¹⁴⁴ s-au lăsat duși de nas de belgieni. În loc ca, după refuzul posibilistilor, să acționeze imediat, așa cum fusese stabilit, protestînd și convocînd un contracongres (ceea ce elvețienii și belgienii trebuiau să facă împreună), belgienii n-au făcut nimic, au tăcut cu încăpăținare ca răspuns la toate scrisorile și pînă la urmă au găsit scuza ridicolă că trebuie să expună chestiunea în fața Congresului lor Național de la 21/22 aprilie¹⁷⁵ ! În fața unei asemenea atitudini, ceilalți n-au mai reacționat nici ei (deoarece Lieb-

k[necht], prin intermediul elvețienilor, a pus la cale tot felul de intrigi cu câțiva posibilști, el fiind omul căruia unificarea trebuia să-i reușească) și așa se face că posibilștii, prin proclamațiile lor, au pus stăpînire pe întreaga opinie publică, în timp ce ai noștri nu numai că au tăcut, dar chiar la întrebările cu privire la vreun contracongres, puse de unii englezi care încă mai oscilau, s-au mulțumit să dea răspunsuri evazive. Această politică abilă a făcut ca, pînă la urmă, chiar și în Germania, să se revolte unii, în timp ce Auer și Schippel au cerut să se meargă la congresul posibilștilor¹⁸². Toate acestea i-au deschis, în sfîrșit, ochii lui L[ieb]k[necht] și — cînd Bernstein și cu mine am spus francezilor că acum sînt liberi și pot, așa cum proiectaseră inițial, să convoace congresul pe data de 14 iulie⁸⁷⁾ — a scris și el francezilor același lucru. În felul acesta francezii și-au văzut împlinită dorința, dar se plîng pe bună dreptate de tergiversările și uneltirile lui Liebk[necht], pentru care îi socotesc răspunzători pe toți germanii.

Aici însă, noi sîntem cei care avem cel mai mult de suferit de pe urma aerelor de deșteptăciune pe care și le dă L[ieb]k[necht]. Broșura noastră căzuse ca un trăznet demonstrînd că Hyndman și compania sînt niște șarlatani și mincinoși; totul ne era favorabil și dacă Liebknecht i-ar fi silit pe belgieni — ceea ce, de altfel, era de datoria lui — să treacă la o acțiune rapidă, sau i-ar fi trimis la plimbare și ar fi *tratat personal cu ceilalți*, dacă ar fi convocat el sau i-ar fi determinat pe francezi să convoace congresul, indiferent la ce dată, masele de aici ni s-ar fi alăturat nouă și Federația social-democrată⁶⁷ l-ar fi părăsit pe Hyndman. Așa însă ne-am ales doar cu consolări și amînări, și cum aici principalul conflict din trade-unionuri consta în a nu se trimite delegați la Congres, așa cum voiau șefii, sau a se trimite totuși împotriva voinței șefilor — caracterul congresului fiind lucru secundar și importantă fiind doar intrarea sau neintrarea în mișcarea internațională — s-a văzut clar că acești oameni se vor alătura doar celor care știu ce vor și nu celor care nu știu. Iată cum am pierdut o poziție extraordinară, pe care de abia o cucerisem și, dacă nu se va petrece vreun miracol, nici un englez demn de luat în seamă nu va participa la congresul nostru.

⁸⁷⁾ Vezi volumul de față, p. 176. — *Nota red.*

Bernstein tocmai a fost aici și m-a ținut pînă aproape de ora ridicării corespondenței, trebuie, deci, să închei.

Wisch[newetzky]⁸⁸⁾ n-a fost la mine; nu știu ce vor acești oameni.

Ai tău
F. E

Publicat pentru prima oară în cartea „Briefe und Auszüge aus Briefen von John. Phil. Becker, Jos, Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

101

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 11 mai 89

Dragul meu Lafargue,

Noi nu v-am numit niciodată altfel decît „the so-called marxiste“⁸⁹⁾ și nici nu știu cum v-am putea denumi altfel. Dacă aveți vreun alt nume tot atît de scurt, spuneți-l și noi îl vom folosi cu plăcere, așa cum se cuvine. Dar noi nu putem să spunem : agglomération¹⁹⁶, căci nimeni aici nu ar înțelege despre ce e vorba, și nici antiposibiliști, ceea ce v-ar șoca în aceeași măsură și nici n-ar fi exact, avînd un înțeles mult prea larg.

Tussy a trebuit să-ți înapoieze ieri scrisoarea adresată ziarului „Star“. Dat fiind că „Star“ era încă din ajun în posesia convocării traduse de Tussy, explicațiile dumitale privitoare la acest document nu aveau nici cea mai mică șansă de a fi inserate.

Ceea ce ne trebuie sînt scrisori din Paris, trimise direct lui „Star“ și avînd ștampila poștei din Paris, care resping calomniile posibiliste din numerele de sîmbătă și marți, conform cărora alegerea lui Boulé a fost făcută cu banii boulangiștilor, iar Vaillant a acționat ca aliat al boulangiștilor etc.¹⁹⁷. Cred că voi puteți face foarte bine acest lucru fără a aduce astfel vreun

⁸⁸⁾ Lazar Wischnewetzky. — Nota red.

⁸⁹⁾ — „așa-numiții marxști“. — Nota trad.

prejudiciu noii voastre demnități de biserică a tot-mîntuitoare în materie de socialism francez.

„Star“ este cotidianul cel mai citit de muncitori și singurul care ne este cît de cît accesibil. La Paris Massingham l-a avut pe A. Smith drept ghid și interpret, iar acesta l-a aruncat în brațele lui Brousse și compania, care l-au acaparat, nu i-au mai dat drumul, l-au amețit cu absint și vermut și au reușit astfel să cîștige ziarul „Star“ de partea congresului lor, făcîndu-l să le înghită toate minciunile. Dacă vreți ca noi să vă fim de folos aici, ajutați-ne să recîștigăm o oarecare influență pe lângă „Star“, demonstrîndu-i că s-a angajat pe un drum periculos și că, de fapt, Brousse și compania l-au făcut să spună doar minciuni. Iar pentru aceasta nu există altă cale decît cea a scrisorilor de protest împotriva acelor articole *venind direct de la Paris*. Altminteri el ne va spune mereu : nimeni de la Paris n-a protestat, înseamnă că acesta trebuie să fie adevărul.

În afară de „Star“ nu-l mai avem decît pe „Labour Elector“, ziar foarte puțin cunoscut și foarte dubios, care se susține din fonduri provenite din surse inavuabile, așadar, foarte suspect⁹⁰). Este neîndoios că v-ar fi de folos o oarecare publicitate aici în Anglia, bombardată deci ziarul „Star“ cu reclamații — dumneata, Vaillant, Longuet, Deville, Guesde și tutti quanti. Dar dacă nu ne dați nici un ajutor, nu trebuie să vă plîngeți dacă nici un ziar nu vorbește de congresul vostru și dacă posibilității sînt considerați aici drept singurii socialiști francezi, iar voi o neînsemnată clică de intriganți și nătărăi.

De trei luni Tussy și cu mine nu facem altceva decît să lucrăm pentru voi ; cîștigasem prima bătălie cu broșura lui Bernstein⁹¹), cînd, din cauza inactivității și ezitărilor lui Liebknecht, am pierdut toate pozițiile cîștigate, una după alta. Acum, cînd sîntem reduși la defensivă și ne paște primejdia de a pierde chiar și pozițiile deținute înainte, ne vine foarte greu să ne vedem părăsiți și de francezi, cînd numai cîteva scrisori de cîteva rinduri fiecare, la momentul oportun, ar putea să aibă un efect atît de mare. Dar dacă țineți să pierdeți orice mijloc de publicitate aici în Anglia într-un moment de cea mai mare importanță pentru voi, noi nu putem face nimic ; desigur, asta va fi pentru mine o lecție, mă voi întoarce la vo-

⁹⁰) Vezi volumul de față, p. 116—117. — *Nota red.*

⁹¹) „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînalului «Justice»“. — *Nota red.*

lumul al III-lea părăsit acum trei luni, și mă voi consola dacă acest congres nu va duce la nimic.

Este foarte bine că există preocuparea pentru cazarea și restaurantele pentru delegați. Bebel mi-a scris în legătură cu aceasta și cum în iulie Parisul va fi un adevărat furnicar, chestiunea este deosebit de importantă.

Vom tipări aici traducerea engleză ⁹²⁾ a Laurei. Cît privește traducerea germană, există una în „S[ozial] D[emokrat]“, unde Bernstein a modificat către sfîrșit o frază (numărul 3 în invitația voastră) prea periculoasă pentru germani. Trimiteți *textul francez* al convocării, care trebuie semnat *de toți*, lui B[ebel] și L[iebknicht] pentru ca ei să vă indice pasajele pe care ei nu le pot semna fără să se compromită din punct de vedere juridic — altminteri riscați să nu aveți semnăturile germanilor. Voi aștepta vești de la Bebel înainte de a tipări o traducere germană aici și vă voi arăta în prealabil schimbările propuse de el.

De la un timp încoace nu se mai vede numele lui Labusquière în ziarele posibile — a trecut oare și el de partea nemulțumiților? ¹⁹⁸ Dezorganizarea care se observă în rîndurile posibiliștilor este, desigur, un fapt îmbucurător pentru noi, dar atacurile noastre și congresul ar putea favoriza din nou reunificarea. În orice caz, descompunerea nu a ajuns atît de departe, încît să aibă vreo influență asupra aliaților externi ai posibiliștilor.

Anexez un cec de 20 de lire. În ce privește lovitura de stat a lui Ferry ¹⁹⁹, s-ar putea să eșueze, căci în 1889 soldatul simplu este mult mai boulangist decît era republican pe vremea cînd a făcut să eșueze lovitura lui Mac-Mahon ²⁰⁰. Bravul Boulanger nu este atît de prost încît să provoace o chemare la arme din cauza afacerii de la Curtea Supremă; dar asta nu dovedește nimic în cazul unei violări directe a constituției. Că Ferry nu va ceda fără luptă puterea directă sau indirectă, de asta sînt convins. Dar e un risc.

Cu prietenie, al dumatile

F. E.

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

⁹²⁾ — adresa de convocare a congresului. — *Nota red.*

102

Engels către Eleanor Marx-Aveling
la Londra

(Londra, aprox. 13 mai 1889)

Deoarece Laura a trimis scrisoarea pentru tine într-un plic deschis, adaug și eu aceste rînduri²⁰¹. Ne vedem diseară la Sam.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, vol. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

103

Engels către Laura Lafargue
la Le Perreux

Londra, 14 mai 89

Draga mea Laura,

Oare prietenii voștri din Paris n-ar putea acum, cînd lucrurile au început să se aranjeze și să meargă ca pe roate, să aprecieze cu mai puțină nervozitate ceea ce noi încercăm să facem pentru a-i ajuta ? Nu le-a cerut nimeni să se angajeze într-o polemică cu „Star“ sau să scrie interminabile contestații. Dar de ce n-ar scrie Vaillant pur și simplu ziarului „Star“ : „În numărul dv. din... declarați pe baza afirmațiilor făcute în fața Dv. de posibiliști că eu... (am făcut cutare și cutare, „Star“ din 7 mai⁹³). Eu nu am timpul, iar dv. nu aveți spațiul necesar pentru a combate în detaliu asemenea aberații. De aceea, v-aș ruga doar să-mi permiteți să declar în numărul dv. viitor că aceasta constituie o calomnie infamă“ (sau ceva asemănător).

Sau poate să scrie casierul, președintele sau secretarul comitetului Boulé : „În numărul dv. etc. spuneți că alegerea lui Boulé a fost finanțată din banii boulangiștilor⁹⁴). În calitatea mea de președinte (sau ce funcție o fi avut) al comitetului Boulé știu de unde provenea infima sumă de bani de care noi

⁹³) Vezi volumul de față, p. 189. — *Nota red.*

⁹⁴) Vezi volumul de față, p. 188. — *Nota red.*

puteam dispune : în exclusivitate din subscripții muncitorești. Declar, aşadar, că afirmația de mai sus, făcută de posibilisti, este o minciună infamă⁹⁵ etc.

Și încă câteva scrisori asemănătoare provenite de la oameni diferiți. Aceasta ar consolida serios poziția noastră față de ziarul „Star“.

Mai ales în momentul de față. Mă tem că „Star“ a publicat azi dimineață invitația lansată de Paul²⁰² numai pentru a oferi un pretext pentru nepublicarea convocării oficiale cu *toate semnăturile*. Totuși, într-o zi-două, Bernstein va încerca să obțină inserarea acesteia⁹⁵) (trimițându-le un exemplar). Edward și Bonnier i-au făcut azi dimineață o vizită redactorului șef, care a promis că miine va apare o scrisoare a lui Bonnier și l-a invitat la masă pe acesta pentru luna viitoare. Cu acest prilej Bonnier va încerca să-l prelucreze. După cum vezi, fierul încă mai este cald și ar mai putea fi bătut, ar mai trebui doar să fim ajutați prin câteva lovituri venite de la Paris. Dacă nu folosim acum prilejul, în curînd va fi prea tîrziu.

Spuie că Comitetul din Paris⁹⁶) va acționa trimițînd numeroase apeluri și că asta face mai mult decît cîteva scrisori adresate redactorului șef. Foarte bine ; dar scrisorile către redactorul șef sînt absolut necesare pentru a-l determina să *publice apelurile cînd vor sosi*. La ce-ar servi aici toate aceste apeluri, dacă nu putem să le publicăm în nici un ziar, cu excepția lui „Labour Elector“, ceea ce ar face, poate, mai mult rău decît bine, dacă el ar fi *singurul* ziar care le ia în seamă.

Cum o parte din conversația cu Massingham s-a desfășurat în engleză, limbă pe care B[onnier] nu o înțelege, eu nu știu încă tot ce s-a petrecut acolo. În orice caz, sper că vei fi de acord că planul nostru de bătaie — să menținem pozițiile pe care le aveam la început și să păstrăm coloanele ziarului „Star“ deschise pentru comunicările noastre — era singurul posibil și că nu era într-atîta de absurd pe cît par să creadă prietenii noștri din Paris. *Noi știm* că redacția lui „Star“ acordă o mare importanță bombardamentelor cu scrisori de la cititorii din străinătate și, date fiind împrejurările, ele sînt cu atît mai importante cu cît, după cîte știm, posibilistii, Smith — Headingley și Hyndman strigă toți la unison în urechile lui Massingham că toată afacerea este o afacere personală a familiei Marx și nimic mai mult.

⁹⁵) — prin Henry William Massingham. — *Nota red.*

⁹⁶) Comisia executivă pentru convocarea congresului muncitoresc internațional. — *Nota red.*

Eu l-am rugat într-o scrisoare pe Bebel să le scrie danezilor și austriecilor să se grăbească cu trimiterea semnăturilor, iar prin intermediul danezilor să acționeze asupra suedezilor și norvegienilor. În același timp i-am spulberat teama de a nu găsi la Paris unde să tragă și să ia masa în sezonul viitor. Bebel, care nu a văzut niciodată ceva mai mare decât Berlinul (căci aici nu a fost decât pentru câteva zile și atunci bine ocrotit) este în această privință puțin cam provincial. Cu cât va apare mai curînd circulara cu *toate* semnăturile, cu atît va fi mai bine; pentru cei de aici va fi ceva de cea mai mare importanță.

Sînt sigur că oamenii voștri din Paris au toate motivele să fie mulțumiți. Ei au obținut ceea ce au dorit și mai rămîne destul timp pentru toate celelalte. De ce să fie atunci atît de nerăbdători să-și ia revanșa față de prieteni, ca și față de dușmani, întimpinînd cu rea-voință toate propunerile care li se fac, ba chiar străduindu-se să descopere dificultăți și acolo unde acestea nu există și cîrtind ca niște adevărați John Bull? Desigur, toute la gaîté française ne s'est pas évanouie⁹⁷⁾ — fie ca ei să redevină francezi; drumul spre victorie se deschide înaintea lor. Noi cei de aici am suferit o înfrîngere, dar acest lucru nu este decisiv și, după cum vezi, noi continuăm să luptăm cît putem mai bine.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea:
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

104

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 16 mai 89

Dragul meu Lafargue,
Îți trimit notele mele la proiectul vostru de convocator²⁰³,
pe care l-am discutat cu Bernstein. De altfel, susținînd că

⁹⁷⁾ — toată veselia franceză n-a dispărut. — Nota trad.

Congresul de la Troyes ¹⁰⁷ a reprezentat ansamblul clasei muncitoare franceze, ați ajuns în flagrantă contradicție cu faptele și v-ați expus unor proteste și refuzuri din partea celor din străinătate — și aceasta absolut gratuit. Decretele noastre nu duc la dispariția posibilistilor și a majorității de care dispun la Paris.

Am expediat circulara engleză presei săptămânale, miine va fi trimisă cotidianelor, cluburilor radicale din Londra ⁴¹, organizațiilor socialiste și unor personalități influente interesate.

Asta înseamnă aproximativ 1 000 de exemplare. Tussy va mai dispune de 500 exemplare, iar K[eir] Hardie din Scoția de alte 500. Adresele și banderolele sînt pregătite, totul va pleca miine, așa încît sîmbătă seara, cînd au loc întrunirile la cluburi, trade-unionuri etc., difuzarea va fi terminată.

„Star“ publică scrisoarea lui Bonnier ⁹⁸)

Clara Zetkin a scris un excelent articol în „Berliner [Volks-]Tribüne“ ⁹⁹) — dacă am fi avut acum trei luni o relatare atît de precisă a faptelor, ne-ar fi fost de mare folos. Bernstein îl va vedea miine pe Massingham și va exploata această ocazie. De asemenea, se va folosi de cazul arondismen-tului 13 ¹⁹⁸, a cărui importanță nu rezultă din articolul din „Égalité“ și în legătură cu care Clara Zetkin i-a furnizat lui Bernstein toate detaliile.

Este foarte bine ca Consiliul Național să nu se afle la Paris — forța voastră este provincia, acolo trebuie să se găsească și conducerea oficială și nu la Paris. De altfel, faptul că provincia are o pondere mai mare decît Parisul este și un semn de foarte bun augur.

Miine are loc premiera unei noi piese a lui Aveling. Deși nu a cucerit definitiv publicul, criticii au început să se ocupe de el, chiar și cei care pînă acum au participat la conspirația tăcerii.

Greva minerilor în țara mea (regiunea minieră începe la două sau trei mile de Barmen) este un fapt de cea mai mare importanță ²⁰⁴. Indiferent care-i va fi sfîrșitul, ea ne deschide un teren pînă acum închis și ne aduce 40—50 000 de voturi în plus în alegeri. Guvernul este înspăimîntat de moarte, căci orice încercare de acțiune energetică sau, cum se spune acum

⁹⁸) Ch. Bonnier. „Congresul de la Paris“. — *Nota red.*

⁹⁹) C. Zetkin. „Congresul muncitoresc internațional și divergențele dintre muncitorii francezi“. — *Nota red.*

în Prusia „schneidiges Handeln“¹⁰⁰) (de altfel expresia este austriacă), ar putea provoca o săptămână singeroasă ca aceea de la Paris din 1871²⁰⁵. De aici încolo minerii din toată Germania sînt de partea noastră — și ei reprezintă o forță.

În ce-l privește pe Boulanger, sper să ai dreptate și că măscăriciul a pierdut partida²⁰⁶.

Dar...

Post-time¹⁰¹)

Cu prietenie, al dumitale
F. E.

Îi voi scrie lui D[anielson]¹⁰²).

Congresul Muncitoresc Socialist Internațional
14 la 21 iulie 1889

Muncitori și socialiști din Europa și America,

Congresul de la Bordeaux, format din delegații a mai mult de 200 camere sindicale franceze¹⁰³) din diferite centre muncitorești ale Franței, și Congresul de la Troyes, format din delegații a 300 grupuri muncitorești¹⁰⁴) și socialiste reprezentînd întreaga clasă muncitoare și socialismul revoluționar al Franței au hotărît să convoace la Paris pe durata Expoziției un Congres Internațional deschis proletariatului din lumea întreagă.

Această rezoluție a fost primită cu bucurie de către socialiștii din Europa și America, fericiți de a se putea întruni și înțelege în preajma gravelor evenimente care amenință națiunile civilizate.

Clasa capitalistă invită pe cei bogați și puternici să vină să contemple și să admire la Expoziția Universală opera muncitorilor condamnați la mizerie în mijlocul celor mai colosale bogății pe care le-a avut vreodată societatea umană. Noi socialiștii, care urmărim eliberarea muncii, desființarea robiei salariate, făurirea unei orînduiri în care, fără deosebire de sex și naționalitate, toți și toate vor avea drept la bogățiile rezul-

¹⁰⁰) — acțiune temerară. — *Nota trad.*

¹⁰¹) — ora de ridicare a poștei. — *Nota trad.*

¹⁰²) Vezi volumul de față, p. 226. — *Nota red.*

¹⁰³) Pus de Engels cu semnul întrebării. — *Nota red.*

¹⁰⁴) Subliniat de Engels și adăugat un semn de întrebare. —

tate din munca tuturor, noi dăm întâlnire la 14 iulie, la Paris, producătorilor acestor bogății.

Îi invităm să încheie un pact al fraternității ¹⁰⁵⁾, care, consolidând eforturile proletariatului din toate țările, va grăbi ivirea unei lumi noi.

Proletari din toate țările, uniți-vă !

Să încheie un pact ar putea da naștere unor dificultăți. Germanilor le este interzisă orice fel de organizație și dacă, în ciuda legii, au una, ea este considerată societate secretă. Ar trebui deci evitată orice expresie care conține ideea de organizație formală. Invitați-i la o sărbătoare a solidarității, la o manifestare publică a fraternității, la tot ce vreți, dar nu-i invitați să constituie o organizație formală sau words to that effect ¹⁰⁶⁾, cum spun jurisperșii englezi.

Mi se pare de asemenea că lipsesc una sau două fraze pentru formularea unui sfârșit bun.

Ați putea de asemenea face cunoscut socialiștilor internaționali care vor semna, că detalii cu privire la locul etc. vor fi comunicate mai târziu de către Comisia din Paris. Puțină proză după atîta retorică nu strică. Asta este mai business-like ¹⁰⁷⁾.

Publicat pentru prima oară
(fără anexă) în : K. Marx și F. Engels,
Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

105

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 17 mai 89

Dragul meu Lafargue,

Îți trimit 25 de exemplare din circulara în limba engleză.

Cînd îmi înapoiezi scrisoarea din Lyon — descifrată ¹⁰⁸⁾ ?

N-aș vrea să par neglijent și nepoliticos față de muncitorii francezi.

¹⁰⁵⁾ Subliniat de Engels. — *Nota red.*

¹⁰⁶⁾ — cuvinte în acest sens. — *Nota trad.*

¹⁰⁷⁾ — comercial. — *Nota trad.*

¹⁰⁸⁾ Vezi volumul de față, p. 181 — *Nota red.*

Cum ziarele „S[ozialdemokrat]“ și „Berliner Volksblatt“ au publicat traduceri germane, nu mai este necesară o ediție separată imprimată aici. În plus — ce text ar trebui luat ca bază ?

1) Textul francez : *S[ocialist] L[eague] din Anglia și socialiștii danezi* declară... că au aderat dinainte la rezoluțiile care urmau a fi luate.

2) Textul englez : *W. Morris din S[ocialist] L[eague] și danezii* etc. etc.

3) Textul german în traducerea din Berlin (probabil Lieb-knecht) : *S[ocialist] L[eague] și danezii* și-au cerut scuze și **S[ocialist] League** a aderat dinainte la rezoluții etc. (după această versiune *danezii n-ar fi aderat*).

Cum posibiliștii au prieteni germani la Paris și englezi aici, n-ar fi imposibil ca ei să fi fost preveniți în privința acestor divergențe. Ar fi foarte neplăcut, să sperăm că asta nu se va întâmpla, dar cred că vă dați seama la ce ar duce o nouă circulară în care ați vorbi în numele „întregii clase muncitoare franceze“ — traducerile ar diferi din nou, căci puteți fi sigur că Lieb-knecht ar schimba aceasta în traducerea germană.

Miine vor pleca spre America 100 de circulare în limba engleză.

„Star“ încă n-a publicat circulara. Bernstein nu s-a întâlnit ieri cu Massingham.

Piesa lui Aveling a avut mai mult succes decât mă așteptam. E o schiță foarte reușită, care se termină însă à la Ibsen, fără deznodământ, iar publicul de aici nu e obișnuit cu așa ceva. După piesa lui a urmat o alta, scrisă de Baby Rose și de încă cineva — o traducere foarte liberă în engleză a lui „Conflict entre dos deberes“ (Conflict între două datorii) de Eche-garay. Asezonată din plin cu elemente de senzație, aceasta a fost foarte bine primită, deși e greoaie și grosolană, cu totul pe gustul englez.

Cu prietenie, al dumitale

F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

106

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 20 mai 89

Dragul meu Lafargue,

Îți trimit două ziare : 1. „Reynold's“¹⁰⁹⁾ care, la cererea lui Tussy, a publicat circulara, dar *fără semnături*. Ai acum un excelent prilej de a-i scrie : The comission of organization is very much obliged to you for publishing in your paper our circular of convocation for the Inter[national] W[orking] M[en] and Soc[ialists] Congress at Paris to be opened on July 14th, but as you have not given any adress, will you allow us to state through your columns that all communications from abroad are to be sent to the undersigned Foreign Secretary to the Commission. Your etc. P. L[afargue.]¹¹⁰⁾

Le Perreux, Paris Banlieu, May etc. sau ceva de felul acesta.

2. Ziarul „Sun“, un nou săptăminal radical, conținând o notiță, datorată de asemenea influenței lui Tussy. Vom vedea dacă vom putea să ne folosim mai tirziu de această publicație, dar influența lui „Star“ ne-ar putea face mult rău.

În „Justice“, pe care ți-l voi trimite de îndată ce voi avea exemplare, Hyndman scoate un strigăt de triumf²⁰⁷ crezând că, o dată cu „Star“, ne-a lipsit de orice posibilitate de publicare la Londra. El spune că dumneata, persoană amabilă și demnă de stimă, te-ai acoperit de ridicol ca de altfel Bebel, Liebknecht și Bernstein, și speră că vom termina în sfârșit cu uneltirile noastre neputincioase etc.

Ai văzut ziarul „Le Prol[étariat]“ (sau „Parti Ouvrier“ ?) în care posibilității susțin că ar fi siguri de danezi²⁰⁸ ? Bernstein a scris în Germania pentru a afla despre ce era vorba.

Rochefort, de îndată ce nu mai simte sub tălpi caldarimul bulevardelor, ține neapărat să se facă de ris. La Geneva

¹⁰⁹⁾ „Reynolds's Newspaper“. — *Nota red.*

¹¹⁰⁾ Comisia de organizare vă este foarte îndatorată pentru publicarea în ziarul dv. a circularii noastre de convocare a Congresului Internațional Muncitoresc și Socialist de la Paris, care se va deschide la data de 14 Iulie ; dar cum dv. n-ați indicat nici o adresă, vă rugăm să ne permiteți să specificăm în coloanele ziarului dv. că orice comunicări din străinătate trebuie să fie trimise secretarului comisiei pentru străinătate, aici subsemnat. Primiți etc. P. Lafargue.

în conflictul cu bătrînul Becker, aici la Londra, scoțînd în Regent Street revolverul, după ce încasase o palmă. Povestea asta va fi dezbătută astăzi la Police Court²⁰⁹. O să-ți trimit ziarul cu pricina.

Cu prietenie, al dumatiale

F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

107

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 21 mai 89

Dragă Kautsky,

Am, în sfîrșit, cîteva clipe libere pentru a-ți scrie. De trei luni de zile blestematul de congres și toate angaralele legate de el mi-au răpit tot timpul. Scrisori într-o parte și într-alta, alergătură și trudă multă, iar rezultatul : neazuri, supărări și certuri. Bravii germani de la și de după St. Gallen¹⁸⁶ își închipuiau că e suficient să convoace un congres, și congresul se va ține : jehi ôr, vajehi ôr !¹¹¹) (pune-l pe Adler să-ți explice). Ei aveau impresia că dacă ei au reușit să-și rezolve conflictele lor interne, în toată lumea socialistă domnește dragostea și prietenia, pacea și buna înțelegere ; nici prin cap nu le trecea că a convoca un congres înseamnă fie să te pleci în fața alianței Brousse-Hyndman, fie să lupți fățiș împotriva ei. Nici măcar acum, după ce au dobîndit suficientă experiență, nu s-au lămurit cum stau lucrurile și încă se mai leagănă cu iluzia unificării *ambelor* congrese de îndată ce acestea se vor întruni. Ei se trag cu groază înapoi din fața singurului mijloc care ar putea realiza această unificare : să-și arate colții alianței Brousse-Hyndman. Cine-i cunoaște cît de cît pe acești oameni, știe că ei nu cedează decît în fața forței și consideră

¹¹¹) — Și a zis Dumnezeu : „Să fie lumină“. Și a fost lumină. (Vechiul Testament. Facerea. Intîia carte a lui Moise. Cap. I, vers 3).
— Nota red.

orice concesie drept un semn de slăbiciune. În loc de aceasta L[ie]bk[necht] ne cere să-i menajăm, să ne purtăm cu ei cu mânuși, să-i ținem ca în palmă. L[ie]bk[necht] a dus totul de ripă. Conferința de la Haga, denumită aici de Hyndman *caucus* — pentru că *el* nu a fost invitat acolo (ceea ce, desigur, a fost o prostie), putea dobîndi însemnătate, putea deveni mai mult decît un caucus — după ce posibiliștii s-au retras —, dacă ulterior s-ar fi putut obține semnături de la ceilalți: austrieci, scandinavi etc. Aceasta i-ar fi influențat și pe belgieni. Dar nimic de felul acesta nu s-a întîmplat, așa cum în genere nu s-a întîmplat nimic; conferința de la Haga, care a fost un început bun, a însemnat și *sfirșitul*. Acum, după refuzul posibiliștilor, belgienii tărăgănează lucrurile, nu răspund nimic și declară în cele din urmă că lasă în seama congresului *lor*, care se va ține la 21 aprilie¹⁷⁵, să hotărască ce e de făcut. În loc să fie trimis cineva acolo pentru a-i sili pe belgieni să spună pe loc da sau nu, pentru ca apoi, în funcție de acest răspuns, să orienteze acțiunea celorlalți, totul este lăsat în voia soartei. L[ie]bk[necht] ține discursuri festive în Elveția²¹¹ și cînd aici pornim la atac — într-un moment hotărîtor pentru noi —, el începe să ne acuze că am încălcat hotărîrea de a păstra secrete rezoluțiile de la Haga (după refuzul posibiliștilor hotărîrea aceasta era nebunie curată, și pe deasupra ne era complet *necunoscută*), că i-am zădărnicit eforturile de a-i aduce de partea noastră pe posibiliști, peste capul lui Brousse și al altora (!). Și după ce englezii — discontented trade-unionists¹¹² — treziți *de noi* cer lămuriri în Belgia, Olanda, Germania și Danemarca în legătură cu congresul *nostru*, li se dau doar răspunsuri vagi, evazive, astfel încît, în cele din urmă, ei se hotărăsc pentru cei ce știu ce vor, adică pentru posibiliști. Luni de zile s-au pierdut cu șovăieli, cu amînări. În timp ce posibiliștii inundau lumea cu circularele lor, pînă ce, în cele din urmă, chiar în tabăra germană oamenii și-au pierdut răbdarea și au cerut să participe la congresul posibiliștilor¹⁸². Asta a avut efectul unei bombe. La 24 de ore după ce le-am spus aici francezilor că, în virtutea hotărîrilor congresului belgian, sînt liberi să facă ce vor și că pot să-și convoace și ei congresul la 14 iulie, la numai 24 de ore după aceasta, Liebknecht a venit cu acel plan pe care pînă acum îl combătuse atît de vehement¹¹³). Așa e el, trebuie să ajungă

¹¹²) trade-unioniști nemulțumiți. — *Nota trad.*

¹¹³) Vezi volumul de față, p. 179—180. — *Nota red.*

mai întâi la mare ananghie pentru a fi în stare să ia o hotărîre îndrăzneată.

Acum însă, în multe privințe, e prea tîrziu. *Aici* bătălia a fost pierdută pe toată linia, pentru că în momentul decisiv am fost abandonați. Oameni care simpatizau cu noi s-au felicitat că au mai fost aleși pentru *celălalt* congres, al posibilistilor. În Belgia, posibilistii au învins, de fapt, mulțumită intriganților din Bruxelles ; Anseele, pînă acum un om de nădejde, pare să vrea să evite o ruptură cu cei din Bruxelles. Înșiși danezii par să șoșăie, fiind urmați de norvegieni și suedezi, ceea ce nu înseamnă mare lucru, dar ei reprezintă totuși două popoare. Îți vine să-ți iei lumea în cap cînd vezi cum L[ie]b-k[necht] a compromis total strălucita situație internațională a germanilor și, în parte, poate a și distrus-o.

În strînsă alianță cu austriecii, americanii — chiar dacă doar o filială a partidului german — danezii, suedezi, norvegienii, elvețienii, și ei un fel de discipoli ai germanilor ; olandezii, o verigă de legătură, vrednică de încredere, cu cei din vest ; și pe deasupra, peste tot colonii germane și francezii care n-au aderat la posibilisti, depinzînd aproape direct de alianța cu germanii ; coloniile slave și refugiații în Vest care, după compromiterea anarhismului, gravitează și ei în jurul germanilor — ce situație formidabilă ! Și toate astea se clatină din cauza iluziei lui L[ie]b-k[necht] că nu trebuie decît să deschidă gura și toată Europa joacă după cum îi cîntă el, și că dacă nu dă el comanda de marș, dușmanul nu mișcă nici el. În plus, din cauza ignoranței lui Bebel în problemele externe, ignoranță explicabilă, dar regretabilă, L[ie]b-k[necht] a avut într-o măsură foarte mare mină liberă. Dacă treaba eșuează, vina o poartă el, pentru că n-a întreprins nimic (în afară de intrigi), pentru că nu a apelat la opinia publică în perioada dintre refuzul posibilistilor, la începutul lui martie, și pînă după congresul belgian de la 22 aprilie.

Cred totuși că lucrurile se mai pot îndrepta, dacă ne vom înhăma cu toții la aceeași căruță. În cazul cînd vom reuși să-i atragem pe danezi de partea noastră, partida e cîștigată — dar aceștia nu pot fi influențați decît de germani și anume prin L[ie]b-k[necht]. Este însă inadmisibil că s-a ajuns la o asemenea situație echivocă, cînd te gîndești că o acțiune rapidă în martie și la începutul lui aprilie ar fi împins spre noi în-

treaga Europă. Posibiliștii au acționat, în timp ce L[iebknacht] nu numai că nu a făcut nimic, dar i-a împiedicat și pe alții să facă ceva ; francezii n-au avut voie să se miște, să ia vreo hotărîre, să emită vreo circulară, să convoace un congres, pînă ce Liebknecht a înțeles, în sfîrșit, că cei de la Bruxelles îl duseseră de nas timp de șase săptămîni și că influența acțiunii possibiliștilor în opoziție cu nobila lui inactivitate îi înstrăinase chiar pe propriii lui germani. Și, pe lîngă toate acestea, și istoria cu ticălosul de Schlesinger¹⁷⁷. El, L[iebknacht], apelează la sentimente : cea mai neînsemnată acțiune publică ar putea să-l ruineze, să-i arunce în spinare o datorie de 6000 de mărci, să-l silească să emigreze în America. În aceste împrejurări, eu rămîn în expectativă — cel puțin așa cred deocamdată — pînă ce va apare toată lucrarea și voi vedea atunci ce-i de făcut. Treaba este însă extrem de compromițătoare pentru el și dacă își inchipuie că va scăpa atît de ușor după ce numele lui a apărut pe o asemenea porcărie, se înșeală amarnic. Fii, te rog, bun și trimite-mi fasciculele următoare. Aroganța fără margini a acestui bătăran este egalată doar de totala lui ignoranță. Ai perfectă dreptate, dacă acolo n-ar fi figura numele lui Liebknecht, ar fi de-a dreptul amuzant.

Ce face Louise ? Se mai ocupă tot atît de intens de înmulțirea speciei umane¹¹⁴) ? Sper că a trecut cu bine și ultimul examen. Transmite-i călduroase salutări din partea mea și a lui Nim, acum cred că se va putea în sfîrșit odihni puțin.

Eu am fost nevoit să renunț la fumat din cauza implicațiilor asupra nervilor, dar mai ales a inimii, care altminteri e sănătoasă. De asemenea a trebuit să reduc mult băutura, care mi-ar fi făcut foarte rău, acum cînd sînt cu nervii la pămînt. Iau sulfonal pentru dormit și mă plimb mult în sus spre Hampstead și Highgate. Și asta îmi ia timp. De s-ar termina odată blestematul ăsta de congres, ca să nu mai trebuiască să frunzăresc atîtea ziare ! Nu mai ajung să fac nimic, cînd reușesc, în sfîrșit, să iau o carte mai bună în mînă, ochii îmi sînt obosiți și trebuie să mă apuc de altceva. Doctorul

¹¹⁴) Louise Kautsky urma un curs de moașe. — *Nota red.*

spune că ochii mei nu vor fi niciodată complet vindecați, deși nu-i vorba de o boală gravă, doar o stare permanentă de inconfort, ceea ce înseamnă reducerea timpului de citit și scris.

Tussy scrie acum la mașina de scris.

Salutări cordiale de la Nim și de la

al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în cartea : „Aus der Frühzeit
des Marxismus. Engels Briefwechsel
mit Kautsky“. Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

108

Engels către A. F. Robinson

(Londra) 21 mai 1889
122, Regent's Park Road N. W.

Mr. A. F. Robinson
47, Little George St. Hampstead Rd
Stimate Domn,

Deoarece am aflat că ați obținut o slujbă bună și sînteți în situația de a-mi restitui treptat cei 25 șilingi pe care vi i-am împrumutat, și deoarece domnul Lahr, vecinul dumneavoastră, nu are acum de lucru, vă rog să-i plătiți lui această sumă în rate săptămînale, pe care le veți stabili de comun acord. Chitanțele domnului și doamnei Lahr pentru acești bani vor fi la fel de valabile, ca propriile mele chitanțe.

Rămîn, domnule,

cu toată stima al dumneavoastră

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

109

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 24 mai '89

Dragul meu Lafargue,

Faceți tot posibilul și scoateți degrabă convocatorul cu semnăturile celor din străinătate ! Aici, ca și pretutindeni, de altfel, el are cea mai mare importanță pentru noi. Conținutul nu contează, chiar dacă e plat sau lipsit de grandilocvență — *semnăturile* fac muzica. Dacă o vom avea aici în 8—10 zile, vom câștiga partida, dacă nu, vom pierde pentru a doua oară bătălia și de astă dată din vina parizienilor. Este oare atât de greu de redactat o circulară pe care să-și poată pune cu toții semnătura !

Îți trimit alăturat numărul din „Justice“, în care a fost publicat un manifest²¹² abundînd în furie și minciună sfruntată, ceea ce arată foarte clar efectul produs aici, chiar și în momentul de față, de apelul pentru convocarea Congresului¹⁹². După cum vedeți, Social Democratic Federation⁶⁷ sau, mai exact, Hyndman, înțelege perfect că este vorba în aceeași măsură de poziția lor aici, cît și de poziția posibilistilor în Franța. Bineînțeles, vom răspunde. Dar dacă am putea adăuga la capătul foii noastre volante apelul pentru convocarea congresului cu semnăturile celor din străinătate²⁰³, efectul ar fi enorm.

Textul apelului a fost publicat în „Commonweal“ și Morris s-a pronunțat deschis pentru congresul nostru.

În „Labour Elector“, W. Parnell, delegat la congresul de la Londra¹⁰⁶, un băiat de treabă și capabil — muncitor — declară că ține la dispoziția celor interesați exemplare din apel. O achiziție foarte bună pentru noi. Tussy a aranjat pentru mine o reuniune la care Bernstein (noi aici îi spunem *Ede*, dacă vreodată, furat de condei, îi voi spune așa, vei ști despre cine este vorba) se va întilni cu Burns, Tom Mann și alți muncitori influenți. Burns a fost ales de către secția sa ca delegat la congresul posibilistilor ; este foarte bine ca asemenea oameni să asiste la congresul posibilist, dacă nu putem să-l avem la al nostru.

„Star“ n-a publicat încă scrisoarea lui Okecki ¹¹⁵⁾, ci pe cea a lui *Bax* despre *Vaillant*. Îi ¹¹⁶⁾ vom aminti de cealaltă. Cum el vrea să intensifice desfacerea ziarului său la Paris, îi vom face cunoștință cu radicalii socialiști din Consiliul municipal — *Longuet*, *Daumas* ș.a. Ce conține scrisoarea lui *Ok[eck]*? Dezminte categoric acuzația că *Boulé* ar fi primit bani de la *boulangiști*? Nici nu-ți închipui ce însemnătate are aici pentru noi — ca și pentru voi, de altfel — acest cotidian și cât de mult merită să te ostenești pentru a-l smulge de sub influența lui *Hyndman*.

În manifestul din „Justice“ se afirmă că *Farjat* a votat pentru congresul posibilist (la congresul de la Londra). Nu poate să fie adevărat! Cu prima poștă am să-l rog să-mi trimită o scrisoare pe care s-o putem publica ²¹³. Dar nu, n-am adresa lui și persoana la care mă gândisem era *Fréjac* din *Commentry* și nu *Farjat*. Ne-ai face, așadar, un mare serviciu dacă ne-ai putea procura scrisoarea aceea și asta repede, căci aici nu e timp de pierdut; altminteri ne pierdem cititorii.

Am scris în Danemarca pentru a afla cauza întârzierii ²¹⁴ de acolo — dar corespondentul meu face parte din opoziția radicală și nu din acea fracțiune moderată care conduce partidul. I-am scris și lui *Bebel* cât este de important să-i avem pe danezi de partea noastră, care, la rîndul lor, vor fi urmați de suedezi și norvegieni, și i-am propus ca unul dintre germani să se deplaseze acolo personal, dacă altfel nu se poate.

Deci, dragul meu *Lafargue*, urgentează convocatorul semnat de toți. Este singurul mijloc eficace pentru a înăbuși toate calomniile și toate minciunile celorlalți, iar pentru țările care încă mai ezită este foarte important ca acest lucru să aibă loc înainte ca ele să fi luat vreo hotărîre. Nehotărîrea și amînările lui *Liebkecht* ne-au făcut să pierdem o serie de poziții; nu-i urma exemplul, căci te asigur că, dacă din cauza amînărilor voastre, pe care nimeni nu le înțelege, mai pierdem aici încă o bătălie, avem tot dreptul să ne pierdem răbdarea și să vă lăsăm shift for yourselves ¹¹⁷⁾. Nu poți să-i ajuți pe oameni, dacă nu vor și ei să-și vină puțin în ajutor. Trimiteți, deci, fără întârziere partidelor din străinătate o circulară, oricum o fi ea, numai să nu poată provoca obiecții,

¹¹⁵⁾ Vezi volumul de față, p. 191—192. — *Nota red.*

¹¹⁶⁾ lui *Henry William Massingham*. — *Nota red.*

¹¹⁷⁾ — să vă descurcați singuri. — *Nota trad.*

strângeți semnăturile și tipăriți-o sau trimiteți-ne-o nouă în acest scop — împreună cu traducerea engleză făcută de Laura, pentru a nu se pierde timp. Perspectivele sînt excelente, numai de-ați fi cu toții de acord să puneți pe primul plan ceea ce e principal și important, lăsînd deoparte toate micile rivalități și chestiunile de detaliu. Nu compromiteți propriul vostru congres, nu fiți mai germani decît germanii înșiși.

Salutări prietenești dumitale și Laurei.

F. E.

Îți trimit „Justice“ și „Commonweal“.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere, vol.
XXVIII, ed. rusă. 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

110

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 25 mai 89

Dragul meu Lafargue,

Aflu dintr-o scrisoare a lui Guesde către Bonnier că se află la tipar convocatorul cu semnăturile din străinătate²⁰³. Ați putea să adăugați pe :

R. Cunninghame-Graham, membru al parlamentului englez și, dacă pînă luni nu primiți o telegramă de revocare, de asemenea pe :

W. Parnell,	}	delegați la congresul
Tom Mann		de la Londra 1888 ¹⁰⁶

Noi nu avem asentimentul *formal* al acestora din urmă. Bernstein i-a văzut pe aceștia doi astăzi dimineață, ca și pe Graham și Burns. Ultimul declară că este gata să se despartă definitiv de Federația Social-Democrată⁶⁷, că s-a săturat de mașinațiunile lui Hyndman care a dus de ripă asociația, că tirajul ziarului „Justice“ a scăzut de la 4000 la 1400 etc. Cu toate că a fost ales de secția sa pentru Congresul posibiliști-

lor, el va acționa în sensul intereselor noastre, iar tratativele în legătură cu modul în care ar face acest lucru sînt încă în curs.

Trimiteți cît mai curînd posibil un exemplar al convocatorului.

Cu prietenie, al dumitale
F. E.

Mai tîrziu vom obține, probabil, și alte semnături.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

111

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

[Londra] 27 mai 89

Dragul meu Lafargue,

Îți trimit cu aceeași poștă raportul asupra *Alianței*¹¹⁸⁾.
Vrei, cumva, și textul *pretinșelor sciziuni*¹¹⁹⁾ ?

Trimite-mi articolul pentru revista rusească²¹⁵, i-l voi trimite lui Danielson.

Întrucît Lavrov face nazuri, adresați-vă lui

N. Axelrod, Kephir-Anstalt

Hirschengraben, Zürich

și rugați-l să vă procure semnăturile Verei Zasulici (a cărei adresă nu o aveți), propria lui semnătură și pe aceea a lui G. Plehanov, precum și a altor marxiști ruși. Acest lucru îl va ului pe bravul nostru eclectic.

Convocatorul englez se află deja sub tipar ; mîine voi avea șpalturile, poimîine se va face difuzarea.

Parnell refuză semnătura sa personală, dar ne-o dă în calitate sa de secretar onorific al lui „Labour Electoral Association“²¹⁶.

¹¹⁸⁾ K. Marx și F. Engels. „Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor“. — *Nota red.*

¹¹⁹⁾ K. Marx și F. Engels. „Pretinsele sciziuni în Internațională“ — *Nota red.*

Cum, probabil, ați primit această semnătură împreună cu cele ale celorlați membri (Champion, Mann, Bateman), nu v-am telegrafiat¹²⁰, căci ați tipărit, firește, semnăturile, așa cum v-au fost trimise direct și nu după scrisoarea mea.

Fapt este că Parnell va fi trimis de secția lui din trade-unionuri (a tîmplarilor ebeniști) la congresul posibilistilor, unde el și Burns vor acționa în sensul intereselor noastre. S-ar putea chiar ca, dacă posibilistii se vor opune propunerii de fuziune pe care o vor face aceștia, să se despartă de posibilisti, alăturîndu-ni-se nouă. Asta însă e muzica viitorului²¹⁷.

Eu v-am presat pentru că primisem știri contradictorii de la Paris și pentru că nu știam dacă v-ați pus sau nu de acord în privința textului convocatorului. Acum și aici totul a intrat în matcă. Va fi o lovitură de trăznet.

Tactica voastră este cea mai bună, mai ales că nu aveți nici un organ de publicitate și că în Franța fiecare și-a precizat linia. Aici, unde nu numai că există destule elemente care șovăie, dar unde se pune și problema de a-i face să oscileze pe cei care au trecut la inamic — și acest lucru e posibil —, aici trebuie atacat.

Miine sper să pot acționa, în sfîrșit, cît de cît împotriva lui Hyndman²¹⁸; astăzi aranjamentele legate de convocatorul englez și diversele curse mi-au ocupat toată ziua.

Scrisoarea din Lyon era în plicul alăturat și ți-am trimis-o pentru a-mi descifra adresa și numele semnatarului¹⁸⁸. Mi se cereau exemplare din scrierile mele. Între timp ai primit scrisoarea mea care o însoțea și în care îți ceream aceste explicații.

În mare grabă, cu prietenie al dumitale
F. E.

Avem neapărat nevoie din partea lui Farjat de un da sau nu; poate că a plecat înainte de votare²¹³?

Publicat pentru prima oară
în: K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

¹²⁰) Vezi scrisoarea precedentă. — Nota red.

27 mai 89

Mon cher Lafargue

Par ce Courrier je vous adresse
le rapport sur l'Alliance. Voulez-vous aussi
les prétendues réserves?

Envoyez-moi l'article pour la revue
russe, je l'enverrai à J.

Puisque Laroff fait des amon-
celées, adressez-vous à

St. Axelrod, Kephir-Anstalt
Hirschengraben Zürich

et priez-le de vous procurer les signatures
de Néré Zassoutitch (dont vous n'avez pas
l'adresse), avec la sienne propre, celle de
J. Plechanoff, et autres marxistes russes,
Cela étonnera notre brave ecclésiastique.

La convocation anglaise est déjà entre
les mains de l'imprimeur; demain j'aurai
les épreuves, après demain distribution.

Parnell nous refuse sa signature comme
~~un~~ pour individu, mais il la donne
comme Hon. Sec. de la Labour Et. Assoc.

112

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 8 iunie 89

Dragă Sorge,

Aproape că îmi pare rău că i-ai luat atât de în serios pe Wisch[newtzky], încît ai rupt relațiile cu ei. Le-aș fi lăsat cu plăcere satisfacția să-mi poată arăta suprema lor nemulțumire prin hotărîrea *lui* de a nu mă vizita; presupun însă că la această ruptură te-a obligat atitudinea lui grosolană.

Starea de spirit, în care a fost scrisă scrisoarea ta cu privire la congres, m-a stăpînit și pe mine, de la mijlocul lui martie pînă aproape la mijlocul lui mai. Ca prin minune, pînă la urmă, toate s-au aranjat, așa cum reiese din a doua circulară de convocare, pe care ți-am trimis-o, purtînd semnături din aproape întreaga Europă (completate în anexa broșurii a doua a lui Bernstein ¹²¹⁾, expediată astăzi).

Prima broșură, semnată de Bernstein ¹²²⁾, a fost redactată de mine, ca tot ce a apărut *în engleză* în această problemă. Ceea ce mi-ai putea reproșa în legătură cu aceasta era necesar, dacă ținem seama de condițiile de aici; mai ales dezvăluirile cu privire la posibiliști care ție îți par atacuri. Absolut necesară era însă publicarea rezoluțiilor de la Haga ¹⁷¹, pe care mințile luminate de la Haga hotărîseră să le țină *secrete* și asta *in infinitum*. Din fericire, nici aici, nici la Paris, nimeni nu știa nimic despre această decizie înțeleaptă și atunci ne-am pus pe treabă, căci posibiliștii și partizanii lor de aici tocmai pe aceste rezoluții băteau zi de zi monedă, debitînd în legătură cu ele cele mai sfruntate minciuni etc.

Desigur, după refuzul posibiliștilor, trebuia acționat rapid; dar belgienii, care urmau să convoace congresul împreună cu elvețienii, n-au mișcat un deget — voiau să tărăgăneze această convocare pînă la propriul lor congres, fixat de Paști, la Jolimont ¹⁷⁵, și să se prevaleze de rezoluțiile luate acolo. Iar dintre elvețieni, Scherer acționa și el cam in-

¹²¹⁾ „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns la „Manifestul Federației social-democrate“. — *Nota red.*

¹²²⁾ „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînalului „Justice“. — *Nota red.*

dolent, pretextînd că, cu asentimentul lui L[ie]bk[necht], încearcă să atragă *masa* posibiliștilor de partea noastră „peste capul lui Brousse și Compania!“ L[ie]bk[necht] însă, ținea discursuri grandilocvente în Elveția²¹¹, iar Bebel cunoștea mult prea puțin terenul, pentru a acționa de unul singur, în lipsa acestuia.

Adevaratul cîmp de luptă *era aici*. Prima broșură a lui Bernstein a avut efectul unui trăznet. Oamenii și-au dat seama că au fost înșelați penibil de către Hyndman și compania. Dacă congresul nostru n-ar fi fost convocat imediat, i-am fi avut pe toți, iar Hyndman și Brousse s-ar fi văzut izolați. Elementele nemulțumite din trades-unionurile¹⁷² de aici se îndreptau spre noi, spre germani, olandezi, belgieni, danezi. Dar din partea nimănui n-au primit nici un răspuns cu privire la congresul nostru : cînd ? unde ? cum ? Pentru ei însă, principalul era să trimită delegați la un congres, oricare ar fi fost el, pentru a face opoziție lui Broadhurst, Shipton și compania, drept care s-au hotărît *pentru cel care era convocat*.

Noi am pierdut astfel terenul, pas cu pas ; chiar foothold-ul¹²³) nostru în presa radicală de aici a început să se clatine serios ; și, după toate, a sosit și rezoluția congresului belgian : să se trimită cite un delegat la *ambele* congrese. Pînă și în presa germană de partid, Auer și Schippel au susținut că trebuie să participăm la congresul posibiliștilor¹⁸², chiar și numai pentru a dovedi că nu sîntem francofobi și șovini. Pe scurt, socoteam pierdută partida, cel puțin în ce privește Anglia.

Le-am scris însă de îndată francezilor¹²⁴) (care de la bun început au insistat ca Congresul să se țină între 14—21 iulie, *paralel cu congresul posibiliștilor*, căci altfel n-ar mai avea în genere nici un rost), că rezoluția belgiană le redă întreaga libertate de acțiune și că trebuie să convoace imediat congresul pentru data respectivă. Iar Monsieur Liebk[necht], pe care articolele lui Auer și Schippel l-au pus pe jărat, și-a dat brusc seama că a trăgănat prea mult lucrurile și că acum trebuie acționat rapid ; drept care le-a dat și el francezilor același sfat¹²⁵). A urmat convocarea — efectul a fost peste așteptări. Adeziunile au curs potop și sosesc în continuare.

¹²³) — punct de sprijin. — *Nota trad.*

¹²⁴) Vezi volumul de față, p. 176—178. — *Nota red.*

¹²⁵) Vezi volumul de față, p. 181. — *Nota red.*

Și chiar și aici avem mai mult decât un succès d'estime¹²⁶⁾, iar publicarea semnăturilor continuă încă să impresioneze. Avem de partea noastră pe toți aceia care se găsesc în afara Federației social-democrate⁶⁷ (care, de altfel, a decăzut mult), iar din punct de vedere moral contăm și pe o parte dintre aceia care se mai află încă în lăuntru ei. Se pare că John Burns, membru socialist al consiliului comitatului Londra²¹⁹, se va dezice, probabil, împreună cu întreaga secție Battersea²²⁰, dacă n-a și făcut-o pînă acum. El și Parnell (care a semnat circulara noastră) au fost aleși ca delegați la congresul posibilistilor și vor acționa acolo în favoarea noastră.

Posibiliștii nu au, în afară de Social Democratic Federation, nici o singură organizație socialistă în întreaga Europă. Nu le rămîne, deci, altceva de făcut decât să revină la trade-union-urile nesocialiste și ar da orice pentru a avea de partea lor chiar vechile trade-unionuri, pe Broadhurst și compania; dar aceștia nu au uitat cele întîmplate la Londra în noiembrie¹⁰⁶. Din America le-a sosit un „cavaler al muncii“²²¹.

Principalul este că vechea sciziune din sinul Internaționalei și vechea luptă de la Haga²²² sînt din nou la ordinea zilei — și acesta este motivul care m-a determinat să intervin cu atîta stăruință. Adversarii sînt aceiași, singura deosebire e că steagul anarhiștilor a fost înlocuit cu cel al posibilistilor; aceeași vînzare a principiilor către burghezie în schimbul unor concesiuni parțiale și mai ales în schimbul unor posturi grase pentru lideri (în consiliile comunale, la bursele muncii etc.). Tactica a rămas și ea aceeași. Manifestul Federației social-democrate, scris în mod evident de Brousse, nu este decât o nouă ediție a circularii de la Sonvillier²²³. Iar Brousse o știe și el: el continuă să atace marxismul autoritar, folosind aceleași minciuni și calomnii, iar Hyndman îi ține isonul. Principalele sale surse de informații cu privire la Internațională și la activitatea politică a lui Marx, le constituie nemulțumiții de aici din Consiliul General; Eccarius, Jung and Co.

Alianța dintre posibilști și Federația social-democrată trebuia să constituie nucleul noii Internaționale care urma să fie întemeiată la Paris, fie împreună cu germanii, dacă aceștia acceptau să adere în calitate de al treilea aliat, fie împotriva lor. De aici numeroasele congrese mici, care se succedau din ce în ce mai des, de aici și intransigența cu care aliații declarau ca inexistente toate celelalte orientări franceze și en-

¹²⁶⁾ — succes de prestigiu. — Nota trad.

gleze, de aici intrigile, în special cu națiunile mici, pe care se sprijinea și Bakunin. Când însă, după hotărîrea de la St. Gallen²²⁴, germanii absolut naivi și în totală necunoștință de cauză asupra celor ce se petrec în afară, s-au alăturat și ei mișcării pentru congres, a devenit mai greu de acționat în acest spirit. Și cum personajele acelea preferau să meargă împotriva germanilor decît împreună cu ei, fiindcă îi considerau prea îmbicsiți de marxism, lupta a devenit inevitabilă. Nu poți să-ți imaginezi cît de naivi sînt germanii! Mi-am scos sufletul din mine ca să-i explic, pînă și lui Bebel, ce anume se urmărește aici, deși posibilistii o știu foarte bine și o proclamă zilnic. Avînd în vedere toate aceste greșeli nu prea mai trăgeam nădejde ca lucrurile să iasă bine, ca rațiunea imanentă care se dezvoltă treptat în cursul acestei istorii, tinzînd spre conștiința de sine, să triumfe chiar acum. Cu atît mai mult mă bucură dovada că astăzi, totuși, lucruri de felul celor petrecute în 1873—1874 nu mai sînt posibile. Intriganții sînt înfrinți de pe acum, iar semnificația congresului — indiferent dacă-l va atrage după sine și pe celălalt sau nu — constă în faptul că unanimitatea partidelor socialiste din Europa va fi demonstrată în fața lumii întregi, iar cei cîțiva intriganți, dacă nu se vor potoli, vor rămîne cu buzele umflate.

Altminteri, congresul nu are prea mare importanță. Eu nu particip, desigur, nu mă pot arunca mereu în asemeni acțiuni tumultuoase, dar oamenii vor iar să se joace de-a congresul și atunci e de preferat ca aceste congrese să nu fie conduse de Brousse sau Hyndman. Abia am avut timpul necesar pentru a le dejuca planurile.

Sînt foarte curios ce efect va avea a doua broșură a lui Bernstein¹²⁷⁾. Sper să fie ultima piesă în această istorie.

În rest, aici lucrurile stau așa și așa. A trebuit să renunț la fumat din cauza efectului dăunător asupra nervilor; a fost mai ușor decît îmi închipuiam; la 2—3 zile mai fumez o treime de țigaretă, cred însă că la anul mă voi apuca din nou de fumat. Sam Moore pleacă în Africa, regiunea Nigerului, ca judecător suprem. Sîmbăta viitoare pleacă din Liver-

¹²⁷⁾ „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns la «Manifestul Federației social-democrate». — Nota red.

pool, iar peste 18 luni se întoarce pentru 1/2 an : va traduce acolo volumul al III-lea ¹²⁸⁾.

Calde salutări soției tale,

Al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară
cu unele prescurtări în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

113

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 11 iunie 89

Draga mea Laura,

Am găsit, în sfârșit, câteva minute, pentru a pălăvrăgi liniștit cu tine. În primul rînd, țin să-ți mulțumesc pentru amabila ta invitație de a veni la Le Perreux pe timpul congresului. Mă tem însă că va trebui să amîn ca și pînă acum să dau curs invitației. Sînt două lucruri pe care le evit din principiu și la care particip doar dacă sînt silit s-o fac : congresele și expozițiile. Vacarmul și imbulzeala de la „World's fair“ ¹²⁹⁾ a voastră, pentru a folosi jargonul englezului respectabil, nu mă atrag cîtuși de puțin, iar la congres nu voi participa în nici un caz ; ar însemna să mă lansez într-o nouă campanie de agitație și aș reveni aici supraîncărcat cu tot felul de sarcini, în interesul diferitelor naționalități, sarcini care mi-ar răpi mai mulți ani. Asemenea lucruri nu pot fi refuzate la un congres și totuși trebuie s-o fac, dacă vreau ca volumul al III-lea ¹³⁰⁾ să vadă lumina zilei. În ultimele trei luni n-am putut nici măcar să-mi arunc ochii pe el și acum

¹²⁸⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

¹²⁹⁾ — expoziția mondială. — *Nota trad.*

¹³⁰⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

este prea tîrziu să încep înainte de vacanța pe care intenționez să mi-o iau ; de altfel, nu sînt sigur nici că am scăpat cu totul de necazurile mele legate de congres. Așadar, dacă nu vin anul acesta la Le Perreux, aufgeschoben ist nicht aufgehoben ¹³¹⁾. La vară, însă, mă voi odihni o vreme într-o localitate liniștită de pe țărmul mării, pentru a fi din nou în stare să pot fuma o țigară, lucru pe care nu l-am mai făcut de mai bine de două luni ; un gram de tutun la două zile este aproape maximum ce pot să suport acum, în schimb pot din nou să dorm ; iar băutura cu cumpătare nu are asupra mea efecte neplăcute.

Și acum, cîteva noutăți pentru Paul : Sam Moore ne oferă diseară un dineu de adio ; sîmbătă se îmbarcă pentru Nigeria, unde, la Asaba, în inima Africii, va fi judecător suprem în teritoriile lui Royal Niger Company, Chartered and Limited ; va avea șase luni de concediu în Europa, la fiecare doi ani, un salariu bun și perspectiva ca, după aproximativ opt ani, să se întoarcă în țară cu mijloace care să-i asigure o existență independentă. El a acceptat să fie judecător suprem la negrii din Nigeria, pătura superioară a elitei negrilor nigriți, mai ales în cinstea lui Paul ¹³²⁾. Ne pare tuturor foarte rău să-l pierdem, dar e mai bine de un an de cînd căuța ceva de genul acesta și ce i s-a oferit acum este un post excelent. Numirea sa se datorește nu numai calificării lui de jurist, ci mai degrabă faptului că este un botanist și geolog de mare clasă și un vechi ofițer voluntar, toate acestea fiind calități deosebit de prețioase într-o țară nouă. Va avea o grădină botanică și va crea o stație meteorologică ; atribuțiile sale juridice vor consta în principal în pedepsirea contrabandiștilor germani de alcool de cartofi, așa-numitul Bismarck XXX, arme și muniții. Clima este mult mai bună decît se crede în general, iar examenul medical al lui Sam a fost extrem de mulțumitor : doctorul l-a asigurat că are mai multe șanse decît cei tineri, care, din plictiseală, se distrug singuri din cauza whisky-ului și haremurilor negre. În felul acesta, cînd volumul al treilea va fi gata, cel puțin o parte va fi tradusă în Africa, întrucît îi voi trimite primele corecturi.

¹³¹⁾ — n-au intrat zilele-n sac. — *Nota trad.*

¹³²⁾ Aluzie la originea negridă a lui Paul Lafargue. — *Nota red.*

Să revenim acum la scumpul nostru congres. Eu consider aceste congrese un rău inevitabil al mișcării : oamenii țin cu tot dinadinsul să se joace de-a congresul și deși ele au și o parte demonstrativă utilă în măsura în care reunesc oameni din diferite țări, în momentul în care apar disensiuni serioase, este îndoielnic că *le jeu vaut la chandelle*¹³³). Dar eforturile perseverente ale posibilistilor și hyndmaniștilor de a se strecura în conducerea unei noi Internaționale cu ajutorul congreselor lor, au făcut pentru noi inevitabilă lupta și acesta este singurul punct în care sînt de acord cu Brousse : aceeași veche sciziune din Internațională care împinge acum oamenii spre două tabere opuse. De o parte, adepții lui Bakunin, sub alt pavilion, dar cu același echipament și aceeași tactică, o bandă de intriganți și farsori care încearcă să „pună stăpînire“ pe mișcarea clasei muncitoare pentru a o aservi propriilor lor scopuri personale ; de cealaltă parte, adevărata mișcare muncitorească. Iată unicul motiv pentru care m-am ambalat atît de serios în această istorie. Discuțiile în legătură cu detaliile legislative nu mă interesează prea mult. Dar poziția pe care am cucerit-o de la anarhiști, după 1873, a fost acum atacată de succesorii acestora, astfel că nu am avut de ales. De data aceasta însă noi am învins, dovedind lumii întregi, că aproape toți socialiștii din Europa sînt „marxiști“ (își vor mușca degetele că ne-au numit astfel!), iar ei au rămas pe o linie moartă, doar cu Hyndman, să-i consoleze. În momentul de față sper că nu mai este nevoie de serviciile mele.

Nemaiavînd pe nimeni care să li se alătore, ei revin la trades-unionurile nesocialiste sau semi-socialiste și în felul acesta *congresul lor va avea un caracter cu totul diferit de-al nostru*. Astfel, unificarea devine o problemă de ordin secundar : două *asemenea* congrese pot fi ținute paralel, fără a provoca scandal.

Draga mea Laura, aș fi vrut să-ți scriu mai mult, dar nu mai văd aproape deloc, atît de deasă este ceața ; din această cauză a trebuit să întrerup în așteptarea unor pauze mai luminoase. Dar timpul s-a scurs și a venit ora ridicării corespondenței. Mai pot doar să anexez cecul de 20 de lire despre care scrie Paul.

¹³³) — merită ostenea!a. — *Nota trad.*

În ce privește fondurile pentru congres, germanii trebuie să facă ceva ; dacă voi putea îi voi scrie mâine lui Paul în legătură cu aceasta.

Mereu al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

114

Engels către Conrad Schmidt la Berlin

122, Regent's Park Road, N. W.,
Londra, 13 iunie 1889

Stimate domn,

Vă cer de mii de ori scuze că nu v-am răspuns pînă acum la scrisoarea din 15 aprilie. Împotriva voinței mele am fost antrenat în dezbaterile în legătură cu congresul internațional, încercîndu-mă astfel cu o grămadă de muncă, corespondență, alergătură etc., din cauza cărora am neglijat o groază de alte lucruri. Între altele o mulțime de scrisori rămase fără răspuns.

Pentru a nu vă mai lăsa să așteptați nici un minut în plus, vă comunic că n-am mai văzut broșura respectivă ¹³⁴⁾ de la apariția ei la Köln și că, după cite știu eu, nici în arhiva Marx nu se mai găsește vreun exemplar. Broșura a apărut puțin înainte de începerea procesului și n-am auzit nici odată de a doua fasciculă. De altfel apariția ei ar fi fost anunțată și în „N[eue] Rh[einische] Z[eit]t[un]g“. Acolo însă a fost publicată la 9 iulie 1848 numai știrea cu privire la apariția broșurii și anume fascicula I, iar la 5 august au început dezbaterile. În numerele apărute în acest interval nu a fost anunțată o a doua fasciculă care, desigur, nici n-a apărut. *După*

¹³⁴⁾ F. Lassalle. „Der Criminal-Prozess wider mich wegen Verleitung zum Casseten-Diebstahl oder : Die Anklage der moralischen Mitschuld“. — *Nota red.*

achitare, Lassalle n-avea nici un motiv să continue critica al cărei unic scop era să conducă la această achitare ²²⁵.

Aștept cu nerăbdare să citesc lucrarea dv. ¹³⁵⁾, care a reușit în sfârșit să iasă la lumină. Articolul din „Vossische“ despre Kant îl voi putea citi azi abia după ce se închide poșta, deocamdată, deci, nu pot decît să vă mulțumesc pentru el.

Dacă veți intra la „Vossische“ și vi se va încredința rubrica orientală, țin să vă atrag atenția doar asupra ziarului „Standard“, care dintre toate gazetele londoneze și poate chiar europene (în afara citorva maghiare) este cel mai bine informat cu privire la Orient, mai ales în ce privește *Rusia*. Astfel, acum citeva zile a publicat : 1) știrea despre planul rusesc pus acum din nou pe tapet și anume : un mare imperiu sîrb sub domnia principelui din Muntenegru, plan a cărui susținere guvernul rus o lasă acum în seama comitetului panslavist pentru ca, după împrejurări, să-l reia sau să-l lase un timp de o parte ; 2) știrea despre înțelegerea secretă dintre țar și șah ¹³⁶⁾, potrivit căreia Persia nu poate acorda concesiuni feroviare, navale etc. fără consimțămîntul Rusiei, iar în caz de război se obligă să țină la dispoziția Rusiei Khurasanul (adică să-i dea posibilitatea încercuirii strategice a Afganistanului). Uneori trec luni de zile fără ca asemenea știri să apară în „Standard“, pentru ca apoi să plouă cu dezvoltări. Elementele rusofobe din partidul conservator, din armată și din rîndurile birocraților indieni sînt cele care aprovizionează „Standard“-ul cu asemenea informații.

Mă tem că, de îndată ce Rusia va fi terminat cu converșiunea datoriei ei, dobîndind în felul acesta o poziție în sfera creditului cum n-a mai avut niciodată în trecut, partidul panslavist, pe de o parte, iar pe de altă parte necesitatea de a da de lucru armatei și de a o îndepărta astfel de la conspirațiile politice (o armată ai cărei ofițeri mai tineri și *cultivați* sînt constituționaliști ²²⁶ convinși, deci cu mult superiori prusienilor) vor împinge guvernul rus spre război. Ce se va întîmpla apoi nu poate prevedea nimeni, ca în vechiul oracol delfic.

Κροῖσος Ἀλὺν διάβας, μεγάλην δύναμιν διαλύσει 2.

În orice caz de multe se va alege praful și aceeași soartă va împărtăși și armata germană dacă unui anume băiețandru

¹³⁵⁾ „Die Durchschnittsprofirate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“. — *Nota red.*

¹³⁶⁾ Alexandru al III-lea și Nasr-ed-Din. — *Nota red.*

îngîmfat ¹³⁷⁾ i se va lăsa suficient timp pentru a dezorganiza. Între timp a avut loc greva de la minele de cărbune ¹³⁸⁾, un eveniment important care a iluminat ca un fulger întreaga situație. Iată trei corpuri de armată care au trecut de partea noastră.

Pe curînd !
Salutări cordiale,

al dv. devotat,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în revista „Sozialistische
Monatshefte“, Nr. 17, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

115

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 15 iunie 89

Dragul meu Lafargue,

I-am scris lui Bebel despre cotizațiile voastre care vă parvin cu destulă întârziere, că sînteți cam stînjiți de fondurile necesare pentru congres etc., i-am explicat cauza (slăbiciunea voastră numerică la Paris, necesitatea ca cei din provincie să adune fondurile pentru delegați, obișnuita încetineală a francezilor cînd e vorba de plata cotizațiilor etc.) și i-am sugerat oportunitatea unei subvenții din partea partidului german, *as a good international investment* ¹³⁸⁾. Ai face bine să-i stîrnești și dumneata interesul lui Lieb[necht] pentru această subvenție, ai putea să-i explici mai bine decît mine situația voastră și să-i spui că eu te-am sfătuit să-i scrii în această privință.

Îți trimit „Justice“ cu răspunsul lui Hyndman ¹³⁹⁾. Este o explozie de furie neputincioasă a omului care se simte învins pe toată linia. Ceea ce spune el despre Parnell și Step-

¹³⁷⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

¹³⁸⁾ — ca un bun plasament internațional. — *Nota trad.*

¹³⁹⁾ H. Hyndman : „The International Workers Congress and the marxist clique“. — *Nota red.*

niak este o minciună sfruntată. Am aici o scrisoare trimisă ieri de St[epniak] lui Tussy, de îndată ce a văzut cele scrise în „Justice“ : spune că nimic nu-i adevărat și va scrie neîntârziat ziarului ²²⁷ în acest sens. În ce-l privește pe Parnell, numele său ne-a fost indicat *în mod oficial* de Labour Electoral Association ²¹⁶ și atîta vreme cît el deține funcția de secretar al acestei asociații, validitatea semnăturii sale ¹⁴⁰⁾ nu poate fi contestată. El a refuzat să semneze *ca persoană individuală* și noi i-am respectat scrupulele în această privință.

Nimeni nu-l cunoaște pe acest Field care apără cu atîta ardoare Congresul nostru.

Ziarul danez al lui Trier și Petersen ¹⁴¹⁾ se declară deschis de partea noastră, dar au dreptate să nu meargă mai departe. Dacă ar propune o delegație la Congresul nostru, ar împinge partidul danez oficial în brațele posibilismului. Noi avem satisfacția că acești posibilști camuflați nu au curajul să meargă la congresul celorlalți.

Cele două congrese avînd actualmente caractere total diferite — al nostru fiind al socialiștilor reuniți, celălalt, al celor care nu pot depăși stadiul trade-unionist (căci nimeni în afară de posibilști și Federația social-democrată ⁶⁷ nu va veni la ei) — este îndoielnic că unificarea se va mai realiza. Și dacă nu se va realiza, nu va fi nici o nenorocire. Căci este de notorietate publică faptul că socialismul nu a reunit încă sub steagul său întreaga clasă muncitoare din Europa, iar existența celor două congrese, unul lîngă altul, nu va face decît să confirme acest fapt notoriu.

Pe de altă parte, congresul nostru fiind mai progresist decît celălalt, noi avem acum sarcini diferite. Dacă cele două congrese ar fi fost în mod fățiș socialiste, noi am fi putut face, în ce privește forma, o serie de concesii pentru a evita scandalul. Dar, întrucît separarea în două tabere și sub două steaguri diferite s-a făcut fără voia noastră, trebuie să salvăm onoarea drapelului socialist ; unificarea, dacă se va realiza, nu va fi o *unificare*, ci mai degrabă o *alianță* și condițiile unei asemenea alianțe trebuie discutate serios.

În orice caz trebuie văzut cum vor evolua lucrurile, fără asumarea prealabilă a unor angajamente irevocabile. Esențial este să procedezi în așa fel încît adversarul să poarte întotdeauna vina, pentru ca, în cazul unei rupturi, el să fie răs-

¹⁴⁰⁾ Vezi volumul de față, p. 207—208. — *Nota red.*

¹⁴¹⁾ „Arbejderen“. — *Nota red.*

punzător de ea. Puteți fi siguri că, după cele întâmplate, nici posibiliștii, nici Social Democratic Federation, nu vor fi animați de dorința nebună de a se ajunge la unificare, ci mai curînd vor arde de nerăbdare să arunce asupra noastră vina unei rupturi la care ei tînjesc în ascuns, singura, de altfel, care le-ar putea da o aparentă existență în continuare.

Făcîndu-le serviciul de a *provoca* noi ruptura, le insuflăm o viață nouă. Numai greșelile noastre i-ar mai putea face să-și revină după înfrîngerea suferită, și vom comite greșeli, dacă vom acționa orbiți de pasiune sau de vreun alt sentiment. Este o socoteală simplă și nimic mai mult.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea și a lui Nim. Azi dimineață Sam Moore a plecat din Liverpool spre patria dumitale africană.

Cu prietenie, al dumitale
F. E.

Publicat pentru prima oară în
cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

116

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 28 iunie 89

Draga mea Laura,

În legătură cu traducerea ta „liberă și ușoară“ a „amînării mele etc.“¹⁴²⁾ mă tem că singura dovadă de energie pe care o mai pot da pe această căldură tropicală este să-ți trec ție întreaga răspundere pentru respectiva tălmăcire și, ca să folosesc limbajul avocătesc — „fără vreo obligație“. Tot ce știu este că, dacă mai ține vremea asta, nu vă invidiez pentru congres ; singurul congres care mă interesează este unul cu Nim la o sticlă de bere rece, adusă din pivniță.

În ce privește congresul vostru, văd din scrisoarea ta către Maggie Harkness, că se intenționează ca ședințele pe

¹⁴²⁾ Vezi volumul de față, p. 215—216. — *Nota red.*

probleme administrative să se țină cu ușile închise. Or, eu sînt categoric de părere că această problemă nu poate fi hotărîită decît de congresul însuși și asta după ce au fost ascultați germanii, austriecii etc. Referitor la problemele de pe ordinea de zi, nu văd de loc necesitatea ședințelor închise și înclin să cred că germanii ar prefera ședințele publice pe toată durata congresului — în afară de cazul că în anumite cercuri se mai tinjește după restabilirea Internaționalei sub o formă sau alta, fapt căruia germanii i s-ar opune și trebuie să i se opună din toate puterile. Poporul nostru și austriecii sînt singurii care dau acum o adevărată bătălie și fac reale sacrificii, avînd în permanență în jurul a o sută de oameni în închisoare ; de aceea ei nu-și pot permite să se joace de-a organizațiile internaționale, care pentru moment sînt tot atît de imposibile pe cît de inutile.

Pe de altă parte, posibiliștii și compania vor face tot ce le stă în putință pentru a stîrni vilvă în jurul congresului lor ; ei nu vor ține, probabil, de loc ședințe închise după verifcation des pouvoirs¹⁴³⁾ și poate nici legat de aceasta și, avînd în vedere că în relațiile lor cu presa burgheză din Franța și de aici, ei sînt avantațați, pe noi — handicapați cum sîntem — ne vor avea la mină, dacă nu vom acționa cu curaj și dacă nu vom admite ca presa să asiste la ședințe cît mai des cu putință.

Din toate acestea eu conchid că cel mai bine ar fi să nu existe idei preconceptuate în privința uneia sau alteia din problemele legate de congres, ci să fie așteptați ceilalți să vorbească și apoi să se treacă la o hotărîre. Eu aș proceda la fel și în încercarea de a împiedica fuzionarea celor două congrese despre care scrie Paul. Cred că atunci cînd se va pune această problemă, se vor ivi atîtea dificultăți de ordin practic, încît, dacă posibiliștii nu vor ceda în toate punctele, nu va ieși probabil nimic. Dar posibiliștii nu vor ceda ; și întrucît sînt siguri că pot compensa cu ajutorul trades-union-urilor lipsa adepților socialiști și întrucît pot etala un mare eșalon de francezi și englezi (aceste două națiuni, după cum prea bine știi, constituie pentru ei întreaga lume civilizată) și dispun și de un Knight of Labor²²¹, reprezentînd după propria lor apreciere cel puțin 500 000 de oameni și de un trimis al Federației americane a muncii²²⁸, mandatar a încă 600 000, ei prezintă pe hîrtie un număr imens de muncitori și speră că

¹⁴³⁾ — verificarea mandatelor. — *Nota trad.*

noi, bieții socialiști, vom ceda. Mă tem doar ca ei să nu organizeze vreo diversiune care să ne pună într-o lumină defavorabilă în fața publicului (vicleșug la care ei se pricep), iar Liebk[necht] să cadă în cursă. Într-un asemenea caz, eu contez mai ales pe tine, pe Tussy și pe D. Nieuwenhuis, pentru a-i deschide ochii lui Bebel și a împiedica a proceda astfel încît acea Vereinigungswut¹⁴⁴⁾ care a pus stăpînire pe Liebk[necht], să devină faptă.

Tussy a răspuns la întrebarea lui Paul referitor la Lavy. Eu nu eram acolo, iar ea cunoaște bine problema respectivă²²⁹.

După părerea mea cele două congrese s-ar putea ține paralel, fără a se deranja reciproc ; caracterul lor e total diferit : unul este alcătuit din socialiști, iar celălalt, mai ales din *aspiranți* la socialism și eu nu cred ca în aceste condiții Bebel să fie de acord cu o unificare obținută cu orice preț. El mi-a scris că unificarea n-ar putea avea loc decît pe bază de egalitate deplină și aceasta va fi, fără îndoială, minimul condițiilor pe care le va pune. Dar el nu a trăit niciodată în afara Germaniei și nu cunoaște aproape deloc condițiile de viață sau ideile din Anglia și Franța ; iată cum L[ie]bk[necht] ar putea deveni periculos, mai ales că, în lipsa unui om mai bine informat, el este, din nefericire, ministrul de externe al germanilor. Ceea ce trebuie să-i explici clar lui Bebel este că posibilistii și Social Democratic Federation intenționează să folosească congresul ca un mijloc de restabilire a Internaționalei, lucru la care germanii n-ar putea consimți, fără a se expune la nenumărate urmări pe plan juridic și că, de aceea, ar fi mai bine ca germanii să nu participe la un asemenea Congres.

Felicitări lui Paul pentru dubla *lui* candidatură²³⁰. La Avignon succesul lui este sigur ; c'est la ville de Laure¹⁴⁵⁾ ! Ar trebui să-și comande cărți de vizită cu următorul text : „P[aul] L[afargue], candidat, successeur (plus heureux) de Pétrarque“¹⁴⁶⁾. Cred însă că și fără contribuția mea ai auzit destule glume proaste de felul acesta.

Presupun că amicii noștri de la Paris pregătesc un proiect de regulament pentru congres, lucru absolut necesar pentru a se cîștiga timp ; el ar trebui să fie foarte scurt, lăsînd în seama președintelui problemele de detaliu.

144) — patima unificării. — *Nota trad.*

145) — este orașul Laurei. — *Nota trad.*

146) — Candidat, succesor (mai fericit) al lui Petrarca. — *Nota trad.*

Dacă voi avea timp, îi voi scrie lui Paul câteva rînduri despre problema înarmării naționale și a desființării armatelor regulate.

Sam trebuie să fie acum prin Senegal sau Gambia, într-o zi-două așteptăm câteva rînduri din Madeira.

De la Schorlemmer nici un cuvînt. O să încerc să-l scutur puțin. Poate că ți-a scris ție; i-a spus lui M. Harkness că intenționează să fie prezent la Congresul de la Paris.

Ziarul „Labour Elector“ a publicat o scrisoare a lui Parnell semnată de acesta efectiv în calitatea sa de secretar onorific al lui Labour Electoral Association — o cio basta¹⁴⁷⁾.

Salutări din partea lui Nim.

Al tău
F. E

Ora 5 după amiază. Chiar acum am primit scrisoarea ta către Tussy și răspunsul ei. Cu cele scrise de ea în scrisoarea alăturată în legătură cu ședințele închise, sînt și eu de perfect acord. Am să-i scriu și lui Bebel miine, în aceeași problemă.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea:
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

117

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 4 iulie 1889

Stimate Domn,

Am transmis domnului Lafargue și domnului Kautsky ceea ce ați binevoit să-mi spuneți privitor la articolele lor publicate în „Northern Review“²³². Drept urmare, domnul Lafargue mi-a trimis un articol despre evoluția proprietății, cu rugămintea de a face să vă parvină pentru ca dv. să-l oferiți editorului publicației „Northern Review“¹⁴⁸⁾ în condițiile obiș-

¹⁴⁷⁾ — și acum, ajunge ²³¹. — *Nota trad.*

¹⁴⁸⁾ Anna Mihailovna Evreinova. — *Nota red.*

nuite de plată etc. Vi-l trimit azi *recomandat* ²³³ prin poștă. Vestile pe care ni le-ați dat despre sănătatea domnului Mutual ¹⁴⁹⁾ sînt foarte îmbucurătoare și coincid întru totul cu ceea ce noi aflasem din alte surse ²³⁴. Un om cu o constituție atît de robustă se va înzdrăveni desigur și putem spera că într-o bună zi îl vom vedea din nou aici la noi, în deplinătatea forțelor și sănătos.

În ultimele trei luni volumul al III-lea ¹⁵⁰⁾ a fost complet abandonat, din pricina a tot felul de împrejurări inevitabile și, întrucît sezonul de vară îndeamnă întotdeauna la trîndăveală, mă tem că, înainte de septembrie sau octombrie, n-am să pot lucra prea mult la el. Secțiunea despre bănci și credit prezintă dificultăți considerabile. Principiile fundamentale sînt enunțate destul de clar, dar întregul context presupune că cititorul este familiarizat cu principalele lucrări asupra acestui subiect, ca de exemplu cele ale lui Tooke și Fullarton; și cum, în general, nu așa stau lucrurile, vor fi necesare numeroase note explicative etc.

De altfel cu am un al doilea exemplar al lucrării lui Fullarton, „Regulation of Currencies“, o carte de bază în această problemă; dacă dv. n-o aveți, aș fi încîntat dacă mi-ați permite să v-o trimit.

Ultima secțiune — „despre renta funciară“ — va reclama, după cît îmi amintesc, numai o revizuire formală, așa încît, în momentul în care secțiunea despre bănci și credit va fi gata (ea reprezintă 1/3 din toată lucrarea), ultima treime (renta și diferitele forme ale venitului), nu va mai necesita mult timp. Dar cum acest volum final reprezintă o lucrare atît de strălucită și absolut inatacabilă, am considerat de datoriu mea s-o scot într-o formă în care întreaga înlănțuire a argumentelor să apară limpede și cît se poate de convingător. Dar în faza în care se află manuscrisul — o simplă schiță în prima ei formă, adeseori întreruptă și pe alocuri incompletă, — lucrul acesta nu e chiar atît de ușor.

Încerc să cad la învoială cu doi domni competenți ¹⁵¹⁾, pentru ca aceștia să copieze pentru mine unele părți din manuscrisul volumului al patrulea, pe care cu greu le-aș mai putea dicta, dată fiind starea actuală a ochilor mei. Dacă încercarea îmi va reuși, îi voi iniția pe cei doi în descifrarea acestor manuscrise, care în clipa de față sînt pentru oricine, în afară de

¹⁴⁹⁾ G. A. Lopatin. — *Nota red.*

¹⁵⁰⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

¹⁵¹⁾ Karl Kautsky și Eduard Bernstein. — *Nota red.*

mine — obișnuit cu scrisul și prescurtarile respective — o carte cu șapte peceti. În felul acesta și alte manuscrise ale autorului ¹⁵²⁾ vor putea fi accesibile, indiferent dacă eu voi mai trăi sau nu. Sper că pînă la toamnă aranjamentele acestea să fie încheiate.

Al dv. devotat
P. W. Rosher ¹⁵³⁾

Traducătorul englez al celei mai mari părți din volumul I, domnul Moore ¹⁵⁴⁾, a plecat de curînd în Africa, fiind numit judecător suprem în teritoriul aparținînd lui Niger Company. Astfel, volumul al III-lea va fi tradus, măcar în parte, pe marile Nigerului !

Publicat pentru prima oară în
„Minușie godi“ Nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba rusă

118

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 5 iulie 89

Dragul meu Lafargue,

Înțeleg perfect că un congres format din delegați ai unei asociații ține ședințe închise pentru discutarea unor probleme care-i interesează doar pe membrii acesteia ; un atare procedeu se consideră în general chiar obligatoriu. Dar, ca un congres ai cărui delegați sînt muncitori și socialiști și care a fost convocat pentru discutarea unor probleme generale, ca de pildă ziua de muncă de 8 ore, legislația cu privire la munca femeilor și a copiilor, desființarea armatelor regulate etc. — ca un asemenea congres să nu permită asistența publicului și să delibereze cu ușile închise, mi se pare absolut nejustificat. Dacă publicul parizian ia parte, sau nu, la dezbateri, n-are prea

¹⁵²⁾ Karl Marx. — *Nota red.*

¹⁵³⁾ Numele conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

¹⁵⁴⁾ Traducerea engleză a volumului I al „Capitalului“ a fost realizată de S. Moore împreună cu E. Aveling. — *Nota red.*

mare importanță, cu toate că interesul arătat de partidul vostru față de acest congres ar trebui să-i poată asigura și un anumit auditoriu. Ședințele publice, după părerea mea, nu vor avea deloc de suferit, dacă obișnuiții nătărăi vor străluci prin absență. Ceea ce ne trebuie nouă este răsunetul în presă și pentru asta e nevoie de publicitate ; presa însă nu se poate ocupa decît de evenimentele la care are acces. Ședințele de seară declamatorii, unde limba franceză este obligatorie, fiind singura înțeleasă de public, vor prezenta prea puțin farmec pentru delegații care n-o vorbesc. După o lungă ședință după amiaza sau dimineața, ei vor dori să viziteze Parisul și nu să asculte discursuri, pe care nu le înțeleg. Asta nu vă împiedică să țineți seara, într-o sală mare una sau două adunări ; dar să închideți ușile de teama comentariilor că sala era doar pe jumătate plină, ar însemna să acordați o importanță exagerată publicului parizian. Congresul se va ține spre binele lumii întregi și prezența sau absența citorva parizieni nu are nici o importanță. Voi, care susțineți mereu că posibiliștii nu sînt o forță, că voi reprezentați proletariatul francez, vă temeți acum că auditoriul lor va fi mai numeros decît al vostru !

De altfel Bebel îmi scrie că, *în ceea ce-i privește*, nici nu poate fi vorba de ședințe închise, că publicitatea este singura garanție pentru germani împotriva unor noi acuzații privind organizarea de societăți secrete. În fața acestui argument, considerațiile minore cu privire la publicul parizian și la posibila lui absență vor trebui, probabil, să dispară.

De altfel, el susține că vor veni probabil 60 de delegați germani. În Germania entuziasmul pare să nu cunoască margini.

Social Democratic Federation ⁶⁷ a dat de bucluc. Cine credeți că trebuie să le sară în ajutor ? Bietul H. Jung, care săptămîna aceasta declara într-o scrisoare că congresul nostru nu înseamnă absolut nimic, că el nu este decît o familie fericită de dușmani, că Longuet nu este socialist, că Jaclard nu este socialist, că Liebk[necht] a votat în favoarea politicii coloniale a lui Bismarck (ceea ce este o minciună) etc. Bieții de ei, sînt strînși cu ușa.

Știi, desigur, că D. Nieuwenhuis va propune unificarea „considerînd că ordinea de zi a celor două congrese este identică“. Cum ordinea de zi nu este identică, nu vād cine ar putea vota pentru această propunere. În orice caz, i-am scris lui Bebel pentru a-i atrage atenția că situația prezentă e diferită de aceea de la Haga ¹⁴⁴ ; că între timp ei v-au autorizat să con-

vocați congresul vostru, că toată Europa socialistă a aderat la el și că, în consecință, voi sînteți în drept să puneți noi condiții pentru o eventuală unificare; că mania unificării i-ar putea face pe unioniști să ajungă pe o cale unde, mai devreme sau mai târziu, se vor găsi alături de dușmanii lor și separați de prietenii și aliații lor; în fine că, în această privință, vor surveni o serie de dificultăți de detaliu. Într-adevăr, după părerea mea, nu există nici o șansă de unificare utilă, în afară de cazul că, în cadrul comitetelor celor două congrese, ar fi examinate în amănunt anumite condiții care apoi ar fi acceptate de congrese. Fără aceasta, fuziunea nu ar dura nici două ore. Și pentru a ajunge la o soluție e nevoie de timp, așa că unificarea nu s-ar putea face decît către sfîrșitul lucrărilor, dacă în general s-ar face.

Articolul d-tale a plecat ieri spre Rusia, *registere*¹⁵⁵).

Ceea ce mi-ai scris despre podgoreni din Champagne este extrem de interesant — țaranul se ruinează acum într-un ritm rapid din cauza dezvoltării capitalismului!

Este foarte bine că Liebk[necht] va locui la Vaillant; am serioase bănuieli că el tot mai dorește unificarea cu „elementele bune“ ale posibiliștilor și „peste capul lui Brousse“, ca în martie și aprilie.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea și a lui Nim.

Cu prietenie, al d-tale
F. Engels

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

119

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

Londra, 9 iulie 1889

Dragă prietene,

Cînd am primit scrisoarea dumitale din 7 iunie, am înțeles că răspunsul meu nu te va mai găsi în libertate. Pentru

¹⁵⁵) — recomandat. — Nota trad.

ca scrisoarea mea să nu ajungă în mîinile cui nu trebuie și să-ți pricinuiască noi neplăceri, am preferat să nu-ți scriu de loc. Scrisoarea dumitale din 6 curent m-a liniștit din acest punct de vedere.

Greaua soartă, care, nu mă îndoiesc, te-a lovit într-un mod cu totul *nemeritat*, îmi provoacă o deplină și sinceră compasiune. Permite-mi ca, într-un moment cînd întreaga dumitale existență de pînă acum este distrusă, să-ți ofer un nou mic împrumut, sub forma mandatului poștal anexat în valoare de cinci lire sterline.

În *actualele* împrejurări, cred că familia dumitale are dreptate cu privire la Buenos Aires și că acest plan ar trebui pus imediat în aplicare.

Dat fiind că, în situația prezentă, orice indiscreție cît de mică, chiar involuntară, din partea mea ar putea să-ți aducă prejudicii — poșta nu e nicăieri sigură — prefer să nu-ți mai scriu nimic pînă ce nu vom putea corespunda din nou în deplină siguranță.

Cu sinceră simpatie

al dumitale,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

120

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 15 iulie 1889

Stimate domn,

Vă rog să-mi scuzați penibila omisiune : nu v-am dat adresa domnului Lafargue. Iat-o deci

P. Lafargue

60, Avenue des Champs Elysées

Le Perreux
Seine — France

Cartea menționată ¹⁵⁶⁾, ca și cealaltă importantă lucrare a lui Tooke ¹⁵⁷⁾ în aceeași problemă, pe care întîmplător o am de asemena în dublu exemplar, vă vor fi expediate mîine.

Al dumneavoastră devotat,

P. W. Rosher ¹⁵⁸⁾

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

121

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 17 iulie 89

Dragă Sorge,

Congresul nostru ²³⁵ s-a deschis și are un succes colosal. Pînă alaltăieri sosiseră 358 de delegați și mereu vin alții. Mai bine de jumătate sînt străini, din care 81 germani din toate statele mari și mici, precum și din provincii, cu excepția Poznanului. Din prima zi localul s-a dovedit neîncăpător, în ziua următoare la fel s-a întîmplat cu alt local, după care s-a căutat un al treilea. La cererea unanimă a germanilor, în ciuda unor obiecții izolate din partea francezilor (ei credeau că la Paris posibiliștii vor avea o asistență mai mare și că de aceea ar fi mai bine să se țină ședințe închise) ședințele vor fi fără excepție deschise, ca unic mijloc sigur împotriva spionilor. Este reprezentată întreaga Europă. Cu poșta următoare, ziarul „Soz[ial]dem[okrat]“¹⁵⁹ va transmite în America datele numerice. Pentru prima oară, mineri scoțieni și germani din regiunile carbonifere se vor întruni la acest congres, pentru a discuta probleme comune ²³⁶.

¹⁵⁶⁾ Y. Fullarton. „On the regulation of currencies“. — *Nota red.*

¹⁵⁷⁾ Th. Tooke. „An inquiry into the currency principle“. —

Nota red.

¹⁵⁸⁾ Pseudonimul lui Engels. — *Nota red.*

Posibilității au 80 de delegați din străinătate (42 din Anglia, dintre care 15 din Social Democratic Federation ¹⁵⁹, 17 trade-unioniști), 7 din Austro-Ungaria (trebuie să fie vorba de o înșelătorie, întreaga mișcare adevărată de acolo este de partea noastră), 7 spanioli, 7 italieni (3 reprezentanți ai unor asociații italiene în străinătate), 7 belgieni, 4 americani (2 dintre ei, Bowen și Georgei din Washington D.C. ¹⁵⁹), au fost la mine), 2 portughezi, 1 elvețian (nommé par lui même ¹⁶⁰), 1 polonez. Aproape toți sînt trade-unioniști. În afară de aceștia, 477 de francezi reprezentînd doar 136 Chambres syndicales ¹⁶¹ și 77 cercuri de studii socialiste. La ei, fiecare clică, oricît de mică, poate trimite 3 delegați; în timp ce cei 180 francezi ai noștri reprezintă fiecare o anumită asociație.

Mirajul unificării este, firește, foarte puternic în ambele congrese; delegații străini doresc fuziunea, la care francezii din ambele tabere se opun. O fuziune în condiții rezonabile ar fi foarte binevenită, dar potlogăria constă în agitația în jurul unificării *à tout prix* ¹⁶²), pe care o fac unii dintre delegații noștri.

Am aflat chiar acum din „S[ozialdemokrat]“, că propunerea de fuzionare făcută de Liebknecht a fost într-adevăr adoptată cu mare majoritate. Din păcate, din scrisoare nu reiese în ce constă această propunere, dacă e vorba de o fuziune reală, pe baza unor negocieri particulare, sau de o dorință abstractă, menită să ducă la asemenea negocieri. Germanii, cu calmul lor detașat sînt deasupra acestor lucruri mărunte. Faptul însă că francezii au acceptat propunerea oferă suficiente garanții că nu e vorba de nici o compromitere în fața posibilităților. Mai multe voi afla abia după expedierea corespondenței, deci abia mîine.

De altfel, după cît se pare, veștile importante le afli la fel de repede ca mine, deoarece soții Aveling au convenit cu corespondentul din Paris al ziarului *N[ew]Y[ork]Herald* în privința trimiterii telegramelor. Îți expediez astăzi numărul de sîmbătă din „Reynold's“ ¹⁶³ și cel de luni din „Star“. Este tot ce a apărut important în presa de aici. Altceva, sîmbătă.

¹⁵⁹) Este vorba, evident, de clubul muncitorilor germani de la Washington. — *Nota red.*

¹⁶⁰) — care s-a delegat singur. — *Nota trad.*

¹⁶¹) — camere sindicale. — *Nota trad.*

¹⁶²) — cu orice preț. — *Nota trad.*

¹⁶³) „Reynold's Newspaper“. — *Nota red.*

Intriga țesută de posibilisti și de Social Democratic Federation pentru a cuceri prin șiretlicuri o poziție de conducere în Franța și respectiv în Anglia, a eșuat complet și cu atât mai mult, pretenția lor de a conduce mișcarea internațională. Dacă cele două congrese paralele ar reuși să pună în mișcare, pe de o parte, forțele de luptă ale posibilistilor și ale intriganților din Londra și, pe de altă parte, pe cele ale socialiștilor europeni (care, grație celor dintii, figurează drept *marxiști*), arătând astfel lumii unde este concentrată adevărata mișcare și unde nu e decît un bluff, atât și tot ar fi suficient. Bine-nțeles că o fuziune reală, dacă se va realiza, nu va împiedica în nici un caz continuarea certurilor în Anglia și Franța, ci dimpotrivă. Pentru marele public burghez ea va reprezenta doar o demonstrație impunătoare : un congres muncitoresc cu peste 900 de delegați, de la trade-unioniștii cei mai inofensivi pînă la comuniștii revoluționari. Ea va pune capăt, o dată pentru totdeauna, uneltirilor pe care intriganții le pregătesc pentru congresele viitoare ; căci, de astă dată, ei au văzut unde se află forța reală, au văzut că în Franța nu sîntem cu nimic mai prejos decît ei, că pe întreg continentul le sîntem superiori și că, chiar în Anglia, poziția lor se clatină serios.

Am primit scrisoarea lui Schlüter și îi voi răspunde curînd. Sper că afacerea lui merge bine și că clima americană îi priește soției sale.

Calde salutări soției tale. Schorl[emmer] sosește astă-seară. Săptămîna viitoare Adler (de la Viena¹⁶⁴⁾) va veni aici de la Paris.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen ;
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime
în K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁶⁴⁾ Victor Adler. — Nota red.

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Mount Desert

Londra, 20 iulie 89

Dragă Sorge,

În ultima mea scrisoare am uitat să te rog să vorbești, dacă poți, cu Hartmann în legătură cu articolul apărut în „Evening News and Post“. Pentru noi ar fi extrem de important, dacă am primi câteva rînduri scrise de el, în care să arate că toată povestea e o născocire și că el n-a fost în Europa²³⁷. Iată cum stau lucrurile :

1. Bismarck încearcă să-l ciștige pe țar¹⁶⁵) prin dezvăluirea unor pretinse atentate la viața lui.

2. Pînă acum aceste atentate erau puse la cale în Elveția ; cum însă din Elveția au fost expulzați toți cei implicați în orice fel de comploturi, presupusul sediu trebuie strămutat la Londra.

3. În acest scop este folosit le mouchard¹⁶⁶) Carl Theodor Reuss, care a mai furnizat și altădată lui „Evening News“ minciuni în legătură cu dinamita.

4. Această din urmă „Reussiadă“ a fost telegrafiată din Berlin tuturor ziarelor germane.

Dacă am putea dezvălui direct întreaga afacere, am provoca aici un scandal de toată frumusețea.

Ieri seară am primit scrisoarea ta din 7 crt. Eu personal nu-i cer nici un fel de satisfacție lui Wisch[newetzky] pentru că nu m-a vizitat — e ceva ce nu mă afectează în nici un fel. Dacă va veni cu capul plecat *la tine*, e în regulă. Eu n-am fost la doamna¹⁶⁷), ea se simte ofensată, în consecință *el* nu mă vizitează și astfel chestiunea e lichidată. Dacă și ei văd la fel lucrurile, eu mă declar satisfăcut. Dar, firește, dacă vor *mai mult*, pe mine să nu conteze. Dar cum mai am de rezolvat cu doamna respectivă diferite probleme legate de activitatea

¹⁶⁵) Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

¹⁶⁶) — spionul. — *Nota trad.*

¹⁶⁷) Vezi vo.umul de față, p. 91—92. — *Nota red.*

noastră, este de dorit să fim cel puțin on speaking terms ¹⁶⁸⁾. Voi evita însă să am mai mult de-a face cu ei, acum când am ajuns să-i cunosc destul de bine. Sint doi nerozi vanitoși.

Uf! Balonul de săpun al reconcilierii de la Paris s-a spart. Ce noroc că posibiliștii și Social-Democratic Federation, apreciindu-și în mod just situația, au preferat să le tragă un picior partizanilor noștri, punând astfel capăt bluff-ului! Totul era pregătit de *longue main* ¹⁶⁹⁾, așa cum reiese dintr-o serie de manevre și declarații pe care acești domni le-au făcut în ultimele două luni și care acum își găsesc explicația. Este vechea calomnie bakunistă împotriva Congresului de la Haga ²²² etc., cum că noi am fi folosit întotdeauna mandate false ²³⁸. Această calomnie pusă mereu în circulație de Brousse, de la 1883 încoace, trebuia să reapară acum, când ei și-au dat seama că toți socialiștii i-au părăsit și că nu mai puteau să se salveze decît cu ajutorul trade-unionurilor. Cum urmau să fie procurate mandatele lor, o vă arăta, desigur, polemica furi-bundă, declanșată acum. Din păcate, această veche mirșăvie, care n-a făcut nici o impresie în 1873, nu va avea nici acum șansă; dar trebuie găsit cu orice preț ceva, care să mascheze colosala blamare a acestor domni. Pe de altă parte, este o lecție bună pentru toți sentimentalii din rîndurile noastre — „frați întru reconciliere“ — care, drept răsplată pentru asigurările lor de prietenie, au primit un picior zdravăn în fund. Asta îi va lecui, probabil, pentru o vreme.

N-am să-ți pot trimite ziare noi decît cu poșta următoare. (Săptămînalele pentru care scrie Aveling nu vor sosi aici decît astă-seară sau mîine). De la Paris de marți n-am mai primit nici o scrisoare.

Felicitări pentru felul în care ați rezolvat problema cu banii lui Lingenu ²³⁹. De vină a fost numai Liebknecht; în astfel de probleme Bebel este foarte conștiincios și corect. Mount Desert îți va prii cu siguranță. Curînd voi pleca și eu undeva pe litoral.

Calde salutări soției tale și soților Schlüter.

Al tău,
F. E.

168) — în relații de „bună ziua“. — *Nota trad.*

169) — de multă vreme. — *Nota trad.*

Schorlemmer este aici de alaltăieri și vă salută călduros pe amândoi.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. *Opere*,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

123

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

Londra, 20 iulie 1889

Dragă prietene Martignetti,

La scrisoarea dumatăle din 14 curent, nu pot să-ți răspund decît că posibilitățile mele de a acorda ajutoare sînt limitate și totodată foarte mult solicitate. De aceea, dacă planul de a pleca la Buenos Aires se va realiza într-adevăr, eu nu-mi pot lua în nici un caz obligația de a-ți asigura existența pînă ce te vei pune pe picioare acolo. Îți voi spune însă deschis ce mai pot face de aci încolo pentru dumneata. Îți mai pot ține la dispoziție încă cinci lire sterline și, dacă e vorba de o chestiune *foarte importantă*, voi încerca să-ți mai trimit alte cinci, deci *în total zece lire*. Cu aceasta însă, resursele mele ar fi epuizate pentru un timp mai îndelungat, eu fiind deci în imposibilitate de a mai face ceva pentru dumneata.

Sper că la Curtea de Apel ți se va face dreptate. Rămîn al d-tale sincer

F. Engels

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
„La corrispondenza di Marx e Engels
con li italiani. 1848—1885, Milano, 1964

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

124

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Mount Desert

4, Cavendish Place
Eastbourne, 17 aug. '89

Dragă Sorge,

Am primit scrisorile din 1 august. Așadar, ne aflăm amândoi la aer curat, care aici constă mai ales din îmbelșugate ploi răcoroase.

Ziare nu pot să-ți trimit, deoarece mi se expediază de la Londra foarte neregulat. Doar „Labour Elector“. Ziarul acesta devine acum foarte important. Înființat de Champion împotriva lui Hyndman, a fost susținut cu fonduri suspecte (cercuri liberal-unioniste²⁴⁰), de unde și simpatia sa evidentă pentru *toryi* și orientarea absurd de anti-irlandeză, astfel încît trebuie citit cu toată rezerva. Gazeta nu mai inspira nici o încredere și era atît de compromisă ca tory-socialistă²⁴¹, încît nimeni n-o mai cumpăra. Această situație a provocat o revoluție în redacție. Fondurile de la *toryi* par să se fi terminat, astfel că Champion — un element, de fapt, tot atît de nesigur ca și Hyndman — s-a văzut nevoit, după o lungă rezistență, să accepte ofertele unui comitet [Burns, Bateman, (tipograf), Mann (mecanic), Cunninghame — Graham]; potrivit acestor oferte, comitetul devine proprietarul ziarului, iar Ch[ampion], redactor șef revocabil. Membrii comitetului garantează pentru ruperea tuturor relațiilor cu celelalte partide și pentru renunțarea la fondurile acestora; ziarul se impune vizibil, izbutind chiar să-și acopere cheltuielile. Inepțiile toryiste și anti-irlandeze au dispărut din coloanele sale, iar în istoria cu Congresul²³⁵ ziarul ne-a făcut servicii excelente.

Planul bandei lui Hyndman și C& consta în a suspecta drept false mandatele celor ce participau la congresul marxist; așa se explică inacceptabilele lor condiții de unificare¹⁷⁰). Era de altfel vechea tactică bakunistă, de pe timpul lui Noe, vizînd în special Anglia. Că pe continent planul lor nu avea sorti de izbîndă, asta era clar, dar lor puțin le păsa. Dacă „prindea“ aici, în Anglia, situația lor era pentru un timp

¹⁷⁰⁾ Vezi volumul de față, p. 234. — Nota red.

asigurată, iar aici aveau șanse mari. Ofensiva noastră energetică a pus însă brusc capăt întregii istorii; articolele lui Burns¹⁷¹⁾ și ale mele (despre mandatele austriece)¹⁷²⁾ din „Labour Elector“ au făcut, cred eu, să le piară cheful de a mai recurge vreodată la discreditarea mandatelor noastre; posibilistii înșiși s-au comportat într-un mod atât de stupid, încît mai mult nici nu ne puteam dori.

Există acum perspectiva de a forma aici o organizație socialistă viabilă, capabilă să ia treptat locul lui Social Democratic Federation⁶⁷ sau să o absoarbă. Cu cei din Ligă⁶⁸ nu e nimic de făcut; sînt cu toții anarhiști, iar Morris este o marionetă în mîinile lor. Planul nostru consta în a face înlăuntrul cluburilor democratice și radicale⁴¹ — *our recruiting grounds here*¹⁷³⁾ — cît și în trades-unionuri, agitație pentru ziua de muncă de opt ore și de a organiza demonstrația de 1 Mai din 1890. Această demonstrație fiind hotărîtă la congresul nostru, Social Democratic Federation va trebui fie să adere — adică să se supună rezoluțiilor noastre — fie să se opună și, în felul acesta, să se ducă de rîpă. Așa cum vei vedea din „L[abour] — E[lector]“, campania a început, în sfîrșit, în trades-unionuri și, după cite se pare, cu Broadhurst, Shipton și compania se va termina curînd. Cred că pînă la primăvară vom repurta aici mari succese.

Rușii sînt în continuare tari în intrigi. Mai întii au fost exploatare atrocitățile din Armenia, apoi ororile de la frontiera sîrbească; li s-a arătat după aceea sîrbilor, ca printr-o lanternă magică, Marele Imperiu sîrb și s-a făcut aluzie la necesitatea unei convenții militare între sîrbi și ruși. Acum au izbucnit tulburări pe insula Creta, care în mod ciudat au început prin aceea că creștinii cretani s-au masacrat între ei pînă cînd consulul rus a reușit să-i împace, punîndu-i să-i masacreze pe turci. Iar neghiobul de guvern turc a trimis în Creta pe Șakir Pașa, care a fost timp de opt ani ambasador al Turciei la Petersburg, unde s-a lăsat cumpărat de ruși! Toată această poveste în legătură cu Creta are drept scop — între altele — să-i împiedice pe englezi să încheie o alianță cu Prusia¹³⁰. Tocmai de aceea am și început eu cu ocazia vi-

171) John Burns. „The Paris international congress“. — *Nota red.*

172) F. Engels. „Mandatele posibiliste“. — *Nota red.*

173) — terenul nostru de recrutare de aici. — *Nota trad.*

zitei lui *Wilhelm*¹⁷⁴⁾ aici, pentru ca Gladstone să se afișeze din nou ca filogrec, iar liberalii să se poată entuziasma pentru hoții de oi din Creta. Tinărul *Wilhelm* a vrut să-i „întreacă” pe ruși, oferind grecilor Creta ca dar de nuntă din partea surorii sale¹⁷⁵⁾; a crezut că vraja prezenței sale îl va face pe sultan¹⁷⁶⁾ să cedeze; dar rușii i-au arătat din nou că, în comparație cu ei, el e doar un băiețandru neghiob. Dacă Grecia va căpăta Creta, asta se va întâmpla doar din bunăvoința *Rusiei*.

Mulțumesc pentru informația cu privire la *Hartmann*. Ar fi foarte binevenite și alte detalii: eu aș vrea să pun capăt acestei surse prusiene de minciuni în coloanele lui *Evening News*²³⁷.

E foarte bine că fiul tău¹⁷⁷⁾ vrea să-și ia o slujbă. Aș fi dorit ca și nepotul meu *Rosher*¹⁷⁸⁾ să aibă asemenea intenții. Acești tineri domni cred cu toții că pământul este semănat cu bani, iar noi bătrînii sîntem doar prea proști ca să-i culegem. Pînă se dumiresc ei cum stau lucrurile, se irosesc o groază de bani.

Calde salutări ție și soției tale. *Schorl[emmer]* a plecat de aici miercuri, îndreptîndu-se spre Germania.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea:
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil Becker, Jos. Dietzen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere”.
Stuttgart, 1906 și în întregime în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁷⁴⁾ *Wilhelm* al II-lea s-a aflat în Anglia între 2—8 august 1889.
— *Nota red.*

¹⁷⁵⁾ Prințesa rusă *Sofia* s-a logodit în octombrie 1889 cu prințul moștenitor al Greciei. — *Nota red.*

¹⁷⁶⁾ *Abdul Hamid* al II-lea. — *Nota red.*

¹⁷⁷⁾ *Adolph Sorge*. — *Nota red.*

¹⁷⁸⁾ *Percy Rosher*. — *Nota red.*

Engels către Wilhelm Liebknecht
la Borsdorf lângă Leipzig

4, Cavendish Place, Eastbourne
17 august 89

Dragă Liebknecht,

Am amînat răspunsul la scrisoarea ta din 19.4. pînă după congres, deoarece înainte de acesta nu putea fi vorba de nici un fel de înțelegere ; căile noastre erau flagrant diferite. Și acum voi trece iarăși peste toate încercările tale de a arunca în spinarea altora neglijențele tale.

Tu afirmi : reproșul că și în problema congresului am fost împiedicat „ca de obicei de împrejurări neprevăzute“ să-mi fac datoria, este mai mult decît o grosolanie — este o gravă injurie etc.

Poți face din cuvintele mele o injurie numai dacă le răstălmăcești sensul și anume dacă transformi pasivul că de regulă ție ți se întîmplă ceva, într-un activ, și anume că faci acest lucru în mod intenționat. În felul acesta, transformi reproșul de slăbiciune într-unul de rea-voință și injuria-i gata.

Faptul că ți se întîmplă foarte des să nu fi de găsit atunci cînd se contează pe cuvîntul tău sau cînd ți se cere ceva ce este de la sine înțeles, — faptul acesta trebuie să-l fi observat și tu singur pînă acum. Îți amintești de cazul Aveling din America⁵⁹ ? La început, sub impresia nemijlocită a infamiei comise de executivul new-yorkez, ai scris : „New-yorkezii îi datorează lui Aveling o retractare, le-o voi cere eu, și dacă se vor opune, voi lua în mod public atitudine împotriva lor“. Mai apoi însă, cînd a sosit momentul să-ți respecti cuvîntul, lucrurile s-au petrecut cu totul altfel : Ai făcut o declarație care nu era nici caldă, nici rece și care lui Aveling nu i-a făcut nici un bine, iar pe new-yorkezi nu i-a deranjat cituși de puțin, — împrejurări neprevăzute ! Și abia sub presiunea delicată exercitată de mine te-ai hotărît să faci o declarație, care conținea cel puțin o parte din cele promise inițial.

Chiar scrisoarea ta din 19.4. aduce o nouă dovadă în acest sens. La adăpostul numelui tău, ca editor, ginerele tău¹⁷⁹⁾ publică o serie de lucrări. Tu, care îl cunoști. îi încredințezi

¹⁷⁹⁾ Bruno Geiser. — *Nota red.*

selectia materialului, redactarea, pe scurt întreaga muncă de conducere. Inevitabilul se produce. *Sub girul numelui tău* apare o scriere infamă a unui individ mai mult decât dubios, o adevărată porcărie, în care acest nemernic se erijează în reformator al lui Marx¹⁷⁷. Această porcărie, pe a cărei copertă figurează numele tău ca editor, le este recomandată muncitorilor germani ca lectură instructivă în spiritul partidului nostru. Că o asemenea porcărie apare undeva, nu are nici o importanță și nici nu merită să se vorbească despre ea. Dar că ea este editată *de tine*, că apare sub *egida ta*, ca fiind aprobată și recomandată *de tine*, (căci ce altceva înseamnă numele tău pe ea?) — asta este inadmisibil. E clar că ginerele tău te-a dus de nas, căci cu bună știință n-ai fi făcut niciodată așa ceva. Dar acum, când prima ta datorie este să te dezici de această ineptie, să declari că ai fost înșelat într-un mod infam și că sub numele tău nu va mai apare nici o coală din această lucrare — ce se întâmplă acum? Îmi scrii o pagină întreagă despre împrejurările neprevăzute care te împiedică să faci acest lucru.

Și atunci, ce rost are indignarea ta morală când îndrăznesc să-i spun pe nume acestui obișnuit mod de comportare al tău? De altfel nu sînt singurul care l-a observat și, dacă e vorba să fie cineva ofensat în această chestiune, eu sînt acela care am mult mai multe motive decât tine.

Deocamdată nu știu ce ai mai întreprins în afacerea Schlesinger. Dar un lucru îl știu sigur: dacă încetezi publicarea porcăriei lui Schl[esinger], poți să las baltă afacerea. Dacă însă, *sub egida numelui tău*, apare continuarea, respectiv sfîrșitul ei, atunci îi sînt dator lui Marx să protestez în mod public. Sper că nu vei lăsa lucrurile să ajungă atât de departe. Sînt convins că acest individ, care ți-a fost impus cu sila, îți stă și ție în gît. Și vei înțelege și tu că nu-i poți permite d-lui Geiser să vîndă pe un blid de linte întreaga ta poziție în partid, rodul a patruzeci de ani de muncă.

Sînt aici de 14 zile și mai rămîn probabil și prima săptămînă din septembrie — în aceeași casă în care mă aflam, când ai plecat în America²⁴².

Calde salutări

al tău,

F. E.

Engels către Eduard Bernstein

la Londra

4, Cavendish Place
Eastbourne, 22 aug. 89

Dragă Ede,

Cine e Paul Fischer? Vrea să traducă vechiul meu articol din „Progress“¹⁸⁰⁾ pentru „B[erliner] V[olks]-Tribüne“. Întrucît ar trebui să redactez eu notele, apărînd astfel drept colaborator direct al lui „Volks-Tribüne“, am unele rezerve, drept care am amînat răspunsul pînă la întoarcerea mea.

În numărul viitor¹⁸¹⁾ ar trebui să te ocupi de greva docherilor²⁴⁴. Pentru mișcarea de aici ea are o însemnătate uriașă. East-End-ul¹⁸²⁾ era pînă acum cufundat într-o stare de mizerie pasivă — trăsătura sa distinctivă era lipsa de împotrivire a unor oameni înfrinți prin foame, lipsiți de orice speranță. Cine ajungea acolo era pierdut din punct de vedere fizic și moral. Dar iată că anul trecut a izbucnit victorioasa grevă a fetelor de la fabrica de chibrituri²⁴⁵. Iar acum această grevă uriașă a celor mai decăzuți dintre decăzuți, greva docherilor, nu a celor permanenți, puternici, experimentați, relativ bine plătiți, avînd de lucru în mod regulat, ci a celor aruncați întîmplător în aceste docuri, ghinionistii, eșuații în toate celelalte ocupații, flămînzii de profesie, masa existențelor împinse spre ruină totală, pentru care, pe porțile docurilor, s-ar putea scrie cuvintele lui Dante: lasciate ogni speranza, voi che'entrate!¹⁸³⁾ Și această masă de desperați sumbri, care în fiecare dimineată, cînd se deschid porțile docurilor, dau adevărate bătălii pentru a ajunge primii la individul care angajează muncitorii — bătălie în adevăratul sens al cuvîntului, în cadrul luptei de concurență între muncitorii supranumerari — această masă eterogenă, în fiecare zi alta, reușește să adune laolaltă 40 000 de oameni, să mențină disciplina și să înpăimînte puternicele societăți din docuri. Mă bucur că am trăit un asemenea moment. Dacă

¹⁸⁰⁾ F. Engels. „Apocalipsul“. — *Nota red.*

¹⁸¹⁾ „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

¹⁸²⁾ Partea de est a Londrei, locuită de proletariat și sărăcime. — *Vota red.*

¹⁸³⁾ Lăsați orice speranță, voi care intrați! — *Nota trad.*

această pătură este capabilă să se organizeze este un lucru foarte important. Indiferent care va fi sfârșitul grevei — în asemenea cazuri eu nu sînt niciodată dinainte optimist — o dată cu docherii intră în mișcare și cea mai de jos pătură a muncitorilor din East-End, și acum păturile superioare vor trebui să le urmeze exemplul. În East End se află concentrată cea mai numeroasă masă de muncitori necalificați din Anglia, cei a. căror muncă nu necesită nici un fel sau aproape nici un fel de îndemînare. Dacă aceste pături ale proletariatului din Londra, tratate pînă acum cu dispreț de trades-unionurile muncitorilor *calificați*, au reușit să se organizeze, înseamnă că s-a dat un bun exemplu provinciei.

Mai mult : Din cauza lipsei de organizare, din cauza vegetării pasive a adevăraților muncitori din East-End, lumpen-proletariatul era cel care avea pînă acum cuvîntul hotărîtor ; el se considera reprezentantul tipic al milioanelor de înfomețați din East-End și *trecea drept atare*. Acum s-a sfîrșit cu asta. Precupeții și cei de o teapă cu ei vor fi împinși pe planul al doilea, iar muncitorul din East-End va putea să-și făurească propriul său chip și să-l impună printr-o bună organizare ; iar pentru mișcare, aceasta are o covîrșitoare însemnătate. Scene ca acelea petrecute cîndva în timpul demonstrației lui Hyndman din Pall-Mall și Picadilly ²⁴⁶ vor fi atunci imposibile, iar derbedeul care va încerca să-și descarce mînia asupra cuiva, va fi pur și simplu curățat.

Pe scurt, e un eveniment. Să ne gîndim chiar la felul în care e comentat de mîrșavul „Daily News“ ! Lovitură de trăznet ! Este similar cu ce a fost la noi greva minerilor ²⁰⁴ : o nouă pătură intră în mișcare, un nou corp de armată. Iar burghezul care cu cinci ani în urmă ar mai fi înjurat și blestemat, acum trebuie să aplaude cu teamă, în timp ce și pentru că îi tremură carnea pe el. Ura !

Ceea ce spui tu în articolul despre anarhiști ¹⁸⁴⁾ cu privire la parlamentarism și decăderea lui, este singurul lucru corect. M-a bucurat foarte mult.

Aici, vremea este foarte schimbătoare ; deoarece am exagerat cu mersul pe jos, mă simt cam slăbit și am devenit de aceea abstinent, în ciuda lui Julius ¹⁸⁵⁾ — dar nici ceai

184) E. Bernstein. „Frazeologia anarhistă“. — *Nota red.*

185) Probabil, Julius Motteler. — *Nota red.*

n-am voie să beau seara, din cauza nervilor, astfel că *tot* beau un pahar de bere în loc de ceai, în cinstea abstenenței !
Salutări soției tale, copiilor și tuturor prietenilor.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
revista „Bolșevik“ nr. 14, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

127

Engels către Hermann Engels la Engelskirchen

4, Cavendish Place
Eastbourne, 22 aug. 1889

Dragă Hermann,

Am primit contul curent, pentru care îți mulțumesc ; e, desigur, în regulă.

Te rog să fii atât de bun să transmiți rîndurile alăturate tînărului, sau, mai bine zis, acum bătrînului Caspar¹⁸⁶⁾, eu nu știu unde locuiește, la Krefeld sau la Barmen. După cum am auzit de la R. Blank, pe care l-am întîlnit acum opt zile aici, nu prea stau pe roze ; îmi pare foarte rău.

Mă aflu aici de 14 zile, dar, din păcate, plouă mai mult decît trebuie. De cînd englezii și-au fixat manevrele navale în august, vremea s-a stricat de-a binelea în această lună, și iar s-au adevărit cuvintele vechiului cîntec :

La 21 august, tocmai

Sosi un spion pe ploaie și furtună

Jură în fața prințului și-l înștiință... etc.

Ca urmare și azi dimineață au trecut pe aici trei mari vase de război, dar noi tot mai așteptăm să înceapă faimoasa bătălie navală care urmează să se desfășoare în fața ochilor noștri în Canalul Mîneicii.

Voi mai rămîne aici, probabil, 14 zile — 3 săptămîni, dacă nu va ploua prea mult, căci

Nici acasă nu mă pot duce,

deoarece acolo se află zugravii, tapițerii, vopsitorii și alți lu-

¹⁸⁶⁾ Caspar Engels. — *Nota red.*

crători, care au făcut ca trei sferturi din încăperi să fie nelocuibile și, odată aceștia intrați în casă, nu mai știi când scapi de ei. Toate acestea din cauză că în Anglia marea industrie a ruinat pe micii meseriași, dar n-a știut să pună nimic în locul lor. Germanii nu se mai bucură de mult de privilegiul de a livra marfă proastă pe bani buni; londonezii au reușit s-o facă într-un mod strălucit. În America însă lucrurile se prezintă cu totul altfel. Cred că în comerțul obișnuit, cotidian, unde nu e vorba de speculă, America este țara cea mai serioasă din lume, singura care mai livrează „muncă de bună calitate“.

Sper că sînteți cu toții sănătoși. Salutări călduroase Emmei, copiilor și nepoților, ca și tuturor celor din Engelskirchen.

Bătrînul tău,
Friedrich

Publicat pentru prima oară
în „Deutsche Revue“, Jg. 46,
Bd. III, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

128

Engels către Laura Lafargue ²⁴⁷

la Le Perreux,

4, Cavendish Place, Eastbourne
27 aug. '89

Draga mea Laura,

Să scrii o scrisoare pe litoral este aproape o imposibilitate; credeam că o știi și tu, de mult. Și atunci cînd, ca în cazul meu, o mulțime de oameni pe care nu i-am văzut niciodată, par să fi organizat un complot, cu scopul de a mă bombarda cu scrisori, vizite, informații, cereri de tot felul, această imposibilitate devine fapt împlinit. Cluburi studențești din Austria, un căutător vienez de „adevăr“, care ar fi vrut să știe dacă n-ar fi mai bine să-l devoreze pe Hegel (mai bine nu, i-am răspuns), un socialist român *în propria persona*, un necunoscut venit de la Berlin, care acum se află la Londra ș.a. ș.a. cu toții au tăbărit pe mine și fiecare se așteaptă că mă voi ocupa imediat de el. Și așa, cu șase oameni în jurul meu în această cameră în care ploaia îi obligă

adesea să se refugieze, nu-mi mai rămîne altceva de făcut decît să mă retrag din cînd în cînd în dormitorul meu, pe care-l transform în „biroul“ meu.

Tu ai avut pățaniile tale cu Séraphine, Nim le-a avut pe ale ei cu Ellen. Ceea ce cunoscători în materie presupuneau de multă vreme în legătură cu Ellen, a anunțat într-o bună dimineață doctorul că se petrecea de vreo șase luni, și anume în felul în care se zămislește orice ființă nouă. În consecință, a trebuit să plece cu o lună înainte de sosirea noastră aici. Cînd ne vom întoarce, vom angaja o altă fată, poate mai rea.

Mă bucur că Paul a plecat în turneul său electoral²⁴⁸ și încă pe banii mamei lui. Din cei trei candidați propuși de Marsilia va fi ales unul, poate doi; sper că Paul va fi unul dintre cei aleși. În orice caz a fi propus drept candidat din partea partidului tău înseamnă un serios pas înainte, care înlesnește înaintarea pe viitor, îndeosebi într-un partid, aflat în plină ascensiune cum e în clipa de față partidul nostru din Franța; cine a fost o dată candidat, este de obicei reales.

Sper din suflet ca, la viitoarele alegeri, boulangismul să sufere un eșec. Nimic nu poate fi mai rău pentru noi decît chiar un succés d'estime al acestui șarlatanism, care ar putea cel puțin prelungi dilema aparentă: ori Boulanger ori Ferry — o dilemă care însuși fiecăruia din ei vitalitate. Dacă Boulanger mînîncă o bătaie zdravănă și cercul adeptilor săi se reduce mai mult sau mai puțin la bonapartiști, aceasta va dovedi că rămășițele bonapartistice din caracterul francezilor, explicabile ca o moștenire de la marea revoluție, dispar treptat. Iar cînd și acest episod se va încheia, republicanismul francez își va relua cursul său normal de dezvoltare; radicalii⁷⁹, reîncarnați acum în persoana lui Millerand, se vor discredită încetul cu încetul, la fel ca atunci cînd erau întruchipați de Clémenceau, iar elementele cele mai bune din rîndurile lor vor trece de partea noastră; oportuniștii⁵⁷ vor pierde ultimul pretext pentru existența lor politică și anume acela de a fi apărătorii republicii împotriva pretendenților la tron. Libertățile cucerite de socialiști nu numai că vor fi menținute, dar se vor extinde treptat, așa încît partidul nostru va avea condiții mai favorabile de luptă pentru cauza sa decît în oricare altă țară de pe continent; iar pericolul cel mai mare, acela al dezlănțuirii unui război, ar fi înlăturat. Cei care cred, ca blanquiștii-boulangiști²⁴⁹, că, susținîndu-l pe Boulanger, vor putea obține cîteva locuri în Parlament, seamănă cu acei fanatici ignoranți, care sînt gata să dea foc satului pentru a-și

frige un cotlet. Să sperăm că această experiență îi va fi de folos lui Vaillant. El știe foarte bine ce fel de oameni sînt toți acești blanquiști, iar iluziile sale despre ceea ce se poate obține dintr-un asemenea material trebuie să fi primit o grea lovitură.

Campania întreprinsă de Hyndman în scopul discreditării mandatelor marxiștilor²³⁸ pare să fi eșuat complet. Dezvăluirile făcute de Burns¹⁸⁷⁾ au fost o lovitură abilă, iar demascările noastre ulterioare, în special cele în legătură cu mandatele posibilistilor austrieci¹⁸⁸⁾, au făcut restul. Acești oameni nici nu-și dau seama că ei înșiși locuiesc într-o casă de sticlă. Dar, întrucît în Franța posibilistii n-au dat, pare-se, bătaie de cap în această problemă (indivizii ăștia — considerînd totul la un etalon mai mic — sînt mult mai înțelepți decît Hyndman și Co.), necesitatea de a împinge mai departe succesul dispare, afară de cazul că s-ar face alte asemenea încercări. Toată combinația fusese aranjată special pentru „piața engleză” și acolo a eșuat — cela suffit¹⁸⁹⁾. Și apoi, există rezoluția în legătură cu organizarea demonstrației de 1 Mai. Este cel mai bun lucru realizat de congresul nostru. Aici, în Anglia, aceasta va produce o uriașă impresie, iar clica lui Hyndman *nu va îndrăzni să se opună rezoluției*; dacă o va face, își va frînge gîtul, dacă nu — va trebui să ne urmeze; s-o lăsăm să aleagă singură.

Alt eveniment de cea mai mare importanță este greva docherilor.²⁴⁴ Acești oameni, după cum știi, sînt cei mai oropsiți dintre toți oropsiții East-Endului, ratații tuturor meseriilor, pătura cea mai apropiată de lumpenproletariat. Faptul că aceste ființe nenorocite, flămînde, prăbușite, care în fiecare dimineață dau o bătălie pentru a pune mîna pe ceva de lucru, se organizează de luptă, acționează în mase de 40—50 000 de oameni, atrăgînd după sine în grevă practic absolut toate celelalte categorii de muncitori din East-End, legate într-un fel sau altul de navigație, rezistă cu fermitate timp de peste o săptămînă, insuflînd groază boșatelor și puternicelor societăți din docuri, constituie o enaștere de care sînt bucuroși că am ajuns s-o trăiesc. Unde mai pui că de partea lor înclină chiar anumite pături ale burgheziei: negustori care, deși suferă mari pagube din cauza încetării lucrului în port, îi acuză nu pe muncitori, ci îndărătnicele societăți din docuri. Astfel

¹⁸⁷⁾ J. Burns. „The Paris international congress”. — *Nota red.*

¹⁸⁸⁾ F. Engels. „Mandatele posibilistilor”. — *Nota red.*

¹⁸⁹⁾ — și asta e destul. *Nota trad.*

încît, dacă vor reuși să mai reziste încă o săptămînă, pot fi aproape siguri de victorie.

Și toată această grevă a fost organizată și condusă de oamenii *noștri* — Burns și Mann ; hyndmaniștii au fost inexistenți.

Draga mea Laura, sînt aproape sigur că ai nevoie de ceva bani și aș fi anexat un cec la această scrisoare, dacă n-aș fi chiar eu în mare jenă financiară. Soldul meu din bancă este pe sponci ; niște dividende de aproximativ 33 de lire, a căror scadență era în mod obișnuit data de 18 august, nu mi-au fost încă plătite, iar Edward a împrumutat 15 lire pînă la sfîrșitul lunii, fiind la mare strîmtoare. Din această cauză nu prea am libertate de mișcare, dar de îndată ce voi primi bani, îți voi trimite și ție, cel mai tîrziu luna viitoare, sper totuși chiar mai devreme.

Domela¹⁹⁰⁾ devine din ce în ce mai greu de înțeles. Poate că de fapt nu este un Isus Christos, ci un Jan van Leiden ? *Profetul* lui Meyerbeer ? Vegetarianismul și izolarea par să provoace în final fenomene ciudate.

Edward și Tussy vor merge la Dundee pentru a raporta despre Congresul trades-unionurilor și, pe acea perioadă de timp, băieții¹⁹¹⁾ vor fi la noi.

Întotdeauna al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în întregime în revista
„Labour Monthly“ Nr. 8, 1955

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

129

Engels către Laura Lafargue²⁵¹

la Le Perreux

(Eastbourne) 1 sept. 1889.
duminică

Draga mea Laura,

Aseară tîrziu am fost anunțat de banca mea că dividendele mult așteptate, cele 36 de lire, au fost plătite, drept care

¹⁹⁰⁾ Domela Nieuwenhuis. — *Nota red.*

¹⁹¹⁾ Jean și Edgar Longuet. — *Nota red.*

mă grăbesc să-ți trimit un cec de 30 de lire. Din acestea, 10 reprezintă a doua jumătate din suma pe care i-am promis-o lui Paul pentru cheltuielile făcute cu ocazia campaniei electorale și de care el se interesa într-o scrisoare primită vine-rea trecută, din Cette. Perspectivele lui în acel oraș par bune, dar Cette este foarte mic și voturile alegătorilor rurali vor fi decisive ; sper să primesc peste câteva zile vești noi de la el. Să nădăjduim că totul va merge bine.

Nu pot să scriu prea mult pentru că este duminică și prietenii noștri vin și pleacă. În plus, trebuie să-i scriu și lui Tussy în legătură cu greva²⁴⁴ care ieri a intrat într-o criză gravă. Întrucât administratorii docurilor perseverau în încăpăținarea lor, oamenii noștri s-au lăsat antrenați pe o cale care i-a dus la o decizie absolut stupidă. Fondurile de ajutor se epuizaseră și acum ei trebuiau să anunțe greviștii că sîmbătă nu va mai putea fi distribuit nici un ajutor. Și pentru ca pi-lula să poată fi înghițită (cel puțin așa îmi închipui eu) au declarat că, dacă pînă sîmbătă la prînz administratorii docurilor nu cedează, luni va fi proclamată greva generală (în ideea că, din cauza lipsei de cărbune, mină de lucru sau amîndouă, uzinele de gaz vor opri lucrul, cufundînd Londra în întuneric). Această amenințare trebuia să-i intimideze pe toți, făcîndu-i să cedeze în fața revendicărilor muncitorilor.

Era un joc extrem de riscant, un va banque — cum ar fi să mizezi 1 000 de lire pentru a cîștiga, eventual, zece ; însemna să fie lansate amenințări care nu puteau fi puse în aplicare ; însemna să înfometezi cîteva milioane de oameni numai pentru că nu poți hrăni cîteva zeci de mii pe care le ai în sarcină ; însemna să pierzi din nechibzuință și cu inima ușoară simpatia negustorilor și chiar a mării mase burgheze care îi urau cu toții pe monopoliștii docurilor, dar care în această împrejurare s-ar fi întors imediat împotriva muncitorilor ; era de fapt o declarație disperată și un joc atît de hazardat încît i-am scris de îndată lui Tussy ; dacă se persistă cu încăpăținare pe acest drum, societățile din docuri nu trebuie să reziste decît pînă miercuri și victoria va fi a lor.

Din fericire, oamenii noștri s-au răzgîndit. Nu numai că și-au retras „provizoriu“ amenințarea, dar au acceptat chiar propunerile proprietarilor de chejuri (în anumite privințe în concurență cu docurile), și și-au redus revendicările cu privire la mărirea salariilor ; *acestea au fost din nou respinse* de so-

cietățile din docuri. Asta, cred eu, le va asigura victoria. Amenințarea cu greva generală va avea acum un efect salutar și generozitatea de care au dat dovadă muncitorii, atît retragerea amenințării, cît și acceptarea unei soluții de compromis le va asigura noi simpatii și sprijin.

Vineri ¹⁹²⁾ ne întoarcem la Londra. Schorle[mmer] a plecat acum vreo 2 săptămîni în Germania, unde e și acum ; ce face și ce intenții are, nu știu.

În ce-l privește pe Boulanger, slăbiciunea sa se vedește în tactica electorală ; își asigură Parisul și lasă întreaga provincie în seama monarhiștilor. Asta ar fi trebuit să le deschidă ochii chiar și celor mai fervenți partizani ai săi, dacă se mai pretind republicani. Paul mi-a scris că un boulangist din Marsilia i-a mărturisit că B[oulanger] ar fi primit 15 milioane din partea guvernului rus. Asta explică toată tărășenia. Dinastia rusă, înrudită acum cu cea de Orléans ²⁵² prin intermediul danezilor, dorește restaurarea dinastiei de Orléans, și anume realizată de Rusia, pentru ca astfel cei din familia Orléans să devină sclavii ei. Căci doar cu o Franță monarhică poate țarul ¹⁹⁷⁾ să încheie o alianță trainică, așa cum are el nevoie pentru un război de lungă durată, cu șanse îndoielnice. Și astfel, în realizarea acestui plan, B[oulanger] este ales ca unealtă. Dacă va reuși ca trambulină a monarhiei, la momentul oportun el va fi sau cumpărat sau, la nevoie, pur și simplu înlăturat, căci în acest caz guvernul rus n-ar avea scrupule ca socialiștii noștri. Deviza acestui guvern este : „denn die abzumurksen ist uns Wurscht“ ¹⁹⁴⁾. În ce-l privește pe Millerand, cred că ai dreptate. În ziarul său ¹⁹⁵⁾, cu toate tentativele lui radicale, se simte un ton de slăbiciune, de descurajare și, mai ales, o doză prea mare de „laptele-omeneștii duiosii“ ¹⁹⁶⁾ (care, cu toate că e stătut, n-are fermentul care să-l acrească), astfel că, chiar dacă îl compari cu „La Justice“, așa cum am cunoscut-o eu odinioară, te cuprinde o milă combinată cu ceva

¹⁹²⁾ 6 septembrie. — *Nota red.*

¹⁹³⁾ Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

¹⁹⁴⁾ Să le facem de petrecanie, asta e un fleac pentru noi — *Nota trad.*

¹⁹⁵⁾ „La Voix“. — *Nota red.*

¹⁹⁶⁾ Vezi Shakespeare, Opere, vol. IX, ELU, p. 395 — *Macbeth*, actul I, scena 5, vers 17. — *Nota trad.*

dispreț. Iată-i pe urmașii vechilor republicani francezi, les fils des héros de la rue ¹⁹⁷⁾ Saint-Méry ⁵².

Calde salutări de la Nim și de la toți ceilalți de aici.

Întotdeauna al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
întregime în revista „Labour Monthly”
Nr. 8, 1955

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

130

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 9 sept. 89

Draga mea Laura,

Am astăzi plăcuta îndatorire de a-ți trimite un cec de 14 lire, 6 șilingi și 8 pence, adică o treime din cele 43 de lire primite de la Meissner; decontul urmează. A patra ediție a volumului I ¹⁹⁸⁾ va apărea curînd; poate că vom putea începe tipărirea lui înainte de Anul Nou.

Tussy a fost ieri aici cu Liebknecht, fiul și fiica acestuia, Gertrud, Singer, Bernstein, Fischer etc. etc. Ea este încă ocupată pînă peste cap cu greva ²⁴⁴. Propunerile primarului Londrei ¹⁹⁹⁾, ale cardinalului Manning și ale episcopului Londrei ²⁰⁰⁾ favorizau într-un mod ridicol interesele societăților din docuri, neavînd astfel nici o șansă de a fi acceptate. Acum este perioadă cea mai aglomerată; de la Crăciun pînă în luna aprilie, în docuri nu se lucrează aproape de loc, astfel că o amînare a sporului de salariu pentru luna ianuarie ar fi însemnat, de fapt, o amînare pentru luna aprilie.

Pînă într-o săptămînă Liebk[necht] te va vizita la Paris, bineînțeles dacă vei mai fi acolo. Va veni împreună cu soția și cu încă unul sau doi membri din familie.

¹⁹⁷⁾ — fiii eroilor din strada. — *Nota trad.*

¹⁹⁸⁾ — al „Capitalului”. — *Nota red.*

¹⁹⁹⁾ Henry Aaron Isaacs. — *Nota red.*

²⁰⁰⁾ John Lubbock. — *Nota red.*

După cît se pare, Domela²⁰¹⁾ și olandezii lui nu renunță la noua lor linie. Încă o dovadă că micile națiuni nu pot deține decît un rol secundar în dezvoltarea socialismului, cînd ele se așteaptă să li se încredințeze conducerea. Belgianilor nu le va ieși niciodată din cap ideea că poziția lor centrală și neutralitatea lor îi predestinează în mod evident ca sediul central al viitoarei Internaționale. Elvețienii sînt și au fost întotdeauna filistini și mic-burghezi ; danezii au început să le semene și rămîne de văzut dacă Trier, Petersen și compania îi vor putea scoate din actuala lor stagnare și acum, olandezii încep să se comporte la fel. Nici unii, nici alții nu pot să uite și nu vor uita că la Paris germanii și francezii au fost cei care au dat tonul, și că lor nu li s-a permis să acapareze congresul cu micile lor mizerii. Dar toate acestea nu înseamnă nimic ; a crescut simțitor speranța că francezii, germanii și englezii vor acționa în comun, iar dacă acești „copilași“ vor deveni turbulenți, nous en ferons cadeaux aux possibilités²⁰²⁾.

Liebk[necht] este acum un aprig antiposibilist ; spune despre aceștia că s-au dovedit a fi niște nemernici și trădători și este imposibil să colaborezi cu ei. I-am răspuns, că noi știm acest lucru de mai bine de șase luni, că i-am atras atenția și lui și partidului său, dar că ei se considerau mai bine informați. A acceptat cele spuse de mine fără să cricnească. Nu mai este nici pe departe atît de sigur de propria-i infailibilitate sau, cel puțin, nu mai face caz de ea. În rest, este exact contrariul chipului afișat în corespondență ; este vechiul, jovialul, comunicativul Liebknecht.

Dar trebuie să mă opresc aici. Și am la mine pe cei doi băieți²⁰³⁾ care au fost încîntați de scrisoarea micului Marcel²⁰⁴⁾. Au fost la Grădina Zoologică, vor să-i scrie iubitelui lor tată și trebuie să le fac loc la masa de scris.

Mult succes lui Paul la Cher. Mă așteptam la deznodămîntul de la Cette, căci orașul era prea mic pentru ca votu-

²⁰¹⁾ Domela Nieuwenhuis. — *Nota red.*

²⁰²⁾ — îi vom face cadou posibilităților. — *Nota trad.*

²⁰³⁾ Jean și Edgar Longuet. — *Nota red.*

²⁰⁴⁾ Marcel Longuet. — *Nota red.*

rile celor 74 de sate, care alcătuiesc circumscripția, să nu fie mai numeroase decât cele obținute de Paul.

Salutări de la Nim.

Cu afecțiune al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

131

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 15 sept. 89
122, Regent's Park Road, N. W.

Dragă Kautsky,

Profit de această dimineață de duminică pentru a-ți scrie, lucru pe care de mult ar fi trebuit să-l fac, — numai că am fost mereu împiedicat ! Mai întâi congresul și tot ce trebuia făcut după el, apoi Eastbourne, unde repercusiunile congresului m-au urmărit sub forma scrisorilor de tot felul ; pe lângă asta, șase oameni într-o cameră, nici un pic de liniște, nici o posibilitate de gândire. Am venit apoi aici, unde i-am găsit pe Paul ²⁰⁵⁾ și pe soldatul ²⁰⁶⁾ cu cei 2 copii ²⁰⁷⁾ ejusdem, greva docherilor ²⁴⁴ etc. În sfârșit, azi-dimineață un cesuleț de liniște, cei doi băieți ai lui Longuet ²⁰⁸⁾, care stau la mine, nu mă deranjează.

Faptul că legătura ta cu Louise a luat un sfârșit negativ ne-a mîhnit profund pe toți : Nim, Tussy, Edward și subsemnatul. Nu e însă nimic de făcut. Numai voi doi cunoașteți situația ; nouă nu ne rămîne decât să acceptăm ceea ce voi ați hotărît. Ce nu înțeleg însă — în genere nu înțeleg nimic din toată istoria asta — este faptul că vorbești mereu despre

²⁰⁵⁾ Paul Singer. — *Nota red.*

²⁰⁶⁾ Wilhe'm Liebknecht. — *Nota red.*

²⁰⁷⁾ Gertrud și Theodor Liebknecht. — *Nota red.*

²⁰⁸⁾ Jean și Edgar Longuet. — *Nota red.*

„milă“, singurul sentiment pe care îl mai ai față de Louise este „mila“. Dar Louise s-a comportat în toată această poveste cu atîta eroism, cu atîta feminitate, încît noi nu mai contenim cu admirația. Dacă în toată povestea ar fi ceva de compătimit, nu Louise ar fi aceea. Eu rămîn la părerea mea : ai făcut o prostie pe care într-o bună zi ai s-o regreti.

Așa cum i-am spus și lui Adler, schimbarea intervenită în relațiile voastre nu poate influența cu nimic propunerea pe care ți-am făcut-o în legătură cu manuscrisul volumului IV²⁰⁹). Treaba aceasta trebuie făcută, iar tu și Ede sînteți singurii cărora le-o pot încredința. Problema Arhivei¹⁹, după cum spune Paul, s-a rezolvat acum și cînd vei veni la iarnă aici, vom putea discuta ce ar mai fi de făcut și s-ar putea trece la lucru. Din cauza blestematului de congres, începînd din februarie n-am mai putut lucra deloc la volumul al III-lea, iar acum, colac peste pupăză, ę nevoie de o a IV-a ediție a volumului I, și pe asta trebuie s-o termin mai întii. N-ar fi mare lucru, dar cînd nu ți se îngăduie să stai la masa de lucru decît trei ore pe zi, treaba tărăgănează cam mult. Și apoi mă așteaptă cele două luni de beznă continuă.

Din Petersburg mi s-a scris că „Revue du Nord“ („Sjevernoje obozrenie“ ?) a tradus lucrarea ta „Klassengegensätze in Frankreich“²¹⁰) care a făcut mare vîlvă în Rusia. Cînd vei veni aici, îți voi da cîteva sugestii cum să poți obține în Rusia ceva bani pentru articolele tale.

Articolele tale despre minerii din Turingia sînt lucrul cel mai bun din tot ce ai scris pînă acum, un adevărat studiu care epuizează problemele hotărîtoare, urmărind simpla cercetare a faptelor și nu confirmarea unei idei preconceptuate, ca în cazul istoriei despre populație²¹¹) și al celei despre familia primitivă²¹²). Tocmai de aceea a și ieșit ceva pozitiv. Această lucrare clarifică o perioadă importantă din istoria Germaniei ; mai sînt, ici-colo, mici lacune în șirul expunerii, dar nu este ceva esențial. Abia acum mi-a devenit într-adevăr limpede (ceea ce din Soetbeer²¹³) am înțeles doar vag și im-

²⁰⁹) al „Capitalului“. Vezi volumul de față, p. 134—136 — *Nota red.*

²¹⁰) „Die Klassengegensätze von 1789“. — *Nota red.*

²¹¹) „Die Bergarbeiter und der Bauernkrieg vornehmlich in Thüringen“. — *Nota red.*

²¹²) „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft.“ — *Nota red.*

²¹³) A. Soetbeer. „Edelmetall-Produktion und Werthverhältnis zwischen Gold und Silber seit der Entdeckung Amerika's bis zur Gegenwart“. — *Nota red.*

precis) în ce măsură producția de aur și de argint a Germaniei (și a Ungariei, ale cărei metale prețioase erau trimise peste tot în Occident via Germania) a fost ultimul factor determinant care a situat-o între 1470 și 1530, din punct de vedere economic, în fruntea Europei, făcând astfel din ea centrul primei revoluții burgheze, deghizate în veșmîntul religios al așa-numitei reforme; ultimul factor în sensul că a împins pe o treaptă relativ înaltă dezvoltarea meseriilor în bresle și a comerțului de tranzit, și prin aceasta a asigurat superioritatea Germaniei asupra Italiei, Franței, Angliei.

L/ie/bk/necht/ a recunoscut *acum*, că nu e nimic de făcut cu posibilistii ¹²; cînd vorbești cu el nu mai e nici pe departe atît de sigur de el ca de obicei, mai ales în scrisori. Noroc că posibilistii au refuzat propunerea, altminteri unificarea celor două congrese s-ar fi soldat cu încăierări, poate chiar cu morți și răniți și ne-am fi compromis enorm. Campania posibilistilor și a lui Social Democratic Federation ⁶⁷ vizînd discreditarea mandatelor delegaților noștri, a eșuat lamentabil ²³⁸. Nu numai că dezvăluirile lui Adler cu privire la posibilistii austrieci ²¹⁴) au fost zdrobitoare (aici au apărut în „Labour Elector“) dar un și mai mare răsunset a avut faptul că acești imbecili i-au permis lui Burns să intre în comisia de verificare a mandatelor, iar acesta a făcut praf fără milă în „Labour Elector“ mandatele celor din Social Democratic Federation ²¹⁵). Hyndman reprezenta 28 de cetățeni! Întreaga Federație ar avea, chipurile, 1925 de membri, în realitate nu sînt nici jumătate!

Congresul trades-unionurilor ²⁵⁰ a fost ultima victorie a lui Broadhurst. Greva docherilor i-a reținut aici pe Burns, Mann și Bateman, singurii care erau bine informați asupra acuzațiilor împotriva lui Broadh [urst], iar lipsa lor i-a prins foarte bine acestuia. Dar congresul fusese pregătit, se pusese totul la bătaie pentru ca doar trades-unioniștii de tip vechi să fie prezenți, ceea ce de data asta a mai fost posibil. Cu toate acestea, au apărut simptome evidente de lichidare a vechiului spirit.

²¹⁴) F. Engels, „Mandatele posibilistilor.“ — *Nota red.*

²¹⁵) J. Burns. „The Paris international congress.“ — *Nota red.*

În Danemarca vechea conducere a partidului s-a compromis grav cu ocazia congresului, iar opoziția — Trier, Petersen etc. câștigă în mod vădit teren¹⁹⁰. Ar trebui să-l angajați pe Trier în calitate de corespondent la „A[rbeiter]-Z[eitung]“ : Gerson Trier, Ahlefeldsgade 16, Kopenhagen.

Greva minerilor a fost câștigată. Cel mai mare eveniment din Anglia de la ultimele bill-uri cu privire la reforme²⁵³, începutul unei revoluții totale în East End. Simpatia generală a presei și chiar a filistinului se explică : 1) prin ura împotriva monopolistilor docurilor, care, în loc să prescrie capitalul lor inexistent, cheltuit fără rost, îi jupoaie pe armatori, pe negustori și pe muncitori, pentru a storce dividente ; 2) prin recunoașterea realității că *docherii sînt alegători* și că trebuie să fie lingușiți, dacă cei 16—18 deputați de tip liberal și conservator din East End vor să fie realeși (ceea ce nu vor reuși — de data asta vor fi aleși deputați ai muncitorilor). Victoria a fost hotărîită de cele 14 000 lire sterline din Australia ; în felul acesta muncitorii australieni evită un brusc import în masă de muncitori englezi. Burns, Champion, Mann, Tillett și-au câștigat lauri, Social Democratic Federation nu era *nowhere*²¹⁶⁾. Greva aceasta este pentru Anglia ceea ce a fost greva minerilor²⁰⁴ pentru Germania : intrarea în mișcarea muncitorească a unei noi păтури, a unei armate uriașe. Dacă scăpăm acum de război, curînd vom avea de ce să ne bucurăm.

Guesde candidează la Marsilia, Lafargue la Saint Amand (Cher).

Calde salutări lui Adler.

Al tău
F. Engels

NB. Deoarece nu știu dacă mai stai în Igelgasse²¹⁷⁾, trimit scrisoarea lui Adler, de a cărui adresă sînt sigur. Din „Arb[eiter]-Z[eit]t[un]g“ am primit doar Nr. 1 și Nr. 4. Mai apare ? Primiți „Labour Elector“ ? Îți trimit un număr.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba germană
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Tradus din limba germană
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.
Prag, 1935

²¹⁶⁾ — nicăieri. — *Nota trad.*

²¹⁷⁾ Joc de cuvinte : „Igelwohnung“ — casă de arici, „Igelgasse“ — ulicioară de arici. — *Nota trad.*

132

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 26 septembrie '89

Îți mulțumesc pentru „V[olks]z[eitung]“ etc. Revoluția într-un pahar cu apă, care a izbucnit la voi, e foarte amuzantă²⁵⁴. Totuși, ar putea fi începutul unui progres. Nemesis avansează încet, dar sigur și ironia istoriei face ca aceiași oameni care, ridicându-se împotriva masei partidului, mai ales în vest, s-au sprijinit întotdeauna pe new-yorkezi să fie răsturnați chiar de new-yorkezi.

Despre rusul acela²¹⁸⁾ n-am auzit nimic. Îți înapoiez cartea sa poștală cu poșta viitoare²³⁷.

Am atât de mult de lucru încît nu mai pot să scriu decît cărți poștale. La întoarcerea mea din Eastbourne aici, am fost întîmpinat cu vestea că este necesară ediția a 4-a a „Capitalului“, volumul I. De fapt, vor fi necesare doar cîteva modificări și note suplimentare, dar alegerea și redactarea lor trebuie făcută cu multă grijă; de asemenea, trebuie revăzut cu atenție textul tipărit, pentru a nu se strecura greșeli, care să denatureze sensul. Tot acum trebuie precizate și referirile la volumul III.

Greva docherilor²⁴⁴ a fost de-a dreptul impresionantă. Tussy a fost serios implicată și invidia pentru poziția pe care și-a cucerit-o astfel a și început să răzbată din diferite colțuri. Îți trimit articolul lui Harney, care a fost citat în „Labour Elector“²⁵⁵. Bătrînul locuiește la douăsprezece mii de aici; în august era cît pe ce să se curețe, acum însă se simte mai bine. Lenchen îți mulțumește pentru calendar²¹⁹⁾ și îți trimite prin mine salutări. În Franța, Guesde are ceva șanse la cel de al doilea scrutin. Din păcate, încă n-am primit informații precise cu privire la alegeri.

Cele mai bune urări soției tale și soților Schlüter.

Al tău,
F. E.

(Londra) 26.9.89.

²¹⁸⁾ Hartmann. — *Nota red.*

²¹⁹⁾ „Pionier. Illustrierter Volks-Kalender“. — *Nota red.*

Am primit „Nationalist“ din Boston și-ți mulțumesc. Sint „Fabienii“²⁵⁶ de aci.

Publicat pentru prima oară
cu omisiuni în cartea:
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

133

Engels către Paul Lafargue²⁵⁷

la Le Perreux

Londra, 3 oct. '89

Dragul meu Lafargue,

Pină la urmă, singurul partid care, potrivit rezultatelor electorale, poate vorbi de o creștere a forțelor sale, este cel al nostru. Noi contăm — și informațiile noastre sînt incomplete — pe 60 000 voturi pentru candidații noștri, cu alte cuvinte candidații grupurilor reprezentate la congresul nostru²⁵⁵ și peste 19 000 voturi care, probabil, ne aparțin (candidații nefiind nici posibilisti, nici „radical-socialiști“), dar pe care, pînă la primirea unor informații suplimentare, nu îndrăznim să le considerăm cert ca ale noastre.

Dar cum se face că sîntem lăsați aici fără alte date cu privire la statisticile electorale, în afară de acelea din ziarele burgheze, din care este imposibil să ne lămurim asupra poziției tuturor acestor candidați necunoscuți? Cum să știm care este numărul voturilor care ne aparțin, cînd ziarele nu clasifică candidații decît în modul cel mai vag? Căci mie mi se pare că socialiștii germani și englezi merită cu prisosință osteneala de a fi ținuți la curent cu activitatea voastră, dat fiind că nu aveți un ziar al vostru, prin intermediul căruia să fie informați. Și voi știți că noi toți cei de aici sîntem gata să acționăm în interesul partidului vostru și că am făcut acest lucru întotdeauna din toate puterile; dar dacă domnii francezi nu vor să-și dea osteneala să ne țină la curent cu

cosas de Francia²²⁰), noi n-avem nici o putere și s-ar putea ca multora dintre noi, să li se urască cu o activitate atît de puțin apreciată de cei cărora ea le este închinată.

Trimiteți-ne, așadar, cît mai repede posibil, o listă completă, după al doilea scrutin, a candidaților socialiști aparținînd grupărilor reprezentate la congresul nostru, ca și a celorlalți socialiști (dacă există), care nu sînt nici posibiliști, nici radical-socialiști, cu numărul voturilor obținute de fiecare, atît la primul, cît și la al doilea scrutin. Nu putem risca aici ca datele noastre să fie contestate de Hyndman și compania și așa ar sta lucrurile, dacă din nou am fi nevoiți să ne limităm la propriile noastre surse de informații.

La Congres voi ați format un Consiliu național²⁵⁸ care a luat anumite hotărîri. Nici unul din voi nu a socotit necesar să ne spună o vorbă despre aceasta; dacă n-aș fi citit întîmplător știrea în „Socialista“ din Madrid, ea n-ar fi fost publicată nici în ziarul german „Soz[ial] dem[okrat]“, nici în „Labour Elector“ și chiar și asta abia după două luni de la eveniment.

Trebuie să vă dați singuri seama că printr-o asemenea comportare voi faceți de fapt jocul posibiliștilor și al amicilor lor de aici.

I-am scris lui Bebel să se trimită ceva bani pentru alegerea lui Guesde, de a cărei importanță îmi dau perfect seama. Sper să se aprobe suma, dar nu trebuie uitat că germanii au dat și pentru congres 500 de franci, 1000 pentru Saint-Etienne²⁵⁹, 900 pentru raportul la congres (a cărui primă ediție nu face prea mare cinste celor care l-au redactat și care s-ar spune că și-au dat o exagerată osteneală în a stîlci numele)²⁶⁰, 2500 pentru ziarul elvețian²²¹), pentru care mai rezervă încă 3500 de franci. Asta face 8 400 de franci votați pentru scopuri internaționale și asta în ajunul propriilor lor alegeri generale. Și după toate aceste sacrificii, domnul Jaclard îi mai și jignește fără nici un motiv în ziarul „La Voix“, numindu-i mașini care votează la comandă²⁶¹! Ca și cînd germanii ar fi de vină că muncitorii parizieni sînt fie posibiliști, fie radicali-cadetiști¹¹², fie boulangiști fie absolut nimic! S-ar părea că în ochii domnului Jaclard capacitatea germanilor de a se supune hotărîrii majorității și de a acționa în comun constituie în sine o insultă pentru domni parizieni

²²⁰) — situația din Franța. — *Nota trad.*

²²¹) „Arbeitstag: Der achtstündige Arbeitstag“. — *Nota red.*

și că, dacă Parisul bate pasul pe loc, li se interzice și celorlalți să meargă înainte !

Dar, dacă îmi aduc bine aminte, domnul Jaclard este blanquist și, în consecință, trebuie să considere Parisul un oraș sfânt, Ierusalimul și Roma în același timp.

Dar să revenim la alegeri. Dacă într-adevăr Guesde și Thivrier au șanse și dacă reușesc să fie aleși, vom avea în Cameră o poziție mult mai bună decât a posibilistilor. — Baudin pare sigur, apoi mai sînt Cluseret, Boyer, Basly, din care unul sau altul va reuși și cu 4 sau 5 dintre ei Guesde ar putea alcătui un grup care nu numai că va face impresie asupra Camerei și a publicului, dar va putea chiar să-i pună pe posibilisti într-o lumină destul de ridicolă. Tocmai coexistența în Reichstag a deputaților noștri și a lassalleenilor, mai mult ca oricare altă împrejurare, a forțat drumul către unirea celor două grupuri, adică de fapt capitularea lassalleenilor²²². Tot așa, grupul nostru ar fi mai puternic și ar atrage în cele din urmă în sfera lui de influență pe Dumay și Joffrin, astfel încît șefii posibilisti ar avea de ales doar între capitulare și abdicare.

Deocamdată, toate astea sînt doar o muzică a viitorului²¹⁷. Un lucru e însă sigur : boulangismul este *in extremis*²²². Și asta mi se pare foarte important. El a reprezentat cel de-al treilea acces de febră bonapartistă ; primul a fost provocat de un mare și autentic Bonaparte, al doilea de un fals Bonaparte²²³), iar cel de-al treilea, de un om, care nici măcar nu a fost un fals Bonaparte, ci pur și simplu un fals erou, un fals general, un om fals în general, singura lui glorie constituind-o calul său negru. Dar chiar și șarlatanul și aventurierul acesta a reprezentat un pericol și dumneata o știi mai bine decât mine. Criza acută a fost însă depășită și putem spera că poporul francez nu va mai trece prin asemenea febre cezariene. Este o dovadă că, în comparație cu 1848, constituția sa a devenit mai robustă. Iar Camera a fost aleasă ca o manifestare împotriva boulangismului, ceea ce va simți pe propria ei piele ; ea va purta pecetea acestui caracter negativ și mă îndoiesc că va putea rezista pînă la sfîrșitul ei firesc. Dacă majoritatea nu se va convinge măcar de necesitatea unei revizuirii a constituției, ea va fi curînd în-

²²²) — pe ducă. — *Nota trad.*

²²³) Napoleon al III-lea. — *Nota red.*

locuită de o nouă Cameră cu o majoritate revizionistă, dar antiboulangistă. Cum dumneata cunoști mai bine decât mine compoziția noii majorități, îmi vei putea spune dacă mă înșel. Cred însă că, dacă nu ar fi existat un episod boulangist, acum ar exista deja o majoritate sau cel puțin o puternică minoritate revizionistă-republicană.

Toate acestea în cazul în care nu va fi război. Înfrângerea suferită de șarlatanul din Portland Place²²⁴⁾ va izbuti, cel puțin, să-l mai întîrzie; pe de altă parte, creșterea înarmărilor tuturor puterilor grăbește dezlănțuirea lui. Și dacă va fi război, va trebui să ne luăm adio de la mișcarea socialistă, cel puțin pentru o vreme! Pretutindeni, vom fi dezorganizați, distruși, lipsiți cu totul de libertatea de acțiune. Franța, înhămată la carul Rusiei, n-ar putea crîcni, ar fi silită să renunțe la orice pretenție revoluționară, de teamă ca aliatul ei să nu treacă în tabăra dușmană; forțele, de o parte și de alta, ar fi aproape egale, Anglia fiind cea în măsură să facă balanța să se încline. Cele de mai sus sînt valabile pentru următorii doi sau trei ani; dacă însă războiul va izbucni mai tîrziu, pun pariu că germanii vor suferi o înfrîngere zdrobitoare pe toată linia, căci tînărul Wilhelm²²⁵⁾ îi va înlocui în 3—4 ani pe toți generalii destoinici prin favoriții săi, imbecili sau false genii, ca și acei care i-au comandat pe austrieci și ruși la Austerlitz²⁶³ și care au în buzunar rețeta miracolelor militare. Iar indivizi de soiul acesta mișună acum la Berlin și au mari șanse de a parveni, căci însuși tînărul Wilhelm este unul din ei.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea lui Nim și a mea.
Îi voi scrie curînd.

Cu prietenie al dumatăle
F. E.

Publicat pentru prima oară
în întregime în cartea:
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, vol. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

²²⁴⁾ Adresa din Londra a lui Boulanger. — *Nota red.*

²²⁵⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

134

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lingă Leipzig

(ciornă)

(Londra), 3 oct. 89

Dragă L[iebknecht],

I-am scris lui Bebel de îndată ce am aflat în mod cert că Guesde a ajuns la al doilea scrutin — adică acum vreo opt zile. Nu știu ce hotărîre s-a luat ²⁶⁴.

Referitor la scrisoarea ta din Paris țin să precizez că rămîn la fel de categoric la părerea mea în ceea ce privește atitudinea ta față de congresul din martie și aprilie ²³⁵, pe cît ai rămas și tu la părerea ta. Nu are deci nici un rost să ne certăm pentru probleme ce nu mai sînt de actualitate.

Cît despre afacerea Schlesinger, voi fi *foarte* bucuros cînd te voi vedea scăpat cu bine de ea. Între timp ți-ai dat și tu seama că această istorie nu poate fi pur și simplu mușamalizată și a trebuit să faci o declarație care mă bucură foarte mult ²⁶⁵. Dacă ai fi făcut-o imediat, am fi fost amîndoi scutiți de această corespondență neplăcută. Eu știu tot atît de bine ca tine, și tu știi tot atît de bine ca mine, că nu numai Kautsky și cu mine am considerat scandalos ca o asemenea lucrare, a unui individ atît de abject, să apară sub egida numelui tău.

În orice caz declarația ta mă scutește pe mine de obligația de a critica această cîrpăceală. Ea nu trebuia însă și nici nu va fi trecută sub tăcere, tocmai *pentru* că din nefericire numele tău a figurat în fruntea ei și nu numai ca editor, ci și ca *redactor-șef*.

Și eu consider alegerea lui Guesde extrem de importantă. Rezultatul alegerilor a fost — cît privește numărul voturilor — foarte favorabil pentru noi; după calculele mele, 60 000 vor fi sigur ale noastre (cei ce s-au prezentat la Congresul nostru) la care se vor adăuga *probabil* alte 18 000, față de 43 000 voturi ale posibiliștilor în toată Franța. Baudin pare sigur, apoi Boyer, Cluseret și Ferroul, pe lîngă aceștia mai sînt și alții care au șanse. Dacă și Guesde va fi ales, va sti să-i grupeze pe toți în jurul lui. Atunci posibiliștii Joffrin și Dumay vor fi în situația în care s-au găsit

lassalleenii în Reichstag în 1874 ; și *atunci*, dar *numai* atunci, se poate pune problema de a proceda cu ei, așa cum s-a procedat cu lassalleenii²⁶² în Germania. Condiție a succesului este însă ca pînă atunci să fie tratați ca dușmani, să fie ținuți din scurt, pentru a învăța că trebuie să respecte *puterea* partizanilor noștri.

În orice caz, boulangismul este la pămînt și probabil că la al doilea scrutin va primi și mai multe lovituri, afară de cazul că prost inspirata anulare a voturilor din Montmartre²⁶⁶ îi va aduce, cel puțin la Paris, noi aderenți. Dacă însă nu va mai primi bani din Rusia, bravul general va trebui să se mute din Portland Place în Soho, sau să închirieze cîteva camere la Lessner.

Salutări soției tale și lui Theodor²²⁶⁾.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în cartea : „Wilhelm Liebknecht.
Briefwechsel mit
Karl Marx und Friedrich Engels“.
The Hague, 1963

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

135

Engels către Laura Lafargue²⁶⁷

la Le Perreux

Londra, 8 oct. 1889

Draga mea Laura,

Ce indivizi melancolici mai sînt și amicii noștri francezi ! Pentru că Paul și Guesde n-au ieșit victorioși din alegeri, par să se îndoiască de toate, iar Paul este de părere că cu cît se vorbește mai puțin despre aceste alegeri, cu atît e mai bine. După mine însă, rezultatul alegerilor nu constituie o înfrîngere, ci un succes relativ care merită osteneala de a fi făcut cunoscut atît în Anglia cît și în Germania. La primul tur de scrutin noi am obținut între 60 000 și 80 000 voturi, ceea ce dovedește cu prisosință că sîntem aproape de două ori mai puternici decît posibilității și, în timp ce dintre ai lor au fost

²²⁶⁾ Theodor Liebknecht. — *Nota red.*

aleși doar doi oameni ²²⁷⁾, (dintre care unul e pe moarte ²²⁸⁾, la noi au fost aleși Baudin, Thivrier, Lachize, apoi Cluseret și Ferroul, care, vrînd-nevrînd, trebuie să-și lege soarta de primii trei; aceasta înseamnă cinci contra doi și, dacă se acționează abil, va fi suficient pentru a-i pune pe cei doi posibiliști într-o situație foarte neplăcută. Dar, atît în Anglia cît și în Germania, face impresie nu numărul de locuri obținute, ci numărul de *voturi primite*. Te rog, așadar, să faci tot posibilul pentru a primi cît mai repede cu putință, să zicem, *cel mai tîrziu* pînă luni dimineată, sau chiar înainte, dacă se poate, lista cu numărul de voturi obținute de candidații noștri la primul și la al doilea tur de scrutin, pentru ziarele „Labour Elector“ și „S[ozial-Demokrat]“. Paul nu va împinge, cu siguranță atît de departe *le droit à la paresse* ²²⁹⁾, încît să refuze să facă acest mic efort pentru noi.

Fără îndoială, înfrîngerea lui Guesde este un mare ghinion, dar, deși am socotit că trebuia făcut tot ce era posibil pentru a o evita, după cele 1445 de voturi *au premier tour* ²³⁰⁾, n-am mai crezut cu adevărat în succesul lui. Dar, din moment ce nu putem schimba nimic, e mai bine să luăm lucrurile așa cum sînt. Pentru noi este mult mai important faptul că am venit de hac mișcării boulangiste. Boulangismul în Franța și problema irlandeză în Anglia sînt cele două mari obstacole în calea noastră, cele două probleme secundare care împiedică formarea unui partid muncitoresc independent. Acum, după ce boulangismul a fost măturat, drumul a devenit liber în Franța. Și, în același timp, a eșuat și atacul monarhist împotriva republicii. Pentru monarhism aceasta înseamnă trecerea treptată de la o politică practică la o politică bazată pe sentimente, apropierea monarhiștilor de oportuniști ⁵⁷⁾, formarea unui nou partid conservator pe ruinele celor două anterioare și lupta acestui partid burghez-conservator împotriva micii burghezii și a țăranilor (radicali) ⁷⁹⁾ cît și împotriva clasei muncitoare; o luptă în care socialiștii reprezentanți ai clasei muncitoare îi vor birui în scurtă vreme pe radicali, mai ales după ce aceștia s-au compromis ei înșiși atît de serios. Nu mă aștept ca totul să se desfășoare în modul acesta simplu, după o schemă clasică, dar chiar logica internă a evo-

²²⁷⁾ Dumay și Joffrin. — *Nota red.*

²²⁸⁾ Joffrin. — *Nota red.*

²²⁹⁾ — dreptul la lene. Aluzie la pamfletul lui Lafargue. — *Nota red.*

²³⁰⁾ la primul tur de scrutin. — *Nota red.*

luptei situației din Franța arată că în mod cert vor fi depășite toate problemele secundare și obstacolele, cu atât mai mult, cu cât cele două forme depășite ale reacțiunii (care nu sînt pur și simplu burgheze), boulangismul și monarhismul, au fost categoric înfrînte. Tot ce ne putem dori este ca toate aceste probleme secundare să fie înlăturate și terenul să fie liber pentru lupta celor trei mari grupuri ale societății franceze : *bourgeois*, *petits bourgeois* et *paysans*, *ouvriers*²³¹). Și acest lucru sper că-l vom putea realiza.

Acum am scăpat de Ferry și cred că mama Crawford are dreptate să-l considere un obstacol, chiar pentru propriul lui partid²⁶⁸. În viitor aventurile coloniale nu vor mai bara drumul și formarea unui nou partid burghez nu va fi stînjinită de necesitatea de a respecta tradițiile ferrysmului.

De aceea nu mi-am pierdut deloc speranța, din contra ; eu consider rezultatul alegerilor un progres evident, o netă clarificare a situației. Firește, la început veți avea un guvern conservator, dar nu unul cum ați mai avut, guvern exclusiv al unei anumite pături a burgheziei. Oportuniștii sînt pur și simplu un grup al burgheziei franceze, așa cum erau *les satisfaits*²⁶⁹ sub Ludovic-Filip și Guizot ; ei reprezentau la haute finance²³², oportuniștii reprezintă grupul care se străduiește să devină la haute finance.

Acum veți avea pentru prima oară un veritabil guvern al întregii burghezii. În 1849—51 strada Poitiers²⁷⁰ a format, de asemenea, sub conducerea lui Thiers, un guvern al întregii clase burgheze ; dar aceasta s-a întimplat grație armistițiului survenit între două partide monarhiste opuse și guvernul era chiar prin natura sa un guvern de tranziție. Acum veți avea un guvern bazat pe lipsa de speranță de a putea vreodată răsturna republica, pe recunoașterea ei ca *un pis aller*²³³) inevitabil. Va fi așadar un guvern burghez în stare să reziste pînă la falimentul lui definitiv.

Fărîmițarea burgheziei franceze într-un număr atît de mare de grupări, fracțiuni și cliici a fost aceea care a izbutit să înșele atît de des poporul. Voi ați reușit să răsturnați o fracțiune, să spunem marea finanță, și vă închipuiți că a fost răsturnată întreaga burghezie ; dar n-ați făcut decît să aduceți la putere o altă fracțiune. Căci există : 1) proprietarii

²³¹) — burghezi, mic-burghezi și țărani, muncitori. — *Nota trad.*

²³²) — marea finanță. — *Nota trad.*

²³³) rău. — *Nota trad.*

funciari legitimiști ⁵¹, sau mai bine zis monarhiști ; 2) *vechăa* „haute finance“ din timpul lui Ludovic-Filip ; 3) al doilea grup de haute finance din perioada celui de al doilea Imperiu ; 4) oportuniștii ⁵⁷, care, în mare parte, abia sînt porniți pe căpătuială ; 5) burghezia industrială și comercială, mai ales din provincie, care în general secondează fracțiunea, oricare ar fi ea, aflată la putere, fiind ea însăși răspîndită în toată țara și neavînd un centru comun. Acum toate aceste fracțiuni vor trebui să se unească sub eticheta de „moderați“ și „conservatori“, vor trebui să abandoneze vechile doctrine și lozinci care le divizau și pentru prima oară să acționeze ca o burghezie *une et indivisible* ²³⁴⁾. Și această *concentration bourgeoise* ²³⁵⁾ va da sensul adevărat tuturor *concentrations républicaines et autres* ²³⁶⁾, de care s-a vorbit atît de mult în ultima vreme și va constitui un mare progres, care va duce treptat la dispersarea radicalilor și la o adevărată concentrare a socialiștilor.

Uf ! Destul despre acest afurisit subiect. Diseară aștept vizita lui Longuet, de pe ale cărui buze voi sorbi înțelepciune. Îmi pare rău că n-a reușit, căci pentru el personal alegerea constituia o problemă foarte importantă.

Nu știm nimic despre Sam Moore, de cînd a fost în Sierra Leone. Tussy a încercat să-l vadă pe fratele lui, dar nu-l poate găsi acasă. Nu știm așadar, dacă familia lui are vești de la el.

Nim a visat toată vara la grădina voastră cu legume și fructe. M-a rugat în mod special să vă comunic că așteaptă cu nerăbdare partea ei de pere, struguri și alte lucruri bune, care vor fi în curînd coapte.

Predă-i, te rog, lui Paul cecul anexat de 20 de lire.

Bătrînul tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în întregime în limba originalului
în cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

²³⁴⁾ — unică și indivizibilă. — *Nota trad.*

²³⁵⁾ — concentrare burgheză. — *Nota trad.*

²³⁶⁾ — concentrărilor republicane și altora. — *Nota trad.*

136

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Îți trimit, ca de obicei, o dată cu scrisoarea, „Labour Elector“ și „Commonweal“. După cât se pare, „International Review“ a și sucombat ; precum vezi, Hyndman a lichidat-o repede. În schimb, Bax a început tratative pentru editarea unei alte reviste²³⁷⁾ ; dacă va izbuti, Aveling va fi probabil redactor-adjunct. Revoluția din New York²⁵⁴ devine din ce în ce mai amuzantă ; încercările lui Rosenb[erg] și compania de a se menține, à tout prix, la conducere, sînt distractive, dar din fericire ineficiente. Corespondența ta cu naționaliștii, apărută în „Workmen’s Advocate“²⁷¹ m-a bucurat, în primul rînd, pentru că îl recunoști în ea de la 10 poște pe bătrînul Sorge și, în al doilea rînd, pentru că este încă un semn de viață publică din partea ta.

Nu știu dacă ți-am scris că Sam Moore a plecat, în iunie, la Asaba pe Niger (Africa) ca judecător suprem în teritoriul companiei engleze din Nigeria. Ieri am primit prima lui scrisoare trimisă de acolo. Găsește clima foarte bună, pe cât se pare sănătoasă, nu sînt călduri mari, dimineața 75°F, iar după-amiază 81—83°F. Deci, față de New York, răcoare. Astfel, volumul al III-lea al „Capitalului“ va fi tradus în limba engleză în Africa. Eu lucrez acum la ediția a 4-a a volumului I ; toate citatele trebuie verificate cu ediția engleză, altfel nu se poate. Apoi, cu toate forțele, mă apuc de volumul al III-lea.

Longuet a sosit ieri pentru a-i lua acasă pe cei doi fii²³⁸⁾ mai mari ai săi, care se aflau la Tussy. Din cauza abținerii de la vot a oportuniștilor⁵⁷, a pierdut 800 de voturi, rămînînd

²³⁷⁾ „Time“. — Nota red.

²³⁸⁾ Jean și Edgar Longuet. — Nota red.

în minoritate. Dintre ai noștri au fost aleși șase : din păcate, Guesde nu este printre ei ²³⁹⁾.
[Londra] 12 oct. 89

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

137

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 17 oct. 89

Draga mea Laura,

Multe mulțumiri din partea lui Nim și a mea pentru fabuloasa ladă cu fructe, care a ajuns în excelentă stare și din care de altfel am consumat o bună parte. Eu rămân la vechiul meu obicei american de a mânca fructe în fiecare dimineață înainte de micul dejun, așa încît poți să-ți închipui că ritmul în care dispar produsele grădinii voastre nu este deloc lent. Tussy și Pumps vor reclama și ele, fiecare, partea lor, care de altfel le-au și fost puse de-o parte.

De cînd cu greva docherilor ²⁴⁴, Tussy nu trăiește decît în East End, unde organizează trades-unionuri și sprijină grevele — duminica trecută nici n-am văzut-o, deoarece a trebuit să țină cuvîntări dimineața și seara. Aceste trades-unionuri noi ale muncitoarelor și muncitorilor necalificați, sînt total diferite de vechile organizații ale aristocrației muncitorești și nu pot aluneca pe aceleași făgașuri conservatoare ; sînt prea sărace, prea slabe, alcătuite din elemente prea instabile, căci oricare dintre acești muncitori necalificați își poate schimba oricînd ocupația. Și apoi au fost organizate în condiții total diferite : toți din conducere sînt socialiști, ba mai mult, sînt

²³⁹⁾ Vezi volumul de față, p. 264—265. — *Nota red.*

agitatori socialiști. În aceste trades-unionuri văd eu începutul *real* al mișcării de aici.

Federația⁶⁷ este în momentul de față pe ducă. Atacurile violente ale ziarului „Justice“ împotriva lui Champion, Burns etc. au încetat brusc; ele au făcut loc unui fel de nostalgie ascunsă cu pudoare, exprimînd o dorință de frăție universală: ultima dare de seamă cu privire la alegerile franceze²⁷², de pildă, prezintă și rezultatele *noastre*, fără aluzii sau observații rău-voitoare; s-ar zice că marea masă a membrilor ei a devenit rebelă. Dacă oamenii noștri de aici — mă refer în special la Champion — nu vor face greșeli, ei ar putea curînd să se impună. Dar, trebuie să mărturisesc că omul acesta nu-mi inspiră încredere deplină; este prea șiret. Cîndva frecventa congresele bisericești pentru a predica acolo socialismul, iar acum, împreună cu un grup de filantropi burghezi, a format un comitet pentru organizarea femeilor din East End; au ținut o întrunire prezidată de episcopul din Bedford și au avut grijă, desigur, să n-o convoace și pe Tussy! Mie asta nu-mi place deloc și, dacă vor continua în același spirit, mă voi dezice de ei curînd. Lui Burns îi place prea mult popularitatea, pentru a se opune unor asemenea treburi, drept care îl urmează pe Champion. Dacă îl întilnesc odată singur, voi sta de vorbă cu el.

Din cele relatate de Longuet, am înțeles că ai veni aici de Crăciun. Ne-am bucura foarte mult să te avem aici și vom face tot ce ne stă în putință ca să te simți cît mai bine, afară de cazul că ai prefera să vii într-un anotimp mai frumos, așa cum i-ai spus lui Nim că vei face data viitoare. Dar, de fapt, care anotimp este frumos aici? După vara excepțională pe care am avut-o (și pe care o avem și acum, o adevărată vară tîrzie), s-ar putea să urmeze un an întreg de ploii nesfirșite!

Sam Moore a ajuns la Asaba și, de îndată ce a pus piciorul pe pămîntul Africii, a și condamnat pe căpitanul negru al unei nave cu aburi la nouă luni de muncă forțată pentru tentativă de viol. El spune că clima este foarte bună, 23° dimineața, 26—29° pe la 3 după-amiază (în iulie și august!) și, după toate aparențele, este o climă sănătoasă. Ne-a promis vești mai detaliate, dar, din păcate, se pare, că între Akassa și Asaba (amîndouă așezate pe Niger), serviciul de poștă nu funcționează regulat, iar ștampila poștei din

Akassa este totodată ștampila Companiei Nigerului, data completându-se cu cerneală.

Calde salutări din partea lui Nim,

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

138

Engels către Conrad Schmidt

la Berlin

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 17 oct. 89

Dragă Schmidt,

Lucrarea dumitale²⁴⁰, pe care ai avut amabilitatea să mi-o trimiți și pentru care îți mulțumesc călduros, ne-a apropiat atât de mult, încît mi-e imposibil să mă mai adresez dumitale cu obișnuitele titluri solemne și, dacă vrei să-mi faci o plăcere, te rog să procedezi și dumneata la fel față de mine.

Chiar dacă nu pot spune că ai rezolvat problema ridicată⁸⁷, între modul dumitale de a gândi și cel din volumul al III-lea al „Capitalului“ există totuși tangențe în câteva puncte, ba chiar în cele esențiale, astfel încît lectura acestui al III-lea volum va constitui pentru dumneata o deosebită bucurie. O critică amănunțită a lucrării dumitale nu-mi pot permite, pentru moment, din motive lesne de înțeles ; ea va apare în prefața la volumul al III-lea²⁷³ ; îmi va face însă o deosebită plăcere să exprim toate elogiile pe care le merită cartea dumitale. Pînă atunci va trebui să aveți răbdare. Un lucru este însă sigur de pe acum, că prin această lucrare ți-ai cucerit un loc în literatura economică, demn de a fi invidiat de toți domnii profesori la un loc.

²⁴⁰ C. Schmidt. „Die Durchschnittsprofirate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“. — *Nota red.*

Mie personal lucrarea mi-a făcut o deosebită bucurie, pentru că ea dovedește existența unui nou ginditor teoretician. În rîndurile tinerei generații din Germania numărul acestora este inexplicabil de redus. Bebel, un strălucit cap teoretic, este împiedicat de munca practică de partid să-și exercite cele mai bune însușiri ale sale altfel decît în aplicarea teoriei în activitatea practică. Singurii care au putut realiza ceva în acest domeniu sînt Bernstein și Kautsky. Bernstein este și el mult prea solicitat de activitatea practică pentru a se putea desăvirși și impune pe plan teoretic cît ar dori și cît ar putea. Și mai e atît de mult de făcut în această direcție, mai ales în domeniul istoriei economice și al conexiunilor ei cu istoria politică, cu cea juridică, religioasă, literară și cu istoria culturii în general, domeniu în care doar privirea clară a unui teoretician poate trasa drumul just în labirintul de fapte concrete. Îți poți închipui deci cît m-am felicitat pentru noul meu colaborator.

Faptul că te-ai hotărît să prelucrezi lucrarea lui Knapp „Bauernbefreiung“ pentru „N[eue] Z[eit]“ este o idee foarte bună. Găsești un material excelent pe această temă în „Schlesische Milliarde“ a lui Wollf, reeditată ca nr. VI al volumului I din „Biblioteca Social-democrată“ după „Neue Rhein[ische] Z[eit]t[ung]“ din 1849. Ți-o trimit în coli separate, ambalate în ziare engleze, aceasta fiind, după cîte se pare, o cale absolut sigură. Kautsky se va bucura și el de a fi găsit din nou un colaborator capabil — el trebuie să tipărească mai mult decît i-ar place literatură de proastă calitate.

La volumul al III-lea, din februarie n-am mai putut lucra nici un rînd din cauza blestematului de congres de la Paris²³⁵, care m-a obligat să scriu un maldăr atît de mare de scrisori în toate colțurile lumii, încît toate celelalte probleme au trecut pe planul al doilea. Pretutindeni oamenii au pierdut contactele internaționale, ceea ce i-a făcut să dea la iveală niște planuri dintre cele mai năstrușnice; din pură bunăvoință și insuficientă cunoaștere reciprocă a persoanelor, lucrurilor și condițiilor, era cît p-aci să se ajungă la o adevărată încăierare; ne-am fi învrăjbit peste tot cu prietenii fără a ne fi împăcat cu dușmanii. Din fericire, acum am depășit toate acestea — dar iată că sosește vestea că este necesară o a patra ediție a volumului I. Și cum între timp a apărut ediția engleză și toate citatele au fost confruntate de doamna Aveing cu originalele, cu care ocazie au ieșit la iveală unele di-

ferențe *formale*, dar și mai multe greșeli de scriere și de tipar în date, nu pot lăsa să apară ediția a 4-a fără a îndrepta mai întâi greșelile. Toate acestea răpesc mult timp, iar apoi mai urmează și corecturile — dar peste vreo 14 zile oricum voi relua lucrul la volumul al III-lea și atunci nu voi mai permite nici un fel de întrerupere, dar absolut nici una. Cred că dificultățile cele mai mari le-am depășit.

Calde salutări de la al dumitale,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în
revista „Sozialistische Monatshefte“
nr. 17, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

139

Engels către Max Hildebrand

la Berlin

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 22 oct. 89

Mult stimat domn,

Răspund scrisorii dumneavoastră din 16 curent: l-am cunoscut pe Stirner pe la începutul lui 1842, la Berlin, într-un grup din care făceau parte E. Meyen, Buhl, Edgar și mai târziu Bruno Bauer etc. Este adevărat că se numea Schmidt; Stirner era o poreclă datorată frunții lui neobișnuit de înalte²⁴¹⁾. Probabil că nu a frecventat multă vreme²⁷⁴ acest cerc, căci nu-l cunoștea pe Marx care, după cite știu eu, părăsise Berlinul cu mai puțin de un an înainte și era foarte respectat de acești oameni. Cred că încă de pe atunci nu mai era profesor la gimnaziu, sau n-a mai fost la scurt timp după aceea. În afară de cei menționați mai sus mai făceau parte din acest cerc un oarecare von Leitner, austriac, K. F. Köppen, profesor la gimnaziu și prieten intim al lui Marx, Mussak și colegul lui, librarul Cornelius (care apare în „Festungstid“ al lui Fritz Reuter), Mügge, dr. J. Klein, dramaturg și critic dramatic, un oarecare Wachenhusen, dr. Zabel, redactorul de

²⁴¹⁾ „Stirn“ în limba germană înseamnă „frunte“. — Nota trad.

mai târziu de la „National-Zeitung“, Rutenberg, care, curînd după aceea, a plecat la Köln pentru a lucra la prima „Rheinische Zeitung“; apoi unul Waldeck²⁴²⁾ (nu juristul sau prim-consilierul juridic²⁴³⁾ și alții, de care nu-mi mai amintesc. Erau de fapt mai multe grupuri care se întruneau din cînd în cînd și se amestecau între ele. Jungnitz, Szeliga, Faucher au apărut abia după ce am terminat eu stagiul militar și am părăsit Berlinul, adică după noiembrie 42. Ne întilneam seara, la Stehely, în diferite localuri din Friedrichsstadt, unde se servea bere bavareză și, cînd eram cu punga plină, într-o crîsmă din Poststrasse, care era locul preferat al lui Köppen. L-am cunoscut bine pe Stirner, ne tutuiam. Era un om de treabă, nici pe departe atît de periculos cum a vrut să pară în „Unicul“²⁴⁴⁾, cu o ușoară înclinare spre pedanterie, rămasă din perioada lui de profesorat. Discutam mult despre filosofia hegeliană, el făcuse atunci descoperirea că logica lui Hegel începe cu o greșeală: „Existența“ care se dovedește a fi „Nimicul“, intrînd astfel în contradicție cu sine însuși, nu poate fi începutul; începutul trebuie făcut cu ceva, care este el însuși unitatea nemijlocită, naturală dată între Existență și Nimic și abia din aceasta se dezvoltă contradicția. Iar aceasta era, după Stirner, acel „Es“ (es schneit, es regnet)²⁴⁵⁾, ceva ce există și totodată nu reprezintă nimic. Mai târziu, se pare că s-a lămurit și el că nici Es-ul, la fel ca Existența și Nimicul, nu reprezintă de fapt nimic.

În ultima perioadă a șederii mele la Berlin l-am văzut mai rar pe Stirner, probabil că încă de pe atunci se conturau în mintea lui acele idei pe care mai târziu le-a dezvoltat în lucrarea lui de bază. Cînd această lucrare a apărut, concepțiile noastre difereau enorm; cei doi ani pe care i-am petrecut la Manchester au avut o înriurire foarte mare asupra mea²⁷⁵⁾. Mai târziu, la Bruxelles²⁷⁶⁾, cînd Marx și cu mine am simțit nevoia să ne răfuim cu epigonii școlii hegeliene, l-am criticat, între alții, și pe Stirner — critica este la fel de voluminoasă ca și cartea însăși. Manuscrisul, care n-a fost niciodată tipărit, se mai află la mine, dacă nu l-or fi mîncat șoarecii²⁴⁶⁾.

²⁴²⁾ Julius Waldeck. — *Nota red.*

²⁴³⁾ Benedikt Waldeck. — *Nota red.*

²⁴⁴⁾ Max Stirner. „Der Einzige und sein Eigenthum“. — *Nota red.*

²⁴⁵⁾ Pronumele „es“ este folosit în limba germană la formarea construcțiilor impersonale: es schneit, es regnet = ninge, plouă — *Nota trad.*

²⁴⁶⁾ K. Marx și F. Engels. „Ideologia germană“. — *Nota red.*

Stirner a cunoscut o anumită renaștere grație lui Bakunin ; de altfel acesta se afla și el pe vremea aceea la Berlin ; ședea împreună cu alți 4—5 ruși în banca din fața mea la cursul de logică al lui Werder (1841/42). Anarhia inofensivă, doar etimologică, a lui Proudhon (adică lipsa unei puteri de stat) n-ar fi dus niciodată la doctrinele anarhiste de acum, dacă Bakunin n-ar fi turnat în ele o bună parte din „revolta“ lui Stirner²⁷⁷. Drept urmare, anarhiștii au devenit cu toții „unici“, atît de unici că nu există doi dintre ei, care să se înțeleagă între ei.

Altceva nu știu despre Stirner, iar despre soarta lui de mai tîrziu am aflat doar cite ceva de la Marx care mi-a relatat ulterior, că ar fi murit pur și simplu de foame, dar de unde știa lucrul acesta, n-aș putea să spun.

Pe soția lui am văzut-o odată aici, se încurcase cu — ah ! que j'aime le militaire²⁴⁷ ! — fostul locotenent Techow și, dacă nu mă înșel, a plecat cu el în Australia.

Dacă voi avea vreodată, mai tîrziu, timp, voi scrie poate ceva despre acele vremuri, care în felul lor au fost foarte interesante²⁷⁸.

Cu toată stima,
F. Engels

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

140

Engels către O. A. Ellissen

la Einbeck

122, Regent's Park Road, N.W
Londra, 22 oct. 89

Mult stimate domn,

Răspunzînd circularei dumneavoastră²⁷⁹, trebuie să vă spun cu toată părerea de rău, că scrisorile care se află în posesia mea n-au mai fost rînduite de 20 de ani, drept care îmi este cu neputință să caut în acest maldăr cele citeva

²⁴⁷ Ah, cît îmi plac militarii ! — *Nota trad.*

scrisori ale lui F. A. Lange, pînă ce nu voi avea un răgaz de 3—4 săptămîni pentru a pune totul în ordine. De îndată ce voi fi terminat cu redactarea finală a volumului al III-lea din „Capitalul“ lui Marx — în cursul primăverii —, va trebui să mă apuc de această treabă care nu mai suferă amîinare și atunci vă țin, cu plăcere, la dispoziție scrisorile de mai sus.

Scrisorile mele către Lange le puteți tipări după cum o cer împrejurările, în întregime sau parțial, în acest din urmă caz vă rog însă să *reproduceți respectivele pasaje în întregul lor context*.

Cu toată stima,
F. Engels

Domnului dr. O.A. Ellissen
Profesor de gimnaziu
Einbeck

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

141

Engels către Laura Lafargue ²⁸⁶
la Le Perreux

Londra, 29 oct. 89

Draga mea Laura,

Trebuie să-ți transmit solemn mulțumirile noastre pentru noul transport de pere, care ne-a parvenit prin intermediul lui Edward și a fost în mare parte consumat duminica trecută, cu vin de Porto. Au fost extraordinare și cele rămase se vor coace, desigur, pînă duminica viitoare.

Totodată Edward a lămurit și legenda călătoriei de Crăciun ²⁴⁸⁾ — de fapt micul Marcel ²⁴⁹⁾ a fost cel care l-a indus în eroare pe Longuet. Oricum, indiferent cînd te vei hotărî să vii aici, vom fi gata să te primim.

²⁴⁸⁾ Vezi volumul de față, p. 269. — *Nota red.*

²⁴⁹⁾ Marcel Longuet. — *Nota red.*

Se pare că m-am exprimat cam confuz cu privire la dominația viitoare a burgheziei franceze ca clasă ²⁵⁰⁾. Aveam în vedere că *zunächst* ²⁵¹⁾ masa roialștilor și a bonapartiștilor va trece — treptat — în rîndurile republicanilor moderați și, la fel ca în 1851, cînd majoritatea republicanilor și a roialștilor a trecut de partea lui Bonaparte, îi va abandona pe acei conducători, care vor rămîne credincioși depășitelor lozinci ale partidului. Aceasta ar însemna o consolidare a republicanilor moderați (nu neapărat a cicii de speculanți ai lui Ferry sau Léon Say) și ar pune capăt, în același timp, o dată pentru totdeauna, puterii vechiului slogan : *la république en danger* ²⁵²⁾. Atunci, și numai atunci, radicalii se vor putea manifesta ca „cea mai credincioasă opoziție a Majestății Sale Republica“ și atunci vor fi împlinite condițiile reale de dominare a întregii clase burgheze, a parlamentarismului ajuns la apogeu : două partide, luptîndu-se pentru a obține majoritatea și aflîndu-se alternativ cînd înăuntru, cînd în afară, cînd în guvern, cînd în opoziție. Aici, în Anglia, avem dominația întregii clase burgheze ; dar asta nu înseamnă că radicalii și conservatorii au fuzionat, dimpotrivă, ei se succed alternativ. Dacă evenimentele și-ar urma cursul clasic, lent, ascensiunea partidului proletar i-ar sili, fără îndoială, în cele din urmă, să se unească împotriva acestei noi opoziții, ne-parlamentare. Dar aceasta e puțin probabil că se va întîmpla, căci lucrurile vor cunoaște o evoluție violent accelerată.

Progresul constă, după părerea mea, în faptul că lupta împotriva Republicii este lipsită de perspective, că, drept urmare, toate partidele antirepublicane dispar treptat — ceea ce presupune participarea la guvernare a tuturor fracțiunilor burgheziei — fie că sînt la putere, fie în opoziție, partidul la putere fiind pentru moment cel al moderaților fortificați, iar opoziția fiind compusă din radicali. O singură campanie electorală nu poate rezolva totul ; să fim mulțumiți că aceste alegeri au netezit, totuși, terenul.

În ceea ce privește înfrîngerea socialiștilor, sîntem întru totul de acord. Numai că eu o prevăzusem — ba chiar credeam că va fi și mai rău — în timp ce amicii noștri din Paris contau pe miracole, care, desigur, nu s-au produs. În condițiile date eu mă declar perfect mulțumit de rezultatul obținut. Fap-

²⁵⁰⁾ Vezi volumul de față, p. 265—266. — *Nota red.*

²⁵¹⁾ — mai întii. — *Nota trad.*

²⁵²⁾ Republica este în pericol. — *Nota trad.*

tul că avem șase sau șapte candidați aleși împotriva *fie a cadetiștilor* ¹²², *fie a boulangiștilor* și că am obținut circa 120 000 de voturi, este mai mult decât mă așteptam.

În privința politicii ce trebuie urmată față de flăcăii aleși sub steagul lui Boulanger, împărtășesc mai degrabă părerea lui Guesde și Vaillant decât aceea a lui Paul. Dacă îi admitem pe boulangiști, trebuie să-i admitem și pe cadetiștii Joffrin și Dumay. Și, apoi, după modul infam în care s-au comportat boulangier-blanquiștii ²⁴⁹ față de Vaillant în circumscripția sa, provocându-i căderea, eu nu cred c-ar mai trebui să avem de-a face cu ei. În plus, n-avem nici un interes ca fracțiunea blanquistă pe cale de descompunere să fie reconstituită *ca atare*. Noi știm ce elemente deosebit de „pure“ au compus-o întotdeauna. Granger este un imbecil șovin și este o binecuvîntare faptul că ne-am descotorosit de el. În ce-l privește pe Jourde (care mi se pare a fi, de fapt, acela după care tînjește Paul), ar putea fi eventual determinat să ni se alăture mai târziu, dacă *il vaut la peine, ce que j'ignore* ²⁵³) și dacă o rupe definitiv cu boulangiștii. Dar este neîndoios că vechile simpatii boulangiste ale lui Paul ne-au prejudiciat imens, fiind acum folosite de Liebknecht, care îmi scoate ochii cu ele.

Așa cum stau lucrurile, noua fracțiune socialistă va fi greu de condus și cu cît vor fi mai puține elementele dubioase (din ce în ce mai dubioase) care i se vor ralia, cu atît va fi mai bine. Mai ales că Guesde n-a fost ales. Dacă se va dovedi că lucrurile evoluează favorabil, noi afluxuri de forțe de felul celor menționate mai sus ar putea dăuna mai puțin și, deci, ar putea fi luate în considerare, dar atunci novicii ar trebui să se pocăiască în mod public, altminteri partidul francez ar apare corupt în ochii germanilor, elvețienilor, olandezilor și chiar ai belgienilor. Cum ar mai triumfa posibiliștii dacă ar putea să arate că în rîndurile noastre se află boulangiști declarați! — Și cît de dificil ar fi pentru mine să-i fac pe germani să înțeleagă atitudinea partidului nostru francez!

Acum altă problemă. Percy este complet ruinat. Pentru a evita sechestrarea lucrurilor din casă, ei au încuiat totul și au venit cu toții aici. Duce tratative cu tatăl și frații săi pentru a se evita declararea sa în stare de faliment, dar nimeni nu poate spune cum se vor sfîrși toate acestea; dacă nu se întîmplă ceva neprevăzut, spre sfîrșitul acestei săptămă-

²⁵³) — dacă merită ostenea'la, ceea ce nu știu. — Nota trad.

mîni va trebui să se declare el însuși în stare de faliment. Bătrînul Rosher aproape s-a idiotizat, și-a compromis iremediabil afacerile, a cedat întreprinderea celor doi fii mai tineri și declară că nu i-au rămas nici bani, nici credit (aproape a provocat în mod deliberat ruina creditului). Într-una din zilele trecute am avut o discuție cu mama lui Percy — este un haos fără pereche. Indiferent care va fi sfîrșitul, pe mine mă va costa în orice caz o mulțime de bani.

Kautsky încă n-a sosit.

Toată lumea de aici se lamentează auzind că Diane a fost pierdută sau furată.

Cordiale salutări din partea lui Nim și salutări afectuoase din parte-mi.

F. Engels

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

142

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf lângă Leipzig

Londra, 29 oct. 89

Dragă Liebknecht,

Despre profetul Gottschalk îți pot spune doar foarte puține lucruri, l-am uitat de mult pe specimenul ăsta. Moses Hess l-a cooptat în Ligă²⁵⁴⁾ înainte de 1848, considerîndu-l un fenomen cu totul ieșit din comun. În 1848, în primele zile ale lui martie, la Köln, a făcut-o pe conducătorul muncitorilor²⁸¹. Pentru condițiile *de atunci* era demagogul perfect, care știa să lingusească masele, pe vremea aceea abia trezite, tolerîndu-le toate prejudecățile tradiționale, altmînteri din toate punctele de vedere era un cap sec, așa cum îi stă bine unui profet, motiv pentru care se și considera profet; pe lângă aceasta, ca un autentic profet ce se afla, el era mai

²⁵⁴⁾ — Liga comuniștilor. — *Nota red.*

presus de orice scrupul, deci capabil de orice mîrșăvie. Mă îndoiesc însă că ar fi spus vreodată cuvintele citate de tine²⁸²; el fabrica în mod sistematic legende despre el însuși. Pe scurt, în primele zile ale lui martie el a jucat un oarecare rol la Köln și avea tot felul de planuri trăznite pe care nu mi le mai amintesc în amănunt și cu ajutorul cărora peste noapte trebuiau să se întîmple tot felul de minuni. Toate acestea s-au petrecut înainte de venirea noastră acolo. Cînd am sosit noi la Köln, în aprilie, faima lui aproape apăsese și cînd ne-am reintrunit acolo pentru editarea definitivă a ziarului²⁵⁵, el era aproape complet uitat. Ziarul și asociația muncitorilor²⁸³ l-au pus în fața dilemei de a merge fie cu noi, fie împotriva noastră. Spre norocul lui, atît el, cît și Anneke au fost arestați la începutul lui iulie, cred că din cauza unor discursuri; la sfîrșitul lui 1848 sau începutul lui 49 au fost achitați (am căutat în zadar în „N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung“ data etc. și trebuie să încetez cu căutatul dacă mai vreau să expediez scrisoarea). Atunci profetul Gottschalk s-a exilat de bunăvoie la Paris în așteptarea unor demonstrații uriașe care să-l cheme înapoi. Dar nu s-a mișcat nimeni. După ce am plecat noi, Gottschalk s-a întors la Köln (poate chiar cu puțin înainte de plecarea noastră) și, cum în trecut își cîștigase o oarecare popularitate ca doctor al săracilor, s-a apucat din nou, o dată cu izbucnirea epidemiei de holeră, să trateze pe gratis pacienții proletari, s-a îmbolnăvit însă el însuși de holeră și a murit.

Asta e tot ce știu despre el!

Situația la Paris pare să fi intrat în normal. Lafargue nu e nici pe departe atît de rău cum pretinzi tu — Jourde nu e boulangist, ci s-a folosit doar de masca boulangistă la Bordeaux, de altfel cu încuviințarea tovarășilor de acolo, lucru pe care eu, desigur, îl dezaprob categoric. Omul a făcut o gafă și va trebui să plătească cel puțin acum imediat, dacă în alte privințe se va dovedi bun — ceea ce nu știu — mai tîrziu poate fi iertat.

Îmi pare foarte rău că din cauza lui *Volks-Bibliothek* ai avut asemenea pierderi. Dar ținînd seama de lipsa ta de experiență în afaceri, era de prevăzut că Geiser te va trage pe sfoară. Materialele proaste pe care le publica nu deveneau mai bune pentru că numele tău figura pe ele, și era fatal ca Schlesingeriada să fie picătura care face să se reverse paha-

²⁵⁵) „Neue Rheinische Zeitung“. — Nota red.

rul. Cred că toate acestea au o explicație cît se poate de firească și nu e nevoie să cauți cauza în reaua voință a unor terțe persoane. Doar nu poți pretinde ca partidul să se entuziasmeze pentru o asemenea „Volks-Bibliothek“.

Nici mie nu-mi merge prea bine. Percy a dat faliment și întreaga familie locuiește la mine pentru a scăpa de urmărire, însă chestiunea încă nu e rezolvată. Se tratează cu bătrînul, dar acesta susține că este el însuși pe drojdie, și e destul de ramolit, pe scurt Augustin e pe drojdie și O, sărmane Augustin, totu-i pierdut... Cum se vor termina toate astea, nu știu.

Calde salutări de la Lenchen și

de la al tău
F. E.

-Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

143

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

Londra, 9 nov. 1889

Dragă prietene,

În situația dificilă în care te afli nu pot să-ți dau nici un sfat concret ; pentru asta ar trebui să fiu la fața locului, căci de departe e greu să te pronunți în cunoștință de cauză.

Un singur lucru pot să-ți spun : nici aici, nici altundeva în Europa nu ai vreo șansă să găsești ceva de lucru ; date fiind strînsele legături dintre state pretutindeni s-ar cere extrădarea dumatile și nicăieri n-ai fi în siguranță.

Este absolut imposibil să-ți gălesc aici o ocupație, fie ea chiar temporară. Nici eu, nici prietenii mei nu ți-am putea-o procura. Faptul că ai fost condamnat n-ar putea fi tănuit. La ziarul „S[ozial-Demokrat]“ este de asemenea imposibil să fii angajat. Și apoi, cererea de extrădare te-ar urma foarte curînd. Dincolo de Ocean însă, situația este cu totul alta.

Nu-ți rămîne, deci, de ales decît între închisoare și Buenos Aires. Dacă în cele din urmă și ultima instanță te-ar condamna și ai face închisoare, în ziua ieșirii tot nu ți-ar rămîne altceva de făcut decît să pleci la Buenos Aires, căci este foarte puțin probabil ca în Europa să mai găsești o ocupație. După părerea mea, pentru dumneata se pune o singură întrebare : vrei să pleci acum sau de-abia după ce vei fi făcut 3—4 ani de închisoare ?

Dacă te hotărăști să pleci acum, pot să contribui la cheltuielile duminale de călătorie cu suma de 200 de franci. *Dar aceasta este ultima oară cînd îți mai pot oferi un ajutor.* În momentul de față trebuie să întrețin niște rude — două familii — și uneori nu știu eu însumi de unde să fac rost de banii necesari.

Îmi pare rău că nu pot face mai mult pentru dumneata. Dar fondurile mele de ajutorare sînt limitate, iar față de judecătorii italieni nu am nici o putere. Îmi dau foarte bine seama în ce situație disperată te afli și țin să te asigur de sincera mea compasiune, dar, așa cum am spus mai sus, mai mult nu-mi stă în putere să te ajut.

Al duminale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani, 1848—1895“, Milano, 1964

Tradus din limba germană

144

Engels către August Bebel

la Plauen, lingă Dresda

Londra, 15 nov. 89

Dragă Bebel,

Scrisoarea ta din 17 oct. a sosit în timp ce eram în toilă muncii la ediția a 4-a a „Capitalului“²⁵⁶⁾, care mi-a luat mult timp, deoarece a trebuit să confrunt toate citatele controlate

²⁵⁶⁾ — volumul I al „Capitalului“. — *Nota red.*

de Tussy pentru ediția engleză și să îndrept nenumăratele greșeli de ortografie sau de tipar. Nici n-am terminat bine treaba aceasta și a trebuit să reiau lucrul la volumul al III-lea, care trebuie să apară cît mai curînd, căci lucrarea tînărului Schmidt din Berlin despre rata medie a profitului²⁵⁷⁾ arată că băiatul a descoperit chiar mai mult decît era necesar — ceea ce, de altfel, e spre lauda lui. După cum vezi, sînt foarte ocupat; în plus, mai trebuie să urmăresc acum ziarele internaționale ale partidului, să parcurg literatura economică referitoare la volumul al III-lea, iar anumite pasaje să le recitesc integral — vezi dar că sînt foarte prins și mă vei ierta că nu pot să mă întretin cu tine cît aș dori.

În ce-i privește pe francezi, dacă ai trăi mai multă vreme printre ei și ai cunoaște mai îndeaproape rezultatele modului lor specific de a acționa, i-ai judeca mai blînd. Partidul a fost acolo într-o situație fără precedent în Franța, dar, *în ultimă instanță*, favorabilă: era puternic în provincie, dar slab la Paris. Era, deci, vorba de o victorie a provinciei serioase asupra Parisului arrogant, autoritar, îngîmfat și parțial corupt (corupția dovedește: 1. dominația conducătorilor corupți ai posibilistilor; 2. faptul că la Paris opoziția față de aceștia nu putea fi încununată de succes *decît sub forma boulangismului*). La toate acestea se adăuga și faptul că în provincie existau două organe de conducere: unul la Bordeaux, pentru trades-unionuri, altul la Troyes²⁸⁵, pentru grupurile socialiste, organizate *ca atare*. Lipsa deci nu numai tradiționala conducere pariziană (și posibilitatea existenței ei), dar și o conducere unitară a provinciei, respectiv o consacrare spirituală și recunoașterea ei generală.

Înțeleg foarte bine că în acest interregnum situația vi s-a părut extrem de confuză și nesatisfăcătoare. Dar e vorba de un fenomen temporar. Faptul că, cu toată această stare de dezorganizare a propriului lor partid și după ce au comis greșeală după greșeală, francezii au convocat totuși un congres la Paris²³⁵, unde era fatal ca toate aceste lucruri să se dezvăluie Europei, era ceva specific francez. Ei s-au gîndit — și pe bună dreptate — că această compromitere era larg compensată prin aceea că la congresul lor era reprezentată Europa, iar la cel al posibilistilor²³⁸ numai cîteva secte.

²⁵⁷⁾ — C. Schmidt. „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“. — *Nota red.*

Faptul că, în Franța, efectului de moment asupra opiniei publice i se acordă mai mare importanță decît îi acorzi tu sau eu sau masa partidului german, nu-i doar o greșeală proprie francezilor ; aici, ca și în America, mentalitatea este aceeași. Este rezultatul unei vieți politice mai libere, cu o mai veche tradiție. Nu numai că Liebknecht procedează în Germania exact la fel (unul din principalele motive ale permanențelor noastre ciorovăieli), dar ia desființează miine legea împotriva socialiştilor¹⁰ și vei vedea cît de repede iese la iveală această greșită considerație față de opinia publică.

De asemenea cred că te-ai înșela dacă, pe baza experienței congresului de la Paris, ai trage concluzia că muncitorii sînt împinși pe un plan secundar de către așa-ziișii literați. Aceasta poate fi doar în aparență cazul la un congres de felul celui ținut la Paris, cu atît mai mult cu cît imposibilitatea înțelegerii în limbi străine îi împinge obligatoriu pe muncitori pe un plan secundar. În realitate, muncitorii francezi țin la egalitatea deplină și chiar formală cu literații și burghezii cît mult mai mult decît muncitorii oricărei alte națiuni și dacă ai fi citit rapoartele pe care eu le-am primit în legătură cu agitația lui Guesde, Lafargue etc. în timpul ultimelor alegeri, părerea ta ar fi desigur alta.

Dacă Guesde nu a fost ales la Marsilia, de vină este doar Protot²⁸⁶ (vezi proclamația alăturată). Este o regulă generală în Franța (dat fiind că la al doilea scrutin numărul candidaților nu e limitat, în schimb majoritatea *relativă* este decisivă) ca, atunci cînd sînt doi candidați ai aceluiași partid, să se retragă acela care la primul scrutin s-a aflat în minoritate. Protot a fost în această situație, dar a rămas totuși candidat, răspîndind cele mai infame calomnii la adresa lui Guesde. Amîndoi erau străini de Marsilia, dar Protot era vechi membru al Comunei și era susținut de partizanii demagogului Pyat — fost deputat al Marsiliei. Faptul că la al doilea scrutin a obținut cele 900 de voturi care pe Guesde l-ar fi adus în Cameră, este de înțeles. Cea mai bună circumscripție electorală din Marsilia și-o rezervase Boyer, care mai fusese ales acolo înainte, și acesta a și reușit.

Acum avem, deci, șapte oameni, în nici un caz cei mai buni. Aceștia l-au ales pe Guesde ca secretar și producător de discursuri. În Consiliul municipal, Vaillant, Longuet și alții constituie de asemenea un grup separat ; ambele grupuri îi vor coopta și pe Lafargue, Deville etc. și vor alcătui apoi un

comitet central al blanquiștilor și marxiștilor uniți ²⁸⁷ (sau federalizați). Ia ființă astfel, treptat, o organizație.

În afară de aceștia au mai fost aleși trei socialiști ca boulangiști și doi ca posibiliști. Aceștia însă sînt, firește, excluși, n-au decît să se descurce cum pot.

Îmi pare, de asemenea, rău de Auer, care se află într-o situație atît de dificilă, dar știrile din ultima vreme sînt mai bune. Relativa slăbiciune a generațiilor tinere mă îngrijorează și pe mine, mai ales pe tărîmul teoretic. Dar iată că a apărut tinărul Schmidt, care a stat aici un an fără ca eu să fi bănuît ce posibilități are. Dacă rămîne la fel de modest ca și pînă acum — grandomania este astăzi cea mai funestă și cea mai răspîndită boală — poate realiza lucruri excepționale.

Aici situația se prezintă foarte bine, chiar dacă nu în felul simplu și direct al Germaniei. Pentru aceasta ar fi nevoie tocmai de un popor cu înclinații teoretice. Aici se vor mai face încă multe greșeli, dar n-are importanță: masele sînt acum în mișcare și fiecare nouă greșeală va fi o nouă lecție. Așadar, *man tau* ²⁵⁸⁾, cum ar spune un saxon din nord.

Ce mai face soția ta și viitoarea doctor în medicină? ²⁵⁹⁾

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

145

Engels către firma „John Henry Johnson, Son & Ellis“
din Londra
(Ciornă)

{Londra, 15 noiembrie 1889}

Stimați domni,

Am primit serisoarea dv. din 7 crt. și am reflectat asupra ei.

Mi se pare absolut straniu că vă așteptați ca eu să tratez cererea dv. „cu toată discreția“, fără ca dv. să menționați, în

²⁵⁸⁾ — se topesc sloiurile. — *Nota trad.*

²⁵⁹⁾ Iulia și Frieda Bebel. — *Nota red.*

schimb, că veți proceda la fel cu răspunsul meu. Bineînțeles că nu pot accepta o asemenea obligație unilaterală.

Dacă v-am înțeles bine, îmi cereți să vă informez dacă mi-au parvenit anumite afirmații depreciative privind pompele vasului „*City of New York*” și, firește, să vă precizez și sursa acestor zvonuri, pe care le-aș fi putut auzi la bord de la pasageri, ofițeri sau marinari. Dacă asemenea afirmații s-ar fi făcut în prezența mea, cu siguranță că autorii lor au contat din parte-mi pe o comportare de gentleman, care să nu-i pună în dificultate, chiar în eventualitatea că ar fi spus câteva cuvinte nechibzuite. A proceda altminteri ar însemna, după părerea mea, să mă transform într-un denunțator ordinar, în afară de cazul că aș fi înțeles eu greșit ceea ce mi se pare a fi sensul destul de clar al propunerii dv., adică ceea ce de fapt se urmărește, iar într-un asemenea caz, ea ar fi de o *navitate* comparabilă doar cu o îndrăzneală dezarmantă.

În orice caz, pentru liniștea dv. țin să vă spun că nu-mi amintesc ca în prezența mea să se fi spus ceva cît de cît defavorabil cu privire la ireproșabilele pompe, pe care aveți cinstea să le reprezentați, astfel că nici nu știu, nici nu mă interesează cine ar fi făcut asemenea afirmații.

Nu intenționez cituși de puțin să vă rog să păstrați discreția asupra acestei scrisori. Dacă vreun jurist sau un om de afaceri, fie el european sau american, ar citi atent această corespondență, ar putea trage concluzii prețioase cu privire la metodele folosite pentru culegerea unor astfel de informații.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

146

Engels către Paul Lafargue ²⁸⁸

la Le Perreux

Londra, 16 nov. 89

Dragul meu Lafargue,

De ce să discutăm despre tendințele dumitale boulangiste, acum, din fericire, depășite ; de ce să recitim scrisorile dumitale de altădată ? De altfel, bravul general nu s-a dus de ripă

numai din cauza încăpăținării de a rămâne pe cîmpul de luptă, ci, mult mai rău, din cauza alianțelor sale roialiste și bonapartiste; acum el își dă seama de greșeală și tare ar vrea să-și recapete virginitatea republicană, dar ar fi precum în cazul frumoasei Eugenia:

Dacă la noapte (noaptea nunții lui Bonaparte) el o găsește virgină,

Înseamnă că frumoasa a fost de două ori virgină.

Nimeni nu se îndoiește că nemulțumirea care stă la baza boulangismului n-ar fi justificată; dar tocmai *forma* luată de această nemulțumire dovedește că muncitorii parizieni, în majoritatea lor, sînt tot atît de puțin conștienți de situația lor, precum erau în 1848 și 1851. Și atunci nemulțumirea era justificată; forma pe care a luat-o, adică bonapartismul, v-a costat 18 ani de imperiu și încă ce imperiu! Și atunci o bună parte din muncitorii parizieni erau în opoziție, dar, în 1889, ei au preferat să sărbătorească centenarul lui 1789, aruncîndu-se la picioarele unui simplu cabotin. Și după toate acestea, cum s-ar mai putea pretinde cuiva să arate parizienilor același respect, pe care înainte îl acordau din toată inima înaintașilor?

Sînt foarte bucuros că boulangiștii — falși sau adevărați — au fost îndepărtați din partid, la fel ca și posibiliștii¹². Dacă ar fi fost primiți drept ceea ce sînt, n-aș fi știut ce să le spun englezilor, danezilor, germanilor etc. De douăzeci de ani propovăduim înființarea unui partid distinct și opus tuturor partidelor burgheze; primirea celor care fuseseră aleși sub drapelul lui Boulanger, drapel care, în aceleași alegeți, îi protejase pe monarhiști și pe care aceștia l-au respins, ar fi dus la compromiterea partidului nostru francez în fața celorlalte partide naționale. Și cum ar mai fi triumfat cei de teapa lui Hyndman și Smith!

Dumneata spui că atacurile contra lui Boulé n-au făcut decît să-i deschidă acestuia coloanele ziarului „L'Intransigeant” și să-i permită să candideze în alegerile municipale — cu alte cuvinte, să se declare fățiș boulangist, să acționeze împreună cu această bandă și să primească salariu pentru trădarea sa²⁸⁹. Mulțumesc!

Planul vostru este foarte bun, dacă e realizabil, adică în cazul în care provincia acceptă conducerea acestui comitet²⁶⁰.

Vorbești mereu despre ziarele voastre din provincie, dar nu-mi trimiți aproape niciodată vreunul din ele. Cîteva am

²⁶⁰⁾ Vezi volumul de față, p. 283. — *Nota red.*

mai primit prin Bonnier, dar acum nu mai văd nimic. Tot ce-mi vei trimite sau vei face să-mi parvină va da roade, căci astfel pot să-l țin la curent pe Bebel, iar el este de zece ori mai important decât Liebk[necht]; în plus, dacă știi ce se întâmplă, poți să-l influențezi pe Ede și ziarul „S[ozialdemokrat]“. Toate ziarele voastre ar trebui să organizeze schimburi cu „S[ozialdemokrat]“ și cu „Labour Elector“, 13, Paternoster Row, E. C. În orice altă țară, asemenea treburi se stabilesc ca a matter of course²⁶¹⁾, dar domnii francezi așteaptă să fie rugați, — dar uneori sînt rugați în zadar — să ne permită să acționăm în propriul lor interes. Dacă acest mod de comportare va depăși o anumită limită, s-ar putea să ne obosească. Este oare atît de greu să se asigure puțină ordine și organizare?

Dar destul. Eu vă apăr atît de mult și cu atîta zel față de ceilalți, încît, pentru a restabili un echilibru, trebuie să am și dreptul de a vă dojeni cum se cuvine. Pentru moment n-am nici o posibilitate să controlez „*știți oare...?*“ ale d-lui De Paepe²⁹⁰. „Arbeiter-Zeitung“ din Viena a primit din PETERSBURG confirmarea morții lui²⁶²⁾; dar avînd în vedere minciunile guvernului rus și legendele în legătură cu revoluționarii ruși, totul poate fi adevărat sau poate minciună.

Acum îi voi scrie Laurei.

Al dumatile cu prietenie

F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea: Originalul în limba franceză
F. Engels, P. et L. Lafargue. Tradus din limba franceză
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

147

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 16 nov. 1889

Draga mea Laura,

După ce am terminat scrisoarea alăturată către Paul, m-am dus la bucătărie și am băut bere Pilsen în tovărășia lui Nim și Pumps; pe de o parte, de dragul berei Pilsen, pe

²⁶¹⁾ — ca un lucru de la sine înțeles. — *Nota trad.*

²⁶²⁾ Confirmarea morții lui Cernișevski. — *Nota red.*

de alta, pentru că n-am voie să scriu fără întrerupere. Cum mai înainte fusesem la bancă să încasez cecul lui Sonnenschein — nu-mi pot permite riscul să-l tot port după mine — nu vei fi surprinsă aflînd că acum este ora 4 p.m. și, cum nu îndrăznesc să scriu la lumină de gaz, am intrat, după cum vezi, în criză de timp.

În orice caz, cu traducerea în engleză a *Senatorului*²⁶³⁾, categoric unul dintre cele mai dificile texte de tradus în engleză, ai făcut o treabă grozavă. Nu numai că ai păstrat toată frivolitatea cuvenită, dar ai izbutit chiar să redai aproape perfect stilul facil al originalului. Și asta în ciuda faptului că, atît subiectul cît și metrica nu se pretează decît cu greu traducerii, iar senatorul Primului Imperiu²⁶⁴⁾ este aici un personaj total necunoscut. Dacă ai fi băiat, ți-aș spune molodeț²⁶⁵⁾, dar nu sînt destul de versat în limba rusă ca să știu dacă acest epitet (ceva care s-ar spune în engleză *you are a brick*²⁶⁶⁾ ar avea echivalentul feminin, molodța!

Reflexul bluzei lui Thivrier a căzut și asupra presei engleze, luminînd-o pentru o clipă²⁹¹⁾. Dacă îi va apare o gaură în bluză, întreaga lume bună din Marea Britanie se va arăta indignată de proastele maniere ale acestor francezi. În afară de bătrîna Crawford, care este irlandeză și care, cu toate ciudăţeniile ei, este infinit superioară celorlalţi din bandă — ea fiind efectiv o progresistă — restul ziariştilor britanici de la Paris îi depăşesc serios pe ziariştii voştri francezi în ceea ce priveşte imbecilitatea.

Înţelepţii din Cette par să fie la înălţimea provincialilor și filistinilor noştri. Dacă Sénagas s-ar fi retras, Paul ar fi fost deputat. De altfel Sénagas (care pare a fi un demn descendent al lui Seneca) nici nu ar fi avut posibilitatea să nu se retragă dacă n-ar fi fost propus de cei din oraş sau din afara oraşului.

Mă bucur să aflu că barometrul urcă la prietenii noştri francezi. Va urca cu siguranţă chiar mai mult decît trebuie, dar ne-am obişnuit cu această situaţie, pe care nu o putem evita, altminteri cum ar putea fi restabilit echilibrul just?

Kautsky se află la Londra și de vreo 14 zile este în posesia scrisorii lui Paul etc. Am să-l anunţ mîine că Paul aşteaptă veşti de la el.

²⁶³⁾ P. J. de Béranger, „Le s'inateur“. — *Nota red.*

²⁶⁴⁾ — adică al imperiului lui Napoleon I. — *Nota red.*

²⁶⁵⁾ — voinicule — *Nota trad.*

²⁶⁶⁾ — ești un băiat grozav. — *Nota trad.*

Perele tale se consumă treptat, dar le păstrăm cu sfințenie pînă se coc de-a binelea și atunci le consacru aproape în întregime micului meu dejun. Nim tocmai a descoperit ca

perele cele lunguiețe, cu forma se vind acum cu

5 pence bucata. Nim are ceea ce răposata mea soție numea „*a gammy leg*“²⁶⁷⁾; un reumatism articular care se mută de la genunchi la șold și înapoi. Durerea este desigur o „mă-rime“ variabilă, dar din păcate deloc neglijabilă. Astma ei mai cedează de fiecare dată cînd timpul îmi permite s-o duc puțin la Hampstead. Gumpert i-a spus de altfel că ascensiunile în munți i-ar prinde bine și așa și este.

Pumps et Co. sînt tot aici; dacă astăzi se va ajunge la o înțelegere²⁶⁸⁾, luni se vor reîntoarce la Kilburn. Familia lui Percy s-a văzut nevoită să se scuture de ceva bani, dar treaba asta pe mine mă va costa cel puțin 60 de lire, pe lîngă jumătate din întreținerea lor. Percy lucrează pentru fratele lui, Charlie, autor al cîtorva invenții care par să-i intereseze acum pe unii filistini britanici, dar salariul său este derizoriu și toată situația lui nesigură.

Ediția a patra a volumului I²⁶⁹⁾ se află sub tipar și acum am revenit la volumul al III-lea. Nu este o treabă ușoară, dar *mun be done*²⁷⁰⁾, cum ar spune cei din Lancashire.

Tussy muncește din greu; miine nu va fi aici deloc, deoarece va ține două cuvîntări, după-amiaza și seara, astfel încît pînă luni nu își va putea căpăta cecul. Al tău, precum și decontul, este anexat; partea ta nu reprezintă, din păcate, decît 1 liră, 17 șilingi și 6 pence, dar în franci suma pare mai impresionantă.

Avem acum o altă maică Schack și anume pe Miss Harkness. De data asta însă am înșfăcat-o zdravăn și ea își va da seama cu cine are de-a face.

Mereu al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea:
F. Enge's. P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

²⁶⁷⁾ — un picior rău. — *Nota trad.*

²⁶⁸⁾ — Vezi volumul de față, p. 277. — *Nota red.*

²⁶⁹⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

²⁷⁰⁾ — trebuie făcută. — *Nota trad.*

148

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 18 nov. 89

Dragul meu Lafargue,
Anexez alăturat un cec de 20 de lire.

Dacă redactorii ziarelor voastre nu cunosc limbi străine, aceasta ar fi un motiv ca ei să trimită ziarele lor, fără ca ceilalți, străinii, să fie obligați să le trimită pe cele proprii, atita vreme cît francezii nu înțeleg o iotă din ele. Dar nu cred că este un motiv pentru ca francezii să nu trimită ziarele lor unor oameni care le înțeleg și care, cu toată bunăvoința, vor să le folosească chiar în interesul partidului francez.

Familia lui Pumps e tot aici ; se speră că lucrurile se vor aranja astăzi.

Ieri-seară am citit unor prieteni traducerea poemului „Le Sénateur“²⁷¹⁾ făcută de Laura. Aș fost cu toții încintați. *That ought to be printed*²⁷²⁾ — spunea Aveling — *But where?*²⁷³⁾ am întrebat eu — *in the Pall Mall Gazette?* Fi-gura lui Aveling s-a lungit în mod evident.

Dacă Laura ar începe să-l traducă pe Heine, cînd ar veni aici ar putea să compare traducerile apărute de la British Museum și să-și alege ceva nou ; poate că totuși s-ar putea face ceva aici. Heine este acum la modă, iar traducerile sint atit de britanice !

Îmbrățișeaz-o pe Laura din partea lui Nim și a mea. Nim se simte foarte bine.

Salutări prietenești, al d-tale

F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba franceză
F. Engels, P. et L. Lafargue. Tradus din limba franceză
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

²⁷¹⁾ P. J. de Béranger. „Le sénateur“. — *Nota red.*

²⁷²⁾ Asta ar trebui tipărit. — *Nota trad.*

²⁷³⁾ dar unde ? — *Nota trad.*

semblable à Basenach. Personne près Paris,
où les ouvriers français travaillaient sous des contre-
maîtres anglais. Ils en ont fait venir en
Angleterre. Il est sûr que 70 ouvriers français
de Roubaix sont arrivés au dock ici; nous
ne savons pas encore s'ils ont été introduits
dans le sillon de Silvertown. Et j'ajoute même
de mettre un barreau à cela. Probablement on
les a fait venir sans le franc prétexte, ou
leur estant qu'il leur fallait d'une grâce.

Mme. Bredij a de toute l'énergie à
Lafayette et à Vaillants, mais comme il y
a une queue nous nous adressons à vous
aussi; nous vous prions de faire ce qui est
en votre pouvoir pour empêcher des ouvriers
français de venir prendre la place des
grévistes de Silvertown, de faire connaître
la vraie situation et de faire appel au
sentiment de classe de vos ouvriers. Ce
serait terrible si par l'arrivée d'un nombre
de Blacklegs français la résistance des grévistes
était brisée. Cela aurait une conséquence
des plus mauvaises nationales qu'il n'y aurait
pas moyen de réparer. Depuis quatre mois

149

Engels către Jules Guesde

la Paris

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 20 nov. 1889

Dragă cetățene Guesde,

Chiar acum am primit o scrisoare de la doamna Aveling, care mă roagă să vă scriu, în caz că vă cunosc adresa. Din fericire, o aveam de la Bonnier, astfel încît nu voi pierde nici o clipă pentru a vă comunica despre ce este vorba.

În Silvertown, o suburbie a Londrei, la fabrica Silver care produce articole de cauciuc etc., a izbucnit o grevă pe care o conduce doamna Aveling²⁹²; greva durează de zece săptămîni și a antrenat un număr de 3 000 de muncitori și muncitoare, avînd toate șansele de succes. Reușita ei este importantă pentru ca lungul lanț de succese început de greva docherilor²⁴⁴ să nu fie întrerupt și pentru ca domnii patroni englezi să nu repurteze o victorie care să le redea încrederea aproape pierdută.

Acum cîteva zile fabrica Silver a primit cîteva comenzi urgente, dar care nu pot fi realizate atîta timp cît din 3 500 de muncitori peste 3 000 se află în grevă. În afară de aceasta, patru fabrici, dintre care una este firma Silver, urmează să primească o importantă comandă de cablu submarin; dacă greva mai durează, șansele ei sînt periclitate. Ea a făcut unora dintre greviști oferte ademenitoare, dar fără succes. Acum au recurs la ultimul mijloc de care dispun.

Firma Silver (este o societate pe acțiuni, care lucrează sub acest nume) are o întreprindere similară la Beaumont-Persan lângă Paris, unde în prezent lucrează muncitori francezi conduși de maiștri englezi. Pe unii din ei i-au dus în Anglia. Cert este că 70 de muncitori și muncitoare din Beaumont au sosit aici în port: nu știm încă dacă au ajuns în fabrică de la Silvertown. Problema care se pune acum este ca această manevră să eșueze. Probabil că au fost aduși sub un fals pretext, tăinuindu-li-se că e vorba de o grevă.

Doamna Aveling a telegrafiat imediat lui Lafargue și Vailant ; fiind însă vorba de un caz urgent, ne adresăm și dv. ; vă rugăm să faceți tot ce vă stă în putință pentru a-i împiedica pe muncitorii francezi să ia locurile de muncă ale greviștilor de la Silvertown, să-i informați asupra situației reale și să faceți apel la conștiința lor de clasă. Ar fi îngrozitor ca venirea unor spărgători de grevă francezi să înfrângă rezistența greviștilor. Aceasta ar avea drept urmare o recrudescență a vechii vrajbe naționale, care n-ar mai putea fi înăbușită pe nici o cale. De patru luni muncitorii din Estul Londrei nu numai că au intrat în mișcare cu trup și suflet, dar au și dat muncitorilor din toate țările un exemplu de disciplină, spirit de sacrificiu, curaj și tenacitate, care nu-și are egal decât în comportarea parizienilor în timpul asediului prusian ²⁹³. Gândiți-vă cum ar reacționa ei dacă în toiul acestei lupte ar descoperi muncitori francezi luptând sub steagul burgheziei engleze ! Nu, nu se poate ! Nu trebuie decât ca muncitorii francezi să fie informați asupra adevăratei stări de lucruri și atunci — tocmai prin acțiunea proletarilor francezi — greviștii englezi vor cuceri victoria.

Cînd, în timpul grevei docherilor, i s-a telefonat lui Ansele că patronii recrutează muncitori belgieni, acesta a luat de îndată măsurile necesare, iar scrisorile și telegramele sale au contribuit în bună parte la încurajarea luptătorilor cuprinși uneori de deprimare. Dacă și dv. ați putea întreprinde ceva similar pentru îmbărbătarea muncitorilor din Silvertown, scrieți-i direct doamnei Aveling, 65, Chancery Lane, W. C. Londra ; efectul va fi extraordinar.

De la Bonnier am aflat că o duceți mult mai bine cu sănătatea, iar campania de la Marsilia ²⁹⁴ nu v-a slăbit, ci, dimpotrivă, v-a întărit, ceea ce m-a bucurat foarte mult, căci avem nevoie de toată capacitatea dv. de acțiune. Sint foarte mulțumit că, fidel devizei sale : nici Ferry, nici Boulanger, Partidul Muncitoresc Socialist ²⁵ a închis porțile Camerei pentru renegații și trădătorii din *ambele tabere*.

O strîngere de mînă prietenească.

F. Engels

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

150

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

Londra, 30 nov. 1889

Dragă prietene,

Te anunț în grabă că, de îndată ce am primit scrisoarea dumitale, i-am scris lui Lafargue în legătură cu Labr[iola]²⁹⁵. Lafargue îmi comunică acum că i-a și scris lui Labriola referitor la problemele dumitale și l-a rugat să facă tot ce-i stă în putere pentru a te ajuta și că n-ar avea, deci, nici un rost să-i scriu și eu.

În speranța că aceste demersuri vor fi încununuate de succes, rămân

al dumitale, sincer,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milano, 1964

Traducere din limba germana

151

Engels către Victor Adler

la Viena

Londra, 4 decembrie 83

Dragă Adler,

Ți-am recomandat să *prelucrezi* cartea lui Avenel despre Cloots²⁷⁴) din următoarele motive :

După părerea mea (și a lui Marx) cartea constituie prima prezentare corectă bazată pe studiul unui material de arhivă, mai ales a *epocii critice a Revoluției franceze* și anume, pe-rioda de la 10 august pînă la 9 Termidor²⁹⁶.

²⁷⁴) G. Avenel. „Anacharsis Cloots l'orateur du genre humain“. — Nota red.

Comuna din Paris¹⁴⁷ și Cloots au constituit pentru războiul de propagandă singurul mijloc de salvare, în timp ce *Comité du Salut Public*²⁹¹ făcea diplomație, se temea de coaliția europeană și încerca să obțină pacea prin *dezbinarea* puterilor coalizate. Danton voia pacea cu Anglia, mai bine zis cu Fox și opoziția engleză, care sperau să ajungă la putere după viitoarele alegeri. Robespierre țesea intrigi cu Prusia și Austria la Basel, încercînd să se aranjeze cu *acestea*. Amîndoi au luptat împotriva Comunei pentru a-i răsturna, în primul rînd, pe adepții războiului de propagandă, care doreau republicanizarea Europei. Planul a reușit, iar Comuna (Hébert, Cloots etc.) a fost decapitată. Din acest moment însă, între cei ce doreau pacea numai cu Anglia și cei ce o doreau numai cu puterile germane, nici o înțelegere n-a mai fost posibilă. Alegerile engleze s-au soldat cu victoria lui Pitt, iar Fox a fost îndepărtat pentru mulți ani de la putere. Poziția lui Danton a fost zdruncinată. Robespierre a învins și l-a decapitat. Dar — și acest punct *nu* a fost *îndeajuns* subliniat de Avenel — în timp ce regimul teroarei a fost împins pînă la demență, fiind necesar menținerii la cîrmă a lui Robespierre în condițiile interne date, el a devenit complet inutil după victoria de la Fleurus la 26 iunie 1794¹⁴⁸, căci aceasta nu numai că a eliberat granițele, ci i-a și adus Franței Belgia și indirect malul stîng al Rinului, drept care și Robespierre a devenit inutil, căzînd la 28 iulie.

Întreaga Revoluție franceză este dominată de războiul de coaliție, de care depindea fiecare bătaie de puls a ei. Dacă armata Coaliției pătrunde în Franța — predomină sistemul nervos vagal : puternice bătăi de inimă, criză revoluționară. Dacă ca trebuie să se retragă, predomină sistemul nervos simpatic : palpitațiile se liniștesc, elementele reacționare ajung din nou pe primul plan : plebeii, proletariatul de mai tîrziu, singura forță care a salvat revoluția, sînt potoliți și reduși la tăcere.

Tragicul rezidă în aceea că partidul războiului a *outrance*²⁷⁵⁾, al războiului pentru eliberarea popoarelor este cel care se dovedește a fi fost îndreptățit, iar republica învinge în toată Europa abia după ce acest partid a fost demult decapitat, locul războiului de propagandă luîndu-l pacea de la Basel²⁹⁸ și orgia burgheză a Directoratului²⁹⁹.

²⁷⁵⁾ — pe viață și pe moarte. — *Nota trad.*

Cartea trebuie complet refăcută și scurtată — trebuie eliminat tonul declamatoriu, faptele completate și expuse clar potrivit cărților de istorie obișnuite. Cloots poate trece pe planul al doilea, iar din „Lundis révolutionnaires“²⁷⁶⁾ se pot prelua datele cele mai importante, în felul acesta apărind o lucrare despre revoluție, cum nu s-a mai scris alta.

Felul în care bătălia de la Fleurus a răsturnat regimul teroarei a fost expus de K. F. Köppen, în 1842, în (prima „Rheinische Zeitung“ într-o excelentă critică a „Istoriei Revoluției Franceze“ de H. Leo.³⁰⁰

Multe salutări soției tale și Louisei K[autsky]

Al tău
F. E

Publicat pentru prima oară
în cartea : „Victor Adlers Aufsätze,
Reden und Briefe“. Erstes Heft :
„Victor Ader und Friedrich Engels“.
Viena, 1922

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

152

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

11, Burton Road Kilburn,
N. W. Londra 5 dec. 1889

Stimate domn,

De îndată ce am primit scrisoarea dumneavoastră din 14 (26) nov., i-am transmis d-lui Lafargue conținutul ei. Mi-a răspuns că v-a scris imediat că n-a primit niciodată scrisori de la editoarea²⁷⁷⁾ lui „N[orthern] R[eview]“, dar îi ține la dispoziție cinci articole sau pe oricare dintre ele. Despre eliminarea anumitor pasaje din articolul aflat acum în lucru, nu *mi-a* scris nimic ; presupunînd însă c-ar fi uitat să se re-

²⁷⁶⁾ G. Avenel. „Lundis Révolutionnaires. 1871—1874“. — *Nota red.*

²⁷⁷⁾ Anna Mihailovna Evreinova. — *Nota red.*

fere la acest punct în scrisoarea sa, cred că problema ar trebui să rămână la aprecierea editoarei. Adresa lui este următoarea :

P. Lafargue
60, Avenue des Champs Elysées
Le Perreux — Seine, France

Vă trimit acum *recomandat* un exemplar din „On the Currency Principle“ de Th. Tooke, Londra, 1844. Am procurat acest exemplar de la anticar și are câteva însemnări făcute cu creionul de fostul proprietar, în cea mai mare parte comentarii confuze. Apoi două extrase din ziare mai vechi, dintre care unul referitor la criza din 1847, foarte interesant.

Între timp am terminat ediția a 4-a a volumului I²⁷⁹⁾ care acum se află sub tipar ; cuprinde două sau trei *anexe noi* din ediția franceză ; citatele au fost verificate cu ediția engleză și eu însumi am adăugat unele adnotări, în special una despre bimetalism³⁰¹. De îndată ce va apare, vă voi trimite un exemplar.

Al. dv. devotat
P. W. Rosher

Publicat pentru prima oară
în revista „Mîrușic godi“ nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

153

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 7 dec. 89

Dragă Sorge,

Am primit scrisorile din 8 și 29 oct. și-ți mulțumesc pentru ele.

Din păcate, lucrurile nu merg încă atât de bine încît să poată fi vorba de o lichidare a Partidului Muncitoresc Socialist¹⁴. În afară de Schewitsch, Rosenberg mai are o droaie de alți moștenitori, iar îngîmfații doctrinari germani din America n-au, desigur, chef să renunțe la rolul pe care și

²⁷⁹⁾ — al „Capitalului“. — *Nota red.*

l-au arogat de dascăli ai americanilor „necopti“. Fără acest rol ei n-ar mai reprezenta nimic.

De aici se vede că nu este atât de simplu să îndoctrinezi o națiune mare și să-i bagi cu sila dogme în cap, chiar dacă dispui de cea mai bună teorie, izvorâtă din înseși condițiile de viață ale acestei națiuni, și de dascăli relativ mai buni decât cei pe care îi are Partidul Muncitoresc Socialist. Acum mișcarea muncitorească s-a *urnit*, în sfârșit, din punctul mort și, după cum mi se pare, *for good* ²⁷⁹⁾. Dar ea nu este nemijlocit socialistă, și acei englezi, care înțelegeau cel mai bine teoria noastră, se află în afara mișcării; Hyndman, pentru că este un intrigant și un invidios incorigibil; Bax, pentru că este un savant retras în turnul lui de fildeș. Formal, mișcarea este în primul rînd trade-unionistă, dar ea se deosebește categoric de mișcarea *vechilor* trades-unionuri, cele ale muncitorilor calificați — această aristocrație muncitorească. Astăzi oamenii reacționează altfel, merg în luptă în mase mult mai mari, zdruncină societatea mult mai profund, formulează revendicări mult mai radicale: ziua de muncă de 8 ore, o federație generală a tuturor organizațiilor, solidaritate deplină. Sindicatul muncitorilor din uzinele de gaz și sindicatul muncitorilor necalificați ³⁰² au înființat, datorită lui Tussy, *pentru prima oară* secții de femei. Ei consideră însă revendicările lor actuale drept provizorii, deși ei înșiși încă nu știu care este scopul final spre care tind. Dar reprezentarea vagă a acestui scop este atât de înrădăcinată în ei, încît îi determină să-și aleagă conducătorii *numai* dintre socialiștii notorii. Ca și toți ceilalți, ei trebuie să învețe din propria lor experiență, din consecințele propriilor lor greșeli. Și ei nu vor întirzia s-o facă, intrucît, spre deosebire de vechile trades-unionuri, ei întîmpină cu un rîs sarcastic orice aluzie la identitatea de interese dintre muncă și capital. Sper că viitoarele alegeri generale se vor mai lăsa așteptate încă trei ani, pentru ca: 1) în momentul în care pericolul de război va fi maxim, la putere să nu se afle slugoiul rușilor, adică Gladstone, — căci aceasta ar fi suficient pentru ca țarul ²⁸⁰⁾ să provoace un război; 2) majoritatea anticonservatoare să fie atât de puternică încît un *veritabil* Home Rule ³³ pentru Irlanda să reprezinte o necesitate; altminteri, Gladstone îi va trage din nou pe sfoară pe irlandezi, iar acest obstacol — problema irlan-

²⁷⁹⁾ — definitiv. — *Nota trad.*

²⁸⁰⁾ Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

deză — nu va putea fi înlăturat din cale ; 3) pentru ca mișcarea muncitorească să se dezvolte în continuare și, poate, datorită recesiunii economice intervenite cu siguranță după actuala prosperitate, să se maturizeze mai repede. Atunci, viitorul parlament va putea număra în rindurile sale 20—40 reprezentanți ai muncitorimii, dar de o factură total diferită de-a unui Potter, Cremer și Co.

Aici, lucrul cel mai respingător este „respectabilitatea“ burgheză, care le-a intrat muncitorilor în sînge. Din punct de vedere social societatea este împărțită în nenumărate pături, recunoscute în mod incontestabil de toți, fiecare din ele cu „mîndria“ ei, dar și cu respectul înăscut față de „cei mai buni“ și „cci superiori“, atît de vechi și atît de înrădăcinat, încît burghezia poate lesne să ademenească masele. N-aș jura, de pildă, că John Burns nu este mai mîndru în adîncul sufletului său, de trecerea pe care o are la cardinalul Manning, la lordul mayor ²⁶¹⁾ și în general la burghezie, decît de popularitatea de care se bucură în rindurile clasei sale. Si Champion, locotenent în retragere, a cochetat cu ani în urmă cu clemente burgheze, în special conservatoare, iar la congresul bisericesc al popilor a predicat socialismul etc. Și însuși lui Tom Mann, pe care îl consider cel mai bun dintre ei, îi place să amintească de faptul că va lua dejunul la lordul mayor. Și dacă faci o comparație cu francezii, îți dai seama ce bine prinde o revoluție. De altfel burghezia nu va avea cine știe ce de cîștigat, dacă va reuși să-i atragă în mrejele ei pe cîțiva dintre conducători. Pînă atunci mișcarea va fi suficient de puternică pentru a depăși asemenea obstacole.

Ediția a 4-a ²⁵²⁾ este gata și se află la tipar.

Rapportul i-a fost trimis lui Kautsky ³⁰³. Cînd ai un nume atît de cumplit, trebuie să fii capabil de orice prostie.

Herperasul este un omuleț atît de înțelept, atît de imparțial ³⁰⁴ în propriii săi ochi și, în plus, atît de nepractic (ceea ce evreii numesc Schlemihl — ghinionist înăscut), încît mă mir cum de încă nu has come to grief ²⁶³⁾. E păcat de flăcăușul ăsta, dar nu e nimic de făcut.

„Time“ a fost cumpărat acum de Bax și cu familia Aveling cred că totul s-a aranjat ²⁶⁴⁾. Totul depinde de ce va face Bax din acest ziar. Cu tot talentul și cu toată bunăvoința sa,

²⁶¹⁾ Henry Aaron Isaacs. — *Nota red.*

²⁶²⁾ — a vol. umului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

²⁶³⁾ — a dat de bucluc. — *Nota trad.*

²⁶⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 267—268. — *Nota red.*

Bax este totuși un tip imprezibil — un savant de cabinet, care s-a lansat în ziaristică, pierzând astfel ușor echilibrul. La toate acestea se adaugă o ciudată marotă că femeile îi înrobesc astăzi pe bărbați.

Cred că lista ta cu articolele publicate de Marx în „Tribune”³⁰⁵ este îngropată sub un munte de scrisori aruncate de-a valma. Extrasele din „Trib[une]” le am, pe moment însă n-aș putea spune dacă sînt complete. Abia în toamnă am dat din nou de ele.

Strict între noi : am auzit de-abia acum că d-na Schlüter ar fi spus aici, înainte de plecare, că soțul ei a fost îndepărtat din post de către Kautsky. Dacă va declara acolo ceva de felul acesta, află că-i vorba de o minciună sfruntată. Schl[üter] și-a dat el însuși de bunăvoie demisia, care i-a fost primită de către fracțiunea din Germania¹⁸³. A avut un conflict personal cu Motteler, cu care nimeni nu se poate înțelege, dar care, datorită cinstei sale absolute în chestii bănești, este foarte prețuit de conducerea de partid. Dacă în acest conflict Schlüter nu a fost sprijinit de Ede Bernstein în măsura în care se aștepta, aceasta este în parte vina lui Ede, dar și vina proprie a lui Schlüter. Abia după demisia lui Schlüter, ne-am gândit la Kautsky pentru a-l înlocui pe acesta la Arhivă¹⁹.

Nu te-aș fi plictisit cu această birfeală, dar acum cred că trebuia s-o fac.

Acum 14 zile am primit o scrisoare lungă de la Sam Moore. Găsește regiunea sănătoasă, poziția foarte ȳtorească, societatea suportabilă, comandă o grămadă de ziare, dar cu toate acestea pare să se bucure de concediul de șase luni pe care-l va petrece în Europa în 1891.

În Germania lucrurile evoluează strașnic, tinărul Wilhelm²⁸⁵⁾ este un agitator mai bun decît Bismarck, minerii din Ruhr sînt în mod sigur de partea noastră, cei din Saar îi urmează, procesul din Elberfeld³⁰⁶ ne avantajează și el prin demascările agenților de poliție. În Franța fracțiunea noastră parlamentară are acum opt oameni, dintre care 5 delegați la Congresul marxist de la Paris ; Guesde este secretar și le pregătește discursurile. Se are din nou în vedere un cotidian. Fracțiunea va propune ca moțiune rezoluțiile congresului²⁸⁵. Peste tot se fac pregătiri în vederea zilei de 1 mai 1890. Și în Austria lucrurile merg bine. Adler a organizat lucrurile extraordinar, cu anarhiștii s-a terminat acolo.

²⁸⁵⁾ Wilhelm al II-lea. — Nota red.

Mie îmi merge de asemenea bine ; ochii sînt într-o stare mai bună și dacă va merge tot așa, pînă la sfîrșitul lui ianuarie, adică după perioada de ceață și de zile scurte, voi putea din nou să lucrez mai intens. Tussy este serios ambalată în greva din Silvertown ²⁹², care s-ar fi sfîrșit demult, dacă Burns și Co. n-ar fi fost atît de delăsători.

Afectuoase salutări soției tale,

al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von, Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

154

Engels către Conrad Schmidt

la Berlin

Londra, 9 dec. 89

Dragă Schmidt.

Multe mulțumiri pentru scrisoarea dumitale din 10.11. Mă bucur să aflu de succesul dumitale în cariera de ziarist, ai însă grijă să fii bine plătit, căci altminteri câștigul este doar pe jumătate. Ziaristica este, mai ales pentru noi germanii, de felul nostru cam stingaci (în această privință evreii ne sînt „superiori“) o școală foarte folositoare ; devii din toate punctele de vedere mai abil, îți cunoști și îți cîntărești mai bine forțele și, mai presus de orice, înveți să duci la bun sfîrșit o muncă dată într-un interval dat. Pe de altă parte, există pericolul superficialității, pentru că, din lipsă de timp, te obișnuiești să faci lucrurile în grabă, deși ești conștient că nu le stăpînești pe deplin. Cine are, însă, ca dumneata, înclinații științifice, va ști să-și păstreze discernămîntul necesar, pentru a nu pune pe aceeași treaptă munca abilă și stră-

lucitoare de ziarist, dar cu o valabilitate efemeră și realizată cu mijloace ușor accesibile, cu activitatea științifică desăvârșită cu multă trudă, dar poate cu mai puțină strălucire exterioară; deși și aici remunerarea se află de obicei în raport invers cu valoarea reală.

De îndată ce ai cucerit o anumită poziție în lumea ziaristică, ar trebui să cauți să-ți faci relații, care să-ți permită să vii pentru câțiva ani la Londra. Pentru studii economice acesta este aproape singurul loc indicat. Oricît s-a dezvoltat — din fericire — industria noastră germană în ultimii 25 de ani, noi tot ne mai tîrim și în acest domeniu, ca întotdeauna, în urma celorlalți; Anglia ne-a întrecut în privința mării industrii, Franța la articolele de lux și modă. Industria noastră a trebuit să se limiteze, pentru export, aproape numai la acele produse care, așa cum am spus-o odată într-un articol din ziarul parizian „Égalité“, „étaient ³⁰⁸ trop mesquins pour les Anglais ou trop vilains pour les Français“ ²⁸⁶). Așa se explică și fenomenul ieșit din comun că actualul nostru avînt industrial se caracterizează printr-o scădere a exportului, și aceasta pentru că, datorită creșterii consumului intern, fabricanții pot vinde mai multe mărfuri pe piața internă la prețurile de monopol ale tarifului vamal protecționist, nemaifiind deci siliți să-și vîndă mărfurile în străinătate la prețuri derizorii. În consecință, toate fenomenele economice apar la noi mai întîi ca un efect secundar, iar apoi într-o formă falsificată de sistemul vamal protecționist; ele sînt, deci, întotdeauna doar cazuri speciale, putînd fi folosite ca exemple pentru legile generale și etapele de dezvoltare ale producției capitaliste numai în mod excepțional și numai după ce s-au eliminat în prealabil aspectele cu caracter secundar. Liberul schimb a făcut astăzi din Anglia, mai mult ca oricînd, tărîmul clasic de studiu al acestor legi și asta cu atît mai mult, cu cît în Anglia producția crește în mod absolut, în timp ce, în comparație cu celelalte țări, deci în mod relativ, producția ei scade, tinzînd să împărtășească foarte curînd soarta Olandei. Decăderea industriei engleze coincide, după părerea mea, cu falimentul producției capitaliste în general. Chiar dacă nu

²⁸⁶) — erau prea neînsemnate pentru englezi și prea groșolane pentru francezi ³⁰⁷. — Nota trad.

există aproape nici un dubiu că Germania va fi tărîmul pe care se va da lupta propriu-zisă, factorul decisiv va veni totuși, probabil, din Anglia.

De aceea este minunat că tocmai acum, aici, mișcarea noastră se dovedește a fi serioasă și, după părerea mea, nu mai poate fi oprită în înaintarea ei. Păturile muncitoare care se avîntă acum în luptă sînt mult mai numeroase, mai energice, mai conștiente decît vechile trades-unionuri, care reprezentau doar aristocrația clasei muncitoare. Sîntem martorii unui suflu absolut nou. În timp ce bătrînii mai cred în „armonic“, tinerii rîd de toți cei care vorbesc de identitatea de interese dintre capital și muncă. În timp ce bătrînii au oroare de orice fel de socialism, tinerii nu acceptă drept conducători decît socialiști declarați. În această privință, am o sursă de informații extraordinară, pe Tussy, care s-a dedicat cu trup și suflet acestei mișcări.

Așa cum am mai spus, fă tot posibilul pentru a reveni aici. Ai putea încerca cu cîteva corespondențe și lucrări pentru „N[eue] Z[eit]“, „Arhiva“ lui Braun și alte cîteva reviste. Noi toți, și eu în mod special, ne-am bucura foarte mult să te vedem din nou aici.

Sam Moore este în Africa, la Asaba pe Niger. Este judecător suprem al regiunilor aparținînd Companiei Nigeriene. A plecat la mijlocul lui iunie, scrie că este foarte mulțumit, găsește regiunea sănătoasă, iar societatea acceptabilă. Sper că visează plăcut în brațele vreunei negrese.

În rest, nimic nou pe aici. După cîte se pare, Aveling are oarecari succese cu încercările lui dramatice; ultima lui piesă, acum 14 zile, a fost foarte bine primită. Expulzații elvețieni⁶¹ se adaptează încet, încet situației. De la 1 ianuarie apare revista lunară „Time“ sub conducerea lui Bax.

Calde salutări,

al dumatile,
F. Engels

155

Engels către Gerson Trier
la Copenhaga
(ciornă)

Londra, 18 dec. 89

Dragă domnule Trier,

Multe mulțumiri pentru interesanta comunicare din 8 decembrie.

Dacă e vorba să-mi exprim o părere despre ultima aventură eroică de la Copenhaga¹⁹⁰, căreia dv. i-ați căzut victimă, aș începe cu un punct asupra căruia *nu* sînt de acord cu dv.

Dv. respingeți în principiu orice colaborare, chiar de moment, cu alte partide. Mă consider suficient de revoluționar pentru a nu respinge în mod absolut nici acest mijloc în condițiile în care el este mai avantajos sau, cel puțin, mai puțin dăunător mișcării.

Sînt întru totul de acord cu dv. că proletariatul nu poate cuceri puterea politică, de fapt singurul drum spre o nouă societate, fără o revoluție violentă. Pentru ca în momentul decisiv proletariatul să fie suficient de puternic pentru a învinge, este necesar — și lucrul acesta l-am susținut, Marx și cu mine, începînd din 1847 — să aibă un partid propriu, separat de toate celelalte și opus acestora, un partid de clasă, cu o conștiință de sine.

De aici nu rezultă că acest partid nu se poate folosi un timp de alte partide pentru a-și atinge scopul. De aici nu rezultă nici că el nu poate sprijini un timp alte partide, atunci cînd e vorba de măsuri care avantajează nemijlocit proletariatul sau care reprezintă pași înainte în sensul dezvoltării economice sau al libertății politice. În Germania eu l-aș sprijini pe cel care luptă cu adevărat împotriva desființării majoratului și a altor rămășițe feudale, a birocrăției, a taxelor vamale protecționiste, a legii împotriva socialiștilor¹⁰ și împotriva limitării dreptului de întrunire și asociere. Dacă partidul nostru progresist german⁶⁴ sau dacă *Venstre*³⁰⁸ al dv. din Danemarca ar fi un adevărat partid radical — burghez și nu ar fi compus din niște jalnici domagogi, care la prima amenințare a lui Bismarck sau Estrup o iau la goană, eu n-aș

fi în nici un caz *categoric* împotriva oricărei colaborări de moment cu aceștia în vederea atingerii anumitor scopuri. Cînd deputații noștri votează o propunere făcută de alții — și acest lucru se întîmplă destul de des — tot despre o colaborare este vorba. Eu mă pronunț însă pentru asemenea procedee numai atunci cînd avantajul direct pentru noi sau pentru dezvoltarea istorică a țării în sensul revoluției economice și politice este indubitabil și merită osteneala și doar dacă aceasta nu prejudiciază caracterul proletar de clasă al partidului. Iată ce reprezintă pentru mine limita absolută. Această politică a fost expusă încă în 1847 în „Manifestul Comunist“, am aplicat-o în 1848, în Internațională, pretutindeni.

Abstracție făcînd de problema moralității — nu e vorba acum de ea, o las deci deoparte — ca revoluționar, consider bun orice mijloc ducînd la atingerea scopului, cel mai violent, ca și cel care pare cel mai pașnic.

O asemenea politică reclamă perspicacitate și caracter. Dar care altă politică nu cere același lucru? Ea ne expune primejdiei de-a fi corupți, spun anarhiștii și amicul Morris. Da, dacă clasa muncitoare ar fi compusă din capete seci și din persoane slabe de înger, lichele coruptibile, atunci cel mai bine ar fi să ne facem bagajele, iar proletariatul și noi toți n-am avea ce căuta pe scena politică. Proletariatul, ca și toate celelalte partide învață din lecția propriilor sale greșeli, iar de aceste greșeli nu-l poate scuti nimeni.

Deci, după părerea mea, nu aveți dreptate cînd ridicați o problemă pur tactică la rangul de problemă principială, iar pentru mine aici este vorba doar de tactică. Dar o greșeală tactică poate duce în anumite împrejurări la o încălcare a principiuului.

Și aici, după cît îmi dau cu seamă, aveți dreptate să combateți tactica preconizată de Conducerea centrală. Stînga daneză joacă de ani de zile o nedemnă comedie a opoziției și nu obosește anunțîndu-și mereu în fața lumii întregi propria ei neputință. Ea a lăsat de mult să-și scape ocazia de a pedepsi cu arma în mînă încălcarea Constituției³⁰⁹ — dacă această ocazie a existat vreodată — și, după cît se pare, o parte din ce în ce mai mare a stîngii tinjește după o împăcare cu Estrup. Cu un asemenea partid, cred eu, un adevărat

partid proletar nu poate colabora fără riscul ca, după un timp, să-și piardă propriul său caracter de clasă. Așadar, în măsura în care subliniați caracterul de clasă al mișcării în opoziție cu această politică, nu pot decît să vă aprob.

Cît privește atitudinea Conducerii centrale față de dv. și prietenii dv., trebuie să spun că o asemenea excludere superficială a opoziției din partid a mai survenit în asociațiile secrete din 1840—51. Organizația secretă duce inevitabil la asemenea situații. Ea a mai survenit, și încă foarte des, la Physical Force Chartists³¹⁰ din Anglia, sub dictatura lui O'Connor. Dar cartiștii constituiau un partid anume organizat pentru acțiune, așa cum o arată și numele, drept care ei se supuneau unei dictaturi, iar excluderea era o măsură cu caracter militar. În timp de pace însă nu cunosc o asemenea procedură arbitrară decît la lassalleenii din „Organizația dirză“ a lui J. B. von Schweitzer, care a recurs la ea numai din cauza suspectelor sale relații cu poliția din Berlin, grăbind astfel dezorganizarea Asociației generale a muncitorilor germani³¹¹. Dintre partidele muncitorești socialiste existente astăzi, cu greu s-ar mai găsi vreunul care — după ce în America dl. Rosenberg a reușit din fericire să se autoexcludă²⁵¹ — să trateze o mișcare de opoziție apărută în propriile lui rînduri după modelul danez. Viața și evoluția oricărui partid presupun dezvoltarea în sînul acestuia a unor orientări moderate sau extremiste, care să ajungă chiar la conflict, iar cel ce-i exclude fără ezitare pe extremiști, nu face decît să contribuie la dezvoltarea acestei orientări. Mișcarea muncitorească se bazează pe critica cea mai acerbă a societății existente; critica constituie o componentă vitală a ei. Cum ar putea să se sustragă ea însăși criticii? Cum ar putea interzice discuțiile? Oare cerem noi altora libertatea cuvîntului pentru noi, numai pentru a o desființa apoi din nou în propriile noastre rînduri?

În cazul cînd ați dori să publicați această scrisoare în *intregime*, nu am nimic împotriva.

Sîncer al dv.

156

Engels către Natalie Liebknecht

la Leipzig

Londra, 24 dec. 1889

Dragă domană Liebknecht,

În primul rînd vă mulțumesc din inimă dv. și fiului dv. pentru urările prietenești trimise cu ocazia zilei mele de naștere, pe care am sărbătorit-o cu mare veselie. Am fost obligați să rămînem cu toții împreună pînă după ora 12 noaptea, ca să prindem două muște dintr-o lovitură, căci a doua zi era aniversarea nașterii lui Aveling, pe care am și serbat-o astfel imediat.

Ne-am bucurat aflînd că sînteți bine sănătoși ; și noi o ducem în general bine cu sănătatea. Nimmi a trecut printr-o serie de răceli zdravene și niște crize de reumatism, dar cu clima de aici astfel de neplăceri sînt inevitabile și, dacă nu sînt prea grave, nici nu-i cazul să ne plîngem.

Cei din familia Rosher sînt și ei bine. Doar papa Percy s-a ales duminica trecută cu o răceală serioasă, care era pe punctul să degenereze într-o pneumonie. Acum se simte mai bine. Bineînțeles, boala i-a stricat bucuria sărbătoririi Crăciunului, iar mîine nu va putea ieși din casă. În plus, Pumps a rămas pentru moment fără o femeie de serviciu ; ultima a șters-o acum 14 zile, în timp ce ea era plecată cu copiii. La întoarcere, Pumps a găsit casa pustie și încuiată. Neavînd cheia la ea, au venit cu toții la mine pentru a-l aștepta pe Percy, fără care n-au putut intra în casă. După cum vedeți sînt și pe aici tot felul de *petites misères* ²⁸⁷⁾.

Mîine seară vom avea aici multă lume, dacă vor putea veni și Pumps cu copiii ; în afară de ei vor veni soții Motteler, Fischer și Bernstein, desigur și soții Aveling și apoi Schorlemmer e și el aici de ieri. Nici nu știu unde vor încăpea cu toții. Nimmi s-a și pus pe gătit și copt — plumpuddingurile sînt gata de 8 zile. O groază de treabă și toate astea doar ca să te alegi cu o indigestie ! Dar așa-i tradiția și o respectăm ! Totuși, o să ne distrăm bine, chiar dacă a doua zi urmează mahmureala.

²⁸⁷⁾ — mici necazuri. — Nota trad.

Tussy, care de la greva docherilor²⁴⁴ încoace a activat zi și noapte în cadrul comitetului — de fapt munca efectivă au dus-o trei femei — este implicată pînă peste cap în mișcarea grevistă. O dată cu greva docherilor a izbucnit și o mică greva la Silvertown²⁹², o periferie a East Endului, la care au luat parte vreo 3 000 de oameni. Tussy a fost și acolo în inima mișcării, a organizat o asociație profesională a fetelor, se ducea acolo în fiecare dimineață, dar după 12 săptămîni greva s-a terminat cu o înfrîngere. Acum se ocupa de greva celor de la Societatea de gaz din cartierul de Sud³¹²; duminică dimineața a vorbit în Hyde Park; totuși, această activitate o solicită mai puțin și îi lasă mai mult timp liber. Ea și cu Aveling lucrează ca redactori adjuncți la o revistă lunară²⁸⁸⁾, pe care de la 1 ianuarie a preluat-o E. B. Bax. Și acolo e destul de lucru. Pe lângă aceasta este secretara a două asociații profesionale de femei.

Ieri am primit și o scrisoare de la Liebk[necht], pentru care vă rog să-i mulțumiți în numele meu. Mîine va fi, probabil, la dv. Așteptăm aici cu mare îngrijorare sentința în procesul de la Elberfeld³⁰⁶. Am pierdut de mult ultima rămășiță de încredere în judecătorii prusieni. Numai de nu s-ar ajunge și la condamnarea lui Bebel!

Se pare că parizienii vor avea iarăși un cotidian. Speranțele mi-au fost însă de-atîtea ori înșelate, încît nu mai cred pînă ce nu-l văd. Frațiunea noastră franceză, doar opt oameni, se descurcă destul de bine, dînd dovadă de o remarcabilă disciplină dacă ne gîndim că ei provin din toate colțurile Franței și că cei mai mulți nici nu se cunosc între ei.

Și acum, dragă doamnă Liebknecht, vă doresc sărbători pline de veselie și un an nou fericit împreună cu Liebknecht, Théodor și toți ceilalți copii. De asemenea toate bune doamnei Geiser. De la familia Schlüter am primit ieri o scrisoare. Se pare că le merge destul de bine.

Călduroase salutări de la Nimmi, familia Rosher și de la mine,

al dumneavoastră, sincer,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germana

²⁸⁸⁾ „Time“. — Nota red.

157

Engels către Ludwig Kugelmann

la Hanovra

Dragă Kugelmann,

La mulți ani !

Îți mulțumesc pentru rețeta pentru ochi, numai că este prea slabă pentru mine. Anul trecut pînă prin august am folosit cocaină, dar, cum efectul ei a slăbit treptat (din cauza obișnuinței), acum folosesc cu bune rezultate clorura de zinc. Dacă depășesc cu bine aceste zile scurte — aici, ultima zi a fost în 28 decembrie, de ieri dimineață domnește o noapte permanentă, — atunci am trecut greul.

Salutări cordiale

al tău,
F. E.

[Londra] 30.XII.89

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels, Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

1890

158

Engels către doamna Zadck

la Londra
(ciornă)

(Londra, începutul lui ianuarie 1890)

Mult stimată doamnă Z[adek],

Ne-ați făcut o mare și neașteptată bucurie, mie și lui Lenchen, cu lucrul de mână pe care ați avut bunăvoința să ni-l trimiteți. Este de fapt un efort mult prea mare pentru ochii dv. suferinzi (știu ce înseamnă aceasta din propria-mi experiență) să vă trudiți cu lucruri atât de migăloase ; este un motiv în plus pentru a aprecia gestul dv. Lenchen este încântată de fusta ei frumoasă și călduroasă și chiar dacă m-ați flatat atribuindu-mi un picior mai mic decât este în realitate, sînt totuși sigur că după o vreme papucii îmi vor deveni niște prieteni buni. Amîndoi vă mulțumim din suflet.

Sper că v-ați aniversat cei 70 de ani sănătoasă și voioasă. în mijlocul celor dragi ; permiteți-ne și nouă să vă felicităm, chiar dacă o facem cu întîrziere. Lenchen și cu mine încă n-am cunoscut onoarea unei asemenea aniversări. A mea va fi chiar în acest an. Intrăm astfel într-un deceniu mai deosebit.

Cu cele mai calde salutări și toată stima dv. și d-lui dr. Z[adek].

Al dumneavoastră
F. E.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

159

Engels către Serghei Mihailovici Kravcinski
(Stepniak)

la Londra

[Londra] 3 ian. 90 ¹⁾

Dragul meu Stepniak,

Deoarece n-am nici o adresă la Geneva, trebuie să-ți trimit dumitale articolul ³¹³. Te rog să ai grijă să primesc înapoi originalul german, cât mai curînd posibil, pentru a putea scrie apoi cel de-al doilea articol.

Cît de des urmează să apară revista dumitale ²⁾ ?

Vă urez un an nou cu sănătate, dumitale, doamnei S[tepniak] și tuturor prietenilor,

Al dumitale
F. Engels

Publicat pentru prima oară în culegerea „Grupul «Eliberarea muncii»“, nr. 1, M., 1924

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

160

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 8 ian. 90

Draga mea Laura,

Înainte de toate, „La mulți ani!“ Et puis après ³⁾, intrucit nu pot suportă gîndul că trebuie să-l traduci pe Walther von der Vogelweide după un text modernizat, îți trimit o copie după original. Ai perfectă dreptate, metrul și rima originalului trebuie păstrate în orice traducere de poezii sau, dacă nu, se poate proceda cum fac francezii, traducîndu-le de la bun început în proză.

¹⁾ În manuscris : 89. — *Nota red.*

²⁾ „Sozial-Demokrat“. — *Nota red.*

³⁾ — Și apoi. — *Nota trad.*

Sper că între timp ai scăpat de gripă. Bîntuie și pe aici și într-o formă destul de serioasă, deși pînă acum nimeni din cercul nostru nu i-a căzut victimă. Percy e mai bine acum, dar Pumps e la pat cu bronșită și congestie pulmonară ; se va pune, totuși, în curînd pe picioare. Charley R[osher] este singurul dintre cunoscuții mei care se poate lăuda că a avut gripă.

Bătrînul Harney se află la Enfield, țintuit la pat de o bronșită cronică. Va trebui să mă duc să-l văd într-una din zilele săptămîinii acesteia. Bietul om ! Un singur lucru îl face fericit, *gîndul de a fi părăsit America !* Este extrem de amuzant să observi în ce măsură America face din toți englezii patrioți ; Edward n-a făcut nici el întru totul excepție și toate astea din cauza unei altercații pe tema „manierelor“ și „educației“ ! Yankeii au de altfel și ei un mod destul de provocator de a te întreba dacă țara lor îți place, și ce gîndești despre ea, așteptîndu-se, desigur, la o explozie de admirație. Așa se face că bietul Harney a căpătat o asemenea aversiune față de „țara libertății“, încît acum singura lui dorință era să ajungă cu bine în „desueta sa monarhie“ și să nu se mai întoarcă niciodată în țara yankeilor. Tare mi-e teamă că dorința i se va împlini. Din punct de vedere *fizic* este foarte îmbătrînit, dar nu-i nici de mirare după opt ani de chinuri provocate de guta lui reumatică. Din punct de vedere spiritual însă a rămas același glumeț malițios și plin de haz.

Cînd am primit scrisoarea lui Paul despre noul ziar³¹⁴, mi-a părut bine că îi împărtășisem lui Bonnier părerea mea, în sensul că ar trebui să *te angajeze pe tine* în mod oficial pentru *redactarea* rubricii germane. Acum o să-și dea seama că, fără a fi la curent cu situația, consideram totuși de la sine înțeles ca toată lumea să fie plătită. El nu mi-a scris mie, ci lui Tussy, anunțînd-o că ziarul va apare la 11 ianuarie și invi-tînd-o să colaboreze și să-l convingă și pe Burns etc. să facă același lucru.

Cred, într-adevăr, că la Paris ești aproape singura ființă cu capul pe umeri și mintea limpede ; orașul acesta pare că scoate oamenii din minți. Să-l luăm, de pildă, pe Bonnier : cită vreme a fost aici, era destul de rezonabil ; și acum, deodată, din cauza acestui ziar imposibil, este tot atît de apucat ca Guesde. Un cotidian care nu-și plătește nici redactorii, nici corespondenții și pe nimeni în general, constituie de la bun început un dezastru și înseamnă să fii dat afară de la ziarul pe care de-abia l-ai întemeiat, de îndată ce vei cere plata cu-venită pentru munca depusă ! El poate să-mi scrie mult și

bine că *la partie internationale doit être écrasante* ⁴⁾ — dar *la partie parisienne* ⁵⁾ este de la bun început, ca să spunem așa, inexistentă ! Cum poți să te aștepti că de aici vor fi trimise *a jour fixe* ⁶⁾ articole, astfel ca faptul să poată fi anunțat *la veille* ⁷⁾ ! Căci de fapt asta așteaptă el de la noi toți, de la Burns și Dumnezeu mai știe de la cine, și toate astea pentru onoarea — onoarea în sine — de a ne putea adresa locuitorilor *de la ville lumière qui se fichent pas mal de nous tous !* ⁸⁾

Am impresia că toată această treabă se va termina cu tot soiul de încurcături, dacă nu chiar cu conflicte între propriii noștri oameni și tocmai acum când lucrurile păreau să se fi angajat pe un drum bun.

În orice caz v-aș fi foarte recunoscător — și ar fi util pentru noi toți — dacă tu sau Paul ne-ați ține permanent la curent cu această chestiune ; căci vom fi cu siguranță bombardați cu tot soiul de pretenții de îndată ce va apare ziarul și experiența ne-a învățat că în „interesul cauzei“, jumătate din fapte ne sînt tănuite. Va trebui, firește, să fim foarte precauți în asumarea angajamentelor, dar în același timp ar fi de preferat să nu fim nevoiți de fiecare dată să vă întrebăm în prealabil cum stau, de fapt, lucrurile.

Nu înțeleg cum de Guesde acționează pe cont propriu, dînd frîu liber imaginației lui meridionale, fără consimțămîntul lui Paul, Deville și al celorlalți. Citind scrisorile lui Bonnier rămii cu impresia că oamenii aceștia își închipuie că lumea întregă n-are ce face, că nu știe ce să mai facă cu timpul și așteaptă cu nerăbdare prilejul apariției unui ziar francez la care să poată colabora fără plată ! Asemenea lucruri n-ar fi tolerate în partidul german și în nici un alt partid. Nu s-ar admite ca un singur om să-și asume responsabilitatea tuturor fără ca această sarcină să-i fi fost încredințată în mod expres ; nu i s-ar permite să acționeze în iluzia șansei de a găsi colaboratori străini, iluzie pe care tu și cu Paul ați fi putut-o spulbera pe loc ; un om care, chiar în eventualitatea că ați fi putut să-l combați, tot ar fi acționat împotriva părerii voastre, izvorîte din-

⁴⁾ — partea referitoare la viața internațională trebuie să fie pre-cumpănitoare. — *Nota trad.*

⁵⁾ — partea referitoare la viața pariziană. — *Nota trad.*

⁶⁾ — la un termen fixat. — *Nota trad.*

⁷⁾ — din timp. — *Nota trad.*

⁸⁾ — orașului-lumină, cărora prea puțin le pasă de noi toți ! — *Nota trad.*

tr-o mai mare experiență. Într-adevăr, dacă amicii noștri nu vor să se lase conduși decît de iluziile și fanteziile lor, nimeni nu-i poate împiedica să eșueze în mod lamentabil.

Sînt chemat pe neașteptate și trebuie să închei.

Al tău,
F. Engels

Under der linden
an der heide,
dâ unser zweier bette was,
dâ muget ir vinden
schône beide
gebrochen bluomen unde gras.
vor dem walde in einem tal,
tandaradei,
schône sanc diu nahtegal.

Ich kam gegangen
zuo der ouwe :
dô was mîn friedel komen ê.
dâ wart ich empfangen,
hêre frouwe,
daz ich bin saelic iemer mê.
kuster mich ? wol tûsentstunt :
tantaradei,
seht wie rôt mir ist der munt.

Dô het er gemachet
alsô rîche
von bluomen eine bettestat :
des wirt noch gelachet
inneclîche,
kumt iemen an daz selbe pfat.
bî den rôsen er wol' mac,
tandaradei,
merken wâ mirz houbet lac.

Daz er bî mir laege,
wessez iemen
(nu enwelle got !), sô schamt ich mich.
wes er mit mir pflaege,
niemer niemen

bevinde daz, wan er unt ich,
 unt ein klēinez vogellin-
 tandaradei,
 daz mac wol getriuwe sin.
 enwelle = wolle nicht.

Pronunțare :

ie, iu, uo, accentuat pe prima vocală : ié, iú, uó. ei = ei în portugheză, italiană, daneză, rusă etc. e + i, nu a + i ca în germana literară modernă.

sch = s + ch la fel ca în olandeză și greacă.

h la sfârșitul silabei sau înaintea unei consoane = ch elvețian, nahtegal, seht = nachtegal, secht.

z = ts, ß = ss

Vocale cu accent circumflex lungi, *toate celelalte scurte* :

tal, nu tâl, schamt, nu schämt.

Diftongii, firește, lungi.

Publicat pentru prima oară în
 limba originalului în cartea :
 F. Engels, P. et L. Lafargue
 „Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
 Tradus din limbile engleză
 și germană

161

Engels către Hermann Engels la Engelskirchen

Londra, 9 ian. 90

Dragă Hermann,

Îți mulțumesc din suflet pentru urările tale, dorindu-vă, la rindu-mi, vouă tuturor, numai bine. Mă bucur să aflu că o duceți cu toții atât de bine. Nici eu nu mă pot plînge. În ultimul an m-am îngrășat din nou și am ajuns acum iarăși la 168 pfunzi englezești, ceea ce pentru mine reprezintă cam greutatea maximă atinsă ; să nu uităm că totul este numai musculatură fermă, sănătoasă, fără pic de grăsime inutilă. Chiar și cu ochii stau mai bine. De obicei, vremea ceoasă din zilele cele mai scurte ale anului e pentru mine perioada critică cînd ochii mă supără mai tare ; de data aceasta am suportat-o mai ușor decît în alți ani. Pot spera, deci, că în curînd voi putea lucra din nou, fără restricții. Nici doctorii nu vor să creadă cînd le spun că am șaptezeci de ani. Toți afirmă că arăt cu zece pînă la

cincisprezece ani mai tânăr. Firește, toate astea sînt doar aparență, care este înșelătoare ; și în cazul meu, sub această aparență, se ascund tot felul de mici supărări. Și tocmai micile și măruntele plictiseli ajung să reprezinte cu timpul un tot deloc neglijabil. Dar în general nu mă pot plînge. Și cînd văd că atîția oameni își otrăvesc viața cu nimicuri și iar nimicuri, pentru motive total neîntemeiate, pe de-a-ntregul gratuite, mă consider încă fericit că mi-am păstrat întreaga bună dispoziție și pot face haz pe seama acestor prostii.

Și cu aceasta cred că ai aflat destule despre „importanta“ mea persoană și e cazul să pun punct aci.

Circulara în legătură cu băieții am primit-o la timp și am băut de îndată — singur, singurel — un pahar de bere în sănătatea noilor asociați ³¹⁵. Ați procedat foarte înțelept luîndu-i pe tineri ca asociați la firmă. Și așa ei duceau tot greul și, cînd nu erați voi la Engelskirchen, lor le revenea principala răspundere. Și apoi, altfel faci o treabă cînd știi că poziția ta în întreprindere corespunde muncii pe care o depui. Și acum te sfătuiesc pe tine și pe Rudolf ⁹⁾ să profitați de binemeritata odihnă pentru a face cît mai multă mișcare în aer liber, iar în timpul verii să călătoriți (nici vînătorile de toamnă să nu fie, desigur, date uitării) și să vedeți atunci cum vă veți pune pe picioare.

Am aflat din circulară de moartea lui Fritz Boelling, vreau să spun *August B[oelling]* și de moartea lui Fritz Osterroth. August B[oelling] era un om destul de firav, dar a dus-o totuși pînă la optzeci de ani, deși în ultima vreme a trebuit să renunțe la multe. Categoria aceasta de oameni știe să se menajeze, în timp ce noi, cei care sîntem mai sănătoși, tragem și mai tare la bătrînețe, pînă ce dă cine știe ce năpastă peste noi și ne doboară. Dar nici asta nu-i prea rău și are și anumite avantaje. Tu, în orice caz, ești privilegiat pentru că peste doi-trei ani îți vei avea propriul doctor ¹⁰⁾, căruia îi vei da în îngrijire corpul, scăpînd și în această privință de orice răspundere.

Să sperăm că Emmei ¹¹⁾ îi va prîi prăjitura de Anul Nou, tot așa cum mi-au prîit și mie nenumăratele prăjituri germane cu care mă delectez de trei săptămîni încoace. Și toate astea în afară de, pe lîngă și o dată cu plumpuddingul obligatoriu, mince pies ¹²⁾ etc. Avem acum o sobă de gaz, pentru că vechea

⁹⁾ Rudolf Engels. — *Nota red.*

¹⁰⁾ Walter Engels. — *Nota red.*

¹¹⁾ Emma Engels. — *Nota red.*

¹²⁾ — piteuri. — *Nota trad.*

soba nu mai tragea ca lumea, iar proprietarul nu vrea să facă una nouă. Această trecere de la bucătăria grea la cea ușoară i-a provocat bătrinei mele menajere un adevărat entuziasm pentru prepararea de dulciuri, pe care acum trebuie să le consum.

Așa-numita gripă, care, de fapt, pare să fie cu totul altceva decît binecunoscuta noastră gripă, s-a răspîndit acum și aici, cîțiva cunoscuți de-ai mei i-au și căzut victimă. Duminecă trecută a luat masa la mine un englez care, de teama bolii, poartă totdeauna la el o sticlută de chinină cu amoniac, din care se servea în timpul mesei ! Să-i fie de bine ! Dar eu prefer o gripă unui amestec amar și puturos pe care să-l înghit între friptură și legume, stricînd totodată bunătatea de vin !

Așadar, țineți-vă bine și nu vă pierdeți cu firea.

Calde salutări Emmei, copiilor, lui Rudolf și ție.

Bătrînul tau,

Friedrich

Publicat pentru prima oară în
„Deutsche Revue“, Jg. 46,
Bd. II, 1921.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

162

Engels către Hermann Schlüter

la New York

Londra, 11 ian. 90

Dragă Schlüter,

Mulțumiri călduroase pentru felicitările prietenești din partea ta și a soției tale ; la rîndul nostru, vă transmitem aceleași sincere urări. Scrisoarea ta din 1 iulie am primit-o în timpul său, de asemenea ziarul „Commonwealth“, cu copacul uriaș : Marx înconjurat de locuitorii noului Ierusalim comunist. Și articolul despre G. Weerth, dar numai nr. 1, sfîrșitul, din păcate, nu mi-a parvenit.

În ce-l privește pe Reid, i-am trimis scrisoarea ta lui Tussy, rugînd-o să ceară informații lui Champion („Labour Elector“), dar pînă astăzi n-am primit nici un răspuns³¹⁶. Oamenii de

aici sînt foarte delăsători cînd e vorba de ceva ce nu-i interesează în mod direct și, în afară de aceasta, sînt prinși cu tot felul de treburi. S-ar putea ca mîine să aflu ceva de la Tussy și în acest caz, îți comunic cu următoarea scrisoare.

Povestea cu călătoria lui John Burns spre meleagurile voastre mi se pare prea puțin probabilă. Cu greu poate pleca de aici, fără să elibereze astfel calea concurenților săi. De altfel, trebuie să fie prezent și în County Council²¹⁹, deoarece e singurul care-i reprezintă pe muncitori acolo.

Torentul furtunos al mișcării din vara trecută s-a mai domolit. Și, ce este și mai bine, simpatia nechibzuită a șleahței burgheze față de mișcarea muncitorească, manifestată cu ocazia grevei docherilor²⁴⁴, s-a evaporat și ea, făcînd loc sentimentului mult mai firesc de suspiciune și teamă. În greva de la Societatea de gaz din sudul Londrei³¹², care le-a fost impusă cu forța muncitorilor de la Gas-Company, muncitorii sînt iarăși singuri, părăsiți de toți filistinii. Și asta este foarte bine și aș dori mult ca Burns să facă pe pielea lui această experiență cu o grevă, condusă chiar de el, căci în această privință își face tot soiul de iluzii.

Cu asemenea ocazii, apar tot felul de fricțiuni, cum ar fi acelea dintre muncitorii Societății de gaz și docheri, ceea ce, de altfel, era de așteptat. Dar masele s-au pus în mișcare și nimic nu le mai poate opri. Cu cît stavila va fi mai puternica, cu atît mai violentă va fi străpungerea ei. Acești muncitori necalificați se comportă cu totul altfel decît birocrății pedanți din vechile trades-unionuri; nici urmă din vechiul spirit conformist, de breaslă ca, de exemplu, cel din Asociația mecanicilor³¹⁷; dimpotrivă, lozinka generală este: organizarea tuturor trades-unionurilor în vederea unei înfrățiri și a luptei deschise împotriva capitalului. De pildă, în greva docherilor, la docurile comerciale trei mecanici au menținut în funcțiune mașina cu aburi. Burns și Mann au fost solicitați — ambii sînt și ei mecanici, iar Burns face parte din executivul lui Amalgamated Engineers trade-unions — să-i convingă pe cei trei să plece, pentru ca astfel nici o macara să nu mai poată lucra și compania din docuri să fie silită să cedeze. Cei trei mecanici au refuzat să plece, executivul n-a intervenit și așa-se explică prelungirea grevei! Apoi, la fabrica de cauciuc de la Silver-town²⁹² greva — care a durat 12 săptămîni — a eșuat tot din cauza mecanicilor, care n-au vrut să participe, ba chiar împotriva regulamentului uniunii lor au făcut muncă necalificată! Și de ce asta? Pentru „a limita afluența de muncitori“

— smintitii aceştia au adoptat o hotărîre prin care nu sînt admişi în uniunea lor *decît acei care au absolvit un curs de calificare în toată regula*. În felul acesta ei au creat o armată de concurenţi, așa-numitii *black legs*¹³⁾, care sînt la fel de pricepuţi ca ei şi ar dori să intre în uniune, dar sînt siliţi să rămînă în afara ei, adică *black legs*, din cauza acestei pedanterii fără nici o noimă în momentul de faţă. Ştiind că în docurile comerciale, ca şi la Silvertown, aceşti *black legs* le-ar fi ocupat imediat locul, ei au rămas pe poziţie, devenind ei înşişi *black legs* faţă de grevişti. Cred că-ţi dai seama de deosebire; noile trade-unionuri sînt solidare între ele, la actuala grevă de la Societatea de gaz, Sailors and (Steamers) firemen, Lightermen, Coal Carters¹⁴⁾ etc. merg mină în mină, afară, bineînţeles, de mecanici, care şi de data aceasta lucrează mai departe.

Şi totuşi, aceste vechi şi îngîmfate trades-unionuri vor fi foarte curînd puse cu botul pe labe, principalul lor sprijin, London Trades Council³¹⁸, îşi va pierde treptat autoritatea în faţa *noilor* uniuni şi în doi-trei ani cel mult va fi revoluţionat şi Trades Unions Congress⁶⁹. Şi chiar la următorul congres, Broadhurst şi partizanii lui vor avea o nemaipomenită surpriză.

Faptul că le-aţi venit de hac lui Rosenberg et Co.²⁵⁴ este foarte important pentru revoluţia voastră din ceainicul americano-socialist. Partidul german de dincolo, ca *atare*, trebuie să se prăbuşească, fiind cel mai mare obstacol; muncitorii americani nu vor întîrzia să se afirme, dar, ca şi englezii, vor merge pe un drum propriu. Nu le poţi viri în cap dinainte o teorie anume; doar propria lor experienţă şi propriile lor greşeli, precum şi urmările nefaste ale acestora îi vor face în cele din urmă să se aplece asupra teoriei şi atunci totul va fi în regulă. Popoarele de sine stătătoare merg pe propriul lor drum şi dintre toate, englezii şi vlăstarele lor sînt cele mai independente. Îndărătnicia şi dîrzenia lor insulară ne irită destul de des, dar constituie o garanţie că, odată început, lucrul va fi dus la bun sfîrşit.

Cu sănătatea o duc bine, în general, iar starea ochilor s-a ameliorat în sfîrşit, dar mai mult de trei ore (la lumina zilei) tot nu am voie să lucrez. Nim se simte şi ea bine. În familia Rosher întii s-a îmbolnăvit Percy, apoi Pumps. Aveling este gripat. În Kentish Town toate sînt ca mai înainte, cu obișnui-

¹³⁾ — spărgători de grevă. — *Nota trad.*

¹⁴⁾ — marinari şi fochişti de vapoare, muncitori din port, cărăuşi de cărbuni. — *Nota trad.*

tele perdafuri din Germania. Soții Ede s-au aclimatizat destul de ușor, la fel și soții Fischer.

Spune-i lui Sorge că va primi zilele astea o scrisoare. Tu însă ai așteptat atîta vreme, încît ție trebuia să-ți scriu mai întîi. Salutări călduroase ție și soției tale, de la Nim și de la

al tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere, Stuttgart, 1906 și în întregime în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

163

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

Londra, 13 ian. 1890

Dragă prietene,

Am chibzuit la povestea cu recomandarea pentru Buenos Aires. Nu pot să-i înșel pe acești tovarăși în privința celor întîmplante. Mă bucur de încrederea muncitorilor în măsura în care, în toate împrejurările, le spun adevărul și numai adevărul.

În locul dumitale eu aș prefera să plec fără nici un fel de recomandare. E suficient ca o singură persoană de peste ocean să afle de condamnarea dumitale, și vor mai ști și alți o sută de ea și mai ales aceia care nu citesc mărturia mea și nici nu pun prea mare preț pe ea. Și în acest caz vei fi și acolo în aceeași situație ca și aici, condamnarea te va urmări pretutindeni. Mai bine ai începe o viață nouă sub un nume nou. Ești tînăr și, judecînd după fotografia dumitale, puternic, deci, curaj!

Pentru orice eventualitate anexez însă cîteva rînduri în care declar în favoarea dumitale tot ce poate fi spus cu conștiința împăcată. Dar te sfătuiesc încă o dată să n-o folosești.

Poate că, în felul acesta, în primele zile lupta va fi îngreunată. Dar nu încapă îndoială că, în timp, o ruptură totală cu trecutul o va simplifica mult.

Trebuie să știi, deci, ce ai de făcut. Să sperăm însă că toate aceste precauții vor fi inutile și că la Curtea de Casație ți se va face dreptate.

Sincer, al dumatiale,
F. Engels

Adrese :

Redacția „Vorwärts“ : Calle Reconquista 650 nuevo
(străzile au numere *vechi și noi*).

Asociația „Vorwärts“³¹⁹, Calle Comercio 880.

Domnul Pasquale Martignetti din Benevent (Italia) a purtat timp de șase ani o corespondență regulată cu mine. A învățat limba germană în condiții foarte grele, dovedind o mare perseverență, pentru a face accesibil compațioților săi, în traducere, socialismul științific german. El a tradus în italiană mai întâi lucrarea mea : „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“ și mai târziu „Originea familiei etc.“ și a publicat traducerea după ce au fost revăzute de mine. Publicarea traducerii lucrării lui Marx : „Munca salariată și capital“ a fost împiedicată de împrejurări nefavorabile¹⁵⁾.

D-l Martignetti a fost conștopist în biroul notariatului regal — o instituție juridică — din Benevent. Aici împotriva lui s-a făcut o reclamație de delapidare de fonduri, după câte mi se pare mie ca o răzbunare pentru activitatea lui de scriitor socialist ; în cele din urmă, d-l Martignetti a fost condamnat de judecătorii italieni din două instanțe la o pedeapsă cu închisoare. Eu n-am citit nici dosarul procesului, nici notele privind dezbaterile procesului, ci doar documentele justificative ale acuzatului. Cred însă că a fost condamnat pe nedrept și anume din următoarele motive :

1. pentru că a fost acuzat ca complice al unui alt acuzat principal ; dar acest acuzat principal a fost achitat, în timp

¹⁵⁾ În ciornă urmează fraza : prin această activitate d-l Martignetti și-a câștigat merite incontestabile în mișcarea muncitorească, mai ales în ce privește înțelegerea reciprocă dintre socialiștii italieni și germani. — *Nota red.*

ce d-l Martignetti, care nu putea fi decît ajutorul aceluia, a fost condamnat ;

2. pentru că suma pretins delapidată a fost evaluată inițial la 10 000 de franci, micșorîndu-se treptat, pe parcursul procesului, și ajungînd în cele din urmă la 500 de franci ;

3. pentru că prefectul din Benevent, un înalt funcționar regal, era într-atît de convins de nevinovăția lui, încît după concedierea de la biroul notariatului și chiar în timpul procesului i-a dat de lucru în propriul lui birou ;

4. deoarece el, ca simplu conțopist, nu avea în general ocazia să manipuleze banii statului ; așadar, n-avea ce să delapideze.

Dar indiferent cum se va termina procesul, d-l Martignetti va prefera, probabil, să părăsească Italia și să-și caute o nouă patrie. Pentru această eventualitate îi las libertatea de a se folosi de acest atestat în orice chip va găsi de cuviință. Dacă pe undeva va întilni tovarăși germani, căroră părerea mea nu le e cu totul indiferentă, îi rog să fie convinși că cele de mai sus corespund adevărului și că nu le-am ascuns absolut nimic din cele ce cunosc. Dacă vor putea să-l ajute în obținerea unei slujbe din care să-și poată cîștiga cinstit cele necesare traiului și să-și întemeieze o nouă existență, ei vor veni astfel în ajutorul unui om care, după părerea mea, a fost persecutat numai pentru activitatea sa în slujba mișcării muncitorești internaționale.

122, Regent's Park Road, N. W. London, 13 ian. 1890. --,

(ss) *Friedrich Engels*

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani, 1848—1895“. Milano, 1964

Tradus din limba germană

164

Engels către Eleanor Marx-Aveling

la Londra

Londra, 14 ianuarie 1890

Chiar acum am primit scrisoarea alăturată³²⁰ — marți
9.30 p.m. Ți-o trimit și ție, nu cred că-i nevoie de un răspuns

lung, eu în orice caz n-am timp să-l scriu. Te rog, trimite-mi-o înapoi.

Sper că Edward se simte mai bine. Ce spune doctorul ?

Al tău
F. E.

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

165

Engels către Hermann Schlüter

la New York

Burns ne transmite că nu-l cunoaște pe respectivul ¹⁶⁾, este în orice caz un tip obscur ¹⁷⁾.

Multă gripă în jurul nostru, pînă acum ne-a ocolit. Altfel nimic nou.

Al tău,
F. E.

(Londra) 15.I.90

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

166

Engels către Charles Rosher

la Londra

(Ciornă)

[Londra, înainte de 19 ianuarie 1890]

Dragă Charles,

La două luni după ce l-ai angajat pe Percy, mi-ai scris cerîndu-mi să-ți acord un împrumut și anume în termeni care

¹⁶⁾ George W. Reid. — *Nota red.*

¹⁷⁾ Vezi volumul de față, p. 287—288. — *Nota red.*

nu lăsau nici o îndoială asupra intenției dumitale de a-i anula contractul, în caz că nu ți-aș satisface dorința. Nici n-am apucat bine să resping cererea și ai și reziliat contractul. Nu poți tăgădui că, dacă ai fi dorit să dai impresia că angajarea în servicii nu a fost decît o formulă prealabilă pentru o cerere de împrumut, nu puteai s-o faci mai bine. Dumneata susții însă că între cele două acțiuni nu există nici o legătură și eu, firește, trebuie să te cred.

Al dumitale,
F. E.

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

167

Engels către August Bebel

la Berlin

Londra, 23 ian. 90

Dragă Bebel,

Te felicit pentru achitarea de la Elberfeld³⁰⁶ și nu mai puțin pentru modul strălucit în care ai susținut acest proces, așa cum a rezultat destul de clar chiar și din slabele relatări ale presei. Nu a fost o treabă ușoară să te impui în compania unui grup de 90 de acuzați, printre care un Röllinghoff și poate și alte elemente de o calitate îndoielnică; dar nu cred că d-l Pinoff ar dori să te mai aibă vreodată în față, pe banca acuzaților. Individul acesta reprezintă întruchiparea cea mai desăvârșită a procurorului germano-prusac. El interpretează legea așa cum Bismarck interpretează constituția și anume, tot așa cum studentul din corporația germană interpretează la circumamă codul studențesc privitor la bere: cu cît mai absurd, cu atît mai bine. Juriștilor francezi — de cei englezi nici să nu mai vorbim — li s-ar face părul măciucă.

Astăzi se reiau, probabil, la Berlin, dezbaterile cu privire la legea împotriva socialiștilor³²¹. Cred că ai dreptate cînd declari (în „Arb[eiter] — Z[ei]t[un]g“³²² că ceea ce Bismarck nu va obține de la actualul Reichstag, va obține de la următorul,

căci torentul în continuă creștere al voturilor noastre va frînge coloana vertebrală a oricărei opoziții burgheze. În această privință nu împărtășesc părerea lui Ede. El și Kautsky — ambii au o anumită predispoziție pentru „politica înaltă“ — consideră că la viitoarele alegeri trebuie obținută o majoritate ostilă guvernului, ca și cînd așa ceva ar fi posibil în cadrul partidelor burgheze din Germania! Progresiștii⁶⁴ vor dispărea în momentul în care va fi abrogată legea împotriva socialiștilor; elementele burgheze din rîndurile acestora vor trece la național-liberali³²³, mic-burghezii și muncitorii, la noi. De aceea, ori de cîte ori va exista primejdia ca legea împotriva socialiștilor să cadă, progresiștii vor bate în retragere. Dar și în celelalte probleme, Bismarck va obține totdeauna o majoritate. Chiar dacă în primul an s-ar lăsa mai greu, ba chiar l-ar mai și înfrunta, în al doilea an el ar ști cum să-i ademenească; doar și-au asigurat pentru cinci ani alegătorii! Dar dacă Bismarck s-ar curăța sau ar deveni, dintr-un motiv sau altul, inofensiv, n-ar mai avea nici o importanță cine e în Reichstag (mă refer la burghezi și nu la iunkerii); și unii și alții sînt în stare să-și scuipe în față zeii de ieri, de îndată ce vîntul bate din altă direcție. Nu văd, deci, nici un motiv pentru a *nu* le plăti de data asta progresiștilor pe măsură, pentru comportarea lor infamă din 87³²⁴ și pentru a-i lămuri că depind numai de bunăvoința noastră. Hotărîrea lui Parnell din 1886 ca irlandezii din întreaga Anglie să voteze cu toryi și împotriva liberalilor, deci, pentru prima oară din 1800 încoace, să nu mai constituie o masă de manevră electorală a liberalilor, a fost aceea care i-a silit în decurs de șase săptămîni pe Gladstone și pe liderii liberali să susțină Home Rule-ul³²⁵. Dacă se mai poate obține ceva de la progresiști, atunci doar dovedindu-le ad oculos că în eventualitatea unui balotaj, depind de noi.

Alegerile în sine³²⁶ mă bucură imens. Muncitorii noștri germani vor arăta încă o dată lumii faimosul oțel călit din care sînt făuriți. S-ar putea ca în Parlament să întilniți un nou element: reprezentanți ai muncitorilor care nu sînt încă socialiști. În mișcarea minerilor²⁰⁴ vedeți un exemplu de felul cum se desfășoară acțiunea *aici*: o pătură a clasei muncitoare, pînă acum indiferentă, în cea mai mare parte insensibilă la agitație, este smulsă din letargie, de lupta pentru interesele sale cele mai arzătoare, burghezia și guvernul o azvîrl direct în mișcare și, așa cum stau lucrurile acum, aceasta înseamnă că, dacă nu vom încerca să precipităm violent evenimentele, acești muncitori vor fi împinși în brațele noastre. Și aici si-

tuația e aceeași : doar că aici, în locul unui partid socialist puternic, în spatele muncitorilor se află o serie de clici mărunte, dezbinat, dirijate în majoritate de carieriști literari sau de nătingi poetici. Și totuși, nici aici mișcarea nu mai poate fi ținută în frâu, și tocmai aceste mase care tind spre noi vor lichida curînd cu clicile și vor crea unitatea necesară. La noi, acest element nou va face ca viitoarele alegeri să fie cu atît mai interesante.

Tocmai am primit cuvîntarea ta de la Hamburg³²⁷, dar nu pot s-o citesc decît după masă.

Francezii organizează colecte de bani pentru alegerile voastre. Nu cred că vor strînge mare lucru, principalul îl constituie demonstrația de internaționalism.

Dacă nu intervine nimic neprevăzut, pacea pare asigurată în anul acesta, mulțumită uriașului progres al tehnicii, care scoate din uz fiecare pușcă nouă, fiecare tip nou de pulbere etc., chiar înainte de a fi fost experimentate de o *singură* armată, și datorită temerii generale de a dezlănțui uriașe mase de oameni și imense forțe de distrugere despre care nimeni nu știe cum vor acționa în practică ; de asemenea, mulțumită francezilor, care l-au lăsat să cadă pe acel Boulanger plătit de ruși (care-i puseseră la dispoziție 15 milioane de franci), înlăturînd astfel ultima șansă de restaurare a monarhiei (căci acesta eră singurul rol al lui B[oulanger]), Numai că țarul¹⁸⁾ și diplomația rusă nu obișnuiesc să se apuce de vreo treabă înainte de a fi siguri de rezultat. O alianță cu republica li se pare prea puțin sigură ; în această privință dinastia de Orléans ar fi de preferat. De altfel, nici campania anti-turcă pusă la cale aici de Gladstone în favoarea prietenilor săi ruși nu are efectul scontat³²⁸, și, cum Gladstone nu se află încă la putere, iar guvernul *tory* este în mod indubitabil filo-germano-austriac și anti-rus, tătucul trebuie să mai aibă răbdare. Trăim, ce-i drept, pe un butoi de pulbere și o singură scînteie poate să-l arunce în aer.

Cotidianul parizian al prietenilor noștri, pe care L[jieb-knecht] l-a și anunțat în ziarele germane, încă nu s-a născut. Durerile facerii nu s-au terminat. În 2—3 săptămîni situația se va decide. În orice caz, de cînd avem o fracțiune în Cameră, lucrurile stau mai bine și cu timpul chiar la Paris posibilității și boulangiștii vor fi, probabil, din nou înfrinți. În provincie,

¹⁸⁾ Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

dintre toate fracțiunile socialiste, noi sîntem singurii stăpîni pe situație.

Nici din America nu veți primi cine știe ce fonduri. Asta este bine de fapt. Un partid american *adevărat* este pentru voi și pentru lumea întregă mai de folos decît cele cîteva parale pe care le-ați primi tocmai *pentru că* așa-numitul partid de acolo nu a fost de fapt un partid, ci o sectă și pe deasupra, o sectă pur germană, un vlăstar al partidului german răsărit pe pămînt străin și alcătuit din elemente învechite specific las-salleene. Acum însă clica Rosenberg a fost răsturnată²⁵⁴ și în felul acesta a fost înlăturat cel mai greu obstacol pe calea dezvoltării și transformării într-un adevărat partid american.

Calde salutări ție și soției tale,

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

168

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 8 febr. 90

Dragă Sorge,

Am primit scrisoarea ta din 14 și două cărți poștale în legătură cu Hermann Schl[üter].

După părerea mea, prin trecerea socialiștilor voștri oficiali la naționaliști²⁵⁶ nu pierdem mare lucru. Dacă aceasta ar face ca de întregul Partid muncitoresc socialist *german*¹⁴ să se aleagă praful și pulberea, noi n-am avea decît de cîștigat, dar, din păcate, nu se va întîmpla așa. Pînă la urmă, elementele într-adevăr de nădejde tot se vor uni, și asta cu atît mai repede cu cît neghina se va alege mai curînd de la sine ; ele se vor dovedi capabile ca, în momentul cînd înșeși evenimentele vor împinge proletariatul american înainte, să preia conducerea, grație superiorității lor teoretice și practice și atunci te vei convinge că munca pe care ați depus-o ani de-a rîndul nu a fost inutilă.

Nici la voi, nici aici, și acum nici în regiunile carbonifere din Germania, mișcarea nu poate fi impulsionată prin simple predici. Oamenii trebuie convinși prin fapte și atunci mișcarea se va desfășura într-un ritm rapid, cel mai rapid, firește, acolo unde o parte a proletariatului este deja organizată și evoluată din punct de vedere teoretic ca, de pildă, în Germania. Minerii sînt astăzi în mod potențial și necesar de partea noastră ; în bazinul Ruhr-ului mișcarea crește cu repeziciune. Urmează apoi minele de cărbuni din Aachen, din Saar, din Saxonia, din Silezia inferioară și, în sfîrșit, Wasserpolaken³²⁹ din Silezia superioară. Dată fiind situația partidului nostru în Germania, un impuls izvorît din înseși condițiile de trai ale minerilor va fi suficient, pentru a provoca o mișcare de nestăvilit.

Aici situația se prezintă cam la fel. Mișcarea care acum, după părerea mea, nu mai poate fi înăbușită, a început prin greva docherilor²⁴⁴ și a fost determinată de nevoia imperioasă de apărare. Dar și aici terenul a fost pregătit în așa măsură de agitația făcută prin toate mijloacele în ultimii opt ani, încît muncitorii, fără a fi ei înșiși socialiști, și-au ales conducători numai dintre socialiști. Acum apucă și ei, fără să-și dea seama, pe o cale justă din punct de vedere teoretic, *they drift into it*¹⁹⁾. Mișcarea s-a întărit atît de mult, încît cred că va para fără piedici deosebite inevitabilele greșeli și urmările lor, precum și fricțiunile dintre diferitele trade-unionuri și conducătorii lor. În legătură cu aceasta voi reveni cu amănunte pe parcurs.

Cred că și la voi, în America, lucrurile stau tot așa. Pe cei din Schleswig-Holstein și urmașii lor din Anglia și America³³⁰ nu îi poți converti numai prin prelegeri savante. Indivizii aceștia îndărătnici și înfumurați trebuie să simtă totul pe propria lor piele. De fapt, așa se și întîmplă din an în an și într-o măsură tot mai mare : ei sînt însă ultraconservatori tocmai pentru că America este o țară pur burgheză, care nu are nici un trecut feudal și este mîndră de orînduirea ei pur burgheză — așa se face că ei se scutură de balastul mentalității tradiționale doar prin proprie experiență. Așadar, pentru a avea o mișcare de masă trebuie să se înceapă cu trades-unionurile etc., pe care numai înfringerile le vor silî să păsească înainte. Dar, odată făcut primul pas dincolo de limitele concepțiilor burgheze, mișcarea va înainta repede, așa cum înaintează totul în America ; valul mișcării, care crește prin forța lucrurilor, le

¹⁹⁾ — ei sînt atrași pe această cale. — Nota trad.

va pune placizilor schleswig-holsteinieni anglo-saxoni ardei sub coadă și atunci elementul venetic, activizat se va impune și el în cadrul națiunii. Consider declinul partidului specific german, cu lassalleanismul lui, cu ridicula lui confuzie teoretică și cu aroganța inerență drept o adevărată fericire. Abia când vor fi înlăturate aceste elemente sectariste, se vor vedea din nou roadele muncii voastre. Legea împotriva socialiștilor ¹⁰ a fost o nenorocire nu numai pentru Germania, dar și pentru America, unde s-au refugiat ultimii nepricopsiți. În America m-a frapat adeseori faptul că la tot pasul întâlnești asemenea figuri, care în Germania au dispărut, prosperînd în schimb peste ocean.

Aici a izbucnit din nou furtuna într-un pahar cu apă. Probabil că ai văzut în „Labour Elector“ certurile în legătură cu Parke ³³¹, redactor adjunct la „Star“, care într-un ziar local l-a acuzat fățiș pe lordul Euston de pederastie, pornind de la bugger-scandals ²⁰⁾ din rîndurile aristocrației. Articolul era infam și absolut personal, cazul nu avea un caracter politic. A provocat însă un imens scandal, „Star“ a ridicat mînușa și l-a atacat direct pe Burns, iar Burns, în loc să se consulte cu comitetul, l-a dezavuat direct pe Champion în „Star“. La comitetul ziarului „Labour Elector“ a fost un mare tărăboi, toți erau împotriva lui Champion, dar fiecare dintre ei voia să ajungă în parlament și fiecare avea deci interese proprii; în consecință nu s-a luat nici o hotărîre, poate și pentru că nu aveau nici o putere (Champion îi declarase lui Tussy, în toamna trecută, că ziarul aparține comitetului, că el e doar un redactor, care poate fi oricînd revocat; dar asta e greu de crezut) — pe scurt, Burns și Bateman s-au retras din comitet din cauza acestei istorii; Burns și din cauza articolului șovin cu privire la scandalul portughez ³³², iar săptămîna aceasta întregul comitet a dispărut din coloanele ziarului. Acum Tussy a contra-mandat și ea colaborarea cu Ch[ampion], căruia pînă acum îi trimisese notițe internaționale despre Franța, Germania, Belgia, Olanda și Scandinavia; neroziile despre Spania, Portugalia, Mexic etc. provin de la Cunninghame-Graham, un fost fermier foarte cumsecade, foarte curajos, dar și tot atît de confuz.

Mie cazul acesta îmi dovedește doar că Champion a luat într-adevăr bani de la toryi și că acum, la deschiderea Parlamentului, trebuia să facă ceva *contra value received* ²¹⁾. Au-

²⁰⁾ — scandalurile homosexuale. — *Nota trad.*

²¹⁾ — suma primită. — *Nota trad.*

torul articolului este, după cît se pare, ex-amicul nostru de la Haga, Maltman Berry, care aici trece drept agent tory și despre care Jung, Hyndman etc. răspîndesc istorii extraordinare, dar scornite. Adevărul este că toți acești domni se comportă ca niște neghiobi, iar Champion se ratează definitiv din cauza acestor istorii; la o întrunire a propriei sale Labour Electoral Association ²¹⁶ a fost fluierat să coboare de la tribună și a fost nevoie de doi polițiști care să-l ia sub protecția lor. Firește, asta i-a dat apă la moară lui Hyndman, dar cred că acești domni s-au dus amîndoi la fund. Ce va urma, se va vedea de aci înainte. Dar mișcarea nu va pieri, după cum nu a pierit nici din cauza înfrîngerii grevei de la Societatea de gaz din sudul Londrei ³¹². Oamenii erau prea cocky ²²⁾, au obținut totul prea ușor, așa că acum nu le strică cîteva checks ²³⁾.

La Paris, oamenii noștri tot mai încearcă să editeze un cotidian. Cotidianul posibilist „Parti Ouvrier“, susținut de guvern, și-a încetat apariția, *on n'a plus besoin de ces messieurs!* ²⁴⁾

„Time“ al lui Bax este o gazetă burgheză absolut obișnuită și se teme de moarte să nu ajungă socialistă. Situația aceasta însă nu va mai putea continua, dar o revistă lunară pur socialistă, mai ales la prețul de 1 sh. exemplarul, încă nu prea are șanse aici. De îndată ce va apare ceva interesant în ea, și-o voi trimite.

Avem și noi aici naționaliștii noștri. Fabienii ¹⁷⁸, o clică bine intenționată de burghezi „cultivați“ care l-au combătut pe Marx pe baza putredei economii vulgare a lui Jevons ⁶, atît de vulgară, încît poți face cu ea orice, chiar și socialism. Scopul ei principal este ca și în America să-l convertează pe burghez la socialism, pe care să-l introducă astfel peacefully ²⁵⁾ și constitutionally ²⁶⁾. În acest sens au publicat o carte groasă scrisă de 7 autori ³³³.

Sper că o duci în continuare bine cu sănătatea și că te-ai obișnuit cu munca pe care o faci.

Cu Percy Rosher am pățit-o cam la fel ca tine cu Adolph ²⁷, numai că ceva mai rău. Băiatul a scrîntit-o de-a binelea cu mania lui speculativă. Familia lui și cu mine am

22) — plini de ei. — *Nota trad.*

23) — obstacole. — *Nota trad.*

24) — nu mai e nevoie de acești domni. — *Nota trad.*

25) — pe cale pașnică. — *Nota trad.*

26) — pe cale constituțională. — *Nota trad.*

27) — fiul lui Sorge. — *Nota red.*

fost nevoiți să cădem la o înțelegere cu creditorii și acum el stă aici și încearcă să găsească un servici. Dar mai bine să nu-i spui nimic de asta lui Schlüter, ca să nu ajungă totul din nou aici.

Starea ochilor mei se pare că s-a ameliorat; m-am îngărașat cu 10 pfunzi, în schimb a trebuit să renunț aproape complet la fumat din cauza insomniei și acum am impresia că uneori și alcoolul are același efect supărător. Ar fi într-adevăr o amară ironie, dacă, la bătrînețe, aș ajunge teetotaller ²⁸⁾.

Salutări cordiale soției tale,

al tău,
F. E.

Nici Schorlemmer nu are voie să bea.

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea:
„Briefe und Auszüge aus Briefen von
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

169

Engels către August Bebel,
la Plauen, lângă Dresda

Londra, 17 februarie 90

Dragă Bebel,

Karl K[autsky] spunea că intenționați să-mi telegrafiați pe 20 seara rezultatele care vor fi cunoscute și în legătură cu aceasta voiam să-ți comunic anumite amănunte privind felul în care se distribuie aici noaptea telegramele, pentru ca, din necunoaștere, să nu iasă vreo încercătură și să primim telegrama abia a doua zi dimineața. Ede, Fischer și K[autsky] sînt cu toții de părere că cel mai bun lucru ar fi să-mi telegrafiați mie. Joi seara vor fi cu toții aici — sperăm că și Julius ²⁹⁾.

²⁸⁾ — abstinent. — *Nota trad.*

²⁹⁾ Julius Motteler. — *Nota red.*

Amănunte mai jos, căci aștept precizări.

În rest nu pot decît să vă felicit pe fiecare în parte și pe toți laolaltă. Mai întii, te felicit pe tine pentru intuiția fină, grație căreia, în penultima scrisoare din Viena, ai prezis creșterea tînărului Wilhelm, chiar înainte de apariția lor³³⁴. Pe voi toți, pentru situația excelentă în care ați ajuns datorită adversarilor noștri — niciodată împrejurările nu au fost atît de favorabile în ajunul unor alegeri —, precum și pentru noua situație care pare să se contureze în Germania.

Mai indicat decît „nobilul“ Frederic³⁰⁾ (a cărui fotografie am văzut-o de altfel aici, cu acea privire falsă ereditară a dinastiei de Hohenzollern, pe care o avea și unchiul său vitreg Willich, un fiu al prințului August, fratele lui F[rederic] W[ilhelm] al III-lea), mi s-a părut de la bun început tînărul Wilhelm³¹⁾, prin setea lui de fapte mari — sita nouă cerne bine —, prin spiritul său dominator, care trebuia să intre curînd în conflict cu Bismarck, deci mai indicat pentru a zgudui sistemul aparent stabil din Germania, a zdruncina încrederea filistinului în guvern și stabilitatea sa și, în genere, pentru a provoca confuzie și incertitudine. Nu m-aș fi așteptat însă că va reuși să facă totul atît de repede și de strălucit cum s-a văzut. Pentru noi omul acesta valorează de două ori greutatea lui în aur. El n-are de ce să se teamă de atentate, căci a-l împușca ar fi nu numai o crimă, ci o imensă prostie. La nevoie ar merita să-i organizăm o gardă împotriva vreunei neghiobii anarhiste.

După părerea mea situația se prezintă astfel : conservatorii social-creștini i-au cîștigat bunăvoința tinerelului Wilhelm și cum Bismarck nu poate împiedica acest lucru, îi lasă friu liber băiatului ca să se împotmolească zdrăvăn pentru ca apoi el, Bismarck, să sară să salveze situația, asigurîndu-se că asemenea greșeli nu se vor mai repeta. De aceea Bismarck dorește un Reichstag *cît mai slab*, care să poată fi curînd dizolvat, pentru ca apoi el să apeleze la groaza filistinului de amenințatoarea mișcare muncitorească.

B[ismarck] uită însă un singur lucru : că din clipa în care filistinul își dă seama că între bătrînul B[ismarck] și tînărul W[ilhelm] există neînțelegeri, pe el nu se mai poate conta. Filistinului îi va fi întotdeauna frică, o frică și mai mare ca acum, tocmai fiindcă nu știe de cine să se agațe. Frica nu va

³⁰⁾ Frederic al III-lea. — *Nota red.*

³¹⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

aduna laolaltă turma lașă, ci, dimpotrivă, o va împrăștia. Încrederea s-a spulberat și nu va mai fi niciodată ca înainte.

De acum încolo toate expediențele lui B[ismarck] se vor dovedi din ce în ce mai ineficiente, el vrea să se răzbune împotriva național-liberalilor pentru că au votat contra expulzării³³⁵, dar în felul acesta își distruge ultimul său sprijin, și așa destul de slab. Vrea să atragă de partea sa Centrul³³⁶, dar, de fapt, prin aceasta îl desființează. Iunkerii catolici ard de dorința de a se alia cu iunkerii prusieni, dar în ziua realizării acestei alianțe, țărani și muncitorii catolici (în regiunea Rinului burghezia este în general protestantă), se vor da la o parte. Această destrămare a Centrului nu convine nimănui mai mult ca nouă. Ea reprezintă în mic pentru Germania, ceea ce este într-o mai mare măsură pentru Austria acordul între naționalități: înlăturarea ultimelor înjghebări de partid lipsite de o bază economică, așadar un moment esențial de clarificare, eliberarea unor elemente muncitorești pînă acum confuze din punct de vedere ideologic.

Filistinul nu se mai poate încrede în drăguțul de Wilhelm, pentru că acțiunile acestuia sînt pentru el niște extravagante stupide. El nu se mai poate încrede nici în Bismarck, deoarece vede că atotputernicia lui s-a dus dracului.

Ce va ieși din această confuzie e greu de spus, dată fiind lașitatea burgheziei noastre. În orice caz, vechiul s-a dus pentru totdeauna și așa cum o specie de animale dispărute nu mai poate fi înviată, nici el nu va mai fi ce a fost. Se așteaptă o perioadă mai însuflețită și asta-i tot ce ne trebuie. La început o veți duce mai bine, dar este problematic, dacă în cele din urmă nu va ieși biruitor Puttkamer cu *mare* lui stare de a se diu³³⁷. Dar și asta ar fi un progres: ar fi ultimul, cel din urmă mijloc de salvare — foarte periculos pentru voi atît timp cît va dura, dar în același timp preambulul cert al victoriei noastre. Pînă atunci însă va mai curge multă apă pe Rin.

În aceste condiții electorale neașteptat de favorabile, mă tem doar că vom obține *prea multe* locuri. Orice alt partid poate avea atîția neghiobi în Reichstag, care să facă atîtea prostii cite poate el plăti și nimănui nu-i va păsa de asta. Noi trebuie să avem doar genii și eroi, altminteri ne compromitem. Dar vom deveni și noi un partid mare și trebuie să suportăm și consecințele.

La Paris, boulangiștii au învins și de astă dată. Nu-i rău. Parisul este foarte corupt din cauza vieții luxoase a numeroșilor străini în goană după plăceri și din cauza șovinismului

izvorit din marele trecut al oraşului (nu atît francez în general, cit mai ales parizian), muncitorii lui sînt sau posibilisti sau boulangiști sau radicali, dar pe măsură ce se afirmă provincia, și ea se afirmă într-adevăr față de Paris, cu atît mai favorabil vor evolua evenimentele. Provincia a sugrumat multe mișcări pornite de la Paris ; Parisul nu va sugruma niciodată o mișcare pornită din provincie.

În legătură cu telegrafiatul : voi scrie centralei poștale de aici ca *săptămîna aceasta* toate telegramele să-mi fie aduse acasă *la orice* oră din noapte. Dar pentru ca telegramele voastre să mai aibă un rost, ele trebuie să ajungă aici înainte de ora 1 noaptea. Așadar, dacă telegrafiați joi seara pînă la 11 și 30, ținînd seama de diferența de fuse orare, rămîn cam 2 1/4 ore pentru transmitere ; mai tîrziu nu și-ar mai avea rostul. Deci, joi seara, *cel mai tîrziu*, la 11 și 30. De la Berlin, Hamburg, Elberfeld, Ede a cerut să se telegrafieze direct aici.

În cazul că pînă joi la orele 11 și 30 *nu puteți* transmite nici un rezultat, ar fi mai bine să telegrafiați vineri către prînz, la 12 sau 1, cînd trebuie să știți ceva, și poate *încă* o dată vineri seara către orele 10 sau 11 ; această din urmă variantă este în orice caz de dorit.

Apoi : numai *numele* orașelor unde avem victorii sau balotaje ; acolo unde sînt mai multe circumscripții electorale într-un oraș, cel mai bine ar fi așa : *Hamburg*, înseamnă Hbg, toate trei locurile ; *Hamburg*, unu, doi, înseamnă Hbg, circumscripția I și II. Apoi : mai întîi toate victoriile, apoi toate balotajele la care participăm ; de exemplu : victorie Berlin, patru, cinci, șase, Hamburg, Breslau ³²⁾, unu Chemnitz, regiunea Leipzig ș.a.m.d. Balotaj Berlin trei, Breslau doi, Dresda, unu, Leipzig oraș ș.a.m.d. Dacă e prea lung, atunci : cincisprezece victorii, șaptesprezece balotaje ș.a.m.d. Iar în *a doua* telegramă : *total* atîtea victorii și atîtea balotaje.

În acest fel economisim timp și bani.
Calde salutări și 1 200 000 de voturi.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

³²⁾ Denumirea actuală : Wroclaw. — *Nota red.*

Engels către Laura Lafargue
la Le Perreux

Londra, 26 febr. 90

Draga mea Laura,

De joi seara, cînd ne-a parvenit noianul de telegrame anunțînd victoria reputată, ne aflăm într-o stare de permanent delir al triumfului, care a atins punctul maxim, cel puțin pentru moment, azi-dimineață, o dată cu vestea că am obținut 1 341 500 voturi, deci 587 000 mai mult ca acum trei ani. Și totuși, simbăta viitoare, această orgie poate să se repete, căci în întreaga Germanie uluirea provocată de succesul nostru este atît de colosală, ura față de escrocii din Cartel⁶² atît de puternică și timpul de reflectare atît de scurt, încît sînt absolut posibile noi succese, la fel de neașteptate ca cel de joia trecută, cu toate că, în ce mă privește, nu mă aștept la prea mult.

20 februarie 1890 este ziua care a marcat începutul revoluției germane. Vor mai trece probabil cîțiva ani înainte de a asista la o criză decisivă și nu-i exclus să suferim o înfrîngere grea, dar trecătoare. Vechea stabilitate a dispărut însă pentru totdeauna. Această stabilitate se baza pe credința superstițioasă că triumviratul Bismarck, Moltke, Wilhelm³³) este invincibil și atotștiutor. Acum Wilhelm s-a dus și a fost înlocuit de un locotenent de gardă³⁴) înfumurat. Moltke a fost pensionat, iar lui Bismarck i se clatină scaunul sub el. Chiar în ajunul recentelor alegeri Bismarck și tinărul Wilhelm s-au certat din cauza toanei acestuia din urmă de a se da drept prietenul muncitorilor. Bismarck a trebuit să cedeze și a avut grijă ca filistinii să afle acest lucru. Este evident că el dorea ca alegerile să iasă „rău“ și să-i dea astfel stăpînului său o lecție. Ei bine, a obținut mai mult decît se aștepta și pînă una-alta cei doi s-au împăcat din nou. Dar această situație nu poate dura. „Fritz al doilea, cel bătrîn“³⁵), dar mai mare nu poate suporta și nu va suporta să se lase condus de oancelar : *in Preussen muss der König regieren*³⁶), — acest dicton el l-a luat *au sé-*

³³) Wilhelm I. — *Nota red.*

³⁴) Wilhelm al II-lea. În original în dialectul berlinez : „Jardeleutnant“. — *Nota red.*

³⁵) Frederic al II-lea. — *Nota red.*

³⁶) În Prusia trebuie să domnească regele ! — *Nota trad.*

rieux ³⁷⁾ și cu cît situația va fi mai critică, cu atît punctele de vedere ale celor doi rivali vor fi mai divergente. Un lucru însă este sigur pentru filistin : omul în care se putea încrede este pe punctul de a pierde puterea, iar cel care o deține, nu se bucură de încrederea lui. Încrederea a dispărut, chiar și în sinul burgeziei.

Să vedem acum care e situația partidelor. Cartelul a pierdut un milion de voturi ; au fost două milioane și jumătate voturi pentru el și patru milioane jumătate contra lui. Principalul sprijin al puterii parlamentare a lui Bismarck zace zdrobit la pămînt *and all the King's horses and all the King's men cannot put Humpty Dumpty together again*. Pentru a forma o majoritate guvernamentală nu există decît două partide : catolicii (Centrul) ³³⁶ și liber-cugetătorii ³³⁸. Aceștia din urmă, deși ard de dorința să alcătuiască un nou cartel, nu pot să-l realizeze — cel puțin pentru moment — cu conservatorii, ci doar cu național-liberalii ³²³, ceea ce nu asigură însă o majoritate. Centrul ? Bismarck contează pe el, iar iuncherii catolici din acest partid sînt nerăbdători să se unească cu vechii iuncheri prusaci. Dar unica rațiune de a fi a Centrului este *ura față de Prusia* ; și acum încercați să faceți pe această bază un partid de guvernămînt prusian ! De îndată ce Centrul ar evolua cît de cît către un astfel de partid, țărănimea catolică — principala sa forță — l-ar părăsi, tot așa cum cele 100 000 de voturi pe care Centrul le-a pierdut, în comparație cu 1887, ne-au revenit nouă în orașe catolice ca München, Köln, Mainz etc.

Așadar, acest Reichstag nu e în stare să guverneze. Dar ultimul mijloc la care ar recurge Bismarck, dizolvarea lui, nu i-ar fi de prea mare folos. Odată pierdută încrederea în stabilitatea situației, factorul decisiv îl constituie acum nemulțumirea provocată de impozitele apăsătoare și creșterea continuă a costului vieții. Aceasta este consecința directă a politicii fiscale și economice a ultimilor unsprezece ani, prin care Bismarck i-a împins pe oameni drept în brațele noastre. Iar Michel se ridică împotriva unei asemenea politici. Înseamnă că viitorul Reichstag va fi, probabil, și mai nefast.

Dacă nu cumva... Bismarck și patronul său — în această chestiune ei vor fi întotdeauna de acord — nu vor provoca răscoale și lupte, și dacă nu ne vor distruge înainte ca noi să devenim prea puternici, pentru ca apoi să modifice constituția. Este clar că în această direcție ne îndreptăm și că acesta este

³⁷⁾ — în serios. — *Nota trad.*

principalul pericol care trebuie evitat. Oamenii noștri, cred că ai remarcat, dau dovadă de o disciplină minunată, desăvârșită ; dar s-ar putea să fim obligați să ne batem înaintea de a fi suficient pregătiți și aici rezidă pericolul. Iar dacă se va ajunge aici, vor intra în joc alți factori, în favoarea noastră.

Nim sună pentru masa de seară ; așadar, pentru astăzi la revedere. Despre ciinii tăi — altădată, când voi fi mai liniștit — de asemenea și despre articolele lui Paul.

En attendant, vive la révolution allemande ! ³⁸⁾

Al tău,
F. E

Publicat pentru prima oară
în limba germană în revista
„Einheit“ nr. 11, 1955

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

171

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 7 martie 90

Dragul meu Lafargue,

În sfârșit alegerile s-au terminat. A fost imposibil să faci ceva în mijlocul acestei agitații, acestui du-te vino, acestor veșnice curse. Dar, în sfârșit, de astă dată a meritat osteneala. Muncitorii noștri l-au făcut pe împăratul Germaniei ³⁹⁾ să lucreze *pour le roi de Prusse* ⁴⁰⁾ și l-au trimis pe reporterul de la „Gaulois“ la Le Perreux ³³⁹⁾.

Bravul Wilhelm este înainte de toate împărat. Nu este atât de simplu, cum ți s-ar părea la prima privire, să trimiți un Bismarck la plimbare. Lasă-i, deci, acestui conflict timp pentru a lua amploare. Nici Wilhelm nu se poate despărți prea brusc de cel care l-a silit pe bunicul său să devină un om mare, nici Bismarck de acel Wilhelm pe care el, Bismarck, l-a

³⁸⁾ — În așteptare, trăiască revoluția germană ! — *Nota trad.*

³⁹⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

⁴⁰⁾ Textual : pentru regele Prusiei ; în sens figurat : de florile mărilor. — *Nota trad.*

făcut să se creadă un alt Frederic al II-lea. Dar ei se vor înțelege într-o singură chestiune : să tragă în socialiști la prima ocazie. În toate celelalte privințe, divergențe și, mai târziu, conflict deschis.

20 februarie este data începerii revoluției germane ; iată de ce avem datoria de a nu ne lăsa zdrobiți înainte de vreme. Avem deocamdată de partea noastră doar un soldat din 4 sau 5 și, în caz de război, poate 1 din 3. Pătrundem treptat în mediul rural. Alegerile recente din Schleswig-Holstein și mai ales cele din Mecklenburg, precum și din provinciile Prusiei orientale, au dovedit-o. În 3—4 ani vom avea de partea noastră muncitorii și zilierii agricoli, adică pe cei mai statonici susținători ai statu quo-ului și atunci Prusia nu va mai exista. Iată de ce acum trebuie să acționăm legal și să nu ne lăsăm antrenați în provocările cu care vom fi copleșiți. Căci fără vărsări de sânge, și încă foarte grave, nu mai există salvare pentru Bismarck sau Wilhelm.

Se spune că acești doi bravi bărbați sînt dărutați, că nu au un plan bine stabilit, iar B[ismarck] are destulă bătaie de cap pentru a contracara intrigile de la curte, care se urzesc din belșug împotriva sa.

Partidele burgheze se vor ralia pe terenul comun al fricii de socialiști. Dar nu mai sînt aceleași partide. Gheața s-a spart și curînd va urma dezastrul.

În ce privește Rusia, ea va avea nevoie de încă multe milioane franceze, înainte de a fi în stare să poarte un război. Armamentul de care dispune este total depășit și se mai pune întrebarea dacă e cazul să încredințezi soldatului rus o pușcă cu repetiție ; rușii sînt extrem de dîrzi cînd se bat în masă, dar acum lupta nu se mai dă astfel ; ca tiraliori nu fac două parale, le lipsește inițiativa individuală. În plus, unde să găsești ofițeri pentru atîția soldați într-o țară fără burghezie ?

În „Neue Zeit“ și „Time“ din aprilie și mai vor apare cîteva articole scrise de mine despre politica externă rusă⁴¹⁾. Aici încercăm să-i dezbărăm pe liberalii englezi de rusofilismul lui Gladstone ; momentul este favorabil ; nemaiauzitele acte de cruzime comise de ruși față de prizonierii politici din Sibiria³⁴⁰ fac aproape imposibil ca liberalii să adopte în continuare același ton. În Franța nu se vorbește despre asta ? Dar la voi burghezia a devenit aproape tot atît de stupidă și ticăloasă ca în Germania.

⁴¹⁾ F. Engels. „Politica externă a țarismului rus“. — Nota red.

În ce privește „*Time*“, nu-i vorba de o revistă socialistă. Chiar dimpotrivă. Bax se teme și să nu cumva să se pronunțe cuvîntul socialist. Nerăspunzînd telegramei lui cu „răspuns plătit“, ai căzut în dizgrația lui suverană. Dar ai comite o gravă eroare dacă i-ai imita modul în care se supără. Ziarul „*Time*“ nu are cum să publice prea des articole semnate Lafargue, după cum i-ar fi imposibil să publice un articol apărut deja în „*La Nouvelle Revue*“, și tot așa cum Madame Adam nu l-ar accepta, dacă ar fi apărut înainte în „*Time*“. Și oare Madame Adam s-ar preta la niște aranjamente, care să asigure simultaneitatea apariției? Fii rezonabil, articolul este plasat la ea și prin intermediul ei va face turul lumii.

Aveling și Tussy intenționează să publice în fiecare lună un articol semnat de un străin; este maximum ce se poate oferi publicului englez; cum dumneata ai avut un articol în numărul din februarie ⁴²⁾, asta i-a servit lui Bax drept pretext pentru a-ți refuza articolul; cu atît mai mult cu cît peste cîteva luni nimeni nu va mai vorbi despre atacurile lui Huxley la adresa lui Rousseau. Și toate acestea pentru că nu i-ai trimis acel „răspuns plătit“! Este meschin, dar acesta este Bax.

Biata Laura! Să sperăm că nu va mai avea de-a face cu Castelar. Acest om mă dezgustă tot atît de mult precum frumosul Simon von Trier în 1848, ale cărui discursuri erau compuse toate din *scraps* ⁴³⁾ scoase din lucrările lui Schiller și de care erau îndrăgostite toate evreicele bătrîne sau tinere din Frankfurt. Mulțumiri pentru scrisoarea lui Iglésias pe care ți-o voi înapoi data viitoare — acest Back este un rus de origine germană din provinciile baltice, care acum vreo zece ani scotea la Geneva o revistă baltică (în limba germană) și pe care bătrînul Becker, în lipsă de ceva mai bun, a încercat să-l convertească la socialism. Back i-a trimis și el lui Kautsky un articol despre partidul spaniol născocit de el însuși, dar K[autsky] mi-a dat manuscrisul fără să-l publice. Ce neobrăzare din partea acestui fals rus-baltic, să se pună în fruntea unui partid spaniol, compus din trei ofițeri fără soldați!

Aș fi vrut să scriu ceva despre cîinii Laurei, dar este ora 5 și noul *gong* (cadoul lui Aveling) anunță cina. Iată un mic conflict între două datorii, între Nim și Laura, dar stomacul

⁴²⁾ P. Lafargue. „Rousseau et l'Égalité, réponse au professeur Huxley“. — *Nota red.*

⁴³⁾ — fragmente. — *Nota trad.*

meu intervine și decide. Nim ar putea să mă certe, iar Laura e departe !

Vă las cu bine pe amîndoi,

F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba franceză
F. Engels, P. et L. Lafargue. Traducere din limba franceză
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

172

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Dresda

Londra, 9 martie 90

Dragă Liebknecht,

Felicitări pentru cele 42 000 de voturi care au făcut din tine *le premier élu de l'Allemagne*⁴⁴⁾. Acum dacă te mai întrerupe vreun Kardorf sau Helldorf sau vreun alt Junkerdorf⁴⁵⁾, poți să-i răspunzi : Du-te-n mă-ta, eu singur reprezint tot atîția alegători cît reprezintă 12 ca dumneata !

Noi, aici, ne dezmeticim treptat din lunga beție a victoriei, dar fără vreo mahmureală. Eu speram să obținem 1 200 000 de voturi, toți mă considerau însă exagerat de optimist — și iată că acum s-a dovedit că am fost chiar prea modest. Băieții noștri s-au comportat strașnic, dar acesta-i doar începutul. Îi așteaptă lupte grele. Succesele noastre din Schleswig-Holstein, Mecklenburg și Pomerania constituie o garanție că vom înregistra uriașe progrese printre muncitorii agricoli din Est. Acum cînd orașele sînt ale noastre și vestea despre victoriile noastre a pătruns pînă în cele mai îndepărtate domenii senioriale, putem dezlănțui la țară un pîrjol incomparabil cu focul de paie de acum 12 ani. Pînă în trei ani putem avea de partea noastră muncitorii agricoli și atunci de partea noastră vor fi și regiamentele de bază ale armatei prusiene. Există o singură posibilitate de a împiedica acest proces și punerea ei în aplicare fără

⁴⁴⁾ — primul ales al Germaniei. — *Nota trad.*

⁴⁵⁾ Joc de cuvinte : cuvîntul „Junkerdorf“ format de Engels prin analogie cu numele de familie a doi deputați în Reichstag, reprezentanți ai iuncherimii. — *Nota red.*

scrupule este singurul punct asupra căruia mai sînt de acord tînărul Wilhelm ⁴⁶⁾ și Bismarck : represalii în masă însoțite de un inevitabil regim de teroare. În acest scop se va recurge la orice pretext și cînd „tunurile“ lui Puttkamer ³³⁷ vor trage pe străzile unor orașe mai mari, atunci starea de asediu va fi decretată în toată Germania, filistinului îi va veni din nou min-tea la cap și va alege orbește conform recomandărilor, iar noi vom fi scoși din luptă vreme de mulți ani.

Acest lucru trebuie să-l împiedicăm. Nu ne e permis să ne lăsăm derutați de beția triumfului, nici să ne punem singuri bețe-n roate, nici să-i împiedicăm pe dușmani să lucreze pentru noi. Sînt deci de aceeași părere cu tine că, *pentru moment*, trebuie să acționăm cît mai legal și pașnic, evitînd orice pretext de conflicte. Consider însă cu totul deplasate filipicele tale împotriva violenței, în orice formă și în orice împrejurări : în primul rînd că adversarii oricum nu te cred, — nu sînt chiar atît de proști — și-n al doilea rînd, pentru că, potrivit teoriei tale, și eu și Marx am fi socotiți drept anarhiști, deoarece niciodată n-am fost dispuși, asemenea unor buni Quakeri, să întindem și obrazul stîng dacă am fost loviți peste obrazul drept. De astă dată ai cam sărit peste cal.

Nu cred că Nieuwenhuis are vreo vină pentru articolul la care ai răspuns tu ³⁴¹, după cum se scrie pe aici, Croll este ar-țagosul care nu-ți dă pace. Se pare că-i un scandalagiu fără pereche. Provincialii aceștia mărunți sînt pacostea noastră internațională — au niște pretenții enorme, vor să fie întotdeauna tratați cu mînuși, ei înșiși își permit însă orice mîrlănie, se simt mereu jigniți dacă nu pot fi întotdeauna vioara întii ; toate ticăloșiile și necazurile de la congresul precedent, atît dinainte cît și din timpul lui, au fost doar opera lor. Mai întii elvețienii care-și făceau iluzii că-i vor ademini pe posibilisti, apoi cei din Bruxelles, urmați de olandezi. Acum, victoria noastră germană îi va aduce, probabil, pe drumul cel bun și ne va permite să fim mîrinimoși.

Fii atît de bun și anunță-mă cînd intenționezi să treci Canalul Mînecii pentru a veni la noi. Avem o singură cameră liberă și aceea primăvara este uneori ocupată. Astfel, în timpul Paștilor, îl găzduim pe Schorlemmer, s-ar putea să vină și soții Lafargue sau Louise Kautsky ; este nevoie, așadar, de oarecare *management* ⁴⁷⁾ ca s-o avem liberă pentru tine.

⁴⁶⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

⁴⁷⁾ — aranjamente. — *Nota trad.*

Deoarece ai indicat o adresă *specială* la *Dresda*, deduc că trebuie să-ți scriu acolo.

„19th Century“, împreună cu „Contemporary R[evie]w“, sînt acum cele mai apreciate reviste de aici, — dar fiindcă eu le confund mereu, îți voi da amănunte abia după sosirea soților Aveling. Deocamdată doar atît : 1. — vezi să te plătească bine ; 2. — conform uzanțelor de aici, articolul *aparține* revistei, iar redacția poate opera orice fel de schimbări, după voiață, dacă n-ai convenit în prealabil în alt fel. În astfel de situații eu pun condiția : 1. — that the copyright remains vested in me ; 2. — that no alterations are made without my express consent ⁴⁸⁾

Seara. „19th Century“ aparține domnului Knowles. Din cînd în cînd Gladstone scrie la această revistă, precum și la „Contemporary“, care-i aparține lui Percy Bunting și la care te-ai dus cu d-na Schack. Altceva nu mai e de adăugat la cele de mai sus. Knowles este un om de afaceri versat. Fii deci prudent !

Salutări de la Nim, soții Aveling, soții Ede, dr. Zadek și doamna Romm-Zadek, de asemenea de la Pumps și Percy care sînt cu toții aici.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

173

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 14 martie ⁴⁹⁾ 1890

Draga mea Laura,

Ieri seară a sosit în vizită Bernstein. Noi credem că cel mai bine ar fi să-i scrii tu lui Bebel, cerîndu-i unele infor-

⁴⁸⁾ — 1 — dreptul de autor să-mi fie rezervat ; 2 — să nu se facă modificări fără aprobarea mea expresă. — *Nota trad.*

⁴⁹⁾ În manuscris : februarie. — *Nota red.*

mații. El are „Almanahul parlamentar“ pe care noi nu-l avem și are și un secretar care ar putea scoate unele extrase. Ai putea menționa că Bernst[ein] și cu mine ți-am sugerat ideea.

Dacă vrei, poți scrie și directo celor de mai jos.

Karl Grillenberger, Weizenstrasse 14, Nürnberg,

G. von Vollmar, Schwabing, lângă München,

J.H.W. Dietz, Furthbachstr. 12, Stuttgart

F. Kunert, redactor la ziarul „Breslauer Nachrichten“, Breslau⁵⁰⁾ pentru a le cere anumite date personale pe care, fără îndoială, ți le vor da cu plăcere. N-am primit alte adrese.

Am s-o întreb pe Tussy despre nepoata aceea a Maurului la care se referea Paul. Eu n-am auzit nimic de ea. Ar fi nostim să iasă la iveală că te înrudești cu micul Abraham, vulgo Alexander Weill !

În Germania lucrurile iau o întorsătură serioasă. Ziarul ultraconservator „Kreuzzeitung“ declară că legea împotriva socialiștilor este inutilă și dăunătoare ! S-ar putea, deci, să scăpăm de ea. Dar atunci se vor adevăra cuvintele lui Puttkamer : în locul unei stări de asediu limitate vom avea una de mari proporții și în loc de expulzări, tunuri³³⁷. Situația evoluează deosebit de favorabil pentru noi : niciodată n-am fi îndrăznit să sperăm măcar jumătate din ceea ce am obținut. Dar ne mai așteaptă vremuri foarte frământate și totul depinde de felul în care oamenii noștri vor ști să reziste provocărilor la răscoală. În trei ani îi putem avea de partea noastră pe muncitorii agricoli, principalul sprijin al Prusiei. *Apoi — foc !*

Al tău,
F. E.

Am fost astăzi la Highgate. Tussy fusese dimineață și plan-tase foarte frumos pe mormîntul Maurului și al mamei voastre șofran, ciuboțica cucului și zambile etc. Dacă Maurul ar putea vedea toate astea !

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

⁵⁰⁾ Denumirea actuală : Wrocław. — *Nota red.*

Eleanor Marx-Aveling

174

Engels către Antonio Labriola

la Roma

(ciornă)

Londra, 30 martie 90. Stimate domnule profesor Labriola, Îngăduiți-mi să vă mulțumesc pentru broșurile pe care ați avut amabilitatea să mi le trimiteți. Prima broșură „Del Socialismo“, am citit-o cu mult interes ; a doua — Despre filozofia istoriei, o voi cerceta cu toată atenția săptămîna viitoare, cînd voi avea, sper, puțin timp liber. Este o temă care ne-a preocupat întotdeauna în mod deosebit pe Marx și pe mine ; de aceea un studiu nou provenind din patria lui Vico, de un savant care-i cunoaște temeinic și pe filosofii noștri germani, îmi va reține cu siguranță atenția. Îmi iau permisiunea de a vă trimite și eu mica mea lucrare despre Feuerbach ⁵¹).

Vă datorez totodată mulțumiri pentru amabilele dv. eforturi în apărarea intereselor lui P. Martignetti care, din fericire, au și fost încununuate de un prim mare succes. Sînt din 1884 în corespondență cu dl. Martignetti și am convingerea fermă că este absolut străin de faptele care i se impută și a căzut doar victimă unei infame intrigi. Vă rog, dacă aveți ocazia, să exprimați și d-lui avocat Lollini mulțumirile mele cele mai călduroase pentru modul plin de solitudine, talent și succes în care l-a apărat pe Martignetti. Să sperăm că intervenția generoasă a domniilor voastre îl va salva de la o nemeritată dezonoare și ruină.

Scuzați-mă că vă scriu în limba germană, dar puținul exercițiu deprins în folosirea frumoasei dv. limbi s-a pierdut din păcate în ultimii ani, ceea ce mă face să nu îndrăznesc s-o stîlcesc în fața unui maestru al elocinții.

Cu toată stima

al. dv. devotat
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁵¹) F. Engels. „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane“. — *Nota red.*

175

Engels către Pasquale Martignetti ³⁴²

la Benevent

Londra, 30 martie 90

Dragă prietene,

Alăturat scrisoarea către Labriola ⁵²⁾, pe care mi-ai cerut-o.

Cit privește articolul lui despre terra libera ³⁴³, într-adevăr, cea mai exagerată pretenție care-i poate fi avansată actualului guvern italian este aceea de a împărți proprietatea funciară din colonii micilor țărani ca s-o cultive cu mijloace proprii și nu monopoliştilor, fie ei individuali sau constituiți în mari societăți. Mica proprietate țărănească este forma cea mai bună și firească a coloniilor întemeiate astăzi de guvernele burgheze. În legătură cu aceasta consultați Marx „Capitalul“, vol. I, ultimul capitol, „Teoria modernă a colonizării“ ³⁴⁴. Așadar, noi socialiștii putem sprijini cu conștiința ușoară introducerea micii gospodării țărănești în coloniile existente. Dacă această soluție va fi adoptată este o altă problemă. Toate guvernele actuale sînt într-o măsură prea mare vîndute și aservite mării finanțe și bursei, pentru ca speculanții finanțelor să nu pună mîna și ei pe colonii în scopul exploatării. Același lucru se va întîmpla probabil și cu Eritrea. Asta însă nu înseamnă că nu se poate lupta împotriva acestei tendințe, și anume, cerînd guvernului să asigure țărănilor italieni emigrați acolo, aceleași avantaje, pe care le caută și, în cea mai mare parte, le și găsesc la Buenos Aires.

Dacă prin revendicarea sa Labriola mai preconizează și alte măsuri ca : credite de stat pentru emigranții în Eritrea, așezări cooperatiste etc., asta nu reiese din articolul din „Messagero“.

Pentru revizuirea traducerii „Muncă salariată și capital“ ³⁴⁵ deocamdată nu am din păcate timp. Am avut de făcut mai multe lucruri urgente și acum trebuie să reiau imediat lucrul la volumul al III-lea al „Capitalului“ înainte ca evenimentele

⁵²⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

din Germania să ia un aspect revoluționar, ceea ce este foarte posibil.

Al dumatiale sincer,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în întregime în limba originalului
în cartea: „La corrispondenza
di Marx e Engels con italiani.
1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

176

Engels către Karl Kautsky
la Stuttgart

Londra, 1 aprilie 1890

Dragă Kautsky,

Tocmai am primit ziarul rus „Social-Democrat“ și citesc articolul meu⁵³), comparîndu-l cu „N[eue] Z[eit]“³⁴⁶. Descopăr cu această ocazie că dl. Dietz a avut neobrăzarea să modifice, fără să ne consulte, anumite pasaje *pe care nici măcar nu le-a subliniat cu roșu*. Nici unul din aceste pasaje nu este atacabil din punct de vedere penal și nu contravine legii împotriva socialiștilor¹⁰; pentru cugetul filistin erau însă prea tari.

M-am comportat cît se poate de loial și i-am ușurat sarcina, făcînd articolul cît mai puțin periculos. Dar o asemenea cenzură făcută în spatele meu n-o permit nici unui editor. Îi voi scrie deci lui Dietz și îi voi interzice expres să tipărească restul articolului altfel decît în corectura revizuită de mine și, anume, *textual*. Voi vedea ce măsuri mai trebuie să iau. În orice caz, dl Dietz mă obligă ca pe viitor să nu mai colaborez la o revistă unde ești expus unui asemenea tratament.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în cartea:
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels Briefwechsel mit Kautsky“,
Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁵³) F. Engels. „Politica externă a țarismului rus“. — Nota red.

177

Engels către Johann Heinrich Wilhelm Dietz
la Stuttgart

Londra, 1 aprilie 1890

Domnului J.H.W. Dietz, la Stuttgart

Am constatat că v-ați permis să faceți o serie de modificări în articolul meu despre politica rusă, fără a avea consimțământul meu sau al redacției ⁵⁴⁾; aceste modificări nu erau necesare, deoarece articolul nu contravenea nici codului penal, nici legii împotriva socialiștilor.

Comportarea mea față de dumneavoastră a fost cît se poate de loială. L-am rugat pe Kautsky să vă ceară să subliniați în corectură toate pasajele care vi s-ar fi părut nepotrivite; am schimbat apoi multe din pasajele subliniate. V-am rugat apoi ca, în cazul în care vi se par oportune și alte modificări, să ni le comunicați, indicînd și motivele. Cum nu ne-au parvenit alte reclamații, contam pe un text fără modificări.

În loc de aceasta ați modificat pasaje pe care nici măcar nu le subliniaseti.

Deoarece nu obișnuiesc să îngădui asemenea libertăți nici unui editor, *vă interzic prin aceasta să tipăriți restul articolului meu, dacă nu respectați textual corectura cu modificările mele și-mi rezerv dreptul de a lua orice măsuri voi crede de cuviință.*

Se înțelege de la sine că pe viitor voi evita să mai scriu pentru o revistă unde sînt expus unui asemenea tratament.

Cu stimă,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁵⁴⁾ Redacția ziarului „Neue Zeit“. — Nota red.

178

Engels către Vera Ivanovna Zasulici
la Mornex

Londra, 3 aprilie '90

Stimată cetățeană,

De îndată ce am primit scrisoarea dv.³⁴⁷ i-am trimis lui Stepniak restul articolului⁵⁵⁾ (un șpalt), și deoarece acesta era cam deteriorat, am anexat și manuscrisul respectiv care să vă servească la o confruntare. Sper că ați și primit totul.

Stepniak mi-a predat și un exemplar al revistei⁵⁶⁾, pentru care vă mulțumesc ; sînt convins că lectura articolului dumneavoastră, ca și a articolului lui Plehanov³⁴⁸ vor fi o delectare pentru mine.

Aveți perfectă dreptate ; date fiind condițiile de publicare, fiecare număr trebuie să conțină numai articole complete, care să nu depindă de continuarea în numărul viitor. Așa aș fi procedat și eu, dacă n-aș fi fost atît de grăbit.

Sînt întru totul de acord cu dumneavoastră că Народничество⁵⁷⁾, fie el german, francez, englez sau rus, trebuie să fie pretutindeni combătut. Asta însă nu-mi schimbă cîtuși de puțin părerea că ar fi fost de preferat ca lucrurile pe care a trebuit să le spun eu, să fi fost spuse de un rus. De altfel, recunosc că, privită din punctul de vedere rusesc, împărțirea Poloniei, de pildă, apare cu totul diferită decît atunci cînd e privită din cel polonez, care a devenit punctul de vedere al Occidentului. Pînă la urmă le datorez și polonezilor considerație. Dacă polonezii revendică teritorii pe care rușii, în general, le consideră cucerite o dată pentru totdeauna și rusești din punct de vedere al componenței naționale, nu eu sînt cel indicat ca arbitru în această problemă. Tot ce pot spune este că, după părerea mea, populația respectivă trebuie să-și hotărască ea însăși soarta, așa cum alsacienii trebuie să aleagă ei singuri între Germania și Franța. Din păcate, atunci cînd am scris despre diplomația rusă și influența ei în Europa, mi-a fost imposibil să nu vorbesc despre lucruri pe care generația de astăzi din Rusia le consideră treburi interne ; necuviința —

⁵⁵⁾ F. Engels. „Politica externă a țarismului rus“. — *Nota red.*

⁵⁶⁾ „Soțial-demokrat“. — *Nota red.*

⁵⁷⁾ — narodnicismul. — *Nota trad.*

cel puțin aparentă — constă probabil în aceea că un străin și nu un rus și-a spus astfel părerea în această problemă. Era însă inevitabil.

Dacă considerați necesar să adăugați în numele meu o mică observație în acest sens, plasați-o acolo unde socotiți dv. mai indicat.

Sper că publicarea articolului meu în limba engleză va avea o oarecare influență. Deocamdată credința liberalilor în năzuințele eliberatoare ale țarului ⁵⁸⁾ au fost serios zdruncinate de veștile din Siberia, de cartea lui Kennan ³⁴⁰ și de ultimele tulburări studențești din Rusia ³⁴⁹. De aceea m-am grăbit cu editarea lucrării, pentru a bate fierul cât e cald. Diplomația de la Petersburg a contat pentru viitoarea ei campanie în Orient pe venirea la putere a lui Gladstone, prietenul țarului, admiratorul *of the divine figure of the North* ⁵⁹⁾, cum îl numea acesta pe Alexandru al III-lea. Venise rîndul cretanilor și armenilor. Era apoi posibilă o diversiune în Macedonia ; cu Franța redusă la rolul de sclavă a țarului și cu o Anglie binevoitoare, se putea risca un nou pas înainte și chiar ocuparea Țarigradului ⁶⁰⁾ fără ca Germania, date fiind împrejurările atît de nefavorabile, să îndrăznească să declanșeze un război. O dată cucerit Țarigradul, se putea conta pe o lungă perioadă de manifestări șovine, provocate de beția victoriei, așa cum le-am cunoscut în Germania după 1866 și 1870 ⁶⁵. Consider de aceea deosebit de importantă pentru cauza noastră noua tendință antițaristă în rîndurile liberalilor englezi ; este foarte bine că Stepniak se află aici, și poate să agite spiritele ³⁵⁰.

De cînd în Rusia există o mișcare revoluționară, diplomația ei, odinioară invincibilă, nu mai cunoaște succese și e foarte bine așa, căci această diplomație este cel mai periculos dușman al dv. ca și al nostru. Pînă acum ea a rămas singura forță de nezdruncinat din Rusia, unde pînă și armata este pe cale să-l trădeze pe țar, lucru dovedit de numeroasele arestări în rîndurile ofițerilor ; reiese astfel că ofițerii ruși sînt superiori celor prusieni ca inteligență și caracter. Și de îndată ce în

⁵⁸⁾ Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

⁵⁹⁾ — „divinei figuri a Nordului“. — *Nota trad.*

⁶⁰⁾ Constantinopol. — *Nota red.*

diplomație veți avea adepți și oameni de legătură fideli, partidă va fi cîștigată de dv. sau chiar de constituționaliști ²²⁶.

Salutări lui Plehanov,

Al. dv. devotat,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în culegerea „Gruppa «Osvobojdenie
truda»“ Nr. 1, M. 1924

Originalul în limba franceză
Tradus din limba rusă

179

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

În mare grabă. Îți trimit „Time“ cu articolul meu ⁶¹). Te previn că versiunea germană din „Neue Zeit“ este rușinos falsificată. Articolul va apare din nou, de astă dată *corect*, în numărul din mai; te rog anunță-l pe Schl[üter], pentru ca versiunea falsificată să nu apară în „Volkszeitung“ sau să mai fie altundeva folosită. În Germania a început comedia, de fapt prăbușirea, și drăguțul de Wilhelm ⁶²) va avea grijă să nu mai fie liniște. Sch[or][emmer] este aici și-ți trimite calde salutări ție și soției tale. Mă alătur lui.
[Londra, 4.4.90].

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în
cartea: „Briefe und Auszüge
aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în:
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁶¹) F. Engels. Politica externă a țarismului rus. — Nota red.

⁶²) Wilhelm al II-lea. — Nota red.

180

Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

la Haga

Londra, 9 aprilie 1890

Stimate tovarășe,

Mă tem că fiul dv. nu va găsi aici nici un loc de ucenic în vreun atelier mecanic. Acum 30—40 de ani constructorii de mașini obișnuiau să ia ucenici ; fratele meu ⁶³⁾ a lucrat ca ucenic timp de un an la Burry, lângă Manchester, a trebuit să plătească 100 de lire drept taxă de ucenicie, a fost înscris ca ucenic în trade unionul mecanicilor și după cîtva timp a primit un salariu săptămînal de 15 șilingi. Dar cînd cei de pe continent, și mai ales germanii, îi concurează pe englezi în domeniul construcțiilor de mașini, nu se mai primesc *deloc străini* ca ucenici. O să mă mai interesez încă o dată la Manchester și dacă veștile vor fi mai bune, vă voi scrie de îndată.

Mă bucur să aflu că și la voi lucrurile merg bine ; aici, după agitația din vara trecută, s-a instalat iarăși o oarecare lîncezeală. Fricțiunile personale, locale și de tot felul, inevitabile în Anglia, s-au înmulțit mai mult decît ar fi fost de dorit. Dar un popor practic cum sînt englezii și care, tocmai de aceea, înaintează numai *terre à terre* ⁶⁴⁾, trebuie să învețe din consecințele propriilor sale greșeli, altfel nu-i nimic de făcut ; de altfel, mișcarea a pătruns acum în pături muncitorești mult prea largi, pentru ca aceste gîlcevi să poată duce la altceva decît la o întirziere temporară.

Partea a III-a a „Capitalului“ îmi apasă greu conștiința ; unele capitole sînt într-o stare care nu permite publicarea lor fără o verificare atentă și, în parte, fără o nouă orînduire a materialului ; îți dai seama că, fiind vorba de o operă atît de grandioasă, nu pot duce la bun sfîrșit o asemenea sarcină, decît după o matură chibzuință, cînd voi fi gata cu secțiunea a 5-a, următoarele doar nu vor mai reclama un volum atît de mare de muncă, primele patru sînt gata de publicare, în afara controlului final. Dacă aș rămîne timp de un an în afara mișcării internaționale curente, dacă n-aș citi ziare, n-aș scrie scrisori

⁶³⁾ Emil Engels. — *Nota red.*

⁶⁴⁾ — pe baza faptelor. — *Nota trad.*

și n-aș fi implicat în nici o problemă, aș termina cu ușurință lucrarea.

Salutări cordiale,

Al. dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în revista „Istorik-marxist“
Nr. 6(40), 1934

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

181

Engels către Karl Kaustky,

la Viena

Londra, 11 aprilie '90

Dragă Kautsky,

În mare grabă citeva rinduri înainte de ridicarea corespondenței. În primul rînd felicitări din inimă cu ocazia logodnei tale. Ai trecut printr-o perioadă grea și această știre este un semn că ai reușit s-o depășești. Îți urez să găsești fericirea pe care o aștepți.

Schorlemmer și Nim îți doresc și ei din toată inima multă fericire.

Am primit scrisoarea ta din Stuckart⁶⁵⁾ și-ți mulțumesc. Ieri am primit una și de la Dietz⁶⁶⁾, căruia i-am răspuns imediat că mă declar perfect satisfăcut, după care i-am confirmat că, așa cum ți-am comunicat și ție mai înainte, sînt de acord cu reeditarea „Originii etc.“⁶⁷⁾ în cadrul colecției „Biblioteca Internațională“ și că voi face cîteva completări.

În ce privește planul lui Dietz de a te atrage la Stuckart, asta este o chestiune pe care o veți rezolva între voi. Sch[orlemmer] și cu mine am fost astăzi în Kentish Town⁶⁸⁾, dar pe Ede nu l-am găsit, astfel că, pînă duminică, nu prea mai

⁶⁵⁾ Stuttgart. — *Nota red.*

⁶⁶⁾ Vezi volumul de față, p. 347—348 — *Nota red.*

⁶⁷⁾ F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

⁶⁸⁾ Kentish Town — cartier din Londra unde se afla redacția ziarului „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

am cum să mă consult cu el. Personal pot spune că aş fi preferat să te am aici, dar dacă prezența ta la Stuttgart este într-adevăr necesară și dacă poți veni aici măcar câteva luni pe an, de bine, de rău, va trebui să mă mulțumesc cu această alternativă. „Neue Zeit“ a devenit o adevărată redută, care merită să fie apărată cu orice preț; iar posibilitatea de a exercita o influență asupra întregii edituri D[ietz] care urmează să devină o pîrghie și mai puternică în viața de partid decît a fost pe vremea reprimărilor⁶⁹⁾, este de asemenea un lucru *a consideration*⁷⁰⁾. Naturalizarea și stabilirea în Germania reprezintă o sabie cu două tăișuri, deoarece înseamnă implicit o posibilă expulzare din Austria, iar drăguțul de Stuckart și bucuriile lui le cunoști doar. O să mă mai gîndesc dacă nu mai există cumva o chichiță ascunsă, ce nu apare la prima vedere și duminică am să mai stau de vorbă și cu Ede.

Aceste câteva rînduri însă, voiam să ți le scriu imediat. Acum este 5,²⁵ ergo, se ridică corespondența.

Al tău
F. E.

Publicat pentru prima oară în
cartea: „Aus der Frühzeit
des Marxismus“ Engels Briefwechsel
mit Kautsky“. Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

182

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 12 aprilie 90

Dragă Sorge,

Am primit scrisoarea ta din 3/6 martie, pentru care îți mulțumesc. Problema scrisorilor lui Miquel³⁵¹ nu-i chiar atît de simplă. „Wilhelm“⁷¹⁾ tare le-ar dori și el, pentru a le plasa la momentul cel mai nepotrivit, răpindu-ne astfel pe

⁶⁹⁾ — a legii împotriva socialiștilor. — *Nota red.*

⁷⁰⁾ — demn de luat în considerare. — *Nota trad.*

⁷¹⁾ Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

vecie mijlocul de a exercita presiuni asupra lui Miquel. Căci o dată stins scandalul, Miquel nici nu s-ar mai uita la noi. Pentru mine contează mai mult să-l pot ține cît de cît în mînă pe acest individ printr-un asemenea mijloc de presiune, decît să provoc o agitație cu totul inutilă, care lui i-ar aduce o eliberare și bucuria de a fi depășit momentul. De altfel toată lumea știe că el a fost membru al Ligii ⁷²⁾.

Acum însă am o experiență atît de strălucită cu gazetăria americană încît nu mai mușc din momeală ; dacă la „V[olks]-z[eitung]“ s-ar afla că aceste scrisori se găsesc în America, oamenii aceștia ahtiați de știri senzaționale nu și-ar mai afla liniștea pînă n-ar intra în posesia lor — și nu aş vrea să expun pe nimeni unor asemenea încercări și torturi. De altfel, cine-mi poate garanta cît timp va mai rămîne S[chlüter] la „V[olks]-z[eitung]“ și dacă nu cumva tocmai furnizarea acestor scrisori a fost condiția ca el să rămînă în continuare acolo.

Pe scurt, mi-e imposibil să mă angajez în asemenea tranzații.

În Germania evoluția evenimentelor a depășit cele mai îndrăznețe așteptări. Tînărul Wilhelm ⁷³⁾ este literalmente *ne-bun*, parcă anume ales să dea peste cap vechea orînduire, să zdruncine ultima rămășiță de încredere a tuturor proprietarilor — iuncheri, ca și burghezi — și să pregătească terenul pentru noi într-o măsură în care nici liberalul Frederic al III-lea n-ar fi putut s-o facă. Dispoziția sa pro-muncitorească — pur demagogic-bonapartistă — împletită cu vise confuze despre misiunea monarhilor, binecuvîntată de Dumnezeu, nu are nici un fel de priză la oamenii noștri. Iată rezultatul legii împotriva socialiștilor ¹⁰. În 1878 încă s-ar mai fi putut obține *ceva* printr-o asemenea atitudine, s-ar mai fi putut provoca o oarecare dezordine în rîndurile noastre. Acum însă nu mai este posibil. Oamenilor noștri le-a fost dat să simtă prea bine pumnul prusac. Cîteva persoane mai slabe de înger, cum ar fi dl. Bloss, și unii din cei 700 000 care ni s-au alăturat în ultimii trei ani, ar putea fi mai hotărîți în această privință. Dar aceștia vor fi repede reduși la tăcere și, înainte de a trece anul, Wilhelm va fi profund dezamăgit de influența lui asupra muncitorilor ;

⁷²⁾ Ligii comuniștilor. — *Nota red.*

⁷³⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

iar atunci, dragostea i se va transforma în furie și alintările în persecuții. De aceea, politica noastră trebuie să fie acum evitarea oricăror agitații pînă la data de 30 septembrie, cînd expiră legea împotriva socialiștilor; introducerea unei noi stări excepționale cu un Reichstag în plin haos, este puțin probabilă; dar după ce ne vom redobîndi drepturile cetățenești obișnuite, vei putea constata un nou avînt al mișcării, care îl va pune în umbră pînă și pe cel de la 20 februarie ⁷⁴⁾.

Deoarece atitudinea pro-muncitorească a tînărului Wilhelm este completată de tendințele sale militarist-dictatoriale (vezi cum întreaga șleahță a monarhilor din vremea noastră devine volens-nolens, bonapartistă) și la cea mai mică împotrivire va trage asupra mulțimii, trebuie să avem grijă să nu-i oferim un astfel de prilej. Cu ocazia alegerilor am putut constata că succesele noastre la țară sînt enorme, mai ales acolo unde există marea proprietate funciară lîngă care s-a putut menține, cel mult, țărănimea *înstărită*, așadar în est. În Mecklenburg 3 balotaje, în Pomerania 2! Cele 85 000 de voturi care s-au adăugat între prima numărătoare oficială (1 342 000) și a doua (1 427 000) au provenit toate din regiunile rurale, unde nu se credea că vom obține vreun vot. Există, deci, perspectiva să cucerim foarte curînd proletariatul agricol din provinciile estice și, o dată cu el, soldații din „regimentele de elită” prusiene. Și atunci, tot vechiul regim se duce de rîpă și noi sîntem stăpîni pe situație. Generalii prusieni ar trebui însă să fie cu mult mai proști decît cred eu, dacă n-ar ști și ei ceea ce știm și noi și de aceea *trebuie* să ardă de nerăbdare să ne facă pentru un timp inofensivi organizînd un tir demonstrativ. Iată deci încă un motiv pentru a proceda extrem de prudent.

Un al treilea motiv îl constituie faptul că maselor — mai ales celor care ni s-au alăturat de curînd — li s-a suit la cap succesul electoral și ele cred că acum ar putea obține *totul* în asalt. Dacă nu le vom ține în friu, vor face destule greșeli. Iar burghezii — mă refer la proprietarii minelor de cărbuni — fac tot posibilul pentru a încuraja și provoca asemenea greșeli. Pe lîngă vechile motive acuma mai au unul nou și anume speranța că astfel vor strica planurile „pro-muncitorești” ale tînărului Wilhelm.

⁷⁴⁾ — ziua alegerilor în Reichstag care au adus o mare victorie a partidului social-democrat. — *Nota red.*

Te rog, ca pasajele subliniate pe margine să *nu* i le comunici lui Schl[üter]. El se manifestă într-un fel foarte impetuos și apoi, eu îi cunosc pe cei de la „V[olks]z[ei]tung“, care folosesc pentru gazeta lor, fără nici un scrupul, tot ce poate fi folosit. Toate aceste lucruri *nu* trebuie să pătrundă în presă, nici în cea de acolo, nici în cea de aici, cel puțin nu în presa germană și cu atât mai puțin, ca provenind de la mine.

Așadar, dacă, în viitorul apropiat, partidul nostru din Germania se va comporta ceva mai rezervat, chiar și în legătură cu 1 Mai, tu știi acum din ce motiv. Noi știm că generalii grozav ar vrea să folosească ziua de 1 Mai pentru a trage asupra noastră. Aceleași intenții se nutresc la Viena și Paris.

În „Arb[eiter]-Z[ei]tung“ (din Viena) deosebit de importante sînt corespondențele lui Bebel din Germania. În ce privește tactica partidului german nu voi lua nici o hotărîre înainte de a fi citit fie în „A[rbeiter]-Z[ei]tung“, fie în vreo scrisoare, părerea lui Bebel. El are un nas deosebit de fin. Păcat că, prin propria lui prismă, nu cunoaște decît Germania. Și articolul de săptămîna aceasta, „Germania fără Bismarck“, este scris de el.

Cred că ai primit „Time“ cu primul meu articol despre politica rusă ⁷⁵⁾ (trimis *acum opt zile*) ⁷⁶⁾.

Nervii mei s-au mai calmat de cînd sînt aproape teetotal ⁷⁷⁾. Va trebui să respect această restricție pînă la toamnă. Schorl[emmer] este complet abstinent. El, ca și mine, îți transmite ție și soției tale salutări cordiale. Rămîne aici pînă după Paști. Luni se întoarce din nou la Manchester. Lui Sam Moore îi merge bine în Africa. Se întoarce aici peste un an într-un concediu de șase luni.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba germană
„Briefe und Auszüge aus Briefen Tradus din limba germană
von Joh. Phil Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

⁷⁵⁾ F. Engels. „Politica externă a țarismului rus“. — *Nota red.*

⁷⁸⁾ Vezi volumul de față, p. 351. — *Nota red.*

⁷⁷⁾ — abstinent. — *Nota trad.*

183

Engels către Conrad Schmidt

la Berlin

Londra, 12 aprilie 90

Dragă Schmidt,

La scrisorile dumitale din 25.2. și 1.4. nu pot să-ți răspund astăzi decît pe scurt, din lipsă de timp, dar cum cea de-a doua scrisoare reclamă un răspuns urgent³⁵², mă și apuc astăzi să-ți scriu.

Încă de acum un an mi-am dat seama că pentru munca la manuscrisele lui Marx am nevoie de ajutor și de aceea le-am propus lui Ede, adică Bernstein, și lui Kautsky să mă sprijine în această treabă, firește, nu gratuit⁷⁸⁾ și amîndoi au acceptat. Pînă acum am primit o parte copiată de Kautsky din manuscrisul cărții a IV-a, menționat în prefața la volumul al II-lea³⁵³. El s-a familiarizat perfect cu scrisul lui Marx și se ocupă de asta în continuare în orele lui libere. Numai că s-ar putea ca el să părăsească Londra definitiv sau cel puțin pentru cîțiva ani, în care caz, conform înțelegerii, Ede i-ar lua locul, cu atît mai mult cu cît în cazul expirării legii împotriva socialiştilor¹⁰ — dacă nu va fi prelungită — situația lui ar putea să se schimbe, chiar dacă nu i s-ar oferi posibilitatea să se întoarcă fără probleme în Germania. Deci, așa cum stau lucrurile acum, nu văd nici o perspectivă de lucru pentru dumneata în acest domeniu; în șase luni însă, se mai poate schimba cîte ceva și voi păstra cu atît mai bucuros în memorie amabila dumitale ofertă, cu cît țin să familiarizez cu scrierea lui Marx pe cît mai mulți oameni bine pregătiți, ceea ce nu-i posibil fără profesor, or eu sînt singurul în această materie. În momentul în care eu mă voi duce dracului, ceea ce se poate întîmpla oricînd, aceste manuscrise vor fi o carte cu șapte peceți care ar putea fi mai degrabă ghicite decît citite. Așadar, dacă mă voi vedea în situația de a-i pierde pe actualii mei colaboratori sau dacă din alte motive voi avea mîna liberă în această privință, mă voi adresa de îndată dumitale și sper că și atunci vei mai fi dispus să colaborezi; poate că și fără această colaborare vei reuși să vii încoace și, o dată ajuns aici,

⁷⁸⁾ Vezi volumul de față, p. 351 — *Nota red.*

multe lucruri care de departe par complicate se vor rezolva cu ușurință pe loc.

Victoria noastră în alegeri ⁷⁹⁾ a fost într-adevăr uluitoare și impresia produsă peste graniță a fost tot atât de formidabilă. Succesele lui Bismarck au făcut ca lumea să ne respecte pe noi, germanii, în general ca soldați, dar respectul față de caracterul nostru personal, ca germani, a fost mai degrabă prejudiciat. Servilismul burgheziei a săvârșit restul: germanii luptă bine când sînt comandați bine, dar trebuie să fie comandați; independență, caracter, capacitatea de a rezista tiraniei — de așa ceva nici nu poate fi vorba. După alegeri, lucrurile s-au schimbat. S-a vădit că burghezia germană și iuncherii nu constituie națiunea germană; strălucita victorie a muncitorilor după zece ani de opresiune și *sub* opresiune a impus mai mult decît Königgrätz și Sedan ³⁵⁴; lumea știe că noi sîntem cei care l-am răsturnat pe Bismarck, iar socialiștii din toate țările simt acum — fie că le convine, fie că nu — că centrul de greutate al mișcării s-a mutat în Germania. După experiența pe care am făcut-o eu, nu mă tem cîtuși de puțin că muncitorii noștri nu se vor arăta la înălțimea acestei noi situații. Elementele nou venite nu vor fi de la bun început versate în alegerea tacticii juste, dar acest lucru îl vor învăța foarte curînd. Iar ceea ce nu vor face camarazii de război mai vîrstnici, de asta va avea grijă guvernul în înțelepciunea sa. Atitudinea întregii noastre prese față de faimoasele decrete ³³⁴ arată cum a fost pregătit terenul de legea împotriva socialiștilor. Cine se arde cu supă suflă și-n iaurt și ceea ce în 1878 ar mai fi putut acționa temporar ca frînă, astăzi nu mai are nici un efect. Eu știu bine că există oameni, chiar în cadrul noii fracțiuni, care s-ar lăsa seduși de atitudinea promuncitoarească a celor de sus, dar ei vor fi ređuși la tăcere de îndată ce vor deschide gura. Puttkamer a avut perfectă dreptate cînd a spus că legea împotriva socialiștilor a avut un „efect educativ“ enorm, numai că în cu țotul alt sens decît își închipuia el.

Ai citit în „Analele“ lui Conrad ⁸⁰⁾ o recenzie a cărții duminale ³⁵⁵ semnată de Achile Loria din Siena? Mi-a fost trimisă din Italia — probabil chiar de Loria, indirect însă. Eu îl cunosc pe acest Loria, a fost aici, a corespondat și cu Marx, vorbește germana, o scrie însă prost, așa cum a scris și articolul menționat; este cel mai desăvîrșit arivist pe care l-am cu-

⁷⁹⁾ — pentru Reichstag. — *Nota red.*

⁸⁰⁾ „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“, — *Nota red.*

noscut. Pe atunci vedea salvarea omenirii în mica proprietate țărănească. Nu știu dacă și acum gîndește la fel. Scrie o carte după alta și plagiază cu o nerușinare care, în afară de Italia, nici în Germania nu e de închipuit. Astfel, acum cîțiva ani a scris o cărticică ⁸¹⁾ în care a trîmbițat concepția materialistă asupra istoriei a lui Marx drept ultima *lui* descoperire. Și mi-a trimis-o *chiar mie!* La moartea lui Marx a scris un articol pe care mi l-a și trimis și în care afirma : 1) că M[arx] și-a bazat teoria sa asupra valorii pe un sofism recunoscut de el însuși ca atare (*un sofisma consaputo* ⁸²⁾) și 2) că M[arx] n-a scris niciodată cartea a treia a „Capitalului“ și nici n-a avut această intenție, dar s-a referit doar la ea pentru a-și bate joc de oameni, știind bine că soluțiile propuse sînt irealizabile ! În ciuda tuturor refuzurilor și grosolăniilor mele ³⁵⁶, nu sînt sigur că nu mă va copleși din nou cu scrisori și pachete.

Impertinența acestui individ nu are margini.

Calde salutări
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în revista „Sozialistische
Monatshefte“ Nr. 18—19, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

184

Engels către Laura Lafargue,
la Le Perreux

Londra, 16 aprilie 90

Draga mea Laura,

În sfîrșit ! Am o oră liberă pentru a-ți scrie cîteva rînduri. Sînt literalmente sufocat de scrisori, solicitări orale și de tot felul și aș dori să mă pot izola pentru o lună întregă sau așa ceva, căci mi-e imposibil să răspund tuturor scrisorilor și cu atît mai puțin să mă consacru unui lucru mai serios.

⁸¹⁾ A. Loria. „La teoria economica della costituzione politica“. — *Nota red.*

⁸²⁾ — *un sofism recunoscut.* — *Nota trad.*

Mulțumesc mult pentru bunele urări din poemul tău, dar mă tem că într-o bună zi Dumnezeu din ceruri ca și cel din iad se vor răfui cu mine și îmi vor găsi undeva un loc potrivit. Dar să nu ne facem astăzi griji din cauza aceasta.

Și acum câteva mici probleme :

1. Ai vrea să-mi dai adresa lui Longuet ?

2. Ar putea Paul să-mi comunice pentru Sam Moore titlul, numele editorului etc., pentru o ediție de buzunar (ieftină) a Codului lui Napoleon ³⁵⁷ actualmente în vigoare ? (les cinq codes suffiront, civil, procédure civile, pénal, procédure criminelle, de commerce ⁸³) și prețul.

3. Anexat o factură găsită în ultimul pachet de ziare franceze.

Muncitorii parizieni se comportă într-adevăr ca și cum singurul lor țel în viață ar fi acela de a dovedi că faima lor revoluționară este total nejustificată. Paul n-are decît să tot repete că ei sînt boulangiști doar din pură opoziție față de burghezie, dar tot așa au gândit și cei care au votat pentru Ludovic Bonaparte ; și ce ar zice parizienii noștri dacă, pentru a li se opune lui Bismarck și burgheziei, muncitorii germani s-ar arunca orbește în brațele tînărului Wilhelm ⁸⁴) ? Este ca și cum ți-ai tăia nasul pentru a-i face în ciudă obrazului, iar ceea ce le-a mai rămas parizienilor din vechiul lor ésprit este talentul de a apăra cauza cea mai rea posibilă, prin cele mai bune argumente posibile !

Nu, frenezia aceasta boulangistă are o cauză mult mai profundă. Este șovinismul. După 1871 șoviniștii francezi au hotărît că istoria trebuie să se oprească în loc, pînă ce Alsacia va fi recucerită. Toate celelalte au fost subordonate acestei probleme. Iar amicii noștri n-au avut niciodată curajul să se opună unei asemenea absurdități. La „Citoyen“ și la „Cri“ erau oameni care urlau o dată cu masele împotriva a tot ce era german, indiferent despre ce era vorba, iar prietenii noștri tăceau chitic. Acum iată rezultatele. *Singura* justificare a boulangismului este la révanche, recucerirea Alsaciei. Nici un partid n-a îndrăznit să se ridice la Paris împotriva acestei atitudini ; și atunci să ne mai mirăm că muncitorii parizieni nu se abat de la ea ca de la litera evangheliei ?

⁸³) — ar fi suficiente cele cinci coduri, civil, procedura civilă, penal, procedura penală, comercial. — *Nota trad.*

⁸⁴) Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

Dar, în ciuda patrioților francezi, istoria n-a rămas pe loc — a rămas doar Franța după căderea lui Mac Mahon, iar conștiința necesară a acestei rătăcirii patriotice a francezilor este că muncitorii francezi sînt acum aliații țarului, nu numai împotriva Germaniei, dar și împotriva muncitorilor și revoluționarilor ruși ! Pentru ca Parisul să-și păstreze poziția sa de centru revoluționar, trebuie zdrobită revoluția din Rusia, căci cum s-ar putea recîștiga altfel fără ajutorul țarului, poziția de avangardă ce revine de drept Parisului ?

Dacă dezertarea în masă a muncitorilor francezi, mai bine zis a celor parizieni, în tabăra lui Boulanger i-ar determina pe socialiștii din străinătate să-i considere complet decăzuți, aceasta n-ar trebui să ne mire. La ce altceva ar fi putut să se aștepte oare ?

Desigur, n-ar trebui să mă pripesc cu aprecierile. Această rătăcire de moment nu m-ar duce la o astfel de concluzie. Dar este pentru a treia oară din 1789 încoace, cînd sîntem martorii unei asemenea rătăcirii — prima dată Napoleon nr. 1, a doua oară Napoleon nr. 3 au fost aduși la putere de un val de rătăcire de acest fel și acum este vorba de un individ mai rău decît cei doi ; din fericire însă, și forța acestui val s-a sfărîmat. În orice caz trebuie, după cît se pare, să conchidem că acea latură negativă a caracterului revoluționar parizian — bonapartismul șovin — îi este tot atît de proprie ca și latura sa pozitivă și că, după fiecare mare efort revoluționar, putem să ne așteptăm la o recrudescență a bonapartismului : căutarea unui salvator care să-i distrugă pe ticăloșii de burghezi *qui ont escamoté la révolution et la république*⁸⁵⁾ și în mrejele cărora au căzut naivii muncitori — căci fiind parizieni, ei știu totul de la naștere și prin naștere și n-au nevoie să învețe ca toți muritorii de rînd.

De aceea, voi saluta orice suflu revoluționar cu care ne-ar gratifica parizienii, dar după aceea mă voi aștepta să-i văd iarăși frustrați, alergînd în căutarea unui salvator miraculos. Sper și cred că parizienii sînt tot atît de capabili de acțiune ca și în trecut, dar dacă vor prebîde conducerea în domeniul *ideilor* — atunci mulțumesc frumos.

Apropos — Boulanger a decăzut într-atît încît, zilele trecute, Frank Rosher, care se afla cu treburi la Jersey (este vorba de un băiat de 22 de ani, cel mai vanitos snob din Londra), l-a

⁸⁵⁾ care au escamotat revoluția și republica. — *Nota trad.*

vizitat, fiind primit cu multă curtoazie, ambii asigurându-se reciproc de bunăvoință și protecție !

Sper ca manifestațiile de 1 Mai să nu-i dezamăgească pe prietenii noștri francezi. Dacă vor avea succes la Paris, asta va fi o puternică lovitură dată posibilistilor, putînd marca începutul dezmeticirii din aburul boulangismului. Cea mai importantă rezoluție a congresului nostru²³⁵ a fost aceea în legătură cu 1 Mai. Ea demonstrează puterea noastră în întreaga lume, reînvie Internaționala mai bine decît toate tentativele formale de reorganizare și arată o dată în plus care din cele două congrese²³⁸ a fost reprezentativ.

Mă tem că nu voi putea lua nici unul din cei doi cîini ai tăi. Unul este cățea și Nim se opune categoric să ucidă din nou niște ființe nevinovate ; celălalt este un pointer, adică un cîine de vînătoare, iar în privința acestora aici acționează cele mai absurde legi. N-aș putea să-l iau cu mine la Hampstead fără a fi reținut de poliție ca un ipotetic braconier. Iată de ce aici pointerii, fox-terrierii, seterii etc. nu sînt ținuți decît pentru vînătoare și niciodată pentru plăcerea ta personală, ca la noi pe continent. *Voilà ce que c'est que de vivre dans un pays aristocratique*⁸⁶).

În Germania, va trebui să sărbătorim 1 Mai într-un mod cît mai discret posibil, Armata a primit ordinul strict de a interveni prompt și fără să mai aștepte apelul autorităților civile, iar poliția secretă — pe punctul de a fi desființată — face eforturi disperate pentru a provoca o ciocnire. Astfel, dacă telegramele agenției Reuter se confirmă, ea s-a și pus pe treabă și a și găsit cîtiva anarhiști cu care să provoace „excese“.

Nim spune că nu poate să vină și că pentru ea a trecut timpul grădinăritului. Suferă de reumatism la șold, nu grav, dar persistent.

Apropos, amicii noștri de la Paris par să o apuce care încotro. Există „Parti socialiste“ — ziarul consacrat organizării alegerilor municipale, un scop — recunosc — rezonabil. Dar mai apare și revista „Autonomie“ a lui Okecki și apoi cotidianul „Combat“ condus de Boyer, iar acum Guesde intenționează să organizeze o corespondență litografiată. Toate astea aduc a gaspillage⁸⁷) — strigă cu toții că au nevoie de un cotidian și

⁸⁶) Iată ce înseamnă să trăiești într-o țară aristocrată. — *Nota trad.*

⁸⁷) — irosire. — *Nota trad.*

acum, cînd îl au, se pare că nu-l folosesc — sau și-au pierdut mințile? Eu nu mai înțeleg nimic.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea:
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

185

Engels către Vera Ivanovna Zassulici ³⁵⁸

la Mornex

Londra, 122, Regent's Park Rd.
N. W., 17 aprilie 1890

Mult stimată cetățeană,

Cînd am citit articolul lui Beck, mi-am închipuit că dv. și prietenii dv. v-ați supărat din cauza lui și i-am spus lui Bernstein că în locul lui n-aș fi publicat o asemenea ineptie. El însă mi-a răspuns că nu se crede îndreptățit să respingă un articol, care în fond exprimă părerea unei anumite părți a tineretului rus, tineret care n-are la dispoziție un alt ziar pentru a se justifica în fața cititorilor lui „Sozial-demokrat“ în legătură cu articolul apărut anterior. Gîndul care l-a călăuzit a fost acela de a le da acestor tineri ruși posibilitatea de a răspunde criticilor ce le-au fost aduse, și, bineînțeles, că va publica cu cea mai mare plăcere orice replică ³⁵⁹ i-ați trimite dv.

Ziarul „S[ozialdemokrat]“ se găsește într-o situație foarte dificilă față de rușii din vest. Nu e nevoie să mai subliniem că dv. sînteți considerați acolo *ca aliați și prieteni deosebiți ai mișcării germane*. Dar și alte fracțiuni socialiste au dreptul la o oarecare considerație. Pentru a le vorbi muncitorilor germani, ele sînt oarecum silite să se adreseze ziarului „S[ozialdemokrat]“. Putem oare să le refuzăm ospitalitatea? Aceasta ar însemna un amestec în treburile interne ale rușilor, or tocmai asta trebuie evitat cu orice preț. Să luăm, de pildă, luptele intestinale ale socialiștilor francezi și danezi. Ziarul „Sozialde-

mokrat“ a păstrat neutralitatea față de posibilități ¹² cîtă vreme a fost posibil s-o facă, adică atîta timp cît n-a fost implicat el însuși în dispută, și mai păstrează și acum neutralitatea față de cele două partide daneze, deși toată simpatia lui se-ndreaptă către „revoluționari“ ¹⁹⁰. La fel se întîmplă cu rușii. La Bernstein nici vorbă nu poate fi de rea-voință față de dv., pentru asta garantez eu. Dar el are un simț foarte dezvoltat de dreptate și echitate și decît să comită o nedreptate față de un dușman sau față de un om care nu-i este simpatic, mai bine nedreptățește pe zece prieteni sau aliați. Toți prietenii lui îi re-proșează această nepărtinire exagerată, care în cele din urmă se transformă în părtinire față de aliați. Așa se explică de ce în cazuri incerte el înclină întotdeauna spre tabăra dușmană.

La aceasta se adaugă faptul că noi toți știm foarte puțin despre grupările în permanentă schimbare ale rușilor din Occident, drept care riscăm în fiecare clipă să suferim un eșec. Bernstein știe mult mai mult în această privință decît mine, căci a trăit la Zürich o experiență similară; eu, dimpotrivă, n-am știut nimic și n-am fost informat nici de numele și nici de existența ziarelor pe care le amintiți ³⁶⁰. B[ernstein] mi-a spus că a văzut în scrisoarea lui Beck expresia concepțiilor partizanilor lui Lavrov. Nu știu dacă are sau nu dreptate, dar acesta a fost unul din motivele care l-au determinat să publice scrisoarea.

El mi-a mai spus că a cerut să i se trimită de la Paris traducerea prefetei lui Plehanov pentru a o publica integral; a primit-o și ea va apărea cît mai curînd posibil. A acționat în acest sens de îndată ce a primit scrisoarea lui Beck, ceea ce constituie încă o dovadă că a vrut să folosească publicarea respectivei scrisori pentru a-i da din nou cuvîntul lui Plehanov. Acum vă propun să-i scrieți o replică lui Beck — dacă preferați, în franceză — și să mi-o trimiteți mie sau direct ziarului „S[ozialdemokrat]“ (adresa lui B[ernstein] este: 4, Corinne Road, Tufnell Park, London N); dv. îl cunoașteți pe acest domn Beck, dar în cercurile nerusești el nu este cunoscut. Iar dacă dv. considerați oarecum ca o înjosire să vă lansați într-o polemică cu el, aceasta nu este, totuși, decît o neplăcere pe care trebuie s-o acceptăm destul de des. Aria aceasta eu o cunosc foarte bine.

Știu din proprie experiență ce înseamnă o mișcare ca aceea din sînul micii colonii rusești din vest. Toți se cunosc între ei, se află în relații de prietenie sau dușmănie personală, astfel că întreaga dezvoltare a mișcării este însoțită în mod

firesc de divergențe de opinii, sciziuni și polemici, îmbrăcînd un caracter extrem de personal. Asta ține de orice emigrație politică și noi am trăit-o din plin între 1849—1860. Dar eu am învățat cu această ocazie că partidul care are forța morală de a se ridica primul deasupra atmosferei de conflicte personale și de a nu se lăsa influențat de ele, dobîndește astfel un mare ascendent asupra celorlalte partide. Cu cît vă veți arăta mai puțin sensibilă la asemenea împunsături, cu atît mai multă forță și timp veți păstra pentru lupta cea mare. Ce importanță poate avea în fond pentru dv. dacă un articol al lui Beck sau al altcuiva a apărut în „Sozialdemokrat“ de vreme ce sînteți sigură că puteți răspunde în mod deschis. La urma urmelor, este imposibil să le interziceți adversarilor dv. ruși întreaga presă socialistă din vest. Cît privește mișcarea rusă, n-ar avea ea oare de cîștigat dacă s-ar desfășura într-o măsură mai mare în fața opiniei publice largi a Occidentului în loc să se ascundă de restul lumii în cercuri mici, izolate, favorizînd tocmai prin aceasta intriga și cabala? Unul din mijloacele cele mai eficiente și mai des folosite de Marx era următorul : cînd se vedea în fața unor intrigi, ascunse, își demasca adversarii și-i ataca în fața opiniei publice.

Cel mai bun mijloc pentru a le tăia adversarilor dv. cheful de a face pe grozavii în fața socialiștilor germani este să colaborați activ la „*Neue Zeit*“ și „S[ozialdemokrat]“. De îndată ce acordul dintre părerile dv. și cele ale germanilor va fi stabilit și recunoscut, ceilalți pot spune orice, căci nimeni nu se va mai sinchisi de ei. Sînt convins că informațiile dv. vor fi primite cu brațele deschise și am fost surprins că articolul lui Plehanov despre Cernișevski⁸⁸⁾ urmează să apară în „*Neue Zeit*“.

Calde salutări din partea mea lui Plehanov și dv. personal,

Al dv. devotat
F. Engels

Bernstein este un băiat extraordinar atît în ce privește intelectul, cît și caracterul. Ciudat la el este că numărul atacurilor pe care le permite altora, în coloanele ziarului „S[ozial-

⁸⁸⁾ În original acest nume este scris cu caractere rusești. —
Nota red.

demokrat]“, la adresa dv., reprezintă etalonul prețuirii de care vă bucurați ; cu cât vă respectă mai mult, cu atât este mai înclinat să apară față de dv. nepărtinitor.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba rusă

186

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 19 aprilie 90

Dragă Sorge,

Primesc cu regularitate ziarul „Nationalist“ ; din păcate însă, nu prea e mare lucru de el. Este o copie fidelă a ceea ce scriu fabienii ¹⁷⁸ de aici. Plat și anost ca Dismal Swamp ⁸⁹⁾, făcînd caz de mărinimia cu care ei, burghezi cultivați, binevoiesc să se ocupe de emanciparea muncitorilor, drept care aceștia din urmă trebuie să tacă chitic și să asculte fără să cricnească de ordinele acestor *cranks* ⁹⁰⁾ cultivați cu *ismele* lor. N-au decît să se bucure și ei puțin ; într-o bună zi, mișcarea va mătura totul din cale. Noi, cei de pe continent, avem totuși avantajul de a fi simțit cu totul altfel influența revoluției franceze și de aceea, la noi, asemenea lucruri nu sînt posibile.

Îți trimit astăzi și „The People's Press“ care, în ce privește dările de seamă despre noile trades-unionuri, a luat locul lui „Labour Elector“. Acesta din urmă, după cum ai observat, desigur, nu mai conține nici un material faptic pentru bunul motiv că muncitorii pur și simplu nu vor să mai aibă de-a face cu el. Asta însă nu-i împiedică pe Burns, Mann și alții (și mai ales pe unii dintre docheri) să întrețină pe furiș încă destule relații cu Champion și să se lase chiar influențați de el. „[People's Press]“ este redactată de un anume Dell, un fabian

⁸⁹⁾ Dismal Swamp — întinsă regiune mlăștinoasă din statul Virginia. — *Nota red.*

⁹⁰⁾ — *excentrici.* — *Nota trad.*

tinăr de tot, al doilea șef fiind popa Morris ; se pare că amândoi sînt oameni cumsecade și îi sprijină serios pe muncitorii de la Societatea de gaz. În fruntea acestora se află (în secret) Tussy, iar uniunea lor pare să fie, de departe, cea mai bună³⁰². Docherii au fost corupți prin donații din partea filistinilor și nu vor să se certe cu publicul burghez. În plus, secretarul lor, Tillett este dușmanul de moarte al muncitorilor de la Societatea de gaz, al cărui secretar a încercat — fără succes — să devină. Docherii și cei de la Societatea de gaz constituie, de fapt, un tot, din care, o parte, sînt vara docheri și iarna găzari ; aceștia din urmă au propus un cartel, conform căruia, în cazul schimbării genului de muncă, un membru al unei uniuni să nu fie obligat să intre în cealaltă uniune. Pînă acum docherii au respins această propunere și cer ca lucrătorul de la Societatea de gaz, care primăvara lucrează ca docher, să achite și la ei taxa de intrare și cotizația. De aici multe nemulțumiri. În general, docherii înghit afurisit de multe din partea comitetului lor executiv. Muncitorii de la Societatea de gaz și General Labourers îi primesc în rîndurile lor pe toți unskilled⁹¹⁾, iar în Irlanda acum se îmbulzesc să fie primiți chiar și zilerii din agricultură. De aici și supărarea lui Davitt, care nu merge mai departe decît Henry George și a cărei politică local-irlandeză se vede în felul acesta amenințată, chiar dacă fără motiv. Aici la Londra, la sud de Tamisa, muncitorii de la South Metropolitan Gaz Co. au suferit o înfrîngere serioasă³¹² ; lecția le-a prins bine ; erau prea plini de ei și își închipuiau că pot să obțină totul în asalt ; același lucru li s-a întîmplat și la Manchester, acum s-au mai liniștit, își consolidează mai întii organizația și își sporesc fondurile. Tussy reprezintă în Uniune pe femeile și tinerele fete din Silvertown (*India Rubber etc. Works*) a căror grevă a condus-o²⁹² și nu încapă nici o îndoială că în curînd va face parte din London Trades Council³¹⁸.

Într-o țară ca aceasta, cu o veche mișcare politică și muncitorească, rămîne întotdeauna o colosală grămadă de rubbish⁹²⁾ tradițional, care trebuie înlăturat treptat. Astfel sînt prejudecățile celor din *skilled Unions* — *Engineers, Bricklayers, Carpenters and Joiners, Type compositers etc.*⁹³⁾ care, toate, trebuie lichidate : invidia dintre diferitele meserii, care în mîinile și capetele conducătorilor se ascut transformîndu-se în

⁹¹⁾ — necalificați. — *Nota trad.*

⁹²⁾ — gunoi. — *Nota trad.*

⁹³⁾ Uniunile muncitorilor calificați — mecanici, zidari, dulgheri și tipografi etc. — *Nota trad.*

ostilitate și lupte fățișe ; ambițiile și intrigile dintre șefi care se înfruntă între ei ; unul vrea să intre în parlament și tot asta vrea și un altul ; unul se străduiește să pătrundă în *County Council* ²¹⁹ sau în *Schoolboard* ⁹⁴ ; altul vrea să realizeze o centralizare generală a tuturor muncitorilor ; cutare vrea să fondeze un ziar, celălalt — un club etc. etc. — pe scurt, fricțiuni peste fricțiuni. Între toate acestea Liga socialistă ⁶⁸, care se uită de sus la tot ce nu este direct revoluționar (ceea ce aici în Anglia, ca și la voi, înseamnă : ceea ce nu se mărginește doar la frazeologie și la inactivitate) și Federația ⁶⁷, care se comportă și acum ca și cum în afara ei toți ar fi nerozi și nepricepuți, deși tocmai datorită noului suflu al mișcării a reușit ea să mai obțină oarecari adeziuni. Pe scurt, cine nu vede decît aspectul superficial al problemei, ar conchide că totul se reduce la confuzie și certuri personale. Dar, *sub* acest aspect superficial, mișcarea merge înainte, cuprinde pături din ce în ce mai largi și de cele mai multe ori tocmai păturile *cele mai de jos* ale unei mase pînă nu de mult stagnante ; nu e însă departe ziua cînd această masă se va regăsi *dintr-o dată pe sine însăși*, cînd va înțelege limpede că ea este această masă colosală în mișcare ; și atunci se va pune capăt tuturor acelor mirșăvii și vrajbe.

Desigur, amănuntele de mai sus privind persoane și discensiuni de moment sînt numai pentru informarea ta și nu trebuie cu nici un preț să ajungă în „*V[olks]z[eitung]*“. *Asta trebuie să se înțeleagă o dată pentru totdeauna* — căci am avut do- vada încă de aici că în această privință de multe ori Schlüter a luat lucrurile cam prea ușor.

Aștept cu nerăbdare 1 Mai. În Germania era de datoria fracțiunii din Reichstag să se opună pornirilor nesăbuite. Burghezii, poliția politică, pentru care acum se pune problema să „nu-și piardă piinea“, domnii ofițeri, toți aceștia tare ar dori să se facă uz de forță, să se tragă, drept care caută orice pretext pentru a-i dovedi tînărului Wilhelm că nu ordonă suficient de prompt începerea represaliilor. Nouă, însă, toate acestea ne-ar putea strica planurile. În primul rînd trebuie să scăpăm de legea împotriva socialiștilor ¹⁰, adică să trecem cu bine de 30 septembrie. După aceea, în Germania lucrurile vor evolua

⁹⁴) Consiliul de conducere al școlilor. — *Nota trad.*

fantastic pentru noi, așa încît n-am avea de ce să compromitem totul numai pentru a ne lăuda. De altfel, proclamația fracțiunii ³⁶¹ nu e bună de nimic; este opera lui Liebknecht, iar stupizenia cu „greva generală“ este absolut deplasată. Oricum însă, oamenii sînt atît de exaltați în urma zilei de 20 februarie ⁹⁵), încît trebuie ținuti puțin în frîu pentru a-i împiedica să facă vreo prostie.

În Franța, 1 Mai ar putea marca o cotitură, cel puțin la Paris, dacă ar reuși să trezească conștiința mării mase de muncitori, care aderaseră la boulangism. De asta vinovați sînt chiar oamenii noștri. Ei n-au avut niciodată curajul de a acționa împotriva resentimentelor față de germani ca atare, și acum, la Paris, cad victimă șovinismului. Din fericire, în provincie, lucrurile merg mai bine. Dar străinătatea nu vede decît Parisul.

Dacă francezii mi-ar trimite materialele lor, ți le-aș pune la rîndu-mi la dispoziție. Dar cred, că și lor le este rușine de ele. *Well ! It's in the French nature* ⁹⁶) să nu suporte înfrîngerile. De îndată ce vor înregistra vreun succes cît de mic, totul se va schimba dintr-o dată.

Calde salutări soției tale și ție. La fel soților Schlüter.

Al tău,
F. E.

Schorl[emmer] s-a întors la Manchester luna trecută. Amîndoi sîntem, vrînd-nevrînd, abstenenți disciplinați. *Quelle horreur !* ⁹⁷)

Publicat pentru prima oară în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

⁹⁵) — ziua alegerilor pentru Reichstag, care a adus partidului social-democrat o mare victorie. — *Nota red.*

⁹⁶) Este ceva specific francez. — *Nota trad.*

⁹⁷) E îngrozitor ! — *Nota trad.*

187

Engels către Friedrich Adolph Sorge ³⁶²

la Hoboken

Londra, 30 aprilie 90

Dragă Sorge,

Dacă duminica viitoare va avea loc aici la Londra o demonstrație uriașă în favoarea zilei de muncă de opt ore, vom datora-o în mod exclusiv lui Tussy și Aveling. Tussy este acum delegata muncitoarelor din Silvertown în Consiliul Gas Workers' and General Labourers' Union ³⁰² și a devenit atît de populară în acest consiliu încît nu este numită decît *our mother* ⁹⁸). Muncitorii întreprinderii de gaz — cel mai puternic dintre noile sindicate — sprijină hotărît demonstrația pentru ziua de opt ore, întrucît, după ce o obținuseră pentru ei înșiși, au constatat în practică nesiguranța unei asemenea cuceriri, care, cu prima ocazie, a fost iarăși anulată de capitaliști; pentru ei, ca și pentru mineri, scopul principal îl reprezenta *legiferarea* zilei de opt ore.

Așadar, muncitorii de la Societatea de gaz și Bloomsbury Socialist Society (secția cea mai bună, care a părăsit acum doi ani Socialist League și din care făceau parte Lessner, Tussy și Aveling) ³⁶³ au luat inițiativa acestei acțiuni; lor li s-a alăturat un mare număr de partizani din micile trade-unionuri și cluburile radicale ⁴¹, care se despart tot mai hotărît în cluburi muncitorești socialiste și cluburi burgheze gladstoniene. Procedînd în modul cel mai corect cu putință, ei au propus lui London Trades Council ³¹⁸ să participe la proiectata demonstrație din Hyde Park. Acesta, compus în majoritate din reprezentanți ai *vechilor skilled* ⁹⁹) Trades Unions (anul viitor îi vom fi cucerit și pe ei) a înțeles că respectiva demonstrație nu mai putea fi evitată și a încercat printr-o lovitură neașteptată să controleze acțiunea.

Consiliul s-a înțeles cu Social Democratic Federation ⁶⁷ (Hyndman) și a reținut Hyde Park-ul pentru ziua de 4 mai de la Commissioner of works ¹⁰⁰), lucru pe care ceilalți nu-l făcuseră încă. Într-adevăr, orice miting de proporții mai mari, care

⁹⁸) — mama noastră. — *Nota trad.*

⁹⁹) — vechile sindicate ale muncitorilor calificați. — *Nota trad.*

¹⁰⁰) Ministerul Lucrărilor Publice. — *Nota red.*

urmează a se ține în Hyde Park, trebuie anunțat în prealabil la „Commissioner of Works“, iar acesta stabilește numărul de tribune ce vor fi instalate etc. Deoarece regulamentul mai prevede că în același loc și în același timp nu pot avea loc *două mitinguri*, domnii aceștia au crezut că sînt acum stăpîni pe situație și, după ce au monopolizat parcul, îi pot dicta comitetului inițial³⁶⁴. Ei reținuseră 7 tribune, din care două le cederă lui Social Democratic Federation, socotind că astfel salvează *aparența* de nepărtinire față de socialiști și cîștigă în plus un aliat socialist.

Așadar, au hotărît, ca *numai* asociațiile profesionale să demonstreze în coloană cu steaguri și să numească oratori și nu uniunile politice (excluzînd astfel cluburile). Ei au redactat rezoluția în care se vorbea doar despre lupta pentru ziua de opt ore, *legiferarea* ei fiind omisă. Au hotărît formarea coloanei și au stabilit traseul demonstrației etc. și abia după aceea au convocat o întrunire a delegaților, dar numai a asociațiilor profesionale. La această întrunire : 1) Tussy n-a fost admisă, nefiind ea însăși angajată întreprinderii pe care o reprezintă ! (iar dl. Shipton, președintele lui Trades-Council, n-a mai avut nimic de-a face cu brânșa sa de 15—16 ani !) ; 2) amendamentul privind reintroducerea *legiferării* zilei de opt ore în rezoluție n-a fost pus nici la vot și nici în discuție. *Problema era deja hotărîtă !* — 3) delegaților li s-a dat să înțeleagă clar că Trades Council este stăpîn pe situație, că dispune de parc la 4 mai *and if they did not like it they could leave it alone*¹⁰¹).

Delegații comitetului inițial au rămas stupefiați și profund indignați. În ziua următoare însă, situația s-a schimbat. Aveling s-a prezentat la „Commissioner of Works“ și a declarat că, dacă nu se repartizează și comitetului inițial în *același timp* suficiente tribune, va izbucni un mare scandal ; din fericire, la cîrmă sînt acum toryi (liberalii s-ar fi eschivat prin tot felul de minciuni și n-ar fi aprobat nimic), care nu-și pot permite să-și facă și mai mulți dușmani în rîndurile muncitorilor. Aveling a obținut aprobarea pentru șapte tribune, iar acum a fost rîndul domnilor de la Trades-Council să dea înapoi, căci un conflict *acum* ar fi arătat cît de slabi sînt.

Comitetul nostru s-a pus energic în mișcare, a stabilit planurile și traseul în amănunțime și le-a publicat imediat, așa încît le-a luat-o înainte celorlalți ; ieri s-au întîlnit Aveling și Shipton și au aranjat totul, așa încît să nu poată

¹⁰¹) — și dacă nu le convine, n-au decît să se retragă. — *Nota trad.*

izbucni nici o ciocnire și așa se face că mitingul de duminică va fi unul dintre cele mai mari din câte au avut loc pînă acum.

Toate acestea le poți publica în „Volks[zeitung]“ și în „Workmen's Ad[vocate]“. Mi-ar face mare plăcere ca domnii de aici să afle toată istoria din America, tipărită *în limba engleză*.

Îți trimit citeva numere din „Star“ care, după cele relatate mai sus, îți vor fi clare (N.B. Fiecare articol cuprinde de obicei știri atit din tabăra noastră cit și a celorlalți, în plus cele provenind de la reporteri, prezentate ca atare, fără vreo alegere).

De asemenea, îți trimit „Time“ pe mai și un pachet cu numere din „Combat“ (acum este al nostru, Guesde fiind redactor-șef) și totodată „Arb[eiter]-Z[ei]t[un]g“ din Viena. Amcnițările cu datul afară cuprinse în corespondența lui Bebel³⁶⁵ îl vizează pe Schippel — un intrigant de clasă și un escroc foarte abil, pe care Liebknecht l-a descoperit cu ani în urmă, l-a introdus în partid, iar acum îl urăște de moarte. Din fericire, Sch[ippel] este laș ca și Hyndman.

Este *prima noastră mare victorie la Londra* și ea dovedește că și aici noi avem în spate masele. Din Social-Democratic Federation, care are două tribune proprii, 4 secții puternice vor defila împreună cu noi și au reprezentanți în comitetul nostru. Același lucru se va întîmpla și cu multe sindicate ale muncitorilor calificați; vechii șefi conservatori merg cu Shipton și cu Trades-Council, masele merg cu noi. Întregul East-End merge cu noi. Masele de aici nu sînt încă socialiste, dar sînt pe cale să devină; ele au evoluat într-atît, încît *nu mai vor decît conducători socialiști*. Trades-Council este singura organizație muncitorească demnă de menționat, care mai e încă antisocialistă, dar și în sinul ei s-a afirmat o minoritate socialistă; și îndată ce vor pătrunde în ea muncitorii de la Societatea de gaz, care pînă acum au fost ținuți în afara ei prin tot felul de tertipuri, lucrurile vor evolua rapid. Sînt convins că, *după 4 Mai*, mișcarea de aici va căpăta cu totul alt caracter și atunci vei auzi mai multe despre activitatea publică a lui Tussy. Am arătat intriganților de la Trades Council și Social Democratic Federation că știm să le dejucăm manevrele și intrigile; oricît ne-ar urî, oamenii aceștia nu se pot împotrivi faptelor. Acum, în sfîrșit, se pare că proletariatul englez intră în masă în mișcare și, dacă așa stau lucrurile, pînă într-un an toți acești mici intriganți, escroci și fanfaroni vor fi puși la locul lor foarte modest, de altfel, fie măturați cu totul din cale.

Noua ediție a „Manifestului“¹⁰²⁾ este la tipar — înainte ca legea împotriva socialiștilor¹⁰ să expire, vrem să mai trimitem în Germania 5 000 de exemplare.

Splendidă zi de primăvară ! Într-o săptămână vor răsări cuișoarele, vor înflori păducelul roșu și alb, răchita, iar merii vor fi în floare. Cireșii au înflorit încă de acum 5 zile.

Multă sănătate ție și soției tale. Calde salutări amindurora,

Al tău,
F. E.

Ai aflat, desigur, că „Labour Elector“ s-a curățat. În timpul grevei docherilor²⁴⁴ avea un tiraj de 23 000 exemplare. Dar banii toryilor l-au dus de ripă !

Publicat pentru prima oară
în întregime în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx,
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

188

Engels către August Bebel

la Plauen, lângă Dresda

Londra, 9 mai 90

Dragă Bebel,

Îți mulțumesc pentru știrile din Zürich — mă bucur că și asupra acestui punct sîntem de aceeași părere³⁶⁶. Pentru mine confirmarea ta avea o importanță deosebită. În probleme de felul acesta, noi ne cramponăm în așa măsură de concluzii trase pe temeuri insuficiente, încît nu înclinăm să luăm asemenea concluzii incerte ca bază pentru noi deducții și chiar acțiuni, fără a avea mai întîi confirmarea dintr-o sursă competentă.

¹⁰²⁾ K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“. — Nota red.

Vă felicit din inimă pe tine și soția ta cu ocazia logodnei fiicei voastre ¹⁰³⁾. Faptul că această logodnă se va solda ceva mai târziu cu stabilirea în America nu poate, desigur, să vă bucure, dar pentru mine ar putea avea urmări plăcute și anume prilejul ca noi doi să ne imbarcăm împreună pentru America. Ce părere ai? Sînt convins că, după două-trei zile, ți-ar dispărea și răul de mare și, s-ar putea, chiar definitiv. Ca mijloc de refacere după o perioadă de tracasări, o asemenea călătorie pe mare este de neprețuit. Eu mai simt și acum efectul călătoriei pe care am făcut-o acum aproape doi ani. Unde mai pui că Zadek susține a fi în posesia unui remediu sigur împotriva răului de mare (se pare că antipirina este foarte bună) și, potrivit datelor medicale, numai 2—3 la sută din oameni sînt incapabili să se obișnuiască în două-trei zile cu tangajul. Așadar, mai reflectează la cele de mai sus.

Dacă în articolul meu ¹⁰⁴⁾ sesizezi o lipsă de logică, e mai degrabă vina mea decît aceea a lui Blos; să comprimi o istorie atît de lungă și complicată în mai puțin de două coli de tipar este o treabă foarte grea și sînt conștient că există suficiente pasaje în care legătura este neclară, iar argumentarea insuficientă. Pentru o prelucrare ulterioară, ceva mai amănunțită, a acestui subiect — de cea mai mare importanță pentru noi — observațiile tale critice mi-ar fi extrem de utile. Numai scurte semnalări *unde și în ce sens* găsești firul întrerupt sau încilcit.

Burghezia din lumea întregă a avut desigur timp să-și revină de pe urma spaimei, care a făcut-o s-o treacă toate sudorile în perioada dinainte de 1 mai, și să-și spele din nou rufele murdărite cu această ocazie. Corespondentul din Berlin al ziarului „Daily News“, de fapt unul dintre bocitorii consacrați, se plîngea la 1 mai că muncitorii au păcălit întreaga lume și abia după 4 zile a revenit, spunînd că, ce-i drept, muncitorii declaraseră de la bun început și în repetate rînduri că vor să facă doar o demonstrație *pașnică*, fără să fie crezuți însă!

Ați avut perfectă dreptate să aranjați în așa fel lucrurile, încît să fie evitată orice ciocnire. După 20 februarie ¹⁰⁵⁾, muncitorii germani n-au mai avut nevoie să facă agitație. Date fiind împrejurările, Germania *trebuia* să se manifeste

¹⁰³⁾ Frieda Bebel. — *Nota red.*

¹⁰⁴⁾ F. Engels. „Politica externă a țarismului rus“. — *Nota red.*

¹⁰⁵⁾ — ziua alegerilor în Reichstag, care au adus o mare victorie Partidului social-democrat. — *Nota red.*

de 1 mai mai modest decât ceilalți și nimeni nu v-a luat-o în nume de rău, nici aici, nici în Franța. Dar din istoria cu Schippel³⁶⁷ cred că puteți să trageți o învățătură; să aveți grijă că data viitoare, în timpul interregnelui dintre noile alegeri și convocarea Reichstagului, sau conducerea fracțiunii să fie însărcinată să-și continue lucrările sau să fie confirmată formal de noii deputați aleși pe timpul acestui interval de timp. În acest caz ea poate interveni ferm și poate acționa acolo unde e nevoie și nu va da ocazia domnilor de la Berlin, care ar voi să-și asume, după modelul parizian, rolul de conducători *firești* ai partidului, să-și dea astfel o importanță exagerată. Toate acestea cu condiția ca, după 1 octombrie¹⁰⁶), organizația să rămână ca acum.

Aici demonstrația de la 4 mai a fost *colosală* și chiar întreaga presă burgheză a trebuit s-o recunoască. Eu am stat în tribuna 4 (un mare vagon de marfă) și am putut să văd doar o parte — o cincime pînă la o optime — din masă. Dar cît puteai cuprinde cu ochii era o mare de capete, 250—300 000 de oameni, dintre care peste 3/4 erau manifestanți din rîndurile muncitorimii. Aveling, Lafargue și Stepniak au vorbit de la tribuna mea. Eu eram doar spectator. Laf[argue] a stîrnit un uriaș ropot de aplauze cu engleza lui foarte corectă, dar cu un foarte pronunțat accent francez și cu mobilitatea lui meridională. La fel Stepniak și Ede, care se afla la tribună împreună cu Tussy, au fost puternic ovaționați. Cele 7 tribune se găseau la o distanță de 150 de metri una de alta. Ultimele, situate la 150 de metri de capătul parcului¹⁰⁷), așadar, mitingul *nostru* (pentru introducerea prin lege și la scară internațională a zilei de muncă de 8 ore) se desfășura pe o lungime de 1 200 de metri și pe o lățime de peste 4—500 metri, totul fiind tixit de oameni. De cealaltă parte erau cele 6 tribune ale lui Trade-Council³¹⁸ și 2 ale lui Social Democratic Federation⁶⁷, dar, în acel sector afluența publicului nu era nici jumătate ca la noi. În general se poate vorbi de cea mai mare întrunire care a avut loc vreodată aici.

Pentru noi a fost, în mod special, o victorie strălucită. Amănunțele le-ai citit desigur în corespondența lui Ede din „Volksbl[att]“³⁶⁸. Trade Council și Social-Democratic Federation și-au închipuit că vor reuși să ne ia parcul pentru ziua

¹⁰⁶) — după anularea legii excepționale împotriva socialiștilor. — Nota red.

¹⁰⁷) Hyde-Park. — Nota red.

aceea, dar s-au înșelat amarnic. Aveling l-a convins pe ministrul lucrărilor publice să ne aprobe și nouă 7 tribune în parc, *ceea ce de fapt contravenea instrucțiunilor*. Din fericire, la putere erau toryi și am izbutit să-i intimidăm : li s-a spus că, dacă nu se aprobă, oamenii noștri vor lua cu asalt tribunele celorlalți ; mitingul nostru a fost cel mai mare, cel mai bine organizat, cel mai entuziast. Marea majoritate a muncitorilor de aici sînt de pe acum pentru *legea* de opt ore. Aveling, și mai ales Tussy, au organizat totul și de atunci poziția lor în mișcare e cu totul alta decît înainte. Uniunea muncitorilor Societății de gaz și a muncitorilor în general³⁰² — de departe cea mai bună dintre noile uniuni profesionale — i-a sprijinit din răspuțeri ; fără ei nu s-ar fi realizat nimic. Acum, important este să păstrăm comitetul de organizare a mitingului din care fac parte delegați ai trades-unionurilor, ai cluburilor radicale și socialiste — pentru ca acestea să devină nucleul mișcării de aici³⁶⁴. Astă-seară se va purcede la treaba aceasta. Un lucru este sigur : muncitorii, burghezia, liderii vechilor trade-unionuri putrede și ai numeroaselor secte și secțioare politice și sociale, carieriştii, vînătorii de posturi grase și scribii care vor să exploateze mișcarea, știu acum precis că *adevărata mișcare socialistă de masă a început la 4 mai*. Acum, în sfîrșit, masele s-au pus în mișcare și, după unele lupte și oscilări fără importanță, vor pune capăt manifestărilor de ambiție personală, poftelor exploatoare ale carieriştilor, rivalității dintre secte, așa cum la timpul său au pus capăt tuturor manifestărilor de acest fel în Germania și vor acorda fiecăruia locul pe care-l merită ; și cum mișcarea de masă dezvoltă întotdeauna spiritul internaționalist, în curînd veți vedea ce nou aliat ați cîștigat. Englezii ne sînt mult mai apropiați decît francezii prin întreaga lor manieră de a acționa, de a face agitație și de a se organiza și, de îndată ce aici lucrurile vor intra pe făgașul lor, de îndată ce vor fi depășite toate fricțiunile interne, inerente începutului, veți putea foarte bine să înaintați împreună cu acești oameni. Ce n-aș fi dat să fi apucat și Marx această trezire, el, care a urmărit cu atîta atenție cele mai mici simptome tocmai aici în Anglia ! Nu vă puteți închipui bucuria pe care am simțit-o în aceste două săptămîni din urmă. Dar succesul e într-adevăr mare. Mai întii evenimintele din februarie, în Germania, apoi 1 mai în Europa și America și, în sfîrșit, această duminică, cînd, pentru prima oară după 40 de ani, a răsunit din nou glasul proletarietului

englez. Cînd am coborît din vechiul vagon de marfă țineam capul și mai sus.

Salutări soției tale și lui Singer

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

189

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 10 mai 1890

Draga mea Laura,

Doar cîteva rînduri în această simbătă supraîncărcată — sînt în mare întîrziere cu corespondența — ca să-ți mulțumesc pentru cartea ta poștală și să anexez cecul de 20 lire, promis lui Paul. Îți trimit, de asemenea, „*People's Press*“ cu raportul despre cele petrecute duminica trecută. A fost extraordinar. În sfîrșit Anglia s-a pus, *într-adevăr*, în mișcare, nu mai încape nici o îndoială. A fost o victorie strălucită, în mod special pentru noi, pentru Tussy și Aveling, care cu ajutorul muncitorilor de la Societatea de gaz (de departe cel mai bun dintre trade-unionurile create)³⁰² au organizat totul. În naivitatea lor, ei au făcut apel la Trade Council³¹⁸, fără să-și asigure în prealabil Hyde-Park-ul.

Trade Council, care s-a aliat cu Hyndman și compania, le-a luat-o însă înainte, solicitînd de la Ministerul Lucrărilor Publice aprobarea de tribune pentru duminică, pe care le-a și obținut și spera ca astfel că reușească să ne excludă pe noi și să preia ei comanda ; imediat ei au încercat să ne intimideze, dar Edward s-a dus și el la Ministerul Lucrărilor Publice și a obținut și pentru noi aprobarea pentru 7 tribune — dacă la putere ar fi fost liberalii, e sigur că nu le-am fi căpătat. Asta a fost ca un duș rece pentru partea adversă, care a devenit extrem de binevoitoare. Și-au dat seama că au de-a face cu alt fel de oameni decît se așteptau ei. Pot să te asigur că m-am simțit cu cîteva țoli mai înalt cînd am coborît din acel vechi

vagon de marfă dezafectat, care ne servea drept tribună — după ce am auzit din nou, pentru prima oară după patruzeci de ani, glasul inconfundabil al proletariatului englez. Burghezia a auzit și ea acel glas, întreaga presă londoneză și din provincie stă mărturie acestui fapt.

Paul a vorbit foarte bine, deși a fost vag pomenit și visul despre greva generală, această absurditate pe care Guesde o păstrează din perioada lui anarhistă. (Oricînd vom fi în situația de a încerca o grevă generală, vom fi în stare să obținem cele dorite printr-o simplă solicitare, fără a fi nevoie să recurgem la calea ocolită a unei greve generale). Dar el a vorbit foarte bine, exprimîndu-se într-o engleză excepțional de corectă din punct de vedere gramatical, mult mai corect decît atunci cînd vorbește liber. El a fost cel mai bine primit și a fost aclamat la sfîrșit cu mai mult entuziasm decît toți ceilalți. Prezența lui a fost foarte oportună, mai ales că în tribuna noastră am avut vreo doi sau trei vorbitori filistini qui faisaient dormir debout leurs auditeurs¹⁰⁸), astfel că Paul a trebuit să-i trezească din nou.

Progresul realizat în Anglia în ultimele 10—15 luni este imens. Anul trecut, în mai, lozinca pentru ziua de muncă de opt ore n-ar fi adunat în Hyde Park nici cîteva mii de oameni; acum s-au strîns sute de mii. Faptul cel mai îmbucurător este acela că lupta care a precedat manifestația a dat viață unui organism reprezentativ, care va alcătui nucleul mișcării, en dehors de toute secte¹⁰⁹): comitetul central³⁶⁴ format din delegați ai muncitorilor de la întreprinderile de gaz și de la numeroase alte uniuni — în majoritate uniuni mici, compuse din muncitori *necalificați* și în consecință disprețuiți de arogantul Trade Council al aristocrației muncitorești — și din cluburile radicale, unde a activat Tussy în ultimii doi ani. Edward este președintele acestui comitet, care-și va continua activitatea și va invita toate celelalte asociații profesionale, politice și socialiste să trimită delegați; încetul cu încetul el se va extinde transformîndu-se într-un organism central de luptă nu numai pentru ziua de muncă de opt ore, dar și pentru celelalte revendicări — să zicem, de exemplu, mai întîi, pentru aplicarea celorlalte hotărîri adoptate la Paris¹¹⁰) etc. Din

¹⁰⁸) — care au făcut auditoriul să doarmă de-a-n picioarele. — *Nota trad.*

¹⁰⁹) — în afara oricărei secte. — *Nota trad.*

¹¹⁰) — hotărîrile Congresului internațional muncitoresc socialist din 1889. — *Nota red.*

punct de vedere numeric comitetul este destul de puternic, pentru a nu fi înecat în masa celor noi admiși, așa încît secțiunile se vor găsi în curînd în fața următoarei dileme: fie să se contopească cu comitetul și cu mișcarea în general, fie să dispară. *East End-ul* este cel care domină acum mișcarea și aceste noi elemente, care n-au fost corupte de „marele partid liberal“, dau dovadă de o inteligență comparabilă — nu găsesc un exemplu mai bun — cu aceea a muncitorilor germani, de asemenea necorupți. Ei nu vor alți conducători decît socialiști.

Și acum, hotărăște-te și pune-ți casa în ordine, pentru ca, înainte de sfîrșitul lunii, să fii aici. Comunică-ne data care îți convine cel mai mult. Noi sperăm doar că, pînă atunci, se va termina cu vremea mizerabilă de acum. Ieri a trebuit să facem din nou toată ziua focul!

Al tău,
F. Engels

Calde salutări de la Nim.

Publicat pentru prima oară în
revista „Labour Monthly“, nr. 8, 1955

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

190

Engels către Paul Lafargue
la Le Perreux

Londra, 21 mai 1890

Dragul meu Lafargue,

Îți mulțumesc pentru detaliile privind cartea lui Morgan¹¹¹⁾. Alăturat, copia unei scrisori a lui Danielson, din St. Petersburg:

“The present writer and publisher of the “Northern Review”, Mrs. Jewreinow, has sold it. She has tried more than once to publish the article of Mr. Laf[argue] but it vain: our censors are too severe... Excuse me that I send you per next post the Ms.; I do not send it direct to the author since I am not sure that he receives my letters. I have written to him

¹¹¹⁾ L. H. Morgan. „Houses and houselife of the American aborigines“. — *Nota red.*

twice, in March and in April, in answer to his kind sending" ¹¹²).

Ai primit aceste scrisori ? Ți voi trimite manuscrisul de îndată ce-mi va parveni. Ar fi bine dacă i-ai indica o altă adresă la Paris, mai puțin suspectă, unde să-ți trimită scrisorile ; de asemenea ar fi bine să nu iscălești scrisorile cu numele d-tale. Așa procedez și eu, iar corespondența noastră n-a fost niciodată perturbată de asemenea incidente.

E foarte bine că mențineți în continuare comitetul care luptă pentru ziua de opt ore ; și aici procedăm la fel ; Liga pentru legiferarea zilei de muncă de opt ore este pe cale de a se constitui ; comitetul central ³⁶⁴ lucrează mai departe și noi asociații (printre care grupări ale docherilor) li se alătură. Această problemă pur practică și elementară v-ar putea, eventual, ajuta să recâștigați adepții care au dezertat acum doi ani în tabăra lui Boulanger ; stranie ironie a istoriei ! După ce și-au deranjat digestia cu fraze sforăitoare pe care le-au numit „idei“, parizienii se limitează acum să consume doar „Dr. Ridges food infants“ ¹¹³), adică ziua de opt ore și alte lucruri ușor digerabile.

Sfârșitul boulangismului este foarte comic. Bravul general, care a primit un picior în fund din partea dreptului de vot universal, îl transmite mai departe „comitetului“ ³⁷⁰ său pentru ca să nu mai existe vreun mijlocitor între el și votul universal !

Aici se spune că vizita lui Frank Rosher a constituit pentru el lovitura de grație ¹¹⁴). Mai jos nu mai putea cădea.

Se pregătește oare Laura să vină la noi ? Luna e pe sfârșite. Îmbrățișcaz-o din partea mea și a lui Nim.

Salutări prietenești,

Al d-tale

F. E.

Martignetti a fost *achitat*.

Publicat pentru prima oară în cartea :

Originalul în limba franceză

F. Bnge's, P. et L. Lafargue.

Tradus din limba germană

„Correspondance“, vol. III, Paris, 1959

¹¹²) Actuala redactoare și editoare a publicației „Northern Review“, d-na Ewreinowa, a vîndut revista. Ea a încercat de mai multe ori să publice articolul d-lui Lafargue, dar fără succes ; cenzorii noștri sînt prea severi... Scuzați-mă că vă trimit dv. manuscrisul cu poșta următoare. Nu-l trimit direct autorului, deoarece nu sînt sigur că primește scrisorile mele. I-am scris de două ori, în martie și în aprilie, drept răspuns la cele ce a avut amabilitatea să-mi trimită. — *Nota red.*

¹¹³) — „alimente pentru copii, Dr. Ridges“. — *Nota trad.*

¹¹⁴) Vezi volumul de față, p. 361—363. — *Nota red.*

191

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevent

Cele mai [sincere] felicitări pentru achitarea d-tale! În sfârșit!

Ce bucurie pentru d-ta și [familia d-tale], care a avut de suferit tot atât, sau chiar mai mult, decît d-ta. I-am scris de îndată lui A. L[abriola] citeva rînduri de mulțumire și prin intermediul lui i-am mulțumit și lui Lollini.

Acum pentru d-ta începe o nouă viață, mai bună și mai plină de speranță, decît cea pe care ar fi trebuit s-o începi dincolo de ocean.

Cu prietenie,
Al d-tale
F. E.

(Londra, 24.5.90)

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea:
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani 1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

192

Engels către Friedrich Adolph Sorge

Londra, 29 mai 1890

Dragă Sorge,

Am primit scrisorile din 30 aprilie și 15 mai, de asemenea „V[olkszeitung]“, cu pasajul din scrisoarea mea ¹¹⁵⁾. Declarația ta ³⁷¹ apare în „S[ozialdemokrat]“, dar cînd am ajuns ieri la redacție cu declarația voastră, am găsit-o acolo gata tipărită în „Berliner Volksblatt“, așadar, Schlüter ne-o luase înainte. Iată ce numesc eu impetuoșitatea lui Schlüter și ceea ce uneori ne pune, întrucîtva, în încurcătură: te duci la o redacție cu un

¹¹⁵⁾ Vezi volumul de față, p. 371—373. — Nota red.

manuscris, prezentându-l ca pe ceva *absolut nou* și găsești acolo că el a și apărut în altă parte. Nu mă pot plînge de alte indiscreții comise de el de cînd se află în America, dar îl cunosc de pe vremuri.

Te mai plictisesc numai cu niște bîrfeli în legătură cu Schl[üter] căroră altminteri nu le-aș fi dat vreo atenție. Motte-ler însă, dușmanul de moarte al lui Schlüter, de altfel vinovat de plecarea acestuia de aici, i-a relatat lui *Jonas* versiunea *lui* privind această istorie și de aceea este necesar ca cel puțin tu să știi cum s-au petrecut, de fapt, lucrurile.

Motteler este un arțăgos de prim rang, cu care greu o scoți la capăt. Un faux bonhomme ¹¹⁶⁾. Șvab, geniu nerecunoscut, s-a considerat degradat pentru că înainte conducea *singur* administrația ziarului „S[ozial] demo[krat]“ și răspundea de legătura cu partidele din străinătate, pentru ca apoi, cînd activitatea s-a extins, să se recurgă și la ajutorul altora. Dar el nu numai că merită încredere absolută în probleme de bani, ci, ceea ce este și mai important, această calitate a sa este *recunoscută* de întregul partid; nimeni n-ar îndrăzni să se îndoiască de el. El este, deci, un om foarte prețios în postul său de casier al partidului pentru legăturile cu străinătatea, iar ceilalți nu pot fi decît mulțumiți că au fost astfel atîta vreme degrevați de o asemenea răspundere. Toate bune, dar dacă vine unul care nu-i este pe plac, urmează certuri și șicane fără sfîrșit. Așa s-a întîmplat mai întîi cu Derossi, iar apoi cu Schlüter. Pe amîndoi i-a luat la goană. Lui Schl[üter] îi aduce acum două acuzații: prima că ar fi sustras bani. Nu există nici o dovadă în acest sens, în afara faptului că Motteler a descoperit într-un decont vechi de peste un an *aprobat de revizori*, suma de 150 de mărci pentru care Schlüter nu adusese nici un act justificativ și nici vreo chitanță din partea primitorului. La o treabă ca asta nu se uită nimeni, nici aici, nici în Germania, în afară de Motteler. Dealtfel propriile lui poziții de cheltuieli par să fie adesea confirmate doar prin înregistrările sale contabile, iar gestiunea ținută de acești oameni este într-adevăr de o pedanterie care face să ți se ridice părul în cap ca tot ceea ce face Motteler, dar în nici un caz nu e conformă regulilor folosite în comerț și nici exactă. Că Schl[üter] nu era un campion al ordinii și a comis mici greșeli — aranjînd întotdeauna astfel lucrurile, încît *el* să nu iasă în pagubă — este posibil. Dar nimic mai mult nu se poate afirma. A doua, că

¹¹⁶⁾ Doar aparent un om de treabă. — *Nota red.*

Schl[üter] este foarte preocupat de eternul feminin și, în plus, preferă variația. În această privință, se pare că lucrurile stau astfel : pe cînd se afla la Zürich a curtat una sau două fete care lucrau la legătoria de cărți și pe care le-a și sedus. Cum însă aici în redacție nu lucrau fete, problema aceasta nu s-a pus. Nu exista nici un motiv, deci, de scandal între Motteler și Schl[üter], în afară de antipatia de neînvins a lui Motteler față de el. Asta este toată povestea și dacă Schl[üter] i-ar fi arătat lui M[otteler] colții, lucrurile s-ar fi aranjat, poate, cu timpul. Noi, ceilalți, n-am făcut prea mare caz de povestea asta, deoarece istoria cu fetele se petrecuse cu timp în urmă, M[otteler] însuși refuzase să se răfuiască cu Schlüter în fața comisiei de revizie a partidului și fiindcă aici ea nu s-ar fi putut repeta.

Așadar, dacă Jonas va răspîndi birfa, tu cunoști acum adevărata stare de fapt.

Jonas a venit și la mine, puțin cam jenat. I-a găsit aici pe Tussy și Edward Aveling (asta era imediat după mitingul din Hyde-Park ¹¹⁷) care l-au primit foarte rece (la comitetul central ³⁶⁴, unde Jonas venise să-și ia un permis de ziarist pentru miting, Aveling îi spusese că he hoped the „V[olkszeitung]“ would be more truthful in its reports than heretofore ^{59 118}). A plecat foarte curînd, atunci cînd soții Bernstein au trebuit să plece din cauza copiilor. Individul acesta, cu cît încearcă să se îmbrace mai elegant, cu atît are un aspect mai comun.

Acum altceva. Pentru noua ediție a „*Originii* etc.“ ¹¹⁹) am nevoie de ultima lucrare a lui Morgan ¹²⁰). Nu pot să mă lupt aici din zori la British Museum cu cititorii de romane pentru a obține un loc. Drept care îți trimit alăturat scrisoarea adresată departamentului respectiv și două exemplare din cartea mea. Întrebarea care se pune acum e cum să expediez scrisoarea și un exemplar : direct către departament sau prin intermediul unei terțe persoane, care să mă recomande ? Aveling era de părere că Ely din Baltimore și-ar lua cu plăcere această sarcină. Tu îl cunoști mai bine, te las deci pe tine să hotărăști care e procedeul cel mai indicat. Pentru eventualii-

¹¹⁷) Este vorba de mitingul din 4 mai 1890. — *Nota red.*

¹¹⁸) — el speră că „V[olkszeitung]“ va relata faptele cu mai multă exactitate ca pînă acum ⁵⁹. — *Nota trad.*

¹¹⁹) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

¹²⁰) L. H. Morgan. „Houses and houselife of the american aborigines“. — *Nota red.*

tatea că vei alege pe altcineva ca intermediar, am pregătit un al doilea exemplar. Adaug câteva rinduri pentru Ely dacă consideri potrivit să-l folosești pe el în acest scop.

Sînt bucuros că „V[olkszeitung]“ și „Workm[an's] Adv[ocate]“ au publicat întreaga istorie a pregătirilor în vederea mitingului din Hyde-Park. Aceasta a făcut din nou posibilă o apropiere între soții Aveling și americani. Aici pînă și dl. Jonas pare să se fi convins pe deplin de greșeala pe care a făcut-o atunci cînd, fără să stea prea mult pe gînduri, a ținut isonul comitetului executiv, împotriva lui Aveling.

De altfel aici acțiunea nu se va încheia o dată cu mitingul. Din ultimul număr al lui „People's Press“ ai văzut, desigur, că se menține comitetul central și că se va înființa o Legal Eight Hours and International Labour League. Proiectul de statut este gata redactat și va fi prezentat la 22 iunie unei întruniri a delegaților, la care sînt invitate *toate* uniunile muncitorești, cluburile radicale etc. din Londra. Statutul prevede :

- 1) ducerea la îndeplinire a rezoluțiilor congresului de la Paris ²³⁵, în măsura în care în Anglia ele n-au devenit încă lege ;
- 2) adoptarea unor noi măsuri pentru realizarea emancipării depline a muncitorilor conform hotărîrilor Asociației ;
- 3) înființarea unui partid muncitoresc independent cu candidați proprii pentru toate circumscripțiile electorale unde există șanse de succes. Cele de mai sus le poți publica.

În „Arb[eiter-]Z[ei]t[un]g“ din Viena (ți-l trimit cu viitoarea poștă) îmi va apare un articol mai mare ¹²¹) despre evenimentele de aici.

Calde salutări soției tale,

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹²¹) F. Engles. „Ziua de 4 mai la Londra“. — *Nota red.*

193

Engels către Paul Ernst ³⁷²
la Berlin
(Ciornă)

Londra, 5 iunie 90

Mult stimate domn !

Din păcate nu vă pot îndeplini dorința de a scrie o scrisoare care să poată fi folosită împotriva d-lui Bahr ³⁷³. Aceasta m-ar implica într-o polemică publică cu el, or pentru așa ceva ar trebui literalmente să fur din timpul meu. Ceea ce vă scriu este, deci, numai pentru informarea dv. personală.

De altminteri, ceea ce dv. numiți mișcarea feministă din țările nordice este pentru mine un lucru total necunoscut ; am cunoștință doar de câteva drame ibseniene și nu știu nicidecum dacă și în ce măsură Ibsen poate fi făcut răspunzător de elucubrațiile mai mult sau mai puțin isterice ale arivistelor burgeze și filistine.

De altfel acest domeniu, denumit în virtutea obișnuinței problema feministă, este atât de larg, încît în cuprinsul unei scrisori nu poate fi epuizat, ba nici măcar abordat într-un mod cît de cît satisfăcător. Un lucru însă este cert : Marx n-ar fi putut niciodată „lua atitudinea“ pe care i-o atribuie domnul Bahr. Pentru aceasta ar fi trebuit să nu fie în toate mințile.

Cît privește încercarea dv. de a trata problema într-un mod materialist, trebuie să vă spun din capul locului, că metoda materialistă trece în contrariul ei atunci cînd, în studiul istoriei, e folosită nu ca fir conducător, ci ca șablon prestabilit după care se ajustează faptele istorice. Și dacă d-l Bahr speră să vă poată prinde pe un astfel de drum greșit, un pic de dreptate, pare-mi-se, tot are.

Dv. înglobați întreaga Norvegie și tot ce se întîmplă acolo într-o singură categorie, aceea a filistinismului, și, apoi, fără a sta o clipă pe gînduri, grefați asupra acestui filistinism norvegian concepția dv. despre filistinismul *german*. Or, aici două fapte pledează împotriva.

În primul rînd, pe vremea cînd în întreaga Europă victoria asupra lui Napoleon a reprezentat o victorie a reacțiunii asupra revoluției și cînd doar în patria ei franceză revoluția mai inspira destule temeri pentru a sili legitimiștii Restaurației să acorde o constituție burgheză liberală, Norvegia a găsit

totuși prilejul să-și cucerească o constituție cu mult mai democratică decît oricare alta din Europa contemporană ei.

Și, în al doilea rînd, în ultimii 20 de ani, Norvegia a cunoscut un avînt literar cum n-a mai cunoscut în aceeași perioadă nici o altă țară, cu excepția Rusiei. Filistini sau nu, oamenii aceștia înfăptuiesc mult mai multe decît alții și-și imprimă pecetea și asupra altor literaturi, printre care — și nu în cea mai mică măsură — asupra celei germane.

Aceste fapte fac necesară, după părerea mea, cercetarea filistinismului norvegian sub raportul particularităților sale.

Și atunci veți constata, probabil, o deosebire esențială. În Germania, filistinismul e rodul unei revoluții eșuate, al unei dezvoltări întrerupte, reprimată, căruia războiul de 30 de ani și perioada care i-a urmat — adică tocmai perioada în care mai toate celelalte popoare mari evoluau cu repeziciune — i-au imprimat un caracter specific, format anormal, de lașitate, obtuzitate, neputință și incapacitate de a lua vreo inițiativă. El a păstrat acest caracter chiar și atunci cînd mișcarea istorică a cuprins din nou Germania și a fost destul de puternic pentru ca, într-o măsură mai mare sau mai mică, să-și pună amprenta și asupra tuturor celorlalte clase sociale germane, devenind trăsătură germană în genere, pînă cînd, în cele din urmă, clasa noastră muncitoare a dărîmat aceste bariere înguste. Și tocmai pentru că s-au dezbărat cu desăvîrșire de obtuzitatea filistină germană, muncitorii germani sînt considerați „apatrizi“ înrăiți.

Filistinismul german nu este, așadar, o fază istorică normală, ci o caricatură împinsă la extrem, o mostră de degenerare, după cum evreul polonez este o caricatură de evreu. Micul burghez englez, francez etc. nu se situează cîtuși de puțin la același nivel cu cel german.

În Norvegia, în schimb, mica țărănișe și mica burghezime cu un adaos infim de burghezime mijlocie — sub forma în care a existat ea în Anglia și Franța în secolul al XVII-lea — constituie de mai multe secole starea normală a societății. Aici nu e vorba de o reîntoarcere forțată la rînduiele perimate, ca urmare a eșuării unei mișcări de proporții și a unui război de 30 de ani. Izolarea și condițiile naturale au făcut ca țara să rămînă înapoiată, însă situația ei a fost totdeauna conformă cu condițiile ei de producție, așadar normală. Abia de curînd în țară a început să apară sporadic ceva industrie mare, dar pentru bursă — cea mai puternică pîrghie a concentrării de capital — nu este loc. Apoi, tocmai amploarea deosebită a

comerțului maritim are un efect conservator. Căci, în timp ce pretutindeni aburul înlătură vasele cu pînze, Norvegia își extinde enorm navigația cu pînze și are, dacă nu prima, în orice caz a doua flotă de corăbii cu pînze din lume, aparținînd mai ales unor armatori mici și mijlocii, ca în Anglia — să zicem — pe la 1720. Însă și pe această cale s-a produs o mișcare în vechea existență stagnantă, iar această mișcare se exprimă și în avîntul literar.

Țăranul norvegian nu a fost *niciodată iobag* și, la fel ca în Castilia, faptul conferă întregii dezvoltări un cu totul alt fundal. Micul burghez norvegian este fiu de țăran liber și, așa stînd lucrurile, el e *bărbat* în comparație cu degeneratul filistin german. Tot așa, între mica burgheză norvegiană și nevăsta filistinului german există o diferență ca de la cer la pămînt. Și indiferent prin ce ar păcătui, de pildă, dramele ibseniene, ele reflectă o lume de burghezi mici și mijlocii, dar aceasta este, totuși, o lume total diferită de cea germană, o lume în care oamenii mai au caracter și inițiativă și acționează independent, chiar dacă, uneori, potrivit concepțiilor străine, într-un chip absolut ciudat. În asemenea cazuri prefer să pătrund mai bine lucrurile înainte de a mă pronunța.

De altfel, revenind la oile noastre, adică la domnul Bahr, mă mir că în Germania oamenii sînt atît de îngrozitor de solemnii unii față de alții. Gluma și umorul par mai mult ca oricînd prohibite, iar plictiseala — o datorie cetățenească. Altminteri ați examina desigur mai îndeaproape „Femeia“ domnului Bahr, din care s-a înlăturat tot ce constituie rezultatul „devenirii istorice“. Acest rezultat al devenirii este pielea ei, căci ea trebuie să fie ori albă, ori neagră, galbenă, brună sau roșie — așadar, piele umană nu poate avea. Rezultat al devenirii istorice este părul ei, fie el creț, ori lînos, ori buclat, ori aspru, negru, roșu sau blond. Prin urmare, păr uman nu are voie să aibă. Ce mai rămîne dar, cînd ai eliminat tot ce constituie rezultatul devenirii istorice, inclusiv pielea și părul, și cînd în fața noastră „se ivește femeia însăși“? Pur și simplu maimuța, antropopiteca și pe aceasta dl. Bahr n-are decît să și-o ia în pat, „palpabilă și concretă“, împreună cu „instinctele ei naturale“.

194

Engels către Nikolai Franțevici Danielson la Petersburg

Londra, 10 iunie 1890

Stimate domn !

Am primit amabilele dv. scrisori din 18 dec., 22 ian., 24 febr. și 17 mai, de asemeni vă pot confirma returnarea articolului d-lui L[afargue]. I-am comunicat ¹²²⁾ că i-ați scris de două ori, în martie și în aprilie, dar că nu aveți certitudinea că a primit cele două scrisori. Soția lui, care se află acum aici, nu-și amintește nici ea nimic precis. Ea regretă sincer schimbarea proprietarului lui „Northern Review“ și mă roagă să vă mulțumesc în numele ei și al soțului ei pentru amabilele dv. eforturi.

Citesc acum șpalturile 39—42 din ediția a IV-a a volumului I al „Capitalului“. În total vor fi mai puțin de 50, deoarece zățul, deși mai mare, este mai îngust. Vă vom trimite volumul, de îndată ce va apare.

Scrisorile autorului nostru ¹²³⁾, pe care ați avut bunăvoința să mi le puneți la dispoziție, le-am copiat la mașina de scris (de aceasta s-a ocupat fiica cea mai mică a autorului) și vi le voi trimite înapoi într-o scrisoare recomandată, în afară de cazul că aș primi o contraindicație din partea dv.

Multe mulțumiri pentru interesantele informații, pe care mi le transmiteți în mod regulat privind situația economică din marea dv. țară. Sub o aparentă și superficială liniște politică are loc o transformare economică la fel de importantă și profundă, ca în toate celelalte țări europene și care merită să fie cercetată cu atenție. Mai devreme sau mai târziu consecințele acestei transformări economice trebuie să se reflecte și-n alte domenii.

Am aflat aici cu multă tristețe și profund regret de moartea lui N.G. C ¹²⁴⁾, dar poate că e mai bine așa.

Multe mulțumiri pentru felicitările din 24 februarie ³⁷⁴⁾. Nu numai pentru mine au fost o bucurie.

¹²²⁾ Vezi volumul de față, p. 381. — *Nota red.*

¹²³⁾ Karl Marx. — *Nota red.*

¹²⁴⁾ N. G. Cernișevski. — *Nota red.*

Am fost extrem de ocupat, iar ochii mei, care, ce-i drept, mă supără mai puțin, obosesc într-atît la citirea textelor scrise cu caractere rusești, încît pînă acum n-am putut citi articolul din „Ежегодник“. O voi face de îndată ce voi avea un moment liber ³⁷⁵. Folosirea greșită a termenilor economici este, după cum ați observat, o deficiență frecvent întîlnită în literatură. Aici în Anglia cuvîntul *rent* este folosit atît pentru plata în bani a arendașului capitalist englez către proprietarul său funciar, cît și pentru aceea a arendașului irlandez pauperizat, care plătește în realitate un tribut, reprezentînd de fapt o reținere din mijloacele de trai rezultate din propria lui muncă și care numai în mică măsură constituie cu adevărat o rentă. Astfel, în India, englezii au transformat în „rentă“ impozitul agricol plătit de ryots (țărani) statului și prin aceasta, cel puțin în provincia Bengal, pe zemindar (perceptorul de impozite al foștilor prinți indieni) într-un proprietar funciar care deține nominal un domeniu feudal din partea coroanei. Tot așa, în Anglia, coroana este nominal proprietara întregului pămînt, iar marea nobilime, așadar adevărații proprietari, potrivit unei ficțiuni juridice, sînt considerați vasalii feudali ai coroanei. Același lucru s-a întîmplat la începutul secolului al 17-lea, cînd Irlanda de Nord a trecut nemijlocit sub stăpînirea engleză. Juristul englez Sir John Davies, care a găsit acolo o comunitate agricolă și anume o proprietate în comun asupra pămîntului, cu redistribuiri făcute periodic membrilor clanului obligat să plătească tribut șefului de clan, a prezentat de îndată acest tribut drept „rentă“ ¹²⁵). La fel, lairdsii scoțieni — șefi de clan — au profitat de confuzia juridică de după răscoala din 1745 ³⁷⁶, schimbînd tributul datorat lor de membrii clanului în *rentă* și transformînd astfel tot pămîntul clanului, proprietate comună a clanului, în proprietatea lor particulară, a lairdsilor ; căci, spuneau juriștii, cum ar putea ei să primească o *rentă* pentru acest pămînt, fără a fi proprietarii lui ? Astfel, această confuzie între tribut și *rentă* a devenit baza confiscării tuturor pămînturilor din regiunile muntoase scoțiene favorizînd un mic număr de șefi de clan, care foarte curînd după aceea i-au izgonit pe vechii membri ai clanului, înlocuindu-i cu oi,

¹²⁵) J. Davies. „Historical tracts“. — *Nota red.*

aşa cum se arată în „Capitalul“, cap. 24.2 (p. 754, ediția a 3-a)³⁷⁷.

Cu salutări prietenești,

Al dv. devotat,
P. W. Rosher¹²⁶⁾

Publicat pentru prima oară în
„Minuvsje godf“, Nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germana

195

Engels către Hermann Schlüter

la New York

Londra, 14 iunie '90

Dragă Schlüter,

Îți scriu în grabă pentru a te anunța că sînt întru totul de acord să publici biografia lui Marx ; numai că eu n-am deloc timp pentru a o pune la punct³⁷⁸. Găsești material, între altele, în necrologul lui Marx, care a apărut în martie '83 în „Sozialdemokrat“¹²⁷⁾.

Felicitări pentru numirea ta ca „șef“¹²⁸⁾.

Aici totul e în regulă, la fel și în Germania. Tînărul Wilhelm¹²⁹⁾ amenință cu desființarea votului universal. Ceva mai bun nici nu ne puteam dori ! În orice caz, ne îndreptăm cu pași repezi fie spre un război mondial, fie spre o revoluție mondială — sau și una și alta.

Calde salutări soției tale — mă bucur că acolo o duce mai bine cu sănătatea decît aici.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹²⁶⁾ Pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

¹²⁷⁾ F. Engels. „Funeraliile lui Karl Marx.“ — *Nota red.*

¹²⁸⁾ — redactor-șef la „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

¹²⁹⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

196

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

Londra, 19 iunie '90

Dragă Liebknecht,

În fiecare moment, changement de décoration¹³⁰⁾. Schorl[emmer] m-a invitat să facem în iunie o călătorie pe mare — am de ales între mai multe proiecte. Doctorul mă sfătuiește să plec cât mai curînd și să folosesc vara aceasta pentru a mă îngriji, astfel încît la iarnă să fiu din nou pe picioare. Am observat și eu că din cauza insomniilor lucrez mai greu și că ar trebui să fac o pauză cât mai curînd posibil, drept care nu prea-mi dă mîna să-i resping propunerea.

Pe de altă parte, Laura insistă ca Lenchen să vină pentru 14 zile la Paris, ceea ce s-ar nimeri tocmai bine cît timp lipsesc eu, iar bătrînei i-ar face foarte bine.

La aceasta se adaugă faptul că Reichstagul vostru nu și-a încheiat încă sesiunea și pînă în 14 zile nu se poate ști dacă și cînd va fi convocat.

S-ar putea, deci, ca în aproximativ zece zile să plec de aici pentru trei săptămîni. Pînă în 25—26 iulie aș fi oricum înapoi, iar Lenchen probabil cu cîteva zile înainte. Dacă ai putea să-ți aranjezi astfel călătoria, încît să ajungi aici *după* — să zicem 21 sau 22 iulie — totul ar fi pregătit pentru tine. După cîteva zile aș fi și eu înapoi.

Bine-nțeles, deocamdată toate acestea sînt provizorii. De-abia peste cîteva zile îți voi putea spune ceva precis, dar am crezut că-i mai bine să te pun în temă de pe acum asupra acestei eventualități; că voi pleca este aproape sigur, dar detaliile plutesc încă în necunoscut. Sigur este că voi fi înapoi, la Londra, *înainte* de sfîrșitul lui iulie, iar Lenchen *înaintea* mea. Nici unul din planuri nu m-ar obliga să depășesc data de 26.

Așadar, Helgoland urmează să aparțină Germaniei.³⁷⁹ Mă bucur de pe acum de tărăboiul pe care îl vor face bravii locuitori ai Helgolanului, opunîndu-se din răspuțeri pentru a nu fi încorporați în marea patrie-cazarmă. Au de altfel toate motivele. Imediat după anexare, insula va fi transformată într-o uriașă fortăreață care să domine locul de ancoraj din fața

¹³⁰⁾ — schimbare de decor. — *Nota trad.*

coastei de nord-est, iar bieții oameni vor fi alungați pînă la urmă aidoma arendașilor irlandezi sau oilor scoțiene, care au făcut loc cerbilor. Ba nu, ba nu, mai mare trebuie să fie patria lui ¹³¹⁾, dar nici un german din afară nu vrea să vină înăuntrul ei. O Alsacie pe mare, tip Schleswig-Holstein ! Asta mai lipsea comediei imperiale germane.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
„Boșevic“, Nr. 14, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

197

Engels către Natalie Liebknecht

la Berlin

Londra, 19 iunie 1890

Mult stimată d-nă Liebknecht,

Dacă m-am referit la afirmația dv. că la Leipzig vă simțiți izolată și aproape proscrisă, aceasta era, desigur, destul. Trăsesem de aici concluzia că Leipzigul v-a devenit insuportabil și acum mă bucur aflînd că nu-i deloc cazul.

Nu sînt în măsură să fac vreo comparație între avantajele Leipzigului și aspectele neplăcute ale Berlinului pentru simplul motiv că primul mi-e total necunoscut, iar pe celălalt îl știu doar din vechi amintiri. Or, de atunci, după cît spun berlinezii, Berlinul se pare că s-a înfrumusețat fantastic. Vă cred însă că, în ce privește viața de familie, Leipzigul oferă mult mai mult decît metropola Saharei brandenburgheze ¹³²⁾.

După cum i-am scris lui Singer și lui Liebknecht, toate acestea sînt probleme pe care fiecare trebuie să le rezolve sin-

¹³¹⁾ Din poezia lui E. M. Arndt. „Des Deutschen Vaterland“. — *Nota red.*

¹³²⁾ Brandenburgul, al cărui centru era Berlin, era denumit „nisi-parniță“. — *Nota red.*

gur, cu familia sa și cu partidul, iar noi, cei din afară, nu putem decît să ne supunem. Trebuie însă să spun că, după părerea mea, locul lui Liebk[necht] este la Berlin în cazul în care conducerea partidului și organul partidului se vor muta acolo. Dacă așa se va întîmpla sau nu, nu depinde de mine, părerea mea nu este hotărîtoare. Dar *dacă* acest lucru se va realiza, iar L[iebknecht] ar rămîne la Leipzig, el ar decădea ajungînd un conducător de partid de mîna doua, s-ar scoate singur la pensie și s-ar pune singur în situația de a nu putea fi consultat și nici ascultat în problemele importante. Pe scurt, ar face primul pas spre abdicare, or nu așa ceva doriți, desigur.

Politica ne aruncă uneori în cele mai neașteptate locuri. În 1858, cînd Lasalle a vrut să editeze un ziar împreună cu Marx și cu mine, nici noi n-am putut spune nu și eram gata să ne mutăm în metropola pe nisip — din fericire nu s-a putut ajunge la o înțelegere³⁸⁰. Pentru mine aceasta ar fi însemnat renunțarea la niște contracte de afaceri, iar pentru noi doi, o mutare mult mai dificilă decît cea de la Leipzig la Berlin. Așadar, dacă condițiile ar fi de așa natură, încît să trebuiască să vă mutați în nisiparnița Reichului, veți ști, cu siguranță, să vă consolați și veți fi chiar consolată, descoperind ulterior că și acolo viața e suportabilă, ba mai mult, veți dobîndi certitudinea că Liebknecht ocupă locul ce i se cuvine în partid și acolo poate face față cel mai bine postului încredințat.

În orice caz, chestiunea se va rezolva curînd și vreau să sper că, indiferent care ar fi hotărîrea, în cele din urmă vă veți împăca cu ea.

Calde salutări de la Nim, d-na Lafargue, familia Rosher și de la al dv. devotat prieten,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

Engels către Ludwîg Kugelmann

la Hanovra

Țin să-ți mulțumesc pentru cele trimise în cîteva rînduri. M-am străduit să găsesc numărul din „D[aily] Tel[egraph]“, dar n-am reușit, deoarece n-am știut să le indic data apariției

articolului. De altfel, mi-au spus și că, probabil, numărul este epuizat. Aici nu poți căpăta nici o informație de la vânzător, dacă e vorba de ceva ce nu depășește un penny !

Al tău,
F. E.

[Londra] 30 iunie '90

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

199

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

Un răspuns dat de mine în numele tău ³⁸¹ n-ar face decît să-l provoace pe dl. H[yndman] să spună : nu vrem să auzim părerea d-lui E[ngels], ci propria mărturie a lui Liebk[necht] — de altfel un astfel de procedeu contravine total uzanțelor de aici. După cum vezi, dl. F. G[illes] a intervenit în această chestiune pentru a profita de pe urma ei. Așadar, dacă nu vrei să scrii direct ziarului „J[ustice]“, trimite răspunsul la „The People's Press“ (Redactor Robert Dell) 1, Hare Place, Fleet Street, London E. C., al cărui ultim număr ți-l trimit.

Căutarea unei locuințe la Berlin trebuie să fie într-adevăr o treabă plăcută !

Al tău,
F. E.

[Londra] 30/6/90

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

200

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

(Odde) Vineri, 4 iulie 1890

Draga mea Laura,

Sper că ai ajuns tot atât de bine la Paris, cum am ajuns și noi în Norvegia. Traversarea a fost ușoară, deși mulți dintre pasageri au avut rău de mare. Coastele norvegiene le-am văzut ieri după-amiază și pe la ora 6 ne găseam printre insule și stînci. Am pătruns apoi în fiordul Hardanger, care duce chiar în inima țării, iar acum ne aflăm la extremitatea sa, în localitatea Odde, unde vom rămîne pînă mîine. Astăzi dimineață ne-am plimbat cu trăsura în susul văii, de unde tocmai ne-am întors ; a plouat puțin, dar nu într-atît încît să strice frumusețea peisajului. Ieri soarele a apus pe la ora 10, dar nu s-a lăsat cu adevărat noaptea, ci mai degrabă un crepuscul destul de întunecat cu un cer roșu spre nord. Oamenii sînt foarte înapoiați, dar rasa este robustă și frumoasă. Ei înțeleg daneza mea, dar eu mă descurc greu cu norvegiana lor. Aici unde ne aflăm, invadatorii sosiți cu acest singur vapor au curățat locul de toți banii norvegieni, în schimbul banilor englezi, iar poșta a fost golită de timbre.

Mîine plecăm de aici și luni vom fi la Trondhiem, destul de departe spre nord. Dacă priveliștea nu va fi mai prejos decît cea văzută astăzi, am toate motivele să fiu satisfăcut. În unele privințe peisajul seamănă cu Elveția, în altele însă diferă foarte mult. Deocamdată berea este mult sub așteptările noastre, dar mă abțin să dau o sentință înainte de a o gusta pe aceea din orașe. Odde are în total vreo douăzeci de case, în acest număr fiind cuprinse hotelul, poșta, biserica și școala. Totul este construit din lemn, cu toate că au de 1 000 000 de ori mai multă piatră decît lemn.

În sfîrșit, sper că Nim se simte bine și că e mulțumită, iar Paul și cu tine, de asemenea. Dacă Mémé ar fi aici, ar

avea multe de spus despre nasul meu, atît de ars de soare încît se cojește tot.

Salutări afectuoase tuturor și distracție plăcută.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în:
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

201

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

Pe punctul de a ridica ancora pornind spre Capul Nord, nu mă pot opri să nu-ți dau un semn de viață din Drontheim. Acum tocmai am terminat de înghițit cel mai bun homar din cîți am mîncat vreodată, însoțit de o bere strașnică. Am văzut și o cascadă uriașă, iar la ora 9 pornim în larg, mai întîi spre Tromsø, apoi spre Capul Nord, pe urmă, înapoi, prin cîteva fiorduri norvegiene; la 26 ale lunii voi fi din nou pe Tamisa. Vremea e destul de bună; doar ieri a fost cam umed; astăzi este iarăși frumos. Oamenii de aici îmi plac foarte mult. Fetele poartă basmale ca pe la noi și ai impresia că le-ai mai întilnit în Siebengebirg sau în Eiffel. Pana însă este mizerabilă și numai cu greu am izbutit să mîzgălesc aceste cîteva rînduri.

Multe salutări Emmei și copiilor tăi, Rudolf, Mathilde, Hedwig ș.a.m.d.

Al tău,
Friedrich

Drontheim, 8 iulie 90

Publicat pentru prima oară în
„Deutsche Revue“, Jg. 46, Bd. 3, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

202

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lângă Leipzig

Steam Yacht Ceylon,
Rada din Bergen
22 iulie 1890

Dragă Liebknecht,

Întorși cu bine din excursia de la Capul Nord și ajunși din nou pe latitudini civilizate — Schorlemmer și cu mine am plecat de la Londra cu vaporul mai sus amintit la 1 iulie — mă grăbesc să-ți comunic că sîmbătă, 26 crt., sperăm să fim din nou la Londra și că ne vom bucura să te vedem cît mai curînd la noi. Dacă poți, vino chiar acum, căci peste puțin timp vom pleca la mare și intenționăm să te ademenim și pe tine să vii cu noi ; așa ți-ar mai rămîne ceva timp pentru a rezolva cele necesare la Londra.

Prima știre care ne-a parvenit din lumea largă și a fost afișată astăzi pe vapor este : The German Social Democracy will reorganize on October 1th and is preparing a plan of organization to be discussed and adopted at a Congress³⁸² in October³⁸³). În rest nimic important, dar e plăcut să fii înțimpinat cu o *astfel* de veste.

Cum tînărul Wilhelm³⁸⁴) fericește cu prezența lui Norvegia în același timp cu noi, am tănuit pe cît posibil planul meu de călătorie pentru a evita eventuale șicane din partea poliției. Între timp, pe drumul de întoarcere, am întilnit la Molde flota germană, dar „Young Hopeful“³⁸⁵) nu era prezent. Plecase să se plimbe cu un torpilor și în fiordul Geiranger a trecut tiptil pe lângă noi, spre marele necaz al grupului de burghezi englezi de pe vapor, care i-ar fi strigat cu plăcere „Live the Emperor“³⁸⁶).

În flotă marinarii sînt băieți minunați, tinerii ofițeri și aspiranți — tipul ofițerului de gardă ; sublocotenenții — cu felul lor arhicunoscut de a vorbi. Ofițerii mai bătrîni pe care

³⁸³) Social-democrația germană se va reorganiza la 1 octombrie și a pregătit un plan de organizare care va fi discutat și adoptat la congresul din octombrie. — *Nota trad.*

³⁸⁴) Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

³⁸⁵) — „tînără speranță“ — *Notă trad.*

³⁸⁶) „Trăiască împăratul“. — *Nota trad.*

i-am întilnit, în civil, la hotel erau cu totul altfel, nici nu puteau fi deosebiți de civilii obișnuiți. Predomină dialectul vechi prusian. Caraghioși la culme erau doi amirali grași, care ședeau strînși unul într-altul într-o trăsurică norvegiană (de-abia dacă era loc pentru unul) și făceau vizite. (Întregul Molde încape de două ori în Prime Rose Hill). Din spate nu li se vedea decît epoleții și tricornurile.

Voiajul a fost foarte frumos și foarte interesant, iar norvegienii mi-au plăcut enorm. Sus la Tromsø i-am vizitat pe laponi și renii lor, la Hammersfest am văzut munți întregi de batog — la prima vedere am crezut că sînt stive de lemne —, iar la Capul Nord am admirat faimoasa lumină polară. Dar curînd nimic nu e mai supărător decît permanenta lumină de zi, cînd într-o săptămînă întreagă nu ai efectiv nici o noapte și trebuie să te culci în plină zi.

Berea am degustat-o cu conștiinciozitate pînă la latitudinea 71. E bună, dar nu ca cea germană ; și e doar la sticle. Numai la Drontheim am găsit odată bere la butoi. De altfel aici se face mare caz în jurul legilor de temperanță, așa că rachiul lui Bismarck n-ar prea avea căutare. Ne vom interesa astăzi dacă la Bergen se găsește vreun loc unde se poate bea bere la butoi.

Pe calea ferată de la Vossevangem la Bergen se parcurg 108 km în 4½ ore, deci 24 km pe oră ! Se trece printr-un ținut foarte stîncos, aproape toată calea ferată a fost construită prin dinamitare.

Sus în nord, lîngă Svartisen, se află un imens cîmp de ghețari. Ne-am suit pe unul din ei, despărțit de mare doar printr-o morenă joasă, care coboară pînă la aproximativ 100 de picioare deasupra nivelului mării.

A sosit însă ora micului dejun ; închei deci pentru ca imediat după aceea să pot duce scrisoarea la poștă.

Calde salutări soției tale, copiilor și ție, de la Schorlemmer și de la

Al tău,
F. Engels

203

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Mount-Desert

Schorl[emmer] și cu mine ne-am întors dintr-o foarte interesantă și plăcută călătorie la Capul Nord și prin toată Norvegia. Duminică voi relua corespondențele și voi încerca să recuperez întârzierile. Am primit cartea lui Morgan¹³⁷⁾ și-ți mulțumesc cu atât mai mult *cu cât* m-ai scutit să apelez la Ely. Întotdeauna este neplăcut să fii îndatorat unui astfel de mijlocitor. Am primit, de asemeni, înapoi și scrisorile referitoare¹³⁸⁾ la această chestiune și le-am distrus.

„People's Press“ va sucomba probabil și el în cel mult două săptămîni. A fost o încercare a fabienilor¹⁷⁸ de a se strecura în conducerea mișcării; cei doi care făceau, de fapt, ziarul¹³⁹⁾ au dat dovadă de multă bunăvoință, dar și de mai multă lipsă de experiență gazetărească și comercială, astfel încît totul s-a dus de rîpă. Va urma o pauză neplăcută, dar să sperăm că ea va duce la întemeierea unui organ al noilor uniuni.

Ambele ciocniri de la Leeds³⁸³ au fost strașnice — o veste extraordinară care ne aștepta la întoarcerea noastră.

La Bergen există de asemeni o organizație social-democrată, dar n-am avut nici timpul, nici posibilitatea s-o vizitez; am aflat doar din ziare că are un local propriu și a solicitat o concesiune pentru vînzarea de bere.

Călătoria noastră ne-a priit de minune. Tussy și Edw[ard] pleacă și ei în Norvegia săptămîna viitoare.

Salutări de la Sch[orlemmer] și de la

Al tău,
F. E.

Salutări speciale soției tale.

[Londra] 30 iulie 90

Publicat pentru prima oară în: Originalul în limba germană
„Briefe und Auszüge aus Briefen Tradus din limba germană
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906

¹³⁷⁾ L. H. Morgan. „Houses and houselife of the American aborigines“. — *Nota red.*

¹³⁸⁾ Vezi volumul de față, p. 383. — *Nota red.*

¹³⁹⁾ Robert Dell și William Morris. — *Nota red.*

204

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 30 iulie 1890

Draga mea Laura,

Iată-ne întorși din regiunile înghețate ale nordului, unde, atunci cînd cerul e acoperit, temperatura urcă, de obicei, la 10 grade; este însă foarte cald cînd strălucește soarele — în general două flanele și un pardesiu nu înseamnă că te-ai îmbrăcat prea gros! Călătoria ne-a priit extraordinar amîndurora și sper că o cură ulterioară la mare mă va restabili complet. Pe Nim am găsit-o de-a dreptul entuziasmată de șederea ei la Paris; niciodată nu s-a distrat mai bine și, dacă eu nu mă înșel, iar tu vei face demersurile necesare, o vei avea în fiecare an de musafir.

Am întîlnit flota germană la Molde, dar fără tînărul Wilhelm ¹⁴⁰⁾ — ceva mai tîrziu a trecut pe lîngă vasul nostru, la bordul unui torpilor, în fața fiordului Sunelv. Neavînd nici o posibilitate de a găsi zjare, am trăit cu totul izolați de la grande politique. Din fericire nu s-a întîmplat nimic deosebit. Primele vești care ne-au parvenit la Bergen se refereau la reorganizarea partidului german după data de 1 octombrie ¹⁴¹⁾, iar cînd am ajuns aici, am aflat extraordinarele știri despre cele două bătălii de la Leeds ³⁸³, în care tînărul Will Thorne s-a dovedit a fi, prin curajul și abilitatea sa, un adevărat conducător. Acest gen de rezistență *legală* trebuie neapărat încurajat, mai ales aici în Anglia, unde a fost încununat de succes.

Scrisoarea alăturată am găsit-o la întoarcerea mea și am deschis-o, dar este pentru Mémé.

N-ar putea cineva din Paris să ne dea informații despre acest domn de Lavigerie? Aici el indică ca referenți pe Baudin, Ferroul, *Guesde*, întreg colectivul de partid, din Cameră și din Consiliul municipal. Pe ce poziție ne-am putea situa noi, aici, dacă nimeni dintre cei menționați nu-l dezavuează, nici nu-l confirmă și nici nu ne dă vreo informație despre el? Atîta vreme cît nimeni dintre cei citați de el nu-l repu-

¹⁴⁰⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

¹⁴¹⁾ — după abrogarea legii împotriva socialiștilor. — *Nota red.*

diază, oamenii de aici nu pot decît să-i acorde credit, iar dacă ulterior s-ar dovedi că a fost o oaie rîioasă sau dacă amicii noştri francezi ar avea de suferit din cauza lui (celor de aici nu le-ar putea face nici un rău), întreaga vină ar fi a lor.

Acum trebuie să inchei. Nu mai e nevoie, desigur, să-ţi spun ce maldăr de scrisori, ziare etc. s-au adunat în lipsa mea şi că în următoarele cîteva zile nu-mi voi vedea capul de treabă — de aceea, scuză-mă pentru această scrisoare lapidară. Ai văzut portretul lui Paul în „Neue Welt Kalender“ ? Este foarte bun, ca, de altfel, şi cele ale celorlalţi francezi.

Nim şi Schorlemmer vă trimit salutări, ca şi al tău,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în
limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

205

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

[Londra, 1 august 1890]

Dragă L[iebknecht]

Din păcate, nu pot să rămîn aici pînă la 15 august — probabil că săptămîna viitoare vom pleca la mare — unde anume, îţi voi scrie, de îndată ce se va lua o hotărîre care să-i mulţumească pe toţi. Declaraţia ta a apărut în „People's Press“³⁸⁴, ceea ce însă nu va pune capăt micilor înţepături din „Justice“. Oamenii aceştia sînt incorigibili, vor să mă si-lească pe mine, ca şi pe voi să ne umilim în faţa lor şi a posibiliştilor¹², dar pot să aştepte mult şi bine. Îl au acum ca aliat pe marele Gilles — îi felicit !

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx şi F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

206

Engels către Johann Heinrich Wilhelm Dietz
la Stuttgart

Londra, 5 aug. 1890

Mult stimate d-le Dietz,

Fischer a ridicat noi obiecții împotriva reeditării *neintirziate* a „Originii“¹⁴²⁾, Mie, au fond, aceste obiecții îmi convin, căci abia urmează să plec la mare, unde nici nu poate fi vorba de lucru ; de altfel, acum oricum n-aș putea lucra. Aștept, așadar, ca totul să se rezolve într-un mod care să-i mulțumească pe toți.

Vă rog să luați cunoștință, înainte de a fi expediate, de rîndurile anexate, care-i sînt adresate lui K. K[autsky] și, la nevoie, să luați măsurile convenite.

Salutări cordiale,

Al dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limbă germană
Tradus din limba germană

207

Engels către Karl Kautsky
la Stuttgart

Londra, 5 aug. 1890

Dragă Kautsky,

Scrisoarea ta din 3.7. a zăcut aici, în timp ce Schorl[emmer] și cu mine hoinăream prin Norvegia — ce-i drept, în folosul sănătății noastre.

Deoarece nu știu pe ce adresă să-ți scriu, trimit această scrisoare lui Dietz și anume deschisă, pentru ca, dacă va fi

¹⁴²⁾ F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

cazul, proiectul privind „Neue Zeit“³⁸⁵, pe care Ede mi l-a arătat duminică, să poată fi imediat modificat într-un mod corespunzător. Poți să-i promiți în numele meu un articol „Despre ultimele cercetări“, iar eu, la rîndul meu, ți-l promit ție și chiar intenționez să-mi țin promisiunea — de altfel, în parte am și respectat-o, căci am de pe acum gata mai bine de jumătate din articol. Cînd îl voi termina, nu pot însă spune, s-ar putea să fie foarte curînd sau să mai dureze un timp, asta depinde de împrejurări — să zicem în prima nouă serie a revistei³⁸⁶.

Dacă Bebel va face revista evenimentelor săptămînale la fel de bine, cum a scris pînă acum corespondențele din „Arb[eiter-] Z[eit]u[n]g“ a lui Victor¹⁴³), atunci puteți să vă felicitați. Eu mă voi referi, firește, în primul rînd la *Germania*.

Adresa lui Sorge este : F.A. S[orge], Hoboken, N.J. (adică New-Jersey), Statele Unite ale Americii. Este omul cel mai potrivit pentru voi. Îi voi scrie și eu în acest sens¹⁴⁴). Bine-năeles, va trebui să-l plătiți *foarte bine*. Altminteri va prefera să dea lecții de muzică. De asemeni va fi greu să-l convingeți să trimită corespondențe în mod *regulat*, dar nici nu e nevoie. Uneori pot trece luni de zile fără să se întîmple ceva important, alteori în fiecare săptămîină se poate relata ceva interesant.

În călătoria noastră de studii, am ajuns pînă la Capul Nord, unde am mîncat cod, pescuit chiar de noi. Cinci zile fără nici o noapte sau doar amurguri — în schimb am văzut tot soiul de laponi. Omuleți nostimi, s-ar părea că de rasă foarte amestecată, bruni, uneori cu părul blond deschis, alteori negru — cu trăsături mai ades mongoloide, dar diferiți de tipul indianului american (numai că șase din aceștia fac cît un indian) pînă la tipul german. Acești omuleți, care pe trei sferturi mai trăiesc în epoca de piatră, sînt foarte interesanți.

Multe salutări,

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba germană
„Aus der Frühzeit des Marxismus“. Tradus din limba germană
Engels Briefwechsel mit Kautsky.
Prag, 1935

¹⁴³) Victor Adler. — *Nota red.*

¹⁴⁴) Vezi volumul de față, p. 419. — *Nota red.*

208

Engels către Conrad Schmidt

la Berlin

Londra, 5 aug. '90

Dragă Schmidt,

Scrisoarea d-tale a călătorit în buzunarul meu pînă la Capul Nord, trecînd printr-o jumătate de duzină de fiorduri norvegiene; intenționez să-ți răspund chiar în timpul excursiei, dar condițiile de scris pe vaporul cu care Schorl[emmer] și cu mine am făcut voiajul erau mizerabile; încerc acum să recuperez întîrzierea.

Multe mulțumiri pentru știrile legate de activitatea d-tale care mă interesează întotdeauna foarte mult. Ar trebui, totuși, să încerci să scrii articolul despre Knapp¹⁴⁵⁾, căci problema e mult prea serioasă. Scopul urmărit ar fi spulberarea tradiției prusiene într-unul din punctele ei esențiale și dezvăluirea ineptiilor care stau la baza vechii fanfaronade.

Prelucrarea Cărților albastre³⁸⁸ engleze pentru „Archiv“¹⁴⁶⁾ ar putea fi cu greu realizată de cineva care nu locuiește la Londra și nu are astfel posibilitatea să aprecieze *el însuși* importanța teoretică și practică a diferitelor publicații. Numărul publicațiilor parlamentare este atît de mare încît apar lunar cataloage consacrate acestora — ai fi deci în situația de a căuta un ac de cusut într-un car cu fin și de a te trezi cu un ac cu gămălie în mină. Dacă vrei, totuși, să întreprinzi ceva în acest domeniu — în majoritatea cazurilor este o muncă de ocnă, dacă este făcută așa cum trebuie — îți stau cu plăcere la dispoziție pentru orice fel de informație. Dar dacă Brown vrea să aibă pe cineva care să-l ajute sistematic, cel mai bun lucru ar fi, dacă s-ar adresa lui Ede Bernstein, 4, Corinne Road, Tufnell Park N, Ede B[ernstein] vrea să studieze tocmai condițiile din Anglia de îndată ce va scăpa de „Soz[ial]dem[okrat]“, așa că s-ar potrivi de minune. El pleacă azi sau mâine pentru cîteva săptămîni la mare, așa

¹⁴⁵⁾ Despre cartea lui G. F. Knapp. „Die Bauern-Befreiung und der Ursprung der Landarbeiter in den älteren Theilen Preussens“. — *Nota red.*

¹⁴⁶⁾ „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“. — *Nota red.*

că eu n-am cum să-l întreb dacă acceptă ideea ce abia acum mi-a venit în minte.

Am văzut prezentarea cărții lui Paul Barth ¹⁴⁷⁾ făcută de cucuveaua de Moritz Wirth ¹⁴⁸⁾ în revista vieneză „Deutsche Worte“ și, citind această critică, am rămas cu o impresie nefavorabilă chiar și despre carte. Am s-o răsfoiesc, dar trebuie să-ți spun că, dacă Moritzchen îl citează exact pe Barth când afirmă că acesta n-a putut găsi în toate scrierile lui Marx alt exemplu pentru dependența filozofiei etc. de condițiile materiale de existență decât că Descartes consideră animalele drept mașini, mi-e milă de omul care poate scrie așa ceva. Și, dacă omul acesta încă n-a descoperit că, dacă condițiile materiale de existență sînt *primum agens* ¹⁴⁹⁾, aceasta nu exclude posibilitatea ca domeniul ideilor să exercite la rîndul său o influență, fie și secundară, asupra acestor condiții materiale, este cu neputință ca el să fi înțeles subiectul despre care scrie. Dar, după cum am mai spus, toate acestea le-am aflat la mîna a doua, și Moritzchen este un prieten care-ți poate fi fatal. Concepția materialistă asupra istoriei are astăzi și ea o grămadă de asemenea prieteni cărora le servește drept pretext pentru a nu studia istoria. Întocmai cum spunea Marx despre „marxiștii“ francezi de pe la 1870 : „Tout ce que je sais, c'est que je ne suis pas marxiste“ ¹⁵⁰⁾.

Tot așa a avut loc în coloanele ziarului „Volks-Tribune“ o dezbateră cu privire la repartitia produselor în societatea viitoare, și anume dacă această repartitie se va face după cantitatea de muncă sau în alt fel ³⁸⁹⁾. Problema a fost privită dintr-un punct de vedere foarte „materialist“ în opoziție cu o anumită frazeologie idealistă despre dreptate. Dar, curios lucru, nimănui nu i-a trecut prin minte că modul de repartitie depinde totuși în esență, de cît anume urmează a fi repartizat, iar acest lucru variază în funcție de progresele pe care le fac producția și organizarea socială, așa că modul de repartitie se va schimba, probabil, și el. „Societatea socialistă“ însă le apare tuturor participanților la dezbateră nu ca ceva supus unei continue modificări, supus progresului, ci ca ceva ștabil, fixat o dată pentru totdeauna, avînd, așadar, și

¹⁴⁷⁾ P. Barth. „Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann“. — *Nota red.*

¹⁴⁸⁾ M. Wirth. „Hegelunflug und Hegelaustreibung im modernen Deutschland“. — *Nota red.*

¹⁴⁹⁾ — mobilul inițial. — *Nota trad.*

¹⁵⁰⁾ — „tot ce știu e că nu sînt marxist“. — *Nota trad.*

un mod de repartitie fixat o dată pentru totdeauna. În mod rațional însă nu poți face altceva decât : 1) să încerci să descoperi modul de repartitie cu care *se va începe* și 2) să cauți să găsești *tendința generală* spre care se va orienta în continuare dezvoltarea. Dar despre așa ceva nu găsesc nici un cuvânt în toată dezbateră.

În genere, în Germania cuvântul „materialist“ servește multor scriitori mai tineri ca o simplă frază cu care se etichetează orice, fără vreun studiu mai amănunțit, cu alte cuvinte se lipește această etichetă și se consideră problema lichidată. Concepția noastră asupra istoriei însă e înainte de toate un îndreptar pentru studiu și nu o pîrghie pentru construcții de tip hegelian. Întreaga istorie trebuie studiată din nou, condițiile de existență ale diferitelor formațiuni sociale trebuie studiate în amănunt înainte de a se încerca să se deducă din ele concepțiile politice, juridice, estetice, filozofice, religioase etc. care le corespund. În această direcție, pînă acum s-a făcut puțin, pentru că doar puțini s-au apucat serios de o asemenea treabă. Aici avem nevoie de un ajutor masiv, domeniul este nesfîrșit de vast, iar cine vrea să muncească serios poate să realizeze multe și să se evedențieze. În loc de asta însă frazele despre materialismul istoric (*totul* poate fi prefăcut în fraze) le servesc prea multor germani din generația tînără numai pentru a-și încropi la repezeală o sistematizare a cunoștințelor lor istorice relativ sărăcicioase — istoria economică se mai află doar în fașă ! — și a-și închipui apoi că ar fi niște spirite uriașe. Și atunci poate apărea un Barth ca să atace problema însăși, care, ce e drept, a fost redusă de cei din jurul său la o simplă frază.

Dar toate acestea se vor aranja cu timpul. În Germania sîntem acum destul de puternici pentru a putea suporta multe. Unul din cele mai mari servicii pe care ni le-a făcut legea împotriva socialiștilor ¹⁰ a fost acela că ne-a scăpat de insistența cărturarilor germani de inspirație socialistă. Acum sîntem destul de puternici pentru a-l putea digera și pe cărturarul german care a început din nou să-și dea ifose. D-ta, care ai realizat într-adevăr ceva, nu se poate să nu fi observat cît de puțini dintre tinerii literați care se alătură partidului își dau osteneala să se ocupe de economie, de istoria economiei, de istoria comerțului, a industriei, a agriculturii,

a formațiunilor sociale. Cîți știu oare despre Maurer mai mult decît numele lui ! Suficiența ziariștilor trebuie să realizeze totul și rezultatele sînt pe măsură. S-ar părea că acești domni cred că pentru muncitori orice lucru e destul de bun. Dacă ar ști acești domni că chiar lucrările cele mai bune, Marx nu le socotea încă de ajuns de bune pentru muncitori, că el socotea drept o crimă să se ofere muncitorilor ceva mai prejos decît lucrul cel mai bun !

Deplină încredere am năunai în muncitorii noștri, care au depășit strălucit încercările de la 1878 încoace. Ca orice mare partid, și partidul muncitoresc va face greșeli, poate chiar greșeli mari în diferitele etape ale dezvoltării sale. Dar masele nu învață decît tocmai din urmările propriilor greșeli, din experiențele făcute pe propria lor piele. Toate acestea vor fi însă depășite, și la noi mai ușor chiar decît în alte părți, pentru că băieții noștri au o sănătate de fier și apoi, pentru că Berlinul care cu greu s-ar putea debarasa de caracterul lui berlinez, este ca, de altfel, și Londra, doar formal un centru al țării și nu așa cum e Parisul pentru Franța. M-am necăjit destul de des din cauza muncitorilor francezi și englezi — deși puteam înțelege cauzele greșelilor comise — dar niciodată după 1870 muncitorii germani nu mi-au dat motive de supărare ; indivizi izolați, vorbind în numele lor, da ; niciodată însă masele, care aduceau lucrurile pe făgașul cel bun. Aș putea chiar paria că nu voi ajunge niciodată într-un conflict cu aceste mase.

Al d-tale
F. Engels

Trimit scrisoarea pe adresa „Volks-Tribüne“, deoarece nu știu dacă „Pankow“¹⁵¹⁾ mai e valabilă.

Publicat pentru prima oară
în întregime în „Sozialistische
Monatshefte“ Nr. 18—19, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁵¹⁾ — cartier din Berlin, unde locuia C. Schmidt. — Nota red.

209

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Mount-Desert

Londra, 9 aug. '90

Dragă Sorge,

Miercuri se împlinesc opt zile, de când ți-am scris o carte poștală¹⁵²⁾ în care ți-am confirmat cu mulțumiri primirea cărții lui Morgan¹⁵³⁾. Astăzi îți scriu citeva rînduri înainte să se închidă poșta, în măsura în care mi-o va permite timpul.

Voiajul la Capul Nord ne-a priit extraordinar amîndurora¹⁵⁴⁾ și dacă mai fac și o cură de trei sau patru săptămîni la mare — unde vom pleca săptămîna viitoare (am fost reținut aici de tot soiul de treburi domestice), cred că mă voi restabili complet. În genere se pare că arăt foarte bine și pe vasul cu care am călătorit tot drumul (un yacht cu aburi de 2200 de tone), atît la ducere cît și la întoarcere, trecînd prin toate fiordurile Norvegiei, cei trei doctori prezenți nu voiau să creadă că anul acesta voi împlini 70 de ani. De altfel dorm fără sulfonal — dar știu eu oare cît va dura această stare ?

Tussy și Aveling au plecat și ei, miercuri, în Norvegia ; mă și mir cum de acești entuziaști admiratori ai lui Ibsen s-au putut abține atîta timp pînă să viziteze noul pămînt al făgăduinței. Dar dacă vor fi din nou dezamăgiți, ca în America ? În orice caz, ca și America sub raport social, Norvegia reprezintă prin condițiile ei naturale bastionul a ceea ce filistinul denumește „individualism“. La fiecare două-trei mile engleze, se poate vedea pe stînci atîta pămînt afinat, încît ar putea, *eventual*, hrăni o familie ; și într-adevăr pe aceste petice de pămînt trăiește cite o familie, complet izolată de restul lumii. Oamenii de aici, adică cei de la țară, sînt frumoși, puternici, îndrăzneți, mîrginiți și fanatici religioși. Orașele seamănă cu orașelele olandeze sau germane de pe coastă. La Bergen există o asociație social-democrată, care, spre oroarea antifalcoolicilor, majoritari acolo, a cerut

¹⁵²⁾ Vezi volumul de față, p. 400. — *Nota red.*

¹⁵³⁾ L. H. Morgan. „Houses and houselife of the American aborigines“. — *Nota red.*

¹⁵⁴⁾ Engels și Carl Schorlemmer. — *Nota red.*

dreptul de a vinde bere în clubul ei. Am citit în „Bergenposten“ un articol furibund provocat de acest fapt.

În Germania se pregătește un mic scandal cu ocazia congresului ³⁸². D-l Schippel, pe care Liebk[necht] l-a crescut, și alți intelectuali vor să se ridice împotriva conducerii partidului și să facă o opoziție ³⁹⁰. Acum, după ce a fost abrogată legea împotriva socialiștilor ¹⁰, o asemenea acțiune nu poate fi pur și simplu interzisă. Partidul este atât de mare încît o libertate absolută de discuții în sînul lui reprezintă o necesitate. Altminteri, numeroasele elemente noi care i s-au alăturat în ultimii trei ani și care sînt în bună parte încă neaptoate și lipsite de experiență nici n-ar putea fi asimilate și nu s-ar putea forma. Un nou contingent de 700 000 de oameni în decurs de trei ani (socotindu-i doar pe alegători) nu poate fi îndoctrinat asemenea unor școlari; e nevoie de debateri și chiar de ceva certuri; pentru început, este modalitatea cea mai eficientă. Nu există nici cel mai mic pericol de sciziune; de asemenea primejdie ne feresc cei doisprezece ani de oprimare. Dar acești literați obraznici, care vor să-și satisfacă cu forța imensa lor megalomanie, se întrec în a urzi intrigi și comploturi, pricinuind astfel conducerii de partid o groază de dificultăți și necazuri suplimentare și stîrnind chiar împotriva lor resentimente mai puternice decît merită de fapt. Din această cauză conducerea de partid nu a condus lupta cu tact; Liebk[necht] amenință mereu în dreapta și-n stînga cu „excluderea“ și chiar și Bebel, altminteri atât de ponderat, a publicat într-un moment de iritare o scrisoare absolut deplasată ³⁹¹. Și iată că domnii literați protestează acum împotriva suprimării dreptului de liberă exprimare a opiniilor etc. Principalele organe ale noii opoziții sînt: „Berl[iner] Volks-Tribune“ (Schippel), „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ (Dresda), „Volksstimme“ din Magdeburg etc. Au găsit ceva adepți la Berlin, Magdeburg etc. mai ales printre noii veniți, care mai pot fi corupți prin vorbe. Cred că îi voi vedea aici pe Liebk[nocht] și Bebel înainte de congres și voi face tot posibilul pentru a-i convinge cît de nesăbuită ar fi orice excludere, care nu se bazează pe dovezi evidente cu privire la acțiuni dăunătoare partidului, ci numai pe acuzația unor manevre ale opoziției. Cel mai mare partid din Imperiu nu poate exista fără ca toate nuanțele din sînul lui să se poată manifesta pe deplin, și chiar și *aparența* unei dictaturi à la Schweitzer ³⁹² trebuie evitată. Cu Bebel nu voi avea dificultăți, dar L[ie]b[k]necht se lasă în asemenea măsură influențat de moment,

Sozialdemokratische Bibliothek.

XXXIII.

Das
Kommunistische Manifest.

Vierte autorisirte deutsche Ausgabe.

Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels.

Laura Lafargue
F. Engels
London 9/8/90.

London.
German Cooperative Publishing Co.
114 Kentish Town Road NW.
1890.

Coperta ediției a patra
a „Manifestului Comunist“ cu o dedicație a lui Engels
către Laura Lafargue

incît este în stare să-și încalce cuvîntul și, ca întotdeauna, din motive bine întemeiate.

Aici domnește un calm estival, afară doar de faptul că, drept răspuns la articolul meu din mai, publicat în „Arbeiter-Zeitung“ din Viena¹⁵⁵), Hyndman m-a ucis încă o dată în ziarul său „Justice“ numindu-mă „marele lama din Regent's Park Road“³⁹³.

Lafargue scrie că, în Franța, toți generalii din minister, senat și Cameră sînt hotărit împotriva oricărui fel de război, și pe bună dreptate. Dacă s-ar ajunge la război s-ar putea paria trei contra unu că, după cîteva bătălii, Rusia s-ar înțelege cu Prusia în dauna Austriei și a Franței, fiecare sacrificîndu-și aliatul.

Articolul lui Laf[argue] cu privire la mișcarea din Franța¹⁵⁶), apărut în „Neue Zeit“, este foarte bun și scris într-un mod deosebit de atrăgător, aș fi preferat însă să-l fi tradus Ede Bernstein și nu Kautsky, care are un stil foarte greoi.

Chiar acum am primit cîteva exemplare din noua ediție germană a „Manifestului“¹⁵⁷); îți trimit unul, anexat.

Multe salutări soției tale și ție, precum și soților Schlüter, atît de la Schorl[emmer], cît și de la

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 și în întregime în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁵⁵) F. Engels. „Ziua de 4 mai la Londra“. — *Nota red.*

¹⁵⁶) P. Lafargue. „Socialismul în Franța“. — *Nota red.*

¹⁵⁷) K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“. — *Nota red.*

210

Engels către Wilhelm Liebknecht
la Leipzig

Londra, 10 aug. 1890

Dragă Liebknecht,

Deoarece casa în care locuiesc și-a schimbat proprietarul, a trebuit să mai rămînem aici. Cred că, de-abia joi, vom putea pleca, după toate probabilitățile, la Folkestone. Adresa o voi lăsa aici, la biroul din Kentish Town¹⁵⁸), și ți-o voi scrie și ție la Leipzig; sper ca, de îndată ce vei ajunge la Londra, s-o pornești spre noi, la mare. Cum tu îmi scrii că nu poți fi aici *înainte* de 15 crt., îndrăznesc să deduc că nici nu vei pleca *imediat* după 15 — cel puțin prin analogie cu ultimele amînări. Dacă ai veni pe la 1 sept. sau în zilele imediat următoare, ai mai putea rămîne cîtva timp la noi și te-ai întoarce *cu noi* la Londra (în jurul lui 11 sept.), cînd totul va fi gata pentru a te putea primi la noi.

În lipsa noastră, casa va fi renovată, covoarele trebuie reparate anul acesta, trebuie puse tapete noi și zugrăvit. În plus, experiențe neplăcute la capitolul cheltuieli m-au silit să-i dau femeii de servicii, pe perioada în care lipsim, doar board wages, adică îi dau o anumită sumă pe săptămînă, și ea trebuie să se gospodărească singură — un aranjament care are dezavantajul că în acest timp nu numai că nu pot primi musafiri, dar nici eu însumi n-aș putea înnopta acasă. Așadar, dacă vii mai devreme, va trebui să accepti invitația lui Motteler. Cred însă că vei aranja lucrurile în felul propus mai sus.

În orice caz sper să te văd înainte de congres. Proiectul³⁹⁴ vostru are diverse puncte slabe. Dar faptul că cei din conducere își stabilesc ei *înșiși* salariile — chiar dacă de acord cu fracțiunea — constituie, după părerea mea, punctul cel mai nevralgic, fiind totodată în mod inutil o cauză permanentă de conflict. Am primit astăzi „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ în care domnii literați critică proiectul. În multe privințe critica este absolut puerilă. Însă anumite puncte slabe sînt intuite destul de bine. Așa, de pildă, că *fiecare* circum-

¹⁵⁸⁾ — adică la redacția ziarului „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

scripție electorală poate trimite pînă la 3 reprezentanți. Un oarecare Bahlman sau H \ddot{o} chberg ar putea s \ddot{a} trimiță, din circumscripții electorale unde abia avem 1 000 de voturi, cîte 3 reprezentanți, de îndată ce ar fi puși la b \ddot{a} taie banii necesari. Firește, de regulă, problema financiară va decide *indirect* compoziția delegației, dar nu mi se pare înțelept, ca numai de această problemă s \ddot{a} depindă raportul dintre numărul de delegați și numărul membrilor de partid reprezentați de aceștia.

Apoi, conform paragrafului 2 — luat *ad litteram* — un grup de trei oameni dintr-un oarecare fund de țară te poate exclude *pe tine* din partid pînă cînd conducerea partidului te va reabilita. În schimb, congresul partidului nu poate exclude pe nimeni, el avînd doar funcția de instanță de apel.

În *orice* partid activ, care are reprezentanți în parlament, fracțiunea respectivă deține o mare putere, cu sau fără o recunoaștere expresă prin statut. Se pune deci întrebarea, dac \ddot{a} este justificat ca statutul s \ddot{a} -i mai acorde o poziție, care s \ddot{a} -i dea prerogative absolute asupra conducerii, aș \ddot{a} cum stipulează paragrafele 15—18. Supravegherea organelor de conducere — *all right* — dar trimiterea în fața unei comisii independente, cu drept de decizie, ar fi și mai bine.

În ultimii trei ani, masa partidului a sporit cu un milion de aderenți. Din cauza legii împotriva socialiștilor¹⁵⁹, ei n-au putut beneficia de suficientă lectură și agitație, aș \ddot{a} încît nu se află la nivelul vechilor oameni de partid. Mulți dintre ei n-au mai mult decît bunăvoință și bune intenții cu care, dup \ddot{a} cum se știe, este pavat drumul spre iad. Ar fi o minune dac \ddot{a} n-ar avea și ei ardoarea noilor convertiți. Aș \ddot{a} însă ei constituie un material teribil de adecvat pentru a fi înh \ddot{a} țați și manevrați de literații și studenții înfig \ddot{a} reți, care v \ddot{a} fac opoziție. Aș \ddot{a} cum, de altfel, s-a v \ddot{a} dit și la Magdeburg, de pildă. Este o primejdie care nu trebuie subestimată. C \ddot{a} la acest congres veți pune foarte ușor capăt acestei situații, asta-i clar. Aveți însă grijă, s \ddot{a} nu sem \ddot{a} nați germenii unor *viitoare* dificultăți. Nu creați martiri inutili. Ar \ddot{a} tați c \ddot{a} libertatea criticii exist \ddot{a} și *dac \ddot{a}* trebuie cineva exclus, asta se întîmplă doar în cazul unor *fapte* — *overt acts*¹⁵⁹) — absolut flagrante și indu-

¹⁵⁹) — acte notorii. — *Nota trad.*

bitabile, de ticăloșie și trădare ! Aceasta este părerea mea.
Mai multe prin viu grai.

Al tău,
F. E.

Multe salutări soției tale și lui Theodor ¹⁶⁰⁾

Publicat pentru prima oară în : Originalul în limba germană
K. Marx și F. Engels. Opere, Tradus din limba germană
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

211

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Dragă Liebk[necht],

Locuim provizoriu la Bellevue Hotel, St. John's Road, Folkestone și așteptăm vești de la tine sau, ceea ce ar fi și mai bine, chiar pe tine.

Sperăm ca pînă în 8, cel mult 14 zile, să găsim o locuință mai potrivită. Pînă joia viitoare, în 21, vom fi în orice caz aici, și, de îndată ce vom avea o altă adresă sigură, îți voi scrie. Dacă cumva vii între timp, cei din Kentish Town ¹⁶¹⁾ sînt întotdeauna informați asupra locului unde pot fi găsiți.

Așadar, vino cît mai curînd. Calde salutări ție și soției tale din partea lui Nim, Pumps și

Al tău,
F. E.

Folkestone 15/8,90

Publicat pentru p.ima oară în : Originalul în limba germană
K. Marx și F. Engels. Opere, Tradus din limba germană
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

¹⁶⁰⁾ Theodor Liebknecht. — *Nota red.*

¹⁶¹⁾ — adică de la redacția ziarului „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

212

Engels către Otto V. Boenigk

la Breslau

Folkestone lângă Dover, 21 8/90

Domnului Otto v. Boenigk

Breslau

Mult stimat domn,

La întrebările dv.³⁹⁵ pot răspunde doar pe scurt și la modul general; altminteri, referitor la prima întrebare, ar trebui să scriu un întreg tratat.

Ad I. Așa-numita „societate socialistă“ nu este, după părerea mea, un lucru dat o dată pentru totdeauna, ci, la fel ca celelalte stări sociale, se află într-o continuă transformare și prefacere. Deosebirea hotărîtoare față de orînduirea actuală constă desigur în organizarea producției pe baza proprietății comune asupra mijloacelor de producție, începînd cu respectiva națiune. Înfăptuirea acestei revoluții într-un viitor apropiat — desigur în mod treptat — nu mi se pare deloc dificilă. Că muncitorii noștri sînt capabili s-o realizeze, o vedesc nenumăratele cooperative de producție și consum, care sînt la fel de bine organizate și mult mai cinstit administrate decît societățile burgheze pe acțiuni, desigur atunci cînd poliția nu le pune cu bună știință bețe-n roate. Nu înțeleg cum puteți vorbi despre lipsa de cultură a maselor în Germania, după strălucita dovadă de maturitate politică dată de muncitorii noștri în lupta victorioasă pentru abrogarea legii împotriva socialiştilor¹⁰. Mie înfumurarea pedantă a așa-zişilor noștri învățați mi se pare un obstacol cu mult mai greu de trecut. Ce-i drept, mai ducem încă lipsă de tehnicieni, agronomi, ingineri, chimiști, arhitecți etc. dar în cel mai rău caz, îi putem cumpăra, cum, de altfel, procedează și capitalişti. Și dacă cîțiva trădători — care nu se poate să lipsească dintr-o asemenea societate — vor fi pedepsiți așa cum se cuvine, vor înțelege că e în interesul lor să nu ne mai înșele pe viitor. Dar în afara acestor specialiști, cărora trebuie să le adaug și profesorii de școală, am putea să ne descurcăm foarte bine fără ceilalți „învățați“; de pildă, actualul aflux masiv de literați și studenți spre partid implică tot felul de

neajunsuri, în cazul în care acești domni nu sînt ținuți cum trebuie în frîu.

Dacă există o conducere tehnică adecvată, latifundiile iuncherilor de la răsărit de Elba pot fi date în arendă fără nici o dificultate actualilor zilieri sau argaților de curte, pentru a fi lucrate în comun. Dacă se vor constata excese, de vină vor fi domnii iuncheri, care, în ciuda tuturor legilor cu privire la școlarizare, i-au lăsat pe acești oameni într-o asemenea stare de abrutizare.

Cea mai mare piedică o constituie mica țărănime și intelectualii hiperintelenți și insistenți, care cred că știu totul mai bine, cu cît cunosc mai puțin problema.

Așadar, dacă vom avea un număr suficient de adepți în rîndurile maselor, atunci marea industrie și marea agricultură latifundiară vor putea fi curînd socializate și anume de îndată ce vom deține puterea politică. Restul va urma de la sine, mai repede sau mai încet, și o dată cu marea producție vom fi stăpîni pe situație.

Dv. vorbiți de lipsa unei concepții unitare. Aveți dreptate, dar numai în ce-i privește pe intelectualii ieșiți din rîndurile nobilimii și burgheziei, care habar n-au cît mai au de învățat de la muncitori.

Ad II. Doamna Marx a fost fiica consilierului guvernamental von Westphalen din Trier și sora mai mică a ministrului reacționar von Westphalen din guvernul Manteuffel.

Cu toată stima, al dv.

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în revista
„Beiträge zur Geschichte
der deutschen Arbeiterbewegung“
Nr. 2, 1964

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

213

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Am primit cărțile poștale din 9 și 13 aug. Înainte de plecarea noastră ¹⁶²⁾ am avut atîtea de făcut, încît am mai scăpat

¹⁶²⁾ — în Norvegia. — *Nota red.*

cîte ceva din vedere. În plus a trebuit să țin strict secret țelul călătoriei, întrucît tînărul Wilhelm ¹⁶³⁾ se afla și el în același timp acolo, iar eu nu aveam nici un chef să-mi stric plăcerea prin șicane din partea poliției.

Cine este acum redactor-șef la „V[olkszeitung]“ ? La Londra Tussy l-a întilnit pe Schewitsch în cadrul unui miting ; el i-a spus că a auzit la New York că aș fi vorbit despre el cu ostilitate. Este o minciună sfruntată. Crezi că asta pornește de la A. J[onas] ?

Mica revoltă studentească din Germania ³⁶⁷ a fost foarte repede lichidată de Bebel. Dar ea a avut partea ei foarte bună. A arătat la ce ne putem aștepta de la literați și berlinezi.

Al tău,
F. E.

Folkestone, 27 aug. 90

„N[eue] Zeit“ te va solicita să scrii ceva despre America și va plăti bine ¹⁶⁴⁾.

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
„Briefe und Auszüge aus Briefen
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. ruse, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

214

Engels către Paul Lafargue ³⁹⁶

la Le Perreux

Hotel Bellevue, Folkestone, 27/8 90

Dragul meu Lafargue,

Da, ne aflăm *la sea-side* ¹⁶⁵⁾ și, ce-i mai interesant, pînă la sosirea scrisorii d-tale din 4 crt., nimeni nu mi-a propus să vin la Le Perreux, lucru pe care l-aș fi făcut cu multă plăcere,

¹⁶³⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

¹⁶⁴⁾ Vezi vol. de față, p. 404. — *Nota red.*

¹⁶⁵⁾ — mare. — *Nota trad.*

mai ales că existau motive destul de serioase, despre care am vorbit cu Laura și pe care ea părea să le găsească întemeiate. Ne aflăm aici de 15 zile, într-un mic *public house*¹⁶⁶⁾, proprietara, o femeie foarte frumoasă, ne îngrijește bine, dar casa e departe de mare și nu-i chiar *first class*¹⁶⁷⁾; al patrulea pat e în salon.

Cum nu-mi cunosc prea bine soldul din bancă și nu pot verifica registrele, nu-ți pot completa decît un cec de *zece lire*, pe care îl anexas.

În cadrul partidului german a avut loc o revoltă studențească³⁶⁷⁾. De vreo 2—3 ani, o mulțime de studenți, literați și alți tineri burghezi declasați s-au alăturat partidului, grăbindu-se să ocupe majoritatea posturilor de redactor la noile ziare care au răsărit în ultima vreme ca ciupercile după ploaie și, ca de obicei, ei consideră universitatea burgheză ca pe o școală Saint-Cyr socialistă, care le dă dreptul să intre în rîndurile partidului cu brevet de ofițer, dacă nu chiar de general. Acești domni se dau toți drept marxiști, dar de tipul celor pe care i-ați cunoscut voi acum vreo zece ani în Franța și despre care Marx spunea: „tot ce știu e că eu însumi nu sînt marxist!“ Și probabil că despre acești domni ar spune ceea ce a spus Heine despre imitatorii săi: „am semănat dragoni și am cules purici“.

Acești bravi cetățeni, a căror neputință nu este egalată decît de aroganța lor, au găsit un sprijin la noii recruți ai partidului din Berlin — berlinismul specific, incluzînd tupeu, lașitate, îngîmfare, *gift of the gab*¹⁶⁸⁾, toate acestea par să fi ieșit deodată la suprafață; iată cine constituia corul domnilor studenți.

Ei s-au năpustit asupra deputaților¹⁶⁹⁾ fără absolut nici un motiv și nimeni nu și-a putut explica această ieșire bruscă; și toate astea numai pentru faptul că deputații, sau majoritatea lor, nu le-au prea cîntat în strună acestor pramatii prăpădite. Ce-i drept Liebk[necht] a dat dovadă de o bizară lipsă de abilitate în polemica pe care a purtat-o cu ei în numele deputaților și al comitetului central. Dar mai era Bebel, prin-

¹⁶⁶⁾ — han. — *Nota trad.*

¹⁶⁷⁾ — de categoria întii. — *Nota trad.*

¹⁶⁸⁾ — a fi bun de gură. — *Nota trad.*

¹⁶⁹⁾ — ai fracțiunii social-democrate din Reichstag. — *Nota red.*

cipalul lor acuzat, care în cadrul a două întruniri, la Dresda și Magdeburg, a redus la tăcere două din ziarele lor ¹⁷⁰); adunarea de la Berlin a fost interzisă de poliție, care în ascuns dădea apă la moară opoziției ³⁹⁷. Dar toate acestea au luat sfârșit și viitorul congres ³⁸² nu va mai trebui să se ocupe de asemenea lucruri. Această mică lovitură a avut însă și partea ei bună, arătându-ne că este imposibil să se încredințeze berlinezilor rolul de lideri. Măcar de ar fi fost vorba de parizieni — dar am văzut destul și prea destul de ce sînt în stare și parizienii voștri.

Revelațiile făcute de „Figaro“ în legătură cu Boulanger ³⁹⁸ par să fi fost zdrobitoare — ai putea să mi le trimiți? Este destul de trist pentru cei 247 000 sau 274 000 de creduli, care în ianuarie '89 au căzut în cursa acestui fals om mare ¹²⁸.

Cartea lui Kovalevski ¹⁷¹) conține ceva important; el situează între matriarhat și comunitatea mărcii (sau a mirului), comunitatea familială patriarhală, așa cum a existat ea în Franța (Franche-Comté și Nivernais) pînă în 1789 și cum mai există acum la sîrbi și bulgari sub numele de zădruga. El mi-a spus că aceasta este opinia acceptată în mod general în Rusia. Dacă lucrul se confirmă, aceasta va elimina o serie de dificultăți din Tacit și alții, dar va antrena după sine alte dificultăți. Marele defect al cărții lui K[ovalevski] este însă *iluzia ei juridică*. Mă voi referi la aceasta în noua ediție a cărții mele ¹⁷²). O altă lipsă (comună rușilor care se ocupă cu știința) constă în credința exagerată în *autoritățile consacrate*.

Salutări de la Nim și Pumps.

Îmbrățișează din parte-mi pe Laura și Mémé.

Al dumitale,
F. E.

Publicat pentru prima oară în
întregime în limba germană în
revista „Einheit“ Nr. 11, 1955

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

¹⁷⁰) — „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ și „Volkstimme“. — *Nota red.*

¹⁷¹) M. Kovalevski. „Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété“. — *Nota red.*

¹⁷²) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

215

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 15 sept. 1890

Dragul meu Lafargue,

În mare grabă.

Bonnier mi-a scris în legătură cu congresul din 1891 și cu convocarea făcută de belgieni ³⁹⁹. I-am răspuns într-o scrisoare, pe care l-am rugat să o trimită lui Guesde, pentru ca acesta să discute cu d-ta, Deville etc., precum și cu aliații noștri blanquiști și să-mi comunice apoi mie opinia voastră, a tuturor.

De fapt belgienii ne-au jucat o festă care pune în pericol întregul nostru congres. Ei au invitat trades-unionurile la Liverpool⁴⁰⁰ și acestea au acceptat cu entuziasm invitația. Bine-nțeles, noi nu eram acolo pentru a-i invita și noi ! De ce oare strălucim întotdeauna prin absență, acolo unde este ceva decisiv de făcut ? De ce am fost atât de proști încît să lăsăm în seama belgienilor și elvețienilor grija viitorului congres ?

Tussy și Aveling îmi spun că englezii vor participa cu siguranță la congresul belgienilor, adică al posibiliștilor ¹², și că nu există nici cea mai mică șansă de a-i face să înțeleagă că se va mai ține și un alt congres, mult mai important. Le împărtășesc părerea ; englezii vor merge *în masă*, cu entuziasmul neofiților, la primul congres internațional la care au fost invitați.

Nu există decît un singur mijloc de a contracara această acțiune și anume ca noi să fim cei care propunem fuzionarea. Dacă ea se realizează — condițiile indispensabile sînt : egalitate deplină, convocare prin mandatarii celor două Congrese din 1889, Congresul din 1891 să fie stăpîn *absolut* pe acțiunile sale, modul de reprezentare fixat dinainte, în comun — și atunci vom domina cu ușurință. Dacă fuziunea nu se realizează, de vină vor fi posibiliștii ; vom arăta în fața lumii muncitoare că doar ei provoacă sciziuni și atunci ar exista șansa de a redeschide cu succes campania aici, în Anglia.

Dacă francezii acceptă în principiu condițiile, aș propune să se profite de congresul de la Halle din 12 oct. ³⁸² pentru re-glementarea preliminarilor. Acolo vor merge unul sau doi

francezi ; D. Nieuwenhuis, Adler ¹⁷³⁾ din Viena, probabil un elvețian, poate un belgian. Tussy va veni și ea pentru a vă lămurii asupra situației din Anglia. Va fi o adevărată conferință ⁴⁰¹. Planul de acțiune ar putea fi foarte bine schițat și acțiunea pornită.

Este vorba de o ocazie decisivă, probabil ultima pentru viitorii 5—10 ani, de a încheia o alianță între francezi, germani și englezi. Dacă o lăsăm să ne scape, să nu vă mirați dacă mișcarea de aici va cădea cu totul sub influența Federației social-democrate ⁶⁷ și a posibilităților.

Adversarii noștri sînt activi și abili. Din acest punct de vedere ne-au fost întotdeauna superiori ; în problemele de politică internațională noi am abuzat de dreptul la lene ¹⁷⁴⁾. Să punem capăt acestei atitudini, să acționăm cu hotărîre !

De îndată ce voi avea consimțămîntul vostru, al tuturor, le voi scrie germanilor.

Cred că am greșit scriindu-i lui Bonnier, care se află la Templeure, în loc să-ți scriu direct dumitale. Dar scrisoarea lui m-a împins să mă ocup de această chestiune și, în timp ce scriam, subiectul lua proporții în mîinile mele.

Îmbrățișează-o pe Laura.

Cu prietenie, al dumitale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

216

Engels către Karl Kautsky

la Stuttgart

Londra, 18 sept. 1890

Dragă Kautsky,

Am primit scrisorile tale din 22.8 și 8.9. La prima aș fi răspuns încă de la Folkestone, unde am stat patru săptămîni,

¹⁷³⁾ Victor Adler. — *Nota red.*

¹⁷⁴⁾ Aluzie la pamfletul omonim al lui Lafargue. — *Nota red.*

dar am scăpat din vedere că m-ai anunțat că la 25.8 pleci la Stuckart ¹⁷⁵⁾, drept care n-am mai știut încotro să-ți trimit scrisoarea.

Micul scandal studentesc ³⁶⁷ a fost lichidat repede. C. Schmidt a știut să se țină la distanță. Bebel ne scrie că totul este all right. De altfel, cu siguranță știi mai multe decât mine despre această istorie.

Intenția ta de a mă antrena în discuția voastră referitoare la program ⁴⁰² este întru totul în spiritul formației tale de redactor. Dar știi și tu că n-am timp deloc. Nicevo! ¹⁷⁶⁾

Avînd în vedere numeroasele planuri care se pun acum la cale de nevoie în Germania și care se înlocuiesc unele pe altele, n-ar avea nici un rost să-ți dau alt răspuns la planurile pe care mi le împărtășești în ultima ta scrisoare decât că eu nu cunosc aici pe nimeni potrivit, pe care să ți-l pot recomanda pentru „N[eue] Z[eit]“ și „Schw[äbische] Tagwacht“. Schmidt nu s-ar hotărî decît greu să părăsească Berlinul. Bebel nu-ți poate găsi pe cineva?

La Liverpool ⁴⁰⁰ s-a dat o lovitură strașnică. Ironia istoriei a făcut ca nobilul Brentano să se afle tocmai atunci la tribună, pentru a fi de față la demolarea afirmației făcute de el cu atîta insistență și patos : că trades-unionurile engleze sînt pavăza cea mai bună împotriva socialismului ⁴⁰³.

Lupta este acum în plină desfășurare. Legiferarea zilei de muncă de opt ore — iată cotitura critică ; adoptarea acestei revendicări a zdrobit domnia vechii mișcări muncitorești conservatoare bazate pe relațiile capitaliste. Socializarea pămîntului, a minelor, a mijloacelor de transport este acum general recunoscută ; pentru socializarea celorlalte mijloace de producție se pronunță o puternică minoritate. Pe scurt, procesul s-a pornit, iar evenimentele din 1—4 mai au jucat și ele un rol important. 4 mai a fost pronunziamento ¹⁷⁷⁾, congresul de la Liverpool — prima bătălie.

Belgienii au folosit congresul pentru a-i invita pe englezi la congresul internațional din Belgia. O manevră deosebit de përfidă. Delegații tinerei uniuni din Liverpool, în ultima vreme entuziasmați de orice acțiune internațională, au acceptat cu în-suflețire. Întrucît, deocamdată, belgienii nu pot să invite pe cont propriu decît la congresul posibiliștilor din Belgia, gestul

¹⁷⁵⁾ — Stuttgart. — *Nota red.*

¹⁷⁶⁾ — deloc. — *Nota trad.*

¹⁷⁷⁾ Vezi volumul de față, p. 375—380. — *Nota red.*

lor recent reprezintă o manevră pentru a ne forța mâna. De data aceasta englezii sînt serios implicați din cauza neghiobiei rezoluțiilor noastre de la Paris cu privire la locul și convocarea viitorului congres³⁹⁹, rezoluții care pe noi ne condamnă la inactivitate, în timp ce ceilalți acționează.

Așadar, aici trebuie să întreprindem ceva. După ce am discutat cu ceilalți, am scris în Franța¹⁷⁸⁾ și, de îndată ce vom ști ceva precis, eu sau Ede îți vom da de știre. Deocamdată se impune o *discreție absolută* și o atitudine prudentă față de acțiunile belgienilor (cel mai bine ar fi ca, pentru moment, să fie doar menționate în presă) pentru a evita dificultăți inutile. Te duci la 12 octombrie la Halle?

În ultimul număr din „Sozialdemokrat“ apare un articol al meu¹⁷⁹⁾ care îi va nemulțumi pe mulți din Germania. Dar nu pot să mă năpustesc asupra bandei de literați fără a le administra câteva și elementelor filistine din partid, care au furnizat pretextul pentru acel scandal. Firește, în mod indirect — pentru atacuri încă n-a început numărul festiv. De aceea am fost foarte mulțumit că literații m-au silit ca *mai înainte*¹⁸⁰⁾ să mă răfuiesc cu ei.

De la Sam Moore, din Africa, avem mereu vești bune. La fiecare 6—8 săptămîni îl scutură 2—3 zile frigurile. Dar boala nu e grea și nu lasă urme.

Schorl[emmer] a sosit ieri seară de la Manchester. Din călătoria în Norvegia s-a ales cu niște vijiieli în urechi și cu surzenie, cu o otită catarală care nu ceda deloc; acum e ceva mai bine, dar și-a stricat 6 săptămîni de vacanță.

După părerea englezilor, tinărul Wilhelm¹⁸¹⁾ nu trebuie să meargă decît în Norvegia, deoarece acolo se poate juca de-a marinarul fără să aibă rău de mare. Într-adevăr, de la Skudenes, în sud, și pînă la Capul Nord, navighezi doar în ape liniștite. Numai în 2—3 locuri există pericolul de a avea timp de 2—3 ore rău de mare. Dar fiordurile! Liniștea de acolo este atît de profundă, încît cel mai mic lac din Alpi pare, în comparație, un ocean bîntuit de furtuni. Acolo poți fi tot atît de bine amiral pe uscat ca pe drumul de la Charlottenburg la Potsdam; de altfel tinărul a trecut pe lîngă noi absolut pe ne-

¹⁷⁸⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

¹⁷⁹⁾ „Scrisoarea de rămas bun către cititorii ziarului „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

¹⁸⁰⁾ *F. Engels.* „Răspuns adresat redacției lui „Sächsische Arbeiter-Zeitung“. — *Nota red.*

¹⁸¹⁾ — Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

simțite venind din fiordul Geiranger cu un torpilor pînă în fiordul Sunelv. Cînd am ajuns la Molde, Sch[orlemmer] și cu mine ne-am urcat pînă la Moldehaj, o colină de 1300 picioare, de unde se desfășoară o frumoasă priveliște (aceeași care apare în piesa lui Ibsen „Fruenfra Havet“ / „Femeia mării/ și a cărei acțiune are loc la Molde. Sus am întilnit o jumătate de duzină de tineri locotenenți în civil, care făceau parte din flota ancorată jos. Aveam impresia că sînt din nou la Potsdam. „Yanz die alte Yargesprache“¹⁸²⁾, vechile glume ale elevilor ofițeri și obrăznicii locotenenților. În schimb, mai tîrziu, am întilnit un grup de ingineri, oameni foarte simpatici și de treabă, iar marinarii erau niște băieți chipeși, cu care nicăieri nu ți-e rușine să apari. Dar amiralii sînt niște grăsani, fără pereche.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea : Originalul în limba germană
„Aus der Frühzeit des Marxismus. Tradus din limba germană
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.
Prag, 1935

217

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 19 sept. 1890

Dragul meu Paul,

Îți mulțumesc pentru veștile bune⁴⁰⁴ pe care mi le-ai dat. Dacă, într-adevăr, așa stau lucrurile, ar fi cea mai mare prostie dacă n-am face tot posibilul pentru a merge la un congres, unde este suficient să fim prezenți pentru a ne impune.

Condițiile absolut indispensabile pentru noi sînt :

1. Convocarea unui congres comun de către mandatarii celor două congrese din 1889³⁹⁹. Sau belgienii și elvețienii seamănă convocarea comună, sau belgienii și elvețienii sînt convocați în baza mandatului nostru, iar belgienii singuri, în baza

¹⁸²⁾ În original în dialect berlinez : „Întru totul vechiul limbaj a: gârzii“. — Nota trad.

mandatului celorlalți. Această chestiune, ca și textul invitației, ar trebui stabilite în prealabil.

2. Congresul trebuie să aibă împuterniciri depline. Nici una din hotărârile congreselor anterioare nu este obligatorie pentru el. Nici un comitet, fie că a fost numit de un congres precedent, fie ca urmare a tratativelor pentru unificare, nu-i poate impune nimic. El își stabilește singur regulamentul și ordinea de zi și hotărăște modul de verificare a mandatelor.

3. Condițiile și normele de reprezentare a diferitelor organizații la congres sînt stabilite în prealabil.

4. Un comitet internațional care se va forma după ce se va hotărî unificarea, elaborează proiectul de regulament și al ordinii de zi, iar acestea urmează a fi supuse congresului spre confirmare.

Referitor la punctul 2 : Pentru noi libertatea absolută a congresului este importantă pentru că, dacă posibilistii și belgienii încep să se tocmească în legătură cu regulamentul și ordinea de zi etc., am putea fi trași pe sfoară ; negociatorii noștri au fost întotdeauna mai creduli decît ai lor, din care cauză ar urma discuții interminabile, fără nici un rezultat, noi fiind, în consecință, în imposibilitate de a arunca răspunderea asupra posibilistilor. Ni se va spune : congresul irosește un timp prețios, noi vom răspunde : în primul rînd este important să se realizeze un congres unitar, ceea ce ar atîrna mai greu decît toate rezoluțiile pe care le-ar putea lua congresul ; vom mai spune apoi că nu avem mandat pentru a impune ceva viitorului congres ; că, odată întrunit, congresul ar sparge cu siguranță cătușele unor hotărîri anterioare etc. În sfîrșit, în cazul cînd condițiile stabilite ar fi acceptabile, în această privință s-ar putea face unele concesii belgienilor.

Dacă voi, francezii, ați vrea acum să mai îmbunătățiți, să completați și să precizați acest proiect, ați face o treabă bună.

Iată în principal ce i-am scris lui Bonnier¹⁸³⁾ ; fii, deci, pe pace, cu el nu stabilesc niciodată ceva definitiv. Scopul principal al scrisorii pe care i-am adresat-o a fost acela de a vă demonstra tuturor posibilitatea unificării ; după scrisoarea d-tale toată această argumentație a devenit inutilă.

I-am scris, deci, de îndată lui Bebel și i-am propus ca această problemă să fie discutată în cadrul unui mic comitet internațional la Halle. Dacă acolo vom reuși să punem, îm-

¹⁸³⁾ F. Engels. „Congresul internațional muncitoresc din 1891“. — *Nota red.*

preună cu reprezentanții oficiali ai cîtorva mici naționalități, bazele unificării, vom putea apoi să discutăm totul cu belgienii ⁴⁰¹. De altfel l-am rugat pe Bebel să aranjeze, dacă se poate, în așa fel lucrurile, încît să fie de față și un belgian, de preferință din Gand.

Între timp aștept să-mi comunicîți care este părerea lui Guesde, Deville etc. și chiar cea a blanquiștilor.

„Idée nouvelle“ îmi trimite o listă de subscripții. Ce să fac cu ea ?

Un domn pe nume Ch. Caron, 8, Rue du Croissant (probabil de la „Idée nouvelle“) îmi trimite un proiect pentru o reeditare a broșurilor socialiste și mă roagă să-mi dau consimțămîntul la publicarea atît a lucrărilor lui Marx, cît și a celor ale mele. Dacă ar fi să judecăm după aceste intenții, am putea spune că francezii, dar mai ales parizienii fac minuni în această privință. Dar omul acesta are mijloacele necesare publicării măcar a unei singure broșuri ? Te rog să mă informezi pentru că trebuie să-i răspund în 4—5 zile ¹⁸⁴).

Sonnenschein mi-a trimis decontul : L 5.4., din care 1/5 pentru Laura, adică L. 1.—9., 1/5 pentru copii ¹⁸⁵), 1/5 pentru Tussy și 2/5 pentru traducători ¹⁸⁶). Cecul pentru Laura îl anexez aici. Probabil că în curînd va sosi și decontul lui Meissner, dar dacă în el vor intra și cheltuielile necesitate de ediția a 4-a ¹⁸⁷), ceea ce nu știu, va rămîne puțin sau chiar nimic.

Dezvăluirile cu privire la boulangiști ¹⁸⁸) sînt deosebit de înbucurătoare. Poți să te feliți că ai rezistat atunci cînd boulangiștii au încercat să te ispitească. În schimb, îți poți face o idee despre maturitatea politică a parizienilor ! Să se lase înșelați, ba chiar mai mult, să se entuziasmeze pînă la a-și pierde mințile pentru acest om de nimic, care și-a dat cuvîntul de onoare regaliștilor cu condiția ca aceștia să suporte cheltuielile aventurilor sale ! Piei, drace ! Din fericire există provincia, pentru a contracara prostiile pe care le fac parizienii. Este de necrezut !

Hyndman îl sărbătorește în „Justice“ pe nemuritorul Joffrin și spune că el și posibiliștii l-au distrus pe Boulanger, salvînd astfel republica ⁴⁰⁶. El își dă seama, desigur, că situația

¹⁸⁴) Vezi scrisoarea următoare. — *Nota red.*

¹⁸⁵) — pentru copiii lui Longuet. — *Nota red.*

¹⁸⁶) — Samuel Moore și Edward Aveling. — *Nota red.*

¹⁸⁷) — a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

¹⁸⁸) Vezi volumul de față, p. 420. — *Nota red.*

politică a posibilistilor la Paris n-are nici o perspectivă. Altminteri n-ar minți cu atîta nerușinare.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea, a lui Nim și Schorlemmer, care a sosit alaltăieri aici.

Cu prietenie, al dumitale
F. E.

Peste cîteva zile va apare ultimul număr din „Sozialdemokrat“. Ede Bernstein rămîne aici pentru a trimite corespondențe despre Anglia, mai ales revistei „Neue Zeit“. Fischer pleacă la Berlin, la „Vorwärts“ ; cu prima ocazie va obține un mandat în Reichstag. Tauscher pleacă la Stuttgart. În ce-l privește pe marele Julius Motteler, nimeni de aici nu știe ce se va întîmpla cu el. Pentru partid el reprezintă cea mai mare piedică — un geniu nerecunoscut pentru el însuși, o incapacitate recunoscută pentru toți ceilalți.

Convinge-i pe Guesde și Vaillant să plece la Halle. Bonnier trebuie să-l însoțească pe Guesde, ca translator.

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

218

Engels către Charles Caron

la Paris

(Ciornă)

Londra, 20 septembrie 1890

Dragă cetățene,

Răspunzînd la scrisoarea dv. din 17, trebuie să vă spun că nu vă pot da consimțămîntul solicitat, înainte de a mă fi lămurit asupra cîtorva puncte.

În primul rînd, sînt de părere că fiecare nouă ediție a unor lucrări trebuie să se facă sub forma unor broșuri complete, de sine stătătoare și nu într-o revistă, din care fiecare număr ar conține un amalgam de mici fragmente disparate, adeseori contradictorii. Aș dori, deci, înainte de toate, să cunosc motivul pentru care preferați această din urmă formă.

În al doilea rînd, nu intenționează Partidul Muncitoresc să reediteze o bună parte a aceluiași lucrări în seria „Biblioteca socialistă“ ? Într-un asemenea caz, proiectul partidului ar trebui să aibă prioritate față de o inițiativă particulară.

În sfîrșit, ar urma să vă angajați într-o treabă destul de costisitoare. Chiar și numai publicarea celor 6 broșuri a căror apariție a fost anunțată începînd cu numărul 1 ar dura 4—6 luni. Dacă din lipsă de fonduri revista și-ar înceta apariția înainte ca respectiva lucrare să fi fost publicată în întregime, mie mi-ar reveni o răspundere foarte mare, deoarece eu sînt cel care v-a autorizat s-o tipăriți.

Aveți, așadar, mijloacele financiare necesare ?

Mai sînt și alte puncte care ar trebui luate în considerare.

Pentru tranșarea acestei probleme vă rog să vă adresați cetățeanului Lafargue, căruia îi trimit o copie a scrisorii de față.

Pe viitor, v-aș fi recunoscător dacă v-ați adresa în primul rînd mie, înainte de a vă folosi în mod public de numele meu și chiar și de data aceasta îmi rezerv dreptul să iau anumite măsuri, de asemenea publice, dacă voi considera că este necesar.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

219

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 20 sept. 1890

Dragul meu Lafargue,

Îți mulțumesc pentru informațiile cu privire la Caron. Anexez răspunsul¹⁸⁹⁾ pe care i l-am dat acestui tînăr amabil, care nu se îndoiește că răspunsul meu va fi afirmativ. Să mai zică cineva ceva de agenții de la „London Assurance“¹⁹⁰⁾ sau de insolența ziariștilor yanchei. Germanii și francezii îi întrec

¹⁸⁹⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

¹⁹⁰⁾ „Societate de asigurare din Londra“. — *Nota red.*

cu mult și asta cu o eleganță care, în ciuda obrăzniciei lor, îi prinde de minune. Nu sînt însă sigur dacă scumpii mei compatrioți nu-i depășesc cumva într-o măsură și mai mare.

Aici nimic nou. Aveling ți-a scris, cu siguranță, despre Lavigerie¹⁹¹). Rămîne, totuși, ciudat faptul că acest individ este în posesia unui document (copie) semnat de Lafargue, Guesde, Deville etc., prin care este anunțată sosirea iminentă a lui Guesde la Londra și a unei scrisori în care Coulombeau îi invită pe Aveling și Tussy în numele Consiliului Național al Partidului Muncitoresc²⁵⁸, la congresul de la Lille. Aveling urma ca luna trecută să verifice originalele acestor documente, pe care tipul pretinde că le posedă în copie ; de duminică însă, nu mai știu nimic în legătură cu aceasta. Anexez un cec de 20 lire.

Cu prietenie, al d-tale

F. E.

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

220

Engels către Joseph Bloch

la Königsberg

Londra, 21 sept. 1890

Mult stimat domn,

Scrisoarea dv. din 3 crt. mi-a fost trimisă la Folkestone ; cum acolo nu aveam cartea respectivă¹⁹²), n-am putut să vă răspund. La 12 sept., cînd m-am întors acasă, mă așteptau atîtea probleme urgente, încît de-abia astăzi ajung să vă scriu cîteva rînduri. Vă înșir toate acestea pentru a explica întîrzierea și pentru a-mi cere scuze.

Ad I. La p. 19¹⁹³) a „Originii“⁴⁰⁶, vedeți în primul rînd că procesul de dezvoltare a familiei punalua este înfățișat ca reali-

¹⁹¹) Vezi volumul de față, p. 401—402. — *Nota red.*

¹⁹²) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

¹⁹³) Vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 21, Editura politică. București, 1965, p. 44—45. — *Nota red.*

zîndu-se treptat și atît de lent, încît chiar în secolul nostru, în familiile regale din Hawaii, mai există căsătorii între frate și soră (*avînd aceeași mamă*). În întreaga antichitate găsim exemple de căsătorii între frate și soră, de ex. și la Ptolemei. Aici însă — în al doilea rînd — trebuie să facem deosebirea între frați și surori avînd doar *mamă comună* sau *tată comun*; cuvintele αδελφός, αδελφή, provin de la cuvîntul δελφός (uter) și desemnau, deci, inițial, doar frate și soră *pe linie maternă*. Din perioada matriarhatului s-a mai păstrat multă vreme impresia că acei copii, care au mamă comună și tați diferiți sînt mai apropiați decît copiii avînd tată comun, dar mame diferite. Forma de familie punalua exclude doar căsătoriile celor din prima categorie, dar nu și pe cele dintre membrii celei de a doua categorii, care, potrivit concepției respective, *nici nu erau considerați rude* (este doar vorba de matriarhat). În antichitatea greacă, după cîte știu eu, căsătoriile dintre frate și soră se limitează la cazurile în care fie că respectivii au mame diferite, fie că acest lucru nu este știut cu siguranță, dar nu este exclus. Așadar, aceste cazuri nu contravin obiceiurilor punalua. Dv. ați omis că între perioada punalua și monogamia greacă a avut loc saltul din matriarhat în patriarhat, fapt care a modificat considerabil situația.

În „Hellenische Alterthümer“ Wachsmuth scrie că, în perioada eroică a grecilor „nu există nici urmă de rețineră cu privire la înrudiri prea apropiate între soți, cu excepția relațiilor dintre părinți și copii“ (III p. 157). „Căsătoria cu sora bună nu era considerată în Creta indecentă“ (idem, p. 170). Ultimul citat este luat din Strabo, cartea a X-a, însă pentru moment nu pot indica unde se află pasajul, deoarece textul nu este divizat în capitole. Prin soră *bună* înțeleg pînă la proba contrarie soră pe linie paternă.

Ad II, eu înțeleg astfel prima dv. teză : Potrivit concepției materialiste asupra istoriei, determinant în istorie este în *ultimă instanță* producerea și reproducerea vieții reale. Nici Marx, nici eu n-am afirmat vreodată mai mult. Și dacă cineva denaturează această teză, susținînd că factorul economic este *singurul* determinant, transformă teza de mai sus într-o frază goală, abstractă și absurdă. Situația economică este baza, dar diferitele elemente ale suprastructurii : formele politice ale luptei de clasă și rezultatele ei — orînduirea de stat, instaurată de clasa învingătoare, după cîștigarea bătăliei etc. — formele juridice și chiar reflectarea tuturor acestor bătălii reale în mintea participanților, teoriile politice, juridice, filosofice,

concepțiile religioase și dezvoltarea lor ulterioară, în sisteme de dogme, influențează de asemenea desfășurarea luptelor istorice și determină în multe cazuri, în special *forma* lor. Există aici o interacțiune a tuturor acestor factori, în cadrul căreia mișcarea economică, croindu-și drum prin mulțimea nesfârșită de întâmplări (adică de lucruri și de evenimente a căror legătură internă este atât de îndepărtată sau atât de greu de stabilit, încât o putem ignora, considerînd-o ca inexistentă) se impune în cele din urmă ca ceva necesar. Altminteri, aplicarea teoriei la o perioadă istorică oarecare ar fi un lucru mai ușor decît rezolvarea unei ecuații simple de gradul întii.

Istoria ne-o făurim noi înșine, dar o făurim, în primul rînd, în cadrul unor premise și condiții bine determinate. Printre acestea cele economice sînt, în ultimă instanță, hotărîtoare. Dar și cele politice etc., ba chiar tradiția, care mai dăinuie în mintea oamenilor, joacă un rol, chiar dacă nu hotărîtor. Statul prusian s-a format și s-a dezvoltat de asemenea ca urmare a unor cauze istorice, în ultimă instanță economice. Dar nu s-ar putea susține, fără a da dovadă de pedanterie, că, dintre numeroasele state mici din Germania de nord tocmai Brandenburgul a fost destinat de necesitatea economică și nu și de alți factori (în primul rînd de faptul că datorită stăpînirii Prusiei Brandenburgul a fost implicat în problemele poloneze și, prin aceasta, chiar în relațiile politice internaționale care de altfel au fost hotărîtoare în momentul constituirii casei de Austria) pentru rolul de mare putere în care s-a întruchipat deosebirea economică, de limbă și, de la Reformă încoace, chiar și de religie dintre nord și sud. Cu greu ar reuși cineva, fără a se face de ris, să explice prin factorul economic existența fiecărui stătuț german din trecut și din prezent sau originea mutației consonantice din germana cultă, care a transformat zona de demarcație geografică constituită de lanțul muntos de la Sudeți pînă la Taunus, într-o adevărată breșă de-a lungul Germaniei !

În al doilea rînd însă, istoria se înfăptuiește astfel încît rezultatul final provine întotdeauna din conflictele multor voințe individuale, care, fiecare la rîndul ei, devine ceea ce este datorită unei multitudini de condiții de viață speciale ; sînt deci nenumărate forțe care se interferează, un grup infinit de paralelograme de forțe, din care ia naștere o rezultantă a evenimentului istoric, care, la rîndul lui, poate fi considerat produsul unei forțe acționînd ca un tot *inconștient* și lipsit de voință. Căci ceea ce vrea unul, este respins de altul, iar ceea

ce rezultă este ceva ce n-a dorit nimeni. Astfel istoria de pînă acum s-a desfășurat asemenea unui proces natural, fiind supusă, în esență, aceluiași legi ale mișcării. Dar din faptul că voințele individuale — din care fiecare în parte nu vrea altceva decît îi cer constituția sa fizică și condițiile exterioare, în ultimă instanță economice (fie ale sale personale, fie cele general-sociale) — nu realizează ceea ce vor, ci se contopesc într-o medie generală, într-o rezultantă comună, de aici nu trebuie totuși să se tragă concluzia că aceste voințe sînt egale cu zero. Dimpotrivă, fiecare în parte contribuie la această rezultantă și, în această măsură, este cuprinsă în ea.

Apoi aș vrea să vă rog să studiați această teorie din surse originale, și nu la a doua mînă, cea ce este mult mai ușor. Marx nu a scris nimic în care această teorie să nu joace un rol. Îndeosebi „*Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*“ constituie un admirabil model de aplicare a ei. În „*Capitalul*“ întîlnim numeroase asemenea referiri. Apoi mi-aș permite să menționez și lucrările mele : „*Domnul Eugen Dühring revoluționează știința*“ și „*Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane*“, în care am făcut cea mai amănunțită expunere, din cîte știu că există, a materialismului istoric.

De faptul că, uneori, cei mai tineri dau laturii economice mai multă importanță decît i se cuvine, sîntem vinovați în parte noi înșine, Marx și cu mine. Față de adversari a trebuit să accentuăm acest principiu fundamental, pe care ei îl negau, și n-am avut întotdeauna timp, loc și prilej să acordăm atenția cuvenită celorlalți factori care participă la această interacțiune. Dar de îndată ce se ajungea la expunerea vreunei perioade istorice, deci la aplicarea practică, lucrurile se schimbau, și aici nici o eroare nu mai era posibilă. Din păcate însă prea des se întîmplă să crezi că ai înțeles perfect o teorie nouă și că o poți aplica fără dificultate de îndată ce ți-ai însușit — și nici măcar întotdeauna bine — principiile ei fundamentale. Or de acest reproș nu-i pot scuti pe unii dintre „marxiștii“ mai noi și lui i se datorează și unele uimitoare confuzii.

Referitor la problema I, am mai găsit ieri (scriu aceste rînduri la 22 sept.) în Schoemann „*Griechische Alterthümer*“, Berlin 1855, I, p. 52, următorul pasaj care confirmă întru totul cele spuse de mine mai sus : „Este știut că în Grecia din perioada mai tîrzie, căsătoriile între frați și surori avînd *mame diferite* nu erau considerate incestuoase“.

Nădăjduiesc că înspăimîntătoarele mutilări de frază pe care le-am făcut pentru a fi cît mai scurt, nu vă vor supăra prea tare și rămîn al dv. devotat,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în
revista „Der sozialistische
Akademiker“ Nr. 19, 1895

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

221

Engels către Hermann Engels

la Engelskirchen

Dragă Hermann,

Cînd a sosit scrisoarea ta din 28.5., tocmai se anunțase furnizorul meu de vin din Dublin; voiam să-l aștept, pentru a vorbi personal cu el. Întîmplarea a făcut ca respectivul să sosească abia la sfîrșitul lui iunie, cînd eram extrem de preocupat de călătoria mea ¹⁹⁴⁾; am uitat, deci, de sherry-ul tău pînă acum cîteva zile, cînd ți-am recitat scrisoarea, iar astăzi, primind noua ta scrisoare, mi-am amintit de el. N-ați pierdut însă nimic. Transportul în perioada marilor călduri nu i-ar fi făcut deloc bine vinului, iar acum, în orice caz, transportul este mai sigur. Am să scriu imediat la Dublin, să văd ce este de făcut. Brett vă poate procura cu siguranță un vin bun. M-am aprovizionat din nou cu 50—60 de duzini de Bordeaux și Porto din recoltele bune ale ultimilor ani; de sherry nu am nevoie în cantități mari, dar și pentru acest sort te poți bizui pe el. Deci, pe curînd, amănunte. Am stat și la Folkestone, la Canalul Mincii, 4 săptămîni și mă simt deosebit de bine și voios; vreau să sper că e ceva de durată. Multe salutări ție și alor tăi

Bătrînul tău,
Friedrich

[Londra] 22/9/90

Publicat în „Deutsche Revue“,
Jg. 46. Bd. 3, 1921

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

¹⁹⁴⁾ — în Norvegia. — *Nota red.*

222

Engels către Jakins

la Londra

(Ciornă)

[Londra, 23 septembrie 1890]

Ca urmare a convorbiri avute cu dv., vă informez că sînt dispus să semnez un contract pentru locuința din 122, Regent's Park Road, pe o perioadă de trei ani (asemănător celui pe care l-am avut mai înainte cu decedatul marchiz de Rothwell), cu o chirie de 60 lire pe an și cu condiția prestării de către proprietar a ceea ce ar trebui să i se asigure unui chiriaș nou.

În afara unor mici lucrări de renovare ca, de pildă, tapetarea etc., care vor fi probabil necesare în primăvara viitoare, mai sînt de menționat, după părerea mea, încă două lucruri :

1. O nouă sobă de bucătărie, de cea mai bună calitate, în locul actualei sobe, veche de 20 de ani și extrem de uzată.

2. Instalațiile necesare pentru o baie cu apă caldă și rece, deoarece baia existentă n-are decît apă curgătoare rece.

Sper că veți considera rezonabile aceste cereri și rămîn, stimate domn, etc.

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

223

Engels către Strutt & Parker

la Londra

(Ciornă)

[Londra] 23/9/90

Stimați domni,

Ca urmare a convorbirii avute ieri cu dl. Jakins, i-am comunicat într-o scrisoare, ce lucrări de renovare și transformări aș dori să se întreprindă în casa pe care o voi locui, înainte de a semna un nou contract pe timp de trei ani. El m-a autorizat să vă trimit această scrisoare.

Deoarece această problemă nu va putea fi rezolvată pînă la viitoarea plată trimestrială, dl. Jakins a considerat de la sine înțeles să vă trimit, pentru a-mi vedea interesele asigurate, denunțarea contractului. Îmi permit să anexeze respectiva denunțare. Este însă evident, că o voi reține de îndată ce vom ajunge la o înțelegere satisfăcătoare cu privire la condițiile și durata noului contract.

În speranța că nu se vor ivi nici un fel de dificultăți, rămîn al dv. etc.

Domnii mei ! Prin prezenta vă aduc la cunoștință că la 25 martie anul viitor (1891), voi ceda locuința și anexele ei, situate pe proprietatea răposatului domn Rich[ar]d R. Rothwell 122, Regent's Park Road, N.W., parohia St. Pancras și mă voi muta de acolo.

Data : 23 sept. 1890

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

224

Engels către Jules Guesde la Paris

Londra, 25 septembrie ¹⁸⁹⁰) 1890

Dragul meu Guesde,

Îți mulțumesc pentru rectificare — într-adevăr mă înșelasem în legătură cu rezoluția congresului privind convocarea ⁴⁰⁷. Dar în forma în care a fost adoptată, rezoluția ar fi suficientă pentru a ne condamna la inactivitate, în timp ce ceilalți ar acționa.

În legătură cu elvețienii, i-am scris lui Bebel. Cum în problema conferinței de la Halle ⁴⁰¹ este de acord cu noi, i-am propus să trimită invitații tuturor, inclusiv englezilor, pentru a se evita astfel neplăceri de felul celor survenite după conferința de la Haga, în 1889 ¹⁴⁴. Germanii au obiceiul de a trece cu multă ușurință peste problemele de formă, ceea ce în relațiile internaționale duce întotdeauna la neînțelegeri, dacă nu chiar la conflicte ; drept care le-am reamintit acest lucru.

¹⁸⁶) În original greșit : „iunie“. — Nota red.

Dacă Vaillant ar putea merge împreună cu d-ta la Halle, nouă ne-ar prinde foarte bine, mai ales că Bonnier mi-a scris că trebuie să se întoarcă de îndată în Anglia și probabil nu te va putea însoți.

Sper ca soții Aveling sau cel puțin d-na Aveling să poată merge acolo.

Cu prietenie, al d-tale
F. Engels

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

225

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 25 sept. 90

Draga mea Laura,

Ziua de astăzi, ziua ta de naștere, va fi sărbătorită, așa cum se cuvine, cu o sticlă bună de vin, pe care o vom bea în sănătatea ta, cu respectivele onoruri muzicale — și încă ce onoruri muzicale! Nim, Schorlemmer și cu mine, trei remarcabili muzicieni!

Multe mulțumiri pentru perele pe care Nim le aștepta cu mare nerăbdare. Vom da gata „soiul“ acesta „brun“ chiar înainte ca el să se dumirească bine unde se află. Cît privește restul, Nim va avea cu siguranță grijă ca al lor

Curs al vieții

Să înceapă și să se sfârșească
În sacrele registre ale sfintei inchiziții¹⁹⁶⁾

Astăzi va apare ultimul număr din „Sozialdemokrat“. Ziarul acesta îmi va lipsi' aproape tot atît de mult ca „N[eue] Rh[einische] Zeitung“. Ede va rămîne aici; Tauscher a plecat ieri la Stuttgart; Fischer, cel mai bun din echipă după Ede, se va stabili la Berlin; în ce-i privește pe nemaipomenit de zăpăcitul Motteler și pe distinsa sa jumătate, nimeni nu știe

¹⁹⁶⁾ În manuscris citatul e dat în limba germană. — Nota red.

ce ar putea face cu ei ; presupun, deci, că vor mai rămîne o vreme aici, cu toate că noi ne-am putea foarte bine dispensa de ei — din păcate, se pare că și ceilalți gîndesc la fel.

Bebel și Liebk[necht] s-au mutat amîndoi la Berlin. Pentru eventualitatea stabilirii unei legături urgente cu ei îți dau adresa lui Bebel, singura pe care o am ; A[ugust] B[ebel] Grossgörschenstr. 22a, Berlin.

Mari pramatii în sînul nobilimii de la Berlin. Unul din acești domni s-a împușcat într-o ceartă cu o dansatoare, un altul, din cauza datoriilor și a unor excrocherii, un al treilea se află în închisoare ca urmare a veșnicelor încăierări și a crizelor de delirium tremens ; un ofițer superior, maior din școala de subofițeri de la Potsdam, s-a împușcat, și chiar „Kreuzzeitung“ anunță nobilimea că se află foarte aproape de potopul ⁴⁰⁸, pe care nu-l așteptau decît „apres nous“ ! ¹⁹⁷) Mai frumos nici nu putea fi !

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

Al tău,
F. Engels

226

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 25 sept. 90

Dragul meu Lafargue,

Bebel îmi scrie că este de acord cu noi în privința Belgiei ¹⁹⁸). Acum i-am propus să trimită invitații la o conferință preliminară „pentru a discuta modalitatea de a se evita în 1891 repetarea celor petrecute în 1889 și anume, ținerea a două congrese muncitorești independente și rivale“ ; să-i invite pe toți, pe belgieni, elvețieni, cele două partide daneze ¹⁹⁰, pe sue-

¹⁹⁷) — „după noi“. — *Nota trad.*

¹⁹⁸) Vezi volumul de față, p. 427—428. — *Nota red.*

dezi, italieni (ai cumva adresele ?), spanioli și englezi (Parliamentary Committee⁶⁹, Eight Hours League³⁶⁴, Social-Democratic Federation⁶⁷ și Socialist League⁶⁸).

În ce privește propunerea voastră, de a nu insista asupra suveranității congresului decît în 3 puncte : verificarea mandatelor, fixarea ordinei de zi și modul de votare, mi se pare că vă situați pe un teren destul de periculos. Aceasta ar însemna ca în toate celelalte probleme să acceptați rezoluțiile congreselor posibiliste precedente și să provocați pentru fiecare problemă ce s-ar ivi o nouă dezbatere pentru a vă elibera de aceste cătușe. Ar însemna să recunoașteți întreaga serie de congrese belgiene posibiliste, inclusiv acea caricatură de congres din 1888 de la Londra¹⁰⁶, drept singura reprezentare internațională muncitorească reală și să coboriți astfel Congresul nostru din 1889²³⁵ la rolul unui act de rebeliune, care n-a avut nici bază și nici succes.

Gîndiți-vă bine ce ar ieși de aici. Voi vreți să propuneți fără alte rezerve în afara celor menționate mai sus să se voteze prin delegați. Și la ultimul congres posibilist²³⁸ s-au admis *trei* delegați pentru fiecare grupare. Este drept că acești trei nu aveau dreptul decît la un vot în cadrul votării, dar cum să verifici toate astea, fără a irosi tot timpul destinat congresului prin apeluri nominale ? Cine i-ar putea, deci, împiedica pe belgieni să trimită cîte trei delegați pentru fiecare grupare oricît de neînsemnată și să domine astfel congresul pe baza propriei voastre propuneri ? Și de cîte ori veți întrerupe apelul nominal din cauza urletelor nerăbdătoare ale congresiștilor ?

După cît mi se pare mie, voi vă amăgiți în legătură cu scindarea posibilistilor⁴⁰⁹ ; nu uitați că de azi și pînă în septembrie 1891, cînd probabil se va întruni Congresul, se pot întîmpla multe lucruri. Pentru ce să abandonăm pozițiile importante pe care le deținem astăzi ? Pînă atunci s-ar putea să avem mare nevoie de ele. Gîndiți-vă că pretutindeni există posibilisti și nici în Belgia nu sînt puțini.

N-am primit ziarul vostru ; a apărut ?

Salutări prietenești, al d-tale
F. Engels

227

Engels către Laura Lafargue
la Le Perreux

Londra, 26 sept. 1890

Draga mea Lohr,

Ieri am sărbătorit apropierea aniversării tale cu o sticlă de vin roșu, de bună calitate, iar astăzi vom bea în onoarea evenimentului propriu-zis o sticlă de șampanie, urindu-ți toate cele bune, cu speranța că te afli doar

Nel mezzo del cammin della tua vita ¹⁹⁹⁾

Ca dar de ziua ta, anexas partea ce-ți revine din suma de 45 lire, pe care tocmai am primit-o de la Meissner, sub forma unui cec de 15 lire. Cum nu se poate mai binevenit !

Ultimul număr din „S[ozialdemokrat]“ a produs aici senzație. Edward a publicat ieri un lung extras în „Daily Chronicle“ și urmează să-i ia un interviu lui E. Bernstein pentru numărul de luni al lui „Star“ ⁴¹⁰ (cu fotografie).

Meissner n-a trimis încă decontul, a făcut doar o remitere, așa că detaliile mai precise trebuie amânate.

Calde salutări de la Nim, Schorlemmer și de la

Al tău,
F. Engels

Data viitoare când vei veni aici vei putea face acasă o baie caldă. Bătrînul marchiz ²⁰⁰⁾ murind acum cîtva timp, proprietatea a trecut în mîna altor giranți. Am pus chestiunea toaletei, anunțînd că renunț la apartament dacă nu se instalează o nouă sobă de bucătărie și o nouă cadă cu instalație de apă caldă. Astăzi oamenii au venit să cerceteze spațiul și mi-au spus că vor da curs cererilor mele. Vor mai fi, desigur, unele dificultăți inerente, dar, după cîte mi s-a spus, voi avea cîștig de cauză.

¹⁹⁹⁾ — la mijlocul drumului vieții tale. — *Nota trad.*

²⁰⁰⁾ — de Rothwell. — *Nota red.*

Lada de pere n-a ajuns încă pînă azi la ora trei, dar va sosi foarte probabil înainte de masa de seară.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea :
F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance”, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

228

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 27 sept. 1890

Dragă Sorge,

Am primit cele două scrisori din 10 crt.

Anexez astăzi obișnuitele ziare, cîteva exemplare din ultimul număr al ziarului „Sozialdemokrat” ; probabil că-ți va face plăcere să ai cîteva exemplare în plus din acest număr istoric.

În ce-l privește pe Schewitsch, informația ta este desigur corectă ²⁰¹). Trecînd pe aici, el a întîlnit-o pe Tussy la un miting și i-a relatat că a aflat, că eu m-aș fi exprimat în termeni foarte defavorabili despre el, drept care preferă să nu mă viziteze. I-am atribuit toate astea nobilului Jonas, dar ar putea fi vorba și de pretextul unei conștiințe încărcate. Este vechea poveste caracteristică multor ruși : une jeunesse orangeuse et une vieillesse blasée ²⁰²), cum s-a exprimat unul dintre ei.

Grunzig este beletrist, iar tinerii studenți rebeli din Germania sînt și ei beletriști (mai mult triste decît belle) care vor să revoluționeze întreaga literatură. Asta explică toată povestea cu articolul din „Volkszeitung” ⁴¹¹, căci din mutual assurance Co. ²⁰³) a acestor domni face parte și Grunzig. De altfel cînd ai un nume precum Grunzig sau Greulich, cel mai bun lucru este să-ți pui capăt zilelor ²⁰⁴).

²⁰¹) Sorge i-a scris lui Engels de plecarea lui Schewitsch la Riga.
— *Nota red.*

²⁰²) — o tinerețe furtunoasă și o bătrînețe resemnată. — *Nota trad.*

²⁰³) — asociație de ajutor reciproc. — *Nota trad.*

²⁰⁴) Joc de cuvinte : numele de familie Grunzig derivă din „grunzen” = a grohăi, iar numele de familie Greulich — din „Greuel” = groază, oroare. — *Nota red.*

Am petrecut jumătate din august și septembrie la Folkestone lângă Dover și această cură suplimentară, după călătoria la Capul Nord, mi-a priit de minune. Mă simt din nou bine și voios, dar am foarte mult de lucru ; acum toți mi se adresează numai mie.

Congresele vor lămuri multe probleme : la 9 octombrie congresul partidului muncitoresc francez (al nostru) la Lille ; la 13 octombrie congresul uniunilor profesionale (tot al nostru) la Calais ⁴¹² ; cel mai important va fi cel din 12 octombrie, la Halle ³⁸². Iată despre ce e vorba (*confidențial, numai pentru tine*, presa nu trebuie să afle nimic deocamdată).

Cei din Bruxelles, însărcinați de posibiliști să convoace congresul lor ³⁹⁹ în Belgia, au invitat Congresul trades-unionurilor din Liverpool ⁴⁰⁰, care a acceptat invitația cu entuziasm. În felul acesta englezii și-au luat un angajament, iar nouă ni s-a creat o situație destul de dificilă. Așadar, după ce m-am consultat cu cei de aici, i-am invitat mai întâi pe francezi, apoi pe germani ²⁰⁵) să pregătească terenul pentru unificarea celor două congrese din 1891, în cazul în care se pot obține condiții acceptabile ; suveranitatea congresului, care data trecută ne-a fost refuzată de posibiliști, convocarea de către *ambii* mandatarii ai celor două congrese din 1889, reglementarea prealabilă a modului de reprezentare și încă câteva probleme de detaliu. Francezii și germanii au acceptat. Deoarece în orice caz vor pleca la Halle diferiți reprezentanți ai partidelor din străinătate, am propus să se țină acolo o conferință pregătitoare, pentru rezolvarea problemelor preliminare ⁴⁰¹ și aceasta se află pe drumul cel bun. Mă tem că, cu toate acestea, se vor face o serie de negliobii ; Tussy va fi probabil acolo și va mai evita unele din ele. Dar oamenii sînt atît de gushing în internaționalibus ²⁰⁶), tocmai acolo unde nu e cazul, încît lucrurile pot lua o întorsătură total diferită de cea inițială. În ce mă privește, mă aștept la așa ceva. Cred, însă, că pînă la urmă, totul o să iasă bine.

În primul rînd, în 1889, convocînd propriul nostru congres, am arătat reprezentanților statelor mici (Belgia, Olanda etc.), că nu le permitem să ni se suie în cap, iar data viitoare vor fi mai prudenți.

În al doilea rînd însă, posibiliștii par a fi în plină descompunere. Brousse, care conduce clica consiliilor municipale po-

²⁰⁵) Vezi volumul de față, p. 427—428. — *Nota red.*

²⁰⁶) — lipsiți de simțul măsurii în problemele internaționale. — *Nota trad.*

sibiliste și prin ea Bursa muncii, se află într-un conflict deschis cu Allemane, care conduce uniunile profesionale din Paris și, ceea ce este mai semnificativ, el este partizanul unei înțelegeri cu noi. Allemane vrea să pătrundă în Cameră în locul răposatului Joffrin, dar Brousse ar dori ca Lavy sau Gély să fie aleși. Lupta este atât de aprigă încît Brousse nici n-a îndrăznit să apară la înmormîntarea lui Joffrin, unde Allemane a avut rolul principal ; de altfel ei sînt în conflict și cu pușinii lor adepți din provincie. În sfîrșit, atitudinea lor ostilă față de demonstrația de 1 mai ⁴¹³ i-a compromis serios în ochii belgienilor și ai olandezilor. Brousse și Allemane se atacă pe față în coloanele ziarelor lor.

Împrejurările ne sînt, deci, atât de favorabile — fără a mai aminti de enormul prestigiu moral dobîndit de germani prin victoria în alegeri ²⁰⁷⁾ și urmările ei : prăbușirea lui Bismarck și a legii împotriva socialiștilor ¹⁰, ceea ce a făcut din ei partidul cel mai important din Europa —, încît chiar dacă am mai face unele greșeli de tactică, putem spera în victorie. Sau vom reuși să înfăptuim unificarea pe o bază rațională și atunci marxiștii germani și francezi vor domina congresul, sau reaua credință a posibilistilor și a celor cîțiva partizani ai lor ar fi atât de evidentă, încît englezii îi vor părăsi (noile trades-unionuri) ; și *atunci* vom putea porni aici din nou o campanie, ca cea din primăvara lui 1889, și poate cu mai mult succes.

Mă bucur foarte mult că vrei să colaborezi la „N[eue] Z[eit]“. Dacă nu-ți convin condițiile de plată — trebuie, firește, să primești onorarii americane — nu te jena să-ți exprimi pretențiile și referă-te la mine. „N[eue] Z[eit]“ poate deveni un organ de presă foarte important, Bernstein va scrie de aici, Laf[argue] de la Paris, Bebel va face o cronică săptămînală cu privire la Germania, și că poate să o facă într-un mod strălucit a dovedit-o în „Arb[eiter-]Zeitung“ din Viena. Eu nu mi-am format niciodată o părere despre evenimentele din Germania înainte de a citi corespondența lui B[ebel] pe această temă. Expunerea clară, obiectivă a faptelor, străină de orice păreri preconcepute, a fost magistrală.

Dispariția lui „Soz[ial]demokrat“ a lăsat un mare gol. Dar nu vor trece nici doi ani și vom ajunge într-un conflict deschis cu tînărul Wilhelm ²⁰⁸⁾ și atunci va începe bîlciul.

²⁰⁷⁾ — pentru Reichstag din 20 februarie 1890. — *Nota red.*

²⁰⁸⁾ Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

Salutări de la Schorlemmer, care acum este aici, și din partea mea, ție și soției tale.

Al tău,
F. E.

Ediția a 4-a a volumului I al „Capitalului“ o aștept pe curînd. Vei primi de îndată un exemplar. Prefața ar putea servi drept material pentru „Volkszeitung“.

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F.A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 și în întregime în : K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

229

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

În ultima mea scrisoare am uitat să menționez că le-am dat soților Romm o scrisoare de recomandare către tine, ceea ce se poate să te fi incomodat. Am uitat pur și simplu. Soții Romm — pe el nu-l cunosc personal — au frecventat la Berlin membrii cei mai de seamă ai partidului și s-au bucurat de încredere deplină ; în orice caz, îți vor relata lucruri interesante despre situația de acolo. Așa cum ți-am mai scris, ea este cumnata lui Ede Bernstein, care, ca redactor al ziarului „Sozialdemokrat“, s-a dovedit a fi unul dintre cei mai buni reprezentanți ai tinerei generații ; activitatea ei literară consacrată cunoașterii reciproce a literaturii progresiste ruse și celei germane merită toată lauda. Toate problemele personale, cum, unde și de ce au plecat în America, ți le-au povestit desigur.

Ziarul „Socialiste“ apare din nou. Îi scriu lui Lafargue să ți-l trimită.

Congresul a intrat pe calea cea bună. Între germani și francezi domnește deplină unitate de vederi. La 12 crt. Guesde, Nieuwenhuis, Tussy, un belgian și un elvețian vor pleca la

Halle ²⁰⁹) și vor pune lucrurile în ordine. La posibiliști a izbucnit un scandal public, săptămîna viitoare se va sparge buboiul ⁴⁰⁹.

Nim îți mulțumește pentru calendar ²¹⁰). Ea, Schorlemmer și cu mine vă salutăm pe amîndoi, cu căldură

Al tău,
F. E.

Noi aici nu știm nimic despre loviturile primite de Tussy — ce înseamnă asta ? ⁴¹⁴.

Publicat într-o formă prescurtată în cartea : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 și în întregime în : K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

230

Engels către Karl Kautsky

la Stuttgart

Dragă K[autsky],

Vrei să fii atît de amabil să-mi trimiți un al doilea exemplar din „Neue Z[eit]“ ? este pentru prietenul nostru Sam, „pe-ndepărtatul, depărtatul Niger vinează leul și tigru!“

și dacă primesc rapid numărul 1, vinerea viitoare îl și expediez.

Dietz să-l treacă în contul meu.

Multe salutări și din partea lui Jollymeier ²¹¹).

Al tău,
F. E.

[Londra] 5/10/90

Publicat pentru prima oară în cartea : „Aus des Frühzeit des Marxismus. Engels Briefwechsel mit Kautsky“. Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

²⁰⁹) — la congresul Partidului social-democrat german. — *Nota red.*

²¹⁰) — „Pionier. Illustrierter Volks-Kalender“. — *Nota red.*

²¹¹) Poreclă dată în glumă lui Schorlemmer. — *Nota red.*

231

Engels către Wilhelm Liebknecht
la Berlin

Londra, 7.10.90

Dragă Liebknecht,

Am primit și-ți mulțumesc, „Volksblatt“²¹²), numerele 1—4, și 7 exemplare din numărul 5²¹³), de asemeni scrisoarea. Voi colabora cu plăcere la „Volksblatt“, dacă timpul și împrejurările mi-o vor permite. Acum însă trebuie să las iarăși de-o parte, pentru o vreme, orice activitate jurnalistică, căci volumul III²¹⁴) trebuie terminat odată.

Ca și în cazul lui „N[eue] Z[eit]“ și al altor publicații, pun două condiții : 1. ca în articolele semnate de mine să nu se facă modificări fără consimțământul meu, 2. onorariile, if any²¹⁵) să fie remise drept contribuția mea la casieria partidului.

Ceea ce trebuie în primul rind eliminat din „Volksbl[att]“ este acel ton plicticos de moarte, care s-a împămîntenit acolo ; în comparație cu „Volksblatt“, „Hamburger Echo“ este un ziar de circulație mondială. La acesta din urmă doar articolele de fond sînt uscate ; altminteri are un ton monden, de metropolă ; „Volksblatt“ însă, parcă ar fi scris în somn, iar Lenchen susține că „Sankt-Johann-Saarbrücker-Zeitung“ ar fi mai interesant : Nouă „Volksblatt“ ne-a produs întotdeauna o stare de somnolență. Să fie oare ei acei berlinezi spirituali ? Nici vorbă ! Așa că, insuflă-i mai multă viață, altfel monitorul nostru oficial va face o concurență neloială celui prusian-german²¹⁶) — pe care sper că nu-l vom lua drept model.

Îți trimit în afară de ziarele în discuție și un „Daily Chronicle“ cu o relatare exactă a împrejurărilor în care au avut loc recentele gas scares²¹⁷), cînd cîțiva generali zeloși au vrut

²¹²) — „Berliner Volksblatt“. — *Nota red.*

²¹³) Cu articolul lui Engels „Răspuns d-lui Paul Ernst“. — *Nota red.*

²¹⁴) — al „Capitalului“. — *Nota red.*

²¹⁵) — dacă există. — *Nota trad.*

²¹⁶) „Deutscher-Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger“. — *Nota red.*

²¹⁷) — încercări de intimidare la întreprinderea de gaz. — *Nota trad.*

să trimită 700 de soldați la Becton (la est de East End, pe Tamisa) ⁴¹⁵. De aici poți deduce cum e scris ziarul.

Mă bucur că v-ați acomodat atât de repede cu Berlinul.

Probabil că din Lille, Tussy împreună cu Guesde vor veni la voi.

Al tău,
F. E.

Salutări călduroase soției și copiilor

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

232

Engels către Friedrich Adolph Sorge la Hoboken

Dragă Sorge,

„Calendarul“ ²¹⁸) a sosit. Mulțumiri din partea lui Lenchen !

Astăzi ți-am trimis un pachet cu „diverse“ despre congrese. Posibiliștii sînt la pămînt, Allemane, Clement, Faillet etc., majoritatea muncitorilor parizieni din partid l-au exclus pe Brousse, iar Brousse i-a exclus pe ei. Așadar, sciziune ⁴⁰⁹. Brousse îi mai are de partea lui doar pe conducătorii care depind de el (prin documente compromițătoare pentru fiecare din ei), așadar, pe membrii consiliilor municipale și funcționarii plătiți de la Bursa muncii și pe domnul Hyndman, care, spre marele meu amuzament, în ultimul număr din „Justice“ ⁴¹⁶ s-a declarat solidar cu Brousse. În orice caz, *ambele* fracțiuni sînt acum condamnate și în plină descompunere, pe care sper că oamenii noștri n-o vor tulbura prin intervențiile lor. În schimb, congresele noastre s-au desfășurat în mod strălucit. Mai întîi Lille — „marxiștii“ francezi s-au manifestat ca partid ; apoi,

²¹⁸) „Pionier. Illustrierter Volks-Kalender“. — *Nota red.*

Calais, unde trades-unionurile au fost conduse tot de ei ⁴¹²; apoi Halle — corolarul ³⁸² Tussy a fost la Lille și Halle ⁴⁰¹, Aveling la Lille și Calais. Nu știu încă, în ce fel au decurs tratativele internaționale de la Halle. În orice caz săptămîna aceasta am fost pentru presa din toată lumea — o mare putere de prim rang.

Multe salutări

Al tău,
F. E.

[Londra] 18/10/90

Publicat pentru prima oară în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx,
u.A. an F. A. Sorge und Andere“,
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

233

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 19 oct. 1890

Draga mea Lohr,

În sfîrșit ! Săptămîna aceasta, chiar dacă n-am lucrat mult, am fost totuși „ocupat și angajat“ pînă peste cap. Am triat mai mult de 4 metri cubi de scrisori vechi, din perioada 1836—64, care în cea mai mare parte îi erau adresate lui Mohr. Toate erau aruncate claie peste grămadă într-un coș mare, de care poate îți amintești. Ștersul de praf, aranjarea și trierea mi-au luat mai mult de o săptămîna pentru a le pune cît de cît în ordine. În tot acest răstimp, camera mea arăta permanent răvășită, ocupată cu tot felul de materiale, în diferite grade de ordine și dezordine, astfel încît nu puteam nici ieși, nici face vreo altă treabă. Aceasta a constituit ocupația mea numărul 1. Apoi, a venit rîndul congreselor ; n-am lucrat pentru ele, dar am pierdut timp cu vizite etc. Și, în sfîrșit, Nim nu prea s-a simțit bine toată săptămîna ; a rămas în pat din proprie inițiativă, joi am chemat chiar doctorul, care însă i-a spus că nu este cazul să stea în pat tot timpul, ci să se scoale cel puțin

cîteva ore, ceea ce ea a și făcut. Încă nu i s-a putut pune un diagnostic precis ; sînt simptomele unei afecțiuni hepatice (gălbinare), nu are poftă de mîncare și e slăbită. De ieri seară însă se simte mai bine, are și o dispoziție mai bună și sper ca în cîteva zile să se pună din nou pe picioare.

Nădăjduiesc că Paul s-a descotorosit de acel prieten intim din interiorul său. Dacă nu, este vina lui ; o doză de filix mas sau couso ar pune curînd capăt necazului lui, otrăvind animalul, fără a-i face vreun rău lui Paul !

Congresele noastre s-au desfășurat strălucit și dacă le comparăm cu cele ale posibiliștilor, succesul lor iese și mai mult în evidență. Această calamitate ar putea lua sfîrșit curînd, de la sine. Sper doar că amicii noștri îi vor lăsa în voia lor și nu vor interveni în nici un fel, nici prin avansuri, nici altminteri. Il faut qu'ils cuisent dans leur propre jus²¹⁹⁾. Orice tentativă din parte-ne de a ne amesteca în treburile lor n-ar face decît să zădărnicească pentru un timp procesul de dezintegrare și decădere. Treptat, masele se vor îndrepta, fără îndoială, spre noi. Cu cît le vom permite mai mult conducătorilor să se lichezeze între ei, cu atît mai puțini vor fi cei pe care ar trebui să-i preluăm în ziua unificării. Dacă Liebknecht nu s-ar fi grăbit atît cu trecerea lassalleienilor de partea noastră, n-ar fi fost obligat să-i preia pe Hasselmann și pe alții ca el, care, după numai șase luni, au trebuit să fie excluși²⁶²⁾. Și astăzi în Franța, ca atunci în Germania, toți conducătorii sînt putrezi pînă în măduva oaselor.

Spre marea mea uimire și ușurare, în ultimul număr din „Justice“, Hyndman se pronunță pentru Brousse !⁴¹⁶⁾ Ce șansă ! Începusem să mă tem că voi fi pus în situația de a trebui să accept din nou amicitia, chiar și pasivă, a lui Hyndman, cînd eu îl prefer de zece mîi de ori ca adversar.

S-ar putea ca Paul să aibă dreptate acum : s-ar putea ca posibiliștii să se abțină din nou de la propriul lor congres⁴¹⁷⁾. Se pare că la Halle⁴⁰¹⁾ au fost fixate data și locul : Bruxelles, 16 aug. 91. Este tot ce știu. Mîine voi afla totul de la Tussy, care a părăsit ieri Halle, biletul ei de întoarcere prin Köln expirînd în aceeași zi.

Mă bucur că Fischer face parte din conducerea partidului. Tu l-ai văzut aici. Este foarte inteligent, foarte activ, revoluționar, un *anti-filistin convins*, mai internaționalist în orientare și comportare decît majoritatea germanilor. Tussy îmi scrie că,

²¹⁹⁾ Trebuie să fiarbă în zeama lor proprie. — Nota trad.

după Congresul din Lille⁴¹², deputații germani în Reichstag, sau cel puțin o mare parte din ei, i-au lăsat mai degrabă impresia unor filistini. Nu mă mir deloc. Cum deputații noștri nu sînt plătiți, noi nu-i putem promova întotdeauna pe cei mai buni, ci trebuie să-i acceptăm pe *cei mai puțin răi*, și anume pe cei cu o situație mai mult sau mai puțin burgheză. Iată de ce masele noastre sînt cu mult mai de nădejde decît *fracțiunea*. Dar aceasta poate să se felicite că nu are în opoziție decît asemenea neghiobi și indivizi suspecti (dintre care nu puțini probabil denunțatori). Dacă deputații noștri s-ar revolta împotriva lui Bebel, Singer și Fischer, va trebui să se ia măsuri împotriva lor, dar sînt sigur că Bebel va fi întotdeauna suficient de puternic pentru a-i ține bine în friu.

Paul est bien naïf avec ses questions sur Bebel et „le Gil Blas“. Il connaît Bebel et in connaît „le Gil Blas“ ; est-ce qu'il ne se connaîttrait plus soi-même ?²²⁰) În orice caz eu îi voi trimite lui Bebel numărul din „Gil Blas“, subliniat masiv și îi voi cere să se decică de el. Asemenea minciuni sfruntate depășesc orice limite chiar pentru *Gil Blas*⁴¹⁸.

Tussy a fost de-a dreptul entuziasmată de delegații de la Lille, care se pare că reprezintă o adevărată elită, dovedind calități de regulă discreditate în ultima vreme în Franța, pentru că germanii le manifestau într-o măsură și mai mare, deși, pînă în 1870, se obișnuia ca disciplina, esprit d'organisation et action combinée²²¹), să fie considerate ca des qualités tout ce qu'il y a de plus françaises²²²). Am citit cu mare interes relatarea lui Paul despre acești delegați⁴¹⁹ și voi avea grijă ca ea să apară în presa engleză și germană. Marele avantaj al francezilor este că au fost născuți și crescuți într-un mediu revoluționar. Nici germanii, nici englezii nu au acest avantaj și, pe deasupra, sînt crescuți în religia burgheziei — protestantismul. Aceasta împrumută obiceiurilor, deprinderilor și datinilor lor o nuanță filistină de care ei nu se pot debarasa decît mergînd în străinătate și mai ales în Franța. Compară felul cum sînt redactate rezoluțiile de la Lille cu cele de la Halle !

Iată marele progres : acum nu mai putem acționa fără vreuna din cele trei naționalități ; numai la belgieni și elvețieni am putea însă foarte ușor renunța.

²²⁰) Prin întrebările sale cu privire la Bebel și la „Gil Blas“ Paul se dovedește a fi foarte naiv. El îl cunoaște pe Bebel și cunoaște „Gil Blas“ ; oare nu se mai cunoaște pe sine însuși ? — *Nota trad.*

²²¹) — spirit organizatoric și acțiune combinată. — *Nota trad.*

²²²) — calități prin excelență franceze. — *Nota trad.*

Calde salutări din partea lui Nim

Cu toată afecțiunea al tău,
F. E.

Intrucît Paul a scris atît de mult în „Neue Zeit“²²³⁾ despre flotele pe care Marx le construia pentru voi cînd erați copii, îi trimit alăturat probabil ultimul exemplar existent din construcția de nave a lui Mohr.

Publicat pentru prima oară
în limba germană în revista
„Einheit“, Nr. 11, 1955

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

234

Engels către Eduard Bernstein²²⁴⁾

la Londra

[Londra, 20 octombrie 1890]

20 oct. Tussy a sosit ieri dimineață. Adler i-a spus că Louise K[autsky] s-a întors de la Berchtesgaden într-o dispoziție excelentă, că arată cu 10 ani mai tinără și are un succes enorm. Tussy era entuziasmată de congres³⁸²⁾. Masele au fost extraordinare, dar fracțiunea majorității²²⁵⁾ se complace încă în filistinism, Bebel s-a speriat auzind de alegerea unora dintre ei, a scris de îndată că dacă o dată insuccesul poate fi tolerat, a doua oară însă el nu trebuie să se repete. Atîta vreme cît banda i se supune lui Bebel, mai merge.

Al tău,
F. E.

²²³⁾ P. Lafargue. „Karl Marx“. — *Nota red.*

²²⁴⁾ Această scrisoare reprezintă un post-scriptum la o scrisoare pe care Eleanor Marx-Aveling o trimisese din Halle la 16 octombrie 1890 lui Engels și pe care Engels i-a trimis-o lui Eduard Bernstein. — *Nota red.*

²²⁵⁾ — fracțiunea social-democrată din Reichstag. — *Nota red.*

Îți trimit și ultimele relatări, printre care un ziar din Hamburg, pentru că nu știu dacă ai relatarea din Berlin despre 14 octombrie ⁴²⁰.

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

235

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

Îți trimit la birou numărul de astăzi din „Justice“ cu un articol de A. S. Headingley (alias Adolphe Smith) în care voi, și mai ales tu, sînteți taxați drept posibilisti ²²⁶). Autorul este un englez, născut la Paris, Literatus vulgarissimus; în timpul Comunei se afla la Paris. A venit apoi aici cu o moving panorama ²²⁷) a Parisului și a Comunei. Eșecul total al acestei afaceri nu ni l-a iertat niciodată, deoarece, după părerea lui, Consiliul General al Internaționalei ar fi trebuit să-i asigure în fiecare seară un public numeros. Astfel el a devenit un intim al secției franceze ¹²⁷, unde toți agenții provocatori și lichelele — Vésinier, Caria etc. — se adunau pentru a unelti și unde, cu fondurile secrete franceze, editau ziare orientate împotriva Consiliului General — des calomnies ordurières ²²⁸). De vreo 6—8 ani, el este principalul agent al lui Brousse aici și intermediar între Brousse, Social-Democratic Federation ⁶⁷ și diferiți belgieni (el este translatorul permanent la congresele posibilistilor și la congresele internaționale ale minerilor). Îți poți da seama de intențiile sale răuvoitoare, dar și de prostia lui — acești oameni nu înțeleg nimic din rezoluția de la Halle ⁴⁰¹ și cred că pot să-i salveze în Germania pe posibilisti,

²²⁶) A. S[mith] Headingley. „French and German possibilists“. — *Nota red.*

²²⁷) — panoramă ambulantă. — *Nota trad.*

²²⁸) — calomniile murdare. — *Nota trad.*

care în Franța își taie singuri craca de sub picioare. Poor fellows ! ²²⁹⁾

Al tău,
F. E.

Londra, 25/10/90

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

236

Engels către Conrad Schmidt ⁴²¹

la Berlin

Londra, 27 oct. 1890

Dragă Schmidt,

Profit de prima oră liberă pentru a-ți răspunde. Cred că ar fi foarte bine dacă ai accepta propunerea de a lucra la ziarul „Züricher Post“. În domeniul economiei, acolo ai putea avea mereu ceva de învățat, mai ales dacă ai în vedere că Zürichul nu este, totuși, decît o piață financiară și de speculații de mîna a treia, drept care impresiile culese acolo sînt atenuate sau denaturate de o dublă și triplă reflectare. Vei putea însă cunoaște practic întregul mecanism și vei fi nevoit să urmărești buletinele de bursă de prima mîna de la Londra, New York, Paris, Berlin și Viena, care îți vor dezvălui piața mondială așa cum apare ea ca piață financiară și de efecte. Cu reflectările economice, politice și de alt fel se petrece același lucru care se desfășoară în ochiul omului ; ele trec printr-o lentilă convergentă și de aceea apar răsturnate, cu capul în jos. Aici, însă, lipsește sistemul nervos, capabil să le readucă în poziție corectă. Comerțiantul vede mișcarea industriei și a pieței mondiale numai ca o reflectare răsturnată a pieței financiare și de efecte ; de aceea pentru el efectul devine cauză. Asta am constatat-o încă în deceniul al 5-lea, la Manchester ²⁷⁵ ; pentru a-ți forma o idee despre dezvoltarea industriei și despre maximele și minimele ei periodice, buletinele de bursă din

²²⁹⁾ — Sărmanii de ei !. — Nota trad.

Londra nu ți-ar fi putut fi de absolut nici un folos, pentru că domnii aceia voiau să explice toate fenomenele prin crizele de pe piața financiară, care de cele mai multe ori nu erau, la rîndul lor, altceva decît niște simptome. Atunci era vorba de a contesta apariția crizelor industriale ca urmare a supraproducției temporare, așa că problema avea și un caracter tendențios, propice denaturărilor. Acum acest punct cade — pentru noi, cel puțin, definitiv — și apoi este un fapt cert, că piața financiară poate avea și ea propriile ei crize, în care perturbările directe intervenite în industrie joacă numai un rol secundar sau chiar nici unul. În această privință, mai sînt de stabilit și de cercetat multe lucruri din ultimii 20 de ani, mai ales pe plan istoric.

Acolo unde există diviziunea muncii pe scară socială, intervine și un proces de autonomizare a muncilor parțiale. Producția este în ultimă instanță factorul hotărîtor. Dar de îndată ce comerțul cu produse se autonomizează față de producția propriu-zisă, el urmează o mișcare proprie, care, deși în general e dominată de mișcarea producției, se supune, totuși, în unele privințe și în cadrul acestei dependențe generale, legilor sale proprii, inerente naturii acestui factor nou. Această mișcare are propriile ei faze și, la rîndul ei, acționează asupra mișcării producției. Descoperirea Americii s-a datorat goanei după aur, care îi mînase pe portughezi mai întîi în Africa (vezi Soetbeer „Edelmetall-Produktion“) deoarece industria europeană, care în secolele al 14-lea și al 15-lea se dezvoltase enorm, precum și comerțul corespunzător ei cereau mai multe mijloace de schimb pe care Germania — mare producătoare de argint în perioada 1450—1550 — nu le putea furniza. Cucerirea Indiei de către portughezi, olandezi și englezi între 1500 și 1800, a avut drept scop *importul din* India, căci la un export în părțile acelea nu se gîndise nimeni. Și, totuși, ce uriașe repercusiuni au avut asupra industriei aceste descoperiri și cuceriri dictate de interese pur comerciale! Abia necesitățile legate de *exportul* în țările respective au creat și dezvoltat marea industrie.

La fel stau lucrurile și cu piața financiară. De îndată ce comerțul de bani se separă de comerțul de mărfuri, el are — în anumite condiții determinate de producție și de comerțul de mărfuri — și o dezvoltare proprie, faze și legi speciale, condiționate de propria lui natură. Dacă la aceasta se adaugă și faptul că, în evoluția sa ulterioară, comerțul de bani se extinde devenind comerț de efecte, că aceste efecte nu constau numai în titluri de stat, ci și în acțiuni ale întreprinderilor indus-

triale și de transporturi, comerțul de bani cucerindu-și astfel o dominație directă asupra unei părți a producției care în linii generale îl domină, atunci reacția exercitată de comerțul de bani asupra producției devine și mai puternică și mai complexă. Cei care fac comerț de bani sînt proprietari ai căilor ferate, ai minelor, ai întreprinderilor siderurgice etc. Aceste mijloace de producție capătă un dublu caracter : acțiunea lor trebuie să se adapteze cînd intereselor producției nemijlocite, cînd cerințelor acționarilor, în măsura în care aceștia sînt comercianți de bani ; un exemplu foarte elocvent : căile ferate din America de Nord, a căror exploatare depinde întru totul de operațiile de moment de la bursă ale unui Jay Gould, Vanderbilt etc., operații care nu au nimic comun cu activitatea unor căi ferate și cu interesele ei ca mijloc de comunicație. Chiar aici, în Anglia, am fost martorii unor lupte de decenii între diferitele societăți feroviare pentru delimitarea teritoriilor lor, lupte în care s-au cheltuit sume enorme, nu în interesul producției și al comunicațiilor, ci numai din cauza unei rivalități care de cele mai multe ori n-a avut drept scop decît facilitarea operațiilor de bursă ale comercianților de bani, deținători de acțiuni.

Prin aceste cîteva precizări în legătură cu concepția mea asupra raportului dintre producție și comerțul de mărfuri și dintre acestea două și comerțul de bani, am și răspuns, în fond, la întrebările d-tale în legătură cu materialismul istoric în general. Toate acestea pot fi înțelese cel mai ușor din punctul de vedere al diviziunii muncii. Societatea creează anumite funcții comune de care nu se poate lipsi. Oamenii destinați acestor funcții formează o nouă ramură a diviziunii muncii în *cadru societății*. Aceasta le creează interese deosebite chiar și față de mandatarii lor ; ei devin independenți față de aceștia și așa apare statul. Din acest moment se întîmplă ceea ce are loc în comerțul de mărfuri și, mai tîrziu, în comerțul de bani ; noua forță autonomă trebuie, ce-i drept, să urmeze în general mișcarea producției, însă, în virtutea autonomiei relative care îi este inerentă sau, mai exact, a autonomiei care i-a fost cîndva conferită și care s-a dezvoltat apoi treptat, ea acționează la rîndul ei asupra condițiilor și mersului producției. Avem de-a face aici cu interacțiunea a două forțe inegale, mișcarea economică, pe de o parte, și noua putere politică, pe de altă parte, care aspiră la cît mai multă autonomie și care, o dată instituită, este dotată și cu o mișcare proprie ; în mare, mișcarea economică se impune, dar ea va trebui să sufere și reacția mișcării politice create de ea însăși și dotate cu o rela-

tivă independență, mișcare a puterii de stat, pe de o parte, și a opoziției create o dată cu aceasta, pe de altă parte. Așa cum mișcarea pieței industriale se reflectă în genere și sub rezervele arătate mai sus în piața financiară — și se reflectă, bineînțeles, răsturnat — tot așa în lupta dintre guvern și opoziție se reflectă lupta claselor, care existau și luptau și înainte, dar se reflectă tot răsturnat, nu direct, ci indirect, nu ca luptă de clasă, ci ca luptă pentru principii politice și se reflectă atît de răsturnat, încît a fost nevoie de un mileniu, ca să descoperim acest lucru.

Reculul puterii de stat asupra dezvoltării economice poate fi de trei feluri : în aceeași direcție, și atunci dezvoltarea va fi mai rapidă ; în direcția opusă ei, și în acest caz orice popor mare din zilele noastre va suferi un eșec ; sau poate să bareze dezvoltării economice anumite căi și să-i impună altele. Acest caz se reduce, în ultimă instanță, la unul dintre cele două cazuri precedente. Este însă limpede că în cazul al II-lea și al III-lea, puterea politică poate să aducă mari prejudicii dezvoltării economice și provoca o mare risipă de forțe și de materiale.

Există și cazul de cucerire și distrugere brutală a unor resurse economice, ceea ce înainte făcea ca, în anumite împrejurări, întreaga dezvoltare economică locală și națională să dispară. Astăzi un asemenea caz are de cele mai multe ori efecte contrare, cel puțin la popoarele mari ; cu timpul, învinsul cîștigă uneori din punct de vedere economic, politic și moral mai mult decît învingătorul.

Același lucru se întîmplă și cu dreptul ; de îndată ce devine necesară noua diviziune a muncii, care creează juriști de profesie, apare de asemeni un domeniu nou, autonom, care, deși în linii generale este dependent de producție și de comerț, posedă totuși și o capacitate specifică de acțiune asupra acestor domenii. Într-un stat modern, dreptul nu numai că trebuie să corespundă situației economice generale, să fie expresia ei, dar trebuie să fie și o expresie *logică în sine*, care să nu se infirme pe sine însăși ca urmare a unor contradicții interne. Pentru a se realiza acest lucru, se atentează tot mai mult la fidelitatea reflectării relațiilor economice. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît se întîmplă mai rar ca un cod de legi să fie expresia brutală, neatenuată și nefalsificată a dominației unei clase. Chiar și numai acest lucru ar veni în contradicție cu „noțiunea de drept“. Noțiunea de drept pură, consecventă a burgheziei revoluționare din anii 1792—1796 a fost

falsificată în multe privințe încă din codul lui Napoleon, iar în măsura în care este intruchipată acolo, ea trebuie să sufere zi de zi tot felul de atenuări determinate de forța crescîndă a proletariatului. Și totuși, codului Napoleon³⁵⁷ continuă să stea la baza tuturor noilor codificări pe toate continentele. Astfel, cursul „dezvoltării dreptului“ constă, în mare parte, numai în aceea că mai întii se încearcă să se înlătore contradicțiile care rezultă din traducerea directă a relațiilor economice în principii juridice și să se stabilească un sistem juridic armonios, iar apoi în aceea că influența și constrîngerea dezvoltării economice ulterioare fac mereu cite o breșă în acest sistem și-l implică în noi contradicții (pentru moment nu vorbesc aici decît de dreptul civil).

Reflectarea relațiilor economice ca principii juridice este de asemeni în mod necesar o reflectare răsturnată cu capul în jos; ea are loc fără ca cei în cauză să-și dea seama; juristul își închipuie că operează cu teze apriorice, pe cînd acestea nu sînt de fapt decît reflectări economice, așa că totul este așezat pe cap. Și mi se pare de la sine înțeles ca această răsturnare, care, atîta timp cît nu este descoperită, constituie ceea ce noi numim *concepție ideologică*, să acționeze la rîndul ei asupra bazei economice și să o poată modifica în anumite limite. Baza dreptului succesoral, dacă presupunem aceeași treaptă de dezvoltare a familiei, este economică. Cu toate acestea va fi greu de dovedit că, de pildă, libertatea absolută de testare în Anglia și limitarea ei riguroasă în Franța au pînă în cele mai mici amănunte numai cauze economice. Dar ambele exercită la rîndul lor o puternică acțiune asupra economiei prin faptul că influențează repartitia bunurilor.

În ceea ce privește domeniile ideologice care plutesc în sfere și mai înalte — religia, filozofia etc. — acestea au un conținut preistoric găsit și preluat de perioada istorică, conținut pe care astăzi l-am numi absurditate. Toate aceste reprezentări false despre natură, despre esența omului însuși, despre spirite, puteri magice etc. au la bază, de cele mai multe ori, un element economic doar negativ; nivelul economic scăzut din perioada preistorică are drept completare, iar pe alocuri și drept condiție, ba chiar drept cauză, reprezentările false despre natură. Și chiar dacă necesitatea economică a fost și a devenit din ce în ce mai mult principalul resort al cunoașterii progresive a naturii, ar fi totuși o pedanterie să se caute cauze economice pentru toată această

absurditate din vremurile primitive. Istoria științelor este istoria înlăturării treptate a acestei absurdități, respectiv a înlocuirii ei printr-o absurditate nouă, dar din ce în ce mai puțin stupidă. Oamenii care se îndeletnicesc cu aceasta aparțin unor sfere specifice ale diviziunii muncii, iar ei au impresia că lucrează într-un domeniu independent. Și în măsura în care ei alcătuiesc un grup independent în cadrul diviziunii sociale a muncii, în aceeași măsură producțiile lor, inclusiv erorile lor, influențează întreaga dezvoltare socială și chiar dezvoltarea economică. Cu toate acestea ei se află de asemenea sub influența dominantă a dezvoltării economice. În filozofie, de pildă, acest lucru poate fi ușor dovedit pentru perioada burgheză. Hobbes a fost primul materialist modern (în sensul secolului al 18-lea), dar a fost absolutist pe vremea când în toată Europa monarhia absolută era în plină înflorire și când în Anglia se începuse lupta împotriva poporului. Locke a fost atît în religie cît și în politică un produs al compromisului de clasă din 1688 ⁴²². Deiștii englezi ⁴²³ și continuatorii lor mai consecvenți — materialişții francezi — au fost adevărații filozofi ai burgheziei, francezii au fost chiar filozofii revoluției burgheze. În filozofia germană de la Kant la Hegel filistinul german este prezent — cînd pozitiv, cînd negativ. Dar filozofia fiecărei epoci, ca domeniu determinat al diviziunii muncii, are ca premisă un material ideologic determinat, care i-a fost transmis de predecesorii ei și de la care pornește. Iată de ce țări rămase în urmă din punct de vedere economic pot, totuși, să aibă în filozofie rolul viorii întii : Franța secolului al 18-lea față de Anglia, pe a cărei filozofie s-au sprijinit francezii, iar mai tîrziu Germania față de amîndouă. Dar atît în Franța cît și în Germania, filozofia, ca și înflorirea generală a literaturii în acea epocă au fost rezultatul unui avînt economic. Supremația definitivă a dezvoltării economice față de aceste domenii este pentru mine indiscutabilă, dar ea are loc în condiții dictate de însuși domeniul respectiv ; în filozofie, de pildă, prin acțiunea unor influențe economice (care în majoritatea cazurilor nu acționează decît deghizate în veșmînt politic etc.) asupra materialului filozofic existent, transmis de predecesori. Economia nu creează aici nimic a novo, dar ea determină felul modificării și dezvoltării materialului ideatic existent, însă, în majoritatea cazurilor o face în mod indirect, dat fiind că reflexele politice, juridice, morale sînt acelea care exercită cea mai mare influență directă asupra filozofiei.

Despre religie am spus ceea ce era absolut necesar în ultimul capitol din lucrarea mea asupra lui Feuerbach ²³⁰).

Așadar, dacă Barth consideră că noi am negat orice acțiune pe care o exercită, la rîndul ei, reflectarea politică etc. a mișcării economice asupra acestei mișcări, atunci el luptă pur și simplu cu morile de vînt. N-are decît să citească „*Optsprezece Brumar*“ al lui Marx, unde se vorbește aproape numai despre rolul *deosebit* al luptelor și evenimentelor politice, firesc în cadrul dependenței lor *generale* de condițiile economice. Sau „*Capitalul*“, de pildă, capitolul despre ziua de muncă, unde se arată că legislația, care este totuși un act politic, acționează atît de energic. Sau să citească capitolul despre istoria burgheziei (capitolul 24) ⁴²⁴. Sau, de ce am mai lupta noi oare, pentru dictatura politică a proletariatului, dacă puterea politică este din punct de vedere economic neputincioasă? Violența (adică puterea de stat) este și ea o forță economică!

Dar acum n-am timp să critic cartea ²³¹). Întii trebuie să apară volumul al III-lea ²³²); de altfel cred că treaba asta ar putea s-o facă foarte bine și Bernstein, de pildă.

Ceea ce lipsește tuturor acestor domni este dialectica. Ei nu văd niciodată altceva decît aici cauza, dincolo efectul. Că aceasta este o abstracție goală, că în lumea reală astfel de opoziții polare metafizice nu există decît în timpul crizelor, că tot acest proces măreț se desfășoară sub forma interacțiunii — fie și a unor forțe foarte inegale, dintre care mișcarea economică este net cea mai puternică, primordială, hotărîtoare, că aici nimic nu e absolut, ci totul relativ — acest lucru ei nu-l văd defel, pentru ei Hegel n-a existat.

Cît privește conflictul din sinul partidului, domnii din opoziție m-au tirît cu forța în el, așa că n-am avut încotro. Modul în care m-a tratat domnul Ernst este absolut incalificabil, aș putea cel mult să-l consider infantil ³⁷². Îl compătimesc mult pe acest om, pentru că, bolnav fiind, este nevoit să scrie pentru a trăi. Dar un om cu o imaginație atît de bogată, încît nu poate citi un rînd fără să-l interpreteze exact invers decît a intenționat autorul, ar putea să-și utilizeze imaginația într-un alt domeniu decît cel a socialismului. Să scrie ro-

²³⁰) F. Engels. „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane“. — *Nota red.*

²³¹) P. Barth. „Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann“. — *Nota red.*

²³²) — al „Capitalului“. — *Nota red.*

mane, drame, studii critice și altele de genul acesta ; astfel el va dăuna numai culturii burgheze, iar nouă ne va fi de folos. Pînă atunci, poate că se va perfecționa într-atît, încît va fi în stare să dea ceva și pe tărîmul nostru. Trebuie însă să spun, că niciodată și nicăieri nu am avut prilejul să întilnesc o îngrămădire de nimicuri neoașe și de stupizenie absolută, ca cea oferită de această opoziție. Și acești tineri încă necopți, care nu văd nimic în afară de nemărginita lor înfumurare, vor să dicteze tactica partidului ! Dintr-o singură corespondență a lui Bebel din „Arbeiter-Zeitung“⁴²⁵ din Viena am aflat mai mult decît din toată grămada de ineptii ale acestor domni. Iar ei își închipuie că valorează mai mult decît această minte clară, care pătrunde lucrurile într-un mod uluitor de exact și, în cîteva cuvinte, le prezintă atît de convingător ! Toți aceștia sînt niște beletriști ratați, dar chiar și beletristul realizat este un individ incomod.

Mi-ar părea rău ca „Volkstribüne“ să-și înceteze apariția. Sub conducerea dumitale redacțională s-a dovedit că un asemenea săptămînal, al cărui conținut este mai mult teoretic decît actual, poate realiza totuși ceva mulțumitor — și eu știu doar ce fel de colaboratori ai dumneata ! Ce-i drept, apariția sa în continuare, alături de „Neue Zeit“, care între timp se tipărește săptămînal, este problematică. În orice caz, dumneata te vei bucura să scapi de toate suferințele și plăcerile redacției și să poți găsi timp pentru alte ocupații decît munca pur gazetărească. De altfel, în curînd și la Berlin ecoul ultimului scandal va marca totul, și cel ce se află în mijlocul acestui iureș cu greu mai poate lucra.

Publicarea pasajului din scrisoarea mea n-a dăunat cu nimic⁴²⁶, dar e mai bine ca asemenea lucruri să nu se întîmple. În scrisori, scrii ce-ți vine în minte, repede, fără să verifici etc. și atunci se poate să-ți scape o expresie de care să se lege unul dintre aceia care la noi, pe Rin, sînt numiți Korinthenscheisser²³³) și să tragă cine știe ce concluzii stupide.

Multe mulțumiri pentru urările pe care mi le-ai făcut anticipat cu ocazia aniversării a 70 de ani ; pînă atunci mai e, totuși, o lună. În general, mă simt bine, numai că trebuie

²³³) — om de nimic. — *Nota trad.*

să-mi cruț în continuare ochii și n-am voie să scriu la lumina de gaz. Să sperăm că așa va fi și de acum încolo.

Acum, însă, trebuie să închei.

Salutări cordiale, al d-tale,
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în întregime în revista
„Sozialistische Monatshefte“,
Nr. 20—21, 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

237

Engels către Paul Lafargue

la Le Perreux

Londra, 2 nov. 1890

Dragul meu Lafargue,

Biata Nim este foarte bolnavă. De cîtva timp se părea că i-a revenit menstruația, pentru ca acum trei săptămîni să aibă o pierdere de sînge masivă. D-rul Read, pe care l-am consultat, a constatat că culoarea feței este foarte galbenă, dar n-a găsit nici o urmă de fiere în urină — el presupune că e vorba de o tumoră uterină, dar nu i-a făcut un examen manual. Au apărut apoi dureri în regiunea inghinală stîngă, cînd materiile fecale treceau prin colon, în dreptul curburii sigmoide, după care simptomul a dispărut și o credeam pe punctul de a se însănătoși, cînd s-au instalat dureri violente în piciorul stîng. În tot acest timp i-a lipsit pofta de mîncare, în schimb suferea rău de sete (n-a trăit decît cu lapte și supă, fără nici un fel de hrană solidă). Durerile din piciorul stîng au fost cauzate de o tromboză a unei vene în zona gambei. Totul decurgea normal, durerile au mai cedat, iar astăzi dimineață s-a trezit după o noapte bună, destul de refăcută în aparență și chiar veselă. Dar între 11 și 12 a.m. a survenit o schimbare bruscă și Read a constatat că febra urcase la 40°C, cu toate că ea nu ținuse termometrul în gură decît 1,5 minute. A urmat o stare de somnolență, facultățile ei mintale sînt atinse, pulsul e rapid și oscilant, în funcție de temperatură. În cele din urmă, Read a presupus că, avînd în ve-

Helene Demuth

dere starea cașectică a sîngelui ei (care reiese mai mult sau mai puțin din simptomele de pînă acum), sîngele coagulat se descompune și infectează sîngele circulant. Astăzi după-amiază o să încerce să vină din nou împreună cu Heath de la spitalul St. Gower pentru un consult.

Iată tot ce vă pot scrie pentru moment. Dacă vine Heath, vă voi comunica rezultatul.

Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea.

Cu totul al vostru,
F. E.

Consult cu un oarecare domn Pakard, singurul care a putut fi găsit. El presupune o supurație difuză în picior, care a provocat septicemia; s-a schimbat felul de compresă și i s-a administrat 4 grame = 4/15 grame de chinină. A fost examinat, pe cît posibil, uterul, dar nu s-a găsit nimic pînă acum, cu excepția unui punct oarecum suspect la orificiul acestuia, căruia pentru moment nu i se acordă importanță. Desigur, ca și pînă acum, persistă pericolul unei embolii și o dată cu aceasta o serie de complicații ulterioare, pulmonare sau de alt fel. Acest bonom însă vede cazul într-un mod mai optimist decît Read. Dacă intervine vreo schimbare, vă voi scrie mîine din nou.

Publicat pentru prima oară în
cartea: F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

238

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Astăzi trebuie să-ți dau o veste foarte tristă. Buna, draga și credincioasa mea Lenchen a adormit ieri seară pe veci, după o boală scurtă, fără mari suferințe. Am petrecut împreună, în această casă, șapte ani fericiți. Eram ultimii doi rămași din vechea gardă de la 1848. Acum sînt din nou singur. Dacă, timp de mai mulți ani, Marx și, în ultimii șapte ani, eu, am putut lucra în liniște și nestingherit, asta se datorește în cea mai mare măsură ei. Ce voi face acum, nu știu. Și în

probleme de partid voi simți în mod dureros lipsa sfatului ei plin de tact.

Calde salutări soției tale și comunică și soților Schlüter vestea.

Al tău,
F. E.

Publicat pentru prima oară în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von J. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

239

Engels către Karl Kautsky

la Stuttgart

Buna și draga noastră Nimmy a adormit pe veci, ieri după-amiază, la ora 2 și jumătate. A fost bolnavă doar scurtă vreme și a suferit puțin. La sfârșit, durerile au încetat cu totul.

Al tău,
F. E.

[Londra] 5./11./90

Publicat pentru prima oară
în cartea : „Aus der Frühzeit
des Marxismus. Engels Briefwechsel
mit Kautsky“. Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

240

Engels către Louise Kautsky ⁴²⁷

la Viena

[Londra, 9 noiembrie 1890]

...Prin ce-am trecut apoi, cit de pustie și goală mi se părea și încă mi se pare viața, mi-e greu să-ți spun. Atunci mi-am pus problema : Ce-i de făcut ? Și atunci, dragă Louise,

în fața ochilor mi-a apărut, ziua și noaptea, un chip viu, consolator și acesta era chipul tău. Ca și Nimmy am spus : Ah, dacă aș avea-o aici pe Louise ! Dar nici nu cutezam să sper că acest lucru ar putea deveni realitate... Orice s-ar fi întâmplat, n-aș mai fi avut liniște, dacă nu ți-aș fi pus ție cel dintii și de îndată această întrebare... Oricine mi-ar conduce gospodăria, ar trebui să accepte mentalitatea de aici și anume că unei doamne nu-i este permis să facă munci fizice. Poate că acest lucru mi-ar fi chiar impus și desigur că pentru aceasta ar trebui să recurg la cineva care nu face parte din partidul nostru... Așadar, d-ta n-ai avea decât de supravegheat. De tot restul timpului ai fi liberă să dispui cum vei voi.

Am putea să discutăm aici, pe toate fețele, întreaga problemă și fie să rămînem împreună ca vechi prieteni, fie să ne despărțim tot ca vechi prieteni. Și acum rostește-ți sentința. Chibzuiește bine, sfătuește-te cu Adler. Dacă, așa cum mă tem, această fantezie a mea nu se va realiza, sau dacă dezavantajele sau inconvenientele ți se par mai mari decât avantajele și bucuriile, spune-mi-o fără menajamente. Țin mult prea mult la d-ta, pentru a dori să te sacrifici pentru mine... Tocmai de aceea te rog să nu te jertfești pentru mine și prin dumneata îl rog pe Adler să te împiedice s-o faci. Ești tinărară și ai un viitor frumos. Peste trei săptămîni eu împlinesc șaptezeci de ani și nu mai am decât puțină vreme de trăit. Acestor cîțiva ani nu trebuie să le cadă jertfă o viață tinărară și plină de speranțe. Puterea de a răzbate încă o mai am.

Cu dragoste statornică . . .

După : Gustav Mayer,
„Friedrich Engels. Eine Biographie“,
Bd. II, Haag, 1934

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

241

Engels către Victor Adler

la Viena

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 15 noiembrie 1890

Dragă Adler,

Îți mulțumesc din inimă pentru scrisoarea ta. Tocmai acum au sosit soții Aveling cu o telegramă de la Louise, care

intenționa să plece din Viena astăzi pentru a veni aici : *send money*, trimiteți bani. Aveling i-a trimis de îndată un cec de 10 lire. Dar cum mă tem că acesta nu va fi onorat fără a fi verificat, ceea ce ar lua timp, am considerat mai sigur să trimit de aici zece lire prin mandat poștal și, cum este posibil ca, la sosirea acestuia, Louise să fie pe drum, l-am trimis *pe numele tău*, iar aici l-am indicat ca expeditor pe Edward Aveling. Potrivit instrucțiunilor poștei, chitanța trebuie reținută aici, deoarece banii îți vor fi plătiți la adresa ta, indicată de noi.

Dacă Louise a și pornit la drum, păstrează banii la dispoziția noastră pînă vei primi noi știri.

Al tău,
F. Engels

Tocmai s-a întors Aveling, peste tot era prea tîrziu, căci sîmbătă după ora 4 nu se mai fac nici un fel de operațiuni financiare !

Așa că îi vom trimite banii luni.

După : Victor Adler.
„Aufsätze, Reden und Briefe“,
Heft I, Wien 1922

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

242

Engels către Victor Adler

la Viena

Londra, 17 noiembrie 1890

Dragă Adler,

Cred că ai primit scrisoarea mea de sîmbătă ²³⁴⁾. Între timp la soții Aveling a sosit o telegramă de la Louise (ieri seară, către ora 11), *Thursday morning Victoria*. Asta poate să însemne : *Thursday*, adică joi, dar și *Tuesday*, adică marți. Dar asta nu-i totul. Noi nu cunoaștem deloc noile rute ale acceleratelor directe, care pleacă din Viena. Știm doar că se poate circula via Calais, Ostende sau Vlissingen. Trenurile via

²³⁴⁾ Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

Herr *Friedrich Engels*
wird von den Unterzeichneten eingeladen, dem

Parteitag
der
ungarländischen Sozialdemokratie
als Gast beizuwohnen.

Zeit: 7. und 8. Dezember 1890.

Ort: Budapest, alte bürgerl. Schiessstätte, VII. Schiessstätte-Platz.

Budapest, 24. November 1890.

Die Redaktion der „Arbeiter-Wochenchronik“, Budapest.
Die Redaktion der „Népszava“, Budapest.

Calais sau Ostende sosesc pe la 5 dimineața, cele prin Vlissingen către 8 dimineața. Ți-am trimis, deci, puțin înainte de ora 4, o telegramă (neștiind dacă Louise nu cumva a și plecat) : Louise sosește via Vlissingen, Ostende sau Calais ? răspuns plătit (12 cuvinte). Asta ca să-ți explic ce s-a întâmplat, altfel totul ți-ar fi putut părea inexplicabil și confuz.

Deoarece acum Louise și-a anunțat sosirea în mod sigur, nu mai există nici un motiv pentru a trimite încă o dată zece lire prin mandat poștal, Renunț, așadar.

Al tău,
F. Engels

După : Victor Adler,
„Aufsätze, Reden und Briefe“,
Heft I, Wien 1922

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

243

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 26 nov. 1890

Dragă Sorge,

De când ți-am anunțat moartea bunei mele Lenchen ²³⁵⁾, aici a sosit pentru un timp Louise Kautsky — cea divorțată, nu numărul II — și o dată cu ea s-a mai luminat casa. Este o femeie minunată, iar Kautsky n-o fi fost în toate mințile când s-a despărțit de ea.

Au început să sosească felicitările pentru ziua de poimiinecând împlinesc 70 de ani ; și-au anunțat vizita aici : Singer, Bebel, Liebknecht. Abia aștept să scap de povestea asta, n-am acum dispoziția necesară pentru sărbătoriri, cu inutila *fuss* ²³⁶⁾, care oricum îmi displace. Și, de fapt, în mare măsură, eu nu sînt decît cel care culege laurii gloriei lui Marx !

²³⁵⁾ Vezi volumul de față, p. 463. — *Nota red.*

²³⁶⁾ — agitație. — *Nota trad.*

Congresul de la Halle ³⁸² a decurs strălucit. Tussy a luat și ea parte și a fost entuziasmată de delegați, dar mai puțin de fracțiune ²³⁷), în care se găseau tot felul de filistini. S-au luat însă măsuri ca la viitoarele alegeri să nu se mai întâmple așa ceva. Deocamdată acești domni se comportă în Reichstag mai disciplinat decât era de așteptat și își țin gura, altfel nu încape nici o îndoială că ne-am compromite.

Campania noastră în legătură cu congresul de unificare din 1891 a reușit pe deplin. Cred că ai citit rezoluțiile adoptate la Conferința internațională de la Halle ⁴⁰¹: convocarea congresului la Bruxelles, cu condiția suveranității absolute a congresului. Asta e tot ce-am cerut și belgianul Anseele a propus chiar el, apoi, ca elvețienii și belgienii, mandatarii *ambelor* congrese din 1889 ³⁹⁹, să facă împreună convocarea. Dar cum, în plus, posibilității sînt, fără scăpare, în plină descompunere, angrenați într-un război intestin fătîș ⁴⁰⁹ și dat fiind că, după dezagregarea boulangismului parizian, fostele elemente socialiste, care aderaseră la această mișcare ni se vor alătura *nouă* și nu posibilităților, noi vom *walk over the course* ²³⁸), ca să spunem așa. Hyndman a comis inexplicabila prostie de a se alia cu nobilul Brousse împotriva lui Allemane ⁴¹⁶, ceea ce îi va aduce enorme prejudicii.

Germanii vor fi, cu siguranță, bucuroși să ia legătura cu American Federation of Labour ²²⁸; eu voi vorbi cu oamenii de aici și voi căuta să-l influențez și pe Fischer care face parte din conducerea partidului. Fischer este unul dintre oamenii noștri cei mai destoinici, foarte inteligent, citește în franceză și engleză și cunoaște mișcarea din ambele țări. El va ști să contracareze influența unilaterală a lui Liebknecht în probleme internaționale.

Ai început cu bine colaborarea cu „N[eue] Z[eit]“ ⁴²⁸; continuă în același spirit și foarte curînd te vei familiariza din nou cu scrisul. Onorariul este cam de două ori mai mare decât cel ce se plătește colaboratorilor de aici (5 mărci pagină). După ce te vei fi antrenat, vei lucra mai repede și munca nu ți se va mai părea atît de prost plătită. În ceea ce privește cele povestite de Schlüter, aș dori să am dovezi mai certe. Faptul că eu și alții primim la „Neue Zeit“ 5 mărci pe pagină și că acesta este onorariul practicat acolo este si-

²³⁷) — fracțiunea social-democrată din Reichstag. — *Nota red.*

²³⁸) — vom ciștiga cursa ușor. — *Nota trad.*

gur. Chiar eu i-am scris lui Kautsky²³⁹⁾ că ție trebuie să ți se ofere mai mult. Uneori Schlüter bate cîmpii. Desigur, la nivel american, 2 dolari pagina, nu e mare lucru ; iar dacă tu crezi că trebuie să preținzi onorarii americane, ai tot dreptul s-o faci. Dar Kautsky, care, fără îndoială, este gata să facă orice pentru tine, trebuie să țină seama și de Dietz, trezorierul de acolo. Pe de altă parte, n-aș vrea ca asemenea considerente să faciliteze pătrunderea la „Neue Zeit“ a unor oameni ca cei de la „Volkszeitung“ și „Sozialist“. Mai chibzuiește o dată bine asupra acestor chestiuni și, dacă insiști să ți se suplimenteze onorariul, scrie-mi, iar eu voi vorbi în acest sens cu K[autsky] și poate că lucrurile se vor aranja.

Boicotul împotriva mea fusese declarat încă de Rosenberg et Co., și dacă acum naționalistii⁴²⁹ o apucă pe aceeași cale, așa îmi trebuie. De ce nu renunț la lupta de clasă ! La fel pățim aici Marx și cu mine cu fabienii¹⁷⁸, care doresc și ei eliberarea muncitorilor cu ajutorul „celor culți“²⁴⁰⁾.

Articolele din „Labor Stand[ard]“²⁴¹⁾ despre George mi le vei păstra pînă voi avea răgazul necesar pentru a le citi, ceea ce pînă acum n-a fost posibil⁴³⁰. Nici nu-ți poți închipui ce teancuri de ziare, broșuri etc. mi se trimit.

„Capitalul“, vol. I, a apărut în limba poloneză la Kasprowicz, Leipzig, și mi-a fost trimis din Varșovia.

Calde salutări soției tale.

Al tău,
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F.A. Sorge und Andere“
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

²³⁹⁾ Vezi volumul de față, p. 404. — *Nota red.*

²⁴⁰⁾ În original, în dialect berlinez „jebi deten“. — *Nota red.*

²⁴¹⁾ — „Paterson Labor Standard“. — *Nota red.*

Engels către Laura Lafargue
la Le Perreux,

Londra, 1 dec. '90

Draga mea Laura,

În sfârșit! A trecut și aniversarea mea de 70 de ani. Joi au sosit Bebel, Liebknecht și Singer. Vineri un mare număr de scrisori și telegrame, din Berlin (3), din Viena (3), Paris (studenți români și Frankel), din Berna (social-democrați ruși), Leipzig, oraș și împrejurimi, Bochum (mineri cu conștiință de clasă), Stuttgart (social-democrați din Württemberg), Fürth, Höchst (Pauli), Londra (Asociația muncitorilor¹⁵), Hamburg. Frațiunea mi-a trimis un album splendid cu cele 35 de portrete ale lor; Dietz un album cu fotografiile cu minunate imagini din München, cei de la Solingen un cuțit cu inscripție etc. etc. *Enfin, j'étais écrasé*²⁴²). Seara au fost cu toții aici, iar mai târziu li s-au adăugat micul Oswald și patru delegați de la Asociația muncitorilor (dintre care unul beat turtă). Am petrecut pînă la trei și jumătate dimineața și am băut pe lingă Claret, 16 sticle de șampanie. Dimineața am devorat 12 duzini de stridii. Precum vezi, am făcut tot posibilul pentru a dovedi că sînt încă în viață și vioi.

Dar este o treabă bună. Nu aniversezi decît o dată 70 de ani. O să-mi ia al naibii de mult timp să răspund la toate aceste scrisori — chiar dacă ar fi vorba numai de cele la care *trebuie* să răspund personal. Aceasta este proza ce urmează după poezia vieții și, pentru a reduce șocul, am început cu scrisoarea către tine — singura pe care o scriu într-adevăr cu plăcere.

Louise Kautsky a sosit marți după plecarea ta și de atunci îmi înfrumusețează existența. Ce se va întîmpla în viitor, încă n-am discutat; aș vrea ca mai întîi, să se lămurească ea singură cum stau lucrurile și abia după aceea să-i cer să ia o hotărîre definitivă. Cu Pumps ne înțelegem foarte bine; predicțiile mele și cîteva aluzii repetate mai apoi, în sensul că poziția ei în casă depinde foarte mult de propria ei comportare, par să fi avut un oarecare efect. Să sperăm că efectul va fi de durată.

²⁴²) — Cu un cuvînt, m-au dat gata! — *Nota trad.*

Bebel pare destul de surmenat și mult mai îmbătrînit decît ultima oară cînd l-am văzut. Singer încărunțește și el, de asemenea și Liebknecht, cu toate că este gras și pare content de lui-mîme²⁴³⁾; se plînge teribil de numărul redus de oameni capabili în rîndul tinerei generații și în consecința de imposibilitatea de a găsi colaboratori buni pentru ziarul lui²⁴⁴⁾, dar în afară de aceasta este satisfăcut de felul cum decurg lucrurile în general și de berlinezi în particular. Miine se deschide Reichstagul și ne-a fost foarte greu să-i reținem aici pe Singer și Bebel pentru a se întîlni la Tussy cu Burns, C. Graham, Thorne și alții. Și acum, după ce am izbutit să-i reținem aici, s-a lăsat o ceață afurisită (este ora 2 p.m.) care mă împiedică pînă să și scriu și care, dacă nu se ridică la timp, ar putea să compromită întîlnirea internațională pe care am proiectat-o.

Întrerup din cauza ceții (nu am voie să scriu la lumina lămpii de gaz), deci, închei acum.

Al tău,
F. Engels

Dites à Mémé que mon nase se porte parfaitement à l'extérieur, mais qu'à l'intérieur il y a un rhume de cerveau²⁴⁵⁾.

Publicat pentru prima oară
în limba originalului în cartea:
F. Engels, P. et L. Lafargue
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba germană

245

Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

la Haga

Londra, 3 dec. 1890

Stimate tovarășe,

Mulțumesc din inimă pentru urările dv. cu prilejul împlinirii a 70 de ani, aniversare pe care am depășit-o cu bine. Primesc aceste felicitări atît în numele dv. personal, cît și în numele Partidului muncitoresc olandez⁴³¹ căruia îi urez și pe

²⁴³⁾ — mulțumit de sine. — *Nota trad.*

²⁴⁴⁾ — „Berliner Volksblatt“. — *Nota red.*

²⁴⁵⁾ — Spune-i lui Mémé că nasul meu arată acum bine în afară, dar înăuntru e un guturai. — *Nota trad.*

viitor mari succese ; dv., însă, sănătate și putere pentru a vă putea duce cu bine sarcina importantă ce vă revine în cadrul acestui partid. Vă rog, totodată, să transmiteți tovarășilor de acolo mulțumirile și urările mele.

În legătură cu întrebarea dv. privind scutirea fiului dv. de serviciul militar contra unei sume de bani, nu văd din punct de vedere principal nimic inacceptabil. De favorurile acordate privilegiaților societății de către statul actual, putem beneficia și noi — în general vorbind — așa cum ne este permis și *trebuie* să trăim din produsele altora, deci indirect din exploatarea altora, atîta vreme cît noi înșine nu sîntem producători economici. Dacă în felul acesta partidul muncitoresc ar dobîndi vreun avantaj, aș considera că o asemenea atitudine este chiar o datorie. În plus, clasa din care se recrutează acești *remplaçants*²⁴⁶⁾ nu este de cele mai multe ori clasa muncitoare propriu-zisă, ci o pătură făcînd parte în bună măsură din ceea ce numim noi lumpenproletariat. Și cînd un astfel de individ se vinde armatei pentru cîțiva ani, înseamnă că un om fără slujbă și-a găsit astfel un mijloc de subsistență.

În particular, însă, în cazul de față hotărîtoare ar fi impresia pe care procedeul dv. ar face-o asupra tovarășilor din partid și apoi asupra întregii mase de muncitori care se mai află încă în afara partidului ; dacă opinia publică muncitorească ar rămîne indiferentă față de acest act sau dacă, dimpotrivă, s-ar ridica indignată împotriva social-democrației. Iată o problemă care nu poate fi hotărîtă decît la fața locului și numai de un bun cunoscător al situației, și de aceea mă abțin să-mi exprim vreo părere.

Tot atît de puțin cunosc situația soldatului din armata olandeză și de asta depind multe. În Germania, oamenii noștri sînt cei mai buni soldați.

Calde salutări de la

al dv.

F. Engels

După neplăcerile avute la Bielefeld, este probabil că nu veți dori să vizitați prea curînd Sfîntul Imperiu german de națiune prusiană.

Publicat pentru prima oară în
revista „Historik-marxist”,
Nr. 6 (40), 1934

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

²⁴⁶⁾ — înlocuitori. — Nota trad.

246

Engels către Amand Goegg
în Renchen (Baden)

Londra, 4 dec. '90

Dragă Goegg,

Îți mulțumesc mult pentru urările tale prietenești. Noi bătrînii ne împruținăm mereu, lucru pe care mi l-a amintit în mod dureros și moartea dragei mele Lenchen. În sfîrșit, eu o să mai rezist un timp și sper să-l folosesc așa cum trebuie.

Bătrînul tău
F. Engels

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

247

Engels către Ludwig Schorlemmer
la Darmstadt

Londra, 4 dec. 1890

Dragă domnule Schorlemmer,

Abia astăzi am parvenit să vă mulțumesc pentru felicitările dv. prietenești. Cu sănătatea ar merge oarecum mulțumitor, dacă ochii mi-ar permite să rămîn mai mult la masa de lucru ; este o situație sîciitoare și neplăcută, căreia trebuie însă să i te supui. Dar și fumatul mi-e doar arareori permis și frumoasele dv. pipe de pe cămin

/ stau înșirate și mă privesc :

— / Ce ți-au făcut, bătrîn amic ?

Calde salutări mamei dv., fraților, surorilor, familiilor lor și tuturor tovarășilor de partid.

Bătrînul dv.
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în : K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

248

Engels către Edouard Vaillant

la Paris

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 5 dec. 1890

Dragă cetățene Vaillant,

Vă mulțumesc, vă mulțumesc mult pentru scrisoarea din 28 noiembrie și pentru bunele dv. urări. În ziua aceea am fost copleșit de onoruri din partea socialiștilor din toate țările. Soarta a vrut ca eu, în calitate de supraviețuitor, să primesc onorurile care se cuveneau operei contemporanilor mei decedați și în special lui Marx. Credeți-mă, sînt perfect conștient de acest fapt, ca și de partea infimă ce-mi revine mie personal din toate aceste dovezi de prețuire.

Mulțumesc de asemenea pentru cuvintele pline de compasiune pe care mi le-ați adresat cu prilejul morții dragei mele Helene, prin grija căreia am putut lucra în liniște acești șapte ani din urmă. Moartea ei a constituit pentru mine o pierdere dureroasă. Dar mai sîntem încă în toiul luptei; nu avem voie să privim înapoi, cînd inamicul e în fața noastră; dacă nu mă înșel, momentul hotărîtor al bătăliei se apropie. La voi, prăbușirea boulangismului a eliberat, pe de o parte, guvernul oportunist⁵⁷, corupt și corupător, de orice adversar nemijlocit periculos și a deschis din nou piața pe care Franța este vîndută lacomilor speculanți de bursă; totodată, această prăbușire a eliberat elementele unei opoziții revoluționare, derutate un timp, pentru a forma noi grupări. Aceste elemente vor trebui să repara — după înlăturarea șefilor trădători — pe arena politică reuniți într-un fel sau altul cu masa revoluționarilor rămași fideli tradițiilor lor. După farsă urmează tragedia.

La noi, dezvoltarea rapidă a partidului socialist va trebui să grăbească spulberarea iluziilor tînărului Wilhelm²⁴⁷) cu privire la forța de atracție pe care își închipuie că o are

²⁴⁷) Wilhelm al II-lea. — *Nota red.*

asupra clasei muncitoare. Aceasta ar trebui, de asemenea, să ducă la criză, care, cu cât va întârzia, cu atât va fi mai violentă.

Așadar, în patru — cinci ani cel mult, vom avea acea criză care, nădăjduiesc, ne va duce la victorie. Și acest „sfârșit de secol“ sper să-l trăiesc !

Complimente doamnei Vaillant și mamei dumneavoastră.

Din toată inima

F. Engels

Publicat pentru prima oară în
cartea : F. Engels, P. et L. Lafargue.
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

249

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov,

La Paris

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 5 dec. 1890

Scumpul meu prieten Lavrov,

Mii de mulțumiri pentru afectuoasa dumitale scrisoare din 27 noiembrie ca și pentru felicitările dumitale și cele ale compatrioților socialiști în numele cărora vorbești. Dar totdeauna se întâmplă la fel. Cea mai mare parte a omagiilor cu care am fost copleșit vinerea trecută nu mi se cuvin mie și eu o știu mai bine ca oricine. De aceea, permite-mi ca cea mai mare parte a considerației pe care mi-ai arătat-o să o închin memoriei lui Marx, deoarece nu pot s-o accept decît în calitatea mea de continuator al operei sale ; cît privește partea mai mică la care, fără a fi înfumurat, sper să pot aspira, voi face tot ce-mi stă în putință pentru a mă arăta demn de ea.

La urma urmei, nici unul din noi nu e chiar atât de bătrîn și putem spera să mai trăim și să mai apucăm și alte evenimente ; am fost martorii ascensiunii, apogeului și căderii lui Bismarck. După apogeul țarismului rus, marele nostru dușman

comun, de ce n-am asista și la descompunerea (care a și început) și la prăbușirea definitivă a acestuia ?

Din toată inima

al duminică

F. Engels

Publicat pentru prima oară
în revista „Bolșevic“, Nr. 14, 1935

Originalul în limba franceză
Tradus din limba franceză

250

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

Londra, 8 dec. '90

Dragă Liebknecht,

Brentano va fi scuturat mai mult decît se așteaptă — doar un pic de calm și de răbdare. Mulțumesc pentru datele cu privire la Gladstone, cred însă că înțelegi că *am nevoie de numărul original din „Deutsches Wochenblatt“ în care au apărut cele spuse de Brentano și Gladstone* — notița ta sumară m-ar induce în eroare și nu pot să risc așa ceva. Dacă tu n-ai timp să mi-l procuri, roagă-l pe Fischer, el o să rezolve, cu siguranță, foarte prompt treaba asta.

Pe Brentano lasă-l în seama mea. Vei fi mulțumit. Dar fără acest *nou* material nu pot să duc treaba la bun sfîrșit. ⁴³³

Al tău,

F. E.

Deoarece scrisorile lui Gladst[one] sînt din 22 și 28 noiembrie, nu poate fi greu de găsit care număr al lui „Wochenblatt“ conține aceste baliverne.

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

251

Engels către Mohrhenn

la Barmen

122, Regent's Park Road, N. W.
Londra, 9 dec. 90

Stimate tovarășe Mohrhenn,

Nu pot să nu vă mulțumesc pentru osteneala ce v-ați dat cu fotografierea casei mele părintești din Bruch. Mi-ați făcut o deosebită bucurie și mi-ați reamintit de unele isprăvi din copilăria mea, legate de o anumită scară a casei, de cutare cameră sau fereastră. Bătrîna domnișoară Demuth are dreptate : casa din Bruch, care pe vremea copilăriei mele avea numărul 800, este într-adevăr casa noastră. În spatele ei se afla grădina și apoi albitoria pînă la străduța Engels. Peste drum erau casele bunicului meu Caspar și ale fratelui său Benjamin Engels, în care mai tirziu au locuit unchii mei Caspar și August. Cred că-mi amintesc încă, destul de vag, de domnișoara Demuth. Cred că m-a văzut de cîteva ori la vărul meu Caspar, pe vremea cînd eram amîndoi tineri. Ea vă poate descrie probabil și vechea casă bătrînească a familiei mele unde s-a născut bunicul. Se afla sus, la capătul străduței Engels, acolo unde aceasta se întîlnește cu Bruchul, peste drum de calea ce duce la Bökken, dar care pe atunci încă n-avea nici un nume. Era o casă cu două etaje, tipic mic-burgheză ; pe vremea copilăriei mele, jos era depozitul, iar sus locuiau două servitoare ale bunicilor mei, pensionare ale familiei, cunoscute sub numele de Drütschen și Mineken, care adeseori ne tratau pe noi, copiii, cu pîine cu marmeladă de mere. Calea ferată a distrus casa.

Asupra faptului că Bruchul nu mai este nici pe departe atît de cucernic pe cît era altădată — ceea ce știam încă de pe atunci — m-a lămurit fratele meu Rudolf⁴³⁴ cu ani în urmă. Arătînd spre casa de peste drum, unde pe vremuri locuise un anume Ottenbruch și pe care acum era prinsă firma unui birt, el a spus : „Vezi, și aici vin adeseori social-democrații !“ Social-democrații în Bruch — asta e, într-adevăr, o revoluție colosală în comparație cu ceea ce era acolo cu 50 de ani în urmă.

O revoluție și mai mare ar fi — ce-i drept — dacă vechea noastră casă s-ar transforma în tipografie social-democrată. Pentru așa ceva însă ar trebui să dai dovadă de multă

abilitate. Casa aparține acum fratelui meu Hermann, dacă nu cumva a vîndut-o între timp. S-ar hotări cu greu să o vîndă, dacă ar ști ce destin o așteaptă. Mă rog, nu e vorba de ceva care să se schimbe de azi pe mâine ; ar fi prea frumos să fie așa.

Și-acum, rămîneți cu bine, mai vin eu odată la Barmen și atunci vă voi vizita, iar dumneavoastră îmi veți povesti ce porcării s-au comis pe vremea legii împotriva socialiștilor²⁴⁸).

Calde salutări,

Al dv.
F. Engels

Dupa : „Vorwärts“ (ediția de seară)
din 24 noiembrie 1920

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

252

Engels către Victor Adler

la Viena

Londra, 12 dec. 1890

Dragă Adler,

Tocmai cînd eram pe punctul să-ți mulțumesc pentru telegrama ta și a soției tale, am primit scrisoarea ta din 9 crt. cu cecul returnat al lui Aveling²⁴⁹). Îți trimit, în schimb, cecul alăturat, în valoare de 10,4 lire, inclusiv spezele, care va fi onorat la sucursala locală a aceleiași bănci ; acest cec nu se va mai întoarce.

La Aveling, numai dezordinea boemei literare duce la asemenea neglijențe ; iată ce se întîmplă cînd la bohème e avidă de un cont curent la bancă. „Așa tinăr și deja boem“, am putea spune. De altfel, tocmai s-au anunțat amîndoi că vin la masă. Bună ocazie ca lui să-i trag o săpuneală pentru toata încurcătura, iar ei pentru laudele exagerate cu care m-a copleșit în *Sozialdemokratische Monatsschrift*²⁵⁰). Un singur

²⁴⁸) În original, această frază a fost scrisă în dialect renan. — *Nota red.*

²⁴⁹) Vezi volumul de față, p. 466. — *Nota red.*

²⁵⁰) E. Marx-Aveling. „Friedrich Engels“. — *Nota red.*

lucru este adevărat : barba mea crește în mod curios într-o singură direcție — de altfel, din motive foarte întemeiate, pe care te scutesc să le afli.

Îți mulțumesc mult pentru sfaturile pe care mi le-ai dat în legătură cu Louise ; și eu aș vrea ca ea să rămână la mine, iar dacă nu va fi posibil, îmi va fi foarte greu să mă despart de ea. Aș avea însă în permanență un sentiment de apăsare, la gândul că de dragul meu a sacrificat alte obligații și alte perspective. În sfârșit, într-o săptămână—două lucrurile se vor decide. În caz că rămîne, în iarna aceasta va trebui în orice caz să mai meargă o dată la Viena pentru a pune totul în ordine.

În ceea ce privește surmenajul, cred că la Viena primejdia era foarte mare. Aici, dimpotrivă, nici nu poate fi vorba de așa ceva. Treburi gospodărești nu va face și nici nu trebuie să facă, fie și numai din cauza servitoarelor care altminteri nu ar mai considera-o o adevărată lady. Ea trebuie doar să dirijeze și să supravegheze. În schimb, va prelua munca de secretară ; eu îi voi dicta sau îi voi da să copieze, pentru ca astfel să-mi cruț ochii. Îi voi preda apoi diferite materii : întii chimia, apoi franceza. Ea și-a manifestat dorința de a învăța și latina. Și în această privință o pot ajuta. După masă dormim, iar scara între 11 și 12 jucăm cărți pentru ca eu să-mi odihnesc ochii după citit ; apoi, dacă creierul e odihnit, și somnul e mai ușor. Eu îi știu, de altfel, această pornire de a se jertfi pentru alții și tocmai *acest lucru* mă reține să insist prea mult să rămână la mine. Am discutat chestiunea pe larg alaltăieri seară și piedica principală mi se pare a fi tocmai mama ei, căreia abia ieri i-a comunicat intenția de-a rămîne aici. Firește că răspunsul mamei va fi hotărîtor. Dar cum m-aș simți eu, dacă ar trebui să-mi spun că am făcut-o pe Louise să renunțe la o carieră nouă, promițătoare și potrivită pentru ea, oferindu-i în schimb o situație în care ea ar trăi mereu cu sentimentul unei vinovății față de mama ei ?

Așadar, departe de a-ți lua în nume de rău observațiile în această privință, îți sînt, dimpotrivă, foarte recunoscător. Louise renunță la sinceritatea ei spontană doar într-un singur caz : atunci cînd e vorba să-și ascundă propriul ei sacrificiu. De aceea toți sîntem obligați să fim foarte atenți în privința ei.

Calde salutări soției și copiilor, despre care Louise ne-a povestit multe lucruri amuzante, și ție însuți de la Louise și de la

Al tău
F. Engels

După: Victor Adler,
„Aufsätze. Reden und Briefe“,
Heft I, Wien 1922

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

253

Engels către Johann Heinrich Wilhelm Dietz

la Stuttgart

Londra, 13 dec. 1890

Mult stimate domnule Dietz,

Trebuie să vă mulțumesc fierbinte pentru minunatul dar pe care mi l-ați trimis de ziua mea. Ilustrațiile lui Reinicke mi-au făcut o plăcere deosebită; este pentru prima oară când văd picturi de gen germane din viața marilor orașe; nici urmă de prețiozitate sau afectare, care, de obicei, sînt atît de caracteristice picturilor istorice și de gen germane. La Reinicke lipsește orice poză. Totul respiră viața autentică.

Faptul că am sărbătorit pînă la ziuă, așa cum se cuvine, a șaptezecoa aniversare, ți-a fost, desigur, relatat de cei trei magi²⁵¹⁾, reîntorși la răsărit. Progresul mișcării în Germania îl văd și-l aud zilnic. Iar aceasta e lucrul cel mai bun.

Calde salutări,

al dumneavoastră
F. Engels

Publicat pentru prima oară în:
K. Marx și F. Engels. Opere, vol.
XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

²⁵¹⁾ Engels face aluzie la Bebel, Liebknecht și Singer, care au venit să-l sărbătorească pe Engels. — *Nota red.*

254

Engels către Karl Kautsky ⁴³⁵

la Stuttgart

Londra, 13 dec. '90

Dragă Kautsky,

Multe mulțumiri pentru cele două scrisori și pentru articolul pe care mi l-ai dedicat ²⁵²), din păcate mult prea laudativ. Am trecut cu bine aniversarea zilei mele de naștere; chiar dacă afară nu era ceață, capul îmi era destul de încețoșat pe la orele trei și jumătate, când m-am dus la culcare. Am pățit aproape la fel ca tine în 1883, de ziua mea de naștere, când petrecerea s-a desfășurat în jurul patului în care zăceam.

Alăturat îți trimit un material provizoriu cu privire la Brentano, pe care te rog să fii atât de bun să-l introduci, dacă este posibil, chiar în numărul viitor al ziarului „N[eue] Z[eit]t“. Individul o să mă pomenească. El vrea să țină în rezervă scrisorile lui Gladstone pînă răspund eu; dar trebuie să-l împiedicăm s-o facă. ⁴³³

În curînd îți voi trimite și un material din operele postume ale lui Marx, ceva absolut nou, foarte potrivit și de mare actualitate ²⁵³). A și fost transcris. Mai trebuie doar să-l recitesc și, eventual, să fac o introducere de cîteva rînduri. Deocamdată însă te rog să nu faci publică această intenție. Am o groază de bătaie de cap cu corespondența și cu răspunsurile la numeroasele scrisori și n-aș putea spune exact *cînd* o voi face.

Următoarele caiete din volumul IV al lui Marx ¹³⁵ nu pot și nu trebuie în nici un caz să le încredințez poștei sau altor intermediari. Așa că, deocamdată, nu vei primi nimic nou, după caietul 2. Aceasta se datorește și faptului că în caietele de mai tîrziu se găsesc tot felul de digresiuni și lungi pasaje șterse, care poate că n-ar mai trebui să fie transcrise; cum în această privință este nevoie de o consultare permanentă, lucrarea nu se poate face decît aici. Mai tîrziu, cînd vei mai veni pe aici, iar eu mă voi fi familiarizat cu manuscrisul, vom

²⁵²) K. Kautsky. „Friedrich Engels. Zu seinem siebzigsten Geburtstag“. — *Nota red.*

²⁵³) K. Marx. „Critica Programului de la Gotha“. — *Nota red.*

vedea ce-i de făcut. Bineînțeles că de ce e la tine, te ocupi tu singur.

Ți-aș fi foarte îndatorat dacă mi-ai mai trimite încă 6 exemplare din numărul 8 al revistei.²⁵⁴⁾ Cred că vor fi suficiente.

Acum trebuie să închei. Mai adaug câteva rînduri către Dietz pe care te rog să i le transmiți.

Bătrînul tău
F. Engels

Publicat pentru prima oară
în întregime în cartea : „Aus der
Frühzeit des Marxismus. Engels
Briefwechsel mit Kautsky“. Prag, 1935

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

255

Engels către Laura Lafargue

la Le Perreux

Londra, 17 dec. 1890

Draga mea Laura,

Două vești bune.

Prima. Tradiționala lădiță cu budinci, prăjituri și alte dulciuri pentru Mémé și frații ei ți-a fost expediată ieri, ca de obicei, și sper că îți va parveni cel mai tîrziu vineri. Dacă nu, te rog să te adresezi la Bureau des Expéditions Grande Vitesse, Gare du Nord sau în str. Dunkerque nr. 23, P. Bi-geault sau în str. Bergère no. 18 lui E. D'Odiardi.

A doua. Louise Kautsky rămîne definitiv aici. Cu asta s-a terminat cu necazurile mele. Se pare că ea preferă totuși această ocupație, îndeletnicirii de a ajuta la aducerea pe lume a copiilor altora. Iar noi ne înțelegem de minune. Ea conduce menajul și a preluat și munca de secretară, cruțîndu-mi astfel ochii și permițîndu-mi s-o fac să nu regrete că și-a părăsit meseria, cel puțin pentru o vreme. Ea mă roagă să-ți transmit salutări prietenești din partea ei.

²⁵⁴⁾ — numere din „Neue Zeit“. — Nota red.

Padlewsky merită un monument și o pensie viageră. Nu atît pentru că a lichidat acea brută ordinară pe nume Seliverstov, cît pentru faptul că a scăpat Parisul de coșmarul rus. Schimbarea de ton ce poate fi remarcată în presa pariziană după comiterea acestui asasinat este realmente extraordinară și dacă o pușlama ca Labruyère a găsit că merită să ajute la evadarea lui Padlewski, înseamnă că revirimentul de opinie a fost, într-adevăr, considerabil. Chiar și boulangiștii și „L'Intransigeant“ vor trebui să urmeze acestei orientări.

Dar aceasta este o reacție tipic pariziană. Nici logica, nici rațiunea n-au putut împiedica entuziasmul șovin provocat de perspectiva unei alianțe cu țarul²⁵⁵⁾. Pe neașteptate se petrece ceva care iluminează ca un fulger mințile întunecate. Acum ei își dau seama că au devenit complicii acestei infamii oficiale ruse și că dacă ei înșiși nu au avut curajul unui act de cliberare, un polonez l-a avut; și cum ar putea ei, oare, să-l predea pe acesta „justiției“ burgheze? Entuziasmul față de țar trece rapid asupra polonezilor și nihilistilor, iar țarul este păcălit cu toată osteneala dată și cu toți banii cheltuiți.

Totuși, rezultatul n-ar fi fost atît de impresionant, dacă oamenii noștri nu l-ar fi atacat pe țar într-un mod atît de perseverent și hotărît.

În orice caz je m'en rĕjouis !²⁵⁶⁾

Pumps a devenit dintr-o dată mai rezonabilă. Louise și cu mine am mai stat de vorbă cu ea. După ce am mustrat-o eu, a încasat-o și din partea lui Percy și acum e plină de amabilitate, nu numai față de Louise, dar și față de Annie. Sper să fie ceva de durată, iar dacă nu, vina va fi a ei; pentru mine totul va fi clar și voi proceda în consecință. De astă dată pot fi eu stăpînul și voi fi.

Ce se aude în legătură cu cele discutate de Paul cu Levrant⁴³⁶⁾? Fortin îmi scrie că Paul împreună cu el ar dori să publice „18 Brumăr“ în „Le Socialiste“, dar că pentru asta au nevoie de consimțămîntul meu. I l-am dat bineînțeles cu plăcere. M-a informat că „La Revue Socialiste“ intenționează același lucru și că ar vrea să publice din nou și „Mizeria filozofiei“. I-am răspuns că Marx nu mi-ar ierta niciodată dacă aș încredința vreunul din manuscrisele sale unor oameni ca-

²⁵⁵⁾ Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

²⁵⁶⁾ — mă bucur de cele întimplate. — *Nota trad.*

pabili să introducă în ele tot soiul de modificări ; în ceea ce privește „*Mizeria*“, după toate neplăcerile pe care mi le-a provocat ⁴³⁷, n-aș consimți la reeditarea ei *decît sub formă de carte* și numai după ce aș fi primit toate garanțiile că promisiunea va fi ținută.

Cele scrise de Paul cu privire la rolul jucat de Rotschilzi în falimentul Baring nu pare lipsit de temeii. Familia Baring este suficient de bogată pentru a acoperi toate pierderile și să mai rămînă și cu ceva în plus ; garanții pot fi absolut liniștiți. Dar desigur că Baringii nu mai pot fi o casă de prim rang și nu mai pot rămîne în continuare agenți financiari ai guvernului argentinian. Rotschilzii le vor lua cu siguranță locul. Și pentru a smulge asentimentul guvernului argentinian, comitele argentinienne din Franța și Germania trebuie să se opună propunerilor foarte rezonabile ale comitetului din Londra (în interesul *tuturor părților*) și să insiste asupra plății în bani peșini a cupoanelor pe care londonezii ar fi gata să o amîne pe timp de trei ani, transformînd suma într-o nouă datorie. Iar gobe-mouches ²⁵⁷) presei pariziene payés comptant ²⁵⁸) vor munci pe rupele în interesul Rotschilzilor.

Mă tem că pentru o vreme scrisoarea de față este ultima mai lungă pe care o primești. Am atît de mult de lucru, încît corespondența va trebui să o limitez la strictul necesar. Mă așteaptă pe curînd o răfuială cu Brentano (prefața la ediția a 4-a a *Capitalului* ⁴³³) și astfel de lucruri nu pot fi dictate.

Calde salutări lui Mémé. Mereu al tău,

F. Engels

Dien des choses à Paul.

Publicat pentru prima oară
în cartea : F. Engels, P. et
L. Lafargue. „Correspondance“,
t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză
Tradus din limba engleză

²⁵⁷) — nătărăii. — *Nota trad.*

²⁵⁸) — plăți cu bani peșini. — *Nota trad.*

256

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

Londra, 18 dec. 1890

Dragă Liebknecht,
Ai ghicit exact numele.

Nu înțeleg însă ce rost ar avea reeditarea acelei corespondențe confuze, astăzi de neînțeles, din cauza limbajului ei hegelian ⁴³⁸. Vrei să tipărești tot ce poartă semnătura lui Marx sau este vorba de începerea seriei de „Opere complete“ proiectate de Paul Ernst și de tine sub formă de broșuri sau fascicule ?

Impotriva unei asemenea inițiative protestez din capul locului și o voi face și pe viitor.

Pentru reeditarea sub formă de broșuri a unor lucrări separate ale lui Marx, care astăzi pot fi înțelese fără adnotări și comentarii, adică pentru o *simplă retipărire fără nici un fel de adnotări și comentarii*, îmi dau bucuros consimțământul. Dacă însă vei pune în aplicare planul pe care mi l-ai propus aici, mă voi opune categoric.

O introducere nu pot să scriu. Cel mult aș putea scrie referitor la această corespondență, că Marx mi-a spus de mai multe ori că Ruge i-a redactat toată corespondența, împănînd-o cu tot soiul de ineptii.

Dacă nu m-ați mai sîcîi atîta, aș avea răgazul să termin volumul al III-lea ²⁵⁹), și atunci aș putea face eu însumi ceva ca lumea în sensul acesta. Ți-am mai spus, a trecut vremea cînd puteam să scriu pentru tine la comandă. Așadar, nu-mi mai asum nimic nou, nici măcar dacă ar fi vorba doar de trei rînduri, pînă nu termin maldărul de lucrări pe care l-am început.

Cînd nu poți scrie decît la lumina de zi, și asta cel mult trei, adeseori doar două ore pe zi și pînă și atunci cu întreruperi, trebuie să înțelegi că orice scrisoare inutilă îți răpește timpul cel mai bun. Unde mai pui că, timp de 12 zile aproape că nici nu se lumina.

Așadar, fă-mi hatîrul și lasă-mă să-mi văd liniștit de treabă.

²⁵⁹) — al „Capitalului“. — *Nota red.*

Pasajul din Sybel ²⁶⁰⁾ nu l-am putut găsi, deși l-am căutat mult. Este în mod intenționat atât de bine ascuns încît o simplă răsfoire nu-i suficientă pentru a-l descoperi. Dar cum tu te ocupi de Bismarck, nu ți-ar strica de loc dacă ai cerceta tu însuși această importantă sursă și atunci ai găsi și singur respectivul pasaj în volumul IV sau V.

Cele mai cordiale salutări din partea noastră familiei tale și sărbătorii fericite.

Al tău
F. E.

Astăzi, Dietz mi-a amintit din nou de reeditarea Originii ²⁶¹⁾. Cum să mai termin toate acestea dacă n-am liniște ?

Publicat pentru prima oară în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

257

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Dragă S[orge],

Am primit scrisorile tale pînă la 9 crt. Scrisorile mele folosește-le cum vei crede de cuviință ⁴³⁹⁾. Îmi pare bine că te-ai adresat lui Schl[üter] în problema onorariului ²⁶²⁾ și că lucrurile s-au aranjat. Ținînd seama de condițiile *din Germania*, ceea ce ți s-a oferit este *foarte* mulțumitor. De altfel, Schoenlank, care a scris despre asta, este un individ decăzut care nu se jenează să folosească orice prilej pentru a storce bani de la partid. La Congresul de la Halle a dovedit-o din nou.

Am de lucru pînă peste cap, așa se și explică această carte poștală. Acuma trebuie să rezolv cazul Brentano și anume „în mod definitiv și irevocabil“ ⁴³³⁾.

Louise K[autsky] s-a hotărît să rămînă la mine *definitiv*. Bineînțeles că sînt mai mult decît mulțumit și îi sînt profund

²⁶⁰⁾ H. Sybel. „Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I.“ — *Nota red.*

²⁶¹⁾ F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ — *Nota red.*

²⁶²⁾ Vezi volumul de față, p. 470. — *Nota red.*

recunoscător acestei fete atît de bune. Ea sacrifică mult pentru mine, dar din fericire am și eu posibilitatea de a-i putea oferi o situație pe care la Viena n-ar fi putut-o avea. Ea îmi conduce gospodăria și face și o bună parte din munca de secretariat — exact ceea ce aveam nevoie. Așadar, vezi că deocamdată nu pot accepta invitația voastră atît de amabilă de a mă muta la Høboken, așa că închiriez din nou locuința pe o perioadă de trei ani ²⁶³).

Sper că, atunci cînd va sosi această scrisoare, soția ta va fi din nou sănătoasă. Schorlemmer nu va putea veni nici anul acesta de Crăciun din cauza unei otite rebele ; altminteri riscă să surzească. Deci, pe curînd, mai mult. Sărbători fericite !

Bătrînul tău
F. E.

[Londra] 20/12/90

Publicat pentru prima oară
într-o formă prescurtată în cartea :
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.
Stuttgart, 1906 și în întregime în :
K. Marx și F. Engels. Opere,
vol. XXVIII, ed. rusă, 1940

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

258

Engels către Leo Frankel

la Paris

Londra, 25 decembrie 1890

Dragă Frankel,

Deoarece dispun de cîteva minute libere — o raritate în timpul zilei (numai ziua mi se permite să scriu) — mă grăbesc să-ți răspund.

Îți mulțumesc sincer pentru telegrama ta și bunele urări care au urmat ; trebuie să-mi cer scuze că n-am confirmat imediat primirea celei dintîi. Corespondența m-a copleșit însă în adevăratul sens al cuvîntului.

²⁶³) Vezi volumul de față, p. 436. — *Nota red.*

Dar acum să lăsăm deoparte complimentările și să discutăm despre problema principală a scrisorii tale. Punctul tău de vedere privind disensiunile franceze ²⁶⁴, perfect explicabil prin lunga ta absență din mișcarea franceză, mi-era cunoscut din articolele tale din „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ ²⁶⁴) care mi-au fost trimise din Berlin. Aceste conflicte sînt tot atît de regretabile și de inevitabile cum au fost la vremea lor disensiunile dintre lassalleieni și eisenachieni, pentru simplul motiv că în ambele cazuri în fruntea uneia din cele două părți s-au cocoțat niște afaceriști abili, care vroiau să folosească partidul pentru propriile lor interese meschine ; firește, atîta vreme cît partidul le-o tolera. De aceea, cu Brousse et Co. se poate colabora tot atît de puțin pe cît se colabora cu Schweitzer, Hasselmann și consortii. Dacă, la fel ca mine, ai fi participat și tu la luptă, cu toate implicațiile ei, și asta de la bun început, ți-ar fi tot atît de limpede ca și mie că, în acest caz, unificarea ar însemna în primul rînd o capitulare în fața unei bande de intriganți și ariviști, care vinde în permanență 'burgheziei dominante adevăratele principii fundamentale și metodele de luptă demult verificate ale partidului, pentru a-și asigura o situație personală privilegiată, iar muncitorilor care-i urmează mici și neînsemnate avantaje. Așa stînd lucrurile, unificarea ar echivala cu o capitulare totală în fața acestor domni. Tratatul purtat în timpul Congresului de la Paris din 1889 ²⁶⁵ au confirmat pe deplin cele de mai sus.

Unificarea se va face, la fel ca în Germania, dar ea nu poate fi de durată decît dacă lupta e dusă pînă la capăt, dacă se înlătură contradicțiile, iar netrebnicii sînt izgoniți de către propriii lor adepți. Cînd germanii erau la un pas de unificare, Liebknecht susținea unificarea cu orice preț. Noi ne-am opus : lassalleienii erau aproape de destrămare, trebuia doar așteptat sfîrșitul acestui proces și unificarea ar fi venit de la sine. Marx a scris o lungă critică în legătură cu așa-numitul program de unificare, care a fost difuzată sub formă de manuscris ²⁶⁵).

N-am fost ascultați. Rezultatul : a trebuit să-l luăm pe Hasselmann la noi, să-l reabilităm în fața lumii și după șase luni să-l excludem totuși ca pe un derbedeu. A mai trebuit apoi să includem în program stupiditățile lassalleiene și să-l compromitem astfel definitiv. A fost o dublă blamare care ar fi putut fi evitată dacă n-am fi fost atît de nerăbdători ²⁶².

²⁶⁴) I. Frankel. „Zur französischen Arbeiterbewegung“. — *Nota red.*

²⁶⁵) K. Marx. „Critica Programului de la Gotha“. — *Nota red.*

În Franța posibiliștii sînt implicați într-un proces de des-compunere asemănător cu cel al lassalleienilor în 1875. Conducătorii *ambelor* curente care au rezultat din sciziune⁴⁰⁹ sînt, după părerea mea, la fel de incapabili. Acest proces, în care conducătorii se mănîncă între ei, împingînd însă spre noi o bună parte din masa de muncitori, noi îl putem, după părerea mea, submina și frîna — dacă nu chiar să-l stopăm cu totul — numai printr-o singură greșeală : dacă facem încercări premature de unificare.

În acest sens noi am și făcut un pas hotărîtor care în orice caz grăbește unificarea, ba ar putea chiar s-o și realizeze imediat. La propunerea mea — după consfătuirea pe care Tusssy a avut-o cu Aveling, Bernstein și Fischer (actualmente în conducerea partidului) — mai întii francezii (marxiștii *noștri*) și apoi germanii la Halle, cărora li s-au alăturat elvețienii, danezii, suedezii și austriecii, au hotărît în unanimitate să nu țină în 1891 un congres separat, ci să meargă la congresul de la Bruxelles⁴⁰¹, convocat de posibiliști ; aceasta după ce belgienii vor fi acceptat condițiile puse de noi în 1889, dar pe care posibiliștii le respinseseră, deși erau foarte rezonabile. Admiți că noi am făcut o mare concesie, dat fiind că majoritatea covârșitoare a partidelor europene erau de partea noastră. Am procedat însă *astfel*, deoarece știm că posibiliștii trebuie combătuți cu aceleași arme și metode de luptă ca ale lor pentru a pune capăt cît mai grabnic domniei lui Brousse aici și a lui Allemane acolo. De îndată ce masele de muncitori posibiliști vor înțelege că în Europa ei sînt izolați și că, în afară de dl. Hyndman et Co. (care se află în aceeași situație ca și Brousse față de aderenții lor), ei n-au nici un alt aliat sigur și că toată fanfaronada nu servea decît șefilor, zarva va înceta. Iată ce va înfăptui congresul.

Mai așteaptă o jumătate de an. Orice încercare din partea noastră de a ajunge mai repede la o înțelegere ar fi interpretată atît de Brousse cît și de Allemane drept o dovadă a slăbiciunii noastre, făcîndu-ne mai mult rău decît bine. Dar cînd va veni momentul potrivit și pînă atunci, după părerea mea, nu mai e mult, muncitorii posibiliști ni se vor alătura la fel ca și lassalleienii odinioară, și anume fără ca noi să fim siliți ca, odată cu ei, să acceptăm în posturi de conducere intriganți, trădători și oameni de nimic.

Nimeni nu poate dori mai mult decît mine un puternic partid socialist în Franța. Dar eu țin seama în măsura cuvenită de situația existentă și doresc ca acest lucru să se realizeze

doar pe o bază *reală* care să-i asigure o mare stabilitate fără a provoca o mișcare trădătoare, à la Brousse.

Calde salutări de la

bătrînul tău
F. Engels

Îți mulțumesc și pentru articolul din „Bataille“⁴⁴¹; Louise Kautsky, care se află și rămîne la mine, îți transmite salutări cordiale.

Din limba maghiară
după : „Népszava“, Budapest, nr. 130
din 3 iunie 1906

Originalul în limba maghiară
Tradus din limba germană

259

Engels către G. Blume⁴⁴²

la Hamburg

Londra, 27 decembrie 1890

Stimate tovarășe,

Felicitările prietenești, pe care mi le-ai adresat în numele reprezentanților a 596 000 de muncitori germani întruniți în congres, mi-au fost transmise de dl. Stinleih. Cred că nu e nevoie să vă asigur că m-am bucurat foarte mult aflînd că, la acel congres, gîndul vostru s-a îndreptat spre mine. Din păcate nu pot să aduc mulțumirile mele tuturor delegaților, împrăștiati acum din nou în toate colțurile Germaniei și trebuie să mă limitez să exprim mulțumirile mele cele mai călduroase președintelui congresului și să-l asigur sincer că, atîta timp cît voi mai avea puterea necesară, voi continua neobosit lupta pentru eliberarea clasei muncitoare.

Al dv. devotat
F. Engels

Din : „Begründung der Beschlüsse
des vom 8. bis 11.12. in Berlin
abgehaltenen Hilfskassenkongresses“,
Hamburg, 1891

Originalul în limba germană
Tradus din limba germană

, **Anexe**

Paul Lafargue către Nikolai Franțevici Danielson
la Petersburg

Le Perreux, 14/12/89

Mult stimate domn,

Vă mulțumesc pentru scrisoarea dv. și pentru informațiile privind articolele mele ; de la editoarea ¹⁾ revistei ²⁾ n-am primit încă nimic ³⁾.

Engels are mereu necazuri cu ochii ; dar cum el este foarte prudent, cred că starea lor mai degrabă s-a îmbunătățit. Lui Engels nu-i prea place să vorbească despre el însuși ; aflu despre sănătatea lui, care, din fericire, este satisfăcătoare, doar prin intermediul unor terțe persoane.

În momentul de față lucrează la volumul III ⁴⁾. Kautsky îl ajută ⁴³. Cunoașteți desigur scrisul mărunț al lui William ⁵⁾. În manuscrise este și mai greu de descifrat, deoarece conțin o serie de prescurtări, pe care trebuie să le ghicești, ștersături și deasupra sînt făcute corecturi pe care trebuie să le descifrezi ; este tot atît de greu de citit ca un palimpsest grecesc cu ligaturi. Kautsky citește primul și face o transcriere după manuscris, pe care Engels o revede și o completează pe baza altor manuscrise. Într-una din ultimele sale scrisori, Engels îmi relatează că e foarte mulțumit de această metodă de lucru și că, în descifrarea textului lui William, Kautsky s-a dovedit foarte iscusit.

Engels a împlinit de curînd 69 de ani și, după cum îmi scrie el, oricum ai întoarce cifrele, tot 69 iese ; i-am răspuns că ar trebuie să împlinească 99 de ani, pentru ca, răsturnînd cele două cifre, să iasă doar 66. Este absolut extraordinar cum de

¹⁾ Anna Mihailovna Evreinova. — *Nota red.*

²⁾ „Severnii Vestnik“. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 287—288. — *Nota red.*

⁴⁾ al „Capitalului“. — *Nota red.*

⁵⁾ Pseudonim al lui Karl Marx. — *Nota red.*

reuşeşte să facă faţă muncii de editare a lucrărilor lui William şi unei voluminoase corespondenţe cu aproape toate ţările Europei şi Americii. Nu ştiu dacă dv. vă scrie în limba rusă. O citeşte fără dificultate şi, de regulă, scrie în limba celui cu care corespundează. Este un adevărat poliglot. Cunoaşte nu numai limbile literare, ci şi dialecte, ca, de pildă, pe cel islandez, sau limbi vechi — catalana şi provensala. Cunoştinţele sale lingvistice nu sînt cituşi de puţin superficiale; în Spania şi Portugalia am citit scrisori ale lui către prietenii de acolo, care declarau că respectivele scrisori sînt redactate într-o foarte corectă spaniolă sau portugheză. După cîte ştiu, scrie şi în italiană. Nimic nu este mai greu decît să nu încurci în scris aceste trei limbi înrudite care se aseamănă atît de mult între ele. Engels este într-adevăr un om minunat. N-am întîlnit niciodată pe cineva care să fi rămas atît de tînăr şi dinamic, avînd totodată cunoştinţe enciclopedice atît de vaste. Cînd te gîndeşti că, timp de 20 de ani, a condus o firmă comercială din Manchester, nu poţi să nu te întrebi : cum a găsit timpul necesar pentru a acumula atîtea cunoştinţe în capul său, care, de altfel, în opoziţie cu statura sa înaltă, nu este prea mare.

Îi voi comunica lui K[autsky] ceea ce spuneţi despre el ; ca şi mine, va fi bucuros să afle că lucrările sale găsesc apreciere în Rusia, la fel ca în Germania şi Franţa.

Articolele mele vor conţine o serie de diagrame ; statistica filozofică şi comparată este de neconceput fără astfel de reprezentări grafice. Vă trimit unul din aceste tabele. Dacă revista doreşte, aş putea să-i trimit clişeele tabelelor. Aş prefera însă să le refacă ea, dat fiind că intenţionez să-mi extind cercetările pînă în 1888 în loc de 1886. Aş putea să comand eu executarea gravurilor care nu costă scump, deoarece pot fi reproduse printr-un procedeu de fotogravură, de felul probei pe care v-o trimit.

Cu prietenie,

al Dv.
P. Fargaule

Publicat pentru prima oară în revista
„Letopisi marksizma“, II, 1926

Originalul în limba franceză
Tradus din limba germană

Adnotări
și
indici

Adnotări

1 În limba română au fost traduse următoarele lucrări ale lui Engels la scurtă vreme după apariție: „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 25—173) și articolul „Situția politică din Europa” (vezi K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 308—315).

În limba română „Originea familiei, a proprietății private și a statului” a fost tradusă de Ioan Nădejde și a apărut în „Contemporanul”, la Iași (1885—1886). Este printre primele traduceri integrale din lume, făcută după ediția I din 1884, traducere cunoscută și apreciată de F. Engels. Ulterior, în 1891, în ziarul „Munca”, București, a apărut articolul „Preistoria familiei” (Bachofen, Mac Lennan, Morgan), care reprezintă primele 12 alineate din introducerea lui Engels la ediția a IV-a din 1891 a acestei lucrări.

„Contemporanul” — revistă politică, științifică și literară română, de orientare general-democratică, socialistă, apărută la Iași din iulie 1881 până în mai 1891, mai întâi bilunar, apoi lunar, sub îngrijirea lui Ioan Nădejde. Spiritul vector al revistei a fost C. Dobrogeanu-Gherea. A militat împotriva obscurantismului, pentru răspîndirea ateismului, a evoluționismului darwinist și a principiilor fundamentale ale marxismului. A promovat o literatură realistă, cu tematică predilect socială.

„Situția politică din Europa” a apărut în publicația „Revista socială”, nr. 2, decembrie 1886.

„Revista socială”, care a apărut la Iași la 10 aprilie 1884, a fost cea dintâi publicație teoretică socialistă din țara noastră. Deși în paginile „Revistei sociale” și-au făcut loc unele idei mic-burgheze oportuniste, iar pe alocuri, ideile marxiste erau prezentate în mod confuz, prin bogatul conținut de idei pe linie marxistă, ea a avut un rol însemnat în pregătirea din punct de vedere ideologic a formării partidului muncitoresc socialist din România. „Revista socială” ocupă un loc de frunte în istoria presei muncitorești. — 7.

2 Regulamente de organizare și conducere a Moldovei și Țării Românești, preconizate prin convenția de la Akkerman și întocmite potrivit prevederilor tratatului de la Adrianopol (1829). Puse în aplicare în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova, sub îndrumarea și supravegherea generalului Pavel Kisseleff, regulamentele organice au menținut și întărit privilegiile boierimii care con-

tinua să fie clasa conducătoare în stat. Ele au constituit o aspră legislație agrară și un instrument de represiune capabil să frângă rezistența țărănimii, ceea ce l-a determinat pe K. Marx să le caracterizeze drept „codicele muncii de clacă” și „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă”. Regulamentele organice au îngrădit puterea domnească, au introdus principiul separării puterilor în stat, au instituit adunările obștești (embrion al regimului parlamentar), au reorganizat vechile servicii publice și au creat altele noi. Prin prevederile lor politice și economice-administrative, regulamentele organice au favorizat dezvoltarea capitalismului, deschizând astfel burgheziei drumul spre puterea politică. Cuprinzina dispoziții aproape identice, regulamentele organice au pregătit unirea celor două țări într-un singur stat, ceea ce, de fapt, anticipau ambele regulamente, în cite un articol din partea lor finală. Dar, deși au constituit o lege fundamentală care, în general, a favorizat dezvoltarea celor două țări române, regulamentele organice au devenit, în scurt timp, datorită dezvoltării capitalismului, o piedică pentru progresul economic, social și politic al principatelor. — 9

3 În scrisoarea sa din 11 (23) decembrie 1887, Danielson îl anunță pe Engels că în Rusia s-a înființat Banca agricolă a nobililor.

Banka agricolă a nobililor, înființată în 1885, avea menirea de a-i sprijini pe moșierii nobili prin acordarea unor credite garantate de ipotecă asupra pământului, în condiții avantajoase pentru moșieri. Guvernul țarist a acordat acestei bănci un important ajutor financiar. Împrumuturile se dădeau pe termen lung și cu o dobândă mai mică decât la celelalte bănci din Rusia. — 10,

4 Asemenea afirmații se întâlnesc în lucrările lui Herzen „Scrisori din Franța și Italia” (prima scrisoare) și „Despre evoluția ideilor revoluționare în Rusia”. — 11, 122.

5 Recenzia la ediția engleză a volumului I al „Capitalului” a fost publicată în revista „Athenaeum” nr. 3027 din 5 martie 1887. — 11

6 Este vorba de teoria „utilității marginale” printre ai cărei autori se numără și William Stanley Jevons — teorie economică vulgară, burghezo-apologetică, apărută în deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea în opoziție cu teoria valorii bazate pe muncă a lui Marx. Potrivit acestei teorii, la baza valorii nu stă munca socialmente necesară, ci așa-numita utilitate marginală a mărfii, reflectînd aprecierea subiectivă a mărfii care satisface nevoia cea mai stringentă a cumpărătorilor. După părerea adepților teoriei „utilității marginale”, teoria valorii bazate pe muncă ar fi greșită, întrucît în realitate, spuneau ei, prețurile nu coincid cu valoarea, care, de obicei, este determinată de factori accidentali și nelegați de producție, cum ar fi raritatea mărfii și altele. Fiind unul din mijloacele de camuflare a exploatării forței de muncă salariate în capitalism, teoria „utilității marginale” este larg răspîndită în economia politică burgheză contemporană. — 11, 105, 331.

În august 1887 Danielson îi anunță lui Engels moartea lui Lopatin, care pe atunci se afla în fortăreața Schlüsselburg. Engels s-a adresat imediat lui Lavrov cu rugămintea de a verifica această

știre (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 36, Editura Politică, București, 1986, p. 629).

Știrea s-a dovedit a fi falsă; vezi și volumul de față, p. 12 — 12.

- 8 Încercînd să împiedice creșterea mișcării muncitorești revoluționare, Bismarck a recurs, pe lângă politica represiunii, și la o politică de concesiuni. În 1881, guvernul a emis un program demagogic de legislație socială. Dar acest program, pe care încerca să-l prezinte ca pe o manifestare a grijii deosebite față de muncitori, era foarte inconsistent și a fost înfăptuit într-un mod extrem de lent și de inconsecvent. Astfel, abia în 1883 a fost adoptată legea cu privire la asigurarea obligatorie pentru caz de boală, în 1884 cea cu privire la asigurarea pentru accidente, în 1889 legea cu privire la asigurarea pentru bătrînețe și invaliditate. Dar toate aceste legi nu erau de natură să satisfacă clasa muncitoare întrucît fondurile sociale ale asigurărilor erau constituite din cotizațiile muncitorilor și doar o treime o reprezenta contribuția patronilor. În afară de aceasta, Bismarck refuza cu îndărătnicie să examineze problema reducerii zilei de muncă și cea a limitării muncii femeilor și copiilor. — 12.
- 9 Este vorba de circulara ministrului afacerilor externe al Prusiei Puttkamer din 11 aprilie 1886 cu privire la grevele muncitorești, prin care se prevedea aplicarea unor măsuri represive împotriva muncitorilor greviști. Pe baza acestei circulare autoritățile polițienești i-au expulzat pe conducătorii sindicatelor, au dizolvat aceste sindicate și au interzis întrunirile lor. Casele muncitorești de ajutor reciproc au fost închise ca fiind asociații muncitorești. La dizolvarea sindicatelor și a caselor de ajutor reciproc, bunurile lor au fost confiscate de către stat. — 13.
- 10 Bismarck a încercat printr-un proiect de lege prezentat Reichstagului la 14 ianuarie 1888 să prelungească acțiunea legii excepționale împotriva socialiștilor pînă la 30 septembrie 1893, precum și să înăsprească prevederile acestei legi. Proiectul prevedea pedepse sporite pentru difuzarea literaturii socialiste și pentru participarea la asociațiile social-democrate, ajungînd pînă la expulzarea din țară și retragerea cetățeniei.
- Legea excepțională împotriva socialiștilor* a fost introdusă la 21 octombrie 1878 de guvernul Bismarck cu sprijinul majorității Reichstagului în vederea luptei împotriva mișcării socialiste și muncitorești. În virtutea acestei legi, Partidul social-democrat din Germania era declarat în afara legii; au fost interzise toate organizațiile partidului, organizațiile muncitorești de masă, presa socialistă și muncitorească, a fost confiscată literatura socialistă, iar social-democrații au fost supuși represiunilor. Valabilitatea legii era prelungită la fiecare 2—3 ani. Dar partidul social-democrat a izbutit, cu sprijinul activ al lui Marx și Engels, să învingă elementele oportuniste, ca și tendințele „ultra-stingiste” din rîndurile sale, să îmbine în timpul cît a fost în vigoare legea excepțională, în mod just, munca ilegală cu folosirea posibilităților legale ale luptei, să întărească și să lărgască considerabil influența sa asupra maselor.
- Sub presiunea mișcării muncitorești de masă, legea excepțională a fost abrogată la 1 octombrie 1890. Engels face o apreciere

- asupra acestei legi în articolul său „Bismarck și partidul muncitoresc german”. (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 297—300). — 13, 283, 305, 330, 355, 358, 369, 374, 407, 410, 415, 417.
- 11 Este vorba de criza prezidențială izbucnită în Franța în urma demascării mașinațiilor de speculă săvârșite de Wilson, ginerele președintelui republicii, Grévy. Wilson s-a dovedit a fi complicele generalului Caffarel, șeful statului major al Franței, învinuit de vînzarea ordinelor Legiunii de onoare. După intentarea unei acțiuni judiciare împotriva lui Wilson, Grévy a fost nevoit să-și dea demisia la 1 decembrie 1887. În calitate de candidați la postul de președinte au fost propuși republicanii moderați S. Carnot, Ferry, Freycinet și alții, iar din partea extremei drepte — Saussier. Candidatura lui Ferry a stîrnit proteste vehemente din partea organizațiilor de stînga și a muncitorilor parizieni. Blanquiștii, conduși de E. Eudes, fostul general al Comunei, și de M. E. Vaillant, membru al Consiliului municipal al Parisului, au organizat împreună cu guesdiștii (vezi adnotarea 25) câteva mitinguri și demonstrații împotriva alegerii lui. După primul scrutin, Ferry și Freycinet și-au retras candidatura în favoarea lui Carnot, care a și fost ales. — 14, 25, 72.
- 12 *Posibiliștii* — reprezentanții curentului oportunist din mișcarea socialistă franceză, condus de Brousse, Malon și alții, care au provocat în 1882 sciziunea Partidului muncitoresc din Franța (vezi adnotarea 25) și au format un nou partid sub denumirea de „Partidul muncitoresc francez al socialiștilor-revoluționari”. Fiind în realitate adversari ai tacticii revoluționare, liderii acestui curent au proclamat principiul reformist: a lupta numai pentru realizarea a ceea ce este „posibil”, de aici și denumirea de „posibiliști”. În anii '90 ei au pierdut considerabil din influență; în 1902 majoritatea possibiliștilor au intrat în componența Partidului socialist francez, partid reformist, fondat de Jean Jaurès. — 14, 54, 255, 286, 365, 402, 422.
- 13 După cum se pare, în scrisoare sa către Engels, Liebknecht și-a exprimat teama că în cazul în care legea împotriva socialiștilor va rămîne în vigoare, el va fi nevoit să emigreze în America împreună cu familia. Unul dintre articolele cu care a fost completat proiectul de lege prevedea, ca măsură de pedepsire pentru activitate social-democrată, expulzarea din țară și retragerea cetățeniei (expatriere) (vezi și adnotarea 10). — 15.
14. Engels se referă la conducătorii Partidului muncitoresc socialist din America de Nord. Partidul a fost creat în 1876 la Congresul de unificare de la Philadelphia, în urma fuzionării secțiilor americane ale Internaționalei I și a altor organizații socialiste din S.U.A. Majoritatea membrilor partidului o alcătuiau imigranții (mai ales germani) care nu prea aveau legături cu muncitorii autohtoni. În cadrul partidului se dădea o luptă între conducerea reformistă, formată mai ales din lassalleeni, și aripa marxistă, în fruntea căreia se afla F. A. Sorge, tovarăș de luptă al lui Marx și Engels.

Partidul a proclamat drept program al său lupta pentru socialism, dar, ca urmare a politicii sectare duse de conducerea sa care ignora munca în rândurile organizațiilor de masă ale proletariatului american, el nu a mai reușit să devină un adevărat partid marxist-revoluționar de masă. — 15, 125, 182, 298, 328.

- 15 Engels se referă la Asociația culturală a muncitorilor comuniști germani de la Londra, care a fost înființată în februarie 1840 de Karl Schapper, Joseph Moll și alți militanți ai Ligii celor drepti. După organizarea Ligii comuniștilor, rolul conducător în Asociație l-au avut comunitățile locale ale Ligii comuniștilor. În 1847 și 1849—1850 Marx și Engels au participat intens la activitatea Asociației. La 17 septembrie 1850 Marx, Engels și o serie de adepți ai lor s-au retras din Asociație, deoarece în lupta dintre majoritatea Comitetului central al Ligii comuniștilor condusă de Marx și Engels, și minoritatea aventuristă sectară (fracțiunea Willich-Schapper), cea mai mare parte a membrilor Asociației s-au situat de partea minorității. De la sfârșitul deceniului al 6-lea, Marx și Engels au participat din nou la activitatea Asociației. O dată cu întemeierea Internaționalei I, Asociația, printre ai cărei conducători era Friedrich Lessner, a devenit secția germană de la Londra a Asociației Internaționale a Muncitorilor. Asociația culturală de la Londra a funcționat pînă în 1918, cînd a fost interzisă de guvernul englez. — 16.
- 16 Ca urmare a mitingurilor tot mai frecvente ale șomerilor, șeful poliției din Londra, Ch. Warren, a interzis la 8 noiembrie 1887 ținerea demonstrațiilor și întrunirilor în Trafalgar Square. Drept ripostă, federația cluburilor radicale (vezi adnotarea 41) a fixat un miting în această piață pentru duminică 13 noiembrie 1887. Piața a fost încercuită de poliție și de soldați, coloanele care se îndreptau spre miting au fost risipite. Au avut loc ciocniri între participanții la miting și poliție, în urma cărora cîteva sute de oameni au fost răniți (trei — mortal) și au fost operate numeroase arestări. Printre cei arestați s-au aflat și Cunninghame-Graham și Burns, activiști de seamă ai mișcării socialiste și sindicale. La 18 ianuarie 1888 ei au fost condamnați la 6 săptămîni închisoare. Dar, sub presiunea opiniei publice, termenul detențiunii lor a fost redus. — 16, 28, 32.
- 17 Un fragment din această scrisoare a fost publicat în prefața la lucrarea: Marx-Engels Gesamtausgabe. Dritte Abteilung, Bd. I, 1929. — 16.
- 18 Este vorba de broșura neterminată a lui Engels pe tema: „Rolul violenței în istorie”. Engels a propus includerea în broșură a trei capitole din secțiunea a doua a lucrării „Anti-Dühring” unite sub titlul „Teoria violenței” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura Politică, București, 1964, p. 153—179). În decembrie 1887 Engels a început să scrie capitolul al patrulea, dar în martie 1888 a întrerupt lucrul și nu l-a mai reluat. (Vezi manuscrisul neterminat al capitolului al patrulea în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 403—460) — 17.

- 19 Arhiva social-democrației germane a fost creată în conformitate cu hotărârea Congresului de la Copenhaga al Partidului muncitoresc socialist din Germania, care a avut loc între 29 martie și 2 aprilie 1883. În arhivă se păstrau manuscrisele militanților mișcării muncitorești germane, inclusiv manuscrisele lui Marx și Engels, literatura referitoare la istoria Germaniei și a mișcării muncitorești internaționale, presa muncitorească. Inițial arhiva s-a aflat la Zürich, apoi la Londra, iar după abrogarea legii excepționale împotriva socialiștilor a fost mutată la Berlin. După moartea lui Engels arhivei i-au fost predate manuscrisele postume ale lui Marx și Engels. După venirea la putere a fasciștilor, social-democrații germani au scos arhivele în afara granițelor Germaniei, iar în 1935 le-au vândut Institutului internațional de istorie socială de la Amsterdam. — 17, 23, 110, 254, 301.
- 20 Schlüter îi comunica lui Engels că librării tăiau revista „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*” și vindeau articole separate drept lucrări independente. În timpul acela lucrările importante ale lui Marx și Engels erau publicate în fragmente în diferite numere ale revistei.
- „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*” — revistă fondată de Marx și Engels în decembrie 1849 și editată de ei pînă în noiembrie 1850. Revista a fost organul teoretic și politic al Ligii comuniștilor, continuarea lui „*Neue Rheinische Zeitung*”. Din martie și pînă în noiembrie 1850 au apărut în total 6 numere, dintre care un număr dublu (5—6). Revista era redactată la Londra și tipărită la Hamburg. Majoritatea materialelor (articole, cronici, recenzii) erau scrise de Marx și Engels, care atrăseseră, spre a colabora la revistă, și pe adepții lor, W. Wolff, J. Weydemeyer și G. Eccarius. Dintre lucrările întemeietorilor marxismului, în această publicație au apărut: „Luptele de clasă în Franța 1848—1850” de K. Marx, „Campania germană pentru constituția imperiului” și „Războiul țărănesc german” de F. Engels. Revista și-a încetat apariția din cauza persecuțiilor polițienești din Germania și a lipsei de mijloace materiale. — 17.
- 21 Este vorba de pamfletul lui K. Marx și F. Engels „Marii bărbați ai emigrației”, (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura Politică, București, 1960, p. 249—358) al cărui manuscris a fost înmănat la sfîrșitul lui iunie 1852, spre a fi publicat în Germania, emigrantului ungar János Bangya, care-și oferise serviciile în acest sens și care, după cum s-a constatat ulterior, era agent de poliție. Acesta a vîndut pamfletul poliției prusiene. Fapta lui Bangya, care a reușit cîțva timp să inducă în eroare pe Marx, a fost curînd demascată în public de acesta în articolul „Destăinuirile lui Hirsch”, scris în aprilie 1853 și publicat în presa americană (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura Politică, București, 1959, p. 42). (Vezi pasajul menționat din pamfletul „Domnul Vogt” în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, Editura Politică, București, 1969,) p. 620. Bruhn le aduse lui Marx și Engels învinuirea calomnioasă că ar fi vîndut ei înșiși poliției prusiene manuscrisul pamfletului. (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 31, Editura Politică, București, 1971, p. 85). — 17.

- 22 La începutul anului 1887 socialistul italian Pasquale Martignetti îi comunica lui Engels că este persecutat din cauza convingerilor sale și, fiind slujbaş la Biroul regal de notariat, este în primejdie de a fi concediat; el îl ruga pe Engels să-i găsească de lucru în afara granițelor Italiei. Engels a încercat prin intermediul lui Johannes Wedde, redactor la ziarul social-democrat din Hamburg „Bürger-Zeitung”, să-i găsească o slujbă, dar încercarea n-a avut succes. — 18.
- 23 În scrisoarea sa din 3 ianuarie 1888, Martignetti i-a trimis lui Engels numărul revistei „Mefistofele”, în care a apărut începutul traducerii în limba italiană a biografiei lui Engels, scrise de Kautsky. Martignetti intenționa să continue în această revistă publicarea unor fragmente, iar biografia integrală s-o publice în broșură separată. De aceea el îl ruga pe Engels să parcurgă traducerea apărută în „Mefistofele” și să-i trimită observații cu privire la traducere. Biografia lui Engels a apărut în numerele revistei cu începere de la 1 ianuarie și până la 30 noiembrie 1888. — 19, 56.
- 24 Este vorba de lucrarea lui Engels „Rachiul prusian în Reichstagul german” (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 41—58). Publicarea acestei lucrări care demasca iunherimea prusacă în ziarul „Volksstaat”, chiar și sub formă de fragmente, a provocat furia turbată a guvernului Bismarck. Ca urmare, răspîndirea operelor lui Engels în Germania a fost interzisă. — 19.
- 25 În scrisoarea sa din 5 februarie 1888 adresată lui Engels, Paul Lafargue îi anunța încetarea apariției ziarului „Socialiste”, organ al marxiștilor francezi, a cărui editare a fost întreruptă la 4 februarie 1888.
- Adepții marxismului din mișcarea socialistă franceză, în frunte cu Jules Guesde (de unde și cealaltă denumire a lor — guesdiștii) și Paul Lafargue au dus, din momentul constituirii Partidului muncitoresc în 1879, o susținută luptă ideologică împotriva posibiliștilor (vezi adnotarea 12). Activitatea partidului muncitoresc, care s-a format după sciziunea din 1882, la congresul de la Saint-Etienne, avea la bază programul elaborat cu participarea lui Marx și adoptat în 1880 la Congresul de la Le Havre. Guesdiștii erau susținuți de proletariatul marilor centre industriale din Franța și de unele grupuri ale proletariatului parizian, în special cel din marile uzine. Una din principalele sarcini ale partidului o constituia lupta pentru cucerirea maselor largi muncitorești. Partidul muncitoresc a obținut succese considerabile în propagarea ideilor marxismului în rândurile proletariatului francez. Guesdiștii au participat activ la mișcarea sindicală și au condus lupta grevistă a proletariatului. Dar conducerea partidului nu a dus întotdeauna o politică marxistă consecventă, fapt pentru care Marx și Engels au criticat-o în repetate rânduri, ajutînd-o să promoveze o linie justă în mișcarea muncitorească. — 20, 294, 354.
- 26 Dezbaterile din Reichstag din ianuarie-februarie 1888 pe marginea proiectului de lege cu privire la prelungirea termenului de acționare

- a legii excepționale împotriva socialiștilor s-au încheiat de fapt printr-o înfrângere a guvernului. Deznodământul dezbaterilor a fost puternic influențat de cuvântările rostite la prima și la a treia citire a proiectului de lege de către Bebel (30 ianuarie și 17 februarie) și Singer (27 ianuarie și 17 februarie), care au demascat provocările la care s-a dat guvernul, trimițând spioni în sindicate. Legea a fost prelungită pentru ultima oară și nu cu 5 ani, cum propunea guvernul, ci numai cu 2 ani. Noile articole propuse de guvern nu au fost acceptate. — 21, 29, 33, 34.
- 27 Este vorba de intrarea trupelor Franței napoleoniene în 1806 în Berlin, după ce armatele prusiene fuseseră înfrinte la Jena și Auerstedt. — 21.
- 28 În 1887 a apărut la New York lucrarea lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”. Articolul „Mișcarea muncitorească din America”, publicat ca prefață la această lucrare, a apărut și ca ediție separată în limbile germană și engleză la New York și sub formă de broșură la Londra. (Vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 332—340). — 24.
- 29 Cuvântarea rostită de Bebel în Reichstag la 30 ianuarie a fost publicată în ziarul „Gleichheit”, nr. 6 din 11 februarie 1888. — 25.
- 30 Engels se referea la scandalul izbucnit în legătură cu delictele săvârșite de Caffarel și Wilson (vezi adnotarea 11).
În 1847, în ajunul revoluției din 1848, în Franța au fost demascate numeroase afaceri scandaloase, în care oameni de stat francezi erau învinuiți de corupție. În legătură cu acestea vezi amănunte în articolul lui Engels „Declinul și apropiata cădere a lui Guizot. — Poziția burgheziei franceze”. (Vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 4, Editura Politică, București, 1958, p. 180—187). — 26.
- 31 Florence Kelley — Wischnewetzky i-a scris lui Engels că atitudinea socialiștilor germani din New York față de lucrarea lui, „Situația clasei muncitoare din Anglia”, „este echivalentă cu un boicot”. Prin „socialiștii germani oficiali din New York” Engels înțelege Comitetul executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord în componența căruia intraseră o serie de lassalleeni (vezi adnotarea 14). — 28.
- 32 „Liga pentru apărarea legii și a libertății” a fost creată în 1887 după demonstrația din Trafalgar Square. Liga a reunit reprezentanții cluburilor muncitorești radicale, ai Ligii socialiste, ai Federației social-democrate, ai Societății fabiene (în legătură cu aceste organizații, vezi adnotările 41, 68, 67, 178). Printre militanții de frunte ai Ligii se numărau Eleanor Marx-Aveling, Edward Aveling, W. Morris, J. Burns, S. Webb ș.a. Liga se ridica în apărarea libertății cuvântului și a libertății de întrunire, făcea propagandă pentru reprezentarea independentă a muncitorilor în parlament. În urma divergențelor dintre membrii ei, Liga și-a încetat activitatea în februarie 1888. — 28.

- 33 Home Rule — revendicarea burgheziei liberale irlandeze din deceniul al 8-lea de a se acorda Irlandei dreptul de autoguvernare în cadrul Imperiului britanic. Introducerea autoguvernării presupunea crearea unui parlament irlandez de sine stătător, pozițiile cheie rămânând însă în mâinile cercurilor conducătoare din Anglia — 28, 299.
- 34 În cursul pregătirilor pentru alegerile municipale de la New York din toamna anului 1886 a fost creat Partidul muncitoresc unit, în vederea unor acțiuni politice comune ale clasei muncitoare. Inițiatorul creării acestui partid a fost Uniunea muncitorească centrală din New York — uniune a sindicatelor din acest oraș, înființată în 1882. După exemplul orașului New York au fost create partide similare într-o serie de alte orașe. Participând la alegerile din New York, Chicago și Milwaukee, sub conducerea noilor partide muncitorești, clasa muncitoare a obținut mari succese: Henry George, candidat la postul de primar al New Yorkului din partea Partidului unit, a întrunit 31% din voturi; la Chicago, adeptii Partidului muncitoresc au reușit ca din rindurile candidaților lor să fie aleși un senator în Adunarea legislativă a statului și nouă membri în Camera inferioară; candidatului Partidului muncitoresc pentru Congresul S.U.A. i-au lipsit doar 64 de voturi pentru a fi ales; la Milwaukee, candidatul Partidului muncitoresc a fost ales primar al orașului, un candidat al acestui partid a fost ales în Senat, șase în Camera inferioară a Adunării legislative a statului, și un reprezentant la Congresul S.U.A. — 28, 32.
- 35 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în limba originalului în revista „Die Kommunistische Internationale“ nr. 24, 1931. — 29.
- 36 La 30 august 1888 Liebknecht a fost ales în Reichstag cu o mare majoritate de voturi de către circumscripția a VI-a electorală din Berlin, în locul lui Hasenclever, care s-a retras din motive de sănătate. — 29, 85.
- 37 Este vorba de critica severă făcută de O'Brien, în cuvîntarea pe care a rostit-o în Camera comunelor la 16 februarie 1888, la adresa politicii promovate de Balfour, secretar pentru problemele Irlandei. — 30, 34.
- 38 În cuvîntarea sa rostită în Reichstag la 6 februarie 1888, în timpul dezbaterii proiectului de lege cu privire la reorganizarea forțelor armate ale Germaniei, Bismarck, insistînd asupra necesității sporirii puterii militare a Imperiului german și recunoscînd de fapt posibilitatea încheierii unei alianțe antigermane între Franța și Rusia țaristă, a elogiat totodată politica lui Alexandru al III-lea față de Germania, opunînd-o campaniei antigermane duse în acea vreme în presa rusă.
- Engels îl numește pe Alexandru al III-lea prizonierul de la Gatsina, pentru că acesta, urcîndu-se la tron după omorirea lui Alexandru al II-lea de către membrii organizației „Narodnaia Volea“, la 1 martie 1881, își găsisse refugiu în castelul Gatsina de

teama unor acțiuni revoluționare și a unor posibile noi acte teroriste. — 30.

- 39 La 19 februarie 1888 a avut loc la Londra un mare miting cu prilejul eliberării din închisoare a lui Cunnigham — Graham și a lui J. Burns, condamnați pentru participare la demonstrația din Trafalgar Square din 13 noiembrie 1887 (vezi adnotarea 16). — 31, 32, 34.
- 40 Este vorba de Asociația culturală comunistă a muncitorilor germani de la Londra (vezi adnotarea 15). — 31.
- 41 *Cluburi radicale* se numeau în Anglia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea organizațiile formate mai ales din muncitori și, de regulă, conduse de reprezentanți ai burgheziei liberale. Cluburile aveau oarecare influență în rândurile proletariatului englez. La sfârșitul deceniului al 9-lea, datorită avântului mișcării muncitorești din țară, numărul acestor cluburi a crescut, iar printre membrii lor au căpătat o largă răspindire ideile socialismului. — 32, 194, 238.
- 42 *Landwehr* — parte componentă a forțelor armate terestre germane. Landwehrul, care a luat ființă în Prusia în 1813, în lupta împotriva trupelor lui Napoleon era organizat ca miliție populară și cuprindea oameni mai vîrstnici, care își îndepliniseră stagiul în armata permanentă și trecuseră în rezervă. În timp de pace, Landwehrul era concentrat din cînd în cînd pentru instrucție. În timp de război, Landwehrul din prima recrutare era folosit pentru completarea efectivului armatei operative, iar Landwehrul din a doua recrutare pentru serviciul de garnizoană. — 35.
- 43 Este vorba de scandalul izbucnit în legătură cu mașinațiile de speculă ale lui Wilson (vezi adnotarea 11). — 35, 146.
- 44 *Fenienii* — membrii organizației secrete Frăția revoluționară irlandeză, înființată la sfârșitul deceniului al 6-lea al secolului trecut de emigranții irlandezi în America. Ulterior a existat chiar și în Irlanda. Membrii acestei organizații luptau pentru independența Irlandei și pentru crearea unei republici irlandeze. Din punct de vedere obiectiv, fenienii reflectau interesele țărănimii irlandeze, dar prin compoziția lor socială, ei aparțineau în special micii burghezii de la orașe și intelectualității cu vederi democratice. După eșecul răscoalei fenienilor din 1867, guvernul englez a aruncat sute de irlandezi în închisoare, unde au fost maltratați în mod barbar, torturați și condamnați la moarte prin inaniție. Marx și Engels, care în repetate rînduri au subliniat laturile slabe ale mișcării fenienilor și i-au criticat pentru tactica lor complotistă, pentru greșelile lor sectare și burghezo-naționaliste, au apreciat totuși în mod deosebit caracterul revoluționar al acestei mișcări și au căutat s-o orienteze pe făgașul luptei de masă și al unor acțiuni organizate în comun cu mișcarea muncitorească engleză. În deceniul al 8-lea mișcarea fenienilor a intrat în declin. — 37.
- 45 *Orangistii* (ordinul orangiștilor) — membri ai unei organizații reacționare teroriste create în Irlanda în 1795 de către landlorzi și

clerul protestant în scopul luptei împotriva mișcării de eliberare națională a poporului irlandez. Ordinul reunea elemente ultrareacționare irlandeze și engleze din toate păturile sociale și se ocupa sistematic cu ațîțarea protestanților împotriva irlandezilor catolici. De o deosebită influență se bucura acest ordin în Irlanda de nord, ai cărei locuitori erau protestanți. Ordinul și-a luat acest nume în memoria lui Wilhelm al III-lea de Orania, care a reprimat răscoala irlandeză din 1688—1689. — 37.

- 46 Este vorba de manifestul lui Frederic al III-lea — „Către poporul meu”, lansat cu prilejul urcării sale la tron la 12 martie 1888, și de mesajul adresat de el la aceeași dată lui Bismarck. — 39, 50.
- 47 În ziarul „Weekly Dispatch” din 18 martie 1888, au fost publicate manifestele lui Frederic al III-lea (vezi adnotarea 46). — 39.
- 48 În scrisoarea sa către Engels din 18 martie 1888, Paul Lafargue scria că, pentru a împiedica alegerea lui Boulanger în parlament pe baza listei radicalilor, Camera poate renunța la sistemul votării pe liste, revenind la vechiul sistem de alegeri „pe circumscripții mici”, potrivit căruia în Camera deputaților era ales un reprezentant din partea fiecărei circumscripții electorale. Sistemul alegerilor pe baza listelor departamentale, introdus în Franța în iunie 1885 și rămas în vigoare pînă în 1889, prevedea unirea circumscripțiilor electorale mici în unele mai mari, fiecare dintre acestea corespunzînd unui departament. În circumscripție alegătorul vota o listă pe care erau menționați candidații diferitelor partide. El trebuia să voteze pentru acest număr comun de candidați, care urmau să fie aleși ca deputați din partea departamentului respectiv, raportul fiind de 1 delegat la 700 mii de locuitori. Pentru alegerea în primul tur de scrutin era nevoie de majoritatea absolută de voturi, pentru al doilea scrutin era suficientă majoritatea relativă. — 41.
- 49 *Coloana Vendôme* a fost ridicată în 1806—1810 în Piața Vendôme din Paris în amintirea victoriilor Franței napoleoniene. La 16 mai 1871, în urma unei hotărîri a Comunei din Paris, Coloana Vendôme a fost dărîmată. — 41.
- 50 „*Armata salvării*” — organizație reacționară filantropică-religioasă, întemeiată în 1865 de predicatorul W. Booth în Anglia și care și-a extins apoi activitatea și în alte țări (denumirea de „armata salvării” și-a adoptat-o în 1880 cînd s-a reorganizat după modelul militar). Beneficiind de un sprijin considerabil din partea burgheziei, această organizație a desfășurat o amplă propagandă religioasă și a creat o întreagă rețea de instituții filantropice cu scopul de a abate masele muncitoare de la lupta împotriva exploataților. Unii predicatori ai acestei organizații recurgeau la demagogie socială, condamnînd de ochii lumii egoismul celor bogați. — 42.
- 51 *Legitimistii* — adepții ramurii mai vechi a dinastiei Bourbon, care a fost răsturnată în Franța în 1792. Legitimistii reprezentau interesele marii proprietăți funciare ereditare. În 1830, după ce această

- dinastie a fost răsturnată pentru a doua oară, legitimiștii s-au constituit ca partid politic. — 44, 124, 266.
- 52 Engels se referă aici la răscoala de la Paris din 5—6 iunie 1832, pregătită de aripa de stînga a partidului republican și de organizațiile revoluționare secrete. Prilejul nemijlocit al răscoalei l-au constituit funeraliile generalului Lamarque, aflat în opoziție față de guvernul lui Ludovic Filip. Muncitorii participanți la răscoală au ridicat baricade și s-au apărat cu mare vitejie și dirzenie. Una dintre baricade a fost Saint-Méry. Această baricadă a fost printre ultimele care au căzut. În romanul „Iluzii pierdute” și în nuvela „Secretele Prințesei de Cardignan”, Balzac îl descrie pe republicanul Michel Chrestien, „care a căzut în fața zidurilor mănăstirii Saint-Méry”. El îl numește „un mare om de stat care ar fi putut transforma fața societății”. — 44, 251.
- 53 Este vorba de articolul lui Paul Lafarque, „La langue française avant et après, la Revolution” pe care l-a publicat în revista „Nouvelle Revue”, vol. 51, 1888, sub pseudonimul Fergus. — 45.
- 54 *Boustrapa* — poreclă dată lui Ludovic Bonaparte, compusă din primele silabe ale numelor orașelor Boulogne, Strasbourg și Paris. Era o aluzie la încercările lui de a face puciuri bonapartiste la Strasbourg (30 octombrie 1836) și la Boulogne (6 august 1840), precum și la lovitura de stat de la Paris din 2 decembrie 1851, care a dus la instaurarea dictaturii bonapartiste în Franța. — 45, 158.
- 55 Engels face o comparație ironică între un episod de scandal și cunoscutul mit despre Jupiter care s-a transformat într-un taur pentru a o răpi pe frumoasa Europa. — 45.
- 56 *Asociația britanică pentru sprijinirea dezvoltării științei* a fost înființată în 1831 și continuă să existe și astăzi în Anglia; vezi materialele referitoare la discuția amintită de Engels în „Report of the Fifty-Seventh Meeting of the British Association for the Advancement of Science held at Manchester in August and September 1887”. London, 1888, p. 885—895. De regulă, Engels lua cunoștință de materialele întrunirilor anuale ale Asociației din ceea ce apărea în revista „Nature”. — 46.
- 57 *Oportuniștii* — denumire dată la începutul deceniului al 9-lea al secolului al XIX-lea partidului republicanilor burghezi moderați din Franța care reflecta interesele marii burghezii. — 47, 98, 122, 264, 267, 476.
- 58 Este vorba de proiectul de lege al lui Mills cu privire la desființarea impozitelor pe materiile prime folosite în industrie și la reducerea taxelor vamale la numeroase obiecte de import. Acest proiect de lege care a fost discutat în Congresul S.U.A. în 1888 nu a fost adoptat de congres. — 49.
- 59 În septembrie-decembrie 1886 E. Aveling, E. Marx-Aveling și W. Liebknecht au întreprins o călătorie în scopuri agitatorice în S.U.A. Ei au ținut referate despre teoria și istoria socialismului, despre situația mișcării muncitorești în Europa și pe alte teme.

- Comitetul executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 14), care a finanțat această călătorie, i-a adus lui Aveling, învinuirea calomnioasă de risiprie a fondurilor ce i-au fost acordate. Presa burgheză a preluat aceste învinuiri și le-a folosit în scopul unei propagande antisocialiste. (Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 36, Editura Politică, București, 1986, p. 544—550). — 49, 384.
- 60 F. Kelley-Wischnewetzky și soțul ei, dr. Wischnewetzky, au fost excluși în iulie 1887 din secția de la New York a Partidului muncitoresc socialist din America de Nord din cauza sprijinului acordat de ei lui Aveling. Ei n-au fost de acord cu hotărârea Comitetului executiv, cerînd să fie reprimiți în partid. În ziarul „Wochenblatt der N.Y. „Volkszeitung“ din 31 martie 1888 a fost publicată o comunicare cu privire la ședințele Comitetului executiv în care s-a hotărît să fie cercetate noi materiale înainte de a se decide în problema reprimirii soților Wischnewetzky în partid. — 50.
- 61 La insistențele autorităților germane, Consiliul federal elvețian a expulzat, în aprilie 1888, din Elveția o serie de membri și colaboratori ai redacției ziarului „Sozialdemokrat“ — pe Bernstein, Moteler, Tauscher și Schlüter. Editarea ziarului a fost transferată la Londra unde el și-a continuat apariția cu începere de la 1 octombrie 1888 și pînă la 27 septembrie 1890. — 51, 56, 97, 304.
- 62 *Cartelul* — blocul pe care, după dizolvarea Reichstagului de către Bismarck în ianuarie 1887, l-au încheiat cele două partide conservatoare — conservatorii și conservatorii liberi — cu partidul național-liberal și care sprijinea guvernul Bismarck. Cartelul a ieșit victorios în alegerile din februarie 1887 și și-a asigurat o poziție predominantă în Reichstag (220 de locuri). Sprijinindu-se pe acest bloc, Bismarck a obținut să fie votate în interesul incherilor și al marii burghezii o serie de legi reactionare (introducerea tarifelor vamale protecționiste, majorarea unei serii de impozite etc.). Dar în 1890 nu a putut să obțină prelungirea legii excepționale împotriva socialiștilor. Ascuțirea contradicțiilor dintre partidele participante la cartel și înfringerea suferită în alegerile din 1890 (în care ele n-au obținut decît 132 de mandate) au dus la destrămarea cartelului. — 51, 336.
- 63 Este vorba de proiectata căsătorie a fiicei lui Frederic al III-lea, Victoria, cu Alexander von Battenberg, care în 1879—1886 a ocupat tronul bulgar, promovînd în Bulgaria o politică ostilă Rusiei. Temîndu-se de o înrăutățire a relațiilor ruso-germane, Bismarck s-a pronunțat împotriva acestei căsătorii. — 51.
- 64 *Progresiștii* — este vorba de reprezentanții partidului progresist burghez prusian, înființat în iunie 1861. Acest partid preconiza unificarea Germaniei sub supremația Prusiei, convocarea unui parlament pe întreaga Germanie și formarea unui guvern liberal puternic, răspunzător față de Camera deputaților. În 1866 aripa dreapta s-a despărțit de partidul progresist și a format partidul național-liberal, care a capitulat în fața guvernului Bismarck. Spre deosebire de național-liberali, chiar și după unificarea Germaniei

în 1871, progresiștii au continuat să-și spună partid de opoziție, deși această opoziție rămânea pur declarativă. De teama clasei muncitoare și din ură față de mișcarea socialistă, partidul progresist a acceptat dominația iuncherimii prusiene în condițiile unei Germanii semiabsolutiste. Șovăielile în politica Partidului progresist reflectau instabilitatea burgheziei comerciale, a micilor industriași și, în parte, a meseriașilor pe care se sprijinea. În 1884 progresiștii s-au unit cu aripa de stînga desprinsă din Partidul național-liberal și au format Partidul liberal german. — 52, 305, 326.

- 65 Cînd vorbește despre perioada mexicană a bonapartismului, Engels face aluzie la intervenția armată a Franței în Mexic, în 1862—1867. Scopul expediției a fost înăbușirea revoluției mexicane și transformarea Mexicului într-o colonie a statelor europene. Deși la început armatele franceze au reușit să ocupe capitala Mexicului și să proclame „imperiul”, condus de protejatul lui Napoleon al III-lea, în urma eroicei lupte de eliberare duse de poporul mexican, intervențiștii francezi au fost înfrinți și nevoiți să-și retragă trupele din Mexic. Expediția din Mexic, care a costat Franța enorm, a adus prejudicii serioase imperiului lui Napoleon al III-lea.

În 1866, Prusia a înfrînt Austria, eliminînd astfel un posibil aliat al lui Napoleon al III-lea.

Bătălia de la Sedan din 1—2 septembrie 1879, în care trupele prusiene au încercuit armata franceză a lui Mac-Mahon, silind-o să se predea, a fost bătălia hotărîtoare a războiului franco-prusian din 1870—1871. Peste 80 000 de soldați, ofițeri și generali, în frunte cu Napoleon al III-lea, au căzut prizonieri. Catastrofa de la Sedan a grăbit prăbușirea Imperiului al doilea și a dus la proclamarea, la 4 septembrie 1870, a republicii în Franța. — 53, 350.

- 66 Engels se referă la „Declarația Federației social-democrate din Anglia privind convocarea Congresului internațional al sindicatelor la Londra” care a fost publicată în ziarul „Sozialdemokrat” din 14 aprilie 1888. Declarația a fost scrisă în legătură cu convocarea congresului internațional al sindicatelor de către trade-unionurile britanice în noiembrie 1888 (vezi adnotarea 106). „Declarația” a fost prilejuită direct de protestul social-democrației germane împotriva hotărîrii Comitetului parlamentar al trade-unionurilor referitoare la condițiile de reprezentare la congres: erau admiși numai delegații aleși oficial de syndicate. Această normă lipsea social-democrația germană de posibilitatea de a participa la congres avînd în vedere legea excepțională împotriva socialiștilor în vigoare în Germania. În „Declarația” sa Federația social-democrată își exprima nemulțumirea față de protestul social-democrației germane. — 53.

- 67 *Federația social-democrată (Social Democratic Federation)* — organizație socialistă engleză, înființată în august 1884, care grupa în rîndurile ei elemente socialiste eterogene, în special din cercurile intelectualității. Timp îndelungat, conducerea federației s-a aflat în miinile reformiștilor, în frunte cu Hyndman, care promovau o

politică oportunistă și sectară. Grupul de marxști revoluționari (E. Marx-Aveling, E. Aveling, Tom Mann și alții) care făceau parte din această federație au desfășurat, în opoziție cu linia lui Hyndman, o luptă activă pentru stabilirea unei legături strinse cu mișcarea muncitorească de masă. După sciziunea produsă în toamna anului 1884, când reprezentanții aripii stîngi au creat o organizație independentă — Liga socialistă —, influența oportuniștilor în cadrul federației s-a întărit. Dar, sub înrîurirea stării de spirit revoluționare a maselor, înăuntrul federației a continuat să aibă loc un proces de formare a elementelor revoluționare, nemulțumite de conducerea oportunistă. — 53, 122, 151, 166, 170, 187, 204, 206, 221, 228, 238, 255, 269, 369, 371, 376, 423, 440, 453.

68 *Liga socialistă* — organizație socialistă engleză, întemeiată în decembrie 1884 de un grup de socialiști care au ieșit din Federația social-democrată, fiind nemulțumiți de linia oportunistă a conducerii acesteia. Printre organizatorii Ligii se numărau: Eleanor Marx-Aveling, Edward Aveling, Ernest Belfort Bax, William Morris ș.a. În primii ani de existență a Ligii, membrii ei au luat parte activă la mișcarea muncitorească. Curînd însă, în Ligă au început să predomine elementele anarhiste, mulți dintre organizatorii ei, printre care E. Marx-Aveling și E. Aveling, au părăsit-o și, în 1889, Liga s-a destrămat. — 54, 151, 183, 238, 369.

69 Este vorba de *Comitetul parlamentar* — organ executiv al sindicatelor unite din Anglia, format în 1868 sub denumirea de Congresul britanic al trade-unionurilor; din 1871 era ales anual la congresele trade-unionurilor și în perioadele dintre congrese era considerat ca centrul lor conducător. În atribuțiile lui intrau propunerea candidaților trade-unionurilor pentru parlament, susținerea proiectelor de lege care apărau interesele trade-unionurilor, pregătirea congreselor ordinare. În comitet predominau elementele reformiste, care duceau o politică în spiritul vechiului trade-unionism conservator și care se sprijineau pe aristocrația muncitorească. În 1921, Comitetul parlamentar a fost înlocuit de Consiliul general al Congresului britanic al trade-unionurilor. — 54, 320, 440.

70 La Congresul de la St. Gallen al social-democrației germane (vezi adnotarea 186) a fost adoptată o hotărîre cu privire la convocarea în 1888 a unui congres muncitoresc internațional. Conducerea partidului social-democrat german, care încerca să realizeze unitatea mișcării muncitorești, internaționale, s-a declarat gata să renunțe la congresul său sub condiția participării la congresul de la Londra al sindicatelor. După convorbirile — soldate cu un eșec — cu Comitetul parlamentar al trade-unionurilor britanice referitor la modificarea condiției de reprezentare la Congresul de la Londra, conducătorii social-democrației germane au pus din nou problema convocării unui congres muncitoresc internațional. — 54.

71 Engels îi trimite lui Liebknecht scrisoarea pe care Lafargue i-o adusese la 27 aprilie 1888 în legătură cu pregătirea congresului muncitoresc internațional. Lafargue a trimis această scrisoare priu

- Engels, întrucît scrisoarea precedentă trimisă de el direct la Leipzig se pare că nu i-a parvenit lui Liebknecht. — 57.
- 72 Un scurt fragment din această scrisoare a fost publicat, pentru prima oară în limba franceză, în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 59.
- 73 Engels se referă la corespondența „The Life and adventures of a lady «special». From our special commissioner in Paris” publicată în „Pall Mall Gazette” din 5 mai 1888. Autorul, după toate probabilitățile, era publicistul englez William Thomas Stead. — 61.
- 74 În martie-aprilie 1888 în județele centrale ale României a izbucnit o puternică răscoală țărănească. Țăranii răsculați au dat foc conacelor moșierești, au distrus listele de datorii, au împărțit grînele, vitele și pămîntul. Guvernul a înăbușit cu cruzime răscoala. — 61
- 75 Potrivit ordonanței emise de Ministerul Afacerilor Interne al Germaniei la 22 mai 1888, toți străinii care veneau în Germania, trecînd granița franceză, trebuiau să aibă un pașaport vizat de ambasada germană din Paris. Înainte, francezii puteau trece liber în Alsacia și Lorena. — 63.
- 76 La rugămintea lui K. Kautsky și a soților Aveling, Engels a tradus în limba germană versuri de Shelley pentru articolul lui E. Aveling și E. Marx-Aveling „Shelley ca socialist”. Articolul a fost publicat în numărul din decembrie 1888 al revistei „Neue Zeit”. — 68.
- 77 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 71.
- 78 La 12 iulie 1888 Boulanger a cerut în Camera deputaților dizolvarea acesteia. Răspunzîndu-i, șeful guvernului, Floquet a propus să se respingă cererea lui Boulanger, pe care l-a și acuzat de acțiuni reprobabile. Boulanger l-a învinuit pe Floquet de minciună și i-a înmînat președintelui Camerei renunțarea lui, dinainte pregătită, la mandatul de deputat. Ciocnirea dintre Boulanger și Floquet a fost urmată de un duel în care Boulanger a fost rănit. — 71.
- 79 *Radicalii* — în ultimele două decenii ale secolului trecut, grup parlamentar în Franța, care s-a desprins de partidul burghez al republicanilor moderați („oportuniștii”); a continuat să susțină o serie de revendicări burghezo-democratice la care renunțase de fapt acest partid: desființarea senatului, separarea bisericii de stat, introducerea impozitului progresiv pe venit etc. Pentru a atrage de partea sa masele de alegători, acest grup cerea de asemenea reducerea zilei de muncă, pensii pentru invalizi, precum și alte măsuri cu caracter social-economic. Liderul radicalilor era Clémenceau. În 1901 radicalii s-au constituit din punct de vedere organizatoric într-un partid care exprima în special interesele burgheziei mijlocii și ale micii burghezii. — 72, 98, 113, 246, 264.

- 80 *Boulangismul plebiscitar* — astfel numea Engels încercarea lui Boulanger de a obține mandate de deputat din partea unui mare număr de departamente din Franța (vezi adnotarea 48). Boulanger își punea candidatura de îndată ce în vreunul din departamente se elibera un loc de deputat. Când apărea un loc vacant, Boulanger renunța la mandatul său de deputat pentru a-și pune din nou candidatura în alt departament. El spera că, în urma acestor mașinații, să poată afirma că este alesul întregului popor francez. — 72.
- 81 *Zi de repaus la bancă* (bank holiday) — zi liberă pentru funcționarii băncilor și altor întreprinderi engleze. Se serba de 6 ori pe an, de regulă luna. — 78.
- 82 Este vorba de Comitetul executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 14). — 79.
- 83 Este vorba de divergențele din cadrul Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 14). Engels se referă la înlăturarea lui Rosenberg, bazându-se pe cele comunicate de Sorge în scrisoarea din 30 august 1888. „Hotărîrea oficială privind înlăturarea lui Rosenberg a fost adoptată în septembrie 1889 (vezi adnotarea 254). — 84.
- 84 Ciornele, care s-au păstrat, cea a acestei scrisori și cea a celei următoare, au fost scrise de Engels pe o singură foaie de hîrtie. — 92.
- 85 Pentru concepțiile lui ateiste și cuvîntările liberal-oportuniste, în martie 1842 guvernul Prusiei l-a destituit pe Bruno Bauer de la catedra Universității din Bonn, unde el ținea cursuri ca docent în teologie. — 96.
- 86 *Tucidide* îl numeau în mod ironic Marx și Engels pe Wilhelm Roscher, pentru că, în prefața la prima ediție a cărții sale „Die Grundlagen der Nationalökonomie”, acest economist vulgar, după cum spunea Marx, „s-a proclamat cu modestie Tucidide al economiei politice”. Citindu-l pe Tucidide, Roscher scria: „asemenea istoricului din antichitate, aș vrea și eu ca lucrarea mea să servească celor care...” etc. — 96.
- 87 În prefața la volumul II al „Capitalului” apărută în 1885, Engels propunea economiștilor elucidarea problemei „cum poate și trebuie să se formeze o rată medie egală a profitului nu numai fără violarea legii valorii ci, dimpotrivă, pe baza ei” (Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 24, Editura Politică, București, 1967, p. 26) Marx a rezolvat această problemă în volumul III al „Capitalului”, la care Engels tocmai lucra în acea perioadă. Conrad Schmidt, pe care problema ridicată de Engels îl interesa, scria pe atunci cartea „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes”, care a apărut în 1889. În recenzie la volumul II al „Capitalului”, „Teoria lui Marx asupra capitalului”, publicată în revista „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik”, seria nouă, vol. XI, 1885, W. Lexis a ridicat de asemenea această pro-

- blemă, fără însă a-i găsi soluția. Engels a analizat în „amănunțite aceste lucrări în prefața la volumul III al „Capitalului“ (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 25, partea I, Editura Politică, 1969, p. 15—20). — 96, 175, 270.
- 88 W. Roscher, „Geschichte der National-Oekonomie in Deutschland“, München, 1874, S. 1021—1022. — 74
- 89 Este vorba de interviul acordat de Engels și publicat în „New Yorker Volkszeitung“ la 20 septembrie 1888 (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 487—498). În timpul călătoriei sale prin America, Engels, nedorind să se întâlnească cu o serie de reprezentanți ai organizațiilor socialiste germane din America, evita orice contact cu reprezentanții presei. Jonas, redactorul lui „New Yorker Volkszeitung“, aflând că Engels se află la New York, l-a trimis la el ca reprezentant al gazetei, pe Th. Cuno, fost militant al Internaționalei I, căruia Engels i-a acordat un interviu. Acest interviu a fost publicat fără ca Engels să-și fi dat în prealabil consimțământul. — 98
- 90 Engels se referă în mod evident la Sidney și Beatrice Webb, George Bernard Shaw și Edward Pease, membri ai Societății fabiene (vezi adnotarea 178). — 105.
- 91 După călătoria sa în America, Engels intenționa să scrie note de drum, în care, după cum reiese din fragmentul „Din impresiile de călătorie din America“ (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 466—468) și din unele însemnări care s-au păstrat, își propunea să facă o caracterizare a vieții social-politice a acestei țări. N-a reușit însă să-și realizeze intenția. — 109.
- 92 Bebel se pregătea să scrie o lucrare mai mare despre Weitling, în care voia să analizeze și problema „mișcării sociale a deceniului al 5-lea“. El s-a adresat lui Engels cu rugămintea să-l ajute la selecționarea materialului. — 110.
- 93 *Comunismul lui Weitling* — doctrină a comunismului utopic egalitar, foarte răspândit în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea în rîndul meseriașilor germani, mai ales în rîndul croitorilor care locuiau la Paris. La începutul deceniului al 5-lea, pînă la apariția comunismului științific, weitlingianismul a avut, într-o anumită măsură, un rol progresist. Dar prin faptul că nega necesitatea unei lupte politice active a proletariatului și recomanda metode de luptă sectare, complotiste, comunimul weitlingian a devenit curînd o frînă în dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor germani. Tot mai mult au început să iasă la iveală trăsăturile reacționare ale teoriei lui Weitling, teorie care a căpătat treptat o nuanță religioasă-creștină. Adepții lui Weitling, care aveau o atitudine de suspiciune față de „învățați“, adică față de intelectualii revoluționari, au început să se limiteze în activitatea lor practică la proiecte de creare a comunelor, în parte împrumutate de la fouriești, și la experiențe mărunte în genul organizării unor cantine

etc. În mai 1846, Marx și Engels și adepții lor au rupt legăturile cu Weitling. În timpul șederii sale la Paris, în 1846—1847, Engels a început, prin discuții sistematice, perseverente, să explice muncitorilor caracterul eronat și vătămător al concepțiilor lui Weitling și să arate că numai comunismul științific este expresia deplină a intereselor de clasă ale proletariatului. — 110.

94 „Adevăratul socialism” — doctrină răspândită în Germania începând din 1844, ca o expresie a ideologiei reacționare a micii burghezii germane. Ideile pseudosocialiste ale „adevăratului socialism”, cu renunțarea la activitatea politică, la lupta pentru democrație, cu cultul iubirii și al „umanității” abstracte, combinate cu șovinism, filistinism și lașitate politică, erau deosebit de vătămătoare în Germania deceniului al 5-lea al secolului al XIX-lea, când principalele sarcini le constituiau unificarea forțelor democratice în lupta împotriva absolutismului și a rânduieilor feudale, concomitent, crearea unei mișcări independente a proletariatului pe baza luptei de clasă revoluționare. În 1846—1847, Marx și Engels au criticat aspru „adevăratul socialism”. — 110.

95 Este vorba de cartea lui G. Kuhlmann „Die Neue Welt oder das Reich des Geistes auf Erden, Verkündigung”. Geneva, 1845 (vezi critica făcută acestei cărți în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 3, Editura Politică, București, 1958, p. 563—572 și *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 446—448). — 110.

96 Este vorba de scrisoarea lui Weitling către Hess din 31 martie 1846. În această scrisoare Weitling relatează despre ședința din 30 martie 1846 a Comitetului comunist de corespondență din Bruxelles, în timpul căreia s-a produs ruptura dintre Marx și Engels, pe de o parte, și Weitling pe de alta. Disputa din cadrul ședinței a izbucnit în legătură cu modul cel mai bun de a face propagandă în Germania. Marx a arătat că a-i ridica pe oamenii muncii la luptă fără a avea un program elaborat din timp în mod științific, înseamnă a-i înșela, a le trezi speranțe irealizabile. În practică, asemenea acțiuni nepregătite se dovedesc a fi doar izbucniri dăunătoare și se pot solda cu rezultate funeste pentru întreaga mișcare.

Amintirile lui Annenkov legate de această ședință au fost publicate pentru prima oară în limba rusă, sub titlul „Zameciatelnoe desiatielie” în revista „Vestnik Evropi” nr. 1—5, 1880. Un fragment din aceste amintiri, consacrat întâlnirilor lui Annenkov cu Marx, a fost reprodus în revista „Neue Zeit” nr. 5 1883, sub titlul „Eine russische Stimme über Karl Marx”. — 111.

97 Editarea în Germania a lucrării lui Marx și Engels „Ideologia germană”, pentru care s-au dus tratative, nu s-a realizat. — 111.

98 Engels se referă la lucrarea lui Weitling „Allgemeine Denk- und Sprachlehre nebst Grundzügen einer Universalsprache der Menschheit”, scrisă în prima jumătate a deceniului al 5-lea al secolului al XIX-lea. Lucrarea nu s-a păstrat pînă în zilele noastre. După

- toate probabilitățile, alături de unele elemente raționale, lucrarea conținea idei naiv-utopice și primitive. — 111.
- 99 Punctele cinci și șase din rezumatul făcut în scrisoarea lui Weitling sînt următoarele : „5. Împotriva «comunismului meșteșugăresc», a «comunismului filozofic» trebuie să luptăm, sentimentul trebuie luat în deridere, toate acestea sînt fleacuri; nici un fel de propagandă orală, nici un fel de organizare a propagandei secrete, în general cuvîntul «propagandă» nu mai trebuie folosit în viitor. 6. Despre înfăptuirea comunismului în viitorul apropiat nici nu poate fi vorba. Mai întîi trebuie să vină la putere burghezia». — 111.
- 100 Este vorba de cărțile : L. Stein : „Der Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs“, Leipzig, 1842; K. Grün : „Die Soziale Bewegung in Frankreich und Belgien“, Darmstadt, 1845. Marx și Engels au criticat acest gen de apariții în „Ideologia germană“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, Editura Politică, București, 1958, p. 511—563). — 111.
- 101 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée“ nr. 61, 1955. — 112.
- 102 Engels lucra în acea perioadă la capitolul 3 al volumului III al „Capitalului“. Mai pe larg în legătură cu aceasta, vezi în prefața lui Engels la volumul III al „Capitalului“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, Editura Politică, București, 1969, p. 7—8). — 112, 114.
- 103 Aluzie la articolul lui Paul Lafargue „Die Beschneidung, ihre soziale und religiöse Bedeutung“, publicat în revista „Neue Zeit“, nr. 11, 1888. — 114.
- 104 Articolul lui Lafargue împotriva posibilistilor, menționat în scrisoare, era destinat ziarului „Sozialdemokrat“. Înainte de a publica articolul, Bernstein l-a trimis lui Bebel la Berlin. Lafargue a considerat că sarcina pe care și-o propusese — demascarea posibilistilor în fața tovarășilor germani — fusese îndeplinită, așa încît publicarea acestui articol nu mai era necesară. — 114.
- 105 Este vorba de proiectata convocare a unui congres muncitoresc internațional la Paris în 1889. Posibiliiști au fost imputerniciți să organizeze acest congres de către conferința internațională de la Paris din 1886, convocată chiar de ei, la care au participat reprezentanți ai trade-unionurilor engleze, unii delegați ai social-democrației germane, ai partidelor muncitorești din Belgia, Austro-Ungaria, Suedia și Australia (în legătură cu această conferință vezi adnotarea 118). — 115.
- 106 Este vorba de *Congresul internațional al sindicatelor de la Londra*, din noiembrie 1888, inițiat de trade-unionurile engleze. La congres au luat parte reprezentanți ai sindicatelor din Anglia, Belgia, Olanda, Danemarca, Italia, precum și ai sindicatelor franceze, care aderaseră la posibiliiști. Punînd drept condiție alegerea oficială a delegaților de către sindicate, pentru participarea la

- acest congres, organizatorii Congresului de la Londra i-au lipsit pe social-democrații germani și austrieci, precum și pe marxiștii francezi, de posibilitatea de a participa la congres. Dar liderii reformiști ai trade-unionurilor engleze n-au reușit să impună congresului poziția lor. În pofida împotrivirii lor, congresul a chemat oamenii muncii să lupte pentru adoptarea unor legi cu privire la protecția muncii și pentru stabilirea prin lege a zilei de muncă de 8 ore. Cea mai importantă hotărâre adoptată de congres a fost cea cu privire la convocarea, în 1889, a unui congres muncitoresc internațional la Paris; cu organizarea acestui congres au fost însărcinați posibiliștii. (Pentru caracterizarea Congresului de la Londra vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 530—532. — 115, 122, 131, 184, 204, 206, 440.
- 107 „Partidul muncitoresc al socialiștilor—revoluționari francezi” (posibiliștii) (vezi adnotarea 12) a luat hotărârea de a ține congresul partidului la Troyes în decembrie 1888. Organizatorii congresului — activiștii locali ai partidului — au invitat la congres atît pe possibiliști, cît și pe marxiști. Temîndu-se de superioritatea marxiștilor, possibiliștii de la Paris au renunțat, în general, să mai participe la congres. Vezi și adnotarea 114. — 115, 179, 194, 376.
- 108 Este vorba de capitolele 3 și 4 ale volumului III al „Capitalului” (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 25, partea I, Editura Politică, București, 1969, p. 12). — 117, 128.
- 109 *Broker* — în Anglia funcționarul investit cu dreptul de a evalua sau de a vinde averea personală pusă sub sechestru pentru datorii. — 117.
- 110 Două fragmente din această scrisoare au fost publicate în limba franceză în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 119.
- 111 În ziarul „Parti Ouvrier”, organul possibiliștilor, a fost publicat la 28 decembrie 1888 articolul „L’Agglomération parisienne”, în care marxiștii francezi erau invinuiți că sprijină mișcarea boulangistă pentru a deschide lui Guesde, Lafargue și Deville porțile parlamentului. Uniunea din Paris se numea Organizația din Paris a Partidului muncitoresc — marxiștii francezi (vezi adnotarea 25). — 119.
- 112 *Cadetistii* — membrii „Societății pentru apărarea drepturilor omului și ale cetățeanului”, creată în mai 1888 de radicalii burhezi și republicanii moderați, în vederea luptei împotriva boulangismului. Ulterior, la această Societate au aderat și possibiliștii. Denumirea și-au luat-o de la numele străzii din Paris — Cadet — pe care se afla sediul Societății. — 120, 259.
- 113 Ca urmare a decesului, la 23 decembrie 1888, al lui Hude, deputat din partea departamentului Seine, s-a stabilit ținerea unor alegeri suplimentare. Prim-ministrul Floquet a fixat data ținerii lor la 27 ianuarie 1889. — 120.

- 114 Congresul Partidului muncitoresc din Franța, care a avut loc la Troyes în decembrie 1888 (vezi adnotarea 107) a hotărît convocarea în 1889, la Paris, a unui congres internațional al muncitorilor socialiști și a luat hotărîrea de a prezenta în alegerile din 27 ianuarie 1889 candidatură independentă a unui socialist, în opoziție cu toate celelalte grupări. În conformitate cu această hotărîre, Partidul muncitoresc a prezentat candidatură muncitorului agricol Boulé. — 120.
- 115 În scrisoarea către Engels din 29 decembrie 1888, Liebknecht îl anunța că intenționează să plece la Paris și Londra, în vederea unor tratative preliminare privind viitorul congres socialist internațional. — 120.
- 116 *Congresul național al sindicatelor din Franța* a avut loc între 23 octombrie și 4 noiembrie 1888. La congres au fost reprezentate 272 de sindicate, și anume, camere sindicale muncitorești și grupări pe ramuri de activitate. Majoritatea delegaților la congres aparțineau orientării marxiste din cadrul mișcării muncitorești din Franța. Primele ședințe ale congresului s-au ținut la Bordeaux, dar, după ce poliția a declarat congresul dizolvat în urma faptului că la tribuna lui a fost abordat steagul roșu, ședințele au fost mutate la Bouscat. Congresul a adoptat o hotărîre privind convocarea în 1889 la Paris a unui congres muncitoresc internațional. La congres a fost, de asemenea, discutată problema unei greve generale, aceasta fiind considerată singurul mijloc revoluționar de luptă. — 122, 179.
- 117 Înmormîntarea, la 8 august 1888, a lui Émile Eudes, general al Comunei din Paris, s-a transformat într-o grandioasă demonstrație a proletariatului parizian. Participanții la demonstrație purtau steaguri roșii și lozinci prin care chemau la crearea unei noi Comune. Demonstrația a fost împrăștiată de poliție. — 122.
- 118 F. Engels se referă la Conferința internațională de la Paris din 1886 (vezi și adnotarea 105), convocată de posibilii francezi. Conferința a discutat probleme privind o legislație muncitorească internațională, ziua normală de muncă, precum și pregătirea profesională. Rezoluțiile adoptate de conferință aveau un caracter trade-unionist și nu recunoșteau necesitatea luptei politice a clasei muncitoare. — 122.
- 119 Engels se referă la cel de al nouălea congres național al posibilistilor, care a avut loc la Charleville la 2—8 octombrie 1887. Congresul a acordat atenția principală problemei participării la campaniile electorale. — 122.
- 120 Este vorba de suma alocată în 1825 de către guvernul regal francez drept compensații aristocraților ale căror bunuri fuseseră confiscate în timpul revoluției burgheze franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, — 124.
- 121 Cuvinte devenite proverbiale din apelul adresat de ministrul prussian Schulenburg-Kehnert populației din Berlin la 17 octombrie 1806, după înfrîngerea de la Jena. — 124.

- 122 În scrisorile amintite, Schmidt îi comunica lui Engels că încercările sale de a se angaja la Universitatea din Leipzig s-au soldat cu un eșec din pricina concepțiilor sale socialiste. Vezi și volumul de față p. 174. — 125, 277.
- 123 Eugen Dühring, docent universitar la Universitatea din Berlin, a atacat violent în lucrările sale, începînd din 1872, pe unii profesori universitari. El l-a acuzat pe H. Helmholtz de a fi trecut intenționat sub tăcere lucrările lui R. Mayer. Dühring a criticat vehement și rînduielele din universități. Pentru aceste manifestări el a fost supus unor persecuții din partea profesorilor reacționari, persecuții care au culminat în iulie 1877, cînd, la cererea facultății de filozofie, i s-a retras dreptul de a preda la universitate. Destituirea lui Dühring a provocat o zgomotoasă campanie de protest din partea partizanilor săi. — 125.
- 124 Este vorba de monografiile de istorie a economiei naționale a Germaniei apărute în 1879—1910 sub titlul general „Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen”, îndrumător principal fiind G. Schmoller. Monografiile conțineau un bogat material istoric concret, dar analiza teoretică lipsea cu desăvîrșire. Așa-numita tînără școală istorică de economie politică din Germania, condusă de Schmoller, considera că principala sarcină a științei economice constă în a culege material faptic referitor la istoria economiei naționale, lăsînd analiza teoretică pe seama generațiilor viitoare. Această orientare a școlii s-a materializat într-o serie de monografii. — 126.
- 125 *Demagogi* — așa numeau în Germania cercurile reacționare, începînd din 1819, pe participanții la mișcarea opoziționistă din rîndurile intelectualității și societăților de gimnastică studentești, care, în perioada de după războaiele împotriva Franței napoleoniene, s-au ridicat împotriva rînduielelor reacționare din statele germane și au organizat manifestații politice în cadrul cărora se revendica unificarea Germaniei. Autoritățile reacționare îi prigoneau pe „demagogi”. — 126.
- 126 La alegerile suplimentare din 27 ianuarie 1889 de la Paris au fost prezentate candidaturile lui Boulanger — din partea grupărilor de dreapta, a lui Jacques — din partea partidului republican și a lui Boulé — muncitor agricol. Candidatura lui Boulé a fost sprijinită de Partidul muncitoresc (vezi adnotarea 25) și de blanquiști. Posibilității susținea candidatura lui Jacques. Lupta electorală a fost foarte îndîrjită. O mare victorie în alegeri a reputat Boulanger, care a obținut aproximativ 250 de mii de voturi. Boulé a obținut 17 mii de voturi. — 128, 135, 137, 421.
- 127 Este vorba de *Secția franceză din 1871*, care s-a format la Londra în septembrie 1871 din emigranții francezi. Conducerea secției a stabilit o strînsă legătură cu bakuniștii din Elveția și a acționat în colaborare cu ei, alăturîndu-se atacurilor lor împotriva principiilor organizatorice ale Internaționalei. După ce Consiliul general al Internaționalei, analizîndu-i statutul, i-a recomandat să-l pună

de acord cu statutul Internaționalei, Secția s-a dedat la atacuri împotriva Consiliului, contestându-i împuternicirile. O parte dintre membrii Secției franceze din 1871, împreună cu republicanii burghezi englezi (printre care A. Smith Headingley) și cu lassalleenii, fiind excluși din Internațională pentru activitate scizionistă, au format în primăvara anului 1872 așa-numitul Consiliu federal mondial, care avea pretenția de a conduce Internaționala.

Prin Consiliul pseudo-general, Engels are în vedere partea scizionistă a Consiliului federal britanic, în frunte cu Hales, Jung ș.a., care a refuzat să ducă la îndeplinire hotărârile Congresului de la Haga și a fost exclusă din Internațională la 30 mai 1873 (vezi și *K. Marx* și *F. Engels* Opere, vol. 18, Editura Politică, București, 1964, p. 667). — 128, 453.

- 128 În septembrie 1888, profesorul german Geffcken a publicat în revista „Deutsche Rundschau” fragmente din jurnalul împăratului german Frederic al III-lea, al cărui prieten apropiat fusese. Aceste fragmente se refereau la perioada războiului franco-prusian și prezentau într-o lumină nefavorabilă rolul lui Bismarck în crearea Imperiului german. La insistențele lui Bismarck, lui Geffcken i s-a intentat un proces în care a fost învinuit de înaltă trădare. Dar tribunalul imperial a considerat acuzația ca nefondată și la 4 ianuarie 1889 l-a achitat pe Geffcken; chiar a doua zi Geffcken a fost eliberat din închisoare.

În același timp, Herbert von Bismarck, fiul cel mai mare al cancelarului Imperiului, l-a acuzat pe diplomatul englez Morier de a îi intermediat între Frederic, prințul moștenitor de atunci, și Franța. La rindul său, Morier a dat publicității corespondența sa cu mareșalul francez Bazaine, căruia se pretindea că i-ar fi transmis date despre armata germană. Corespondența a demonstrat pe deplin caracterul calomnios al învinuirilor ce-i fuseseră aduse. Presa progresistă din acea vreme a apreciat achitarea lui Geffcken și Morier ca pe o mare înfrângere suferită de Bismarck. — 129.

- 129 În decembrie 1888 a fost lansat la Paris un împrumut rus în valoare de 125 milioane ruble, cu o dobândă de 4%, ceea ce echivala cu aproximativ 20 milioane lire sterline. — 129.

- 130 Tinzind să-și întărească pozițiile, dată fiind apropierea ce se contura între Franța și Rusia, în ianuarie 1889 Bismarck a început tratative cu Anglia în vederea încheierii unui tratat defensiv. În cursul tratatelor au fost abordate și unele probleme coloniale. În perioada aceea, Anglia și Germania se sprijineau reciproc în Africa de Est în vederea înăbușării răscoalelor populare din Uganda și Zanzibar. Flotele germană și engleză au realizat împreună blocada coastelor est-africane. În iulie 1890 Anglia și Germania au încheiat un tratat cu privire la delimitarea posesiunilor lor din Africa de Est. În afară de aceasta, Anglia a consimțit să cedeze Germaniei insulele Helgoland din Marea Nordului, care aveau o mare importanță strategică. Apropierea temporară dintre cele două țări n-a dus, însă, la încheierea unei alianțe. Adâncirea contradicțiilor imperialismului a provocat agravarea continuă a relațiilor anglo-germane. — 129.

- 131 Un mic fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în cartea „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F.A. Sorge und Andere“, Stuttgart, 1906. — 130.
- 132 Cartea lui Morgan „Ancient society, or Researches in the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization“ a apărut la Londra în 1877. Marx și Engels apreciau mult această lucrare a lui Morgan, iar în 1884 Engels a scris o lucrare specială „Originea familiei, a proprietății private și a statului. În legătură cu cercetările lui Lewis H. Morgan“ (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 25—174). În Anglia lucrarea lui Morgan nu s-a bucurat de aprecierea cuvenită din partea savanților și multă vreme a fost trecută sub tăcere. — 131.
- 133 La rugămintea lui Lafargue, Engels a cerut conducătorilor Partidului social-democrat din Germania părerea în legătură cu congresul internațional ce urma să aibă loc (vezi volumul de față, p. 121—123). În această scrisoare către Lafargue, Engels îi expune conținutul scrisorii lui Bebel din 8 ianuarie 1889. — 131.
- 134 Conferința preliminară de la Nancy, a cărei convocare a fost propusă de către reprezentanții social-democrației germane, nu s-a ținut. — 132.
- 135 Engels se referă la manuscrisul lucrării „Teorii asupra plusvalorii“, scrisă de Marx în 1862—1863, care constituie singura ciornă a părții finale, istorică-critică, a „Capitalului“. Engels n-a mai reușit să pregătească pentru tipar cartea a IV-a a „Capitalului“. Manuscrisul „Teoriilor asupra plusvalorii“ a fost publicat pentru prima oară de K. Kautsky în 1905—1910. — 134, 483.
- 136 Engels se referă la așa-numitul caz *Schnaebelé* — un conflict între Franța și Germania, provocat de guvernul Bismarck. La 20 aprilie 1887, funcționarul de graniță francez din Pagny-sur-Moselle, comisarul de poliție Schnaebelé a fost invitat, sub pretextul unor discuții de lucru, pe teritoriul german, unde a fost arestat sub învinuirea de spionaj. În același timp, cercurile guvernamentale germane au pornit în presă o intensă campanie antifranceză; la rîndul lor, revanșarii francezi au folosit situația creată pentru desfășurarea unei propagande antigermane. A apărut pericolul unui conflict militar, numai că guvernele Rusiei și Austro-Ungariei s-au situat pe o poziție nefavorabilă lui Bismarck. Germania a fost nevoită să cedeze, la 30 aprilie Schnaebelé a fost pus în libertate și, în felul acesta, incidentul a fost încheiat. — 136.
- 137 Fragmente din această scrisoare au fost publicate pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée“, no. 61, 1955. — 137.
- 138 Laura Lafargue îi anunța lui Engels încetarea editării ziarului „Cri du Peuple“, organ al blanquiștilor, și apariția unui nou ziar intitulat „Égalité“. Conducerea acestui nou ziar a fost încredințată unui comitet de redacție din care făceau parte atît reprezentanți ai

marxiștilor — Guesde, Lafargue, Deville, cît și blanquiști — Vailant, Granger, Place, precum și un reprezentant al posibilistilor — Malon, și doi radicali independenți — consilierii municipali, Hovelacque și Boulé. Ziarul era conceput ca organ de „concentrare socialistă”. Primul număr a apărut la 8 februarie 1889. Inițial, în ziar au publicat articole Guesde, Lafargue și alți marxiști, dar încă de la 3 martie același an s-a produs o ruptură între marxiști — colaboratori ai ziarului, și Jules Roques, omul de afaceri, care finanțea editarea lui (vezi adnotarea 156). De atunci, ziarul a încetat să mai fie organul socialiștilor. — 137.

139 Engels se referă la *lovitura de stat din 18 brumar* (9 noiembrie) 1799, în urma căreia a fost instaurată dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte, precum și la alegerea, la 10 aprilie 1848, a lui Ludovic Bonaparte ca președinte al Republicii franceze.

La 12 și 13 vendemiar (4—5 octombrie) 1795, trupele guvernamentale, sub comanda generalului Bonaparte, au înăbușit la Paris răscoala regalistă. — 137.

140 Este vorba de corespondența lui Bebel apărută la rubrica „Deutschland” și datată „Aus Norddeutschland, 29 Jänner”, care a fost publicată fără semnătură în ziarul „Gleichheit” nr. 5, 1 februarie 1889. — 138.

141 Este vorba de articolul de fond „Boulangier en Bourgeois-Republiek” publicat în ziarul „Recht voor Allen” din 30 ianuarie 1889 și de corespondența lui Souvarine „Parijsche Brieven XV” publicată la 1 februarie 1889. — 138.

142 Engels se referă la articolul de fond al ziarului „Sozialdemokrat”: „Boulangier's Sieg in Paris”, publicat la 3 februarie 1889. — 138.

143 Este vorba de articolul lui Ch. Longuet „Que faire?” din ziarul „Égalité” din 10 februarie 1889. — 140.

144 Este vorba de *Conferința internațională a socialiștilor de la Haga*. Această conferință, la care au participat reprezentanți ai mișcării socialiste din Germania, Franța, Belgia, Olanda și Elveția, a avut loc la 28 februarie 1889. Conferința a fost convocată, la propunerea lui Engels, de către reprezentanții fracțiunii social-democrate din Reichstagul german în scopul elaborării condițiilor de convocare a Congresului internațional muncitoresc socialist la Paris. Posibilității au refuzat să participe la conferință, deși fuseseră invitați, iar după aceea n-au recunoscut hotărârile ei. Conferința a stabilit imputernicirile, termenul convocării și ordinea de zi a congresului. Amănunte în legătură cu hotărârile conferinței, vezi în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 530—533. — 141, 150, 154, 155, 157, 161, 172, 179, 183, 186, 228, 437.

145 Atherley Jones, fiul cunoscutului militant al mișcării muncitorești engleze, cartistul Ernest Jones, intenționa să editeze lucrările tatălui său. Prin intermediul lui Mahon, el s-a adresat lui Engels cu rugămintea de a-i acorda sprijin în această acțiune. — 142.

146 14 iulie 1789 este ziua cuceririi Bastiliei de către masele populare din Paris, marcînd începutul revoluției burgheze franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

La 5 și 6 octombrie 1789, masele populare venite de la Paris la Versailles, în urma unor ciocniri sîngeroase cu garda regală, l-au silit pe regele Ludovic al XVI-lea să se înapoieze la Paris, zădărniciînd în felul acesta complotul contrarevoluționar pus la cale de Curtea de la Versailles împotriva Adunării constituante.

10 august 1792 este ziua răsturnării monarhiei în Franța, ca urmare a insurecției populare.

La 2—5 septembrie 1792, la Paris, au avut loc tulburări populare provocate de ofensiva intervenționiștilor străini și de activizarea forțelor contrarevoluționare interne. Masele pariziene au ocupat închisorile și au instituit tribunale populare improvizate, care-i judecau pe contrarevoluționarii arestați. Mulți contrarevoluționari activi au fost executați. Această teroare roșie a fost actul de autoapărare a poporului revoluționar. — 143.

147 Este vorba de *Comuna din Paris din 1789—1794*. Fiind formal doar un organ orășenesc de autoadministrare, din 1792 Comuna a condus de fapt lupta maselor pariziene pentru aplicarea unor măsuri revoluționare decisive. Comuna a jucat un rol activ în răsturnarea monarhiei, în instaurarea dictaturii iacobine, în introducerea prețurilor maxime, în adoptarea legii cu privire la persoanele suspecte, lege îndreptată împotriva contrarevoluționarilor etc. După lovitura de stat contrarevoluționară de la 9 termidor (27 iulie) 1794 Comuna a fost lichidată. — 144, 296.

148 În lupta de la *Fleurus* (Belgia) de la 26 iunie 1794, armatele franceze au zdrobit trupele ducelui de Coburg. Această victorie a dat armatei revoluționare franceze posibilitatea de a pătrunde pe teritoriul Belgiei și de a o ocupa. — 144, 296.

149 Pentru a putea face observații la articolul lui Kautsky, Engels a tradus fragmente din lucrarea lui Kareev „Țăranii și problema țărănească în Franța”; acolo unde Kareev a dat sub formă prescurtată denumirea izvoarelor, Engels le-a descifrat și completat. — 144.

150 La a doua împărțire a Poloniei în 1793, între Prusia și Rusia țaristă, Rusiei i-au revenit o parte din Belorusia și ținutul de pe malul drept al Niprului din Ucraina; Prusia a ocupat Gdanskul, Torunul și o parte din Polonia mare. — 145.

151 *Constituanta* — Adunarea constituantă din Franța, care a funcționat de la 9 iulie 1789 pînă la 30 septembrie 1791. — 147.

152 Sorge i-a trimis lui Engels o tăietură din ziarul new-yorkez „Standard”, în care se anunța punerea în vînzare a ediției engleze a volumului I din „Capitalul” lui Marx, la librăria americană Appleton și Co. — 149.

153 Este vorba de articolul lui Rappaport „Despre mișcarea muncitorească din America”, inserat în revista „Neue Zeit” nr. 2 din 1889. Sorge aprecia articolul acesta ca fiind foarte prost, drept care considera mai potrivită publicarea unor fragmente din lucrarea lui

- Eleanor-Marx-Aveling și Edward Aveling „Mișcarea muncitorească în America”. — 149.
- 154 Engels se referă la *Bătălia de la Jena* din 14 octombrie 1806; zdrobirea armatei prusiene a atras după sine capitularea Prusiei în fața Franței napoleoneene și a scos la iveală întreaga putreziciune a orînduirii sociale și politice a monarhiei feudale a Hohenzollernilor. — 150.
- 155 Este vorba de refuzul posibilistilor de a participa la Conferința de la Haga (vezi adnotarea 144). — 151.
- 156 Jules Reques, care finanța ziarul „Égalité” văzînd în el în primul rînd o sursă de cîștig, i-a concediat pe muncitorii tipografi remunerați potrivit tarifelor stabilite de sindicatul zețarilor. În locul lor el a angajat muncitori care nu făceau parte din sindicat. Indignați, membrii marxști și blanquiști ai redacției au luat hotărîrea de a se retrage din redacție. La 3 martie 1889, în ziar a apărut o declarație din partea redacției în care se aducea la cunoștință retragerea redactorilor, precum și faptul că ruptura a avut loc din vina lui Roques. — 151.
- 157 În scrisoarea către Engels, Schmidt îi comunica încercările lui nereușite de a-și publica lucrarea „Die Durchschnittsprofiteure auf Grundlage des Marx' schen Werthgesetzes”; lucrarea a apărut la Stuttgart în editura Dietz în anul 1889. În legătură cu aceasta vezi volumul de față, p. 174—175. — 152.
- 158 Este vorba de greutățile întîmpinate în acești ani de Marx și Engels la publicarea lucrărilor lor, în special a „Ideologiei germane”. — 158.
- 159 În ziarul „Neue Zeit” nr. 10, 1889, a fost publicat articolul lui Schmidt „Das Wertgesetz und Profitrate”. — 153.
- 160 Engels a locuit la Berlin începînd din cea de a doua jumătate a lunii septembrie 1841 pînă la 15 august 1842, perioadă în care și-a făcut serviciul militar într-o brigadă de artilerie. — 153.
- 161 Este vorba despre broșura „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînalului Justice” (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 498—508). Varianta inițială a acestei broșuri a fost scrisă de Bernstein, din inițiativa lui Engels, ca răspuns la nota redacțională „Social-democrații germani oficiali și Congresul internațional de la Paris”, publicată la 16 martie 1889 în ziarul „Justice”. Lucrarea a fost redactată de Engels și editată sub formă de broșură, în limba engleză, la Londra; traducerea ei în limba germană a apărut în ziarul „Sozialdemokrat” sub semnătura lui Bernstein, redactor al acestui organ de presă. — 155.

- 162 Este vorba de articolul „The german «official» social-democrats and the international congress in Paris”, publicat în ziarul „Justice” nr. 270, 16 martie 1889. — 157.
- 163 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 157.
- 164 K. Marx. „Opsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte” (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, Editura Politică, București, 1960, p. 214—215). — 158.
- 165 G. W. F. Hegel „Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse”. Theil I. „Die Logik”. Werke. Band VI. Berlin 1840, S. 249. — 159.
- 166 Ultimul paragraf al acestei scrisori a fost publicat pentru prima oară în revista „La Pensée”, nr. 61, 1955. — 162.
- 167 1 aprilie era ziua de naștere a lui Bismarck. Engels face aluzie la obiceiul glumeț de a numi această zi „ziua prostănacilor” — cînd oamenii se păcălesc în glumă unul pe altul. — 162.
- 168 Engels se referă la ciocnirile violente mergînd pînă la încăierare, la care s-au dat lassalleenii, în perioada de ascuțită luptă politică dintre lassalleeni și eisenachieni. — 163.
- 169 Temîndu-se de popularitatea generalului Boulanger, guvernul francez a hotărît să-l dea în judecată sub pretextul organizării unui complot de natură să periclitaze securitatea statului. Boulanger a fost înștiințat, chipurile, în secret, de acest lucru și la 1 aprilie 1889, împreună cu cîțiva dintre partizanii lui cei mai apropiați, a fugit peste graniță. La 8 aprilie, lui Boulanger i s-a retras imunitatea parlamentară, iar la 14 august, Tribunalul suprem i-a condamnat în contumacie, pe el, precum și pe Dillon și Rochefort care fugiseră împreună cu el, la expulzare din Franța. — 164.
- 170 *Fondul pentru presa reptilelor* — fondul special de care dispunea Bismarck pentru coruperea presei. Această expresie a căpătat o semnificație peiorativă, fiind aplicată presei reacționare corupte
- Oportuniștii* — vezi adnotarea 57. — 165.
- 171 Rezoluția Conferinței de la Haga (vezi adnotarea 144) a fost publicată în pamfletul „Congresul internațional muncitoresc din 1889. Răspuns săptămînalului «Justice»” (vezi K. Marx și F. Engels Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 504—505). — 166, 211.
- 172 Engels se referă la „Protestul comitetului trade-unionurilor împotriva acțiunii Comitetului parlamentar față de Congresul muncitoresc internațional de la Paris”. Comitetul parlamentar (vezi adnotarea 69) a încercat să refuze participarea la Congresul muncitoresc internațional care fusese convocat, pretextînd că muncitorii englezi au o zi de muncă mai scurtă și un salariu mai mare decît muncitorii din celelalte state ale Europei, și de aceea nu ar avea nevoie să-și apere în nici un fel interesele. Comitetul de protes-

- nou format, în care au intrat reprezentanți ai multor trade-unionuri, au organizat mitinguri de protest și au intrat în corespondență cu partidele socialiste din străinătate în legătură cu problema pregătirii congresului. — 167, 170, 212.
- 173 Este vorba de articolul lui Hyndman „The International workers' congress of Paris of 1889 and the German social-democrats” publicat în ziarul „Justice” la 6 aprilie 1889. — 167.
- 174 Institutul de marxism-leninism nu dispune de scrisorile lui Liebknecht din această perioadă. Dar, judecînd după scrisoarea lui Engels către P. Lafargue din 10 aprilie 1889 (volumul de față, p. 171), această scrisoare a fost trimisă de Liebknecht lui Bernstein. — 167.
- 175 *Congresul Partidului muncitoresc din Belgia*, care a avut loc la 22 aprilie 1889 la Jolimont, a hotărît să trimită delegați atît la Congresul internațional muncitoresc socialist convocat de marxiști, cît și la congresul convocat de posibilisti. — 169, 183, 186, 200, 211.
- 176 În numărul din 16 martie 1889 al ziarului „Sozialist”, organ al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord, a apărut articolul „Zum Internationalen Kongress in Paris”. — 169.
- 177 În colecția „Volks-Bibliothek” („Biblioteca populară”), printre ai cărei redactori se număra și Liebknecht, ginerele acestuia, Geiser, a editat broșura antimarxistă „Die soziale Frage” a lui Schlesinger. În aceste carte, apărută în fascicule separate, Schlesinger a încercat să „revizuiască critic” doctrina lui Marx. La început, Liebknecht n-a protestat fățiș împotriva editării lucrării, fapt care a stîrnit îndreptățita indignare a lui Engels (vezi și volumul de față, p. 202), ulterior însă, Liebknecht s-a dezis în mod oficial de carte (vezi adnotarea 265). — 173, 202.
- 178 În timpul cît a locuit la Londra, E. Bernstein a frecventat cu regularitate întrunirile Societății fabienilor, în cadrul cărora aveau loc discuții cu privire la problemele socialismului.
- Societatea fabienilor* — organizație reformistă engleză, înmăiată în 1884 de reprezentanți ai intelectualității burgheze; principalii ei conducători erau Sidney și Beatrice Webb (societatea a fost denumită astfel după numele conducătorului de oști roman din secolul al III-lea î.e.n. Fabius Maximus, supranumit, „Cunctator” (cunoscut prin tactica sa de expectativă, prin eschivarea de la lupte decisive în războiul cu Hanibal). Membrii Societății fabienilor erau în special intelectuali burghezi. Ei se ridicau împotriva învățaturii lui Marx cu privire la necesitatea luptei de clasă a proletariatului și a revoluției socialiste și susțineau că trecerea de la capitalism la socialism ar fi posibilă pe calea unor mici reforme, a transformării treptate a societății cu ajutorul așa-numitului „socialism municipal”. Societatea fabienilor a jucat și joacă rolul de purtător al influenței burgheze în rîndurile clasei muncitoare, de propagator al ideilor oportuniste și reformiste în mișcarea muncitorească engleză. V. I. Lenin a caracterizat Societatea fabienilor ca „expresia cea mai desăvîrșită a oportunist-

- mului și a politicii muncitorești liberale" (V. I. Lenin. Opere complete, vol. 26, Editura Politică, București, 1964, ed. a doua, p. 267). În 1900, Societatea fabienilor a fuzionat cu partidul laburist. „Socialismul fabian” este unul dintre izvoarele ideologice ale revizionismului și reformismului din mișcarea muncitorească engleză. — 174, 331, 367, 400, 471.
- 179 *Socialiștii de catedră* erau reprezentanții ai unui curent ideologic burghez din ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, în majoritate profesori de la universitățile germane; socialiștii de catedră propovăduiau de la catedrele universitare reformismul burghez, prezentându-l drept socialism. Socialiștii de catedră (A. Wagner, G. Schmoller, W. Sombart și alții) susțineau că statul e situat deasupra claselor, că e capabil să impace clasele dușmane și să introducă treptat „socialismul”, fără a atinge interesele capitaliștilor. Programul socialismului de catedră se rezuma la organizarea asigurării muncitorilor pentru caz de boală sau de accidente de muncă, la reglementarea prin lege a relațiilor dintre muncitori și patroni etc. și avea drept scop să abată pe muncitori de la lupta de clasă. Socialismul de catedră a fost unul dintre izvoarele ideologice ale revizionismului. — 175.
- 180 Engels îl denumește în mod ironic pe Paul Lafargue „taica Duchêne”. Sub denumirea figurată „Le Pere Duchêne”, care simboliza poporul francez, în diferite perioade au apărut o serie de ziare politico-satirice: în 1790—1794, perioada Revoluției burgheze franceze; în 1848, perioada revoluției din 1848—1849, precum și în 1871, perioada Comunei din Paris. Deși în perioade diferite ele au avut o orientare politică diferită, în fiecare etapă au reflectat, totuși, starea de spirit a maselor largi. În 1871 ziarul a apărut adeseori cu subtitlul „La Grande Colère du Père Duchêne”. — 176.
- 181 Engels face aluzie aici la greșelile guesdiștilor care au dus la încetarea apariției ziarelor „Égalité” și „Socialiste”. Prin cele trei „Égalité”, Engels se referă la săptămînalul socialist înființat de Jules Guesde în 1877, care a apărut în cinci serii cu întreruperi pînă în 1883. În 1886 s-a făcut încercarea de a se relua editarea lui „Égalité”, dar n-a apărut decît un singur număr, după care s-a suspendat editarea lui. Engels numește cel de-al treilea „Égalité” ziarul care a apărut în 1889 (vezi adnotarea 138).
În legătură cu „Socialiste”, vezi adnotarea 25. — 176.
- 182 Este vorba de atitudinea luată în presa de partid germană de Ignaz Auer și Max Schippel în favoarea participării la congresul posibiliștilor. Ziarul „Berliner Volks-Tribüne”, printre ai cărui redactori se număra și Schippel, a publicat la 27 aprilie 1889 articolul „Zum Pariser Arbeiterkongress”. În „Berliner Volksblatt” din 21 aprilie 1889 a fost publicat articolul „Der internationale Arbeiterkongress”.
Atunci cînd vorbește de răspunsul lui Charles Bonnier la aceste articole, Engels are în vedere articolul acestuia „In Sachen des internationalen Arbeiterkongresses”, publicat în ziarul „Berliner Volksblatt” nr. 97 din 26 aprilie 1889. — 176, 187, 200, 212.

- 183 În Germania, în perioada în care a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor, fracțiunea social-democrată din Reichstag a îndeplinit funcția de Conducere a partidului. La 18 mai 1899 ea a lansat un apel către muncitorii din Germania, chemându-i să ia parte la Congresul muncitoresc socialist internațional de la Paris, convocat de marxiști, și să-și trimită reprezentanții la acest congres. — 176, 301.
- 184 Speriate de amploarea luată de mișcarea muncitorească, autoritățile au încetat urmărirea în justiție a unei părți însemnate dintre acuzați și au aminat procesul. Procesul de la Elberfeld a avut loc în noiembrie-decembrie 1889 (vezi adnotarea 306). — 177.
- 185 *Congresul partidului muncitoresc socialist din Germania de la Wyden* (Elveția) a avut loc între 20 și 23 august 1880. La congres au participat 56 de delegați. A fost primul congres ilegal al social-democrației germane, ținut în condițiile legii excepționale împotriva socialiștilor, adoptată în 1878 (vezi adnotarea 10). Convocarea congresului însemna sfârșitul dezorientării și al șovăielilor pe care schimbarea bruscă a condițiilor de activitate a partidului le provocase în rindurile conducătorilor lui și dovedea că, sub influența maselor membrilor de partid, în rindurile acestora linia revoluționară precumpănise asupra tendințelor oportuniste de dreapta și anarhiste.
- La congres au fost dezbătute următoarele probleme: situația din partid, poziția deputaților social-democrați în Reichstag, programul și organizarea partidului, presa de partid, participarea la alegeri, atitudinea social-democrației germane față de partidele muncitorești din alte țări etc. Hotărârile adoptate la congres au contribuit la dezvoltarea în continuare și întărirea partidului. În pofida poziției celor de dreapta, congresul a hotărât ca în paragraful II al programului adoptat în 1875 la Gotha, acolo unde se spunea că partidul luptă pentru atingerea țelurilor „prin toate mijloacele legale”, cuvântul „legale” să fie șters din program, recunoscându-se astfel necesitatea îmbinării formelor legale de luptă cu cele ilegale. Printr-o hotărâre a congresului, săptămînalul „Sozialdemokrat” a fost confirmat ca organ oficial al partidului.
- Asupra lucrărilor congresului a avut o rodnică influență critica principală pe care Marx și Engels au făcut-o oricăror manifestări de oportunism din rindurile social-democrației germane, precum și atitudinii împăciuitoariste a unora dintre conducătorii partidului față de asemenea manifestări. — 177.
- 186 Este vorba de *Congresul Partidului muncitoresc socialist din Germania* care a avut loc între 2 și 6 octombrie 1887 la *St. Gallen* (Elveția). La congres au participat 79 de delegați. Congresul a discutat următoarele probleme: raportul fracțiunii din Reichstag cu privire la poziția și activitatea deputaților social-democrați în Reichstag și în Landtaguri, la atitudinea partidului în problema impozitelor și a taxelor vamale în legătură cu măsurile sociale ale guvernului, la politica partidului în alegerile trecute și în cele ce urmau să aibă loc, la convocarea unui congres socialist internațional, la atitudinea partidului față de anarhiști. În hotărârile adoptate la congres se sublinia că activitatea parlamentară ur-

mează să acorde o deosebită atenție criticării guvernului și agitației în favoarea principiilor social-democrației, că măsurile sociale luate de Bismarck nu au nimic comun cu adevărata grijă față de nevoile celor ce muncesc, iar concepțiile anarhiste nu sînt compatibile cu propaganda socialistă. De asemenea, congresul a adoptat o hotărîre cu privire la convocarea în 1888 a unui congres muncitoresc internațional.

Majoritatea delegaților au sprijinit aripa marxistă din conducerea partidului, în frunte cu Bebel și Liebknecht. Liderii aripii oportuniste au fost într-o anumită măsură izolați. — 177, 199.

- 187 Este vorba de Conferința de la Haga (vezi adnotarea 144). Un anumit număr dintre participanții la Conferință, printre care și Ferdinand Domela Nieuwenhuis, au avut o atitudine împăciuitoare față de posibilisti. — 177.
- 188 Engels a primit o scrisoare din partea unor muncitori din Lyon, dar, întrucît semnăturile și adresele erau indescifrabile, l-a rugat pe Lafargue să le descifreze. — 181, 208.
- 189 În calitate de organ oficial al congresului din Franța a fost folosit, după cum se vede, ziarul „Socialiste” care apărea la Commeny, ca organ al Partidului muncitoresc al Centrului. Gazeta a apărut săptămînal de la 20 aprilie pînă la 14 iulie 1889; în ea erau publicate toate comunicările referitoare la pregătirile congresului. — 181.
- 190 Este vorba de lupta dintre cele două orientări din cadrul Partidului social-democrat din Danemarca (organizat în 1876) — cea reformistă și cea revoluționară, în frunte cu Trier și Petersen, grupată în jurul ziarului „Arbejderen”. „Revoluționarii” se ridicau împotriva politicii reformiste a aripii oportuniste a partidului, luptau pentru transformarea lui într-un partid proletar de clasă. În 1889 minoritatea revoluționară a fost exclusă din partid. După excludere a fondat o organizație proprie, care însă, din pricina greșelilor sectariste ale conducătorilor, nu s-a transformat într-un partid proletar de masă. — 182, 255, 256, 305, 365, 439.
- 191 Este vorba de Congresul internațional de la Londra al sindicatelor (vezi adnotarea 106). — 182.
- 192 Apelul la convocarea congresului a fost scris cu participarea activă a lui Paul Lafargue. Engels a tradus textul apelului în limba germană și a contribuit la publicarea lui în limbile germană și engleză. În 1889 a fost publicat în limba germană, în traducerea lui Engels, în ziarul „Sozialdemokrat” la 11 mai și în traducerea lui Liebknecht în ziarul „Berliner Volksblatt” la 10 mai, precum și în limba engleză sub formă separată și în ziarele „Labour Elector” din 18 mai și „Commonweal” din 25 mai. (Vezi textul apelului în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 510—512). — 183, 204.
- 193 „Scrisoarea către redacția săptămînalului „The Labour Elector” a fost publicată la 4 mai 1889. Din inițiativa lui Engels, ea a fost

- trimisă redacției acestui ziar de către socialistul francez Ch. Bonnier, care se afla pe atunci la Londra și lua parte activă la pregătirea Congresului muncitoresc socialist internațional. (Vezi textul scrisorii în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 509—510.) — 184.
- 194 În martie 1889 a fost lansat un nou împrumut extern rus de 174 mil. ruble aur în vederea conversiunii precedentelor împrumuturi cu 50/a. — 185.
- 195 Este vorba de articolul „The Paris international congress“, publicat în ziarul „Star“ nr. 1400 din 3 mai 1889. — 186.
- 196 Este vorba de organizația din Paris a Partidului muncitoresc (vezi adnotarea 25). — 188.
- 197 Este vorba de numerele din 4 și 7 mai 1889 ale ziarului „Star“. La 7 mai a fost publicat articolul „The Workmen's party — A Chat with some practical socialists at the Hôtel de Ville“. — 188
- 198 Un mare număr de organizații posibiliste, nemulțumite de atitudinea liderilor lor în timpul alegerilor din 27 aprilie 1889 și al pregătirii congresului muncitoresc internațional, le-au adus acestora critici grave. Ca ripostă, la 16 aprilie, grupul arondismentului 14 din Paris a fost exclus, iar la sfârșitul lui aprilie 1889 principalele organizații din arondismentul 13 din Paris au părăsit federația posibilștilor. Amănunte în legătură cu aceasta vezi în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 516—517. — 190, 194.
- 199 După fuga peste graniță a lui Boulanger (vezi adnotarea 169), ceea ce a însemnat în fapt retragerea lui din arena politică a Franței, Ferry, unul dintre liderii republicanilor burgezi moderați, a început să desfășoare, în scopul venirii la putere, o intensă activitate politică. El a devenit redactorul unuia dintre ziarele de dreapta și a început să participe din nou activ la adunările și mitingurile politice. — 190.
- 200 Este vorba de încercarea nereușită de a instaura în Franța orinduirea monarhistă, încercare întreprinsă în 1877 de președinte, mareșalul Mac Mahon. Acesta nu a găsit sprijin nici în cercurile largi ale populației, dar nici în rîndurile unei părți a ofițerilor și soldaților. Alegerile care au avut loc în octombrie 1877 s-au soldat cu victoria republicanilor. Mac Mahon a fost nevoit să-și dea consimțămîntul la constituirea unui guvern format din republicani burgezi, iar în ianuarie 1878 să demisioneze. — 190.
- 201 Textul scrisorii de față a fost scris pe ultima pagină a scrisorii Laurei Lafargue către Engels din 12 mai 1889. În această scrisoare Laura Lafargue îl anunța că deocamdată n-a reușit să obțină acordul lui Vaillant și al celorlalți de a trimite scrisori la „Star“ și își exprima propria-i îndoială cu privire la oportunitatea unei asemenea acțiuni. Răspunsul la această scrisoare l-a constituit scrisoarea lui Engels (vezi volumul de față, p. 191—193). — 191.

- 202 În ziarul „Star“ din 14 mai 1889, la rubrica „Cutia poștală populară“, a apărut, sub semnătura lui Paul Lafargue, „Invitation“ în care se făcea o scurtă expunere a apelului la convocare a congresului. — 192.
- 203 Este vorba de comunicatul cu privire la convocarea Congresului (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 530—532) întocmit de P. Lafargue și de alți socialiști francezi și trimis lui Engels. Comunicatul a fost tipărit, sub formă de foaie volantă, în iunie 1889 în limba franceză la Paris, și în limba engleză la Londra; în limba germană a apărut în „Sozialdemokrat“ din 1 iunie și în „Berliner Volksblatt“ din 2 iunie. În limba engleză a mai apărut în „The Commonweal“ din 8 iunie și ca anexă în broșura „Congresul internațional muncitoresc din 1889. II. Răspuns la «Manifestul Federației social-democrate»“. În primele variante ale comunicatului lipseau însă semnăturile unor socialiști din diferite țări; dar, o dată cu creșterea declarațiilor de adeziune la comunicat, a crescut și numărul semnăturilor. — 193, 204, 206.
- 204 *Greva minerilor germani din Ruhr* — unul dintre cele mai de seamă evenimente ale mișcării muncitorești germane de la sfârșitul secolului al XIX-lea — a început la 4 mai 1889 în districtul minier Gelsenkirchen, după care a cuprins întregul ținut Dortmund. În perioada de avânt maxim la grevă au participat aproape 90 000 de oameni. O parte a greviștilor se afla sub influența social-democraților. Principalele revendicări ale greviștilor erau: **mărirea** salariilor, reducerea zilei de muncă la opt ore, inclusiv timpul de coborire în mină și de urcare la suprafață, recunoașterea comitetelor muncitorești. Sub presiunea organelor guvernamentale, spețiate de amplexarea grevei, patronii au promis că vor satisface unele din revendicările muncitorilor; ca urmare, la mijlocul lunii mai lucrul a fost parțial reluat. Cu toate acestea, datorită faptului că proprietarii minelor nu și-au respectat promisiunea, adunarea din 24 mai a delegaților minerilor a hotărât să se continue greva. Numai sub presiunea măsurilor represive, pe de o parte, și a noilor promisiuni făcute de proprietarii minelor, pe de altă parte, la începutul lunii iunie greva a încetat. Revendicările muncitorilor au fost satisfăcute numai într-o măsură neînsemnată, totuși greva a contribuit la creșterea conștiinței de clasă și a spiritului de organizare a minerilor, la întărirea prestigiului social-democrației. Ea a exercitat o puternică influență asupra dezvoltării mișcării muncitorești din Germania — 194, 220, 243, 156, 326.
- 205 Este vorba de înăbușirea singeroasă a Comunei din Paris de către trupele versaillezilor la 21—28 mai 1871. — 195.
- 206 Este vorba de fuga lui Boulanger în străinătate (vezi adnotarea 169), care a însemnat, în fapt, părăsirea arenei politice. — 195.
- 207 Engels se referă la nota „Much ado about nothing“, publicată în ziarul „Justice“ nr. 279 din 18 mai 1889. — 198.

- 208 Este vorba de nota „Un congrès panaché“ apărută în ziarul „Proletariat“ nr. 268 din 18 mai 1889. — 198.
- 209 Incidentul amintit de Engels a avut loc la 18 mai 1889. Rochefort a fost prins de poliție în tentativa de a-l împușca pe caricaturistul francez Pilotell, dar a fost curînd pus în libertate din ordinul lui Boulanger. — 199.
- 210 În nota „Much ado about nothing“, apărută în ziarul „Justice“ din 18 mai 1889, Hyndman numea Conferința de la Haga (vezi adnotarea 144) caucus. Termenul de caucus definește în America o ședință închisă a liderilor de partid în vederea pregătirii pentru alegeri sau a soluționării unor probleme politice și organizatorice. În această notă Hyndman îi învinuia pe socialiștii francezi și germani că în mod deliberat nu i-au invitat pe posibiliști la Conferința de la Haga. — 200.
- 211 La sfîrșitul lunii martie — începutul lunii aprilie 1889 W. Liebknecht s-a aflat timp de aproape două săptămîni în Elveția unde, în calitate de reprezentant al social-democrației germane, a asistat la dezvelirea solemnă a monumentului lui Johann Philipp Becker, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, conducătorul secției din Elveția a Internaționalei I. — 200, 212.
- 212 Este vorba de „Manifesto of the Social-Democratic Federation. Plain truths about the international congress of workers in Paris in 1889“, publicat în ziarul „Justice“, nr. 280 din 25 mai 1889. — 204.
- 213 În „Manifestul Federației social-democrate“ se afirma că Congresul internațional al sindicatelor de la Londra i-a împuternicit în unanimitate pe posibiliști să convoace congresul muncitoresc internațional la Paris. Tot acolo se afirma că Gabriel Farjat, pe care-l numeau reprezentantul „așa-zișilor marxiști sau guesdiști francezi“ a votat pentru această rezoluție. În broșura „Congresul internațional muncitoresc din 1889. II. Răspuns la «Manifestul Federației social-democrate»“, Bernstein a dat o ripostă acestor născociri, demonstrînd că, în primul rînd, Farjat era reprezentantul sindicatelor franceze și nu al partidului și, în al doilea rînd, el nu a votat pentru această rezoluție (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 515). Ulterior, în una din publicațiile Comisiei organizatorice pentru convocarea congresului internațional la Paris a fost inserat un post-scriptum special conținînd afirmația lui Farjat că el nu numai că nu a votat la Congresul de la Londra pentru o rezoluție care să dea posibiliștilor împuterniciri pentru convocarea congresului internațional, dar că în general nu a fost votată o asemenea rezoluție. — 205, 208.
- 214 Este vorba de strîngerea de semnături pe convocatorul Congresului muncitoresc socialist internațional. Reprezentanții Partidului social-democrat din Danemarca, care nu au participat la Conferința de la Haga, dar s-au declarat dinainte de acord cu toate

hotărârile ei, au refuzat brusc să trimită delegați atât la congresul convocat de marxiști, cât și la congresul posibilist.

Despre cele două orientări din mișcarea socialistă daneză vezi adnotarea 190. — 205.

- 215 Lafargue l-a rugat pe Engels să-i scrie lui Danielson ca acesta să-i facă cunoștință lui Lafargue cu editorul revistei „Severnii vestnik”. Motivul acestei rugăminti l-a constituit reproducerea, în „Severnii vestnik” nr. 4 din 1889, a articolului lui Lafargue „Mașina ca factor al progresului”, ultimul capitol al lucrării lui de proporții : „Proletariatul muncii fizice și intelectuale”, publicată în „Neue Zeit” nr. 3 din 1888. Lafargue intenționa să colaboreze permanent la revista „Severnii vestnik”. — 207.
- 216 *Asociația electorală muncitorească (Labour Electoral Association)* — organizație trade-unionistă, transformată în 1887 din Comitetul electoral muncitoresc; ea își propunea să obțină alegerea muncitorilor în parlament și în consiliile municipale. — 207, 221, 331.
- 217 Expresia „muzica viitorului” a apărut în legătură cu publicarea în 1850 a cărții lui Richard Wagner „Opera artistică a viitorului”; adversarii concepțiilor lui R. Wagner în domeniul creației muzicale au dat acestei expresii un sens ironic. — 208.
- 218 Este vorba de broșura „Congresul internațional muncitoresc din 1889. II. Răspuns la «Manifestul Federației social-democrate»”. Varianta inițială a acestui pamflet a fost scrisă de Bernstein, din inițiativa lui Engels, în legătură cu campania pe care conducerea oportunistă a Federației social-democrate continua s-o desfășoare în sprijinul congresului convocat de posibilisti la Paris și cu scopul de a împiedica desfășurarea cu succes a Congresului internațional muncitoresc socialist, pregătit de marxiști. Pamfletul a fost redactat de Engels și a apărut sub formă de broșură în limba engleză (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 530—532). — 208.
- 219 Este vorba de *consiliul ales al comitatului Londra*, în atribuțiile căruia intra stringerea impozitelor, bugetul local etc. La alegerea consiliilor comitatelor erau admise toate persoanele cu drept de a alege în parlament, precum și femeile care depășiseră vârsta de 30 de ani. Această reformă a administrației locale a fost efectuată în Anglia în august 1888. — 213, 319.
- 220 Este vorba de secția Federației social-democrate din orașul Battersea. Această secție făcea parte din comitetul trade-unionist de protest. (vezi adnotarea 172). — 213.
- 221 „*Cavalerii muncii*” — denumirea prescurtată a „Ordinului cavalerilor muncii”, organizație a muncitorilor americani, înființată în 1869 la Philadelphia. Până în 1878, „Ordinul cavalerilor, muncii” a avut caracterul unei asociații secrete; el reunea în special muncitori necalificați, printre care mulți negri. Avea drept scop înființarea de cooperative și organizarea ajutorului reciproc; a luat parte la o serie întreagă de acțiuni ale clasei muncitoare. Condu-

- cerea Ordinului însă era de fapt împotriva participării muncitorilor la lupta politică și milita pentru colaborarea dintre clase; în 1886, conducerea Ordinului s-a opus grevei generale, interzicând membrilor săi să participe la ea. În ciuda acestui fapt, membrii de rând ai Ordinului au luat parte la grevă. Ulterior, Ordinul a început să-și piardă influența în rândurile maselor muncitorești, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea s-a destrămat. — 213, 223.
- 222 Engels se referă la Congresul de la Haga al Internaționalei I, care a avut loc între 2 și 7 septembrie 1872. Congresul de la Haga a fost o încununare a luptei îndelungate duse de Marx și Engels împotriva sectarismului mic-burghez în mișcarea muncitorească. Pentru activitatea lor scizionistă, liderii anarhiștilor au fost excluși. Bakuniștii, care au refuzat să recunoască hotărârile Congresului de la Haga, s-au unit cu alte curente antimarxiste și au scindat în fapt Internaționala I. — 213.
- 223 *Circulara de la Sonvilier* — „Circularaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs” a fost adoptată la congresul Federației jurasiene a bakuniștilor, care a avut loc la 12 noiembrie 1871 la Sonvilier. Îndreptată împotriva Consiliului general și a Conferinței de la Londra din 1871, Circulara opunea hotărârilor adoptate la Conferință dogmele anarhiste cu privire la indiferentismul politic și autonomia totală a secțiilor; de asemenea, conținea atacuri calomniatoare la adresa activității Consiliului general. În circulară, Bakuniștii propuneau tuturor federațiilor să ceară convocarea neîntârziată a Congresului în vederea revizuirii Statului General al Internaționalei și infierării Consiliului general. — 213.
- 224 Este vorba de hotărârea Congresului de la St. Gallen al Partidului muncitoresc socialist din Germania (vezi adnotarea 186) cu privire la convocarea în 1888 a unui congres muncitoresc internațional. — 214.
- 225 Din 1846 pînă în 1854, F. Lassalle a fost avocat în procesul de divorț al contesei Sophie von Hatzfeldt. În februarie 1848, el a fost arestat sub învinuirea de a fi instigat la furtul unei casete cu documente ce urmau să fie folosite în acest proces; Lassalle a stat în detenție pînă în august 1848, cînd a fost achitat de Curtea cu juri. — 219.
- 226 *Constituționaliștii* erau reprezentanții mișcării liberale a zemstvelor care militau pentru realizarea unor transformări constituționale moderate în Rusia. — 219, 351.
- 227 Scrisoarea lui Stepniak (S. M. Kravcinski) către redacția ziarului „Justice” a fost publicată în nr. 284 din 22 iunie 1889. — 221.
- 228 *Federația americană a muncii (American Federation of Labour)* — cea mai puternică uniune a sindicatelor din SUA, înființată în decembrie 1886. Membrii FAM erau în cea mai mare parte muncitori calificați. Sindicatele erau organizate pe principiul de breaslă. La începutul activității sale, FAM a avut un rol pozitiv în unirea muncitorilor americani în vederea luptei pentru ziua de muncă

de opt ore. Programul ei reflectă o anumită influență a ideilor socialiste. Dar, treptat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, FAM s-a transformat într-o organizație conservatoare, reformistă, orientată îndeosebi spre aristocrația muncitorească. Complotind fățiș cu uniunile capitaliștilor, liderii FAM promovau o politică reformistă de colaborare de clasă între muncitori și patroni. După victoria Marii revoluții socialiste din Octombrie, conducerea FAM s-a situat pe o poziție extrem de dușmănoasă față de Rusia sovietică și a sprijinit intervenția SUA în Rusia. FAM a ființat pînă în 1955, cînd a intrat în organizația unificată: Federația americană a muncii — Congresul sindicatelor de producție. — 223, 470.

- 229 Paul Lafargue l-a întrebat pe Engels, în scrisoarea pe care i-a trimis-o la 16 iunie 1889, în ce măsură este adevărat că Lary, delegatul posibilist din partea învățătorilor la Congresul de la Londra din noiembrie 1888 al sindicatelor, n-a fost admis la respectivul congres pe motivul că nu presta o muncă fizică. — 224
- 230 În Franța, alegerile de deputați au fost fixate pentru septembrie 1889. Inițial, lui P. Lafargue i s-a propus să-și pună candidatura în arondismentul 5 din Paris, precum și la Avignon. (Vezi și adnotarea 248). — 224.
- 231 Scrisoarea lui Charles Parnell a fost publicată în „Labour Elector” nr. 25 din 22 iunie 1889. În legătură cu Asociația electorală muncitorească vezi adnotarea 216. — 224.
- 232 Danielson comunica, evident, despre articolul lui Lafargue „Mașina ca factor al progresului” publicat în „Severnii Vestnik” nr. 4 din 1889, precum și despre articolele lui Kautsky „Arthur Schopenhauer” și „Contradicțiile intereselor de clasă în 1789” („Severnii Vestnik”, nr. 4—6 din 1889). — 225.
- 233 Articolul lui Lafargue despre evoluția proprietății n-a fost publicat în „Severnii Vestnik”. — 226.
- 234 În scrisoarea sa din 27 martie (8 aprilie) 1889, Danielson îl anunța pe Engels că, în urmă cu câteva luni, Lopatin fusese grav bolnav, dar în prezent se însănătoșise. — 226.
- 235 *Congresul muncitoresc socialist internațional*, care a fost de fapt congresul de constituire a Internaționalei a II-a, s-a deschis la 14 iulie 1889, în ziua celei de-a 100 aniversări a căderii Bastiliei. La congres au participat 393 de delegați din 20 de țări ale Europei și Americii. Congresul muncitoresc socialist internațional a ascultat rapoartele reprezentanților partidelor socialiste din diferite țări cu privire la mișcarea muncitorească din țările lor, a elaborat principiile fundamentale ale unei legislații muncitorești internaționale, adoptînd, printre altele, revendicarea legiferării zilei de muncă de opt ore, a trasat căile de luptă pentru înfăptuirea revendicărilor muncitorești. Congresul a subliniat necesitatea organizării politice a proletariatului și a luptei pentru satisfacerea revendicărilor politice ale muncitorilor; el s-a pronunțat pentru

- desființarea armatelor permanente și pentru înlocuirea lor cu înarmarea generală a poporului. O hotărîre deosebit de importantă a congresului a fost aceea prin care ziua de 1 Mai a fost declarată sărbătoarea internațională a clasei muncitoare. În toate problemele discutate, congresul a adoptat în esență hotărîri marxiste juste; anarhiștii, care încercaseră să impună congresului punctul lor de vedere, au suferit o grea înfrîngere. — 231, 237, 258, 262, 282, 301, 363, 385, 440, 490.
- 236 La 18—19 aprilie 1889 a avut loc conferința internațională a minerilor, unul dintre cele mai înaintate și mai revoluționare detașamente ale clasei muncitoare, care se manifestă într-un mod deosebit de activ în mișcarea grevistă. La conferință au participat reprezentanți ai minerilor, delegați la ambele congrese internaționale convocate la Paris. Conferința a ascultat rapoartele cu privire la situația minerilor din diferite țări și regiuni și a hotărît să se stabilească și să se întrețină legături permanente între minerii din toate țările. Conferința a pregătit crearea unei uniuni internaționale a sindicatelor minerilor, în 1890. — 231.
- 237 Multe ziare germane ale timpului au publicat convorbirea purtată de corespondentul ziarului londonez „Evening News and Post“ cu Hartmann. Acesta ar fi afirmat că ar fi stat sub nume străin, timp de șase luni, în Germania, Austria, Franța și Elveția, pentru a organiza acolo un partid al revoluției și că acest partid s-ar pregăti pentru evenimente importante. La rugămintea lui Engels, Sorge l-a interpellat pe Hartmann. În cartea poștală din 7 august, Hartmann a dezmințit aceste născociri și a declarat că n-a părăsit SUA. — 234, 239, 257.
- 238 Este vorba de campania pornită de grupurile oportuniste — posibiliștii în Franța și adepții lor din Federația social-democrată (vezi adnotarea 12 și 67) — cu scopul de a discredita Congresul muncitoresc socialist internațional (vezi adnotarea 235). Simultan, la Paris avea loc un alt congres, convocat din inițiativa posibiliștilor. La congresul posibiliștilor au asistat numai un număr neînsemnat de delegați străini, cei mai mulți dintre ei avînd imputerniciri pur fictive. Încercarea de a unifica cele două congrese n-a avut succes, întrucît congresul posibilist a pus ca o condiție a unirii o nouă verificare a mandatelor delegaților la congresul marxiștilor. — 235, 247, 255, 284, 363, 440.
- 239 La 18 martie 1876, Ferdinand Lingenu, socialist german emigrat în SUA, a lăsat prin testament circa 7000 de dolari — jumătate din averea sa — Partidului muncitoresc socialist din Germania. Ca executori testamentari el i-a numit pe A. Bebel, J. Ph. Becker, W. Bracke, A. Geib, W. Liebknecht și K. Marx. După moartea lui Lingenu, la 4 august 1877 în orașul Saint-Louis, executorii lui testamentari au încercat să obțină ca averea lăsată prin testament să fie pusă la dispoziția partidului. În cele din urmă însă, Bismarck a reușit, prin presiuni diplomatice, să împiedice transferarea moștenirii lui Lingenu asupra partidului social-democrat. Prin executorii săi testamentari și prin Sorge, care era principalul

- lor mandatar în America, partidul a fost nevoit să ducă o luptă îndelungată pentru această moștenire. — 235.
- 240 *Liberal-unioniștii* — grupare condusă de J. Chamberlain, care în 1886 s-a desprins din partidul liberal în urma divergențelor în problema irlandeză (liberal-unioniștii erau partizanii menținerii uniunii anglo-irlandeze care exista în 1801). În fapt, iar după câțiva ani și formal, liberal-unioniștii au aderat la partidul conservator. — 237.
- 241 Engels numește *tory-socialiști* aripa de stînga a partidului conservator, alcătuită în cea mai mare parte din reprezentanții ai burgheziei industriale și ai intelectualității (scriitori, avocați etc.). Lansînd un program demagogic de reforme sociale în campaniile electorale (după reforma din 1884; vezi adnotarea 253), reprezentanții acestei grupări încercau să obțină votul muncitorilor. — 237.
- 242 Este vorba de călătoria în scopuri agitatorice făcută de Liebknecht în SUA împreună cu Eleanor Marx-Aveling și cu Edward Aveling în septembrie-decembrie 1886. — 241.
- 243 Fragmente din această scrisoare au fost publicate, fără a se indica sursa, în ziarul „Sozialdemokrat“ nr. 35, 31 august 1889, în articolul de fond cu titlul „Der Streik der «Unqualifizierten»“. — 242.
- 244 *Greva docherilor londonezi*, care a avut loc între 12 august și 14 septembrie 1889, a fost unul dintre marile evenimente ale mișcării muncitorești engleze de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. La această grevă au participat 30 000 de docheri și peste 30 000 de muncitori de alte profesii, majoritatea lor fiind formată din muncitori necalificați, care nu făceau parte din nici un sindicat. Bine organizați și dînd dovadă de multă dirzenie, greviștii au obținut satisfacerea revendicărilor lor cu privire la majorarea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de muncă. Greva docherilor a contribuit la întărirea solidarității proletare (pentru fondul de grevă s-au strîns aproximativ 50 000 de lire sterline) și la dezvoltarea mișcării organizate a clasei muncitoare: au fost create sindicatul docherilor precum și alte sindicate, care au grupat un mare număr de muncitori necalificați; numărul muncitorilor organizați în trade-unionuri a crescut de peste două ori într-un singur an. — 242, 247, 251, 257, 293, 309, 319, 329, 374.
- 245 Greva muncitoarelor de la fabrica de chibrituri din Londra, care a avut loc în iulie 1888, s-a încheiat cu un succes: muncitoarelor au obținut o oarecare majorare a salariilor. — 242, 257.
- 246 Este vorba de demonstrația șomerilor organizată de Federația social-democrată (vezi adnotarea 67) la 8 februarie 1886 împotriva agitației pe care o făceau conservatorii în favoarea tarifelor protecționiste. În timpul demonstrației, elemente lumpenproletare, care i se alăturaseră, au început să spargă și să jefuiască magazine. Ulterior, poliția i-a arestat pe conducătorii Federației Hyndman, Burns, Champion și Williams, acuzați de a fi ținut „cuvîntări in-

- stigatoare la răscoală". Dar, după procesul care a avut loc între 7 și 10 aprilie 1886, toți au fost achitați. — 243.
- 247 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 245.
- 248 Este vorba despre alegerile generale pentru Camera deputaților, care urmau să aibă loc în septembrie — octombrie 1889. În urma alegerilor, Partidul muncitoresc (vezi adnotarea 25) a obținut 6 locuri în Cameră. Lafargue, care a fost propus candidat din partea circumscripției Saint Amand, n-a fost ales. O apreciere a rezultatului alegerilor vezi în volumul de față p. 264—266 — 246.
- 249 Este vorba de grupul blanquiștilor, în frunte cu Roche și Granger, care-l sprijinea fățiș pe Boulanger. — 246, 277.
- 250 *Congresul ordinar al trade-unionurilor* a avut loc la Dundee (Scoția) la începutul lui septembrie 1889. Pregătirea și desfășurarea congresului au reflectat lupta dintre vechea conducere conservatoare a Congresului trade-unionurilor (vezi adnotarea 69) și reprezentanții noilor trade-unionuri, care reuneau mase largi de muncitori necalificați. Una dintre principalele probleme dezbătute la congres a fost problema introducerii prin lege a zilei de muncă de 8 ore. Absența unor socialiști — conducători ai noilor trade-unionuri — din cauza grevei docherilor din Londra (vezi adnotarea 244) care se desfășura în această perioadă, s-a reflectat asupra rezultatului lucrărilor congresului. Revendicarea luptei pentru introducerea prin lege a zilei de muncă de 8 ore a fost respinsă. Vechea conducere în frunte cu Broadhurst, învinuit că întreține legături cu marele capitalist Brunner, a reușit totuși să păstreze puterea în mâinile ei. — 255.
- 251 O parte din această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 248.
- 252 Împărăteasa Rusiei, Maria Fedorovna, era fiica regelui danez Cristian al IX-lea, iar fratele ei, Waldemar, era căsătorit cu Maria, prințesă de Orléans, nepoata lui Ludovic Filip. — 250.
- 253 Engels se referă la reformele parlamentare care au avut loc în Anglia în 1867 și 1884.
- În 1867, sub presiunea mișcării muncitorești de masă, a fost efectuată în Anglia a doua reformă parlamentară (prima a fost efectuată în 1832). Un rol activ în mișcarea pentru reformă a avut Consiliul General al Internaționalei I. Prin noua lege, censul de avere pentru alegătorii din comitate a fost redus pentru arendași la 12 l. st., arenda anuală; la oraș, au căpătat drept de vot toți proprietarii și exploatații de imobile, precum și chiriașii care domiciliau în aceeași localitate timp de cel puțin un an și plăteau o chirie de cel puțin 10 l. st. În urma reformei din 1867, în Anglia numărul alegătorilor a crescut de peste două ori, iar o anumită parte din muncitorii calificați au primit drept de vot.
- În 1884, sub presiunea mișcării de masă din districtele rurale, a fost efectuată în Anglia a treia reformă parlamentară, în

- urma căreia aceste districte au obținut drept de vot în condiții identice cu cele stabilite în 1867 pentru populația districtelor urbane. Dar și după această reformă electorală au mai rămas în Anglia largi pături ale populației care nu aveau drept de vot. proletariatul rural și sărăcimea orașelor, precum și toate femeile. — 256.
- 254 Este vorba de schimbările efectuate în septembrie 1889 în componența Comitetului executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 14), care reflectau lupta dintre diferitele curente din cadrul partidului. De la conducerea Comitetului executiv au fost înlăturați Rosenberg, Hintze, Sauter și Guericke, și în locul lor au fost aleși Schewitsch, Reimer, Ibsen și Praast. Aceasta a dus la scindarea partidului, ceea ce s-a concretizat, printre altele, în cele două congrese ținute separat la Chicago la sfârșitul lui septembrie și la 12 octombrie. La congresul din 12 octombrie, ținut de membrii de partid grupați în jurul lui „New-Yorker Volkszeitung”, a fost adoptat noul program al partidului, care reflecta concepțiile aripii lui înaintate. — 257, 267, 307, 328, 329.
- 255 Articolul lui G. J. Harney „The Revolt of the East End” a fost publicat în „Newcastle Weekly Chronicle” din 26 septembrie 1889. Fragmente din acest articol au fost publicate în „Labour Elector” nr. 38, din 28 septembrie 1889 și în nota apărută sub titlul „A Voice from the past”. — 257.
- 256 Engels îi compară pe fabieni (vezi adnotarea 178) cu „naționaliștii” — reprezentanții unei mișcări sociale, apărute în SUA la sfârșitul deceniului al 9-lea al secolului al XIX-lea. Imboldul direct pentru crearea „cluburilor naționaliste” l-a constituit apariția romanului utopic „Looking backward 2000—1887” de E. Bellamy. Primul club de acest fel a fost creat la Boston în 1888, iar în 1891 în întreaga țară numărul lor trecea de 160. Membrii cluburilor, care aveau un caracter propagandistic, erau mai ales reprezentanți ai burgheziei mici și mijlocii. „Naționaliștii” își fixaseră ca sarcină salvarea societății de tarele capitalismului prin naționalizarea producției și repartiției, propovăduiau transformarea pașnică a capitalismului în socialism. Mișcarea naționalistă a exercitat o anumită influență asupra socialiștilor americani. — 258, 328.
- 257 O parte din această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 258.
- 258 În timpul lucrărilor Congresului muncitoresc socialist internațional de la Paris, delegații francezi, în număr de 206, au ținut două consfătuiri separate. Rezultatul acestor consfătuiri a fost crearea Consiliului național al Partidului muncitoresc francez (vezi adnotarea 25), alcătuit din Guesde, Deville, Dereure, Camescasse, Crépin, Lafargue și Lenoel pentru conducerea practică a activității partidului. Consiliul național avea obligația de a convoca congresul ordinar al partidului. La acest congres, care a avut loc la Lille la 11—12 octombrie 1890 (vezi adnotarea 412) au fost definitiv stabilite componența și funcțiile Consiliului. În 1890—1891, în com-

ponența Consiliului național au fost aleși Guesde, Dereure, Camescasse, Quesnel, Crépin, Lafargue și Ferroul.

Comunicatul cu privire la crearea Consiliului național, menționat de Engels, a fost publicat în „Labour Elector” din 28 septembrie 1889. — 259, 431.

- 259 În timpul lucrărilor Congresului muncitoresc socialist internațional din iulie 1889, delegații germani au înmănat delegaților francezi 1 000 de franci pentru ajutorarea familiilor victimelor catastrofei din mina de la Saint-Etienne. — 259.
- 260 Este vorba de broșura: „Congrès international ouvrier socialiste de Paris”, Paris, 1889. — 259.
- 261 Aluzie la articolul publicat la 30 septembrie 1889 de Jaclard în cronica lui săptăminală la ziarul „Voix”, cu titlul „Lundis socialistes”, — 259.
- 262 Pe la jumătatea deceniului al 8-lea se contura o apropiere între cele două organizații din cadrul mișcării muncitorești germane — Partidul muncitoresc social-democrat (eisenachienii) creat în 1869, în frunte cu A. Bebel și W. Liebknecht, și Uniunea generală a muncitorilor germani (vezi adnotarea 311) a lui Lassalle. Sub presiunea membrilor de rând, conducerea lassalleană a Uniunii generale a muncitorilor germani a fost nevoită să renunțe la politica sa sectară și să acționeze în comun cu eisenachienii. De la începutul anului 1874, fracțiunile din Reichstag ale celor două partide au acționat coordonat. Între 22 și 27 mai 1875, la congresul de la Gotha s-a realizat unificarea celor două partide. Partidul unificat a purtat denumirea de Partidul muncitoresc socialist din Germania. În felul acesta, s-a pus capăt sciziunii din rîndurile clasei muncitoare germane. În cursul tratativelor însă, conducătorii eisenachieni s-au situat pe o poziție conciliatoristă, ceea ce a făcut ca programul partidului unificat adoptat de congres să conțină greșeli serioase și concesiile principiale făcute lassalleanismului. (Vezi „Critica Programului de la Gotha” în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 13). — 260, 263, 450, 490.
- 263 Bătălia de la *Austerlitz* (Moravia), care a avut loc la 2 decembrie (20 noiembrie) 1805, s-a încheiat cu victoria repurtată de Napoleon I asupra trupelor ruso-austriece. — 261.
- 264 Liebknecht, care se afla la Paris, l-a rugat pe Engels să-i scrie lui Bebel și să-l convingă să se ocupe de acordarea unui ajutor bănesc Partidului muncitoresc francez în vederea alegerilor. La 28 septembrie „Sozialdemokrat” a publicat un apel prin care socialiștii germani erau chemați să dea dovadă de solidaritate internațională și să-i sprijine pe socialiștii francezi în alegerea lui Guesde în Camera deputaților. — 262.

- 265 Cauza imediată care l-a determinat pe Liebknecht să facă declarația în legătură cu cartea publicată de Schlesinger, „Die soziale Frage“, în seria „Biblioteca populară“ (vezi adnotarea 177) a fost apariția în „Kreuz-Zeitung“ din 18 septembrie 1889, a unui articol intitulat „Un social-democrat antimarxist“. În declarația scrisă la 27 septembrie, Liebknecht arăta că „Biblioteca populară“ nu are legătură nici cu Partidul social-democrat și nici cu fracțiunea partidului din Reichstag, și sublinia că publicarea cărții lui Schlesinger a fost făcută fără consimțământul lui. Declarația lui Liebknecht a fost publicată în „Berliner Volksblatt“ din 29 septembrie și în „Sozialdemokrat“ din 5 octombrie 1889. O dată cu declarația lui Liebknecht a fost publicată și declarația lui Bebel din 19 septembrie 1889, care respingea afirmația din „Kreuz-Zeitung“ cu privire la legătura „Bibliotecii populare“ cu fracțiunea social-democrată și la apartenența lui Schlesinger la Partidul social-democrat. — 262.
- 266 În alegerile generale din 22 septembrie 1889, Boulanger a fost ales în Camera deputaților din partea circumscripției electorale Montmartre. Dar această alegere, ca și cea a celor mai apropiați partizani ai lui, Rochefort și Dillon, a fost contestată de ministrul afacerilor interne Constans, pe motiv că Tribunalul suprem îi condamnase pe toți (în contumacie) la expulzare din Franța (vezi adnotarea 169). În locul lui Boulanger, în Camera deputaților a fost ales din partea circumscripției Montmartre posibilistul Joffrin, care obținuse cel mai mare număr de voturi după Boulanger. — 263.
- 267 O parte din această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée“ nr. 61, 1955. — 263.
- 268 Este vorba de articolul apărut în „Daily News“ din 8 octombrie 1889 sub titlul: „The French elections. Composition of the new chamber“. — 265.
269. „Satisfăcuții“ — majoritatea reacționară a Camerei deputaților din Franța, care, în ajunul revoluției din 1848, au sprijinit guvernul Guizot. La discutarea în Cameră a numeroaselor fapte ce dovedeau corupția din cercurile guvernante, acești deputați s-au declarat „satisfăcuți“ de explicațiile date de guvern. — 265.
- 270 Este vorba de *Comitetul din strada Poitiers* — organ conducător al așa-numitului Partid al ordinii, care reprezenta coaliția celor două fracțiuni monarhiste din Franța: legitimiștii (partizanii dinastiei Bourbon) și orléaniștii (partizanii dinastiei Orléans). Acest partid al marii burghezii conservatoare, înființat în 1848, a ocupat, începând din 1849 pînă la lovitura de stat din 2 decembrie 1851, o poziție conducătoare în Adunarea legislativă a celei de-a doua Republici. — 265.
- 271 Este vorba de polemica dintre Sorge și De Leon, care împărtășea pe atunci concepțiile „naționaliştilor“ (vezi adnotarea 256). — 267.
- 272 Engels se referă la articolul apărut în ziarul „Justice“ nr. 300 din 12 octombrie 1889 sub titlul „Socialists and the French elections“. — 269.

- 273 Vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 25, partea I, Editura Politică, București, 1969, p. 17—19. — 270.
- 274 Marx a locuit la Berlin, în timpul studiilor la Universitatea din Berlin, începînd din a doua jumătate a lunii octombrie 1836 pînă la mijlocul lunii aprilie 1841. — 272.
- 275 Engels se referă la șederea sa la Manchester în 1842—1844 pentru a studia probleme de comerț la filatura de bumbac din Manchester aparținînd firmei „Ermen și Engels”. Acești ani au jucat un rol important în formarea concepției despre lume a lui Engels, în trecerea lui de la idealism la materialism și de la democratismul revoluționar la comunism. — 273, 454.
- 276 Marx a locuit la Bruxelles, din februarie 1845 pînă la începutul lui martie 1848, cînd, în urma începerii revoluției în Europa, a fost expulzat de către autoritățile belgiene. Engels a locuit la Bruxelles de la începutul lunii aprilie 1845 și pînă în a doua jumătate a lunii martie 1848, cu unele întreruperi. — 273.
- 277 Criticii concepțiilor lui Stirner îi este consacrat capitolul III al volumului I din „Ideologia germană” purtînd titlul „Sfîntul Max”. Modul în care Stirner propovăduiește „răzvrătirea” este analizat în subcapitolul cu același titlu al acestui capitol (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 3, Editura Politică, București, 1958, p. 391—404). — 274.
- 278 Engels răspunde propunerii lui Hildebrand de a scrie o istorie a perioadei premergătoare revoluției din 1848—1849 în Germania. Hildebrand scria că, în prezent, Engels este poate singurul capabil să scrie o asemenea lucrare. — 274.
- 279 Pregătindu-se să scrie o carte despre viața și activitatea lui F. A. Lange, Elissen a găsit în arhiva acestuia scrisori de la Engels. Elissen l-a rugat pe Engels să-i pună la dispoziție scrisorile primite de la Lange și să-i permită să folosească în carte corespondența lor.
- Pe marginile scrisorii lui Elissen, Engels a făcut următoarea însemnare: „Scrisorile nu sînt puse în ordine și pînă nu voi termina lucrul la volumul al III-lea, la primăvară, nu voi putea face acest lucru; după aceea îi vor fi puse la dispoziție; să fie publicate integral sau parțial, în ultimul caz însă rog ca pasajele respective să fie publicate într-un context corespunzător. Einbeck, oct. 1889. D-rului O. A. Elissen. Referitor la scrisorile lui Lange”. — 274.
- 280 O parte din această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în limba franceză în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 275.
- 281 La 3 martie 1848, la Köln, a avut loc o demonstrație de masă, pregătită de comunitatea locală a Ligii comuniștilor. În numele participanților la demonstrație, Gottschalk a înaintat Consiliului municipal o petiție în care se revendicau libertăți democratice, precum și drepturi pentru muncitori. Demonstrația a fost împrăștiată de

armată. Conducătorii demonstrației, Gottschalk, Willich și Anneke, au fost arestați și deferiți justiției; în urma amnistiei regale, toți trei au fost eliberați la 21 martie 1848. Evenimentele de la 3 martie de la Köln au fost vestitorul revoluției burghezo-democratice care a avut loc în martie în Prusia și în alte state germane. — 278.

282 Liebknecht îl întreba pe Engels dacă nu știe când a putut face Gottschalk următoarea declarație: „Mă allu aici în numele a 20 000 de proletari cărora le e absolut indiferent dacă avem o republică sau o monarhie”. — 279.

283 *Uniunea muncitorilor din Colonia* a fost înființată de membrii Ligii comunistilor din Colonia la 13 aprilie 1848. La început, rolul conducător în cadrul Uniunii îl deținea A. Gottschalk, care, aflându-se sub influența „adevăratului socialism”, s-a situat pe poziții sectare. Lupta lui Marx, Engels și a adepților lor împotriva tacticii sectare a lui Gottschalk a avut ca rezultat consolidarea Uniunii și schimbarea liniei ei politice. După arestarea lui Gottschalk și Anneke la 3 iulie 1848 în urma cuvintărilor rostite de ei la 25 iunie la întrunirea Uniunii muncitorilor din Colonia, președinte al Ligii a fost ales Moll, care a deținut acest post până în septembrie 1848, cind teama de a fi arestat l-a silit să emigreze. În octombrie 1848 președinte al Uniunii a fost ales Marx, iar în februarie 1849 — Schapper. S-a trecut la reorganizarea Uniunii; noul statut, adoptat la 25 februarie, a declarat ca o principală sarcină a Uniunii ridicarea conștiinței de clasă și politice a muncitorilor. După victoria contrarevoluției în Germania în 1849, Uniunea muncitorilor din Colonia s-a transformat într-o obișnuită asociație muncitorească culturală pierzându-și caracterul politic. — 279.

284 În scrisoarea din 26 octombrie 1889, Liebknecht îi comunica lui Engels că a renunțat să participe la editarea „Bibliotecii populare” (vezi adnotările 177 și 265), ceea ce a atras după sine importante pierderi materiale. — 280.

285 Este vorba de Consiliul național din Bordeaux și de Comisia executivă din Troyes, create în 1888 la Congresul sindicatelor din Bordeaux și la Congresul Partidului muncitoresc de la Troyes (vezi adnotările 116, 107 și 114). — 282.

286 În ajunul alegerilor generale din 1889, E. Protot a organizat la Marsilia o campanie de calomniere a lui Guesde cu scopul de a împiedica alegerea acestuia în Camera deputaților. În urma votului din al doilea scrutin a fost ales oportunistul Bonge. Dat în judecată de către Guesde pentru calomnie, Protot a fost condamnat la plata unei amenzi. Prin hotărâre judecătorească sentința a fost publicată în ziarele din Marsilia și din Paris. — 283.

287 În scrisoarea din 4 noiembrie 1889, Lafargue îl informa pe Engels despre planul cu privire la crearea unor fracțiuni socialiste în Camera deputaților și în Consiliul municipal. Lafargue scria că, în eventualitatea realizării acestui plan, fracțiunea parlamentară trebuia să dea o declarație în care să sublinieze caracterul ei in-

- dependent și socialist și să formuleze ca sarcină imediată a deputaților socialiști impunerea hotărârilor Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889 în Cameră. — 284.
- 288 O parte din această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în revista „La Pensée” nr. 61, 1955. — 285.
- 289 Activistul sindical francez Boulé, care la alegerile suplimentare din Paris, din ianuarie 1889, s-a prezentat în calitate de candidat al socialiștilor (vezi adnotarea 126), ulterior, în alegerile municipale din departamentul Haute-Marne, și-a pus candidatura în calitate de adept al boulangiștilor, fapt pentru care, în toamna anului 1889, a fost înlăturat din postul de secretar al Federației camerelor sindicale din Paris. La 29 octombrie ziarul „Intransigeant” a publicat un articol în apărarea lui Boulé; iar la 2, 3 și 5 noiembrie a publicat și o serie de articole scrise de el cu privire la greva croitorilor din Le Bourget. — 286.
- 290 Engels a primit de la Lafargue articolul lui De Paepe referitor la moartea lui Cernișevski apărut în presa belgiană. — 287.
- 291 În scrisoarea către Engels din 14 noiembrie 1889, Laura Lafargue îi aducea la cunoștință lui Engels reacția presei burgheze franceze la apariția în Camera deputaților, în haina lui de lucru, a minerului Thivrier, ales împreună cu alți socialiști, — 288.
- 292 Greva de la *Silvertown* (cartier din East End) — greva din septembrie-decembrie 1889 a muncitorilor din industria cablurilor submarine și a produselor din cauciuc. Greviștii, în număr de aproximativ 3 000 de oameni, au cerut majorarea tarifului orar și a tarifului pentru munca în acord, salarii mai mari pentru munca în orele suplimentare și în zilele de sărbătoare, îmbunătățirea salarizării femeilor și a copiilor. La organizarea acestei greve a participat activ Eleanor Marx-Aveling; în cursul grevei ea a înființat o asociație a tinerelor muncitoare. Greva, care a durat aproape trei luni, a eșuat din cauză că muncitorii din *Silvertown* nu au fost sprijiniți de celelalte trade-unionuri. — 293, 302, 309, 319, 368.
- 293 Parisul a fost asediat de armata prusiană în timpul războiului franco-prusian. Blocada a început la 19 septembrie 1870, la 28 ianuarie 1871 a fost semnată convenția de capitulare a Parisului. — 294.
- 294 Este vorba de campania electorală în vederea alegerilor pentru Camera deputaților din septembrie-octombrie 1889. Guesde a candidat în aceste alegeri din partea uneia dintre circumscripțiile electorale din Marsilia, dar n-a fost ales (vezi și adnotarea 248). — 294.
- 295 Martignetti îl ruga pe Engels, prin intermediul lui Lafargue, să-l recomande lui Antonio Labriola. Amintita scrisoare a lui Engels către Lafargue nu s-a păstrat. — 295.

- 296 9 termidor (27—28 iulie 1794) — lovitura de stat contrarevoluționară care a dus la căderea guvernului iacobinilor și la instaurarea dominației marii burghezii.
Cu privire la evenimentele din 10 august 1792 vezi adnotarea 148. — 295.
- 297 *Comitetul salvării publice* — organul central al guvernului revoluționar al Franței în perioada dictaturii iacobine (2 iunie 1793—27 iulie 1794). — 296.
- 298 *Pacea de la Basel din 1795* — pacea separată încheiată la 5 aprilie de Republica franceză cu Prusia, care a ieșit din prima coaliție antifranceză. — 296.
- 299 *Directoratul* (compus din cinci directori, dintre care unul era ales în fiecare an) — organul suprem al puterii executive în Franța, instituit în conformitate cu constituția din 1795, adoptată după căderea în 1794 a dictaturii revoluționare a iacobinilor. Până la lovitura de stat bonapartistă din 1799, Directoratul a reprezentat guvernul Franței, sprijinind regimul de teroare împotriva forțelor democratice și apărând interesele marii burghezii. — 296.
- 300 Articolul lui K. F. Köppen „Leo's Geschichte der Revolution“ a fost publicat în „Rheinische Zeitung“ nr. 139, 141 și 142 din 19, 21 și 22 mai 1842. — 297.
- 301 Vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 157. — 298.
- 302 *Sindicatul muncitorilor de la întreprinderile de gaz și al muncitorilor necalificați* — primul trade-union al muncitorilor necalificați din istoria mișcării muncitorești din Anglia, a fost înființat la sfârșitul lunii martie — începutul lunii aprilie 1889, în condițiile creșterii mișcării greviste. Un rol important în organizarea și conducerea acestui sindicat au avut Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling. Sindicatul a lansat lozinca luptei pentru introducerea zilei de muncă de 8 ore. Într-un timp scurt, sindicatul a dobândit o mare influență printre păturile largi ale muncitorilor; în decurs de un an s-au înscris în el circa 100 000 de muncitori de la întreprinderile de gaz. El a participat activ la organizarea grevei din 1889 a docherilor londonezi (vezi adnotarea 244). — 299, 368, 371, 377, 378.
- 303 Este vorba de articolul lui Rappaport din ziarul „Indiana Tribune“ trimis lui Engels de către Sorge. — 300.
- 304 Engels repetă cuvintele ironice exprimate de Sorge la adresa lui Hepner în legătură cu faptul că Hepner a participat, la Chicago, la două congrese ale reprezentanților unor curente învrăjbite din cadrul Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 254). — 300.
- 305 În scrisoarea din 29 octombrie 1889, Sorge îl întreba pe Engels dacă s-au păstrat lista articolelor lui Marx apărute în „New-York

- Daily Tribune" și tăieturile din numerele respective ale ziarului pe care el i le-a predat lui Marx în 1872. Lista articolelor lui Marx, apărute în „Tribune”, a fost întocmită de Hermann Meyer și transmisă de Sorge lui Marx cu prilejul întâlnirii lor la congresul de la Haga al Internaționalei I. — 301.
- 306 *Procesul de la Elberfeld* împotriva membrilor Partidului social-democrat din Germania a avut loc între 18 noiembrie și 30 decembrie 1889. Au fost deferiți justiției peste 80 de membri ai partidului, printre care deputații în Reichstag A. Bebel, F. Harm, G. Schurmacher și K. Grillenberger. Printre acuzați erau și agenți de poliție, ca Rölinghoff, care a fost demascat în cursul procesului. Scopul acestui proces, pe care presa social-democrată l-a numit „procesul monstru”, comparându-l cu procesul înscenat de poliția prusiană din Köln Ligii comunistilor în 1852, era de a demonstra existența unei „asociații secrete” conduse de fracțiunea social-democrată din Reichstag și având ramificații în întreaga Germanie. Acuzaților li se imputa difuzarea ziarului „Sozialdemokrat” și a altor tipărituri interzise. La proces au fost citați peste 500 de martori. Dar guvernul n-a reușit să obțină condamnarea tuturor acuzaților. 43 dintre ei, printre care și Bebel, au fost achitați — 301, 309, 325.
- 307 F. Engels. „Socialismul d-lui Bismarck” (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 181—189). — 303.
- 308 „Venstre” („Stînga”) — partid burghez-liberal din Danemarca, fondat în 1870. În secolul al XX-lea el exprimă interesele proprietarilor funciari mari și mijlocii, precum și ale unei părți a burgheziei orășenești. — 303, 305.
- 309 Este vorba de conflictul constituțional declanșat în 1875 în Danemarca. Fondul conflictului l-a constituit lupta dintre guvern și opoziția liberală din parlament, care revendica introducerea unor îngrădiri constituționale a autorității regale. Cele mai violente ciocniri între guvern și majoritatea parlamentară au izbucnit în problemele financiare. Sprijinindu-se pe articolul 49 din Constituție, conform căruia nici un impozit nu putea fi perceput fără o hotărîre a parlamentului, acesta a respins, în mod regulat începînd din 1877, bugetul propus de guvern. Drept ripostă, guvernul a recurs la bugete provizorii etc., dînd o interpretare mai largă articolului 25 al Constituției care acorda regelui dreptul ca, în caz de necesitate, să emită legi provizorii. Conflictul a continuat pînă în 1894 cînd între guvern și opoziția liberală s-a realizat o înțelegere. —306.
- 310 *Adepții „forței fizice” (Physical Force Chartists)* — denumire convențională dată unuia dintre cele două curente din mișcarea cartistă. Adepții „forței fizice”, spre deosebire de adepții „forței morale”, se orientau spre metode de luptă revoluționare și se pronunțau pentru independența mișcării cartiste, împotriva subordonării ei de către radicalii burhezi. Conducătorii ei au fost O'Connor, Harney, Jones etc. — 307.

- 311 *Asociația generală a muncitorilor germani* — creată în 1863 cu participarea activă a lui Lassalle, a fost prima organizație politică a muncitorilor pe întreaga Germanie. Chiar de la fondarea ei, Asociația s-a aflat sub influența concepțiilor oportuniste ale lui Lassalle și ale adeptilor săi, care căutau să orienteze mișcarea muncitorească pe calea reformistă, luînd atitudine împotriva luptei greviste și a organizării de sindicate și care sprijineau politica promovată de Bismarck de unificare de sus a Germaniei și încercau să ajungă la o înțelegere cu el. — 307.
- 312 *Greva muncitorilor de la Societatea de gaz din partea de sud a Londrei* a avut loc în decembrie 1889 — februarie 1890. Greva a izbucnit din cauza nerespectării de către patroni a obligațiilor pe care și le asumaseră printr-un acord anterior de a introduce ziua de muncă de opt ore, de a majora salariile și de a angaja la lucru numai membri ai Sindicatului muncitorilor din întreprinderile de gaz etc. Greva a eșuat din cauză că greviștii nu au fost suficient de activ ajutați de celelalte trade-unionuri, în special de sindicatul docherilor, precum și datorită faptului că, începînd din 1890 mișcarea grevistă a intrat în declin. La Societatea de gaz ziua de muncă de opt ore a fost desființată. — 309, 319, 331, 368.
- 313 Împreună cu această scrisoare, Engels i-a trimis lui S. M. Kravcinski (Stepniak) primul capitol al lucrării sale „Politica externă a țarismului rus” pentru a fi publicat în revista literar-politică marxistă „Soțial-demokrat”, editată de grupul „Eliberarea muncii” (din redacția revistei făceau parte V. I. Zasulici, G. V. Plehanov, P. B. Axelrod). Capitolul a fost publicat în revista „Soțial-demokrat”, numărul unu, februarie 1890. — 312.
- 314 În scrisoarea trimisă lui Engels la 24 decembrie 1889, Lafargue îl informa despre proiectul Partidului muncitoresc de a edita (vezi adnotarea 25) un nou cotidian. Potrivit condițiilor stipulate de patronul care urma să finanțeze ziarul, colaboratorii redacției trebuiau să lucreze fără a fi retribuiți, cu excepția doar a doi dintre ei — Guesde și Quercy. Ziarul a putut fi editat abia mai târziu (vezi adnotarea 320). Scrisoarea menționată a lui Engels către Bonnier nu s-a păstrat. — 313.
- 315 Este vorba de perfectarea formalităților pentru numirea nepoților lui Engels — Hermann, Moritz și Emil — drept coproprietari ai firmei „Ermen și Engels” la Engelskirchen. — 317.
- 316 În scrisoarea din 20 decembrie 1889, Schlüter îl ruga pe Engels să culegă informații despre George W. Reid, venit la New York de la Londra, care activa în rîndurile muncitorilor portuari și ale marinarilor. După părerea lui Schlüter, Reid activa în spiritul politicii oportuniste și sectariste a lui Hyndman. — 318.
- 317 Este vorba de *Asociația unificată a mecanicilor*, fondată în 1851, care constituia un model tipic de organizație trade-unionistă engleză. Asociația reunea muncitori mecanici calificați și orienta lupta lor pe făgașul revendicărilor profesionale-economice, abătîndu-i prin toate mijloacele de la lupta politică. — 319.

- 318 *Consiliul trade-unionurilor din Londra* a fost creat la Conferința delegaților diferitelor trade-unionuri din Londra în mai 1860. În componența lui au intrat liderii marilor trade-unionuri, reprezentanți ai aristocrației muncitorești. În prima jumătate a deceniului al 7-lea al secolului al XIX-lea, Consiliul a condus acțiunile muncitorilor englezi împotriva intervenției în SUA, pentru apărarea Poloniei și Italiei, iar mai târziu — pentru legalizarea trade-unionurilor. Din momentul creării Congresului trade-unionurilor (1868), Consiliul din Londra, condus de liderii reformiști, a încetat să joace rolul de centru al întregii Anglii, deși a continuat să ocupe poziții influente în mișcarea trade-unionistă, fiind promotorul influenței burgheziei liberale asupra clasei muncitoare. — 320, 368, 376, 378.
- 319 Este vorba de *clubul socialist „Vorwärts“*, fondat la Buenos Aires în ianuarie 1882 de către socialiștii imigranți germani G. Lallman, A. Cuno și F. Weber. Începând din 1886, clubul a editat un ziar, „Vorwärts“, care propaga ideile socialismului și-i chema pe muncitori la lupta grevistă pentru condiții mai bune de muncă și de viață. — 322.
- 320 Nota de față era anexată la scrisoarea lui Bonnier către Engels din 14 ianuarie 1890. Engels a transmis această scrisoare lui Eleanor Marx-Aveling potrivit rugăminții lui Bonnier ca aceasta să ia cunoștință de conținutul scrisorii. Scrisoarea, o continuare a discuției purtate de Bonnier cu Engels, se referea în special la problema pregătirii de către Partidul muncitoresc francez a editării unui ziar (vezi adnotarea 314). Acest plan a putut fi realizat abia în septembrie 1890, când a fost reluată editarea revistei săptămânale „Socialiste“, care a devenit organul central al Partidului muncitoresc. — 323.
- 321 Este vorba de discutarea în Reichstagul german a proiectului de lege cu privire la introducerea unor modificări în legea împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 10). Modificările vizau în primul rând transformarea legii împotriva socialiștilor într-o lege cu acțiune nelimitată, introducerea unor norme mai severe față de publicațiile periodice etc. Proiectul de lege prevedea de asemenea posibilitatea expulzării pe termen de pînă la 1 an a persoanelor a căror activitate prezintă „un pericol pentru liniștea și ordinea publică“. Proiectul de lege, care a fost discutat în ședințele Reichstagului din 5 și 6 noiembrie 1889 și a doua oară la 22, 23 și 25 ianuarie 1890, a fost respins cu 169 voturi contra 98. — 325.
- 322 Este vorba de corespondența lui Bebel din „Arbeiter-Zeitung“ nr. 3, 17 ianuarie 1890, la rubrica: „Ausland. Deutschland“, purtînd data: „Berlin, 14. Januar“. — 325.
- 323 *Național-liberalii* — partid german care reprezenta în primul rînd burghezia prusiană, s-a format în toamna anului 1866, în urma scizunii produse în Partidul progresist burghez. Național-liberalii au renunțat la pretențiile burgheziei de a obține dominația politică în scopul satisfacerii intereselor materiale ale acestei clase și și-au fixat drept obiectiv principal unirea statelor germane sub hege-

- monia Prusiei ; politica lor reflecta capitularea burgheziei liberale germane în fața lui Bismarck. După unificarea Germaniei, Partidul național-liberal s-a format definitiv ca partid al marii burghezii, în primul rând al magnaților industriali. Politica internă a național-liberalilor a căpătat un caracter tot mai supus față de cîrmuire, național-liberalii renunțînd în fapt la revendicările liberale pe care le lansaseră inițial. — 326, 337.
- 324 Este vorba de poziția pe care s-au situat progresiștii în alegerile pentru Reichstağ din februarie 1887. La cel de-al doilea scrutin, partizanii Partidului progresist au votat pentru candidații așa-zisului „cartel” (vezi adnotarea 62) împotriva social-democraților, contribuind astfel la victoria acestui bloc, care sprijinea guvernul lui Bismarck. — 326.
- 325 Încercînd să-si asigure sprijinul irlandezilor, Gladstone a introdus în aprilie 1886 în parlament proiectul de lege cu privire la Home Rule (vezi adnotarea 33). Introducerea lui a provocat o sciziune în Partidul liberal și desprinderea din rîndurile acestuia a așa-numiților liberal-unioniști (vezi adnotarea 240). Proiectul de lege nu a fost adoptat. — 326.
- 326 Alegerile pentru Reichstagul german au avut loc la 20 februarie 1890 și au adus o importantă victorie Partidului social-democrat din Germania. În urma primului tur de scrutin partidul a întrunit 1.427.323 voturi și a obținut 20 de locuri în Reichstag. Al doilea tur de scrutin (alegerile suplimentare din acele circumscripții electorale în care nici unul din candidați n-a obținut majoritatea absolută în primul tur) a constituit de asemenea un succes al social-democraților. În total, în ambele tururi social-democrații au întrunit un număr de 1.427.298 voturi și au obținut 35 de locuri în Reichstag. — 326.
- 327 La 20 ianuarie 1890, Bebel, deputat în Reichstag din partea circumscripției electorale I din Hamburg, a ținut un discurs în acest oraș în fața unei adunări electorale de multe mii de persoane. În încheierea cuvîntării, el le-a cerut celor prezenți ca, la 20 februarie, să-și facă datoria, alegînd în Reichstag pe reprezentanții Partidului social-democrat. — 327.
- 328 Engels face aluzie, probabil, la discursul rostit de Gladstone la adunarea liberalilor din Chester, din 22 ianuarie 1890, în care aceasta a condamnat acțiunile guvernului turc în Creta și în Armenia (vezi volumul de față, p. 239). — 327.
- 329 *Wasserpölacken* — poreclă dată, începînd din secolul al XVII-lea, plutașilor de pe Oder, care erau în cea mai mare parte polonezi din Silezia superioară ; așa erau numiți, mai tîrziu, polonezii din Silezia superioară, subjugăți timp de cîteva secole de Prusia. — 329.
- 330 Engels face aluzie la originea englezilor și a coloniștilor englezi din America, proveniți din triburile angilor și saxonilor din Germania de Nord. — 329.

- 331 Engels se referă la notele redacționale, apărute în „Labour Elector” din 25 ianuarie și 1 februarie 1890, în care sînt condamnate cu asprime afirmațiile lui E. Parke cu privire la lordul Eustone, precum și la obiecțiile ridicate de T. Mann, G. Bateman ș.a. și publicate în numărul din 1 februarie. — 330.
- 332 *Scandalul portughez* — conflictul dintre Portugalia și Anglia, declanșat în aprilie 1889 de încercările Angliei de a-și extinde sfera de influență în Africa de est. În noiembrie 1890 și în mai 1891 cele două țări au încheiat acorduri cu privire la reglementarea litigiilor de graniță; Portugalia a permis Angliei liberul tranzit și dreptul de navigație în posesiunile ei din Africa. La 25 ianuarie 1890 „Labour Elector” a publicat articolul „True patriots all”, care justifică politica imperialistă a guvernului englez. — 330.
- 333 „Fabian essays in socialism”. London 1889. — 331.
- 334 Engels vorbește despre corespondența lui Bebel din „Arbeiter-Zeitung” nr. 6 din 7 februarie 1890, apărută la rubrica: „Ausland. Deutschland”. Corespondența este datată: „Berlin, 4. Februar”. Decretele lui Wilhelm al II-lea, emise la 4 februarie 1890, în ajunul alegerilor pentru Reichstagul german, aveau menirea de a sluji programului electoral al guvernului.
- În primul decret, împăratul recomanda cancelarului Reichului să adreseze guvernelor unor țări europene propunerea de a se convoca o conferință internațională pentru a discuta problema creării unei legislații muncitorești unice.
- O asemenea conferință a avut într-adevăr loc în martie 1890 la Berlin. În afară de Germania, la ea au luat parte reprezentanții guvernelor Angliei, Franței, Austro-Ungariei, Italiei și ai altor țări. Conferința a adoptat o serie de hotărâri: cu privire la interzicerea muncii copiilor sub 12 ani, cu privire la reducerea zilei de muncă pentru adolescenți și femei etc. Dar aceste hotărâri nu aveau un caracter obligatoriu pentru participanții la conferință.
- În al doilea decret către miniștrii lucrărilor publice, comerțului și industriei, împăratul își exprima dorința ca legislația muncitorească în vigoare să fie supusă unei revizuiri, chipurile cu scopul îmbunătățirii situației muncitorilor angajați în întreprinderile de stat și particulare.
- Publicarea acestor decrete a dovedit falimentul metodelor bismarckiene de luptă împotriva mișcării muncitorești, constînd în special în recurgerea la măsuri punitive și a reflectat încercarea claselor guvernante din Germania de a împiedica dezvoltarea mișcării muncitorești prin intensificarea demagogiei sociale și aplicarea mai elastică a politicii tradiționale a „biciului și zaharicalei”. — 333.
- 335 Este vorba de votul deputaților Partidului național-liberal în Reichstag cu prilejul dezbaterii proiectului de lege cu privire la introducerea unei serii de modificări în legea împotriva socialiştilor (vezi adnotarea 321 și 323). — 334.
- 336 *Centrul* — partidul politic al catolicilor germani, care a luat ființă în 1870—1871, în urma unirii fracțiunilor catolice ale Landtagului prusian și Reichstagului german (locurile ocupate de deputații

acestor fracțiuni se aflau în centrul respectivelor săli de ședințe) Partidul centrului se situa, de regulă, pe o poziție de mijloc, manevrând între partidele care sprijineau guvernul și fracțiunile opoziționiste de stînga din Reichstag. El grupa sub steagul catolicismului pături cu situație socială diferită — clerul catolic, moșierimea și burghazia, anumite părți ale țărănimii, în special din statele mici și mijlocii din vestul și sud-estul Germaniei, și sprijinea tendințele lor separatiste și antiprusiene. Centrul se afla în opoziție față de guvernul Bismarck, dar în același timp vota toate măsurile sale îndreptate împotriva mișcării muncitorești și socialiste. O caracterizare amănunțită a fost făcută de Engels în lucrarea sa „Rolul violenței în istorie”, (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 459—460), precum și în articolul „Și acum?” (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 8—9). — 334, 337.

- 337 Referindu-se, în discursul electoral rostit la Stolpe la 31 ianuarie 1890, la perspectiva anulării legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 10), Puttkamer și-a exprimat speranța că armata și funcționarii devotați guvernului vor constitui o garanție a menținerii „ordinei” în țară. Dar el a declarat că nu este exclusă posibilitatea ca cercurile guvernante să fie nevoite să introducă în locul „micii stări de asediu” una „mare” și în locul paragrafului 28 al legii excepționale să recurgă la tunuri.
- „Mica stare de asediu” desemna măsurile prevăzute în paragraful 28 al legii excepționale împotriva socialiștilor. Prin aceste măsuri guvernele statelor Confederației au introdus în diferite districte și localități starea de asediu pe termen de un an (cu consimțămîntul Consiliului federal). În timpul stării de asediu întrunirile se puteau ține numai cu autorizația poliției, difuzarea tipăriturilor în locuri publice era interzisă; persoanele considerate suspecte din punct de vedere politic erau expulzate din localitatea respectivă; dreptul de a poseda, de a purta, a importa și a vinde arme era suspendat sau îngrădit. — 334, 342, 344.
- 338 Este vorba de *Partidul liber-cugetător german* format în 1884 din contopirea Partidului progresist cu aripa stîngă a național-liberalilor (vezi adnotarea 64 și 323). Unul dintre liderii acestui partid a fost deputatul în Reichstag Richter; reflectînd interesele burgheziei mici și mijlocii, partidul s-a aflat în opoziție față de guvernul lui Bismarck. — 337.
- 339 Engels se referă la interviul publicat de ziarul „Gaulois” la 3 martie 1890, pe care corespondentul acestuia i-l luase lui Paul Lafargue în problema atitudinii socialiștilor față de propunerea lui Wilhelm al II-lea de a se convoca o conferință internațională pe tema legislației muncitorești (vezi adnotarea 334). — 338.
- 340 În 1888 — 1890, datorită publicării, sub titlul „Siberia și sistemul de deportare”, în revista new-yorkeză „The Century Illustrated Monthly Magazine” a unei serii de articole scrise de ziaristul american George Kennan, după călătoria făcută în Siberia în 1885—1886, tratamentul bestial la care fuseseră supuși deținuții politici din Siberia a devenit de notorietate publică.

- Aceste articole au fost traduse în limbile germană, franceză și rusă. În februarie 1890 revista „Soțial-demokrat“ a făcut cunoscute noi cazuri de maltratare a deportaților politici la Iakutsk. — 339, 350.
- 341 Este vorba, pare-se de un articol apărut în ziarul socialist olandez „Recht voor Allen“. — 342.
- 342 Cea mai mare parte a acestei scrisori, trimise de Martignetti redacției „Cuore e critica“, a fost publicată în nr. 7 al acestei reviste din 16 martie 1890. — 346.
- 343 Este vorba de proiectul de folosire a pământurilor neocupate (terra libera) în colonii, expus de Antonio Labriola în scrisoarea către Baccarini, din care o parte a fost publicată la 15 martie 1890 în revista „Messaggero“ sub titlul „La terra a chi la lavora“. Martignetti i-a trimis lui Engels acest număr al revistei. — 346.
- 344 Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 23, Editura, Politică, București, p. 767—776. — 346.
- 345 Este vorba de traducerea în limba italiană, făcută de Martignetti, a lucrării lui Marx „Muncă salariată și capital“. Traducerea a apărut la Milano în 1893. — 346.
- 346 Primele două capitole din lucrarea lui Engels „Politica externă a țarismului rus“ au fost publicate în numărul din aprilie al revistei „Neue Zeit“ cu unele modificări, care se inscriau pe linia atenuării caracterizărilor făcute de Engels cerurilor guvernante din Rusia și Prusia, reprezentanților dinastiei Hohenzollern etc. La cererea lui Engels, aceste capitole, împreună cu capitolul trei, au fost publicate conform originalului în numărul din mai al revistei, redacția revistei adăugând următoarea notă de subsol: „La tipărirea capitolelor I și II, în numărul din aprilie al lui „Neue Zeit“ s-au strecurat, dintr-o neînțelegere, unele abateri de la original care au denaturat sensibil caracterul articolului. Cititorii noștri ne vor fi, desigur, recunoscători dacă, în loc de a da erate la diferite pasaje, vom reproduce integral articolul în forma lui inițială. În numărul de față el se publică acum în întregime“. 347.
- 347 În scrisoarea adresată lui Engels la sfârșitul lui martie 1890, V. I. Zasulici îl ruga să trimită textul capitolului III, ultimul, al lucrării „Politica externă a țarismului rus“ pentru a fi publicat împreună cu capitolul II în numărul doi al revistei „Soțial-demokrat“. Capitolul I fusese publicat în februarie 1890 în primul număr al lui „Soțial-demokrat“. — 349.
- 348 În numărul din februarie 1890 al revistei „Sotialdemokrat“, număr pe care Stepniak (S. M. Kravcinski) i l-a predat lui Engels, erau publicate articolele „Revoluționarii din mediul burghez“ de V. I. Zasulici și „N. G. Cernișevski“ (primul articol) de G. Plehanov (al doilea articol a fost publicat în numărul din august al revistei). — 349.

- 349 În noiembrie 1887 au avut loc grave tulburări în rîndul studenților Universității din Moscova. Principala cauză a nemulțumirii studenților a constituit-o activitatea inspectoratului introdus prin regulamentul universitar din 1884 (regulamentul lichida autonomia universitară instaurată de regulamentul din 1863, acordînd ministrului învățămîntului dreptul de a completa posturile de profesori și alte posturi, de a fixa bursele, ajutoarele și celelalte înlesniri acordate studenților, de a stabili planurile de învățămînt etc.). La începutul lui decembrie 1887 la Harkov, Odessa, Kazan, Petersburg, au izbucnit tulburări, la care au luat parte studenții universităților și ai altor institute de învățămînt superior din aceste orașe. Tulburările studențești au fost reprimare cu ajutorul poliției și armatei. Mulți dintre participanți au fost excluși din instituțiile de învățămînt și expulzați, iar cei mai activi au fost trimiși în batalioane disciplinare. — 350.
- 350 Datorită strădaniilor lui Stepniak (S. M. Kravcinski), în Anglia a fost creată în 1890 asociația „Prietenii libertății ruse“, care-și pune-a ca sarcină să trezească simpatia Europei occidentale față de mișcarea revoluționară rusă. În 1891—1900 asociația a editat ziarul „Free Russia“. — 350.
- 351 În scrisoarea din 3—6 martie 1890, Sorge îi transmitea lui Engels rugămintea lui Schlüter de a trimite, pentru a fi publicate în „New Yorker Volkzeitung“, copii după scrisorile pe care Engels le avea de la Miquel, deputat național-liberal în Reichstag, și pe care acesta le scrisese în perioada cînd era membru al Ligii comunistilor. — 354.
- 352 În scrisoarea adresată lui Engels la 1 aprilie 1890, răspunzîndu-i acestuia la propunerea de a se muta la Londra, Schmidt îl întreba dacă nu crede că ar fi posibil să-l folosească la editarea moștenirii literare a lui Marx. — 358.
- 353 Vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 24, Editura Politică, București, 1967, p. 7—9. Despre editarea volumului IV al „Capitalului“ — „Teorii asupra plusvalorii“ — vezi adnotarea 135. — 358.
- 354 Este vorba de bătălia decisivă din timpul războiului austro-prusian, care a avut loc la 3 iulie 1866, lângă orașul Königgrätz (Gradec-Kralove), nu departe de satul Sadova. Ea s-a încheiat printr-o înfrîngere a trupelor austriece. (Despre lupta de la *Sedan* vezi adnotarea 65). — 359.
- 355 Recenzia lui Loria la cartea lui C. Schmidt „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“ a fost publicată în revista „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“, serie nouă, vol. XX, 1890. — 359.
- 356 Vezi scrisoarea lui Engels către Loria, sfîrșitul lunii aprilie 1883 (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 36, Editura Politică, București, 1986, p. 21—22). — 360.

- 357 *Codul Napoleon* — este vorba de sistemul dreptului burghez, reprezentat prin cele cinci coduri (civil, de procedură civilă, comercial, penal și de procedură penală) adoptat în timpul lui Napoleon, în anii 1804—1810. — 361, 458.
- 358 Această scrisoare constituie un răspuns la scrisoarea scrisă de V. I. Zasluci, în jurul datei de 10 aprilie 1890 și publicată în culegerea „Correspondența lui K. Marx și F. Engels cu activiști politici ruși”, 1951, p. 316—320). — 364.
- 359 Articolul lui Beck, intitulat „Erwiderung”, menționat de Engels și publicat în „Sozialdemokrat” din 5 aprilie 1890, reprezenta răspunsul la corespondența „Aus der russischen Bewegung”, apărut în acest ziar la 22 martie sub semnătura Zkw. La 26 aprilie 1890 „Sozialdemokrat” a publicat scrisoarea către redacție semnată Osipovici (probabil pseudonimul Verei Zasluci) sub titlul dat de redacție: „Ueber die Propaganda unter den russischen Arbeitern”. — 364.
- 360 În scrisoarea ei, V. I. Zasluci enumera o serie de ziare rusești care au apărut în Elveția în 1888—1889: „Svoboda”, „Borba”, „Samoupravlenie”, „Svobodnaia Rossia”. — 365.
- 361 Manifestul fracțiunii social-democrate din Reichstag „Către muncitorii și muncitoarele din Germania!” („An die Arbeiter und Arbeiterinnen Deutschlands!”) a fost adoptat la întrunirea fracțiunii din 13 aprilie 1890 la Halle. În acest manifest fracțiunea îi chema pe muncitori să organizeze în ziua de 1 mai mitinguri, întruniri etc. pentru a revendica introducerea zilei de muncă de 8 ore și a legislației muncitorești, precum și pentru a strânge semnături pe petiția adresată Reichstagului în care se cerea aplicarea hotărârilor Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889. Aceste întruniri trebuiau să-și propună ca scop crearea unor noi organizații muncitorești ca și consolidarea celor existente. În opoziție cu atitudinea „tinerilor” (vezi adnotarea 367), în manifest se sublinia necesitatea folosirii formelor legale de luptă. Ținând seama de situația politică din Germania, fracțiunea recomanda muncitorilor să evite orice acțiuni care ar putea atrage după sine represalii împotriva mișcării muncitorești. — 370.
- 362 O parte din această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în „New Yorker Volkszeitung” din 10 mai 1890. — 371.
- 363 *Societatea socialistă din Bloomsbury*, al cărei nucleu îl constituia secția locală a Ligii socialiste (vezi adnotarea 68), s-a format ca organizație de sine stătătoare în august 1888, după ruptura cu Liga în care începuseră să predomine elementele anarhiste. În fruntea Societății se aflau E. Marx-Aveling și E. Aveling. F. Lessner, prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels, a fost și el membru al acesteia. În anii care au urmat, Societatea socialistă din Bloomsbury a desfășurat o susținută muncă de agitație și propagandă în cartierul East End din Londra. Ea s-a numărat printre inițiatorii organizării la Londra a demonstrației de 1 mai din 1890. Reprezentantii ei au intrat în componența Comitetului central care

- a organizat mitingul din Hyde Park din 4 mai 1890. (Vezi adnotarea 364). — 371.
- 364 Este vorba de *Comitetul central* alcătuit din reprezentanți ai trade-unionurilor, ai cluburilor radicale și socialiste (în legătură cu elu-burile radicale vezi adnotarea 41) în vederea organizării demonstrației din 4 mai la Londra. În lunile care au urmat, Comitetul și-a continuat activitatea, punându-și ca scop organizarea luptei pentru stabilirea prin lege a zilei de muncă de 8 ore, pentru aplicarea hotărârilor Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889, pentru crearea unui partid muncitoresc. Comitetul a servit ca bază pentru crearea în iulie 1890 a unei organizații intitulate Liga luptei pentru stabilirea prin lege a zilei de muncă de 8 ore și Liga muncitorească internațională. — 372, 377, 381, 384, 440.
- 365 Corespondența lui Bebel menționată aici a fost publicată în „Arbeiter-Zeitung“, nr. 17, din 25 aprilie 1890, la rubrica: „Ausland Deutschland“, datată: „Berlin, 22. April“. — 373.
- 366 În scrisoarea din 9 aprilie 1890, constituind răspunsul la o scrisoare a lui Engels care nu s-a păstrat, Bebel împărtășește părerea exprimată de Engels cu privire la starea psihică a lui Wilhelm al II-lea. — 374.
- 367 La sfârșitul lunii martie 1890, un grup de social-democrați din Berlin, printre care și Schippel, au publicat, sub titlul „Ce trebuie să se întimplă la 1 mai?“, un manifest în care îi chema pe muncitori să declare în această zi o grevă generală. Acțiunea reflecta poziția „tinerilor“, care în 1890 s-au constituit definitiv într-un grup mic-burghez semianarhist de opoziție în cadrul social-democrației germane. Nucleul principal al grupului îl formau studenți și scriitori debutanți (de aici și denumirea opoziției), care-și revendicau rolul de teoreticieni și conducători ai partidului. În calitate de ideologi ai „tinerilor“ s-au erijat P. Ernst, P. Kampf-meyer, G Müller, B. Wille și alții. După abrogarea legii excepționale împotriva socialiștilor „tinerii“ au ignorat schimbarea condițiilor de activitate a partidului, au negat necesitatea folosirii formelor legale de luptă, s-au ridicat împotriva participării social-democrației la alegerile parlamentare și a folosirii tribunei parlamentare, au învinuit în mod demagogic partidul și Conducerea lui că apără interesele micii burghezii, i-au acuzat de oportunism și de încălcarea democrației de partid. În octombrie 1891, Congresul de la Erfurt al Partidului social-democrat din Germania a exclus din partid o parte dintre conducătorii opoziției.
- Conducerea partidului a răspuns la manifestul menționat mai sus prin manifestul fracțiunii social-democrate „Către muncitorii și muncitoarele din Germania“ din 13 aprilie 1890 (vezi adnotarea 361)
- 368 Este vorba de corespondența lui Bernstein apărută în „Berliner Volksblatt“ nr. 103, din 6 mai 1890, și datată: „Londra, 4 mai“. — 376.

- 369 Din scrisoarea lui N. F. Danielson către Engels din 17 mai 1890 — 381.
- 370 Este vorba de dizolvarea Comitetului republican național, al cărui președinte era Boulanger, după înfrângerea serioasă suferită de boulangiști în alegerile municipale de la Paris din 27 aprilie — 4 mai 1890. — 381.
- 371 Este vorba de scrisoarea deschisă adresată de Sorge și Schlüter lui A. Sartorius von Waltershausen în semn de protest împotriva caracterizării făcute de acesta lui Marx în cartea: „Der moderne Sozialismus in den Vereinigten Staaten von Amerika“. Berlin, 1890. Scrisoarea a fost publicată în „Sozialdemokrat“ din 31 mai 1890. — 382.
- 372 În legătură cu apariția în ziarul „Volksstimme“ din 16 septembrie 1890 a articolului lui Ernest, care denatura afirmațiile lui Engels și încerca să-l declare solidar cu acțiunile „tinerilor“ (vezi adnotarea 367), Engels a scris articolul „Răspuns d-lui Paul Ernst“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 80—85), în care a inclus o parte din scrisoarea sa către Ernst din 5 iunie 1890. — 386, 460.
- 373 În scrisoarea sa din 31 mai 1890, P. Ernst îl ruga pe Engels să-l ajute în polemica împotriva lui H. Bahr, care publicase în revista „Freie Bühne für modernes Leben“ nr. 17 din 28 mai 1890 articolul „Contribuții la problema femeii. Epigonii marxismului“, îndreptat împotriva articolului lui Ernst „Problema femeii și problema socială“ (publicat în „Freie Bühne“ nr. 15 din 14 mai 1890). — 386.
- 374 În scrisoarea din 24 februarie 1890, Danielson îl felicita pe Engels pentru victoria Partidului social-democrat german în alegerile pentru Reichstag din 20 februarie. — 389.
- 375 La 22 ianuarie 1890, Danielson i-a trimis lui Engels „Anuarul statistic al guberniei Moscova pentru 1889“, recomandându-i să citească articolele publicate acolo de N. C. Cernenkov „Creditul acordat țăranilor în gubernia Moscova, potrivit comunicărilor primite de la domnii corespondenți“ și „Câteva date despre împrumuturile publice ale țăranilor în gubernia Moscova (potrivit cercetărilor pe 1876—1878)“. — 390.
- 376 Este vorba de răscoala din 1745—1746 a partizanilor dinastiei regale a Stuartilor care cereau urcarea pe tronul Angliei a așa-numitului „tînăr pretendent“ Charles Edward. În același timp, răscoala a reflectat protestul maselor populare din Scoția și Anglia împotriva landlorzilor care le exploatau și le deposedau de pământ. În urma înăbușirii răscoalei de către trupele regulate din Anglia, sistemul de clan din regiunea muntoasă a Scoției a început să se descompună în ritm rapid, iar alungarea țăranilor de pe pământurile lor a căpătat un caracter și mai intens. — 390.

- 377 *Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 733—735. — 391.*
- 378 În scrisoarea din 3 iunie 1890, al cărei răspuns îl constituie scrisoarea de față, Schlüter îi comunica lui Engels că a fost numit redactor al publicației „Pionier. Illustrierter Volkskalender“, editate anual de „New Yorker Volkszeitung“, și îl ruga să-i permită să insereze în această publicație biografia lui Marx scrisă de Engels în 1877. (*Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 106—116*). Schlüter îl mai ruga pe Engels să completeze biografia cu date din ultimii ani ai vieții lui Marx — 391.
- 379 La 1 iulie 1890 a fost semnat acordul cu privire la trecerea insulei Helgoland din posesiunea Angliei în cea a Germaniei. — 392.
- 380 Este vorba de propunerea făcută de Lassalle lui Marx în ianuarie 1861 de a scoate împreună un ziar la Berlin. Dar condițiile puse de Lassalle au făcut imposibilă colaborarea lui Marx și Engels. Cu privire la cauzele refuzului lui Marx și Engels de a scoate un ziar împreună cu Lassalle, *vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 30, Editura Politică, București, 1969, p. 132, 139, 144—145. — 394.*
- 381 După cum se pare, Liebknecht s-a adresat lui Engels cu rugămintea de a scrie pentru ziarul „Justice“ o dezmințire în legătură cu publicarea în numărul din 21 iunie 1890 al respectivului ziar a unei note intitulate „Make a note of this!“ În această notă, care-l menționa ca sursă pe Paul Brousse, unul dintre liderii posibilistiilor, lui Liebknecht i se atribuia o declarație făcută în numele Partidului social-democrat german: „Noi nu sîntem revoluționari!“ și se afirma că Partidul social-democrat german își pune toate speranțele în propagandă și nu în acțiuni revoluționare. Numărul următor al lui „Justice“, din 28 iunie, a publicat scrisoarea lui F. Gilles către redacție, sub titlul „German social democrats still revolutionists“. În această scrisoare Gilles afirma că, chiar dacă Liebknecht ar fi făcut declarația care i se atribuie, el nu s-ar fi putut pronunța în numele întregului partid, care la toate congresele și-a confirmat fidelitatea față de principiile revoluționare. — 395.
- 382 Primul congres al social-democrației germane, ținut după abrogarea legii excepționale împotriva socialiștilor, a avut loc la Halle între 12 și 18 octombrie 1890. La congres au luat parte 410 delegați. Congresul a confirmat statutul partidului. La propunerea lui W. Liebknecht, Congresul a hotărît ca, pînă la Congresul viitor, care urma să se țină la Erfurt, să fie elaborat proiectul noului program, care va fi publicat cu trei luni înainte de congres, spre a fi dezbătut în organizațiile locale de partid și în presă. A fost discutată de asemenea problema presei de partid și poziția partidului față de greve și boicot. — 393, 410, 421, 422, 443, 449, 452, 470.
- 383 La Leeds patronii întreprinderilor de gaz au pretins ca muncitorii să fie angajați la lucru pe un termen de 4 luni, timp în care ur-

mau să fie privați de dreptul de a participa la greve. De asemenea, ei cereau ca volumul de muncă efectuat într-un schimb de 8 ore să fie cu 25% mai mare decât înainte, când ziua de muncă era mai lungă. Aceste pretenții ale patronilor, care practic echivalau cu desființarea sindicatului muncitorilor din întreprinderile de gaz din Leeds și cu anularea zilei de muncă de 8 ore cucerită de către muncitori, au stîrnit indignarea și rezistența din partea muncitorilor. La începutul lui iulie 1890 s-a ajuns la adevărate lupte între greviști și spărgătorii de grevă sprijiniți de armată. Împotrivirea hotărîtă a muncitorilor greviști i-a silit pe spărgătorii de grevă și armata să se retragă. Patronii au fost nevoiți să renunțe la pretențiile lor.

Activitatea unuia dintre eroii evenimentelor de la Leeds, Thorne s-a bucurat de o înaltă prețuire din partea lui Engels, care i-a dăruit un exemplar din ediția engleză a volumului I al „Capitalului”, purtînd dedicația: „Lui Bill Thorne, învingătorul bătăliei de la Leeds, cu salutări prietenești din partea lui Friedrich Engels”. — 400, 401.

- 384 Răspunsul lui Liebknecht la materialele publicate în ziarul „Justice” din 21 și 28 iunie (vezi adnotarea 381) a fost publicat în „People’s Press” din 2 august 1890. — 402.
- 385 Este vorba de pregătirea editării săptămînale a revistei „Neue Zeit”. Revista a apărut săptămînal începînd din octombrie 1890. — 404.
- 386 Engels și-a îndeplinit această promisiune mult mai tîrziu. Lucrarea intitulată „Cu privire la istoria creștinismului primitiv” a fost terminată în iulie 1894 și publicată în „Neue Zeit”, Bd. I, Nr. 1 și 2, 1894—1895 (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 441—468). — 404.
- 387 Un fragment din scrisoarea de față a fost publicat în ziarul „Berliner Volks-Tribüne”, nr. 39, din 27 septembrie 1890. — 405.
- 388 *Cărțile albastre* (Blue Books) — denumire generică dată publicațiilor care cuprind materiale ale parlamentului englez și documente diplomatice ale ministerului afacerilor externe. Cărțile albastre, numite astfel din pricina copertilor lor albastre, au început să fie editate în Anglia încă din secolul al XVIII-lea și reprezintă principalul izvor oficial al istoriei economice și diplomatice a acestei țări. Marx a folosit Cărțile albastre îndeosebi cînd a lucrat la „Capitalul”. — 405.
- 389 „Berliner Volks-Tribüne” din 14 iunie și 12 iulie 1890 a publicat sub titlul comun „Fiecăruia produsul întreg al muncii sale” articole ale lui Nieuwenhuis, Ernst și Fischer, o scrisoare semnată „Un muncitor”, precum și un cuvînt de încheiere și discuții. — 406.
- 390 Cu privire la ieșirea „tinerilor” din partidul social-democrat german vezi adnotarea 367. — 410.

- 391 Este vorba de declarația lui Bebel din „Berliner Volksblatt“ nr. 173 din 29 iulie 1890 în legătură cu articolul intitulat „1 octombrie“ apărut în „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ nr. 18 din 23 iulie 1890. — 410.
- 392 Este vorba de regulile statornicite de Schweitzer în Asociația generală a muncitorilor germani (vezi adnotarea 311), al cărei președinte a fost în anii 1867—1871. — 410.
- 393 Este vorba de nota publicată la rubrica „Tell tale straws“ în ziarul „Justice“ nr. 337 din 28 iunie 1890. — 413.
- 394 Proiectul de statut al Partidului social-democrat din Germania a fost publicat în august 1890 pentru a fi dezbătut. La congresul partidului de la Halle (vezi adnotarea 382), statutul a fost confirmat cu unele modificări în punctele la care s-au înregistrat obiecții din partea unor membri ai partidului. Au fost modificate în special punctele criticate de Engels privind fixarea cuantumului retribuției membrilor Conducerii, reprezentarea organizațiilor locale la congresele partidului, funcțiile fracțiunii social-democrate în Reichstag. — 414.
- 395 În scrisoarea către Engels din 16 august 1890 Boenigk, care pregătea o conferință despre socialism, îl ruga pe Engels să-i răspundă la o întrebare privind oportunitatea și posibilitatea unor transformări socialiste în condițiile existenței unor deosebiri de cultură, nivel de conștiință etc. între diferitele clase ale societății. A doua întrebare a lui Boenigk se referea la familia lui Jenny Marx. — 417.
- 396 O parte a acestei scrisori a fost publicată pentru prima oară în ziarul „Le Socialiste“ nr. 115, din 24 noiembrie 1900. — 419.
- 397 Întrunirile social-democraților, amintite de Engels, au avut loc precum urmează: la Dresda — 10 august, la Magdeburg — 13 august și la Berlin — 25 august 1890. La toate aceste trei întruniri politica lui Bebel și a fracțiunii social-democrate din Reichstag conduse de el a fost pe deplin sprijinită. — 421.
- 398 Cu începere de la 20 august 1890, ziarul „Figaro“ a publicat sub titlul „Les Coullisses du boulangisme“ o serie de articole semnate X. Autorul articolelor era un fost boulangist, ziaristul Mermeix. — 421.
- 399 Partidul muncitoresc din Belgia, ai cărui reprezentanți au participat la ambele congrese din 1889 (vezi adnotările 235 și 238) a fost împuternicit de către congresul posibilistilor să convoace congresul următor. Congresul marxist a adoptat în această problemă o hotărâre neclară, însărcinându-i pe socialiștii elvețieni să creeze o comisie executivă, care, pe lângă alte îndatoriri, o avea și pe cea de a convoca următorul congres în Elveția sau în Belgia, ceea ce făcea ca acțiunile ei să depindă de poziția Partidului muncitoresc din Belgia. — 422, 425, 426, 443, 470.

- 400 *Congresul de la Liverpool al trade-unionurilor engleze* a avut loc între 1 și 6 septembrie 1890. La el au luat parte circa 460 de delegați, care reprezentau peste 1 400 000 de muncitori organizați în sindicate. La congres au participat pentru prima oară numeroși reprezentanți ai noilor trade-unionuri, în rindurile cărora socialiștii englezi se bucurau de o anumită influență.
- În pofida împotrivirii liderilor vechilor trade-unionuri, congresul a adoptat o rezoluție în care se cerea legiferarea zilei de muncă de 8 ore și a recunoscut utilitatea participării trade-unionurilor la activitatea uniunilor muncitorești internaționale. S-a hotărât, de asemenea, să se trimită delegați la Congresul muncitoresc internațional care urma să se țină la Bruxelles. — 422, 424, 443.
- 401 *Consfătuirea internațională a socialiștilor de la Halle* a avut loc la 16—17 octombrie 1890 în timp ce acolo se desfășura și congresul social-democrației din Germania. La lucrările consfătuirii, în afară de social-democrații germani, au luat parte reprezentanți a 9 partide socialiste, care asistau la congres în calitate de invitați. La recomandarea lui Engels, consfătuirea a adoptat o hotărâre cu privire la realizarea în 1891 la Bruxelles a unui congres socialist unit, cu participarea posibilistilor și a adepților lor. Participarea posibilistilor la viitorul congres socialist internațional a fost admisă cu condiția ca acestea să recunoască deplina lui suveranitate. Aceasta însemna că nici una din hotărârile congreselor anterioare, în special cele ale congresului posibilistilor din 1889, nu trebuia să fie obligatorie pentru noul congres. — 423, 428, 437, 443, 449, 450, 453, 470, 491.
- 402 Kautsky i-a scris lui Engels despre intenția sa de a publica, după congresul partidului de la Halle (vezi adnotarea 382), în „Neue Zeit” o serie de articole în care să critice programul partidului adoptat la congresul de la Gotha (vezi adnotarea 262). El propunea ca în acest scop să fie antrenați Engels, Bebel și alți activiști ai partidului. — 424.
- 403 Aluzie la cartea lui Brentano „Die Arbeitergilden der Gegenwart”, apărută în 2 volume la Leipzig în 1871—1872. — 424.
- 404 În scrisoarea din 16 septembrie 1890, Lafargue îi scria lui Engels că socialiștii francezi consideră posibilă ținerea congresului socialist internațional în 1891 la Bruxelles, întrucât posibilistii își pierduseră orice influență asupra belgienilor și olandezilor și nu existau motive de temere pentru succesul congresului. — 426.
- 405 Este vorba de articolul de fond al ziarului „Justice” din 20 septembrie 1890, intitulat „The Death of a hero”. — 428.
- 406 Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 46. — 431.
- 407 În scrisoarea către Engels din 19 septembrie 1890, Guesde semnală o inexactitate din scrisoarea adresată de Engels conducătorilor Partidului muncitoresc francez (vezi *K. Marx și F. Engels*).

- Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 87) cu privire la hotărârea Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889 referitoare la convocarea congresului următor. Engels credea că atît socialiștii elvețieni, cît și cei belgieni fuseseră împuterniciți să convoace congresul. Formal, cu convocarea congresului în Elveția sau în Belgia a fost însărcinată o comisie executivă care urma să fie creată de socialiștii elvețieni. În fond însă Engels avea acordul belgienilor (vezi și adnotarea 399). — 437.
- 408 Articolul din „Kreuz-Zeitung”, menționat de Engels, a fost reprodus la 26 septembrie 1890 în „Arbeiter-Zeitung”, pe care Engels îl citea cu regularitate. — 439.
- 409 Sciziunea posibilistilor (vezi adnotarea 12) în două grupări (broussistii și allemaniștii) a survenit la congresul de la Châtellerault, care a avut loc la 9—15 octombrie 1890. — 440, 446, 448, 470, 491.
- 410 Este vorba, probabil, de articolul lui E. Aveling „The New era in German socialism”, publicat în „Daily Chronicle” din 25 septembrie 1890. Convorbirea lui Aveling cu Bernstein a fost publicată în „Star” din 29 septembrie 1890. — 441.
- 411 Este vorba de articolul lui Grunzig, apărut în „New Yorker Volkszeitung” din 10 septembrie 1890 sub titlul: „Die Vorgänge im Lager der deutschen Sozialdemokratie”. În articol erau expuse unele puncte de vedere în spiritul „tinerilor”. — 442.
- 412 *Congresul al VIII-lea de la Lille al Partidului muncitoresc francez* a avut loc la 11—12 octombrie 1890. La congres au participat circa 70 de delegați, reprezentînd peste 200 de grupuri de partid și organizații sindicale din 97 de orașe și localități. Congresul a revizuit statutul partidului, a ales Consiliul național al Partidului muncitoresc pe 1890—1891 (vezi adnotarea 258) și a precizat împuternicirile lui. Ziarul „Le Socialiste” a fost confirmat ca organ oficial al partidului. Congresul a lansat chemarea la o demonstrație pașnică cu prilejul zilei de 1 mai 1891. Congresul de la Lille n-a sprijinit ideea grevei generale, propusă la congresul de la Bordeaux al sindicatelor din 1888 (vezi adnotarea 116) și s-a pronunțat numai pentru utilitatea unei greve internaționale a minerilor.
- Congresul de la Calais al sindicatelor* a avut loc între 13 și 18 octombrie 1890. Sindicatele au aderat la rezoluțiile congresului de la Lille cu privire la demonstrația de 1 mai și la greva minerilor. — 443, 449, 451.
- 413 Posibiliștii au refuzat să ia parte la demonstrația de 1 mai 1890, motivîndu-și atitudinea prin „participarea agenților boulangiști și reacționari la această demonstrație” și prin pericolul folosirii acesteia în dauna clasei muncitoare. — 444.
- 414 Fraza lui Sorge din scrisoarea sa din 23 septembrie, care a stîrnit nedumerirea lui Engels, a fost explicată de Sorge într-o scrisoare ulterioară trimisă lui Engels la 14 octombrie. El se referea la faptul că Eleanor Marx-Aveling nu fusese admisă la congresul trade-unionurilor de la Liverpool, precum și la un articol — pare-se răuvoitor — referitor la ea, apărut în „People's Press” din 13 septembrie 1890. — 446

- 415 Este vorba de intenția patronilor „Companiei de gaz pentru iluminat și cărbune” din Becton — care se temeau de izbucnirea unei greve la întreprinderile companiei — de a recurge la armată pentru a-i intimida pe muncitori. Unitatea militară de la Chatham a fost pusă în stare de alarmă la 3 octombrie 1890, dar ordinul de a porni la atac n-a sosit. La numeroasele întruniri ale muncitorilor, ținute în diferite puncte ale Londrei, hotărîrea guvernului de a pune armata la dispoziția patronilor pentru a o folosi împotriva muncitorilor greviști a fost condamnată cu tărie. — 448.
- 416 Este vorba de articolul de fond al ziarului „Justice” nr. 353 din 18 octombrie 1890, intitulat „The Split in France”. — 448, 450, 470.
- 417 Este vorba de refuzul posibilistilor de a participa la Congresul de la Troyes (vezi adnotarea 107). — 450.
- 418 La 17 octombrie 1890 ziarul „Gil Blas” a publicat un interviu dat, chipurile, de Bebel corespondentului acestui ziar. Stabilind că era vorba de o plăsmuire, Lafargue a demascat în „Le Socialiste” din 26 octombrie 1890, într-o notă intitulată „Le Gil Blas interviewer”, falsul săvîrșit de „Gil Blas”. — 451.
- 419 În scrisoarea către Engels din 16 octombrie 1890, Lafargue scria că burghezia s-a răzbuțat, aproape toți delegații la Congresul de la Lille pierzîndu-și posibilitatea de a-și cîștiga existența și fiind nevoiți să se ocupe cu micul negoț etc. Dar, lucrul cel mai semnificativ, după părerea lui Lafargue, era faptul că mulți dintre ei au ocupat funcții electivă în consiliile municipale și în alte instituții, o dovadă a creșterii influenței Partidului muncitoresc (vezi adnotarea 25) în rîndurile maselor populare. — 451.
- 420 Engels se referă la articolele-dări de seamă despre Congresul de la Halle publicate în ziarul „Berliner Volksblatt” nr. 239 din 14 octombrie 1890 și în suplimentul la acest număr intitulat „Der Partei—Kongress”. — 453.
- 421 O bună parte a acestei scrisori a fost publicată pentru prima oară în suplimentul la „Leipziger Volkszeitung” nr. 250 din 26 septembrie 1895. — 454.
- 422 Este vorba de *lovitura de stat din 1688*, în urma căreia în Anglia a fost răsturnată dinastia Stuart și instaurată monarhia constituțională în frunte cu Wilhelm de Orania (începînd din 1689), avînd la bază un compromis între aristocrația funciară și marea burgheză. Istoriografia engleză burgheză a numit această lovitură de stat „glorioasa revoluție”. — 459.
- 423 *Deiștii* — adepți ai doctrinei filosofico-religioase care-l consideră pe Dumnezeu cauză primară rațională și impersonală a universului, dar neagă intervenția lui în viața naturii și a societății. În condițiile dominației concepției feudal-eceziastice despre lume, deismul s-a situat adesea pe poziții raționaliste, criticînd concepția teologică medievală despre lume și demascînd parazitismul și șarlatania clerului. În același timp însă, deiștii făceau un compromis cu re-

ligia, pronunțându-se în favoarea menținerii ei într-o formă rațională pentru masele populare. — 459.

- 424 Capitolul despre ziua de muncă în volumul I al „Capitalului” — vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 242—314, capitolul 24 intitulat „Așa-numita acumulare primitivă” — p. 719—767. — 460.
- 425 Este vorba, probabil, de corespondența din „Arbeiter-Zeitung”, nr. 41 din 10 octombrie 1890 la rubrica „Ausland. Deutschland”, datată „Berlin, 7. Oktober”. — 461.
- 426 Este vorba de publicarea unei părți a scrisorii lui Engels către Schmidt din 5 august 1890 în „Berliner Volks-Tribüne” nr. 39, din 27 septembrie 1890 (vezi volumul de față, p. 405—407). — 461.
- 427 Scrisoarea de față s-a păstrat numai sub forma unor fragmente publicate în cartea lui G. Mayer „Friedrich Engels. Eine Biographie”. Haag, 1934. O parte a scrisorii este redată în expunerea lui Mayer. Engels a scris această scrisoare sub impresia nemijlocită a morții și înmormintării lui Helene Demuth, răspunzând la telegrama de condoleanțe primită de la Louise Kautsky. În scrisoarea sa, el își exprima speranța că Louise Kautsky va fi de acord să se mute la Londra și să locuiască în casa lui pentru a-i conduce menajul și a lucra ca secretară particulară. Nevrind însă să-i impună o hotărâre, Engels îi propune Louisei Kautsky să vină pentru un timp la Londra, pentru a stabili această problemă la fața locului. — 464.
- 428 Colaborarea lui Sorge la revista „Neue Zeit” a început prin publicarea în nr. 8 din 1890 a articolului „Briefe aus Nordamerika”. — 470.
- 429 La 14 octombrie 1890, Sorge îi scria lui Engels că „naționaliștii” (vezi adnotarea 256) au anunțat boicotarea lui Engels, trecându-i sub tăcere lucrările și declarându-le chiar dăunătoare. — 471.
- 430 Este vorba, probabil, despre articolul din „Paterson Labor Standard” din 11 octombrie 1890, menționat de Sorge în scrisoarea către Engels din 14 octombrie. — 471.
- 431 Vorbind de Partidul muncitoresc olandez, Engels are în vedere *Uniunea social-democrată a olandezilor*, fondată în martie 1882, care reunea pe toți socialiștii olandezi. Dar, de la sfârșitul deceniului al 9-lea, în Uniune a crescut tot mai mult influența elementelor anarhiste și reformiste. Persecuțiile guvernului, precum și politica sectară a conducătorilor Uniunii, în special a lui Nieuwenhuis, au dus la scindarea Uniunii și la crearea în 1894 a unui nou Partid muncitoresc social-democrat în care, în 1900, au intrat și ultimii membri ai Uniunii social-democrate. — 473.
- 432 În zilele de 7 și 8 decembrie 1890 a avut loc la Budapesta *Congresul reprezentanților organizațiilor muncitorești ungare*, care a constituit o etapă importantă în istoria mișcării muncitorești și

socialiste din Ungaria. La congres au participat 121 de delegați (87 din Budapesta și 34 din partea organizațiilor din provincie) Congresul a dezbătut probleme privitoare la situația mișcării muncitorești din Ungaria, situația politică și drepturile muncitorilor, atitudinea muncitorilor față de reformele sociale, situația muncitorilor agricoli, sindicate și altele. Congresul a adoptat o declarație de principii (programul partidului); printr-o hotărâre a congresului, partidul muncitoresc creat în Ungaria a adoptat denumirea de Partidul social-democrat din Ungaria.

Engels n-a asistat la congres. Ca răspuns la invitație, el a trimis o scrisoare de salut redacției ziarelor „Arbeiter-Wochen-Chronik” și „Népszava” (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 88—89). — 474.

- 433 În prefața la ediția a patra a volumului I al „Capitalului”, scrisă în iunie 1890 (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 41—49), Engels a insistat pe larg asupra polemicii purtate în 1872 între Marx și economistul german burghez L. Brentano. Polemica a fost provocată de încercarea lui Brentano de a-l discreditat pe Marx ca om de știință, învinuindu-l de lipsă de probitate științifică și falsificare a materialelor folosite (se vorbea de denaturarea unor citate din discursul lui Gladstone la buget din 16 aprilie 1863, denaturare comisă, chipurile, de Marx în „Manifestul constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor” și în volumul I al „Capitalului”). Brentano a ripostat la afirmațiile lui Engels publicând broșura „Meine Polemik mit Karl Marx”, Berlin, 1890. În prealabil el publicase sub același titlu, în revista burgheză „Deutsches Wochenblatt” nr. 45, din 6 noiembrie 1890, o introducere la această broșură. La 4 decembrie aceeași revistă a publicat o notă, în care erau citate două fraze fragmentate din scrisorile lui Gladstone către Brentano din 22 și 28 noiembrie 1890 care confirmau dreptatea lui Brentano în disputa cu Marx.

Engels a demascat în întregime atacurile calomniatoare ale ideologilor burghezi, care încercau să arunce o umbră asupra lui Marx ca om de știință și să submineze încrederea în teoria marxismului, publicând în decembrie 1890, în „Neue Zeit”, articolul „În legătură cu cazul Brentano contra Marx” și editând în aprilie 1891 o broșură intitulată „Brentano contra Marx” (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 93—133; articolul „În legătură cu cazul Brentano contra Marx” a fost inclus de Engels ca anexă în broșură). — 478, 483, 488.

- 434 Engels vorbește, după cum se pare, de călătoria pe care a făcut-o în patrie în toamna anului 1873, cu prilejul morții mamei sale. — 479.
- 435 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în revista „Die Gesellschaft” nr. 5, 1932. — 483.
- 436 P. Lafargue a dus tratative cu Levraut, președintele comisiei pentru problemele învățământului din cadrul Consiliului municipal al Parisului, în legătură cu organizarea unor cursuri de istorie a muncii. Inițiativa acestei idei aparținea lui Vaillant. — 485.

- 437 În 1884, Laura Lafargue a început să pregătească a doua ediție în limba franceză a lucrării lui Marx „Mizeria filozofiei”. Pregătirea editării s-a târăgănat foarte mult. În 1887 Lafargue a reluat tratativele legate de editare, fără a avea atunci vreun succes. Cartea a apărut abia în 1896. — 486.
- 438 Liebknecht intenționa să reediteze corespondența dintre Marx și Ruge din 1843, publicată în 1844 în „Deutsch-Französische Jahrbücher” (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 1, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1957, p. 428—449). — 487.
- 439 Sorge i-a cerut lui Engels permisiunea de a-i folosi scrisorile în corespondențele pe care le publica în „Neue Zeit”. — 488.
- 440 În scrisoarea către Engels din 23 decembrie 1890, Frankel îi cerea lămuriri în legătură cu situația din mișcarea muncitorească franceză, cu sciziunea intervenită între revoluționarii conduși de Guesde, aripa marxistă și posibilisti (vezi adnotarea 12). — 490.
- 441 După cât se pare, este vorba de articolul lui Frankel consacrat celei de a 70-a aniversări a lui Engels. — 492.
- 442 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul lui Engels la felicitarea trimisă la a 70-a sa aniversare de către congresul caselor de ajutor reciproc, care s-a ținut la Berlin între 8 și 11 decembrie 1890. — 492.
- 443 Kautsky a colaborat la lucrul asupra manuscrisului volumului IV al „Capitalului” („Teorii asupra plusvalorii”) (vezi adnotarea 135). — 495.

Indice de lucrări și articole
ale lui K. Marx și F. Engels
citate sau menționate

Marx Karl

- Capitalul. Critica economiei politice. Vol. I. Cartea I : Procesul de producție a capitalului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, Editura Politică, București, 1966). — 251, 253, 428.
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1. Buch. 1 : Der Produktionsprozess des Kapitals. 3. verm. Aufl. Hamburg 1883. — 11, 346, 391.
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1. Buch 1 : Der Produktionsprozess des Kapitals. 4 durchges. Aufl. Hamburg 1890.
 - Le Capital. Trad. de J. Roy, entièrement rev. par l'auteur. Paris [1872—1875]. — 298.
 - Capital : a critical analysis of capitalist production. Transl. from the 3rd German ed. by Samuel Moore, Edward Aveling and ed. by Friederick Engels, Vol. 1, 2. Londra 1887. — 254, 257, 267, 271, 281, 289, 298, 300, 346, 389.
 - Kapital. Krytyka ekonomie politycznej. T. 1, Lipsk 1884—1889. — 471.
- Capitalul. Critica economiei politice. Volumul al II-lea. Cartea a II-a : Procesul de circulație a capitalului. Editat de Friedrich Engels (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, Editura Politică, București, 1967).
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2, Buch 2 : Der Circulationsprozess des Kapitals. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1885. — 175, 358.
- Capitalul. Critica economiei politice. Volumul al III-lea. Cartea a III-a : Procesul de ansamblu al producției capitaliste. Editat de Friedrich Engels (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, Editura Politică, București, 1973).
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3, Buch 3 : Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1894. — 11, 24, 49, 96, 103, 104, 109,

112, 113, 116, 124, 126, 129, 130, 140, 141, 166, 175, 189, 215, 216, 226, 227, 267, 270, 271, 272, 275, 287, 289, 487.

- Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura Politică, București, 1960, p. 429—501).
- Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neue Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten Hottingen-Zürich 1885. — 110.
- Discurs asupra liber-schimbismului, rostit la ședința publică de la 9 ianuarie 1848 a Asociației democratice de la Bruxelles (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura Politică, București, 1963, ed. a II-a, p. 447—460).
- Rede über die Frage des Freihandels, gehalten am 9. Januar 1848 in der Demokratischen Gesellschaft zu Brüssel. In: Karl Marx: Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Stuttgart 1885. Anhang II. —
- Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 Janvier 1848 [Bruxelles 1848]. — 58, 60.
- Free Trade. A speech delivered before the Democratic Club, Brussels, Belgium, Jan. 9, 1848. Transl. into-English by Florence Kelley Wischnewetzky, With preface by Frederick Engels. Boston 1888. — 49, 58, 63, 92, 132.
- Domnul Vogt (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, Editura Politică, București, 1963, p. 421—738).
- Herr Vogt. London 1860. — 17.
- Mizeria filozofiei. Răspuns la „Filozofia mizeriei“ a d-lui Proudhon (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura Politică, București, 1958, p. 65—179).
- Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Avec une préface de Friedrich Engels. Paris 1896. — 485, 486.
- Muncă salariată și capital (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura Politică, București, 1959, p. 441—472.) — 322, 346.
- Capitale e salario. Colla biografia dell'autore e con una introduzione di F. Engels. Prima traduzione italiana di P. Martignetti. Milano, 1893. — 24, 322, 346.
- Note marginale la programul partidului muncitoresc german (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 15—34).
- Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei. In: Die Neue Zeit, 9. Jg. 1890/91 1. Bd., Nr. 18. — 483, 490.
- Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura Politică, București, 1960, p. 115—217). — 434, 460.

- Der Achtzehnte Brumaire de Louis Bonaparte. Hamburg 1869.
 - Le dixhuit Brumaire de Louis Bonaparte. In : Le socialiste, ianuarie — noiembrie 1891. — 485.
 - Scrisori din „Analele germano-franceze“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, București, 1960, p. 371—381).
 - Ein Briefwechsel von 1843. In : Deutsch-Französische Jahrbücher, Lfg. 1 und 2, Paris 1844 (vezi și adn. 438). — 487.
 - Teorii asupra plusvalorii (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 26, părțile 1—3, Editura Politică, București, 1890—1984). — 133, 161, 226, 253.
- Friedrich Engels*
- Adevărații socialiști (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura Politică, București, 1958, p. 247—291). — 110.
 - Anglia în 1845 și în 1885 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 192—198).
 - England in 1845 and in 1885. In : The Commonweal din martie 1885.
 - Apocalipsul (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 9—14).
 - The book of revelation. In : Progress. Bd. 2 Londra 1883. — 242.
 - Brentano contra Marx în legătură cu pretinsa falsificare de citate (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura politică, București, 1965, p. 93—133).
 - In Sachen Brentano contra Marx. In : Die Neue Zeit. 9. Jg. 1890,91, 1. Bd., Nr. 13. — 483.
 - In Sachen Brentano contra Marx wegen angeblicher Citatsfälschung. Geschichtserzählung und Dokumente. Hamburg 1891. — 486, 488.
 - Congresul muncitoresc internațional din 1891 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, Editura Politică, București, 1965, p. 72—75). — 422, 427, 437.
 - Cu privire la istoria creștinismului primitiv (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 441—468).
 - Zur Geschichte des Urchristenthums. In : Die Neue Zeit. 13.Jg., 1894,95, 1. Bd., Nr. 1—2. — 404.
 - Cu privire la istoria Ligii comunistilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 207—224).
 - Zur Geschichte des „Bundes der Kommunisten“. In : Karl Marx : Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Hotttingen — Zürich 1885. — 110.

- Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 191—235).
- Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft. Hottingen — Zürich 1882. — 322.
- Il socialismo utopico e il socialismo scientifico. Benevento 1883. — 322.
- Domnul Eugen Dühring revoluționează știința. „Anti-Dühring“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 7—321).
- Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. 2. Aufl. Zürich 1886. — 20, 454.
- Funeraliile lui Karl Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 362—366).
- Das Begräbnis von Karl Marx. În : Sozialdemokrat din 22 martie 1883. — 391.
- Introducere la broșura lui Sigismund Borkheim „În amintirea patrioților de paradă germani din 1806—1807“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 343—348).
- Einleitung. În : Sigismund Borkheim : Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806—1807. Hottingen-Zürich 1888. — 15.
- Was Europa bevorsteht. În : Sozialdemokrat din 15 ianuarie 1888. — 15.
- Karl Marx (vezi și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 106—116). — 391.
- Prefață la ediția a patra. În : Karl Marx : Capitalul. Critica economiei politice. Vol. I, Cartea I : Procesul de producție a capitalului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 41—49).
- Zur vierten Auflage. În : Karl Marx : Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I : Der Produktionsprozess des Kapitals. 4. durchges. Aufl. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1890. — 445, 486.
- Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 261—305).
- Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Stuttgart [1888]. — 345, 434, 460.
- Mandatele posibiliștilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 378—380).

- Die Mandate der Possibilisten (Werke, Band 21, S. 379—381).
- Possibilist credentials. În : The Labour Elector, din 10 august 1889. — 238, 247, 255.
- Mișcarea muncitorească din America. Prefață la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 332—340).
- The Labour movement in America. Londra 1887. — 27.
- The Labour movement in America. New York 1887. — 27.
- Originea familiei, a proprietății private și a statului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 25—173).
- Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. 3. Aufl. Stuttgart 1889. — 431.
- Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. 4. Aufl. Stuttgart 1892. — 353, 384, 403, 421, 431, 488.
- L'origine della famiglia, della proprietà private e dello stato. In relazione alle ricerche di Luigi H. Morgan. Versione riveduta dell'autore, di Pasquale Martignetti. Benevento 1885. — 322.
- Originea familiei, proprietății private și a statului. În legătură cu cercetările lui Lewis H. Morgan. În : Contemporanul, Nr. 17—21, 1885 și Nr. 22—24, 1886 (vezi și adn. 1). — 7.
- Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse. Dansk, af., Forfatteren gennemgaaet Udgave, besørget af Gerson Twer, Kóbenhavn 1888. — 182.
- Politica externă a țarismului rus (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 11—48).
- The foreign policy of Russian Tsardom. În : Time, din aprilie și mai 1890). — 347, 351, 357.
- странная политика русска³12, рства. În : Социал.-Демократъ, Книга февраль и августъ 1890. 351, 353
- Prefață [la ediția engleză din 1888] a „Manifestului Partidului Comunist” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 349—355).
- Preface : În : Karl Marx and Frederick Engels : Manifesto of the Communist Party. Authorized English translation. Edited and annotated by Frederick Engels. London 1888. — 24.
- Prefață la : Karl Marx : Capitalul. Critica economiei politice. Vol. II, Cartea a II-a : Procesul de circulație a capitalului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, Editura Politică, București, 1967, p. 7—26).
- Vorwort. În : Karl Marx : Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Zweiter Band, Buch II : Der Circulationsprocess des Kapitals. Hrsg. von. Friedrich Engels. Hamburg 1885. — 175, 359.

- Prefață la : Karl Marx : Capitalul. Critica economiei politice Vol. III, partea I, Cartea a III-a : Procesul de ansamblu al producției capitaliste (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, Editura Politică, București, 1973, p. 7—31).
- Vorwort. În : Karl Marx : Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Dritter Band, Buch III. Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1894. — 96, 270.
- Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx „Discurs asupra liberului schimb“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 358—374).
- Preface. În : Karl Marx : Free Trade. A speech delivered before the Democratic Club, Brussels, Belgium. Jan. 9, 1848. Transl into English by Florence Kelley Wischnewetzky. With preface by Frederick Engels. Boston 1888. — 29, 48, 56, 58, 59, 62, 63.
- Rachiul prusian în Reichstagul german (vezi K. Marx și F. Engels Opere, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 41—58). — 19
- Preussischer Schnaps im deutschen Reichstag. În : Volksstaat, din 25, 27 februarie și 1 martie 1876. — 19.
- Răspuns adresat redacției lui „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 69—71). —
- Eine Antwort. An die Redaktion des „Sozialdemokrat“. În . Sozialdemokrat din 13 septembrie 1890. — 425.
- Rolul violenței în istorie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 403—460). — 15, 19, 20, 22, 23, 28.
- Schiță a unei critici a economiei politice (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, București, 1960, p. 544—572).
- Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie. În : Die Neue Zeit. 9 Jg. 1890/91. 1. Bd., Nr. 8. — 483.
- Scrisoare către redacția săptăminalului „The Labour Elector“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 509). — 184.
- Scrisoare de rămas bun către cititorii ziarului „Sozial-demokrat“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 76—79). — 425.
- Abschiedsbrief an die Leser des „Sozialdemokrat“. (Werke, Band 22, S. 76 bis 79). În : Sozialdemokrat din 27 septembrie 1890. — 425.
- Situația clasei muncitoare din Anglia. După observații proprii și izvoare autentice (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, Editura Politică, București, 1958, p. 239—533).

- The condition of the working class in England in 1844. With appendix written 1886, and preface 1887, by Frederick Engels. Transl. by Florence Kelley Wischnewetzky. New York 1887. — 27, 28, 58.
- Situația politică din Europa (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura Politică, București, 1965, p. 308—315).
- Starea politică socială. În : *Revista socială* din 1 decembrie 1886 (vezi și adn. 1). — 8, 9.
- Socialismul d-lui Bismarck (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 181—189).
 - Le socialisme de M. Bismarck. In : *L'Égalité*, din 3 și 24 martie 1880. — 303.
- Socialismul german în versuri și proză (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura Politică, București, 1958, p. 205—246).
- Ziua de 4 mai la Londra (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura Politică, București, 1965, p. 60—66).
 - Der 4. Mai in London. In : *Arbeiter-Zeitung* din 23 mai 1890. — 385.

Karl Marx și Friedrich Engels

- Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura Politică, București, 1964, p. 331—465).
 - L'Alliance de la Démocratie socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye. Londres-Hambourg 1873. — 207.
- Ideologia germană. Critica filozofiei germane contemporane în persoana reprezentanților ei Feuerbach, B. Bauer și Stirner și a socialismului german în persoana diferiților lui profeti (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, Editura Politică, București, 1958, p. 9—572). — 110, 273.
- Manifestul Partidului Comunist (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura Politică, București, 1958, p. 461—500).
 - Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848. London. — 306.
 - Das Kommunistische Manifest. 4 autoris. deutsche Ausg. Mit einem neuen Vorwort von Friedrich Engels. London 1890. — 374, 411.
 - Manifesto of the German Communist Party. In : *Woodhull & Claflin's Weekly*, din 30 decembrie 1871. — 27.
 - Manifesto of the Communists. In : *Justice*, din 7, 14, 21 și 28 *Claflin's Weekly*, din 30 decembrie 1871. — 27.

-
- Manifesto of the Communist Party. Authorized English Translation. Edited and annotated by Frederick Engels. London 1888. — 20, 22, 23, 24, 27, 31, 34.
 - Marii bărbați ai emigrației (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura Politică, București, 1960, p. 249—358).
 - Pretinsele sciziuni din Internațională (vezi K. Marx și F. Engels Opere, vol. 18, Editura Politică, București, 1964, p. 3—50).
 - Les prétendues scissions dans l'Internationale. Circulaire privée du Conseil Général de l'Association Internationale des Travailleurs. Genève 1872. — 207.
 - Sfânta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co. (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, Editura Politică, București, 1958, p. 3—238).
 - Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer & Consorten. Frankfurt a. M. 1845. — 149.

Indice cuprinzînd lucrările altor autori, citate sau menționate de Marx și Engels

La lucrările citate de Engels au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse a fi fost folosite de el. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, nu se menționează ediția. Legile și documentele sînt indicate numai atunci cînd se citează din ele. Unele izvoare nu au putut fi identificate.

I. Opere și lucrări

Adler, Georg: Die Grundlagen der Karl Marx'schen Kritik der bestehenden Volkswirtschaft. Kritische und ökonomisch-literarische Studien, Tübingen 1887. — 8.

An die Arbeiter und Arbeiterinnen Deutschlands! În: Berliner Volksblatt, din 15 aprilie 1890. — 370.

[*Annenkov, Pavel Vasilievici*]: Eine russische Stimme über Karl Marx. În: Die Neue Zeit 1. Jg. 1883, H. 5 (vezi și adn. 96) — 111.

[*Annenkov*]

Arndt, Ernst Moritz: Das Deutsche Vaterland. — 111.

[*Aveling Edward*]: Germany flooded with papers from Kentish Town. — A talk with the editor. În: The Star, din 29 septembrie 1890 (vezi și adn. 410). — 441.

— (anonim) The new era in German socialism. În: The Daily Chronicle, din 25 septembrie 1890 (vezi și adn. 410). — 441.

Aveling, Edward și Eleanor Marx-Aveling: Shelley als Sozialist. În: Die Neue Zeit. 6. Jg. 1888, H. 12 (vezi și adn. 76). — 68.

Avenel, Georges: Anacharsis Cloots l'orateur du genre humain. T. 1—2 Paris, 1865. — 296, 297.

— Lundis révolutionnaires 1871—1874. Paris, 1875. — 124, 297.

Bahr, Hermann: Zur Frauenfrage. — Die Epigonen des Marxismus. În: Freie Bühne für modernes Leben, H. 17, din 28 mai 1890. — 386.

- Balzac Honoré de** : La Comédie humaine. — 43.
 — Les Paysans. — 124.
- Barth, Paul**: Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer
Bebel, August: Erklärung. In : Berliner Volksblatt, din 29 iulie 1890.
 — 406, 460.
- Bax, Ernest** Belfort : M. Vaillant. In : The Star, din 22 mai 1889.
 — 205.
- Beaumarchais, [Pierre-Augustin Caron] de** : Colection complète des
 Mémoires de Monsieur de Beaumarchais, avec la suite de sa justification. T. 1—2 À la Haye 1777. — 143.
- [Bebel, August]** : Ausland. Deutschland. In : Arbeiter-Zeitung, din
 17 ianuarie 1890. — 326.
 — (anonim) Ausland. Deutschland. In : Arbeiter-Zeitung, din 7 fe-
 bruarie 1890. — 333.
 — (anonim) Ausland. Deutschland. In : Arbeiter-Zeitung, din 25 apr-
 ilie 1890. — 373.
 — (anonim) Deutschland ohne Bismarck. In : Arbeiter-Zeitung din
 4 aprilie 1890. — 357.
 — (anonim) Deutschland. Aus Norddeutschland din 29 ianuarie. In :
 Gleichheit, din 1 februarie 1889. — 138.
- Bebel, August**: Erklärung. In : Berliner Volksblatt, din 29 iulie 1890 .
 — 410.
- Bebel, August**: [Rede im Deutschen Reichstag am 30. Januar 1888].
 In : Gleichheit, din 11 februarie 1888. — 25.
- Beck, Grigori**: Erwiderung. In : Der Sozialdemokrat, din 5 aprilie
 1890. — 365, 367.
- Bekanntmachung über die Einberufung des Internationalen Sozialisti-
 schen Arbeiterkongresses. (Opere, vol. 21, p. 544—545). — 195, 211.**
 — International Socialist Working Men's Congress, 14th to 21st July,
 1889. Circular of convocation. — 206, 207.
- Béranger, Pierre] Jean] de** : Le sénateur. — 288, 290.
- [Bernstein, Eduard]** : Anarchistische Phraseologie. In : Der Sozialdemo-
 krat, din 24 august 1889. — 243.
 — (anonim) Boulanger's Sieg in Paris. In : Der Sozialdemokrat, din
 3 februarie 1889. — 138.
- Bernstein, Eduard**: Der internationale Arbeiterkongress von 1889.
 Eine Antwort an die „Justice“. In : Der Sozialdemokrat, din 30 mar-
 tie și 6 aprilie 1889 (vezi și adn. 161) — 167.
- Bernstein, Eduard**: The International Working Men's Congress of 1889.
 A reply to „Justice“. [London 1889] (vezi și adn. 161). — 154, 156,
 161, 164—166, 169, 170, 172, 173, 187, 189, 199, 211, 212.
- The International Working Men's Congress of 1889. II. A reply to the
 „Manifesto of the Social Democratic Federation“. [London 1889].
 (vezi și adn. 213). — 211, 214.**
- Bernstein, Eduard**: The Paris congress. To the editor of Justice. In :
 Justice, din 13 aprilie 1889. — 170.

- [*Bernstein, Eduard*]: Politische Übersicht. Grossbritannien. În : Berliner Volksblatt, din 6 mai 1890. — 377.
- Bevan, George Phillips*: The industrial classes and industrial statistics. Londra 1876. — 105.
- Bonnier, Charles*: The Paris congress. În : The Star, din 15 mai 1889. — 194.
- În Sachen des Internationalen Arbeiterkongresses. În : Berliner Volksblatt, din 26 aprilie 1889 (vezi și adn. 182). — 176.
- Botta, Carlo*: Storia dei popoli italiani dai tempi de'romani fino al 1814. Milano 1847. — 55.
- Brentano, Lujo*: Die Arbeitergilden der Gegenwart. Bd. 1—2 Leipzig 1871—1872. — 424.
- Die klassische Nationalökonomie. Vortrag gehalten beim Antritt des Lehramts an der Universität Wien am 17 April 1888. Leipzig 1888. — 106.
- Meine Polemik mit Karl Marx. În : Deutsches Wochenblatt din 6 noiembrie 1890 (vezi și adn. 433). — 478.
- Burns, John*: The Paris international congress În : The Labour Elector, din 3 august 1889. — 238, 247, 255.
- Чернецовъ, Н. Н.*: Крестьянскій кредитъ въ Московской губерніи по сообщеніямъ г. г. корреспондентовъ. În : Статистическій ежегодникъ по Московской губерніи за 1889г. — 390.
- Некторыя свѣденія о крестьянскихъ общественныхъ займахъ в Московской губерніи (по иссле ованіямъ 1876—1878 г. г.). În : Статистическій ежегодникъ по Московской губерніи за 1889 г. — 390.
- Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travaillleurs. Genève. 1871. — 213.
- Colleta, Pietro*: Storia del Reame di Napoli dal 1734 sino al 1825. T. 1—2. Capolago 1837. — 55.
- Congrès international ouvrier socialiste. Rapport de la Commission d'organisation. Paris 1889. — 360.
- Dante, Aligheri*: La Divina Commedia. — 242, 441.
- Davies, John*: Historical Tracts. Dublin 1787. — 390.
- Department of the Interior, Census Office. Compendium of the tenth census (iunie 1, 1890). P. 1—2, Washington 1883. — 106.
- Deville, Gabriel*. L'Évolution du capital. Cours d'Économie Sociale, II Paris [1884]. — 149.
- Diez, Friedrich*: Grammatik der romanischen Sprachen. Th. 1—3. Bonn 1836—1844. — 3.
- [*Dobrogeanu-Gherea, Constantin*]: Ce vor socialiștii români. Expunerea socialismului științific și Programul socialist. În : Revista socială, Nr. 8—11, 1885—1886. — 3.
- (anonim) Karl Marx și economiștii noștri. În : Revista socială, din aprilie 1884. — 3.
- Dufourny de Villiers*: Cahier du quatrième ordre, celui des pauvres journaliers, des infirmes, des indigents etc., l'ordre sacré des infortunes 25 av. 1789. — 145.

- Echegaray, José* : Conflictó entre dos deberes. Madrid 1883. — 197.
- Erklärung der Sozialdemokratischen Föderation Englands in Sachen des nach London einberufenen internationalen Gewerkschaftskongresses. In : Sozialdemokrat, din 14 aprilie 1888 (vezi și adn. 66). — 53.
- Ernst, Paul* : Frauenfrage und soziale Frage. In : Freie Bühne für modernes Leben, din 14 mai 1890 (vezi și adn. 373). — 386.
- E[rnst], P[aul]* : Jedem der volle Ertrag seiner Arbeit! (Erwiederung). In : Berliner Volkstribüne, din 28 iunie 1890. — 406.
- Fabian essays in socialism. By G. Bernard Shaw, Sidney Webb, William Clarke, Sidney Olivier, Annie Besant, Graham Wallas and Hubert Bland. Edited by G. Bernard Shaw. Londra 1889. — 331.
- Fergus vezi Lafargue, Paul*
First report from the select committee of the House of Lords on the sweating system; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, and appendix. — London (1888). — 126, 153.
- Fischer Paul* : Nochmals das „Recht auf den vollen Arbeitsertrag“. In : Berliner Volkstribüne, din 5 iulie 1890. — 406.
- F[ränkel] L[eo]* : Zur französischen Arbeiterbewegung. In : Sächsische Arbeiter-Zeitung, din 3 și 12 decembrie 1890. — 490.
- Friedrich III* : An mein Volk. In : Extrablatt. Kölnische Zeitung. — 33, 50.
— Letter to prince Bismarck. In : Weekly Dispatch, din 18 martie 1888. — 39.
— Proclamation of the Emperor. In : Weekly Dispatch, din 18 martie 1888. — 39.
- Fullarton, John* : On the regulation of currencies; being an examination of the principles on which it is proposed to restrict, within certain fixed limits, the future issues on credit of the Bank of England, and of the other banking establishments throughout the country. 2nd ed., with corrections and additions. London 1845. — 226, 231.
- Gilles, Ferdinand* : German social-democrats still revolutionists. In : Justice, din 28 iunie 1890 (vezi și adn. 381). — 395.
- Grün, Karl* : Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien. Briefe und Studien. Darmstadt 1845. — 111.
- [Grunzig, Julius]* : Die Vorgänge im Lager der deutschen Sozialdemokratie. In : New Yorker Volkszeitung, din 10 septembrie 1890. — 442.
- Harkness, Margaret vezi Law, John*
- Harney, G[eorge] J[ulian]* : The revolt of the East End. In : Newcastle Weekly Chronicle din 26 septembrie 1889 (vezi și adn. 255). — 257.

- Hawthorne, Nathaniel*: *Scarlet Letter*. — 60.
- Headingley, A[dolphe] S[mith]*: French and German possibilists. In: *Justice*, din 25 octombrie 1890. — 487.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich*: *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, Hrsg. von Leopold von Hennig. Th. I. Die Logik. In: *Werke*. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewîgten. Bd. 6 Berlin 1840. — 159.
- Heine, Heinrich*: *Disputation*. In: *Romanzero*. — 115.
- Hyndman, H[enry] M[ayers]*: The international workers congress of Paris of 1889 and the German social-democrats. In: *Justice*, din 6 aprilie 1889 — The international Workers' Congress and the marxist clique. In: *Justice*, din 15 iunie 1889. — 167, 170.
- Ibsen, Henrik*: *Fruen fra Havet*. — 426.
- Internationaler Sozialistischer Arbeiterkongress 14. bis 21. Juli 1889. Aufruf an die Arbeiter und Sozialisten Europas und Amerikas (*Werke*, Band 21. S. 524—526) (vezi și adn. 203). — 183.
- Der Internationale Arbeiterkongress. Aufruf an die Arbeiter und Sozialisten Europas und Amerikas. In: *Berliner Volksblatt*, din 10 mai 1889. — 197.
- Internationaler Sozialistischer Arbeiterkongress 14. bis 21. Juli 1889. Aufruf an die Arbeiter und Sozialisten Europas und Amerikas. In: *Der Sozialdemokrat*, din 11 mai 1889. — 180, 189, 197.
- International socialist labour congress 14th to 21st July 1889. Manifesto to the workingmen and socialist of Europe and America (London 1889) — 183, 184, 188, 189, 194, 197, 199, 204.
- International socialist labour congress 14th to 21st July 1889. Manifesto to the workingmen and socialists of Europa and America. In: *Labour Elector*, din 18 mai 1889. — 180, 189.
- International socialist working mens congress. 14th to 21st July, Paris, 1889. Adress tot the workmen and Socialists of Europa and America. In: *The Commonwealth*, din 25 mai 1889. — 204.
- International workmen's congress. In: *Reynold's newspaper* din 19 mai 1889. — 199.
- Jacard Ch[arles] V[ictor]*: *Lundis socialistes*. In: *La Voix* din 30 septembrie 1889. — 259.
- Jung, H[ermann]*: To the editor of *Justice*. In: *Justice* din 6 iulie 1889. — 228.
- (Каре́ев) Кар.́евъ, Николай Иванович]: Крестьяне и крестьянскій вопросъ во Франціи въ послѣдней четверти XVIII вѣка. Историческая диссертація. Москва 1879 (siehe auch Anm. 168). 143, 144, 147.
- (Kautsky) Каутскій [Карл]: Артуръ Шопенгауэръ. Очеркъ. In: *Сѣверны Вѣстникъ* Nr. 12, 1888. — 225.
- Kautsky, Karl*: Die Bergarbeiter und der Bauernkrieg vornehmlich in Thüringen. In: *Die Neue Zeit*. 7. Jg. 1889. H 7—11. — 254.
- Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft. Wien 1880. — 254.
- Die Entstehung der Ehe und Familie. Separat-Abdruck aus „*Kosmos*“. VI. Jahrgang. 1882. — 254.

- Kautsky C[arl]*: Federico Engels. In: Il Mefistofele din ianuarie pînă în noiembrie 1888. — 17, 55.
- Kautsky Karl*: Friedrich Engels. In: Österreichischer Arbeiterkalender für das Jahr 1888. — 17.
- (anonym) Friedrich Engels. Zu seinem siebenzigsten Geburtstag. In: Die Neue Zeit. 9. Jg. 1890/91 1. Bd. Nr. 8. — 483.
- Karl Marx's Oekonomische Lehren. Stuttgart 1887.
- Die Klassengegensätze von 1789. Zur hundertjährigen Gedenkfeier der grossen Revolution. In: Die Neue Zeit. 7. Jg. 1889, H. 1—4. — 143—145, 147, 254—255.
- Противорѣчія классовыхъ интересовъ въ 1789 году. In: Сѣверный Вѣстникъ, Nr. 4-6, 1889. — 226, 254.
- Kennan, George*: Siberia and the exile system. In: The Century Illustrated Monthly Magazine. 1888—1890. — 349.
- Keussler, Johannes v.*: Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Russland. T. 1, Riga, Moskau, Odessa 1876; T. 2. St. Petersburg 1882. — 7.
- Knapp, Georg Friedrich*: Die Bauern-Befreiung und der Ursprung der Landarbeiter in den älteren Teilen Preussens. Th. 1—2, Leipzig 1887. — 271, 405.
- [Köppen, Karl Friedrich]*: Leo's Geschichte der Revolution. In: Rheinische Zeitung din 19, 21 și 22 mai 1842. — 297.
- Kovalevsky, Maxim*: Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété. Stockholm 1890. — 421.
- [Kuhlmann, Georg]*: Die neue Welt oder das Reich des Geistes auf Erden. Verkündigung. Genf 1845. — 110.
- Labriola, A[ntonio]*: I problemi della filosofia della storia. Prelezione letta nella università di Roma, il 28 Febbraio 1887. — 345.
- Labriola, Antonio*: Del socialismo. Roma 1889. — 345.
- La terra a chi la lavora. In: Il Messaggero, din 15 martie 1890. — 346.
- Lafargue Paul*: Le Boulangisme et les parlementaires. In: L'intransigeant, din 1 mai 1888. — 61.
- Cours d'économie sociale. Le Matérialisme économique de Karl Marx. Paris [1884]. — 149.
- Darwinism on the French stage. In: Time, din februarie 1890. — 340.
- Le droit à la paresse. Réfutation du Droit au Travail de 1848. [Paris] 1883. — 264.
- An invitation. In: The Star, din 14 mai 1889 — 192.
- Karl Marx. Persönliche Erinnerungen. In: Die Neue Zeit. 9. Jg. 1890/91. 1. Bd. Nr. 1—2. — 451.
- [Lafargue, Paul]*: La langue française avant et après la révolution. Fergus [i.e. Lafargue]. In: La nouvelle Revue, T. 51, din 15 martie și 1 aprilie 1888 (vezi și adn. 53). — 45, 46.

- Lafargue, Paul* : Die Legende von Victor Hugo. În : Die Neue Zeit. 6. Jg. 1888, nr. 4—6. — 61.
- [*Lafargue*] *Лафаргъ, П[ол]* : Машина, какъ факторъ прогресса. În : Сѣверный Вѣстникъ, Nr. 4, 1889. — 226
- [*Lafargue, Paul*] : Rousseau et l'Égalité, réponse au professeur Huxley. Fergus [i.e. Lafargue]. În : La Nouvelle Revue, T. 63, din 15 martie 1890. — 340.
- Lafargue, Paul* : Die sozialistische Bewegung in Frankreich von 1876—1890. În : Die Neue Zeit. 8. Jg. 1890, nr. 8. — 413.
- Le travail de nuit. În : l'Égalité, din 9 februarie 1889. — 141.
- Lassalle, (Ferdinand)* : Der Criminal-Prozess wider mich wegen Verleitung zum Cassetten-Diebstahl oder : Die Anklage der moralischen Mitschuld, Köln 1848. — 218.
- Law, John* [i.e. Margaret Harkness] : A city girl : a realistic story. Londra 1887. — 42, 43.
- Leo, Heinrich* : Geschichte der französischen Revolution. Halle 1842 — 297.
- Lexis, W[ilhelm]* : Die Marx'sche Kapitaltheorie. În : Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Neue Folge. Bd. 11. Jena 1885 — 96.
- L'ebknecht, W[ilhelm]* : Erklärung vom 27. September 1889. În : Berliner Volksblatt, din 29 septembrie 1889 și Sozialdemokrat, din 5 octombrie 1889. — 262.
- Brief an die Redaktion „People's Press“. În : The People's Press, din 2 august 1890. — 402.
- [*Longuet, Charles*] : Que faire ? În : L'Égalité, din 10 februarie 1889 — 140.
- Loria, Achille* : Karl Marx. În : Nuova antologia di scienze, lettere ed arti, Serie II, Bd. 38, din 1 aprilie 1883. — 359.
- [Rezension über] C. Schmidt. Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Wertegesetzes. Stuttgart 1889. În : Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Neue Folge. Bd. 20 1890. — 409.
- La teoria economica della costituzione politica. Roma, Torino, Firenze 1886. — 410.
- Mahon, J[ohn] L[incoln]* : A Labour Programme. Londra 1888. — 141. Manifesto of the Social-Democratic-Federation. Plain truths about the international congress of workers in Paris in 1889. În : Justice, din 25 mai 1889. — 204, 205, 213.
- Marx-Aveling, Eleanor* : Friedrich Engels. În : Sozialdemokratische Monatsschrift, din 30 noiembrie 1890. — 480.
- [*Mermeix*] : Les coulisses du boulangisme. În : Le Figaro, din 29 și 23 august 1890. — 421.

- Moreau de Jonnès, A[lexandre]*: État économique et social de la France depuis Henri IV jusqu'à Louis XIV (1589—1715). Paris 1867. — 142.
- Morgan, Lewis H[enry]*: Ancient society, or researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilisation. Londra 1877 (vezi și adn. 132). — 131.
- Houses and houselife of the American aborigines. Washington 1881. — 380, 384, 400, 409.
- [Nieuwenhuis, Ferdinand Domela]*: Jedem der volle Ertrag seiner Arbeit. In : Berliner-Volkstribüne din 14 iunie 1890. — 406.
- Noëlliac, [Benique-Victor-Aimé]*: Le plus fort des pamphlets. L'ordre des paysans aux États-généraux. 1789. — 145.
- Parnell, W[illiam]*: Briefe an die Redaktion des „Labour Elector“. In : The Labour Elector, din 22 iunie 1889. — 225.
- Platter, J[ulius]*: Gustav-Cohns „ethische“ Nationalökonomie. Viena 1886. — 97.
- Plehanov, [Gheorghi Valentinovici]*: N. G. Cernișevski. In : Die Neue Zeit. 8. Jg. 1890, Nr. 8—9. — 365.
- Plehanov Плехановъ, [Георгий Валентинович]*: Н. Г. Чернышевский. In : Социал Демократъ, Februar und August 1890 — 349, 365.
- *[Introducere]* Речь П. А. Алексеева. Женевы 1889. — 364.
- Programm der deutschen Arbeiterpartei. In : Protokoll des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands abgehalten zu Gotha, vom 22. bis 27. Mai 1875. Leipzig 1875. — 490.
- Ranke, Johannes*: Grundzüge der Physiologie des Menschen mit Rücksicht auf die Gesundheitspflege und das praktische Bedürfniss des Arztes. Leipzig 1868. — 105.
- Ranke, Leopold von*: Über die Epochen der neueren Geschichte. Leipzig 1888. — 145.
- Rappaport, Philipp*: Über die Arbeiterbewegung in Amerika. In : Die Neue Zeit. 7 Jg. 1889, H. 2. — 149.
- Reuter, Fritz*: Ut mine Festungstid. In : Olle Kamelten, T. 2, Werke, Bd. 5. Wismar und Ludwigslust 1863. — 272.
- Roscher, Wilhelm*: Geschichte der National-Oekonomik in Deutschland. München 1874. — 96.
- Rubie, Alec*: Political men and matters. In : The Sun, din 19 mai 1889. — 196.
- [Schippel, Max]*: Zum Pariser Arbeiterkongress. In : Berliner Volks-Tribüne, din 27 aprilie 1889. — 176, 187, 212.

- Schlesinger, Maximilian*: Die soziale Frage. Breslau 1889 (vezi și adn 177). — 173, 174, 202, 241, 262, 279.
- Schmidt, Conrad*: Die Durchschnittsprofirate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes. Stuttgart 1889. — 95, 96, 152, 174, 218, 270, 282, 358.
- Schoemann, G[eorg] F[riedrich]*: Griechische Alterthümer. Bd. 1—2 Berlin 1855—1859. — 434.
- Schweichel, Robert*: La Terre. În: Die Neue Zeit. 7. Jg. 1889. H. 1 — 124.
- Shelley, Percy Bysshe*: The complete poetical works. Vol. 1—4. Boston și New York 1892. — 68.
- [*Smith, Adolphe*]: The international workmen's congress of 1889. În: The Weekly Dispatch, din 10 februarie 1889. — 141.
- Soetbeer, Adolf*: Edelmetall-Produktion und Werthverhältnis zwischen Gold und Silber seit der Entdeckung Amerika's bis zur Gegenwart. Gotha 1879. — 254, 455.
- Soetbeer, Heinrich*: Die Stellung der Sozialisten zur Malthus'schen Bevölkerungslehre. Göttingen, 1886. — 124.
- Sorge, F[riedrich] A[dolph]*: Briefe aus Nordamerika. În: Die Neue Zeit. 9. Jg. 1890 91. 1. Bd., Nr. 8. — 469.
- Sorge, F[riedrich] A[dolph] und H[ermann] Schlüter*: Erklärung. În: Der Sozialdemokrat, din 31 mai 1890. — 382.
- Souvarine*: Parijsche Brieven. XV. În: Recht voor Allen, din 1 februarie 1889. — 138.
- [*Stead, William Thomas*]: The life and adventures of a Lady „Special“. From our special commissioner in Paris. În: The Pall Mall Gazette, din 5 mai 1888. — 61.
- Stein, L[orenz]*: Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Leipzig 1842. — 111.
- Stepniak S.*: To the editor of „Justice“. În: Justice din 22 iunie 1889 — 220.
- Stirner Max*: Der Einzige und sein Eigenthum. Leipzig. 1845. — 272, 273.
- Strabo*: Geographica. — 432.
- Sybel, Heinrich von*: Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I. Bd. 1—5. München — Leipzig 1889—1890. — 487, 488. — Geschichte der Revolutionszeit von 1789—1795. Bd. 1—3. Düsseldorf 1853—1858. — 145.
- Taine, H[ippolyte-Adolphe]*: Les origines de la France contemporaine T. 1—4. Paris 1876 pină în 1885. — 124, 142.
- Tocqueville, Alexis de*: L'Ancien régime et la révolution, Paris [1856]. — 142.
- Tooke, Thomas*: An inquiry into the currency principle, the connection of the currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking. 2 nd. ed. Londra 1844. — 226, 231, 298.

- Vartout, Nicolas* [i.e. Caraccioli, Louis-Antoine]: Lettre d'un paysan à son curé, sur une nouvelle manière de tenir les États-Généraux Sartrouville 1789. — 145.
- Wachsmuth, Wilhelm*: Hellenische Alterthumskunde aus dem Gesichtspunkte des Staates. Halle 1826—1830. — 432.
- Walther von der Vogelweide*: Under den Linden. — 312—316.
- Weitling, Wilhelm*: Allgemeine Denk- und Sprachlehre nebst Grundzügen einer Universalsprache der Menschheit (vezi și adn. 98). — 110
— Das Evangelium eines armen Sünders. Berna 1845. — 109.
— Garantien der Harmonie und Freiheit. Vivis 1842. — 109.
- Wilhelm [al II-lea]*: An die Minister der öffentlichen Arbeiten und für Handel und Gewerbe. Berlin, 4 Februar 1890. In: Kölnische Zeitung, din 5 februarie 1890 (vezi și adn. 334). — 333, 360.
- Wilhelm [al II-lea]*: An den Reichskanzler. Berlin, 4 Februar 1890. In: Kölnische Zeitung, din 5 februarie 1890 (vezi și adn. 334). — 333, 360.
- Wirth, Moritz*: Hegelunfug und Hegelaustreibung im modernen Deutschland. In: Deutsche Worte, 10. Jg., 1890, Viena. — 406.
- [Wolff, Wilhelm]*: Die schlesische Milliarde. In: Neue Rheinische Zeitung, din martie-aprilie 1849. — 271.
- Wolff, Wilhelm*: Die schlesische Milliarde. Abdruck aus der „Neuen Rheinischen Zeitung“, martie-aprilie 1849. Mit Einleitung von Friedrich Engels. Hottingen-Zürich 1886. — 271.
- Young, Edward*: Labor in Europe and America: a special report on the rates of wages, the cost of subsistence, and the condition of the working classes in Great Britain, Germany, France, Belgium and other countries of Europe: also in the United States and British America. Washington 1875. — 105.
- Zasulici Засулечь, Вера*: Революционеры изъ буржуазной среды. In: Социаль-Демократъ, vom Februar 1890. — 349.
- [Zetkin, Clara]*: Der internationale Arbeiterkongress und die Streitigkeiten unter den französischen Arbeitern. In: Berliner Volks-Tribüne, din 11 mai 1889. — 194.
- Zkw.*: Aus der russischen Bewegung. In: Der Sozialdemokrat, din 22 martie 1890. — 364.

II. Periodice

- Arbeiter-Zeitung*, din 12 iulie 1889. — 256.
— din 23 august 1889. — 256.
- Der arme Teufel*, din 26 ianuarie 1889. Correspondenz des A. T. aus London, England. — 149.

- The Athenaeum*. Journal of Literature, Science and the Fine Arts, din 5 martie 1887. Capital : a Critical Analysis of Capitalist Production. By Karl Marx. Translated from the Third German Edition by S. Moore and E. Aveling, and edited by Frederick Engels. 2 vols. (Sonnenschein & Co). — 11.
- Berliner Volksblatt*, din 21 aprilie 1889. Der internationale Arbeiterkongress (vezi și adn. 182) — 212.
— din 14 octombrie 1890. Der Partei-Kongress. — 452.
- Berliner Volks-Tribüne*, din 12 iulie 1890.
Jedem der volle Ertrag seiner Arbeit. Von einem Arbeiter. — 408.
— din 12 iulie 1890. Schlusswort zur Debatte. — 408.
- Boston Herald*, din 31 august 1888. — 84.
The Daily News, din 8 octombrie 1889. The French elections. Composition of the new chamber. — 264.
- Deutsches Wochenblatt*, din 4 decembrie 1890.
Mitteilung (vezi și adn. 433). — 478.
- Le Gaulois*, din 3 martie 1890. En Allemagne. — 338.
- Gil Blas*, din 17 octombrie 1890 (vezi și adn. 418) — 451.
- Justice*, din 2 martie 1889. A plea for harmony. — 155.
— din 9 martie 1889. The old ruinous game. — 155.
— din 16 martie 1889. The German „official“ social-democrats and the international congress in Paris (vezi și adn. 161). — 155, 157, 165.
— din 18 mai 1889. Much ado about nothing. — 198, 199.
— din 12 octombrie 1889. Socialists and the French election. — 268.
— din 21 iunie 1890. Make a note of this. — 395.
— din 28 iunie 1890. Tell tale straws. — 410.
— din 20 septembrie 1890. The death of a hero. — 428.
— din 18 octombrie 1890. The split in France. — 448, 450, 470.
- The Labour Elector*, din 5 ianuarie 1889. — 128.
— din 28 septembrie 1889. — 255.
— din 25 ianuarie 1890. True patriots all. — 330.
— din 25 ianuarie și 1 februarie 1890. The new journalism. — 329.
— din 1 februarie 1890. Mr. Parke and Lord Euston. — 329.
— din 1 februarie 1890. The Parke case. — 329.
- Neue Preussische Zeitung* (Abend-Ausgabe) din 22 septembrie 1890.
Ein ernstes Wort. — 439.

- Neue Rheinische Zeitung* din 9 iulie 1848. Der Criminal-Prozess wider mich wegen Verleitung zum Cassetten-Diebstahl oder : die Anklage der moralischen Mitschuld. Ein Tendenz-Prozess von F. Lassaile — 218.
- Die Neue Zeit*, 9. Jg, 1890/91 1. Bd. Nr. 1. — 446.
- New Yorker Volkszeitung*, din 28 august 1888. — 83.
— din 20 septembrie 1888. — 98.
— din 10 mai 1890. Die Socialisten und die Hyde-park-Demonstration. — 371, 383, 385.
- Parti Ouvrier*, din 28 decembrie 1888. L'Agglomération parisienne (vezi și adn. 111). — 119.
- Paterson Labor Standard*, din 11 octombrie 1890. — 471.
- The People's Press*, din 10 mai 1890. — 378.
- Le Proletariat*, din 27 aprilie 1889. Au congrès belge. — 183.
— din 18 mai 1889. Un congrès panaché. — 198.
- Recht voor Allen*, din 30 ianuarie 1889 : Boulanger en Bourgeois — Republick. — 128.
- Reynolds's Newspaper*, din 13 iulie 1889. — 232.
- Ruskije Vedomosti* [*Russkije Wedomosti*] *Русскія Вѣдомости*,
— din 14 iulie 1888. — 106.
- Der Sozialdemokrat*, din 16 martie 1889. Sozialpolitische Rundschau.
— din 27 septembrie 1890 — 429, 438, 440, 442.
- Der Sozialist*, din 16 martie 1889. Zum Internationalen Kongress in Paris. — 167.
- The Star*, din 3 mai 1889. The Paris international congress. — 186.
— din 4 mai 1889. — 188, 189.
— din 7 mai 1889. — 188, 189, 191.
— din 7 mai 1889. The workmen's party. — A chat with some practical socialists at the Hôtel de Ville. — 181.
— din 15 iulie 1889. — 232.
- Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung*, din 31 martie 1888.
Socialistische Arbeiter-Partei. National-Exekutiv-Komitee. — 49.

Indice de reviste și ziare menționate

- Academy. A Monthly Record of Literature, Learning, Science and Art* — Publicație lunară, a apărut sub acest titlu din 1869 pînă în 1902 la Londra — 11.
- Arbeiter-Zeitung* — organ de presă al social-democrației austriece, în 1889—1893 a apărut săptămînal, în 1894, de două ori pe săptămînă și din ianuarie 1895, zilnic, la Viena. Redactor al ziarului a fost Victor Adler; în ultimul deceniu a publicat mai multe articole sub semnătura lui Engels; printre colaboratori se numărau și August Bebel, Eleanor Marx-Aveling și alți conducători ai mișcării muncitorești.
- Actualmente „Arbeiter-Zeitung” este purtătorul de cuvînt al aripii drepte a Partidului Social-democrat austriac (SPÖ). — 256, 287, 325, 357, 373, 385, 404, 413, 444, 461.
- Arbeitstag: Der achtstündige Arbeitstag* — ziar social-democrat, a apărut, potrivit hotărîrii Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889, din decembrie 1889 pînă în iunie 1890, o dată sau de două ori pe săptămînă, la Basel, în limbile germană, engleză și franceză. — 259.
- Arbejderen* — cotidian, organul aripii stîngi a partidului social-democrat danez, a apărut la Copenhaga. — 182, 221.
- Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik* — revistă economică și politică, editată de Heinrich Braun; a apărut trimestrial din 1888 pînă în 1903 la Tübingen, iar mai tîrziu, la Berlin. — 126, 304, 405.
- Der arme Teufel* — săptămînal socialist, a apărut din 1884 pînă în 1900, în limba germană, la Detroit. — 149.
- The Athenaeum, Journal of Literature, Science and the Fine Arts* — săptămînal literar, a apărut din 1828 pînă în 1921 la Londra. — 11.
- L'Autonomie* — săptămînal socialist, a apărut din aprilie 1888 la Paris. — 363.
- La Bataille* — cotidian francez, radical de stînga, a apărut din 1832 la Paris în redactarea lui P. Lissagaray. — 492.
- Bergensposten* — cotidian norvegian, a apărut din 1854, pînă în 1893. — 410.

- Berliner Volksblatt* — cotidian social-democrat, fondat în 1884, din 1891 a fost organul central al Partidului social-democrat din Germania, sub titlul „Vorwärts. Berliner Volksblatt”; redactor șef a fost Wilhelm Liebknecht. — 196, 376, 382, 447.
- Berliner Volks-Tribüne* — săptăminal social-politic, influențat de grupul semianarhist „al tinerilor”; a apărut din 1887 pînă în 1892 — 194, 242, 406, 408, 410, 461.
- The Boston Herald* — cotidian burghez american, apare din 1846. — 84.
- Breslauer Neueste Nachrichten* — cotidian burghez, a apărut din 1888 — 344.
- Bürger-Zeitung* — cotidian social-democrat, a apărut din 1881 pînă în 1887 la Hamburg, sub redacția lui Johannes Wedde. — 18.
- Chicagoer Arbeiter-Zeitung* — ziar socialist; a apărut la Chicago în limba germană din 1876 pînă în 1879 de trei ori pe săptămîină, apoi zilnic. — 93, 125.
- The Christian Socialist* — revistă lunară, a apărut din 1883 pînă în 1891 la Londra. — 27, 58.
- Le Citoyen* — cotidian socialist francez; a apărut din 1881 pînă în 1884 sub diferite denumiri la Paris; din redacție făceau parte P. Lafargue, B. Malon, E. Massard, A. Secondigué și alții. — 137, 361.
- Club and Institute Journal* — a apărut din 1888 pînă în 1934 la Londra. — 27.
- Le Combat* — cotidian; a apărut din 1882 la Paris; din martie pînă în mai 1890, sub redacția lui Guesde, Vaillant și alții, a propagat ideile socialiste. — 363, 373.
- The Commonweal* — săptăminal; a apărut la Londra din 1885 pînă în 1891 și din 1893 pînă în 1894; organ al Ligii Socialiste; Engels a publicat în această revistă unele articole în perioada 1885—1886. — 15, 27, 31, 34, 97, 149, 182, 204, 206, 267.
- Commonwealth* — ziar american, a apărut din 1889 pînă în 1891. — 318
- Contemporanul* — revistă literar-științifică și politică românească de orientare socialistă; a apărut, sub acest titlu, la Iași, din iulie 1881 pînă în decembrie 1890, la început de două ori, iar apoi doar o singură dată pe lună; revista a publicat fragmente din operele lui Marx și Engels, între altele extrase din „Capitalul”, „Salariu, preț, profit”, „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. — 7
- The Contemporary Review* — revistă lunară de orientare liberală, fondată în 1866 la Londra. — 343.
- Our Corner* — revistă lunară, de orientare fabianistă; a apărut din 1883 pînă în 1888, sub redacția lui Annie Besant la Londra. — 27
- Le Cri du Peuple* — cotidian socialist, a apărut din februarie pînă în mai 1871 și din octombrie 1883 pînă la sfîrșitul lui ianuarie 1889, la Paris. — 137, 140, 149, 361.

- The Daily Chronicle* — ziar liberal englez, a apărut din 1855 (sub acest titlu din 1877) până în 1930, la Londra; la sfârșitul anilor '80, începutul anilor '90 a publicat articole despre mișcarea muncitorească engleză. — 441.
- The Daily News* — cotidian liberal; a apărut sub acest titlu din 1846 până în 1930 la Londra; organ de presă al burgheziei industriale. — 37, 243, 375.
- The Daily Telegraph* — cotidian, a apărut la Londra din 1855 până în 1937; la început liberal; din deceniul al nouălea, conservator; după fuzionarea din 1937 cu „The Morning Post“ a apărut sub titlul „Daily Telegraph and Morning Post“. — 394.
- Deutsch-Amerikanische Bäcker-Zeitung* — ziar de breaslă, a apărut săptăminal la New York, din 1885. — 67.
- Deutscher Parlamentsalmanach* — publicație oficială, a apărut din 1867. — 344.
- Deutscher Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger* — cotidian, organ oficial al guvernului, fondat în 1819, a apărut din 1871 până în 1917, la Berlin. — 447.
- Deutsches Wochenblatt* — revistă burheză, a apărut din aprilie 1888 până în septembrie 1900 la Berlin. — 478.
- Deutsche Worte* — revistă social-politică austriacă, a apărut din 1881 până în 1904 la Viena; din 1881 până în iulie 1883 a apărut săptăminal, apoi iunar. — 405.
- Dispatch* — vezi Weekly Dispatch.
- L'Égalité* — ziar socialist; a apărut la Paris, fondat în 1877 de Jules Guesde, din 1880 până în 1883 a apărut ca organ de presă al Partidului muncitoresc francez; a apărut în șase serii; primele trei — săptăminal (în total 113 numere), seria a 4-a și a 5-a zilnic (în total 56 de numere). Din seria a 6-a care urma să apară săptăminal, a apărut un singur număr, în aprilie 1886, la începutul deceniului al 9-lea; la această publicație au colaborat Marx și Engels; în februarie 1889 ziarul a fost editat din nou, dar a încetat să mai fie organul de presă al socialiștilor. — 140, 145, 149, 176, 303.
- Evening News and Post* — cotidian liberal, a apărut din 1889 până în 1911, la Londra. — 234, 239.
- The Evening Standard* — ediția de seară a ziarului „The Standard“; a apărut din 1857 până în 1905, la Londra. — 37.
- Le Figaro* — ziar conservator, a apărut din 1826 la Paris; a susținut politica guvernului celui de-al Doilea Imperiu. — 113, 421.
- Freedom* — revistă lunară anarhistă, a apărut din octombrie 1886 până în septembrie 1936, la Londra. — 31.
- Le Gaulois* — cotidian conservator-monarhist, a apărut la Paris din 1867 până în 1929, organ al marii burghezii și al nobilimii. — 338.

- Gil Blas* — ziar boulevardier, a apărut zilnic la Paris, din noiembrie 1879 pînă în iulie 1914. În 1889 l-a sprijinit pe Boulanger. — 451
- Gleichheit. Sozial-demokratisches Wochenblatt* — ziar austriac, fondat de Victor Adler; a apărut din decembrie 1886 pînă în iulie 1889, la Viena; din 1889 sub titlul „Arbeiter-Zeitung“. — 15, 25, 97, 138, 149, 182.
- Hamburger Echo* — cotidian social-democrat, a apărut din octombrie 1887. — 447.
- Herald* vezi *The New York Herald*.
- Der Hülfeser der deutschen Jugend* — publicație lunară, editată din septembrie 1841 în Elveția de Wilhelm Weitling; de la începutul lui 1842 a apărut sub titlul „Die junge Generation“. — 110.
- L'idée nouvelle* — publicație lunară socialistă; a apărut din 1890 pînă în 1892 la Paris; la ea au colaborat Guesde, Lafargue și Vaillant — 428.
- The International Review* — revistă lunară socialistă; a apărut din iulie pînă în septembrie 1889 la Londra, ca o continuare a publicației „To-Day“, sub redacția lui Hyndman. — 267.
- L'intransigent* — a apărut la Paris din 1880 pînă în 1948; fondatorul și redactorul șef al ziarului a fost Henri de Rochefort (1880—1910), în deceniul al 9-lea a avut o orientare radical-republicană. — 286, 485.
- Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* — bisăptămînal, a apărut la Jena din 1863 pînă în 1897. — 359.
- Die junge Generation* — publicație lunară, promovînd un comunism egalitarist utopic; a fost editată în Elveția de Wilhelm Weitling din septembrie 1841 pînă în mai 1843; pînă în ianuarie 1842 a apărut sub titlul „Der Hülfeser der deutschen Jugend“. — 110.
- La Justice* — cotidian, a apărut la Paris din 1880 pînă în 1930; din 1880 pînă în 1897, perioadă în care a fost condus de fondatorul lui, G. Clemenceau, a fost organul așa-numitei „extreme stîngi“ — aripa de stînga a partidului radical, care apăra programul de reforme democratice și sociale, exprimînd interesele micii burghezii și ale burghezii de mijloc; după amnistia din 11 iulie 1880 unul dintre redactorii lui a fost Charles Longuet. — 250.
- Justice* — săptămînal, organul de presă al lui Social Democratic Federation, a apărut la Londra din 1884 pînă în 1925. — 27, 138, 152, 157, 165, 167, 170, 182, 198, 204, 205, 206, 220, 221, 269, 395, 404, 413, 448, 450, 543.
- Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen* — cotidian, a apărut la Berlin din 1785, cunoscut și sub titlul „Vossische Zeitung“, după numele proprietarului lui. — 219

Kreuz-Zeitung vezi *Neue Preussische Zeitung*.

The Labor Standard — săptăminal socialist, a apărut la New York din 1876 pînă în 1900; în deceniul al 8-lea Engels a colaborat la această publicație. —

The Labour Elector — săptăminal englez de orientare socialistă; a apărut la Londra din iunie 1888 pînă în iulie 1894. — 180, 182, 184, 192, 204, 225, 237, 238, 257, 259, 264, 267, 287, 318, 330, 367, 374.

Labour Movement. — 148.

Il Mefistofele — revistă de orientare democratică, a apărut la Benevento din 1884. — 17.

Il Messaggero — cotidian burghez, organ oficial al guvernului, apare la Roma din 1878. — 346.

Muncitorul — ziar muncitoresc din România; a apărut săptăminal din noiembrie 1887 pînă în august 1889. — 182.

Nationalist — revistă reformistă a cluburilor naționaliste, care recomandau trecerea pașnică de la capitalism la socialism; a apărut la Boston din 1889 pînă în 1891. — 258, 367.

The National Reformer — săptăminal, a apărut la Londra din 1860 pînă în 1895; organ al radicalilor burhezi. — 27.

National-Zeitung — cotidian burghez, organ al Partidului național-liberal, a apărut la Berlin din 1848 pînă în 1915. — 273.

Neue Preussische Zeitung — cotidian, a apărut la Berlin din 1848 pînă în 1938; organ de presă extrem de reacționar al iunkerimii prusiene și al marii nobilimi; în perioada guvernării lui Bismarck — principalul organ de presă al conservatorilor; denumit și „Kreuz-Zeitung”, din cauza crucii de fier de pe manșetă. — 344, 439.

Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie — cotidian, editat sub conducerea lui Karl Marx de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849 la Köln, ca organ de luptă al aripii proletare a democrației; ziarul a avut rolul de educator al maselor populare în lupta împotriva contrarevoluției. — 271, 279, 438.

Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue — publicație fondată de Marx și Engels în decembrie 1849 și editată de ei pînă în noiembrie 1850. A fost organul teoretic și politic al Ligii comuniștilor, continuarea lui „Neue Rheinische Zeitung” editat de Marx și Engels la Köln în timpul revoluției din 1848—1849. — 17.

Neuer Welt Kalender — almanah; a apărut la Stuttgart din 1883 pînă în 1914 și la Hamburg din 1915 pînă în 1933; a fost editat de redacția revistei socialiste „Die Neue Welt”. — 400.

Die Neue Zeit — revistă teoretică a social-democrației germane; a apărut la Stuttgart din 1883 pînă în octombrie 1890 lunar, apoi pînă în toamna anului 1923 — săptăminal. Din 1883 și pînă în octombrie 1917 revista a fost condusă de Karl Kautsky; între 1885 și 1894 a colaborat și Engels la ea; după moartea sa, revista n-a mai fost la înălțimea misiunii ei; înainte și în timpul primului

- război mondial s-a situat pe o poziție centristă, sprijinindu-i astfel pe social-șoviști. — 7, 8, 61, 109, 111, 142, 153, 271, 304, 339, 347, 348, 351, 354, 366, 404, 413, 419, 424, 429, 461.
- New York Daily Tribune* — cotidian fondat de cunoscutul ziarist și politician american Horace Greelay; a apărut din 1841 până în 1924; până la mijlocul deceniului al 6-lea a fost organul aripii stîngi a whigilor americani, ulterior organ de presă al partidului republican; în deceniile al 5-lea și al 6-lea a adoptat o orientare progresistă, luînd atitudine împotriva sclaviei. Marx și Engels au colaborat la acest ziar din august 1851 pînă în martie 1862. — 301.
- New Yorker Volkszeitung* — cotidian socialist american; a apărut în limba germană la New York din 1878 pînă în 1932. — 79, 82, 83, 92, 125, 182, 257, 351, 355, 357, 369, 373, 382, 384, 385, 419, 442, 444, 446, 447, 452, 471, 483.
- The New York Herald* — cotidian; a apărut la New York din 1835 pînă în 1924; organ al partidului republican. — 83, 232.
- The New York World* — cotidian, a apărut la New York din 1861 pînă în 1918; organ de presă al partidului democrat. — 83.
- The Nineteenth Century* — revistă liberală lunară; a apărut la Londra sub acest titlu din 1877 pînă în 1900; după 1900 a apărut sub denumirea „The Nineteenth Century & After” și din 1951 „The Twentieth Century”. — 342, 343.
- Nördlicher Bote* vezi *Severnii Vestnik*.
- Northern Review* vezi *Severnii Vestnik*.
- „*La Nouvelle Revue*” — revistă republican-burgheză, fondată de J. Adam; a apărut la Paris din 1879. — 46, 340.
- Our Corner* — revistă lunară, reprezenta orientarea societății fabiene; a apărut la Londra din 1883 pînă în 1888 sub redacția lui Annie Besant. — 27, 58.
- The Pall Mall Gazette* — cotidian, a apărut la Londra din februarie 1865 pînă în 1920; în deceniul al 7-lea și al 8-lea a promovat o orientare conservatoare; Marx și Engels au întreținut relații cu redacția din iulie 1870 pînă în iunie 1871. — 27, 34, 37, 290.
- Parlamentsalmanach* vezi *Deutscher Parlamentsalmanach*.
- Le Parti ouvrier* — organul de presă al posibilștilor, din 1888 a apărut săptămînal la Paris. — 119, 132, 198, 331.
- Le Parti Socialiste. Organ du Comité Révolutionnaire Central* — săptămînal al blanquiștilor; a apărut la Paris din 1890 pînă în 1898. — 363.
- Paterson Labor Standard* — revistă săptămînală americană, a apărut la Paterson din 1878 pînă în 1898. — 471.
- The People's Paper* — săptămînal al cartiștilor, fondat de Ernest Jones. În mai 1852. Marx și Engels au colaborat la această publicație din octombrie 1852 pînă în decembrie 1856. — 148.

- The People's Press* — săptăminal, organul de presă al noilor Trade-Union-uri; a apărut la Londra din martie 1890 pînă în februarie 1891. — 367, 378, 385, 395, 400, 402.
- Philadelphia Tageblatt* — cotidian social-democrat, a apărut din 1877 în limba germană. — 125.
- Pionier. Illustrierter Volks-Kalender* — almanah editat la New York în limba germană de Partidul muncitoresc socialist din America de Nord, din 1883 pînă în 1904. — 257, 446, 448.
- Progress* — revistă lunară de probleme de știință, politică și literatură; a apărut la Londra din 1883 pînă în 1887; un timp a simpatizat cu cercurile socialiste; Eleanor Marx și Edward Aveling s-au numarat printre colaboratorii săi. — 242.
- Le Proletariat* — cotidian al posibilistilor, a apărut sub acest titlu la Paris din 5 aprilie 1884 pînă în 25 octombrie 1890. — 20, 198.
- Recht voor Allen* — ziar socialist olandez, fondat de Nieuvenhuis în 1879. — 138.
- Revista sociala* — prima publicație teoretică socialistă din România, a apărut lunar din 1884 pînă în 1887 la Iași sub redacția lui Ioan Nădejde. — 7.
- Revue der Neuen Rheinischen Zeitung* vezi *Neue Rheinische Zeitung Politisch-ökonomische Revue*.
- La Revue Socialiste* — publicație lunară, fondată de socialistul și posibilistul mic-burghez francez Benoît Malon; inițial organ de presă republican-socialist, apoi sindicalist și cooperatist; editat la Lyon și Paris în 1880, din 1885 pînă în 1914 la Paris. În 1880 Marx și Engels au colaborat la această publicație. — 485.
- Reynolds's Newspaper* — săptăminal muncitoresc, apare la Londra din 1850; a fost fondat de democratul mic-burghez George William Mac Arthur Reynolds, care întreținea legături cu cartiștii sub titlul „Reynold's Weekly Newspaper”. — 27, 198, 232.
- Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* — cotidian, a apărut la Köln de la 1 ianuarie 1842 pînă la 31 martie 1843; din aprilie 1842 Marx a colaborat la această publicație iar din octombrie același an a fost redactorul ei șef. La 19 ianuarie 1843, guvernul prusian a dat un decret prin care interzicea apariția lui „Rheinische Zeitung” cu începere de la 1 aprilie 1843, urmînd ca pînă la această dată ziarul să fie supus unei cenzuri riguroase. — 297.
- Russkije Wedomosti] Русскія Вѣдомости* — cotidian liberal, din 1905 organ de presă al aripii drepte a cedeților; a apărut la Moscova din 1863 pînă în 1918. — 106.
- Sächsische Arbeiter-Zeitung* — cotidian social-democrat; a apărut la Dresda din 1890 pînă în 1908, iar la începutul deceniului al 10-lea a fost organul de presă al „tinerilor”. — 410, 414.

- The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art* — publicație săptămînală conservatoare, a apărut la Londra din 1855 pîna în 1938 — 30, 37.
- Schwäbische Tagwacht* — cotidian social-democrat; a apărut din 1881 la Stuttgart. — 424.
- Severnii Vestnik Северный Вестник* — revista lunară politică și literar-științifică; a apărut la Petersburg din 1885 pîna în 1898; pîna la mijlocul anului 1891 a avut o orientare liberal-narodnică. — 225, 297, 380, 389, 495.
- Social-Demokraten* — cotidian danez, organul central al Partidului social-democrat danez, a apărut sub acest titlu la Copenhaga din 1872 pînă în 1959. — 182.
- El Socialista* — publicație săptămînală, organul central al Partidului muncitoresc socialist din Spania; a apărut la Madrid din 1885. — 259.
- Le Socialiste* — săptămînal fondat la Paris în 1885 de Jules Guesde; pînă în 1902 a fost organul de presă al Partidului muncitoresc francez, iar din 1902 pînă în 1905, organul Partidului socialist din Franța; din 1905 — organul Partidului socialist francez; în ultimele doua decenii ale secolului trecut Engels a colaborat la acest ziar. — 20, 25, 121, 159, 485.
- Der Sozialdemokrat* — organ central al social-democrației germane; în perioada cît a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor din septembrie 1879 pînă în septembrie 1888 a apărut la Zürich și din octombrie 1888 pînă la 27 septembrie 1890 la Londra și era difuzat ilegal în Germania; datorită ajutorului considerabil pe care i l-au dat Marx și Engels ziarul a depășit lipsurile teoretice inițiale și a devenit agitator, propagandist și organizator colectiv al partidului în lupta împotriva legii excepționale împotriva socialiștilor; în 1881 a început colaborarea permanentă a lui Marx și Engels, care nu s-a limitat la publicarea de articole, ci s-a extins în toate sferele conducerii unui ziar revoluționar. „Sozialdemokrat” a fost „Standardul partidului german” (Engels). — 22, 58, 61, 74, 97, 126, 128, 138, 139, 152, 157, 145, 173, 177, 180, 182, 189, 264, 280, 287, 312, 353, 364, 366, 382, 383, 391, 405, 414, 425, 429, 438, 441, 442, 444.
- [*Sozial-Demokrat*] *Социаль-Демократъ* — prima revistă social-democrată în limba rusă; a fost editată între 1890 și 1892 la Londra (1890) și Geneva (1892) de grupul „Eliberarea muncii”; în total au apărut patru numere. Din redacție făceau parte Vera Zasulici, Gheorghii Plehanov și Pavel Axelrod. — 347, 349.
- Sozialdemokratische Monatsschrift* — revistă lunară; a apărut din 1889 pînă în 1890 la Viena. — 480.
- Der Sozialist* — săptămînal, organul de presă al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord; a apărut la New York din 1885 pînă în 1892. — 83, 169, 182, 471.
- Staats- und Socialwissenschaftliche Forschungen* — colecție de monografii editată (între 1879 și 1910) de Gustav von Schmoller. — 126.
- The Standard* — săptămînal conservator în probleme de economie și politică. A apărut din 1878 la Londra. — 219.

- The Star* — cotidian, organul de presă al partidului liberal, a apărut la Londra din 1888; în primii ani a simpatizat cu Social Democratic Federation. — 188, 189, 191, 192, 194, 197, 198, 205, 232, 330, 373, 441
 [Statisticeski jeshegodnik] Статистический ежегодник по Московскій губернии за 1889 г.
- Almanah statistic-economic de agricultură. — 390.
- St. Johann-Saarbrücker-Volkszeitung* — cotidian, a apărut la Saarbrücken și St. Johann din 1876 pînă în 1902. — 447.
- St. Louis Tageblatt. Den Interessen des arbeitenden Volkes gewidmet* — cotidian socialist, a apărut în limba germană din aprilie 1888 pînă în 1897. — 125.
- The Sun* — săptămînal burghez-radical, a apărut la Londra din 1888 pînă în 1890. — 198.
- Time* — publicație lunară de orientare socialistă, a apărut la Londra din 1879 pînă în 1891. — 304, 309, 331, 339, 340, 351, 357, 373.
- To-Day* — revistă lunară de orientare socialistă, a apărut din aprilie 1883 pînă în iunie 1889 la Londra; din iulie 1884 pînă în 1886 a apărut sub redacția lui H. M. Hyndman. — 15, 27, 58, 97.
- Tribune* — vezi New York Daily Tribune
- La Voix* — cotidian radical-republican, a apărut la Paris din august pînă în noiembrie 1889. — 250, 259.
- Volksblatt* vezi *Berliner Volksblatt*
- Volksstimme* — cotidian social-democrat, a apărut la Magdeburg din 1890 pînă în 1933. — 410.
- Volks-Tribüne* vezi *Berliner Volks-Tribüne*
- Volkszeitung* vezi *New Yorker Volkszeitung*
- Vooruit. Organ der Belgische werkliedenpartij* — cotidian socialist, a apărut în limba flamandă la Gand din 1884 pînă în 1928. Redactor: a fost Eduard Anseele. — 182.
- Vorwärts* — ziar de limbă germană, a apărut din 1886 la Buenos Aires; a propagat socialismul și a chemat muncitorii la lupta grevistă pentru condiții de lucru și viață mai bune. — 322.
- Vorwärts* vezi *Berliner Volksblatt*
- Vossische Zeitung* vezi *Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*.
- Weekly Dispatch* — săptămînal, a apărut la Londra din 1801 pînă în 1928; în deceniul al 9-lea ziarul s-a situat pe poziții radicale. — 27, 37, 39, 141.
- Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung* — supliment al ziarului „New Yorker Volkszeitung“ — 49.
- Workman's Advocate* — organ al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord, a apărut săptămînal la New York din 1885 pînă în martie 1891. Redactor a fost Daniel de Leon. — 267, 273, 385.

Indice de nume

A

Abdul Hamid al II-lea (1842—1918), sultan al Turciei (1876—1909) — 239.

Adam, Juliette (născută *Lamber*) (1836—1936) — scriitoare și publicistă franceză; a fondat și condus revista „La nouvelle Revue” (1879—1886), 340.

Adler, Emma — soția lui Victor Adler — 297, 482.

Adler, Georg (1863—1908) — economist și publicist burghez, socialist de catedră, autorul mai multor lucrări pe teme social-politice. — 12.

Adler, Victor (1852—1918) — medic; unul dintre fondatorii și fruntașii Partidului social-democrat austriac; în 1889—1895 a corespondat cu Engels, delegat la Congresul socialist muncitoresc internațional din 1889; redactor la „Gleichheit” și „Arbeiterzeitung” din Viena; ulterior reprezentant al aripii oportuniste a Partidului social-democrat austriac și al Internaționalei a II-a — 145, 199, 233, 234, 255, 256, 295, 301, 404, 423, 452, 465, 466, 480.

Alexandru al III-lea (1845—1894) — țar al Rusiei (1881—1894) — 30, 51, 61, 72, 115, 219, 234, 250, 299, 327, 350, 485.

Allemane, Jean (1843—1935) — tipograf, socialist francez; condamnat la muncă silnică pentru participare la Comuna din Paris, a fost amnistiat în 1880; în deceniul al nouălea posibilist; s-a aflat în fruntea Partidului muncitoresc socialist revoluționar, apărut din sciziunea posibilistilor și reprezentând mișcarea anarho-sindicalistă; în timpul primului război mondial s-a retras din viața politică — 444, 448, 470, 491.

Anneke, Friedrich (aprox. 1818—aprox. 1872) — ofițer de artilerie prusian, scos în 1846 din cadrele armatei din cauza activității sale revoluționare; membru al comunității din Köln a Ligii comuniștilor; în 1848 unul dintre fondatorii și conducătorii Uniunii muncitorilor din Köln; în 1849 locotenent-colonel în armata revoluționară din Baden — Palatinat; în timpul războiului civil din S.U.A., colonel în armata statelor abolționiste din nord — 279.

Annenkov, Pavel Vasilievici (1812—1887) — moșier rus; critic și publicist liberal; în cursul frecventelor lui călătorii în străinătate l-a cunoscut pe Marx. — 111.

Annie — menajeră în casa lui Engels — 66, 74, 485.

- Ansele, Eduard** (1856—1938) — publicist socialist belgian, reformist, unul dintre întemeietorii și conducătorii Partidului socialist belgian (1885), vicepreședinte al Congresului muncitoresc socialist internațional în 1889; ulterior, unul dintre conducătorii aripii oportuniste a Internaționalei a II-a — 116, 168, 169, 182, 201, 294.
- Antoine, Jules-Dominique** (1845—1917) — om politic francez; a participat la războiul franco-german; deputat în Reichstag din partea Alsaciei și Lorenei (1882—1889); adept al cuceririi către Franța a Alsaciei și Lorenei; în 1889 a renunțat la mandatul de deputat și s-a stabilit în Franța. — 164.
- Appleton** — 149.
- Auer, Ignaz** (1846—1907) — șelar, publicist; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat, în 1874 secretar al conducerii partidului, în 1875—1877 unul dintre cei doi secretari ai Partidului muncitoresc socialist din Germania; redactor la „Berliner Freie Presse“ (1877), deputat în Reichstag (1877—1878, 1880—1911, 1884—1887, 1890—1907); pînă în 1893 în disputele din cadrul partidului a susținut punctul de vedere al lui Bebel, dar în anii următori s-a situat pe poziții oportuniste. — 176, 212, 284, 470.
- Aveling, Edward** (1851—1898) — socialist englez, medic, scriitor, publicist; a tradus în limba engleză împreună cu Samuel Moore volumul I al „Capitalului“; din 1884 membru al Federației social-democrate, unul dintre fondatorii Ligii socialiste (1884), în 1889 s-a retras din Ligă din cauza practicilor ei anarhiste; în ultimele două decenii ale secolului trecut unul dintre organizatorii mișcării de masă a muncitorilor necalificați și a șomerilor; delegat la Congresul muncitoresc internațional din 1889; din 1884, tovarășul de viață al fiicei lui Marx, Eleanor. — 32, 33, 41, 45, 60, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 89, 95, 97, 103, 107, 119, 133, 135, 149, 186, 192, 194, 197, 227, 232, 235, 240, 248, 253, 267, 275, 290, 300, 304, 308, 320, 340, 343, 370, 372, 376, 377, 378, 379, 384, 385, 409, 428, 431, 438, 441, 464.
- Avenel, Georges** (1828—1876) — istoric și publicist francez, democrat, autor al mai multor lucrări privind istoria Revoluției franceze — 124, 295, 296.
- Axelrod, Nadejda Isaacovna** (m 1906) — soția lui Pavel Borisovici Axelrod — 207.
- Axelrod, Pavel Borisovici** (1850—1928) — inițial narodnic, a luat parte la fondarea grupului „Eliberarea muncii“, ulterior menșevic, în timpul primului război mondial — social șovinst — 207.

B

Babeuf, François-Noël (Gracchus) (1760—1797) — revoluționar francez, comunist utopic; a condus, împreună cu Buonarroti și Darthé „Conspirația egalilor“ (1796). În 1797 a fost executat — 144.

Back, rus de origine germană, a emigrat în Elveția; în deceniul al nouălea a editat la Geneva o revistă în limba germană. — 340.

Bahlmann, Ignatz Bernhard Maria — patron; simpatizant al Partidului social-democrat. Posesorul unei averi importante. — 415.

Bahr, Hermann (1863—1934) — critic literar și de artă, scriitor și dramaturg austriac. — 386, 388.

- Baker, Valentine (Baker Pasha)** (1827—1887) — ofițer englez, a fost condamnat la un an de temniță pentru ofensarea unei tinere femei într-un vagon de tren. — 45.
- Bakunin Mihail Alexandrovici** (1814—1876) — publicist și revoluționar rus; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania, unul dintre principalii reprezentanți ai anarhismului; a influențat din punct de vedere ideologic mișcarea narodnică din Rusia; membru al Asociației Internaționale a Muncitorilor în cadrul căreia s-a manifestat ca dușman înverșunat al marxismului; în 1872, la congresul de la Haga, a fost exclus din Internațională pentru activitate scizionistă. — 214, 217, 274.
- Balfour, Arthur James, Earl of** (1848—1930) — om de stat englez; în perioada 1874—1922 — membru al parlamentului; în 1887—1891, secretar pentru Irlanda; în anii 1895—1911 — lider al conservatorilor, în 1902—1905, prim-ministru. — 29, 30, 34.
- Balzac, Honoré de** (1799—1850) — cel mai de seamă reprezentant al realismului critic în literatura franceză. — 43, 44, 124.
- Bangya, János** (1817—1868) — ziarist și ofițer ungur; a participat la revoluția din 1848—1849 din Ungaria; după înfrângerea revoluției, emisar al lui Kossuth în străinătate, în același timp, agent secret al poliției; mai târziu, sub numele de Mehmedbei, a intrat în armata turcă; în timpul războiului cerkezilor împotriva Rusiei a acționat ca agent turc (1855—1858). — 17.
- Bardorf, Josef** (1847—1922) — social-democrat austriac, unul dintre liderii „moderaților”, redactor și din 1884 editor al publicației „Wahrheit”; ulterior, a părăsit Partidul social-democrat din Austria. — 145.
- Baring, bancă din Londra** — 486.
- Barry, Maltman** (1842—1909) — ziarist englez; a fost pentru scurt timp membru activ al Asociației Internaționale a Muncitorilor, situându-se pe poziția lui Marx; concomitent a colaborat la ziarul conservator „The Standard”; în ultimele două decenii ale secolului trecut a fost demascat ca agent al cercurilor social-conservatoare în mișcarea muncitorească din Anglia. — 331.
- Barth, Paul** (1858—1922) — filozof, sociolog și pedagog, după 1897 — profesor la Universitatea din Leipzig. — 406, 460.
- Basly, Émile-Joseph** (1854—1928) — miner francez socialist, sindicalist; a organizat grevele minerilor în 1880 și 1884; în 1885 a fost deputat republican și în 1891 deputat socialist în Cameră; președinte al sindicatului minerilor. — 260.
- Bateman, George** — zețar, socialist englez. Membru al Federației social-democrate — 208, 237, 255, 330.
- Battenberg, Alexander** (1857—1893) — fiul prințului de Hesse; sub numele de Alexandru I cneaz al Bulgariei. (1879—1886). A promovat o politică filo-austriacă. — 51.
- Baudin, Eugène** (1853—1918) — lucrător în porțelan, socialist francez, blanquist; membru al Asociației Internaționale a Muncitorilor; a participat la Comuna din Paris, iar după înfrângerea ei a emigrat în Anglia; după amnistia din 1880, s-a întors în Franța; din 1889, deputat în Cameră — 260, 262, 264, 401.

- Bauer, Bruno** (1809—1882) — filozof idealist german, istoric al religiei, publicist, tânăr hegelian; autor al unor lucrări de istorie a creștinismului; a criticat de pe poziții idealiste Biblia și noțiunea creștină de Dumnezeu; după revoluția din 1848—1849 a colaborat la „Neue Preussische Zeitung” de orientare reacționară, după 1866 — național-liberal. — 96, 125, 272.
- Bauer, Edgar** (1820—1886) — publicist german, tânăr hegelian; după înfrângerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în Anglia; în 1859 — redactor la „Neue Zeit” din Londra; după amnistia din 1861 — funcționar prusian; fratele lui Bruno Bauer. — 272.
- Bax, Ernest Belfort** (1854—1926) — istoric englez, filozof și ziarist socialist; unul dintre primii propagatori ai marxismului în Anglia; membru activ al aripii de stînga a Federației social-democrate; unul dintre fondatorii Ligii socialiste (1884); din 1883 a întreținut relații de prietenie cu Engels; unul dintre fondatorii (1911) și liderii Partidului socialist britanic din care a ieșit în 1916 din cauza concepțiilor sale social-șovinite. — 138, 139, 141, 145, 186, 205, 267, 299, 301, 304, 309, 331, 340, 428.
- Baumarchais, Pierre-Augustin Caron de** (1732—1799) — dramaturg francez, cunoscut prin comedile lui de moravuri „Bărbierul din Sevilla” (1775) și „Nunta lui Figaro” (1784) — 143.
- Bebel, August** (1840—1913) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, de profesiune strungar în lemn; prieten și discipol al lui Marx și Engels; în 1863 unul dintre fondatorii Uniunii generale a muncitorilor germani și unul dintre conducătorii acesteia, iar din 1867 președintele ei; membru al Internaționalei I din 1866, în 1869 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat; deputat în Reichstagul Germaniei de Nord (1867—1870) și în Reichstagul german (1871—1881 și 1883—1913); în timpul războiului franco-prusian s-a pronunțat împotriva planurilor anexioniste ale Prusiei și pentru apărarea Comunei din Paris; ca adversar al militarismului prusian a militat pentru unificarea Germaniei pe cale revoluționară-democrată; în ultimul deceniu al secolului trecut și la începutul secolului al XX-lea a luat atitudine împotriva reformismului și revizionismului, dar în ultima perioadă a vieții sale a făcut o serie de greșeli cu caracter centrist — 21, 25, 33, 34, 50, 85, 110, 113, 116, 120, 121, 131, 132, 138, 141, 150, 153, 154, 156, 158, 161, 162, 163, 167, 169, 171, 176, 177, 180, 181, 190, 193, 198, 201, 205, 212, 214, 220, 224, 225, 228, 235, 259, 262, 271, 281, 287, 309, 325, 332, 343, 357, 373, 374, 404, 410, 420, 424, 427, 437, 439, 451, 452, 461, 469, 472, 473, 482.
- Bebel, Frieda** (1869—1948) — fiica lui August Bebel. — 284, 374.
- Bebel, Julie** (1843—1910) — din 1866 soția și tovarășa de luptă a lui August Bebel — 284, 374.
- Beck, Grigorii** — la jumătatea deceniului al nouălea al secolului al XIX-lea a participat la lupta narodnicilor din Rusia și din străinătate; în 1886 a emigrat; la începutul ultimului deceniu retras din activitatea revoluționară. — 364, 365, 366.

- Becker, Johann Philipp* (1809—1886) — perier, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, a participat la revoluția din 1848—1849; organizatorul secțiilor germane din Elveția ale Internaționalei I, delegat la conferința de la Londra (1865) și la toate congresele Internaționalei I; redactor al revistei „Der Vorbote” (1866—1871); prieten și tovarăș de luptă cu Marx și Engels. A corespondat cu Carol Farcaș, unul dintre conducătorii secției din Timișoara a Internaționalei I, căruiua i-a trimis la 1 ianuarie 1869 carnetul de primire în Internațională împreună cu alte zece documente de primire de noi membri. — 199, 340.
- Bcranger, Pierre-Jean, de* (1780—1857) — poet democrat francez, autorul unor satire politice — 286, 290.
- Bernstein, Eduard* (1850—1932) — redactor și publicist; din 1872 membru al Partidului muncitoresc social-democrat; în 1878 s-a stabilit la Zürich, în calitate de secretar literar al lui Karl Höchberg; în decembrie 1880 a stabilit contacte cu Marx și Engels, cu care a rămas în corespondență în mod permanent (mai ales cu Engels). Sub influența lor a devenit un adept al marxismului; redactor al ziarului „Sozialdemokrat” (1881—1890); din 1896 s-a manifestat ca revizionist al marxismului; a fost unul dintre conducătorii aripii oportuniste a social-democrației germane și a Internaționalei a II-a — 16, 17, 39, 61, 62, 64, 73, 76, 80, 97, 99, 100, 102, 103, 107, 108, 113, 116, 134, 135, 138, 150, 152, 162, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 179, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 197, 198, 206, 211, 212, 214, 226, 242, 251, 254, 271, 287, 301, 308, 320, 326, 332, 335, 343, 344, 353, 354, 358, 364, 365, 376, 384, 402, 405, 413, 429, 438, 441, 444, 452, 460.
- Bernstein, Regina (Gina)* — din 1887 soția lui Eduard Bernstein — 68, 74, 76, 103, 134, 136, 343, 384.
- Besant, Annie* (1847—1933) — politiciană burgheză-radicală engleză, a aderat temporar la mișcarea socialistă; în deceniul al 9-lea al secolului trecut a făcut parte din Fabian Society și din Federația social-democrată. A participat la constituirea trade-unionurilor muncitorilor necalificați, iar ulterior la mișcarea hindu din India; președinta societății teozofice în 1907—1933. — 27, 28.
- Beust, Friedrich* (1817—1899) — ofițer prusian, în 1848 a fost trecut în rezerva, din cauza convingerilor sale politice; în 1848 a fost membru al comitetului din Köln al Uniunii muncitorilor, coeditor și redactor al lui „Neue Kölnische Zeitung”, unul dintre conducătorii militari ai insurecției din Baden-Palatinat din 1849, a emigrat în Elveția, ca profesor la Zürich și preconizat reforme școlare în spiritul lui Pestalozzi și Fröbel, membru al secției germane din Zürich a Internaționalei I, în 1869 s-a retras din mișcarea muncitorească. — 60.
- Bevan, Phillips George* (m. în 1889) — economist și statistician englez — 105.
- Bigeault*, P. 484.
- Bismarck, Herbert, prinț de* (1849—1904) — om de stat și diplomat, fiul cel mai mare al lui Otto de Bismarck; secretar de stat pentru afacerile externe și vicecancelar (1886—1890),

- membru al Reichstagului ca deputat din partea partidului Reichului (1881—1889 și din 1893). — 8, 98.
- Bismarck, Otto, prinț de* (1815—1898) — om de stat și diplomat al Prusiei și al Germaniei; reprezentant al intereselor iuncherimii prusiene; ambasador la Petersburg (1859—1862) și la Paris (1862); prim-ministru al Prusiei (1862—1872 și 1873—1890); cancelar al Imperiului german (1871—1890); a realizat unificarea Germaniei de sus, pe cale antidemocratică, prin războaie dinastice; a asigurat prin măsuri politice interne alianța dintre iuncherime și marea burghezie și a acționat pe linia întăririi militarismului germano-prusian; ca adversar al mișcării muncitorești a promulgat în 1878 legea excepțională împotriva socialiștilor, care, prin lupta clasei muncitoare a fost abolită în 1890; aceasta a constituit principala cauză a căderii sale. — 8, 13, 15, 17, 19, 20, 29, 30, 35, 37, 40, 48, 51, 52, 55, 57, 61, 65, 72, 98, 115, 129, 136, 138, 150, 155, 156, 159, 163, 193, 204, 228, 234, 301, 305, 325, 326, 333, 334, 336, 337, 339, 342, 359, 361, 399, 444, 477, 488.
- Bland, Hubert* (1856—1914) — ziarist englez, membru al Federației social-democrate, unul dintre fondatorii lui Fabian Society; pînă în 1911 casierul acesteia și membru al comiteului executiv. — 27.
- Blank, Rudolf* — rudă a lui Friedrich Engels. — 244.
- Bloch, Joseph* (1871—1936) — student la Berlin, redactor al revistelor „Sozialistischer Akademiker” și „Sozialistische Monatshefte” — 431, 435.
- Block* — tatăl lui R. Block; socialist american de origine germană; secretarul sindicatului brutarilor germani; redactor la „Deutsch-amerikanische Bäcker-Zeitung”. — 67.
- Block, R.* — 67.
- Blos, Wilhelm* (1849—1927) — ziarist și istoric german; din 1872 membru al Partidului muncitoresc social-democrat, unul dintre redactorii ziarului „Volksstaat” (1872—1874); în 1874 l-a cunoscut pe Marx, a colaborat la „Neue Zeit” și la „Neue Welt”, deputat în Reichstag (1877—1878, 1881—1887, 1890—1906 și 1912—1918), unul dintre reprezentanții aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag, în timpul primului război mondial social-șovinist; după revoluția din noiembrie 1918, președinte al guvernului provizoriu, iar în 1919—1920 președinte al Württembergului — 355.
- Blum, Robert* (1807—1848) — ziarist, democrat mic-burghez revoluționar; în 1848 lider al aripii de stînga din Adunarea națională de la Frankfurt; în octombrie 1848 a participat la insurecția de la Viena, după victoria contrarevoluției a fost condamnat pe baza legii marțiale și împușcat la Viena. — 128.
- Blume, G.* — socialist — 492.
- Boivin-Champeaux Louis* (1823—1899) — jurist și istoric francez — 146.
- Boelling, August* (1810—1889) — rudă a lui Friedrich Engels — 317.
- Boelling, Friedrich* (1816—1884) — negustor, căsătorit cu sora lui Engels, Hedwig. — 317.
- Boelling, Hedwig* (născută Engels) (1830—1904) — sora lui Friedrich Engels.

- Boenigk, Otto Baron de** — 417.
- Bonaparte, vezi, Napoleon I**
- Bonnier, Charles (n. 1863)** — socialist francez, scriitor și ziarist, a trăit vreme îndelungată în Anglia; membru al Partidului muncitoresc francez, a colaborat la presa socialistă, a luat parte activă la pregătirea congreselor muncitorești internaționale socialiste din 1889 și 1891 și a participat la ele. — 154, 156, 162, 164, 169, 171, 172, 176, 181, 184, 192, 206, 287, 293, 294, 313, 314, 422, 423, 427, 429, 433.
- Botta, Carlo Giuseppe Guglielmo (1766—1837)** — istoric și om politic burghez italian — 56.
- Boulanger, Georges-Ernest-Jean-Marie (1837—1891)** — general francez, a luptat împotriva Comunei din Paris, cu sprijinul lui Clemenceau a devenit ministru de război în guvernul Freycinet (1886—1887); printr-o propagandă antigermană revanșardă și prin demagogie politică a încercat să instauzeze dictatura militară în Franța; după ce lovitura lui de stat a eșuat (1889) a fugit din Franța, iar în 1891 s-a sinucis. — 41, 45, 47, 53, 57, 64, 65, 71, 72, 98, 113, 115, 122, 123, 129, 135, 136, 137, 138, 140, 158, 164, 185, 195, 246, 250, 277, 294, 362, 381, 421, 428.
- Boulé** — pietrar, socialist francez, activist sindical, blanquist; în 1889, candidat socialist la alegerile pentru Cameră; delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional din 1889. — 128, 188, 191, 205, 286, 327.
- Boustrapa, vezi Napoleon al III-lea**
- Bowen, Paul T.** — sindicalist american, delegat al organizației sindicale din Washington la congresul posibilistilor de la Paris (1889) — 232.
- Boyer, Antoine (Antide) (1850—1918)** — muncitor socialist francez; participant la Comuna din Marsilia; între 1889—1910 — deputat în Camera. — 260, 262, 283, 363.
- Bradlaugh, Charles (1833—1891)** — ziarist și om politic englez, radical burghez, dusman al socialismului după Comuna din Paris, i-a atacat cu vehemență pe Marx și Internaționala I. — 27.
- Braun, Heinrich (1854—1927)** — ziarist social-democrat, reformist; unul din fondatorii publicației „Neue Zeit”. A participat activ și la editarea publicației trimestriale „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik” și a altor reviste; membru în Reichstag. — 153, 304.
- Brentano, Lujo (Ludwig, Ioseph) (1844—1931)** — economist burghez german aparținând școlii istorice tinere din Germania, socialist de catedră, reformist burghez, unul dintre fondatorii Uniunii pentru politică socială (1872). — 106, 444, 448, 478, 483, 486, 488.
- Brett, negustor de vinuri din Marea Britanie.** — 435.
- Brismée, Désiré (1823—1888)** — tipograf proudhonist, ulterior bakunist; în 1865 a participat la înființarea secției belgiene a Asociației Internaționale a Muncitorilor; din 1869 membru al Consiliului federal belgian, în 1868 delegat la Congresul de la Bruxelles, în 1868 vicepreședintele celui din Basel, iar în 1872 delegat la Congresul de la Haga; ulterior membru în conducerea Partidului muncitoresc belgian. — 54.
- Broadhurst Henry (1840—1911)** — muncitor în construcții, om politic englez; liderul fracțiunii liberale dominante în vechile

- trade-unionuri, secretar al Comitetului parlamentar al Congresului trade-unionurilor (1875—1890), membru al parlamentului (partidul liberal). În 1886 subsecretar de stat în guvernul Gladstone. — 54, 212, 213, 238, 255, 424.
- Brousse, Paul-Louis-Marie* (1844—1912) — medic și om politic francez, socialist mic-burghez; a participat la Comuna din Paris; după înfringerea acesteia a emigrat în Spania și apoi în Elveția, unde a aderat la anarhiști, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc francez; în 1882, la congresul de la Saint-Étienne a provocat scindarea partidului, ulterior unul dintre liderii și ideologii posibilistilor. — 114, 163, 167, 169, 171, 173, 189, 199, 200, 212, 213, 214, 217, 229, 235, 320, 450, 453, 470, 490, 491, 492.
- Bruhn, Karl von* (n. în 1803) — subofițer german, ziarist, membru al Ligii celor drepte, a participat la revoluția din 1848—1849, membru al Ligii comunistilor, din care a fost exclus în 1850; adept al fracțiunii sectare aventuriste Willich-Schapper; în 1860—1866 a editat la Hamburg „Nordstern“, din 1863 membru al Uniunii generale a muncitorilor germani (din care a fost exclus în 1865). — 17.
- Buhl, Ludwig-Heinrich Franz* (1814 pînă în aproximativ 1882) — publicist, tinăr hegelian — 272.
- Bunting, Percy-William* (1836—1911) — ziarist englez, din 1882 a editat „Contemporary Review“, liberal burghez. — 343.
- Buonaparte (Boînaparte)* vezi *Napoleon al III-lea*.
- Burns, John* (1858—1943) — reprezentant al mișcării muncitorești engleze, în anii '80, unul dintre liderii noilor trade-unionuri pentru muncitorii necalificați; unul dintre organizatorii grevei docherilor din Londra (1889); în anii '90 a trecut la trade-unionismul liberal și a acționat împotriva mișcării socialiste; începînd din 1892 membru în parlament; ministru al autoadministrației comunale (1905—1914) și al comerțului (1914) în guvernele liberale; cînd a izbucnit războiul a demisionat. — 31, 34, 204, 206, 208, 213, 237, 238, 247, 248, 255, 256, 269, 300, 302, 313, 314, 319, 324, 330, 367, 473.
- Burns, Lizzy (Lydia)* (1827—1878) — muncitoare irlandeză, a participat la mișcarea de eliberare națională irlandeză; a doua soție a lui Friedrich Engels.
- Burns, William (Willie)* — nepotul lui Lizzy Burns, soția lui Engels. — 16, 82, 83.

C

- Campbell, Ellen* — prietenă cu Florence Kelley — Wischnetzky — 28.
- Caraccioli, Louis-Antoine* (1721—1803) — scriitor și publicist francez — 146.
- Caria, Léopold* — aventurier francez, a participat la Comuna din Paris, implicat într-o serie de jafuri; după înfringerea Comunei din Paris a emigrat în Anglia; membru al Secției franceze din 1871 de la Londra; i-a calomniat pe membrii Comunei din Paris. — 453.
- Carlyle, Thomas* (1795—1881) — scriitor, istoric și filozof idealist englez; a criticat burghezia engleză de pe pozițiile socialismului feudal; a aderat la partidul tory; după 1848 dușman

- declarat al mișcării muncitoarești. — 139.
- Carnot, Marie-François-Sadi* (1837—1894) — om de stat francez, republican burghez moderat, a ocupat în repetate rânduri posturi ministeriale, președinte al Republicii (1887—1894). — 72.
- Caron, Charles* — editor francez. — 428, 429, 430.
- Castelar y Ripoll, Emilio* (1832—1899) — om politic, istoric și scriitor spaniol, lider al republicanilor de dreapta; din septembrie 1873 până în ianuarie 1874, șeful guvernului care a pregătit terenul pentru restaurarea monarhiei în Spania. — 340.
- Cernîsevski, Nikolai Gavrilovici* (1828—1889) — mare democrat revoluționar și filozof materialist rus; om de știință, scriitor și critic literar, unul dintre cei mai de seamă precursori ai social-democrației ruse. — 237, 336, 389.
- Champion, Henry Hyde* (1857—1928) — editor și publicist englez, până în 1887 membru al Federației social-democrate, unul dintre liderii lui Labour Electoral Association a trade-unionurilor din Londra; redactor și editor al cotidianului „Labour Elector”; temporar a întreținut relații secrete cu conservatorii; în anii '90 a emigrat în Australia unde a activat în mișcarea muncitorească. — 128, 208, 237, 256, 269, 300, 318, 330, 331, 367.
- Christensen* — redactor la „Chicagoer Arbeiter-Zeitung” în 1889 — 125.
- Christensen, P.* — social-democrat danez — 182.
- Cionca* — a întocmit o gramatică a limbii române. — 7.
- Clausius, Rudolf Julius Emanuel* (1822—1888) — reprezentant de seamă al fizicii teoretice; a lucrat în domeniul termodinamicii și al teoriei cinetice a gazelor, a formulat în 1850 cea de-a doua lege a termodinamicii, i-a dat însă o interpretare falsă, a introdus în fizică noțiunea de entropie. — 106.
- Clemenceau, Georges-Benjamin* (1841—1929) — publicist și om politic francez; în 1871 membru al Adunării naționale; începând din 1876 a făcut parte din grupul parlamentar al radicalilor, al cărui lider a devenit ulterior; președinte al Consiliului de miniștri (1906—1909 și 1917—1920); a promovat o politică imperialistă. — 65, 246.
- Clément, Jean-Baptiste* (1836—1903) — socialist și poet francez; membru al Comunei din Paris, după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia și apoi în Belgia; s-a întors în Franța după amnistia din 1880; posibilist, după sciziune a devenit allemanist. — 448.
- Cloots, Jean-Baptiste du Val-de-Grâce*, baron de (pseudonim Anacharsis C.) (1755—1794) — scriitor și om politic francez de origine prusiană; de la începutul Revoluției franceze a făcut parte din clubul iacobinilor; membru al Convențiunii — 295, 296, 297.
- Cluseret, Gustave-Paul* (1823—1900) — om politic și militar francez; membru al Internaționalei I, a aderat la bakuniști, membru al Comunei din Paris, după înfringerea ei a emigrat în Belgia; a participat la campania lui Garibaldi (1860) și la războiul civil din S.U.A., în 1888 — deputat în Cameră, a aderat la socialiști; delegat la

- congresul muncitoresc socialist internațional din 1889. — 260, 262, 264.
- Cohn, Gustav* (1840—1919) — economist; din 1875, profesor la Zürich, mai târziu la Göttingen. — 97.
- Colletta, Pietro* (1775—1831) — istoric și om politic italian. — 56.
- Conrad, Johannes* (1839—1915) — economist burghez, a editat „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik”. — 126.
- Constantinus Magnus* — vezi *Constantin*.
- Constantin* (aprox. 280—337) — împărat roman (306—337). — 56.
- Cornelius, Wilhelm* — publicist radical, în deceniul al șaselea a emigrat la Londra; făcea parte din cerul de prieteni ai lui Marx. — 272.
- Coulombeau* — membru al Partidului muncitoresc francez. — 43.
- Crawford, Emily* (1831—1915) — ziaristă engleză, corespondentă la Paris a unor ziare engleze. — 37, 264, 287.
- Cremer, William Randall* (1838—1908) — dulgher, unul dintre liderii trade-unionurilor din Anglia și adept al mișcării pacifiste; unul dintre fondatorii și liderii Uniunii asociației dulgherilor și tâmplarilor (1860), membru al London Trades Council al British National League for the Independence of Poland și al Labour League; unul dintre organizatorii mitingului de constituire a Internaționalei I, care a avut loc la 28 septembrie 1864 la St. Martin's Hall, membru al Consiliului central al Internaționalei I și secretar general al acestuia (1864—1866); delegat la Conferința de la Londra (1865) și la Congresul de la Geneva (1866), membru al comitetului executiv al Reforme League; în timpul luptei pentru reforma electorală a militat pentru o politică de compromis, ulterior a aderat la partidul liberal; membru al parlamentului (1885—1895 și 1900—1908). — 33, 300.
- Croll, Cornelius* (1857—1895) — publicist olandez, social-democrat. — 342.
- Cunninghame — Graham, Robert Bontine* (1852—1936) — scriitor scoțian de origine aristocratică; în ultimele două decenii ale secolului trecut a luat parte la mișcarea socialistă; membru al parlamentului, delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional în 1889; ulterior a jucat un rol hotărâtor, în mișcarea națională scoțiană. — 31, 32, 34, 121, 206, 237, 330, 473.
- Cuno, Theodor Friedrich* (1847—1934) — inginer constructor de mașini și ziarist, militant al mișcării muncitorești germane și internaționale; în 1870 membru al Asociației culturale a muncitorilor din Viena, în 1871 a fondat secția din Milano a Internaționalei I, delegat la congresul de la Haga (1872) unde a susținut politica Consiliului General împotriva bakunismului; începând din 1872 a militat pentru Internaționala I în S.U.A., unul dintre liderii lui The Knights of Labour, colaborator la „New Yorker Volkszeitung”. — 77, 79, 85.

D

Dähnhardt, Marie Wilhelmine (1818—1902) — soția lui Max Stirner (1843—1847). — 274.

Danielson, Nikolai Franțevice (pseudonim *Nikolai-on*) (1844—1918) — scriitor și economist rus, unul dintre ideologii narodnicismului în ultimele două

- deceniile ale secolului trecut ; timp de mai mulți ani a purtat corespondență cu Marx și Engels ; a tradus în limba rusă volumele I, II și III ale „Capitalului” lui Marx (volumul I împreună cu G. A. Lopatin). — 10, 104, 195, 207, 225, 229, 297, 380, 389, 495.
- Dante Alighieri* (1265—1321 — cel mai de seamă poet italian. — 242, 441.
- Danton, Georges-Jacques* (1759—1794) — cel mai de seamă om politic al Revoluției franceze, conducătorul aripii drepte a iacobinilor. — 144, 296.
- Darwin, Charles Robert* (1809—1882) — celebru naturalist englez ; fondatorul teoriei selecției și evoluției plantelor și animalelor. — 106.
- Daumas, Augustin-Honoré* (n. 1826) — mecanic, om politic francez, în deceniile al optulea și al nouălea, deputat în Camera, la sfârșitul deceniului al nouălea membru al Senatului, în 1889 membru al Consiliului comunal al Parisului, a aderat la aripa socialistă, delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional. — 205.
- Davies, Sir John* (1569—1626) — om de stat englez, jurist, autorul unor lucrări de istorie a Irlandei ; attorney-general pentru Irlanda (1609—1619), adept al colonizării engleze a Irlandei. — 390.
- Davitt, Michael* (1846—1906) — revoluționar democrat irlandez, unul dintre liderii mișcării de eliberare națională a Irlandei ; unul dintre organizatorii (1879) și liderii Ligii agrare irlandeze, adept al autogovernării Irlandei (Home Rule), membru al parlamentului (1895—1899), a simpatizat cu Federația social-democrată. — 368.
- Delahaye, Pierre-Louis* (n. 1820) — mecanic francez, proudhonist, din 1864 membru al Asociației Internaționale a Muncitorilor, a participat la Comuna din Paris, după înfrângerea ei a emigrat în Anglia ; membru al Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor (1871—1872), delegat la Conferința de la Londra din 1871. — 67.
- Dell, Robert Edward* (1865—1940) — ziarist englez, fabian de stînga, redactor la „People's Press”. — 367, 395, 400.
- Demuth, Helene (Lenchen, Nim)* (1823—1890) — menajera și prietena credincioasă a familiei Marx, după moartea lui Marx a trăit în casa lui Engels. — 41, 42, 52, 60, 61, 62, 64, 66, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 99, 101, 101, 102, 103, 116, 119, 121, 13, 136, 139, 140, 141, 173, 175, 180, 186, 202, 203, 222, 225, 229, 241, 250, 253, 257, 261, 266, 268, 26, 270, 278, 280, 287, 289, 290, 303, 311, 320, 321, 338, 340, 341, 34, 353, 363, 380, 381, 392, 396, 401, 402, 416, 421, 429, 438, 441, 446, 448, 452, 462, 463, 464, 465, 475, 476, 479.
- De Paepe César* (1842—1890) — zetar, ulterior medic ; militant de seamă al mișcării muncitorești belgiene ; membru al Uniunii generale federative din Belgia, unul dintre fondatorii secției belgiene a Internaționalei I, membru al Consiliului federal belgian ; delegat la Conferința de la Londra (1865 și 1871), la Congresul de la Lausanne (1867), la Congresul de la Bruxelles (1868) și la cel de la Basel (1869) ; după Congresul de la Haga (1872) i-a sprijinit un timp pe bakuniști ; în 1885 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc belgian. — 287

- Derossi, Karl* (1844—1910) — pălărier, ziarist; membru (1869) și secretar (1871—1875) al Asociației generale a muncitorilor germani, în 1875—1878 secretar al Comitetului central al Partidului socialist muncitoresc din Germania; din 1879 a participat la difuzarea ilegală a ziarului „Sozialdemokrat” în Elveția; în deceniul al nouălea a emigrat în America unde a colaborat la mai multe ziare muncitorești de limbă germană. — 383.
- Descartes (Cartesius), René* (1596—1650) — remarcabil filozof dualist francez, matematician și naturalist. — 406.
- Deville, Gabriel* (1854—1940) — publicist și socialist francez; membru al Partidului muncitoresc francez; autorul unei ediții de popularizare a volumului I al „Capitalului”, precum și al altor lucrări filozofice, economice și istorice, delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional din 1889; la începutul secolului al XX-lea s-a retras din mișcarea muncitorească, ocupînd funcții în diplomație. — 119, 140, 149, 189, 283, 314, 422, 428, 431.
- Dietz, Johann Heinrich Wilhelm* (1843—1922) — tipograf și editor, social-democrat; fondatorul editurii J. H. W. Dietz, precum și al editurii partidului social-democrat de la Stuttgart, deputat în Reichstag (1881—1918); în ultimii ani de viață a avut o atitudine împăciuitoare față de oportunism și revizionism. — 7, 153, 344, 347, 348, 353, 354, 403, 471, 472, 483, 484, 488.
- Diez, Christian Friedrich* (1794—1876) — lingvist, fondatorul filozofiei romanice, autorul unei gramatici a limbilor romanice. — 7.
- Dilke* — văduva ziaristului și omului politic Ashton Dilke, editoare a ziarului „Weekly Dispatch”. — 37.
- Disraeli (D'Israeli) Benjamin* din 1876 conte de Beaconsfield (1804—1881) — om de stat și scriitor englez, unul dintre liderii tory, apoi al partidului conservator, ministru de finanțe (1852, 1858—1859 și 1866—1868), prim-ministru (1868 și 1874—1880). — 28.
- Dobrogeanu-Gherea, Constantin* (1855—1920) — sociolog și critic literar român, a luat parte la mișcarea social-democrată, ulterior reformist.
- D'Odiardi, E.* — 237.
- Dormoy, Jean* (1851—1898) — metalurgist francez, membru activ al Partidului muncitoresc francez, arestat împreună cu Jules Guesde și Paul Lafargue în 1883, membru al consiliului comunal din Paris în 1888, membru al consiliului departamental în 1889, primar al orașului Montluçon, delegat la aproape toate congresele Partidului muncitoresc francez și la congresele Internaționalei a II-a din 1889 și 1896. — 123.
- Duchatellier, Armand-René* (1797—1885) — istoric și economist francez, autorul unor lucrări privind istoria Bretagnei. — 147.
- Dufaurny de Villiers, Louis-Pierre* (1739—1796) — om politic în timpul Revoluției franceze. — 145.
- Dühring, Eugen Karl* (1833—1921) — materialist vulgar, ideolog al socialismului mic-burghez reacționar; din 1863 docent al Universității din Berlin, în 1877 a fost concediat din cauza opoziției față de guvern, în anii '70 a exercitat o puternică influență asupra social-democra-

ției germane, concepțiile sale filozofice și economice eclectică au fost criticate de Engels în lucrarea „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința”. — 125, 434.

Dumay, Jean-Baptiste (n. 1841) — muncitor francez, în 1871 a condus Comuna din Le Creusot; s-a refugiat în Elveția pentru a nu fi arestat; după amnistia din 1880 a revenit în Franța, după 1887 membru al Consiliului Comunal din Paris; din 1889 deputat în Cameră, posibilist. — 260, 262, 264, 277.

Duval, Louis (n. 1840) — istoric francez — 147.

E

Eccarius, Johann Georg (1818—1889) — croitor; tovarăș de luptă al lui Marx și Engels, propagator al socialismului științific; membru al Ligii celor drepte, din 1847 membru al Ligii comunistilor și al Organului ei Central; unul dintre liderii Asociației Culturale a muncitorilor germani de la Londra; unul dintre participanții la mitingul de constituire a Internaționalei I de la St. Martin's Hall, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1872), secretar general al Consiliului (1867—1871), secretar-corespondent pentru America (1870—1872); delegat la toate congresele și conferințele Internaționalei I pînă în 1872; pînă în 1872 a sprijinit politica lui Marx, ulterior lider al trade-unionurilor liberale engleze. — 55, 213.

Echegaray y Eizaguirre, José (1833—1916) — dramaturg spaniol de seamă, matematician și om politic; după 1866 membru al Academiei de Științe; după revoluția din 1868 a fost numit ministru al comerțului și al în-

vătămintului (1873); în anul 1904 i s-a decernat Premiul Nobel. — 197.

Ede, vezi Bernstein, Eduard

Edward, vezi Aveling Edward.

Eichhoff, Karl Wilhelm (1833—1895) — negustor, scriitor și publicist socialist german, în 1859 a dezvoltat corupția din poliția prusiană și în special activitatea de agent provocator, din această cauză a fost condamnat la închisoare; începînd din 1859 a corespondat cu Marx, pe care, ca și pe Engels, l-a cunoscut în timpul șederii sale în Anglia (1861—1866); din 1868 a activat în mișcarea muncitorească de la Berlin, membru și corespondent al Internaționalei I; în 1868 a elaborat, cu concursul hotărîtor al lui Marx, o istorie a Internaționalei I, din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat; a colaborat la presa socialistă din Germania; a tradus romanul lui Margaret Harkness „A city girl” — 42.

Eisengarten, Oskar — zețar, social-democrat, emigrant la Londra, secretar al lui Friedrich Engels (1884—1885) — 134.

Ellen — menajeră în casa lui Engels — 246.

Ellissen, O. Adolph — profesor la gimnaziul din Einbeck. — 274, 275.

Ely, Richard Theodore (1854—1943) — economist american, profesor. — 384, 385, 400.

Engels, August (1797—1874) — unchiul lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen. — 479.

Engels, Benjamin (1751—1820) — unchiul lui Friedrich Engels. — 479.

Engels, Caspar (1792—1863) — unchiul lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen — 244, 479.

- Engels, Caspar* (1816—1889) — vărul lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen. — 479.
- Engels, Caspar* (n. 1841) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul vărului său, Caspar; negustor la Krefeld — 244.
- Engels, Emil* (1828—1884) — fratele lui Friedrich Engels, asociat la firma Ermen și Engels la Engelskirchen. — 352.
- Engels, Emil* (1858—1907) — nepot al lui Friedrich Engels, fiul lui Emil Engels, asociat la firma Ermen și Engels din Engelskirchen. — 317.
- Engels, Emma* (n. Croon) (n. 1834) — soția lui Hermann Engels. — 95, 245, 317, 318, 396.
- Engels, Hermann* (1822—1905) — fratele lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen, asociat la firma Ermen și Engels din Engelskirchen. — 81, 93, 94, 244, 316, 396, 435, 480.
- Engels, Hermann Friedrich Theodor* (1858—1910) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Hermann Engels, fabricant, asociat la firma Ermen și Engels din Engelskirchen. — 316.
- Engels, Johann Caspar* (1753—1821) — bunicul lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen. — 479.
- Engels, Luise Friederike* (n. Noot) (1762—1822) — bunica lui Friedrich Engels. — 479.
- Engels, Mathilde* (1831—1905) — soția lui Rudolf Engels. — 397.
- Engels, Rudolf* (1831—1903) — fratele lui Friedrich Engels, fabricant la Barmen, asociat la firma Ermen și Engels. — 94, 317, 318, 479.
- Engels, Rudolf Moritz* (1858—1893) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Rudolf Engels, fabricant la firma Ermen și Engels din Engelskirchen — 397.
- Engels, Walter* (n. 1869) nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Hermann Engels, medic. — 317.
- Ernst, Paul* (1866—1933) — publicist, critic literar și dramaturg, la sfârșitul deceniului al nouălea a aderat la social-democrație; lider al opoziției semianarhiste a „tinerilor“; în 1891 a fost exclus din Partidul social-democrat german; după primul război mondial, îndrumător spiritual al fascismului. — 386, 487.
- Estrup, Jacob Brønnum* (1825—1913) — om de stat danez, ministru de interne (1865—1869), prim-ministru și ministru de finanțe (1875—1894), conservator. — 305, 306, 487.
- Eudes, Emile* (1843—1888) — revoluționar francez, blanquist, membru al Comitetului Central al Gărzii naționale, membru și general al Comunei; după înfrângerea Comunei a fost condamnat în contumacie la moarte; a emigrat în Elveția, apoi în Anglia; după amnistia din 1880 s-a întors în Franța; a fost unul dintre organizatorii Comitetului central blanquist. — 122.
- Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, contesă de Teba* (1826—1920) — împărăteasă a Franței, soția lui Napoleon al III-lea. — 286.
- Euston*, lord, aristocrat englez. — 330.
- Evreinova, Anna Mihailovna* (1844—1919) — scriitoare rusă, a editat revista lunară „Severnii Vestnik“. — 225, 297, 495.
- Ewerbeck, August Hermann* (1816—1860) — medic și scriitor german, conducător al co-

munității din Paris a Ligii celor drepte, apoi membru al Ligii comunistilor; în 1850 a ieșit din Ligă. — 111.

F

- Faillet, Eugène-Louis* (n. 1840) — socialist francez, membru al Comunei din Paris; din 1886 membru al Consiliului comunal din Paris, membru al Partidului muncitoresc francez, posibilist, după sciziune, allemanist. — 448.
- Farjat, Gabriel* (1857—1930) — țesător, socialist francez; în 1879 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc francez; în 1886, secretar general al Federației naționale a Sindicatelor din Franța, delegat la Congreșele internaționale ale muncitorilor socialiști din 1889 și 1891. — 205, 208.
- Faucher, Julius* (1820—1878) — publicist, tânăr hegelian, economist vulgar, reprezentant al liberului schimb; în 1850 a emigrat în Anglia, în 1861 s-a înapoiat în Germania; membru al Partidului progresist și (din 1866) al Partidului național-liberal, membru al Camerei deputaților din Prusia. — 273.
- Fergus* vezi *Lafargue, Paul*.
- Ferroul, Joseph-Antoine-Jean-Frédéric-Ernest* (1853—1921) — medic francez, om politic și publicist, socialist, din 1888 deputat în Cameră, delegat la Congreșele internaționale ale muncitorilor socialiști din 1889 și 1891. — 262, 264, 401.
- Ferry, Jules-François — Camille* (1832—1893) — avocat și om politic francez, lider al republicanilor burghezi moderați; membru al Guvernului apărării naționale și primar al Parisului (1870—1871); a luptat împotriva mișcării revoluționare; președinte al Consiliului de miniștri (1880—1881 și 1883—1885); a promovat o politică de cuceriri coloniale. — 122, 136, 190, 246, 265, 276, 294.
- Feuerbach, Ludwig* (1804—1872) — reprezentant de seamă al materialismului premarxist, umanist militant; ideile sale au contribuit la pregătirea ideologică a revoluției din 1848/1849, dar el a dus lupta exclusiv de pe poziții iluminist-teoretice și a avut o atitudine pasivă față de lupta revoluționară practică; a făcut o critică principală religiei creștine; a rupt cu idealismul lui Hegel, dar a respins și dialectica lui; în concepțiile sale social-politice a rămas idealist; a avut o influență deosebită asupra formării concepțiilor filozofice ale lui Marx și Engels; în ultimii ani ai vieții s-a apropiat de mișcarea muncitorească revoluționară germană și a aderat la Partidul muncitoresc social-democrat; și-a petrecut sfârșitul vieții în mizerie cruntă, fiind ajutat material de uniunile muncitorești. — 345, 460.
- Field* — ziarist, socialist englez, membru al Federației social-democrate. — 221.
- Fischer, soția lui Richard Fischer*. — 308, 321.
- Fischer, Paul* — social-democrat, colaborator la ziarul „Berliner Volkstribüne”. — 242.
- Fischer, Richard* (1855—1926) — zetar și redactor, social-democrat, între 1879 și 1890 a colaborat la ziarul „Sozialdemokrat”; secretar în conducerea partidului între 1890 și 1894. În perioada 1902—1922 director comercial al tipografiei „Vorwärts”; între 1893—1926 membru al Reichstagului. La sfârșitul secolului s-a situat pe poziții revizioniste; în timpul primului

- război mondial, social-șovinist. — 251, 308, 320, 332, 403, 429, 438, 450, 451, 470, 478, 491.
- Floquet, Charles-Thomas* (1828—1896) — om de stat francez, radical burghez, deputat în Cameră (1876—1893); a fost ales în repetate rânduri președinte al Camerei; prim-ministru (1888 și 1889); în 1892, cînd s-a descoperit implicarea sa în afacerea canalului de Panama a fost nevoit să se retragă din viața politică. — 71, 72, 138.
- Fortin, Edouard* — publicist francez, membru al Partidului muncitoresc francez, a tradus în limba franceză mai multe lucrări ale lui Marx, printre care „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte” (1891). — 485.
- Fox, Charles James* (1749—1806) — om de stat britanic, unul dintre liderii whigilor, ministru de externe (1782, 1783 și 1806). — 296.
- Frankel, Leo* (1844—1896) — giuvaergiu, militant de seamă al mișcării muncitorești ungare și internaționale; tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1871—1872) și secretar corespondent pentru Austro-Ungaria, delegat la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872); unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc ungar (1880), participant la unele congrese muncitorești socialiste internaționale. — 136, 145, 472, 489.
- Frederic al II-lea* (cel „Mare”) (1712—1786) — rege al Prusiei (1740—1786) — 336, 339.
- Frederic al III-lea* (1831—1888) — prinț moștenitor al Prusiei (1861—1888), împărat al Germaniei și rege al Prusiei (9 martie — 15 iunie 1888) — 13, 15, 21, 25, 31, 39, 40, 55, 57, 65, 333, 355.
- Frederic Wilhelm al III-lea* (1770—1840) — rege al Prusiei (1797—1840). — 13, 333.
- Frederic Wilhelm al IV-lea* — (1795—1861) — rege al Prusiei (1840—1861); din 1857 bolnav mintal. — 126.
- Fréjac, Raoul* (n. 1849) — socialist din Commentry; membru al Partidului muncitoresc francez. Delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional în 1889. — 205, 472.
- Fritz*, vezi *Frederic al III-lea*.
- Fullarton, John* (1780—1849) — economist englez, autor al unor lucrări despre circulația banilor și despre credit, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 226, 231.

G

- Geffcken, Friedrich Heinrich* (1830—1896) — diplomat și jurist german, în 1866—1869, ambasador hanseatic la Londra. — 129.
- Geiser, Alice* (n. 1857) — fiica mai mare a lui Wilhelm Liebknecht; soția lui Bruno Geiser.
- Geiser, Bruno* (1846—1898) — ziarist, din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, agitator în Silezia, în 1872 membru al Internaționalei I, în 1875 redactor la „Volksstaat”, în 1877—1886, redactor la „Neue Welt”, deputat în Reichstag (1881—1887), reprezentant de seamă al aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag; prin hotărîrea Congresului de la St. Gallen (1887) a fost revocat din funcțiile ce le deținea

- pe linie de partid. — 240, 241, 279, 309.
- Gély, André* — socialist francez, posibilist, membru al Consiliului municipal din Paris. — 167, 444.
- George, Henry* (1839—1897) — publicist american, economist burghez, a militat pentru naționalizarea pământului de către stat ca mijloc pentru soluționarea tuturor contradicțiilor sociale din societatea capitalistă; a încercat să ajungă în fruntea mișcării muncitorești americane și s-o orienteze pe calea reformismului burghez. — 368, 471.
- Georgei, Max* — delegat american din Washington la Congresul posibilistilor de la Paris (1889). — 232.
- Gilles, Ferdinand* (n. 1856) — ziarist, social-democrat; în 1886 a emigrat la Londra; a colaborat la „Arbeiterzeitung” din Londra; a activat în Asociația culturală a muncitorilor comuniști din Londra; în 1891 a fost demascat ca agent de poliție. — 17, 395.
- Gladstone, William Ewart* (1809—1898) — om de stat englez, tory, apoi peelist; în a doua jumătate a secolului trecut, lider al partidului liberal; ministru de finanțe (1852—1855 și 1859—1860) și prim-ministru (1868—1874, 1880—1885, 1886 și 1892—1894). — 239, 299, 326, 327, 339, 343, 350, 478, 483.
- Goegg, Amand* (1820—1897) — ziarist german, democrat mic-burghez; în 1849, membru al guvernului provizoriu din Baden; după înfrângerea revoluției a emigrat, membru al Internaționalei I, unul dintre liderii Ligii păcii și libertății de la Geneva, în deceniul al 8-lea
- a intrat în rîndurile social-democrației germane. — 475.
- Gould, Jay* (1836—1892) — milionar american, proprietar de căi ferate și financiar. — 456.
- Gottschalk, Andreas* (1815—1849) — medic, membru al comunității din Colonia a Ligii Comuniștilor; din aprilie pînă în iunie 1848, președinte al Asociației muncitorilor din Colonia; s-a situat pe o poziție mic-burgheză sectară și a combătut strategia și tactica susținută de Marx și Engels în revoluția germană. — 278, 279.
- Graham vezi Cunningham-Graham* Robert Bontine. — 16.
- Granger, Ernest-Henri* (n. 1844) — socialist francez, blanquist, ziarist, participant la Comuna din Paris; după înfrîngerea acesteia a emigrat în Anglia; după amnistia din 1880 s-a înapoiat în Franța și s-a alăturat boulangistilor, în 1829, deputat în Cameră. — 277.
- Greulich, Hermann* (1842—1925) — legător; în 1865 a plecat în Elveția; după 1867 unul dintre conducătorii secției din Zürich a Internaționalei, redactor la ziarul „Tagwacht” din Zürich (1869—1880); unul dintre întemeietorii Partidului social-democrat din Elveția și conducător al aripii lui de dreapta, unul dintre conducătorii reformiștii ai Internaționalei a II-a; în timpul primului război mondial, social-șovinist. — 442.
- Grillenberger, Karl* (1848—1897) — redactor și editor; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, editor și redactor al unor ziare social-democrate locale; a participat la difuzarea ilegală a publicației „Sozialdemokrat” în Germania de sud,

- deputat în Reichstag (1881—1897), unul dintre exponenții aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag. — 344.
- Gronlund (Grönlund), Laurence** (1846—1899) — publicist american, socialist, reformist, danez de origine; din 1888 membru al Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord. — 26.
- Grover**, proprietar la Londra. — 75.
- Grün, Karl** (1817—1887) — publicist mic-burghez german; la mijlocul deceniului al 5-lea — unul dintre principalii reprezentanți ai „adevăratului” socialism, în perioada revoluției din 1848—1849 — democrat mic-burghez, a emigrat la Bruxelles (1850—1861), profesor la Frankfurt pe Main (1862—1865), din 1870 — la Viena. — 110, 111.
- Grunzig, Julius** (n. 1855) — student la Berlin, social-democrat; în perioada când a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor, a fost expulzat din Berlin și a emigrat în S.U.A.; colaborator la „New Yorker Volkszeitung”. — 442.
- Guesde, Jules** (Mathieu-Basile) (1845—1922) — militant al mișcării muncitorești franceze și internaționale; inițial republican burghez, în prima jumătate a deceniului al 8-lea, a aderat la anarhiști; împreună cu Paul Lafargue a întemeiat Partidul muncitoresc francez; propagator al marxismului în Franța; timp de mulți ani liderul aripii revoluționare a mișcării socialiste franceze; a combătut oportunistul; în timpul primului război mondial, social-șovinist. — 119, 140, 149, 189, 206, 256, 257, 259, 260, 262, 263, 264, 268, 277, 283, 291, 293, 301, 313, 314, 363, 373, 379, 401, 422, 428, 429, 431, 437, 448.
- Guillaume-Schack, Gertrud** (născută contesă Schack) (1845—1905) — în anii 80 a trecut de la mișcarea burgheză a femeilor la mișcarea proletară a femeilor, activind la început la Berlin; în 1886 a plecat în Anglia, unde a frecventat scurt timp casa lui Engels; ulterior a aderat la anarhism. — 31.
- Guizot, François-Pierre-Guillaume** (1787—1874) — istoric și om politic francez, orleanist; în 1840—1848 a condus politica internă și externă a Franței, a reprezentat interesele marii burghezii financiare. — 265.
- Gumpert, Eduard** (m. 1893) — medic german la Manchester, prieten al lui Marx și Engels. — 289.

H

- Hales, John** (n. 1839) — țesător, militant al mișcării trade-unioniste engleze, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1866—1872) și secretar al acestui Consiliu (1871—1872), membru al Comitetului Executiv al Ligii pentru reformă, a făcut parte din Liga pământului și a muncii; delegat la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872) ale Internaționalei; președinte, apoi secretar al Consiliului federal britanic, a fost liderul aripii lui reformiste; a luptat împotriva lui Marx și adepților lui; a fost exclus din Internațională prin hotărârea Consiliului General din 30 mai 1873. — 128.
- Hardie, James Keir** (1856—1915) — miner, ulterior publicist, unul dintre liderii mișcării muncitorești engleze, reformist; fondator și lider al Partidului

muncitoresc din Scoția (1888) și al Partidului laburist independent (din 1893), unul dintre cei mai activi lideri ai partidului laburist. — 194.

Harkness, Margaret (pseudonim *John Law*) — scriitoare engleză, autoarea unor povestiri din viața muncitorilor, socialistă, membră a Federației social-democrate și colaboratoare la „Justice”. — 42, 222, 225, 289.

Harney, George Julian (1817—1897) — militant de seamă al mișcării muncitorești engleze, unul dintre liderii aripii de stînga a cartistilor; publicist revoluționar, redactor la „Northern Star”, „Democratic Review” și „Red Republican”; membru al comitetului de corespondență de la Bruxelles; membru al Internaționalei I, a întreținut relații de prietenie cu Marx și Engels; în 1863—1888 a trăit în S.U.A. — 82, 141, 147, 148, 257, 313.

Harney, Marie — din 1856 soția lui George Julian Harney. — 82.

Hartmann, Lev Nikolaevici (1850—1908) — revoluționar rus, narodnic; în 1879, a luat parte la atentatul comis de organizația „Narodnaia Volea” împotriva lui Alexandru al II-lea, după care a emigrat în Franța, ulterior în Anglia și în 1882 în S.U.A. — 234, 239, 267.

Hasenclever Wilhelm (1837—1889) — tăbăcar, ziarist, lassalleian; din 1864 membru, în 1866 secretar, în 1870 casier și în 1871 președinte al Uniunii generale a muncitorilor germani, din 1870 redactor la „Social-Democrat”, delegat la congresul de unificare de la Gotha (1875), unul dintre cei doi președinți ai Partidului muncitoresc socialist din Germania (1875—1876), a condus împreună cu

Liebknecht ziarul „Vorwärts” (1876—1878), deputat în Reichstagul Germaniei de Nord (1869—1871) și al Reichstagului (1874—1878 și 1879—1888), a făcut parte din aripa nemarxistă a fracțiunii social-democrate din Reichstag. — 29.

Hasselmann, Wilhelm (n. 1844) — redactor, unul dintre conducătorii Uniunii generale a muncitorilor germani; redactor la „Der neue Social-Demokrat” (1871—1875), în 1875 membru al Partidului muncitoresc socialist din Germania, deputat în Reichstag (1874—1876 și 1878—1880); în 1880 a fost exclus din partid pentru activitate anarhistă; a emigrat în S.U.A. — 450, 490.

Hawthorne, Nathaniel (1804—1864) — scriitor american de seamă. — 60.

Heath, Christopher (1835—1905) — medic englez. — 463.

Hébert, Jacques-René (1757—1794) — om politic în timpul Revoluției franceze, conducătorul aripii de stînga a iacobinilor. — 296.

Hedwig, vezi *Boelling*, Hedwig

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — filozof german, cel mai de seamă reprezentant al filozofiei clasice germane, idealist obiectiv; a elaborat multilateral dialectica idealistă; ideologul burgheziei germane. — 159, 245, 273, 459, 460.

Heine, Heinrich (1797—1856) — poet revoluționar german, adversar al absolutismului și al reacțiunii feudal-clericale, precursor al literaturii democratice germane, prieten apropiat al familiei Marx. — 115, 120, 290, 420

Helldorff (numit Helldorff Bedra), *Otto Heinrich* von (1833—1908) — om politic, unul dintre con-

- ducătorii conservatorilor, deputat în Reichstag (1871—1874, 1877—1881 și 1884—1893). — 341.
- Hepner, Adolf** (1846—1923) — redactor, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania (1869), redactor la „Volksstaat“ (1869—1873); implicat în procesul de înaltă trădare de la Leipzig din 1872, delegat la Congresul de la Haga (1872) al Internaționalei I. În 1882 a emigrat în S.U.A., în 1908 a revenit în Germania, în timpul primului război mondial s-a situat pe poziții de dreapta. — 300.
- Hess, Moses** (1812—1875) — publicist și filozof mic-burghez german; unul dintre fondatorii și colaboratorii lui „Rheinische Zeitung“, unul dintre fondatorii „adevărătului“ socialism; membru al Ligii celor drepte, apoi al Ligii comuniștilor, începând din 1846 a fost în opoziție politică față de Marx și Engels; în 1850, după scindarea Ligii comuniștilor, a aderat la fracțiunea Willich-Schapper, membru al Uniunii generale a muncitorilor germani (1863—1866); participant la congresele Internaționalei I de la Bruxelles (1868) și Basel (1869). — 110, 119.
- Hildebrand, Max** — învățător la Berlin. — 272.
- Hobbes, Thomas** (1588—1679) — filozof englez, reprezentant al materialismului mecanicist; concepțiile sale social-politice poartă amprenta unor tendințe anti-democratice. — 459.
- Hoch, Gustav** (1862—1942) — social-democrat, ziarist, deputat în Reichstag (1898—1903, 1907—1918, 1920—1928), membru în Adunarea națională constituantă germană (1919—1920). — 126.
- Höchberg, Karl** (pseudonim Dr. Ludwig Richter) (1853—1885) — scriitor și editor, social-reformist; din 1876 membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania; în 1877—1878 a editat „Zukunft“, în 1879—1881 a editat „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“. — 415.
- Hohenzollern** — familie princiară germană, căreia îi aparține dinastia electorială de Brandenburg (1415—1701), a regilor Prusiei (1701—1918); reprezentanți ai ramurii suabe din familia Hohenzollern — Sigmaringen au ocupat între 1866—1947 tronul României. — 25, 333.
- Hovelacque, Alexandre-Abel** (1843—1896) — filolog francez, publicist și om politic, radical socialist, președinte al Consiliului comunal al Parisului, din 1889 deputat în Cameră. — 137.
- Howell, George** (1833—1910) — zidar, unul dintre liderii reformiști ai trade-unionurilor engleze, fost cartist, secretar al Consiliului trade-unionurilor din Londra (1861 și 1862); participant la adunarea publică de la St. Martin's Hall din 28 septembrie 1864; membru al Consiliului General al Internaționalei I (octombrie 1864—1869); participant la Conferința de la Londra a Internaționalei (1865), secretar al Ligii pentru reformă și al Comitetului parlamentar al Congresului trade-unionurilor din Anglia (1871—1875); a falsificat istoria Internaționalei. — 33.
- Hude, Antoine Auguste** (1851—1888) — comerciant de vinuri francez, radical, deputat în Cameră (1885—1888). — 120.
- Hugo, Victor Marie** (1802—1885) — cunoscut scriitor francez, conducător al aripii democratice

romantismului în lupta împotriva clasicismului reacționar (1827—1843); membru al Academiei franceze (1841), după revoluția din februarie 1848, deputat democrat de stînga în Adunarea națională legislativă și în cea constituantă; ca adversar al lui Napoleon al III-lea, după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 a fost expulzat din Franța; a trăit 20 de ani în exil la Bruxelles și pe insulele Jersey și Guernsey. — 61, 120.

Hunter, Alexander William (1844—1898) — om politic liberal englez; membru al Parlamentului (1885—1896), redactor la „Weekly Dispatch”. — 54, 37.

Huxley, Thomas Henry (1825—1895) — naturalist și biolog englez de seamă; prieten și adept al lui Darwin; a popularizat teoria acestuia; în filozofie materialist neconsecvent. — 340.

Hyndman, Henry Mayers (1842—1921) — (în anii 80 a militat sub pseudonimul *John Broadhouse*) — socialist englez reformist; fondator (1881) și lider al Federației democratice, care, în 1884, s-a transformat în Federația social-democrată; a promovat o linie oportunistă și sectară în mișcarea muncitorească; ulterior unul dintre liderii Partidului socialist englez din care a fost exclus în 1916 pentru propagandă în favoarea războiului imperialist — 34, 54, 128, 138, 141, 145, 149, 152, 157, 167, 169, 170, 171, 182, 184, 186, 187, 192, 198, 199, 200, 204, 205, 206, 208, 212, 213, 214, 217, 237, 243, 247, 255, 259, 267, 286, 299, 331, 371, 373, 395, 413, 428, 450, 470, 491.

I

Ibsen, Henrik (1828—1906) — dramaturg norvegian de seamă. — 197, 386, 409, 426.

Iglesias, Posse Pablo (1850—1925) — tipograf, publicist proletar, militant al mișcării socialiste spaniole, membru al Consiliului Federal spaniol al Internaționalei I (1871—1872); redactor al ziarului „La Emancipacion” (1871—1873) și membru al Noii Federații de la Madrid (1872—1873); a luptat împotriva influențelor anarhiste; în 1879 a participat la întemeierea Partidului muncitoresc socialist din Spania, ulterior unul dintre conducătorii aripii lui reformiste; delegat la congresele muncitorești socialiste internaționale din 1889 și 1891. — 340.

Ihring, Ferdinand colaborator al poliției politice; la sfîrșitul anului 1885 s-a strecurat sub numele de Mahlow în organizația muncitorească districtuală din estul Berlinului pentru a-i îndemna pe muncitorii din organizație la acte de terorism individual; în februarie 1886 a fost demascat ca agent de poliție. — 52.

Isaacs, Henry Aaron — primar al Londrei (1889—1890). — 251, 300.

J

Jaclard, Charles-Victor (1843—1903) — publicist francez, blanquist, membru al Internaționalei I, militant activ al Comunei din Paris; după reprimarea Comunei a emigrat în Elveția, apoi în Rusia; după amnistia din 1880 s-a întors în Franța, unde a continuat să participe la mișcarea socialistă. — 228, 259, 260.

Jacques, Edouard-Louis-Auguste (n. 1828) — om politic francez, patron, republican moderat; din 1871 membru al Consiliului communal din Paris; din 1887 președinte al Consiliului General în departamentul Senei, în 1889 contracandidatul lui Boulanger,

- ales în Camera deputaților. — 128, 149.
- Jakins.* — 436.
- Jan van Leiden* (Bockelson, Johann) (aprox. 1510—1536) — conducător radical al bapțiștilor. — 248.
- Jean* vezi *Longuet, Jean* — Laurent Frederick
- Jevons, William Stanley* (1835—1882) — economist și filozof englez, teoretician al marginalismului. — 11, 331.
- Joffrin, Jules-François-Alexandre* (1846—1890) — mecanic, socialist francez, unul dintre fondatorii sindicatului mecanicilor din Paris, participant la Comuna din Paris, după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia, (1871—1881); după întoarcerea în Franța, membru al Partidului muncitoresc francez, unul din liderii aripii oportuniste (posibilist); din 1882 membru al Consiliului comunal din Paris, din 1889 deputat în Cameră. — 260, 262, 264, 277, 428, 444.
- Jollymeier* vezi *Schorlemmer*.
- Jonas, Alexander* (m. 1912) — librar și ziarist, socialist american de origine germană, din 1878, redactor la „New Yorker Volkszeitung”. — 85, 98, 383, 384, 385, 419, 442.
- Jones, Artherley* — fiul lui *Ernest Charles Jones*. — 142, 148.
- Jones, Ernest Charles* (1819—1869) — poet și publicist proletar englez, pînă în anii '50 a întreținut legături strînse cu Marx și Engels; lider al aripii de stînga a cartiștilor, unul dintre redactorii lui „Northern Star”, editorul publicațiilor cartiste „Notes to the People” și „The People's Paper”; în 1858 a făcut concesiile politice și ideologice burgheziei radicale, ceea ce a dus la încetarea temporară a relațiilor cu Marx și Engels. — 148.
- Joos, Joseph* — social-democrat, emigrant la Zürich, ulterior la Londra; a colaborat în redacția ziarului „Sozialdemokrat”. — 138.
- Joule, James Prescott* (1818—1839) — fizician englez, a făcut cercetări cu privire la electromagnetism și la căldură, a stabilit echivalentul mecanic al caloriei. — 106, 277.
- Jourdan, Jean-Baptiste*, conte (1762—1833) — general francez, după 1804 mareșal al Franței; a luat parte la războiul Republicii franceze împotriva coaliției statelor europene; în 1794 a obținut victoria de la Fleurus; a comandat armata franceză în Spania (1808—1814); după Revoluția din Iulie, ministru de externe. — 144.
- Jourde, Antoine* (1848—1923) — funcționar comercial francez, inițial simpatizant al socialismului, ulterior a aderat la boulangiști; delegat la cîteva congrese ale Partidului muncitoresc francez; din 1889 deputat în Cameră. — 279.
- Jung, Hermann* (1830—1901) — militant de seamă al mișcării muncitorești internaționale și elvețiene, ceasornicar, participant la revoluția din 1848—1849 din Germania, emigrant la Londra, membru al Consiliului General al Internaționalei și secretar-corespondent pentru Elveția (noiembrie 1864—1872), casier al Consiliului General (1871—1872), vice-președinte al Conferinței de la Londra (1865), președinte al congreselor de la Geneva (1866), Bruxelles (1868) și Basel (1869) și al Conferinței de la Londra (1871) ale Internaționalei, membru al Consiliului

- federal britanic; pînă la Congresul de la Haga din 1872 a promovat linia Consiliului General în Internațională, în toamna anului 1872 a aderat la aripa reformistă a Consiliului federal britanic, după 1877 s-a îndepărtat de mișcarea muncitorească. — 128, 213, 228, 330.
- Jungnitz*, Ernst (m. 1848) — publicist, tînăr hegelian. — 273.
- K**
- Kant*, Immanuel (1724—1804) — întemeietorul filozofiei clasice germane. — 219, 459.
- Kardorff* Wilhelm von (1828—1907) — om politic, deputat în Reichstag (1868—1906), unul dintre fondatorii Partidului liberal-conservator (**Partidul Reichului**), a sprijinit politica internă și externă a lui Bismarck. — 341.
- Kareiev*, Nikolai Ivanovici (1850—1931) — istoric și publicist liberal rus. — 142, 143, 144, 146, 147.
- Kasprovici*, E. L. — editorul volumului întâi al „Capitalului” în limba poloneză. — 471.
- Kautsky*, Fritz (n. 1857) — locotenent major, fratele lui Karl Kautsky. — 175.
- Kautsky*, Johann (aprox. 1827—1896) — pictor și decorator, tatăl lui Karl Kautsky. — 68.
- Kautsky* Johann (Hans) (n. 1864) — scenograf, frate al lui Karl Kautsky. — 100, 102, 111.
- Kautsky*, Karl (1854—1938) — scriitor, redactor; la sfîrșitul anilor '70 a trecut de la socialismul vulgar la marxism, în 1883—1917, redactor al organului teoretic al Partidului social-democrat „Die Neue Zeit”; în anii '90 a fost unul dintre teoreticienii Partidului social-democrat german și al Internaționalei a II-a; inițial a contribuit mult la propagarea marxismului, ulterior însă, mai ales începînd din 1910, a fost exponentul centrismului; în timpul primului război mondial a trădat marxismul, iar după 1917 a devenit un adversar al mișcării muncitorești revoluționare. — 7, 11, 32, 41, 53, 68, 100, 101, 102, 103, 107, 108, 111, 112, 133, 134, 139, 142, 149, 153, 174, 189, 226, 253, 264, 271, 278, 288, 300, 301, 326, 332, 347, 353, 358, 403, 413, 423, 446, 464, 466, 471, 481, 482, 483, 495, 496.
- Kautsky*, Louise (n. Strasser) (1860—1950) — socialistă austriacă, prima soție a lui Karl Kautsky (pînă în 1889); din 1893 căsătorită cu Ludwig Freyberger; din 1890 secretară a lui Engels; redactoare la „Arbeiterinnen-Zeitung” din Viena; delegată la congresele muncitorești socialiste internaționale din 1891 și 1893. — 41, 64, 68, 99, 100, 101, 102, 107, 108, 111, 112, 133, 135, 136, 145, 175, 202, 253, 254, 297, 342, 452, 464, 469, 472, 484, 485, 488.
- Kautsky*, Luise (n. Ronsperger) (1864—1944) — socialistă austriacă, a doua soție a lui Karl Kautsky (din 1890). — 469.
- Kautsky*, Minna (1837—1912) — scriitoare, mama lui Karl Kautsky; l-a cunoscut pe Engels. — 68.
- Kautsky*, Minna (n. 1856) — sora lui Karl Kautsky. — 102.
- Kelley-Wischnewetzky*, Florence (1859—1932) — socialista americană, ulterior reformistă burgheză, a tradus în limba engleză lucrarea lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”, soția lui Lazar Wischnewetzky. — 26, 48, 58, 63, 91, 92, 98, 129, 130, 148, 235.

- Kennan, George** (1845—1924) — ziarist și explorator american; în 1885—86 a făcut o călătorie în Siberia; și-a expus impresiile de călătorie în seria de articole „Siberia and the exile system”. — 350.
- Keussler, Ivan Augustovici** (1843—1896) — economist rus. — 10.
- Kiseleff, Pavel Dmitrievici, conte** (1788—1872) — om de stat și diplomat rus, general; în 1829—1834 a fost președinte plenipotențiar al divanului Moldovei și Țării Românești, sub ocupația Rusiei. Diplomat abil, a urmărit realizarea planurilor țarismului, care era interesat ca Moldova și Țara Românească să fie organizate ca baze de aprovizionare și de atac ale armatelor ruse în campaniile împotriva Turciei. Ajutat de elementele tinerei generații de boieri, a elaborat Regulamentele Organice care au statornicit o aspră legislație agrară, dar în același timp au favorizat dezvoltarea capitalismului și, prin organizarea aproape identică a celor două țări, au pregătit unirea acestora. Adept al iluminismului moderat, Kiseleff i-a sprijinit pe Gh. Asachi și P. Poniaru în opera de edificare a învățământului nostru național. Între 1856 și 1862 ca ambasador al Rusiei la Paris, a sprijinit unirea Principatelor. — 9.
- Klein, Julius Leopold** (1810—1876) — dramaturg și critic teatral, tânăr hegelian. — 272.
- Knapp, George Friedrich** (1842—1926) — economist, reprezentant al școlii istorice mai tinere; din 1867 director al biroului statistic din orașul Leipzig — 271, 405.
- Knowles, James** (1831—1908) — arhitect și editor englez, fondatorul și, din 1877, redactorul revistei „Nineteenth Century”. — 343.
- Köppen, Karl Friedrich** (1808—1863) — publicist și istoric radical german, tânăr hegelian; la „clubul doctorilor” din Berlin l-a cunoscut pe Marx cu care a rămas prieten toată viața; în 1842 colaborator la „Rheinische Zeitung”, în timpul revoluției din 1848—49 a activat în mișcarea democratică. — 272, 273, 297.
- Kossuth, Lajos (Ludovic)** (1802—1894) — conducător al mișcării ungare de eliberare națională din secolul al XIX-lea; în timpul revoluției din 1848—1849 s-a situat în fruntea elementelor burgheze-democrate; șeful guvernului revoluționar ungar. Refuzul guvernului revoluționar ungar de a acorda libertăți naționale românilor și acceptarea de către acesta a votului Dietei nemești din Cluj cu privire la încorporarea Transilvaniei în Ungaria, au provocat dezbinarea forțelor revoluționare române și maghiare, fapt de care a profitat Curtea de la Viena. Una din principalele greșeli ale guvernului revoluționar ungar condus de Kossuth, care au contribuit la înfringerea revoluției a fost atitudinea față de revendicările naționale și sociale ale românilor și slavilor din Ungaria. După înfringerea revoluției, Kossuth a emigrat în Anglia. — 17.
- Kovalevski, Maxim Maximovici** (1851—1916) — sociolog, istoric, etnograf și jurist rus; politician de oricintare liberal-burgheză; autor al unor studii de istorie a orînduirii primitive. — 421.
- Kravicinski, Fanny Marcovna** (aprox. 1853—1945) — în deceniul al 8-lea a luat parte la mis-

- carea narodnică; soția lui Serghei Mihailovici Kravcinski. — 312.
- Kravcinski*, Serghei Mihailovici (pseudonim literar: *Stepniak*) (1851—1895) — scriitor și publicist rus, narodnic revoluționar în deceniul al 8-lea; în 1878 a comis la Petersburg un atentat asupra șefului jandarmeriei, apoi a emigrat; din 1884 a trăit la Londra. — 220, 221, 312, 349, 356, 376.
- Kugelmann*, Franziska (n. 1858) — fiica lui Ludwig Kugelmann. — 123.
- Kugelmann*, Gertrud (n. Oppenheim) (n. aprox. 1839) — soția lui Ludwig Kugelmann. — 123.
- Kugelmann*, Ludwig (1828—1902) — medic, democrat, colaborator apropiat și prieten al lui Marx și Engels; participant la revoluția din 1848—1849; în 1862—1874 a corespondat permanent cu Marx, militant activ al Internaționalei I la Hannover, delegat la Congresul de la Lausanne (1867) și la Congresul de la Haga (1872), a avut o contribuție importantă la răspîndirea „Capitalului” în Germania. — 123, 300, 394.
- Kuhlmann*, Georg — informator secret al guvernului austriac; șarlatan, se dădea drept „profet”; în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea a propagat în rîndurile meseriașilor germani din Elveția, adepți ai lui Weitling, ideile „adevăraturii socialism”, folosind o frazeologie religioasă. — 110.
- Kunert*, Fritz (1850—1932) — social-democrat; în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea redactor la unele ziare social-democrate, deputat în Reichstag (1890—1893, 1896—1906 și 1909—1924); între 1917—1922 membru al Partidului social-democrat independent din Germania, apoi din nou membru al Partidului social-democrat din Germania. — 344.

L

- Labriola*, Antonio (1843—1904) — filozof și publicist italian, unul dintre primii propagandiști ai marxismului în Italia. — 295, 345, 346, 382.
- Labusquière*, Jean (n. 1852) — ziarist socialist francez, membru al Internaționalei I, în cadrul redacției ziarului „La Bataille” l-a sprijinit pe Brousse, ulterior socialist independent. — 190.
- Labruyère*, Georges de — ziarist francez, colaborator la „Cri du Peuple”, la sfîrșitul deceniului al 9-lea — boulangist, fondatorul ziarului „La Cocarde” (1888).
- Lachize*, Jean-Benoît (Felix) (n. 1859) — țesător, blanquist, membru al Partidului muncitoresc francez; în 1889 deputat în Cameră. — 264.
- Lafargue*, Ana Virginia Armaignac (n. 1803) — mama lui Paul Lafargue. — 246.
- Lafargue*, Laura (1845—1911) — cea de-a doua fiică a lui Karl și Jenny Marx, militantă a mișcării muncitorești franceze, din 1868 soția lui Paul Lafargue. — 22, 25, 34, 37, 42, 45, 59, 64, 69, 71, 73, 75, 78, 80, 101, 103, 112, 116, 119, 133, 137, 140, 152, 157, 172, 177, 181, 183, 190, 191, 206, 215, 217, 222, 229, 245, 248, 251, 261, 264, 268, 287, 290, 312, 314, 336, 340, 342, 360, 378, 381, 389, 392, 394, 396, 400, 412, 419, 423, 428, 429, 463, 472, 484.
- Lafargue*, Paul (1842—1911) — medic francez, socialist, militant de seamă al mișcării muncitorești franceze și internaționale, publicist, propagator al marxismului, discipol și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels,

membru al Consiliului General al Internaționalei I, secretar-correspondent pentru Spania (1866—1868), a luat parte la fondarea secțiilor Internaționalei I în Franța (1864—1870), delegat la Congresul de la Haga (1872); împreună cu Jules Guesde fondatorul Partidului muncitoresc francez; delegat la aproape toate congresele Partidului muncitoresc francez; în 1868 s-a căsătorit cu fiica lui Marx, Laura. — 20, 25, 45, 46, 47, 60, 61, 64, 66, 67, 70, 80, 101, 112, 113, 119, 120, 122, 128, 131, 138, 139, 140, 141, 149, 150, 151, 154, 155, 157, 159, 162, 165, 166, 169, 172, 176, 179, 180, 183, 184, 185, 188, 192, 193, 196, 198, 204, 205, 206, 207, 216, 217, 218, 220, 224, 225, 227, 230, 246, 249, 250, 252, 253, 256, 258, 264, 266, 275, 277, 279, 283, 285, 287, 288, 290, 294, 295, 297, 298, 313, 314, 338, 340, 342, 361, 376, 378, 379, 380, 389, 396, 402, 413, 414, 422, 426, 430, 431, 450, 452, 462, 485, 495.

Lahr, brutar englez; soțul Johannei Lahr. — 203.

Lahr, Johanna — socialistă engleză, născută în Germania, membră a Ligii socialiste. — 203.

Lange, Friedrich Albert (1828—1875) — sociolog și filozof german; până în 1864 secretarul Camerei de comerț din Duisburg; democrat mic-burghez; membru al Internaționalei I, delegat la Congresul de la Lausanne din 1867; în 1866 a plecat în Elveția, a colaborat la difuzarea ziare elvețiene; din 1870 profesor la Zürich, din 1872 — la Magdeburg. — 275.

Lassalle, Ferdinand (1825—1864) — socialist mic-burghez german, avocat, în anii 1848—1849 a participat la mișcarea democratică din Renania; i-a cunoscut pe Marx și Engels (corespondență

până în 1862). Meritul său istoric constă în faptul că, prin fondarea Uniunii generale a muncitorilor germani în mai 1863, a venit în întâmpinarea dorinței muncitorilor înaintați de a se despărți din punct de vedere organizatoric de burghezia liberală. Nu a dat o perspectivă revoluționară clasei muncitoare, ci a creat iluzia că se poate trece pașnic la socialism cu ajutorul statului iuncherilor prusieni. Ideologia „socialismului guvernamental regalo-prusian” l-a dus pe Lassalle la pactizarea cu Bismarck și militarismul prusian al iuncherimii și marii burghezii și la sprijinirea politicii de unificare „de sus” a Germaniei sub hegemonia Prusiei. — 218, 219.

Laura vezi Lafargue, *Laura*.

Lavigerie de. — 401, 431.

Lavrov, Piotr Lavrovici (1823—1900) — sociolog și publicist rus, unul dintre ideologii narodnicismului, filozof eclectic. Prieten cu Marx și Engels; membru al Internaționalei I, din 1870 a trăit în emigrație; participant la Comuna din Paris, redactor al revistei „Vperiod.” (1873—1876) și al ziarului cu același nume (1875—1876); unul dintre vicepreședinții Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889. — 207, 365, 477

Lavy, Aimé (n. 1850) — socialist francez, posibilist, publicist, din 1887 membru al Consiliului comunal din Paris, deputat în Cameră (1890—1898). — 224, 444.

Lee, Henry William (1865—1932) — socialist englez, reformist, membru al Federației social-democrate, ulterior secretarul acesteia (1885—1913); redactor la ziarul londonez „Justice” (1913—1924). — 174.

- Lee*, — editorul american al lucrării lui Karl Marx „Discurs asupra liber-schimbismului“. — 131, 174.
- Lehmann I*, vezi Wilhelm I.
- Leitner*, von — tânăr hegelian, aparține organizației „Die Freien“ din Berlin. — 272.
- Lenchen*, vezi Demuth, Helene.
- Leo*, Heinrich (1799—1878) — istoric, promotor al unor idei ultrareacionare pe plan politic și religios, unul dintre ideologii iuncherilor prusaci. — 297.
- Lessner*, Friedrich (1825—1910) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, de profesie croitor; membru al Ligii celor drepti și al Ligii comuniștilor; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; a participat la revoluția din 1848—1849; în 1852, în procesul comuniștilor de la Colonia, a fost condamnat la 3 ani închisoare; în 1856 a emigrat la Londra, membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1872), membru al Consiliului federal britanic, delegat la conferințele de la Londra din 1865 și 1871, ca și la toate congresele Internaționalei I; a luptat pentru promovarea în Internațională a liniei lui Marx și Engels; unul dintre fondatorii Partidului laburist independent din Anglia (1883). — 31, 116, 118, 263, 371.
- Levrant* — membru al Consiliului comunal din Paris (1890), președinte al comisiei de învățământ. — 485.
- Lexis*, Wilhelm (1837—1914) — statistician. — 96.
- Liebknecht*, Gertrud — fiica lui Wilhelm Liebknecht. — 251, 253, 309.
- Liebknecht*, Natalie (1835—1909) — din 1868 cea de-a doua soție a lui Wilhelm Liebknecht, mama lui Karl Liebknecht. — 263, 308, 309, 393.
- Liebknecht*, Theodor Karl (1870—1948) — fiul lui Wilhelm Liebknecht, cunoscut apărător în procese politice, membru al Partidului social-democrat din Germania, a aderat ulterior la Partidul social-democrat independent din Germania, deputat al Dietei prusiene din 1921; a emigrat în 1933. — 251, 253, 263, 308, 309, 416.
- Liebknecht*, Wilhelm (1826—1900) — publicist, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; a participat la revoluția din 1848—1849; a emigrat în Elveția, apoi în Anglia, unde a devenit membru al Ligii comuniștilor; în 1862 s-a întors în Germania, din 1863 până la începutul anului 1865, ca apropiat al lui Marx și Engels, a fost membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, membru al Internaționalei I, propagator al comunismului științific, în 1869 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc, redactor responsabil al publicațiilor „Demokratisches Wochenblatt“, „Volkstaat“ și „Vorwärts“; adversar ferm al militarismului prusian, a militat pentru unificarea Germaniei pe cale revoluționară; deputat în Reichstag (1874—1900); delegat la congresele muncitorești socialiste internaționale din 1889, 1891 și 1893. — 29, 36, 39, 53, 57, 84, 115, 116, 119, 121, 122, 131, 132, 141, 150, 152, 153, 163, 164, 166, 169, 170, 171, 172, 174.

- 179, 180, 181, 183, 184, 187, 189, 190, 197, 198, 200, 202, 205, 212, 220, 224, 228, 229, 232, 235, 246, 251, 252, 253, 255, 262, 277, 278, 287, 309, 341, 354, 370, 373, 392, 393, 394, 395, 398, 402, 410, 414, 416, 420, 439, 447, 450, 453, 469, 470, 472, 473, 478, 482, 487.
- Lingenau**, Johann Karl Ferdinand (m. 1877) — socialist american, de origine germană; a participat la revoluția din 1848—1849, după care a emigrat în S.U.A.; și-a lăsat averea moștenire mișcării socialiste internaționale, în special Partidului socialist muncitoresc din Germania. — 235.
- Locke**, John (1632—1704) — filozof dualist englez, senzualist; economist burghez. — 469.
- Lollini**, Vittorio — avocat italian, socialist. — 345, 382.
- Longuet**, Charles (1839—1903) — ziarist francez, militant al mișcării muncitorești franceze, proudhonist; membru al Consiliului General al Internaționalei I (1866—1867 și 1871—1872), secretar-corespondent pentru Belgia (1866), delegat la congresele de la Lausanne (1867), Bruxelles (1868), la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872) ale Internaționalei; membru al Comunei din Paris, după înfringerea ei a emigrat în Anglia; ulterior a aderat la aripa oportunistă a mișcării socialiste din Franța, din 1872 căsătorit cu fiica lui Marx, Jenny. — 35, 42, 71, 73, 103, 157, 189, 205, 228, 266, 267, 269, 275, 283, 361.
- Longuet**, Edgar (1879—1950) — fiul lui Jenny și Charles Longuet, medic, militant al mișcării muncitorești franceze; membru al Partidului socialist; din 1938, membru al Partidului comunist francez, a luat parte la mișcarea de rezistență antifascistă. — 69, 248, 252, 253, 267.
- Longuet**, Jean-Laurent-Frederick (Johnny) (1876—1938) — fiul lui Jenny și Charles Longuet; unui dintre liderii Partidului socialist francez. — 69, 248, 252, 253, 267.
- Longuet**, Jenny (Mémé) (1882—1952) — fiica lui Jenny și Charles Longuet. — 69, 396, 401, 473, 486.
- Longuet**, Marcel (1881—1949) — fiul lui Jenny și Charles Longuet. — 69, 252, 275, 486.
- Lopatîn**, Gherman Aleksandrovici (1845—1918) — revoluționar rus, narodnic, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1870), prieten cu Marx și Engels, cu care a purtat corespondență; unul dintre traducătorii volumului I al „Capitalului” lui Marx în limba rusă. — 12, 105, 226.
- Loria**, Achille (aprox. 1857—1943) — sociolog și economist italian; falsificator al marxismului. — 359.
- Lovell**, John W. — editor american, în 1887 a editat lucrarea lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”. — 26.
- Lubbock**, John — episcop al Londrei. — 251.
- Ludovic Bonaparte** vezi Napoleon al III-lea.
- Ludovic-Filip**, duce d'Orléans (1773—1850) rege al Franței (1830—1848). — 265, 266.
- Lüning**, Otto (1818—1868) — medic și publicist, la mijlocul deceniului al 5-lea reprezentant al „adevăratului” socialism, după 1866 național-liberal; redactor la „Neue Deutsche Zeitung”. — 111.

M

- Mac Donnel J. Patrick** (1847—1906) — socialist irlandez, fenian; membru al Consiliului General al Internaționalei și secretar-corespondent pentru Irlanda (1871—1872); delegat la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872) ale Internaționalei; în 1872 a emigrat în S.U.A., unde a activat în mișcarea muncitorească americană. — 67.
- Mac-Mahon, Marie-Edmé-Patrice-Maurice** conte de, duce de *Magenta* (1808—1893) — militar și om politic reacționar; din 1859 mareșal al Franței, bonapartist; a participat la războiul Crimeii și la războiul din Italia (1859); comandant suprem al armatei de la Versailles, călăul Comunei din Paris, președinte al celei de-a treia Republici (1873—1879). — 190, 362.
- Mahon, John Lincoln** (1865—1930) mecanic, militant de seamă al mișcării muncitorești britanice; membru în Comitetul executiv al Federației social-democrate (1884), din decembrie 1884 membru al Ligii socialiste, iar în 1885 secretarul acesteia, unul dintre organizatorii lui North of England Socialist Federation (1887); autorul lucrării „A Labour Programme“ (1888), cunoscut al lui Engels. — 62, 141, 147.
- Malon, Benoît** (1841—1893) — muncitor, socialist mic-burghez francez; membru al Internaționalei I, delegat la Congresul de la Geneva (1866), membru în Comitetul Central al Gărzii naționale și al Comunei din Paris; după înfrângerea acesteia a emigrat în Italia, apoi în Elveția, unde a aderat la anarhiști; ulterior unul dintre liderii și ideologii posibilistilor. — 140, 182.
- Mann, Tom** (1856—1941) — metalurgist, socialist englez; s-a alăturat aripii de stnga a Federației social-democrate (1885) și Partidului laburist independent (1893); către sfârșitul deceniului al 9-lea a militat pentru organizarea mișcării de mase a muncitorilor necalificați și unirea lor în cadrul noilor trade-unionuri; a condus o serie de greve de mari proporții; în timpul primului război mondial, internaționalist; a luat parte la organizarea luptei muncitorilor englezi împotriva intervenției antisovietice. Unul dintre fondatorii Partidului comunist din Marea Britanie (1920); a luptat activ pentru unitatea mișcării muncitorești internaționale împotriva reacțiunii imperialiste și a fascismului. — 204, 206, 208, 237, 248, 256, 300, 319, 367.
- Manning, Henry Edward** (1808—1892) — teolog englez, în 1851 a trecut la catolicism; din 1875 cardinal; a fost atras de socialismul creștin. — 251, 300.
- Manteuffel, Otto Theodor**, baron de (1805—1882) — om de stat prusian; reprezentant al birocrăției aristocrate reacționare; ministru de interne (1848—1850), prim-ministru și ministru de externe (1850—1858). — 418.
- Martignetti, Pasquale** (1844—1920) — funcționar italian socialist; a tradus în limba italiană lucrări ale lui Marx și Engels; a rămas credincios socialismului revoluționar până la sfârșitul vieții sale. — 18, 55, 229, 236, 280, 294, 321, 322, 323, 345, 346, 381, 382.
- Marx, Jenny** (n. von Westphalen) (1814—1881) — din 1843 soția lui Karl Marx, prietena cre-

- dincioasă și tovarăsa lui de luptă. — 42, 418.
- Marx-Aveling, Eleanor** (Tussy) (1855—1898) — fiica cea mai mică a lui Karl și Jenny Marx, militantă de seamă a mișcării muncitorești engleze și internaționale; a desfășurat activitate publicistică și literară; membră a Federației social-democrate (1884); unul dintre fondatorii Ligii socialiste (1884), în 1889 unul dintre organizatorii mișcării de masă a muncitorilor necalificați și a trade-unionurilor muncitorilor din întreprinderile de gaz din Londra; a colaborat la diferite publicații internaționale; din 1884 tovarăsa de viață a lui Edward Aveling. — 25, 32, 33, 41, 45, 58, 60, 62, 69, 71, 73, 74, 76, 78, 79, 81, 84, 95, 99, 103, 119, 126, 128, 133, 134, 135, 141, 148, 166, 170, 175, 186, 188, 189, 191, 198, 203, 204, 221, 225, 248, 249, 251, 253, 257, 266, 267, 268, 269, 271, 282, 289, 290, 293, 294, 302, 304, 308, 309, 313, 318, 319, 323, 340, 343, 344, 368, 370, 372, 377, 378, 379, 384, 400, 409, 428, 442, 446, 448, 450, 452, 466, 470, 473.
- Massingham, Henry William** (1860—1924) — ziarist englez, redactor la „Star”. — 186, 189, 192, 194, 197, 224.
- Mayer, Julius Robert** (1814—1878) — cercetător în domeniul științelor naturii, unul dintre primii care au formulat legea conservării și transformării energiei. — 106.
- Meissner, Otto Karl** (1819—1902) — editor din Hamburg; a editat „Capitalul” și o serie de alte lucrări ale lui Marx și Engels. — 103, 153, 251, 428, 441.
- Mémé** vezi Longuet, Jenny.
- Meyen Eduard** (1812—1870) — publicist german, tânăr hegelian, democrat mic-burghez; după înfringerea revoluției din 1848—1849 a emigrat în Anglia, ulterior național-liberal. — 272.
- Meyerbeer, Giacomo** (Jakob Liebmann Meyer Beer) (1791—1864) — compozitor, pianist, reprezentant de seamă al muzicii de operă. — 248.
- Millerand, Étienne** — Alexandre (1859—1943) — avocat și publicist francez, om de stat și om politic, radical mic-burghez, membru al Camerei deputaților (din 1885); în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea s-a alăturat mișcării socialiste devenind conducătorul liniei oportuniste; ministru al comerțului (1899—1902), ulterior a întemeiat grupul „socialiștilor independenți”; în 1904 exclus din Partidul socialist francez; unul dintre organizatorii intervenției în Rusia Sovietică; prim-ministru și ministru de externe (1920), președinte al republicii (1920—1924). — 246, 250.
- Mills, Roger Quarles** (1832—1911) — om de stat american, membru al Partidului democrat, membru al Camerei reprezentanților (1873—1892) și al Senatului (1892—1899). — 49.
- Miquel, Johannes** (1828—1901) — avocat, bancher și om politic german; a participat la revoluția din 1848—1849, în deceniul al 5-lea membru al Ligii comuniștilor, în deceniul al 6-lea liberal, unul dintre fondatorii Uniunii naționale (1859); primar al orașului Osnabrück (1865—1870, 1876—1880), din 1867 unul dintre liderii aripii de dreapta a național-liberalilor; membru al Camerei prusiene a deputaților și deputat în Reichstag. — 354, 355.

- Mohrhenn**, socialist. — 479.
- Moltke**, Helmuth Karl Bernhard, conte de (1800—1891) feldmareșal prusian, autor al unor lucrări militare, unul dintre ideologii militarismului și șovinismului prusian, șeful statului major prusian (1857—1871) și al marelui stat major imperial (1871—1888); în timpul războiului franco-prusian comandantul suprem al armatei prusiene. — 52, 336.
- Moore**, Samuel (aprox. 1830—1911) — jurist englez, membru al Internaționalei I; prieten al lui Marx și Engels, a tradus în limba engleză volumul I al „Capitalului” (împreună cu Edward Aveling) și „Manifestul Partidului Comunist”. — 19, 24, 27, 103, 119, 126, 191, 214, 216, 222, 225, 227, 266, 267, 269, 301, 304, 357, 361, 425, 428, 446.
- Moreau**, de Jonnés, Alexandre (1778—1870) — economist francez, autorul mai multor tratate de statistică. — 142.
- Morgan**, Lewis Henry (1818—1881) — etnolog american, arheolog și istoric al comunei primitive, reprezentant al materialismului spontan. — 131, 380, 384, 406, 409.
- Morier**, Robert Burnett David (1826—1893) — diplomat englez. — 129.
- Morris**, William (1834—1896) — poet englez, scriitor și artist, socialist; membru al Federației social-democrate, din 1884 unul dintre liderii Ligii socialiste, în 1889 s-a retras din Ligă din cauză că a dezavuat practicile ei anarhiste și a revenit la Federația social-democrată; delegat la congresul socialist muncitoresc internațional (1889). — 27, 31, 34, 183, 197, 204, 238, 306, 368, 400.
- Most**, Johann Joseph (1846—1906) — legător de cărți, redactor, social-democrat, mai târziu anarhist; din 1871 membru al Partidului muncitoresc social-democrat, deputat în Reichstag (1874—1878); în 1876—1878 redactor la „Berliner Freie Presse”; în 1878 a fost expulzat din Berlin, a emigrat la Londra; din 1879 editorul și redactorul ziarului „Freiheit”; în 1880 exclus ca anarhist din Partidul muncitoresc socialist din Germania; în 1882 a emigrat în S.U.A. unde și-a continuat propaganda anarhistă. — 117.
- Motteler**, Emilie — soția lui Julius Motteler. — 74, 76, 80, 301, 308.
- Motteler**, Julius (1838—1907) — postăvar și contabil; din 1863 membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, unul dintre fondatorii Partidului popular din Saxonia (1866), membru al Internaționalei I; unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania (1869), deputat în Reichstag (1874—1878 și 1903—1907), în perioada cit a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor a condus din Zürich expedierea ilegală în Germania a ziarului „Sozialdemokrat” și a altor publicații socialiste; a fost supranumit „postașul roșu”, în 1888 a fost expulzat din Elveția, până în 1901 a trăit la Londra și apoi la Leipzig; în confruntarea cu revizionismul s-a situat ferm de partea lui Bebel. — 61, 63, 64, 73, 76, 80, 97, 149, 243, 332, 383, 384, 425, 438.
- Mügge** Theodor (1806—1861) — scriitor și publicist german, tânăr hegelian. — 272.
- Murray**, Alma — actriță engleză. — 71.

Mussak — profesor la Berlin, tînăr hegelian. — 272.
Mutual vezi *Lopatin* Gherman Aleksandrovici.

N

Nădejde, Ioan (1854—1928) — publicist, sociolog și om politic, a aderat la mișcarea socialistă, militînd pentru revendicări general-democratice, a tradus în limba română lucrări ale lui Engels; membru al Consiliului general al P.S.D.M.R.; principalul lider al „generoșilor”, care au părăsit în 1899 P.S.D.M.R., trecînd în Partidul liberal. — 7, 61.

Napoleon I Bonaparte (1769—1821) — împărat al Franței (1804—1814 și 1815). — 21, 41, 52, 137, 362, 386.

Napoleon al III-lea (Ludovic Bonaparte) (1808—1873) — nepotul lui Napoleon I, președinte al celei de-a doua Republici (1848—1851), împărat al Franței (1852—1870). — 158, 260, 361, 362.

Naporra, Rudolph — colaborator al poliției politice, s-a strecurat ca provocator în unele adunări politice, în 1888 a fost demascat. — 52.

Nasr-ed-Din (1831—1896) — șah al Persiei (1848—1896). — 219.

Nieuwenhuis — fiul lui Ferdinand Domela Nieuwenhuis. — 352, 473.

Nieuwenhuis, Ferdinand Domela (1846—1919) — militant al mișcării muncitorești din Olanda, unul dintre fondatorii și conducătorii Ligii social-democrate și mai tîrziu ai Partidului muncitoresc social-democrat din Olanda; din 1888 membru al Parlamentului; a participat la congresele muncitorești socia-

liste internaționale din 1889, 1891 și 1893; în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a trecut pe poziții anarhiste. — 32, 177, 182, 224, 228, 248, 252, 342, 352, 423, 473.

Nim vezi Demuth Helene.

Nitzer, Carl August. — 38.

Noilliac, Benique-Victor-Aimé — om politic, în timpul Revoluției franceze, autorul unor pamflete despre revoluție. — 145.

O

O'Brien, Wiliam (1852—1928) — om politic burghez irlandez, ziarist, naționalist; din 1883 membru al Parlamentului. — 30, 34.

O'Connor, Fergus Edward (1794—1855) — conducător al aripii de stînga a mișcării cartiste; fondatorul și redactorul ziarului „The Northern Star”; după 1848 reformist. — 307.

Okecki, Alexandre — om politic francez, socialist, redactor și editor al săptămînalului socialist „L'Autonomie”, delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional din 1891. — 205, 363.

Orléans, dinastie de regi ai Franței (1830—1848). — 327.

Osteroth, Friedrich (m. 1839) — rudă a lui Friedrich Engels. — 317.

Oswald, Eugen (1826—1912) — ziarist, democrat mic-burghez; a luat parte la mișcarea revoluționară din Baden din 1848—1849; după înfrîngerea revoluției a emigrat în Anglia. — 472.

Owen Robert (1771—1858) — cel mai de seamă socialist utopist englez. — 43.

P

- Padlewski*, Stanislaw (1857—1891) — socialist polonez, în 1890 l-a împuşcat la Paris pe Seliverstov, şeful jandarmeriei din Rusia; s-a mutat la Londra şi apoi în America, unde s-a sinucis. — 485.
- Pakard* — medic englez. — 463.
- Parke*, Ernest — ziarist englez, redactor la „Star”. — 330.
- Parnell*, Charles Stewart (1846—1891) — om politic şi de stat irlandez, naţionalist burghez; din 1875 membru al Parlamentului, din 1877 liderul mişcării pentru autoguvernarea Irlandei (Home Rule); unul dintre fondatorii (1879) şi liderii (1880—1881) Ligii irlandeze pentru pământ (Irish Land League). — 204, 206, 207, 208, 213, 220, 221, 229.
- Parnell*, William — tâmplar, lider al sindicatului ebeniştilor, secretar onorific al lui Labour Electoral Association a trade-unionurilor din Londra, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea a susţinut participarea trade-unionurilor engleze la mişcarea socialistă internaţională; delegat la congresul sindical internaţional de la Londra din 1888 şi la Congresul muncitoresc socialist internaţional din 1891. — 326.
- Paul* vezi Lafargue, Paul
- Pauli*, Ida — soţia lui Philipp Viktor Pauli. — 71.
- Pauli*, Philipp Viktor (n. 1836, m. după 1916) — chimist, prieten al lui Schorlemmer; a avut strînse legături cu Marx şi Engels; a condus o fabrică de produse chimice în Rheinau lângă Mannheim. — 71, 472.
- Percy*, vezi Rosher, Percy White
- Petersen*, Niels Lorenz (1814—1894) — reprezentant al mişcării muncitoreşti daneze şi internaţionale, adept al lui Weitling, membru al Ligii comuniştilor, emigrant la Paris; în 1859 colaborator la ziarul „Das Volk”, membru al secţiei germane a Internaţionalei I, unul dintre liderii aripiei de stînga a Partidului muncitoresc social-democrat din Danemarca, delegat la congresul muncitoresc socialist internaţional din 1889. — 221, 252, 255, 256.
- Petrarca*, Francesco (1304—1374) — poet italian de seamă, precursor al umanismului european. — 224.
- Pfänder* — soţia lui Carl Pfänder. — 31, 36, 53.
- Pfänder*, Carl (1818—1876) — militant al mişcării muncitoreşti germane şi internaţionale, pictor miniaturist, din 1845 emigrant la Londra; prieten şi tovarăş de luptă al lui Marx şi Engels; membru al Ligii celor drepti şi al Asociaţiei culturale a muncitorilor comunişti germani de la Londra, membru al Organului central al Ligii comuniştilor, casier al comitetului social-democrat pentru ajutoarea emigranţilor germani, membru al Consiliului General al Internaţionalei I (noiembrie 1864—1867 şi 1870—1872). — 36
- Pinoff* — procuror prusian, acuzator în procesul de la Elberfeld din 1889. — 325.
- Pitt*, William (junior) (1759—1806) — om de stat britanic, tory, prim-ministru (1783—1801 şi 1804—1806). — 296.
- Platter*, Julius (1844—1923) — economist elveţian, publicist. — 97.
- Plehanow*, Gheorghii Valentino-vici (1856—1918) — reprezen-

- tant de seamă al mișcării muncitorești ruse și internaționale, filosof și propagator al marxismului în Rusia; a fondat prima organizație marxistă rusă, grupul „Eliberarea muncii”; delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional din 1889 și la alte Congrese ale Internaționalei a II-a; în ultimele două decenii ale secolului trecut a combătut narodnicismul, iar în cadrul mișcării muncitorești internaționale a combătut oportunistul și revizionismul; ulterior s-a alăturat menșevicilor; în timpul primului război mondial, s-a situat pe poziții șoviniste. — 207, 349, 351, 365, 366.
- Potter, George** (1832—1893) — zidar, unul dintre liderii trade-unionurilor engleze; membru al Consiliului trade-unionurilor de la Londra; fondatorul și editorul ziarului „Bee-Hive”, a promovat o politică de compromis cu burghezia liberală. — 33, 300.
- Protot, Eugène** (1839—1921) — avocat, medic și ziarist francez, blanquist de dreapta, membru al Comunei din Paris și al Comisiei juridice; după înfrângerea Comunei a emigrat în Elveția, ulterior în Anglia; după amnistia din 1880 s-a întors în Franța; s-a situat pe poziții ostile Internaționalei I și marxismului. — 283.
- Proudhon, Pierre-Joseph** (1809—1865) — publicist francez, socialist mic-burghez, unul dintre teoreticienii anarhismului; a negat lupta de clasă revoluționară și a militat pentru crearea pe cale reformistă a unei societăți a micilor producători de mărfuri; Marx și Engels l-au criticat aspru pentru concepțiile sale mic-burgheze. — 274.
- Ptolemeu** — dinastie de suverani ai Egiptului elenistic (305—30 î.e.n.). — 432.
- Pumps** vezi Roshier, Mary Ellen.
- Puttkamer, Robert Victor von** (1828—1900) — om de stat și politician reacționar prusian; ministru de interne (1881—1888); cunoscut pentru brutalitatea cu care a reprimat mișcarea muncitorească. — 29, 30, 34, 35, 51, 52, 334, 342, 344, 359.
- Pyat, Félix** (1810—1889) — publicist, dramaturg și om politic francez, democrat mic-burghez; a luat parte la revoluția din 1848; în 1849 a emigrat în Elveția, apoi în Belgia și Anglia; adversar al unei mișcări muncitorești independente; timp de mai mulți ani a dus o campanie de defăimare a lui Marx și a Internaționalei I, folosindu-se în acest scop de secția franceză de la Londra; membru al Adunării naționale (1871), membru al Comunei din Paris, după amnistia din 1880 s-a întors în Franța. — 283.

R

Ranke, Johannes (1836—1916) — fiziolog și antropolog german, profesor la Universitatea din München, după 1889, conservator. — 105.

Ranke, Leopold (1795—1886) — istoric german, ideolog al iun-cherimii prusiene. — 145.

Rappaport, Philipp — socialist american, la sfârșitul deceniului al 9-lea și în deceniul al 10-lea, colaborator la „Neue Zeit”. — 149, 300.

Read, medic englez. — 462.

Reeves, medic englez. — 79.

Reeves, William Dobson (aprox. 1827—1907) — librar și editor englez. — 24, 27, 63, 79, 92, 131.

- Reichel*, Alexander (1853—1921) — social-democrat elvețian, avocat. — 182.
- Reichensperger*, Peter Franz (1818—1892) — funcționar de justiție prusian, politician catolic; în 1848 membru în Parlamentul provizoriu, apoi în Adunarea națională prusiană (aripa de dreapta); mai târziu lider în Partidul centrului; membru al Reichstagului (1871—1892). — 21.
- Reid*, George W. — 318, 324.
- Reinicke*, Paul René (1860—1926) — pictor și desenator. — 482.
- Rempel*, Rudolph (1815—1868) — patron, la mijlocul deceniului al 5-lea socialist „adevărat”. — 111.
- Reuss*, Carl Theodor — ziarist, în deceniul al 9-lea agent al poliției politice; demascat în decembrie 1887. — 31, 34, 35, 234.
- Reuter*, Fritz (1810—1874) — scriitor umorist german. — 272, 363.
- Robespierre*, Maximilien (1758—1794) — om politic francez, unul dintre conducătorii Revoluției burgheze din Franța și ai iacobinilor, șeful guvernului revoluționar (1793—1794). — 144, 296.
- Robinson*, A. F. — socialist englez, membru al Ligii socialiste. — 203.
- Rocheport*, Victor-Henri, marchiz de Rocheport-Luçay (1830—1913) — publicist, scriitor și om politic francez, republican de stînga; editor al revistei „La Lanterne” (1868—1869) și al ziarului „la Marseillaise” (1869—1870); membru al guvernului apărării naționale (septembrie-noiembrie 1870); după înfrîngerea Comunei din Paris a fost deportat în Noua Caledonie; a fugit în Anglia; după amnistia din 1880 s-a înapoiat în Franța, a editat ziarul „L’Intransigeant”; la sfîrșitul deceniului al 9-lea monarhist și boulangist. — 41, 48, 113, 158, 198.
- Roesgen*, — soția lui Charles Roesgen. — 76.
- Roesgen*, Charles — funcționar la firma Ermen și Engels din Manchester. — 76.
- Röllinghoff*, Ewald — unul dintre acuzați în procesul de la Elberfeld (1889), în timpul procesului demascat ca agent politic, condamnat la 5 luni închisoare. — 325.
- Romm*, Julie (născută Zadek) (m. 1920) — socialistă, soția lui Maxim Romm; colaboratoare la „Neue Zeit”; ulterior a emigrat în America și a lucrat la „New Yorker Volkszeitung”. — 445.
- Romm*, Maxim (m. 1921) — student în medicină rus, a studiat la Berlin, Würzburg și Zürich; medic, mai târziu a emigrat în America. — 445.
- Roques*, Jules — a finanțat ziarul „L’Égalité” (1889—1891). — 151.
- Roscher*, Wilhelm Georg Friedrich (1817—1894) — economist vulgar german, întemeietorul așa-numitei școli istorice în economia politică din Germania; a combătut socialismul utopic și economia politică clasică burgheză, a negat existența legilor economice. — 95, 96.
- Rose*, Edward (Baby) (1849—1904) — critic teatral și dramaturg englez; simpatizant al Federației social-democrate și al Ligii socialiste; ulterior s-a apropiat de Societatea fabienilor. — 197
- Rosenberg*, Wilhelm Ludwig (pseudonim: *von der Mark*) (n. aprox. 1850) — ziarist american, socialist de origine ger-

- mană; în deceniul al 9-lea se-
cretar al Comitetului executiv
al Partidului socialist muncito-
resc din America de Nord; li-
der al fracțiunii lassalleene în
partid; în anul 1889 a fost ex-
clus din partid. — 83, 267, 298,
307, 320, 328, 471.
- Rosher** — mama lui Percy White
Rosher. — 279.
- Rosher** — tatăl lui Percy White
Rosher. — 278, 280.
- Rosher, Charles** — fratele lui
Percy White Rosher. — 278,
289, 313.
- Rosher, Frank.** — 362, 381.
- Rosher, Lilian** (n. 1882) — fiica
lui Mary Ellen și a lui Percy
White Rosher. — 68.
- Rosher, Mary Ellen** (*Pumps*) (nă-
scută *Burns*) (n. aprox. 1860) —
nepoata soției lui Engels, mă-
ritată din 1881 cu Percy White
Rosher. — 68, 69, 71, 73, 75, 78,
79, 119, 129, 268, 287, 289, 290,
308, 309, 313, 320, 343, 394, 416,
421, 472, 485.
- Rosher, Percy White** — negustor
englez, însurat din 1881 cu
Mary Ellen Burns. — 71, 76,
101, 116, 239, 277, 280, 289, 308,
309, 313, 320, 324, 331, 343, 394,
485.
- Rotschild** — bancă internațională.
— 486.
- Rothwell, Richard R.**, marchiz de
(m. 1890) — proprietarul case-
lor din Regent's Park Road din
Londra în care a locuit Fried-
rich Engels în anii 1870—1894.
— 436, 437, 441.
- Rouanet, Gustave-Armand** (n.
1855) — ziarist, socialist fran-
cez, posibilist, redactor la „La
Revue Socialiste“, membru al
Consiliului municipal din Paris
(1890—1893), din 1893 deputat
în Cameră, a colaborat la „Hu-
manité“ de la fondarea ace-
stă (1904). — 182.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1712—
1778) — scriitor francez, cel mai
de seamă ideolog al micii bur-
ghezii revoluționare dinainte
de Revoluția franceză. — 340.
- Rudolf, Franz Karl Joseph** (1858—
1889) — arhiduce și prinț moș-
tenitor al Austro-Ungariei; s-a
sinucis. — 145.
- Ruge, Arnold** (1802—1880) — pu-
blicist radical german, tânăr he-
gelian, democrat mic-burghez;
în 1848 deputat în Adunarea
națională de la Frankfurt
(aripa de stînga); în deceniul
al 6-lea unul dintre liderii emi-
grației mic-burgheze germane
din Anglia; după 1866 național-
liberal; începînd din 1866 pînă
la sfîrșitul vieții sale a trăit
la Brighton. — 487.
- Rutenberg, Adolf** (1808—1869) —
publicist, tânăr hegelian; în
1848 redactor la „National-Zei-
tung“; după 1866 național-li-
beral. — 273.

S

Saint-Simon, Claude-Henri de
Rouvroy (1760—1825) — mare
socialist utopist francez. — 43.

Salisbury, Robert Arthur Talbot
Gascoyne-Cecil, marchiz de
(1830—1903) — om de stat brita-
nic, lider al conservatorilor;
ministru pentru problemele In-
diei (1866—1867 și 1874—1878),
ministru de externe (1878—1890),
prim-ministru (1885—1886, 1886—
1892 și 1895—1902). — 30.

Sam vezi *Moore Samuel*.

Say, Jean-Baptiste Léon (1826—
1896) — om de stat francez,
economist republican burghez;
redactor la „Journal des
Débats“; din 1872 deputat în
Adunarea națională; în anii.

- 1871—1882 ministru de finanțe cu unele întreruperi; adversar al socialismului și al mișcării muncitorești. — 207, 276.
- Schack* vezi Guillaume-Schack, Gertrud.
- Scherrer*, Heinrich (1847—1919) — avocat elvețian, social-democrat. — 182, 212.
- Schewitsch*, Serghei — socialist american de origine rusă; în deceniul al 8-lea și al 9-lea ale secolului trecut a fost redactor la „New Yorker Volkszeitung”. — 298, 419, 442.
- Schiller*, Friedrich von (1759—1805). — 340.
- Schippel*, Max (1859—1928) — economist și publicist, inițial adept al lui Rodbertus, din 1886 social-democrat, unul dintre exponenții grupului oportunist de stînga „Die Jungen”, ulterior revizionist, în timpul primului război mondial social-șovinist. — 176, 212, 373, 376, 410.
- Schlesinger*, Maximilian (1855—1902) — publicist, social-democrat, lassalleean; redactor la ziarul social-democrat „Die Wahrheit” (1876—1878), colaborator la ziarul „Neuer Social-Demokrat”, „Der Volksstaat”, „Vorwärts” și la revistele „Die Neue Gesellschaft”, „Die Zukunft” și „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik”; după promulgarea legii excepționale împotriva socialiștilor s-a dezis de Partidul social-democrat. — 173, 174, 202, 241, 262.
- Schlüter* — soția lui Hermann Schlüter. — 68, 74, 76, 80, 119, 136, 233, 235, 301, 370, 463.
- Schlüter*, Hermann (m. 1919) — militant al mișcării socialiste germane și americane; în deceniul al 9-lea a condus editura social-democrată din Zürich, organizatorul primei arhive a social-democrației germane; în 1888 a fost expulzat din Elveția și a emigrat în America, unde s-a încadrat în mișcarea socialistă; autorul unor lucrări despre istoria mișcării muncitorești din Anglia și America; a corespondat cu Engels. — 16, 19, 22, 23, 38, 61, 62, 64, 66, 73, 75, 76, 89, 97, 110, 119, 128, 135, 136, 149, 233, 235, 257, 301, 309, 318, 324, 328, 332, 351, 355, 357, 369, 370, 382, 383, 384, 391, 413, 463, 470, 471, 488.
- Schmidt*, Conrad (1863—1932) — economist și filozof german, social-democrat; a corespondat cu Engels, redactor la „Vorwärts”, a aderat la grupul oportunist de stînga „Die Jungen”; în 1890 redactor la „Die Berliner Volkstribüne”; ulterior a aderat la revizionism, redactor la „Sozialistische Monatshefte”. (1908—1930). — 95, 124, 152, 174, 175, 218, 270, 282, 284, 302, 358, 405, 408, 424, 454
- Schmoller*, Gustav von (1838—1917) — istoric burghez, economist, reprezentant de seamă al școlii tinere de istorie, profesor la Universitățile din Halle, Strassburg și Berlin. — 126.
- Schnaebelé*, Guillaume (1831—1900) — polițist de graniță francez, în 1887 a fost arestat la granița franco-germană de către autoritățile germane sub acuzația de spionaj, a trebuit să fie eliberat. — 136.
- Schoemann*, Georg Friedrich (1793—1879) — filolog și istoric; autor a numeroase lucrări privind istoria veche a Greciei — 434.
- Schoenlank*, Bruno (1859—1901) — ziarist, social-democrat german; redactor la diferite publicații social-democrate în perioada le-

- gii excepționale împotriva socialiștilor; redactor la „Vorwärts“ (1891—1893), redactor-șef la „Leipziger Volkszeitung“ (1894—1901); deputat în Reichstag (1893—1901); s-a situat pe poziții marxiste, iar în confruntarea dintre forțele marxiste și revizionismul lui Bernstein s-a situat de partea forțelor marxiste. — 488.
- Schorlemmer*, Carl (1834—1892) — chimist german, profesor la Manchester, adept al materialismului dialectic, membru al Partidului social-democrat german; prieten al lui Marx și Engels, membru al Internaționalei I, a participat activ la mișcarea revoluționară, s-a folosit de călătoriile sale în Germania ca participant la congrese ale naturaliștilor pentru a transmite în condițiile grele ale legii excepționale împotriva socialiștilor, diferite informații; l-a însoțit pe Engels în călătoria în America (1888) și în Norvegia (1890); din 1874 profesor la prima catedră de chimie organică din Anglia (Manchester), membru al unor organizații științifice din Anglia, S.U.A. și Germania. — 35, 45, 59, 69, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 84, 89, 95, 99, 103, 119, 121, 126, 173, 225, 233, 236, 239, 250, 308, 332, 342, 351, 353, 357, 370, 392, 398, 399, 400, 402, 403, 405, 413, 425, 426, 429, 438, 441, 446, 478, 489.
- Schorlemmer*, Ludwig — fratele lui Carl Schorlemmer. — 76.
- Schweichel*, Robert (Pseudonim: *Rosus*) (1821—1907) — ziarist și scriitor democrat german, ulterior social-democrat, prieten cu Liebknecht, Bebel și Mehring; participant la revoluția din 1848-49 la Königsberg, între 1850 și 1862 a trăit ca emigrant în Elveția; redactor la diferite ziare germane; începând din 1868 coeditor al publicației „Demokratisches Wochenblatt“; a scris romane isorice și povestiri din mediul rural în care atacă societatea împărțită în clase. — 124.
- Schweitzer*, Johann Baptist von (1834—1875) — avocat, ulterior ziarist și scriitor; coproprietar și redactor al ziarului „Social-Demokrat“ (1864—1867), din 1868 proprietar unic; din 1863 membru, în 1867—1871 președinte al Uniunii generale a muncitorilor germani; a susținut politica lui Bismarck de unificare a Germaniei sub hegemonia Prusiei; a împiedicat afilierea muncitorilor germani la Internaționala I și refacerea unității mișcării muncitorești germane pe baza comunismului științific; în 1872 a fost exclus din Uniunea generală a muncitorilor germani. — 307, 410, 490.
- Seliverstov*, Nikolai Dmitrievici (1830—1890) — general rus, șeful jandarmeriei, ucis, în 1890, la Paris de către socialistul polonez Padlewski. — 485.
- Seneca*, Lucius Annaeus (aprox. 4 î.e.n.—65 e.n.) — filozof roman, scriitor și om politic, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai așa-numitei școli a tinerilor stoici; prin învățăturile sale reacționar-idealiste în domeniul eticii a influențat formarea dogmatismului creștin. — 288.
- Sénégas* — deputat socialist în Camera franceză (1889). — 288.
- Shelley*, Percy Bysshe (1792—1822) — poet englez, reprezentant al romantismului revoluționar, ateist. — 68.
- Shepard* — editorul american al lucrării lui Karl Marx „Discurs asupra liber-schimbismului“. — 131.

- Shipton*, George (1839—1911) — fondator și secretar al lui Amalgamated Society of House-painters & Decorators, secretar al Consiliului trade-unionurilor din Londra (1872—1896), redactor la „Labour Standard”, reformist. — 212, 238, 372, 373.
- Simon*, Ludwig (1810—1872) — avocat din Trier, democrat mic-burghez; în 1848—1849 membru al Adunării naționale de la Frankfurt (aripa de stînga); în 1849 a emigrat în Elveția, în 1867 a luat parte la Congresul Ligii pentru pace și libertate de la Geneva. — 323.
- Singer*, Paul (1844—1911) — militant de seamă al social-democrației germane; la sfîrșitul deceniului al 7-lea a evoluat de la democrația mic-burgheză la social-democrație; din 1885 președintele fracțiunii social-democrate din Reichstag; în 1886 a fost expulzat din Berlin; din 1887 membru în Comitetul de conducere și din 1890, împreună cu Bebel, președinte al Partidului social-democrat, deputat în Reichstag (1884—1911), a combătut oportunismul și revizionismul. — 21, 25, 34, 53, 85, 112, 153, 165, 251, 253, 378, 393, 451, 469, 472, 473.
- Smith*, Adolpe (Smith Headingley) — ziarist englez, în deceniul al 9-lea membru al Federației social-democrate, a fost apropiat de posibilistii francezi, a publicat articole îndreptate împotriva lui Marx și a adeptilor lui. — 116, 128, 141, 184, 186, 189, 192, 286, 453.
- Soetbeer*, Georg Adolf (1814—1892) — economist și statistician burghez. — 124, 254, 455.
- Soetbeer*, Heinrich. — 124.
- Sommier*, Antoine (1812—1866) — istoric francez, deputat în Adunarea națională legislativă (din 1849), radical; după lovitură de stat din 2 decembrie 1850 a fost expulzat din Franța; ulterior s-a înapoiat în patrie. — 147.
- Sonnenschein*, William Swan (1855 — m. după 1917) — editor englez, în 1887 a editat prima ediție în limba engleză a volumului I al „Capitalului” lui Marx. — 149, 286, 428.
- Sorge*, Adolph — fiul lui Friedrich Adolph Sorge. — 90, 331
- Sorge*, Friedrich Adolph (1828—1906) — militant de seamă al mișcării muncitorești americane și internaționale; prieten apropiat și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels, a participat la revoluția din 1849 din Baden și Palatinat, în 1852 a emigrat în America; unul dintre fondatorii Clubului comunist de la New York (1857), ai Partidului social de la New York și împrejurimi (1868), ai Internaționalei I (1867), ai Uniunii generale a muncitorilor germani de la New York (1869) și ai Comitetului central nord-american al Internaționalei I (1870), delegat la Congresul de la Haga (1872), secretar general al Consiliului General după mutarea acestuia la New York (1872—1874); pînă la sfîrșitul vieții a militat pentru cauza clasei muncitoare. — 24, 50, 58, 70, 77, 79, 82, 84, 87, 89, 90, 91, 97, 116, 127, 148, 186, 211, 231, 234, 237, 239, 257, 266, 298, 321, 328, 331, 351, 354, 367, 371, 382, 400, 404, 409, 418, 442, 448, 463, 488.
- Sorge*, Katharina — soția lui Friedrich Adolph Sorge. — 50, 85, 90, 92, 127, 130, 257.
- Speyer*, Carl (n. 1845) — tîmplar, în deceniul al 7-lea a fost secretarul Asociației culturale a

- muncitorilor germani de la Londra, din 1872 membru al Consiliului general al Internaționalei I de la Londra și ulterior din America, delegat la Congresul de la Haga. — 116.
- Stead*, William Thomas (1849—1912) — ziarist și publicist englez, liberal burghez, redactor la „Pall Mall Gazette“ (1883—1889). — 61.
- Stehely* — proprietarul unei cofetării din Berlin, cunoscută ca loc de întâlnire al intelectualilor berlinezi, și ca local de întrunire al „Celor liberi“. — 273.
- Stein*, Lorenz (1815—1890) — istoric și economist german; hegelian, profesor de filozofie și drept de stat la Universitatea din Kiel. — 111.
- Stepniak* vezi Kravcinski, Fanny Marcovna.
- Stepniak* vezi Kravcinski, Serghei Mihailovici.
- Stieber*, Wilhelm (1818—1882) — funcționar de poliție prusian, șeful poliției politice din Prusia (1850—1860); martor principal și unul dintre organizatorii procesului comuniștilor de la Köln (1852); în timpul războaielor austro-prusian (1866) și franco-prusian (1870—1871) șeful poliției militare; în 1870/71 șeful spionajului și contraspionajului german pe teritoriul Franței. — 17, 272, 274.
- Stinzieh*. — 492.
- Stirner*, Max (pseudonimul lui Johann Caspar Schmidt) (1806—1856) — filozof și scriitor german, tânăr hegelian; unul dintre ideologii individualismului burghez și ai anarhismului. — 272, 273, 274.
- Strabo* (n) (aprox. 63 î.e.n. — aprox. 20 e.n.) — geograf și istoriograf grec. — 432.
- Sybel*, Heinrich von (1817—1895) — istoric burghez și om politic german, din 1867 — național-liberal; reprezentant al așa-numitei școli istorice a Germaniei mici; directorul arhivelor de stat din Prusia. — 145, 432, 488.
- Szeliga* vezi Zychlinski Franz Zychlin von.

Ș

Șakir-Pașa — om de stat turc, guvernator al Cretei în 1889. — 238.

T

Tacitus, Publius Cornelius (aprox. 55—120) — istoriograf roman. — 421.

Taine, Hippolyte-Adolphe (1828—1893) — filozof francez; în deceniile al 6-lea și al 7-lea liberal moderat; după înfrângerea Comunei din Paris a devenit ideologul burgheziei contrarevoluționare. — 124, 142, 146, 147.

Tauscher, Leonhard (1840—1914) — social-democrat; în timpul legii excepționale împotriva socialiștilor directorul tipografiei „Sozialdemokrat“ din Zürich și Londra; ulterior redactor la „Schwäbische Tagwacht“ din Stuttgart. — 61, 63, 64, 66, 73, 76, 80, 97, 119, 429, 438.

Techow, Gustav Adolf (1813—1893) — ofițer prusian, democrat mic-burghez; în 1848 a luat parte la evenimentele revoluționare de la Berlin; în 1849, după înfrângerea revoluției din Baden-Palatinat, a emigrat în Elveția; în 1852 s-a stabilit în Australia. — 274.

Thiers, Louis-Adolphe (1797—1877) — istoric burghez și om de stat francez; orlănișt; prim-ministru (1836 și 1840); în

- 1848 deputat în Adunarea națională constituantă și în 1849—1851 în cea legislativă; primul președinte al celei de-a treia republici (1871—1879); călăul Comunei din Paris. — 265.
- Thivrier**, Christophe (1841—1895) — miner, ulterior comerciant de vinuri; socialist francez; membru al Partidului muncitoresc francez; din 1889 deputat în Cameră. — 260, 264, 288.
- Thorne**, William James (1857—1946) — muncitor din industria gazului, membru al Federației social-democrate; la sfârșitul deceniului al 9-lea și începutul celui de-al 10-lea al secolului al XIX-lea unul dintre organizatorii mișcării de masă a muncitorilor necalificați; secretar la Gas Workers' and General Labourers' Union; din 1906 membru al Parlamentului; în timpul primului război mondial social-șovinist. — 401, 473.
- Tillett**, Benjamin (1860—1943) — socialist englez; unul dintre organizatorii și conducătorii grevei docherilor din 1889 de la Londra și ai noilor trade-unionuri, unul dintre fondatorii partidului laburist. Între 1887—1921, secretar al Sindicatului muncitorilor din industria ceașii, iar mai târziu al Sindicatului docherilor. În anii 1922—1930 membru în Prezidiul Uniunii muncitorilor din transporturi; în timpul primului război mondial, social-șovinist; membru al Parlamentului (1917—1924 și 1929—1931). — 256, 368.
- Tocqueville**, Alexis Clérel de (1805—1859) — istoric și om politic francez, legitimist și adept al monarhiei constituționale. — 142.
- Tooke**, Thomas (1774—1858) — economist englez, promotor al liberului schimb, a criticat teoria banilor a lui Ricardo; „ultimul economist englez of any value“ (Marx). — 226, 231, 298.
- Trier**, Gerson (n. 1851) — profesor danez; conducător al minorității revoluționare a Partidului social-democrat din Danemarca; a luptat împotriva politicii reformiste a aripii oportuniste din partid; a tradus în limba daneză lucrări ale lui Engels. — 182, 221, 252, 255, 305
- Trochu**, Louis-Jules (1815—1896) — general și om politic francez, orléanist; în deceniile al 4-lea și al 5-lea ale secolului al XIX-lea a luat parte la cucerirea Algeriei, în anii 1853—1856, la războiul Crimeii și în 1859 la războiul din Italia; șeful Guvernului apărării naționale și comandant suprem al armatei din Paris (septembrie 1870—ianuarie 1871), a sabotat apărarea orașului; deputat în Adunarea națională din 1871. — 47.
- Tussy vezi Marx Aveling Eleanor*

V

Vaillant, Marie-Anne-Cécile-Ambroisine (născ. Lachouille) — mama lui Marie Édouard Vaillant. — 476.

Vaillant, Marie Édouard (1840—1915) — medic francez, socialist, blanquist, membru al Internaționalei I, delegat la Congresul de la Lausanne (1867), la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872), membru al Comunei din Paris, a emigrat în Anglia; a fost apropiat de Marx și Engels; în 1871—72 a făcut parte din Consiliul General al Internaționalei I; după amnistia din 1880 a revenit în Franța și a fondat Comité Révolutionnaire Central, din 1884 membru al Consiliului municipal din Paris, vicepreședinte al Congresului

- muncitoresc socialist internațional din 1889; în lupta împotriva millerandismului s-a apropiat de guesdiști și a fost unul dintre fondatorii Partidului socialist din Franța (1902); ulterior a fost sub influența lui Jean Jaurès, totuși în 1914 a trecut pe poziții social-șoviniste. — 14, 25, 20, 123, 140, 149, 157, 188, 189, 191, 205, 229, 247, 277, 283, 294, 429, 476.
- Vaillant** — soția lui Marie-Édouard Vaillant. — 477.
- Van Beveren**, Edmond — socialist belgian. — 116.
- Vanderbilt** — dinastie americană de mari magnai ai industriei și finanțelor. — 456.
- Vartout** vezi Caraccioli, Louis-Antoine.
- Vésinier** Pierre (1826—1902) — publicist mic-burghez francez; emigrant, unul dintre organizatorii secției franceze a Internaționalei I de la Londra; delegat la Conferința de la Londra (1865); a fost exclus din Consiliul General și din Internațională (1868) din cauză că a calomniat Consiliul General; membru al Comunei din Paris; după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia; secretar al secției franceze din 1871; membru al Consiliului federal mondial care a acționat împotriva lui Marx și a Consiliului General al Internaționalei. — 453.
- Vico**, Giovanni Battista (1668—1744) — filozof și istoriograf italian; a încercat să stabilească legitățile obiective ale dezvoltării societății. — 345.
- Victoria** (1819—1901) — regină a Marii Britanii și Irlandei (1837—1901). — 21, 40, 51, 52.
- Victoria** Adelaide Mary Louisa (1840—1901) — fiica cea mai mare a reginei Angliei, Victoria, soția prințului moștenitor al Prusiei Frederic Wilhelm și împăratului german Frederic al III-lea. — 21, 40, 52.
- Viereck**, Louis (1851—1921) — editor și redactor, social-democrat german; deputat în Reichstag (1884—1887); reprezentant de seamă al aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag; prin hotărîrea Congresului de la St. Gallen (1887) a fost destituit din toate funcțiile de încredere din partid; drept urmare, s-a îndepărtat de social-democrație și, în 1890, a emigrat în S.U.A. — 38.
- Virchow**, Rudolf (1821—1902) — patolog, antropolog și etnolog german; fondatorul patologiei celulare; umanist; adversar al darwinismului; unul dintre fondatorii și liderii Partidului progresist; adversar al lui Bismarck și al social-democrației — 52.
- Vizetelly** — editură din Londra — 42.
- Volders**, Jean (1855—1896) — publicist belgian, socialist, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc din Belgia; delegat la Congresul muncitoresc socialist internațional din 1889 — 168.
- Vollmar**, Georg Heinrich von (1850—1922) — fost ofițer din Bavaria, social-democrat; redactor la „Dresdner Volksbote“ (1877) și „Sozialdemokrat“ (1879—1880), deputat în Reichstag (1881—1887 și 1890—1918) și în Landtagul bavarez (1893—1918); în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea unul dintre cei mai influenți exponenți ai oportunistului în social-democrația germană; în timpul primului război mondial social-șovinist. — 344.

W

- Wachenhusen*, Hans (1823—1898) — publicist și scriitor burghez. — 272.
- Wachsmuth*, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784—1866) — istoric burghez german, profesor la Leipzig, autor al unor lucrări de istorie antică și de istorie a Europei. — 432.
- Waldeck*, Benedikt Franz Leo (1802—1870) — om politic german, radical burghez, jurist; unul dintre liderii aripii de stînga și vicepreședinte al Adunării naționale din Prusia (1848); lider al Partidului progresist. — 273.
- Waldeck*, Julius — medic, tinăr hegelian, a făcut parte din societatea „Die Freien“ de la Berlin. — 273.
- Waldeyer*, Wilhelm von (1836—1921) — anatomist de seamă, profesor la Universitatea din Berlin. — 52.
- Walter*, F. — librar, anarhist. — 117.
- Walther von der Vogelweide* (aprox. 1170 — aprox. 1230) — poet liric german de seamă; a scris poeme politice antipapale; versuri de dragoste. — 312.
- Warren*, Sir Charles (1840—1927) — inginer militar și funcționar colonial englez; șeful poliției din Londra (1886—1888), unul dintre organizatorii măcelului pentru reprimarea demonstrației muncitorești de la Londra din 13 noiembrie 1887. — 16.
- Webb*, Sidney James, baron de Passfield (1859—1947) — om politic englez, unul dintre fondatorii Societății fabiene; împreună cu soția sa Beatrice a scris lucrări social-reformiste și economice-burgheze, în care era acreditată ideea că problema muncitorească poate fi soluționată în cadrul regimului capitalist. — 174.
- Wedde*, Friedrich Christoph Johannes (1843—1890) — scriitor și ziarist, social-democrat german; unul dintre fondatorii și editorii publicației social-democrate „Bürger-Zeitung“ (1881—1887). În 1887 a fost expulzat din Hamburg. — 18.
- Weerth*, Georg (1822—1856) — publicist și scriitor german, considerat de Engels ca primul și cel mai important poet al proletariatului german; membru al Ligii comuniștilor; prieten al lui Marx și Engels, în 1848—1849 folletonistul lui „Neue Rheinische Zeitung“; în 1849 a plecat la Paris, din 1850 a început să călătorească mult în interes de afaceri, a murit la Havana. — 318.
- Weill*, Abraham (Alexandre) (1811—1899) — scriitor și ziarist alsacian, din 1837 a trăit la Paris; colaborator la ziare franceze și germane. — 344.
- Weitling*, Wilhelm (1808—1871) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane, de profesiune croitor; unul dintre teoreticienii comunismului utopic egalitar; lider al Ligii celor drepte; în 1849 a emigrat în S.U.A., unde, după scurt timp, s-a retras din mișcarea muncitorească. — 110, 111.
- Werder*, Karl Friedrich (1806—1893) — filozof și poet, hegelian. — 274.
- Westphalen*, Ferdinand Otto Wilhelm von (1799—1876) — om politic prusian reacționar, ministru de interne (1850—1858); fratele vitreg al soției lui Marx, Jenny Marx. — 418.
- Westphalen*, Ludwig von (1770—1842) — consilier intim la Trier, tatăl lui Jenny Marx. — 418.

- Wilhelm I** (1797—1888) — prinț de Prusia, prinț regent (1858—1861), rege al Prusiei (1861—1888), împărat al Germaniei (1871—1888). — 13, 15, 21, 39, 40, 48, 51, 150, 336.
- Wilhelm al II-lea** (1859—1941) — rege al Prusiei, împărat al Germaniei (1888—1918). — 13, 15, 21, 25, 40, 52, 57, 81, 98, 129, 138, 150, 220, 239, 261, 301, 333, 336, 338, 342, 351, 355, 361, 391, 398, 401, 419, 425, 444, 476.
- Willich, August** (1810—1878) — ofițer prusian; a demisionat din armată din cauza convingerilor sale politice; membru al Ligii comuniștilor; în 1849, comandantul unui corp de voluntari în timpul insurecției din Baden — Palatinat; în 1850, după sciziunea din Liga comuniștilor, conducător al fracțiunii sectare-aventuriste; în 1853 a emigrat în S.U.A., participant la războiul civil (1861—1865) de partea Statelor din Nord. — 333.
- Wilson, Daniel** (1840—1919) — om politic francez, republican burghez moderat; ginerele lui Jules Grévy, președintele republicii, implicat în mai multe scandaluri financiare. — 35.
- Wirth, Friedrich Moritz** (1849 — m. după 1916) — scriitor. — 406.
- Wischnewetzky** vezi Kelley-Wischnewetzky.
- Wischnewetzky, Lazar** — medic polonez; în 1886 a emigrat în S.U.A., membru al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord, căsătorit cu Florence Kelley-Wischnewetzky. — 24, 70, 92, 130, 187, 211, 234.
- Wolff, Wilhelm (Lupus)** (1809—1864) — revoluționar proletar și publicist german; învățător, fiu de țaran din Silezia; a luat parte la mișcarea studențească; în 1834—1849 a fost deținut în închisorile prusiene; în 1846—1847 membru al Comitetului comunist de corespondență de la Bruxelles; din martie 1848 membru al organului central al Ligii comuniștilor; în 1848—1849 unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung”, prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 271.

Y

- Young, Edward** — statistician american, șeful Biroului de statistică din Washington, autorul unor lucrări cu privire la situația clasei muncitoare. — 105.

Z

- Zabel Friedrich** (1802—1875) — publicist liberal german, redactor la „National-Zeitung” din Berlin (1848—1875), adept al unificării Germaniei sub hegemonia Prusiei. — 272.
- Zadek, doamna** — 311, 343.
- Zadek, Ignaz** — medic, social democrat — 343, 375.
- Zasulici, Vera Ivanovna** (1851—1919) — militantă activă a mișcării narodnicilor și apoi a mișcării social-democrate din Rusia; unul dintre fondatorii grupului „Eliberarea muncii”; ulterior a aderat la menșevici. — 349, 364.
- Zetkin, Clara** (1857—1933) — profesoară, scriitoare; reprezentantă de seamă a mișcării muncitorești germane și internaționale, a exercitat o influență hotărâtoare asupra mișcării feministe socialiste germane și internaționale; a combătut militarismul german și a militat împotriva războiului; din 1878 membră a Partidului muncito-

resc socialist din Germania; a colaborat la „Sozialdemokrat“, redactor la „Gleichheit“ (1891—1917); a luat parte la pregătirea Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889, a participat la toate congresele Internaționalei a II-a, a militat împotriva revizionismului, a participat la fondarea grupului „Spartakus“; din 1921 membră în Comitetul Executiv și Prezidiul Internaționalei Comuniste, pînă în 1924 a condus secretariatul feminist vest-euro-

pean și apoi pe cel internațional; deputată în Reichstag (1920—1933), din 1932, președintă de vîrstă. — 194.

Zola, Émile (1840—1902) — scriitor francez de seamă. — 43.

Zychlinsky, Franz Zychlin von (1816—1900) — ofițer prusian, tînăr hegelian, sub pseudonimul *Szeliga* a colaborat (1843—1845) la „Allgemeine Literatur-Zeitung“ și la „Norddeutsche Blätter“, editată de Bruno Bauer. — 273.

Personaje din literatură și mitologie

Augustin, — 280.

Donna Blanca — regină a Spaniei, unul din personajele principale din poezia lui Heinrich Heine „Disputa“. — 115.

Europa — în mitologia greacă prințesă feniciană, răpită de Zeus, transformat în taur și dusă în Creta. — 45.

Grant, Arthur — unul din personajele principale din romanul Margaretei Harkness „A City Girl“. — 43.

Iisus Hristos. — 248.

John Bull — denumire ironică dată englezilor după apariția satirei politice a lui John

Arbuthnot (1675—1735) „History of John Bull“. — 90, 193.

Jupiter — divinitate supremă romană (Zeu la greci). — 45.

Laura — eroina din Sonetele lui Francesco Petrarca. — 224.

Michel. — 337.

Nemesis — în mitologia veche greacă, zeița răzbunării. — 257.

Schlemihl, Peter — eroul povestirii „Peter Schlemihl's wunderliche Geschichte“ de Adelbert von Chamisso. Peter Schlemihl și-a vîndut umbra pentru o pungă vrăjită. — 300.

Triglav — vechi idol slav. — 52.

Vautour — denumire dată unui om lacom și fără inimă. — 141

Cuprins

SCRISORI ALE LUI FRIEDRICH ENGELS

Ianuarie 1888 — decembrie 1890

1888

1. Engels către Ioan Nădejde, 4 ianuarie 1888 . . .	7
2. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 5 ianuarie	10
3. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 7 ianuarie	13
4. Engels către Wilhelm Liebknecht, 10 ianuarie .	15
5. Engels către Hermann Schlüter, 10 ianuarie . .	16
6. Engels către Pasquale Martignetti, 10 ianuarie .	18
7. Engels către Hermann Schlüter, ianuarie . . .	19
8. Engels către Paul Lafargue, 7 februarie . . .	20
9. Engels către Hermann Schlüter, 12 februarie . .	22
10. Engels către Hermann Schlüter, 19 februarie .	23
11. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 22 februarie	24
12. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 22 februarie	26
13. Engels către Wilhelm Liebknecht, 23 februarie .	29
14. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 23 februarie	32
15. Engels către Laura Lafargue, 25 februarie . . .	34
16. Engels către Wilhelm Liebknecht, 29 februarie .	36
17. Engels către Hermann Schlüter, 17 martie . .	38
18. Engels către Paul Lafargue, 19 martie . . .	39
19. Engels către Margaret Harkness, aprilie . . .	42
20. Engels către Laura Lafargue, 10 aprilie . . .	45
21. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 11 aprilie	48

22. Engels către August Bebel, 12 aprilie	50
23. Engels către Wilhelm Liebknecht, 16 aprilie	53
24. Engels către Pasquale Martignetti, 20 aprilie	55
25. Engels către Wilhelm Liebknecht, 29 aprilie	57
26. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 2 mai	58
27. Engels către Laura Lafargue, 9 mai	59
28. Engels către Eleanor Marx-Aveling, 10 mai	62
29. Engels către Hermann Schlüter, 10 mai	62
30. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 16 mai	63
31. Engels către Laura Lafargue, 3 iunie	64
32. Engels către Hermann Schlüter, 15 iunie	66
33. Engels către Paul Lafargue, 30 iunie	67
34. Engels către Karl Kautsky, 6 iulie	68
35. Engels către Laura Lafargue, 6 iulie	69
36. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 11 iulie	70
37. Engels către Laura Lafargue, 15 iulie	71
38. Engels către Laura Lafargue, 23 iulie	73
39. Engels către Hermann Schlüter, 28 iulie	75
40. Engels către Laura Lafargue, 30 iulie	75
41. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 4 august	77
42. Engels către Laura Lafargue, 6 august	78
43. Engels către Eduard Bernstein, 9 august	80
44. Engels către Hermann Engels, 9 august	81
45. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 28 august	82
46. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 31 august	83
47. Engels către Wilhelm Liebknecht, 31 august	85
48. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 4 septembrie	86
49. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 10 septembrie	89
50. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 11 septembrie	90
51. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 12 septem- brie	91
52. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 18 septembrie	91

53. Engels către redacția ziarului „New Yorker Volkszeitung“, 18 septembrie	92
54. Engels către redacția ziarului „Chicagoer Arbeiter-Zeitung“, 18 septembrie	93
55. Engels către Hermann Engels, 27 septembrie	93
56. Engels către Conrad Schmidt, 8 octombrie	95
57. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 10 octombrie	97
58. Engels către Louise Kautsky, 11 octombrie	99
59. Engels către Laura Lafargue, 13 octombrie	101
60. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 15 octombrie	104
61. Engels către Karl Kautsky, 17 octombrie	107
62. Engels către August Bebel, 25 octombrie	110
63. Engels către Laura Lafargue, 24 noiembrie	112
64. Engels către Paul Lafargue, 4 decembrie	113
65. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 15 decembrie	116
66. Engels către F. Walter, 21 decembrie	117

1889

67. Engels către Laura Lafargue, 2 ianuarie	119
68. Engels către August Bebel, 5 ianuarie	121
69. Engels către Ludwig Kugelmann, 10 ianuarie	123
70. Engels către Conrad Schmidt, 11 ianuarie	125
71. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 12 ianuarie	127
72. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 12 ianuarie	130
73. Engels către Paul Lafargue, 14 ianuarie	131
74. Engels către Karl Kautsky, 18 ianuarie	133
75. Engels către Karl Kautsky, 28 ianuarie	134
76. Engels către Hermann Schlüter, 31 ianuarie	136
77. Engels către Laura Lafargue, 4 februarie	137
78. Engels către Karl Kautsky, 7 februarie	139

79. Engels către Laura Lafargue, 11 februarie . . .	140
80. Engels către John Lincoln Mahon, 14 februarie . . .	141
81. Engels către Karl Kautsky, 20 februarie . . .	142
82. Engels către John Lincoln Mahon, 21 februarie . . .	147
83. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 23 februarie . . .	148
84. Engels către Paul Lafargue, 12 martie . . .	151
85. Engels către Conrad Schmidt, 12 martie . . .	152
86. Engels către Paul Lafargue, 21 martie . . .	154
87. Engels către Paul Lafargue, 23 martie . . .	155
88. Engels către Paul Lafargue, 25 martie . . .	157
89. Engels către Paul Lafargue, 27 martie . . .	159
90. Engels către Paul Lafargue, 1 aprilie 1889 . . .	162
91. Engels către Wilhelm Liebknecht, 4 aprilie 1889 . . .	164
92. Engels către Wilhelm Liebknecht, 5 aprilie . . .	166
93. Engels către Paul Lafargue, 10 aprilie . . .	169
94. Engels către Wilhelm Liebknecht, 17 aprilie . . .	172
95. Engels către Karl Kautsky, 20 aprilie . . .	174
96. Engels către Paul Lafargue, 30 aprilie . . .	176
97. Engels către Paul Lafargue, 1 mai . . .	179
98. Engels către Paul Lafargue, 2 mai . . .	180
99. Engels către Laura Lafargue, 7 mai . . .	183
100. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 11 mai . . .	186
101. Engels către Paul Lafargue, 11 mai . . .	188
102. Engels către Eleanor Marx-Aveling, 13 mai . . .	191
103. Engels către Laura Lafargue, 14 mai . . .	191
104. Engels către Paul Lafargue, 16 mai . . .	193
105. Engels către Paul Lafargue, 17 mai . . .	196
106. Engels către Paul Lafargue, 20 mai . . .	198
107. Engels către Karl Kautsky, 21 mai . . .	199
108. Engels către A. F. Robinson, 21 mai . . .	203
109. Engels către Paul Lafargue, 24 mai . . .	204
110. Engels către Paul Lafargue, 25 mai . . .	206
111. Engels către Paul Lafargue, 27 mai . . .	207
112. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 8 iunie . . .	211
113. Engels către Laura Lafargue, 11 iunie . . .	215

114.	Engels către Conrad Schmidt, 13 iunie . . .	218
115.	Engels către Paul Lafargue, 15 iunie . . .	220
116.	Engels către Laura Lafargue, 28 iunie . . .	222
117.	Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 4 iulie	225
118.	Engels către Paul Lafargue, 5 iulie . . .	227
119.	Engels către Pasquale Martignetti, 9 iulie . .	229
120.	Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 15 iulie	230
121.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 17 iulie .	231
122.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 20 iulie .	234
123.	Engels către Pasquale Martignetti, 20 iulie . .	236
124.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 17 august	237
125.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 17 august .	240
126.	Engels către Eduard Bernstein, 22 august . .	242
127.	Engels către Hermann Engels, 22 august . .	244
128.	Engels către Laura Lafargue, 27 august . . .	245
129.	Engels către Laura Lafargue, 1 septembrie . .	248
130.	Engels către Laura Lafargue, 9 septembrie . .	251
131.	Engels către Karl Kautsky, 15 septembrie . .	253
132.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 26 septembrie	257
133.	Engels către Paul Lafargue, 3 octombrie . . .	258
134.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 3 octombrie .	262
135.	Engels către Laura Lafargue, 8 octombrie . . .	263
136.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 12 octombrie	267
137.	Engels către Laura Lafargue, 17 octombrie . .	268
138.	Engels către Conrad Schmidt, 17 octombrie . .	270
139.	Engels către Max Hildebrand, 22 octombrie . .	272
140.	Engels către O. A. Ellisen, 22 octombrie . . .	274
141.	Engels către Laura Lafargue, 29 octombrie . .	275
142.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 29 octombrie .	278
143.	Engels către Pasquale Martignetti, 9 noiembrie .	280
144.	Engels către August Bebel, 15 noiembrie . . .	281
145.	Engels către firma „John Henry Johnson, Son & Ellis“, 15 noiembrie	284
146.	Engels către Paul Lafargue, 16 noiembrie . . .	285
147.	Engels către Laura Lafargue, 16 noiembrie . .	287

148. Engels către Paul Lafargue, 18 noiembrie . . .	290
149. Engels către Jules Guesde, 20 noiembrie . . .	293
150. Engels către Pasquale Martignetti, 30 noiembrie .	295
151. Engels către Victor Adler, 4 decembrie . . .	295
152. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 5 de- cembrie	297
153. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 7 decembrie	298
154. Engels către Conrad Schmidt, 9 decembrie . .	302
155. Engels către Gerson Trier, 18 decembrie . . .	305
156. Engels către Natalie Liebknecht, 24 decembrie .	306
157. Engels către Ludwig Kugelmann, 30 decembrie .	310

1890

158. Engels către doamna Zadek, ianuarie . . .	311
159. Engels către Serghei Mihailovici Kravcinski, 3 ia- nuarie	312
160. Engels către Laura Lafargue, 8 ianuarie . . .	312
161. Engels către Hermann Engels, 9 ianuarie . .	316
162. Engels către Hermann Schlüter, 11 ianuarie .	318
163. Engels către Pasquale Martignetti, 13 ianuarie .	321
164. Engels către Eleanor Marx-Aveling, 14 ianuarie	323
165. Engels către Hermann Schlüter, 15 ianuarie . .	324
166. Engels către Charles Rosher, 19 ianuarie . .	324
167. Engels către August Bebel, 23 ianuarie . . .	325
168. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 8 februarie	328
169. Engels către August Bebel, 17 februarie . .	332
170. Engels către Laura Lafargue, 26 februarie . .	336
171. Engels către Paul Lafargue, 7 martie . . .	338
172. Engels către Wilhelm Liebknecht, 9 martie . .	341
173. Engels către Laura Lafargue, 14 martie . . .	343
174. Engels către Antonio Labriola, 30 martie . .	345
175. Engels către Pasquale Martignetti, 30 martie .	346

176. Engels, către Karl Kautsky, 1 aprilie	347
177. Engels către Johann Heinrich Wilhelm Dietz, 1 aprilie	348
178. Engels către Vera Ivanovna Zasulici, 3 aprilie	349
179. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 4 aprilie	351
180. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 9 aprilie	352
181. Engels către Karl Kautsky, 11 aprilie	353
182. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 12 aprilie	354
183. Engels către Conrad Schmidt, 12 aprilie	358
184. Engels către Laura Lafargue, 16 aprilie	360
185. Engels către Vera Ivanovna Zasulici, 17 aprilie	364
186. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 19 aprilie	367
187. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 30 aprilie	371
188. Engels către August Bebel, 9 mai	374
189. Engels către Laura Lafargue, 10 mai	378
190. Engels către Paul Lafargue, 21 mai	380
191. Engels către Pasquale Martignetti, 24 mai	382
192. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 29 mai	382
193. Engels către Paul Ernst, 5 iunie	386
194. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 10 iunie	389
195. Engels către Hermann Schlüter, 14 iunie	391
196. Engels către Wilhelm Liebknecht, 19 iunie	392
197. Engels către Natalie Liebknecht, 19 iunie	393
198. Engels către Ludwig Kugelmann, 30 iunie	394
199. Engels către Wilhelm Liebknecht, 30 iunie	395
200. Engels către Laura Lafargue, 4 iulie	396
201. Engels către Hermann Engels, 8 iulie	397
202. Engels către Wilhelm Liebknecht, 22 iulie	398
203. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 30 iulie	400
204. Engels către Laura Lafargue, 30 iulie	401
205. Engels către Wilhelm Liebknecht, 1 august	402
206. Engels către Johann Heinrich Wilhelm Dietz, 5 august	403

207.	Engels către Karl Kautsky, 5 august . . .	403
208.	Engels către Conrad Schmidt, 5 august . . .	405
209.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 9 august .	409
210.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 10 august . .	414
211.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 15 august . .	416
212.	Engels către Otto V. Boenigk, 21 august . . .	417
213.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 27 august .	418
213.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 27 august .	418
215.	Engels către Paul Lafargue, 15 septembrie . .	422
216.	Engels către Karl Kautsky, 18 septembrie . . .	423
217.	Engels către Paul Lafargue, 19 septembrie . .	426
218.	Engels către Charles Caron, 20 septembrie . .	429
219.	Engels către Paul Lafargue, 20 septembrie . .	430
220.	Engels către Joseph Bloch, 21 septembrie . . .	431
221.	Engels către Hermann Engels, 22 septembrie .	435
222.	Engels către Jakins, 23 septembrie	436
223.	Engels către Strutt & Parker, 23 septembrie .	436
224.	Engels către Jules Guesde, 25 septembrie . . .	437
225.	Engels către Laura Lafargue, 25 septembrie . .	438
226.	Engels către Paul Lafargue, 25 septembrie . .	439
227.	Engels către Laura Lafargue, 26 septembrie . .	441
228.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 27 septembrie	442
229.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 4 octombrie .	445
230.	Engels către Karl Kautsky, 5 octombrie	446
231.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 7 octombrie .	447
232.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 18 octombrie	448
233.	Engels către Laura Lafargue, 19 octombrie . . .	449
234.	Engels către Eduard Bernstein, 20 octombrie .	452
235.	Engels către Wilhelm Liebknecht, 25 octombrie .	453
236.	Engels către Conrad Schmidt, 27 octombrie . . .	454
237.	Engels către Paul Lafargue, 2 noiembrie	462
238.	Engels către Friedrich Adolph Sorge, 5 noiembrie	463
239.	Engels către Karl Kautsky, 5 noiembrie	464
240.	Engels către Louise Kautsky, 9 noiembrie	464

241. Engels către Victor Adler, 15 noiembrie	465
242. Engels către Victor Adler, 17 noiembrie	466
243. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 26 noiembrie	469
244. Engels către Laura Lafargue, 1 decembrie	472
245. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 3 decembrie	473
246. Engels către Amand Goegg, 4 decembrie	475
247. Engels către Ludwig Schorlemmer, 4 decembrie . .	475
248. Engels către Edouard Vaillant, 5 decembrie	476
249. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 5 decembrie	477
250. Engels către Wilhelm Liebknecht, 8 decembrie . . .	478
251. Engels către Mohrhenn, 9 decembrie	479
252. Engels către Victor Adler, 12 decembrie	480
253. Engels către Johann Heinrich Wilhelm Dietz, 10 decembrie	482
254. Engels către Karl Kautsky, 13 decembrie	483
255. Engels către Laura Lafargue, 17 decembrie	484
256. Engels către Wilhelm Liebknecht, 18 decembrie	487
257. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 20 decembrie	488
258. Engels către Leo Frankel, 25 decembrie	489
259. Engels către G. Blume, 27 decembrie	492

Anexe

1. Paul Lafargue către Nikolai Franțevici Danielson, 14 decembrie	495
Adnotări și indici	497
Adnotări	499
Indice de lucrări și articole ale lui K. Marx și F. Engels citate sau menționate	568
Indice cuprinzând lucrările altor autori, citate sau menționate de Marx și Engels	576
Indice de reviste și ziare menționate	588
Indice de nume	597

ILUSTRĂȚII

Friedrich Engels (1888)	64—65
Scrisoarea lui Engels către Friedrich Adolph Sorge din 4 septembrie 1888	87
Prima pagină a scrisorii lui Engels către Paul Lafargue din 27 mai 1889	209
A doua pagină a scrisorii lui Engels către Jules Guesde din 20 noiembrie 1889	291
Eleanor Marx-Aveling	344—345
Coperta ediției a patra a „Manifestului Comunist” cu o dedicație a lui Engels către Laura Lafargue	411
Helene Demuth	462—463
Invitația lui Friedrich Engels la Congresul Partidului social- democrat din Ungaria	467

Redactor : ADELA MOTOC
Tehnoredactor : MARIANA RĂDULESCU

Format 16 60 X 90. Coli tipar 40,75. Planșe 3
Eun de țipar februarie 1989. Apărut — iunie 1989.

Comanda nr. 8145 289
Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918”,
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București,
Republica Socialistă România

